

Журнал 15.01.1999 жылдан бастап шығады.
Токсан сайын шығады.

Журнал издаётся с 15.01.1999г.
Выходит ежеквартально.

Қазақстан Республикасының инвестициялар және даму министрлігінде тіркелген
Тіркелу номері: 15710-Ж
Тіркелу күні: 24 қараша 2015ж., Астана қ.
Меншік иесі: «Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясы» мекемесі
Мақсаты мен міндеттері: академияның және басқа да оқу орындарының профессорлық – оқытушылық құрамының, сонымен қатар тәжірибедегі қызметкерлердің ғылыми мақалаларын жарыққа шығару.

Зарегистрирован в Министерстве по инвестициям и развитию Республики Казахстан.

Регистрационный номер: 15710-Ж.

Дата регистрации: 24 ноября 2015 г., г.Астана.

Собственник: Учреждение «Евразийская юридическая академия им.Д.А.Кунаева».

Цель и задачи: публикация научных статей профессорско-преподавательского состава академии, других учебных заведений, а также практических работников.

~~~~~  
**Редакция мекен-жайы:**

Алматы қ., Құрманғазы, 107.

**Телефоны:** 8 (727) 292-98-77, 350-78-88

**Адрес редакции:**

г.Алматы, ул.Курманғазы, 107.

**Телефон:** 8 (727) 292-98-77, 350-78-88

**ҒЫЛЫМИ-РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС  
НАУЧНО-РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ**

**Автономов А.С.** – заведующий сектором сравнительного правоведения Института государства и права Российской Академии наук, доктор юридических наук, профессор (г.Москва, Российская Федерация).

**Булекбаев С.Б.** – доктор философских наук, профессор, проректор Казахского Университета международных отношений и мировых языков им.Абылай хана.

**Жалаири Ө.Ш.** - доктор юридических наук, профессор, ректор Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева. Председатель Совета.

**Койгельдиев М.К.** – доктор исторических наук, профессор, заведующий кафедрой КазНПУ им.Абая.

**Мауленов К.С.** – доктор юридических наук, профессор Международного университета информационных технологий .

**Рогов И.И.** – доктор юридических наук, профессор, председатель Конституционного Совета Республики Казахстан.

**Сабден О.С.** – доктор экономических наук, профессор, академик НИА РК, руководитель центра экономической политики и глобализации Института экономики КН МОН РК.

**ҒЫЛЫМИ-РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА  
НАУЧНО-РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ**

Главный редактор - **Алибаева Г.А.** – доктор юридических наук, профессор, проректор по научно-исследовательской работе Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева.

**Айтхожин К.К.** – доктор юридических наук, профессор Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева.

**Алиева М.Б.** – кандидат филологических наук, доцент Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева.

**Гинзбург А.Я.** – кандидат юридических наук, профессор кафедры уголовного права, криминалистики и правоохранительной деятельности Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева.

**Дауылбаев К.Б.** – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономических и общеобразовательных дисциплин Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева.

**Жайлин Г.А.** – кандидат юридических наук, профессор, кафедры гражданско-правовых дисциплин Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева.

**Магауова А.С.** – доктор педагогических наук, профессор Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева.

**Сатова А.К.** – доктор психологических наук, профессор Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева.

**Утибаев Г.К.** – доктор юридических наук, профессор кафедры уголовного права, криминалистики и правоохранительной деятельности Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева.

~~~~~

СОДЕРЖАНИЕ

Манзорова А.Б. Малый и средний бизнес в Казахстане: проблемы и направления развития	5
Морозова Е.А. Права детей: проблемы международно – правовой регламентации	8
Сулеева А.М. Пробелы действующего законодательства в области организации и ведения садоводства и дачного строительства	13
Хавдал К. Конституциялық бақылаудың үлгілері мен олардың ерекшеліктері	19
Сабырғали Д.С. Актуальные вопросы законотворчества в Республике Казахстан	24
Абдікаирова Ұ. Бакалавриаттағы «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығының білім беру бағдарламасының мазмұнын жетілдірудің ғылыми әдебиеттерде зерделенуі	33
Абдуманпова С.Р. Международное сотрудничество в сфере борьбы с незаконным оборотом наркотических веществ	40
Абдуллаев К. Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы елдерінің жедел-іздістіру органдарымен ұйымдасқан қылмыстармен күресудегі өзара бірлескен әрекеттері	44
Абишев Н.А. Сыбайлас жемқорлық – ұйымдасқан қылмыстылықтың дамуының бірден – бір факторы ретінде	47
Ағыбаев А.А. Проблемы предупреждения экономических преступлений	50
Ағыбаев Қ.Т. Азаматтық процестегі оңайлатылған іс жүргізу	57
Айымбетов А.А. Принципы оперативно-розыскной деятельности	64
Алтынбай М.М. Заң үстемдігі қағидасының мемлекеттік билікте алатын орны	67
Амангельдиев Б.Қ. Мұсылмандық құқықтық жүйенің қалыптасуы	71
Арыстанбек Н. Оқу тапсырмаларын жобалау студенттердің өзіндік жұмыстарының негізі	74
Arystanbekova A. Quantum - Chemical Description of the Zinc Sulphide Mineral Oxidation Process	78
Әбусағатов Е.Н. Қазақстан Республикасының сот жүйесі	80
Бақберген Ж.Қ. Қазақстан Республикасындағы қоғамдық бақылау институты	84
Бақыткерей Н.А. Мұраның ашылуының ерекшелігі	88
Бешен Н.Б. Қылмыстық құқықтағы нормалардың бәсекелестігі және көптік қылмыстар	93
Дарибаева Ж. Халықаралық және ұлттық құқық арақатынасының нысандары	99
Джелдагутов Д.Ж. Сыбайлас жемқорлық – ұйымдасқан қылмыстылықтың дамуының бірден – бір факторы ретінде	103
Жексембаева Г.Ж. Кәсіпорындардың әлеуметтік - экономикалық дамуын реттеу мәселелері	109
Заки Б. Қазақстанда адам және азаматтардың құқықтарының жалпыға ортақ декларациясы және адам мен азамат құқықтары мен еркіндік жүйесі	115
Егенов А. Орталық Азия аймағындағы есірткі бизнесінің пайда болуы мен таралуының ауғандық факторы	119
Имбаев А. Уголовная ответственность за экологические правонарушения	124

Иманбаева А.Б. Роль ядерного оружия в современном мире	128
Қайыржан М.М. Международное уголовное право и его характеристика, как самостоятельной отрасли права	132
Қажуов М.Е. Методологические основы организационно-функционального механизма инновационной деятельности предприятия	138
Кемелбай А. Шетел мемлекеттеріндегі сыбайлас жемқорлықтың алдын алу және жолын кесу шаралары	145
Камалов А.А. Актуальные проблемы деятельности правоохранительных органов	149
Климов А.Н. Международно-правовые проблемы применения превентивной дипломатии: в странах СНГ, Евразийского Союза и в Центральной Азии	154
Кожаква Д.Н. Совершенствование политики валютного регулирования и контроля	161
Кожамет М.М. Соотношение понятий дипломатическая и консульская защита в современных реалиях	166
Кожамет Р.М. Особенности сотрудничества в противодействии терроризму, сепаратизму и экстремизму в рамках шанхайской организации сотрудничества	171
Мамедов Қ. Тәуелсіз мемлекеттер достастығы елдерінің жедел-іздістіру органдарымен ұйымдасқан қылмыстармен күресудегі өзара бірлескен әрекеттері	178
Кошербаев Е. Қазақстандағы сот билігінің қалыптасу мәселелері	181
Кульчиев А.Н. Понятие экстремистских преступлений, совершаемых на религиозной почве	185
Маукенов М.Т. Уголовная ответственность за вовлечение несовершеннолетнего в преступную и антиобщественную деятельность	192
Мереке О.Л. Состояние и развитие процессуального статуса следователя в первые годы Советской власти и до принятия первого уголовно-процессуального кодекса РСФСР 1922 года	198
Таукенбай Н.А. Қазақстан республикасындағы адам құқықтарын қорғау құралдарының құқықтық негіздері	204
Тұрғанжан М. Мемлекетаралық аймақтық интеграцияның құқықтық негіздері	208
Муртазина К.Т. Защита прав авторов произведений, литературы и искусства	212
Муслимов М.К. Общественная опасность организованной преступности	218
Мұхат Н.К. Мәншікке қарсы қылмыстардың ұғымы және түрлері	224
Нұқсынбек М. Заңдарды салыстырып зерттеудің қысқаша тарихы және қазақстан мен қытайдағы қылмыстық заңдардың жағдайы	228
Нұрланқызы А. Направления изменений в управлении человеческими ресурсами	235
Оразалин О. Құқықтың қайнар көзі: түсінігі және теорияның мәселелері	239
Орманбеков Е.С. Дәстүрлі қазақ қоғамының рухани – құқықтық дамуының ерекшеліктері	242
Өмірзақ С.Қ. Правовой статус Национального банка Республики Казахстан	246
Сабиров А.Г. Тенденции развития недропользования в Казахстане	250
Сансызбайұлы Б. Мемлекеттің құрылым нысанының қалыптасуы	254

Султанова У.А. Цели наказания в уголовном праве Республики Казахстан	259
Таукенбай Н.А. Қазақстан республикасындағы адам құқықтарын қорғау құралдарының құқықтық негіздері	267
Сундетбаева Ә.С. Взаимосвязь конституционных обязанностей граждан и юридической ответственности	271
Тасболатова Б.С. Әкімшілік құқықтық қатынастар: түсінігі, құқықтық реттелуі	275
Теңгебаев А.К. Қазақ мемлекетінің даму тарихының құқықтық теориялық аспектілері	283
Тұрсын Ә. Кәмелетке толмағандар үшін қылмыстық жауаптылық мәселелері	287

ЛИТЕРАТУРНОЕ ТВОРЧЕСТВО

Кудайбергенов У.Д. К 75 летию Ректора Евразийской юридической Академии им. Д.А.Кунаева, профессора Жалаири О.К.	293
Кудайбергенов У.Д. Посвящение профессору Айтхожину Кабдулсамиху Кошековичу	294

Манзорова А.Б.
Преподаватель кафедры «Экономических
и общеобразовательных дисциплин»

МАЛЫЙ И СРЕДНИЙ БИЗНЕС В КАЗАХСТАНЕ: ПРОБЛЕМЫ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ

Статья посвящена проблеме развития казахстанского предпринимательства и предпринимательского духа и их влияния на экономику страны.

Ключевые слова: предпринимательство, государственное регулирование, реформа, экономическая конкуренция, государственный контроль, надзор за предпринимательством.

В последние годы в Казахстане получило динамичное развитие предпринимательство, которое представляет собой инициативную, самостоятельную, осуществляемую от своего имени, на свой риск, под свою имущественную ответственность деятельность физических и юридических лиц, направленную на получение прибыли. Возрождение предпринимательства в Казахстане состоялось. Действительно, до 1917 года предпринимательство в стране имело место, но в силу слабого уровня развития производительных сил тогда оно не получило должного распространения [1, с.71]. За годы Советской власти понятия "предпринимательство" практически было исключено из экономической лексики, а термин "предприниматель" воспринимался негативно. Теперь мы не избегаем, как в прошлом, слов "предпринимательство", "предприимчивость". Сегодня многие стали понимать, что именно предпринимательство двигает развитие производства, рынка, а значит и общества в целом. Зарубежные страны процветают благодаря предпринимателям, а предприниматели - благодаря поддержке своих государств. Предприниматель – это энергия, идущая изнутри, вырывающаяся у деловых людей для достижения коммерческих результатов.

Предпринимательство в сегодняшнем Казахстане, хотя и испытывает значительные трудности, - уже свершившийся факт. Оно защищено законом и будет развиваться.

Разделение субъектов предпринимательства на категории присуще всей мировой экономике. Внутренняя политика большинства современных государств направлена на стимулирование и поддержку малого и среднего предпринимательства, что обеспечивает рост и укрепление экономики страны. Особенности законодательного регулирования данного вопроса и преимущества, предоставляемые отдельным категориям субъектов предпринимательства, различаются в каждом государстве.

К примеру, в США субъекты малого и среднего бизнеса могут быть довольно крупными: к ним относятся субъекты предпринимательства с численностью работников до 500 человек. Основы государственной поддержки малого и среднего бизнеса сформировались к середине прошлого столетия и на сегодняшний день представлены разнообразными действенными механизмами, оказывающими предпринимателям реальную поддержку.

В Великобритании развитие малого бизнеса началось значительно позже, к 70-м годам прошлого столетия, изначально же экономика страны была представлена в основном крупными предприятиями. Сегодня к субъектам малого бизнеса в

Великобритании относят предприятия с численностью работников не более 50 человек и годовым оборотом не более 3 миллионов фунтов (около 689 000 МРП в РК).

Интересной представляется ситуация, складывающаяся в Австралии. В стране до 95 % бизнеса занимают субъекты малого предпринимательства, имеющие штат работников не более 20 человек. Особенность роли государства заключается в том, что на начальном этапе создания государство оказывает субъекту малого предпринимательства информационную и консультационную поддержку, и лишь спустя определенный период времени, когда предприятие докажет свою жизнеспособность, оно может рассчитывать на получение от государства финансовой помощи.

В Казахстане критериями разделения субъектов предпринимательства на малый, средний и крупный бизнес являются среднегодовая численность работников и среднегодовой доход компании. Их расчет производится государственными органами автоматически после представления лицом первой годовой налоговой отчетности.

Для определения среднегодовой численности работников учитываются все работники компании, ее филиалов, представительств и других обособленных подразделений. Среднегодовым доходом лица считается сумма совокупных годовых доходов (или дохода для субъектов, применяющих специальный налоговый режим) за последние 3 года, поделенная на три. Если лицо существует менее трех лет, то расчет производится на основе имеющихся представленных годовых налоговых отчетностей.

Субъектом малого предпринимательства (малый бизнес) в Республике Казахстан является лицо, среднегодовая численность работников которого не превышает 100 человек, а среднегодовой доход не более 300 000-кратного МРП (на 2016 г. – 636 300 000 тенге). Также законом перечислены виды деятельности, осуществление которых несовместимо с малым предпринимательством, и автоматически относит таких лиц к среднему или крупному бизнесу.

К крупному бизнесу относятся лица, среднегодовая численность работников которых превышает 250 человек, либо среднегодовой доход выше 3 000 000-кратного МРП (на 2016 год – 6 363 000 000 тенге). Обратим внимание, что для отнесения к субъекту крупного предпринимательства достаточно достижения только одного из критериев. Все иные лица, по критериям не относящиеся ни к субъектам малого, ни к субъектам крупного предпринимательства, образуют средний бизнес.

Также законом в отдельную подкатегорию выделяются субъекты микропредпринимательства – индивидуальные предприниматели и юридические лица со среднегодовой численностью работников не более 15 человек или среднегодовым доходом не более 30 000-кратного МРП (на 2016 год – 63 630 000 тенге). Для отнесения лица к субъекту микропредпринимательства достаточно наличия только одного из перечисленных признаков [2, с.92]. Такое разделение введено государством не только в целях статистики, но и для возможности оказания мер государственной поддержки субъектам малого и среднего бизнеса, а также некоторых иных законодательных решений. К числу мероприятий по поддержке малого и среднего бизнеса можно отнести, к примеру, оказание имущественной поддержки (предоставление в аренду или доверительное управление объектов, являющихся государственной собственностью), принятие специальных программ кредитования. Ограничено действие антимонопольного законодательства в отношении субъектов, чья деятельность направлена на развитие малого и среднего предпринимательства [3, с.68].

Также определение вида субъекта предпринимательства имеет значение при совершении регистрационных действий. Регистрация юридического лица-субъекта малого предпринимательства осуществляется в уведомительном, то есть в значительно упрощенном порядке. Субъекты малого и среднего бизнеса освобождены от уплаты регистрационного сбора при регистрации или ликвидации/реорганизации. Кроме того не требуется нотариальное удостоверение учредительного договора товариществ с ограниченной или дополнительной ответственностью, являющихся субъектами малого и среднего бизнеса.

Наиболее же интересными для предпринимателей являются различия для групп субъектов бизнеса в налоговой сфере. Для субъектов малого предпринимательства законом установлена возможность применения специального налогового режима, упрощающего ведение налогового учета и сокращающего налоговые расходы юридического лица или индивидуального предпринимателя. Это относится и к вопросам налогового администрирования. Так, предельный срок проведения проверки для субъекта микропредпринимательства не должен превышать 5 рабочих дней, в то время как для остальных субъектов такой срок устанавливается в 30 рабочих дней.

Для определения же крупных налогоплательщиков налоговое законодательство содержит собственные критерии, отличные от критериев отнесения лица к субъекту крупного предпринимательства. Среди лиц, численность работников которых составляет не менее 250, а балансовая стоимость всех активов не менее 325 000-кратного МРП (на 2016 год – 689 325 000 тенге), первые 300 налогоплательщиков с наибольшим совокупным годовым доходом без учета корректировки, включаются в Перечень крупных налогоплательщиков и подлежат мониторингу.

Крупные налогоплательщики, подлежащие мониторингу, обязаны представлять в налоговый орган дополнительные виды отчетности. Однако для таких налогоплательщиков предусмотрен упрощенный порядок возврата превышения налога на добавленную стоимость. Возврат в данном случае производится без налоговой проверки и в сравнительно более быстрые сроки.

Как результат всех перечисленных выше мер, в настоящее время в Казахстане наблюдается активное формирование и развитие малого бизнеса.

В 2015 году Президент РК подписал Предпринимательский кодекс, кодекс определяет правовые, экономические и социальные условия и гарантии, обеспечивающие свободу предпринимательства, и разработан в целях совершенствования и развития законодательства в сфере взаимодействия субъектов предпринимательства и государства [4]. Также систематизированы формы и средства государственного регулирования предпринимательства, в частности: экономическая конкуренция; разрешения и уведомления; государственное регулирование цен; государственный контроль и надзор за предпринимательством.

Становление рыночной экономики в Казахстане ведет к увеличению числа граждан, занимающихся предпринимательством. К предпринимательской деятельности готовят в университетах, академиях, институтах, колледжах. Намечившийся в экономической структуре рост представителей предпринимательской деятельности отвечает актуальнейшей задаче ускоренного создания целой армии новых товаропроизводителей. Процесс образования высокорентабельных, динамичных предприятий можно связывать с надеждой на установление подлинных рыночных отношений в нашей экономике.

Развитие предпринимательства сталкивается со множеством проблем, в частности это и информационные проблемы, и финансовые, и институциональные, и

образовательные, и государственные (бюрократизм, коррупция), все эти проблемы легко разрешимы, если придерживаться правильно политики, которую наше государство уже выбрало.

Сейчас перед нами стоит более серьезная проблема в лице мирового кризиса. Главная наша задача это реализовать программы развития в условиях кризиса, принятые главой государство. И не в коем случае не отказываться от намеченного пути развития. И мы обязательно достигнем успеха не только в сфере предпринимательства, но и во всей экономики.

Список литературы:

- 1 Джулаева А. Организация бизнеса: учебное пособие. - Алматы: Қазақ университеті, 2012. - 232 с.
- 2 Лекерова А.Н. Современное состояние малого бизнеса в Казахстане //Вестник Казахского аграрного университета им. С. Сейфуллина, 2015, с. 215.
- 3 Умбеталиева Б.К. Менеджмент / Учебное пособие. - Алматы: Жеты жарғы, 2018. – С.298
- 4 Кодекс Республики Казахстан от 29 октября 2015 года № 375-V Предпринимательский кодекс РК (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.01.2018 г.) http://online.zakon.kz/document/?doc_id=38259854

Түйіндеме

Мақала қазақстандық кәсіпкерліктің даму мәселелеріне, кәсіпкерліктің ел экономикасының дамуына әсерін анықтауға арналған.

Summary

This article observes the problem of developing the Kazakhstan entrepreneurship and entrepreneur spirit at its very beginning and its influence on the economy of the country.

УДК:341.231.4:347.63

Е.А. Морозова
преподаватель кафедры юриспруденции
Алматинского филиала Санкт-Петербургского
Гуманитарного университета профсоюзов

ПРАВА ДЕТЕЙ: ПРОБЛЕМЫ МЕЖДУНАРОДНО – ПРАВОВОЙ РЕГЛАМЕНТАЦИИ.

В данной статье автор рассматривает проблемы защиты прав детей, оказания помощи, создания благоприятных условия для жизни. Работа по соблюдению прав детей должна вовлекать как государственные службы, так и общество в целом: все возможные общественные неправительственные организации, иные общественные группы. Права детей необходимо сделать заботой каждого государственного органа, в том числе и тех государственных органов, которые традиционно не заняты решением вопросов прав человека.

Ключевые слова: конвенция о правах ребенка, защита ребенка, права матери и права ребенка.

Обеспечение защиты прав ребенка относится к огромным проблемам современного мира, в решении которых заинтересовано все мировое сообщество.

Международно-правовая защита детства и юношества ведет свое начало от Женевской декларации прав ребенка 1924 года, принятой еще Лигой Наций. В преамбуле данной Декларации говорится, что люди - мужчины и женщины, признавая обязательным дать детям самое лучшее, провозглашают это как свою обязанность. Детям необходимо предоставить все необходимые условия для их нормального развития, как в области материальной, так и духовной базы. В Женевской декларации, как и в иной международной декларации, не содержатся обязательные нормативные предписания для стран-участниц. И все эти обстоятельства были большим достижением так как, ребенок стал объектом международно-правовой защиты.

С того времени в области международного права было принято немало документов, призванных защитить как права человека в общем, так и права матери и права ребенка - в частности.

Необходимость их защиты, оказания им незамедлительной помощи, создания для них, по возможности, благоприятных условий для жизни является одной из наиболее актуальных проблем современности.

Практика показывает, что многочисленные документы в области защиты прав ребенка, в том числе - Конвенция о правах ребенка 1989 года (вступила в силу в 1990 году) и Факультативный Протокол к ней 2000 года, не являются той нормативной базой, которая обеспечивала бы эффективную защиту прав ребенка.

Принятие Конвенции стало значительным событием в области защиты прав детей. В Конвенции впервые ребенок рассматривается не только как объект, требующий специальной защиты, но и как субъект права, которому предоставлен весь спектр прав человека. С принятием Конвенции о правах ребенка 1989 г. международное сообщество признало необходимость предоставлять специальную защиту детям в силу физической и умственной незрелости. Конвенция вводит принципиально важное определение понятия «ребенок», под которым понимается лицо, не достигшее 18-летия, если по закону, применимому к данному ребенку, он не достигает совершеннолетия ранее [1, С. 79].

Следует отметить, что с принятием Конвенции был введен ряд новых прав ребенка: на выживание и развитие (ст. 6), на сохранение индивидуальности (ст. 8), на право свободно выражать свои взгляды (ст. 12), на неучастие в военных действиях (ст. 38), на физическое и психологическое восстановление и социальную реинтеграцию жертв злоупотреблений и эксплуатации (ст. 39) [2].

С точки зрения значимости вклад Конвенции 1989 года состоял в следующем: в ней впервые было дано понятие ребенка как субъекта права, этим субъектом считался несовершеннолетний, а ,значит субъектами права могли быть не только дети но и подростки: согласно Конвенции ребенком считается лицо в возрасте до 18 лет, если законодательством не предусмотрен более ранний возраст совершеннолетия. Так же Конвенцией был сформулирован статус несовершеннолетнего, предусмотрена юридическая защита детей недееспособных, нарушивших закон, жертв жестокого обращения и вооруженных конфликтов, отражены вопросы защиты детей от влияния негативных явлений (наркомании и токсикомании, торговли детьми, использования их в порнографическом бизнесе), провозглашен общий принцип не дискриминации ребенка или подростка в его правах и их защите [3, С. 151].

Значимую роль защита прав детей играет в законодательстве России и регулируются такими законодательными документами, как: Семейный кодекс РФ; Конституция РФ; Законодательство РФ об охране здоровья граждан; Закон об основных гарантиях прав ребенка в РФ; Федеральный закон об образовании; Закон о дополнительных гарантиях защиты детей-сирот и детей, оставшихся без родителей; Закон о социальной защите инвалидов в РФ. Основопологающим международным документом в защите детей является Конвенция о правах ребенка. Ее приняли 20 ноября 1989 г. страны во главе с Организацией Объединенных Наций. Вступила в силу со 2 сентября 1990 г., после того как ее ратифицировали 20 государств. В их числе был и СССР. После присоединения к Конвенции она получила статус закона на территории бывшего СССР, а в настоящее время на территории Российской Федерации.

Конвенция о правах ребенка закрепляет за детьми следующие права: иметь семью; на защиту государством в случаях отсутствия постоянной или временной защиты со стороны родителей; на равенство; на защиту от насилия; на медобслуживание и заботу о здоровье; учиться и посещать школу; на свободу мысли и слова; на имя и гражданство; на получение информации; на отдых и досуг; на помощь государства при особых потребностях (например, инвалидность).

Семейный кодекс РФ предусматривает существенное усиление гарантий прав детей в семейных отношениях в соответствии с требованиями Конвенции ООН о правах детей. В кодексе выделена специальная глава "Права несовершеннолетних".

Права несовершеннолетних детей в РФ:

К детям согласно Семейному Кодексу РФ относятся все лица до 18 лет. Тот факт, что лицо, не достигшее совершеннолетия, является полностью дееспособным в соответствии с Гражданским Кодексом РФ, не влияет на возможность считать данное лицо ребенком. Глава 11 Семейного Кодекса закрепляет за детьми такие основные права: право жить и воспитываться в семье; право на защиту законных прав и интересов; право на общение с родителями и родственниками; право на имя, отчество и фамилию; право на выражение мнения; имущественные права, включая права собственника. Обязанности детей в семье законодательно не определяются [4]. Они устанавливаются только нормами нравственности, закон принудить ребенка к исполнению каких-либо обязанностей в семье не может.

Центральное место в системе юридических гарантий прав детей занимает право на судебную защиту. Конституция РФ (ч. 1 ст. 46) гарантирует каждому судебную защиту его прав и свобод. Объектом обжалования в суд могут быть: решения, действия (бездействие) органов государственной власти, органов местного самоуправления, общественных объединений и должностных лиц.

Вышеуказанное право предусмотрено так же Семейным кодексом РФ. В соответствии с ч. 2 ст. 56 Семейного кодекса РФ ребенок имеет право на защиту от злоупотреблений со стороны родителей (или лиц, их заменяющих). При нарушении прав и законных интересов ребенка, в т.ч. при невыполнении (одним из них) обязанностей по воспитанию, образованию ребенка либо при злоупотреблении родительскими правами, ребенок имеет право самостоятельно обращаться за их защитой в органы опеки и попечительства, а если ему исполнилось 14 лет, то в суд.

Закон обязывает должностных лиц и граждан, которым стало известно об угрозе жизни или здоровью ребенка, о нарушении его прав и законных интересов, сообщать об этом в органы опеки и попечительства по месту фактического нахождения ребенка. При получении таких сведений орган опеки и попечительства обязан принять необходимые меры по защите прав и законных интересов ребенка.

Достижение целей, определённых в национальном плане, ежегодно отражается в государственном докладе о положении детей в РФ. Осуществление национального плана ведётся в нескольких направлениях: законодательство, охрана здоровья детей, социально-правовые гарантии детей-инвалидов, образование, государственная поддержка молодёжных и детских общественных объединений, защита трудовых прав несовершеннолетних, усиление гарантий прав детей в семейных отношениях, усиление защиты несовершеннолетних от преступных посягательств и др. Значительный перечень гарантий предусмотрен Федеральным законом от 24 июля 1998 г № 124-ФЗ «Об основных гарантиях прав ребёнка в Российской Федерации» [5].

В духе Конвенции решен вопрос о праве ребенка на защиту от злоупотреблений родителей или лиц, их заменяющих, вплоть до обращения несовершеннолетнего в суд по достижении им возраста 14 лет. Ребенку предоставлено право выражать свое мнение при решении в семье любого вопроса, затрагивающего его интересы, а также судебного и административного разбирательства.

Вместе с тем активизировалась законодательная деятельность в субъектах РФ. Кроме многочисленных постановлений глав администраций краёв и областей, правительств республик о мерах по выполнению федеральных законов на местах разрабатываются и принимаются в пределах их компетенции законодательные акты, направленные на усиление социально-правовой защиты детей. К числу институтов, гарантирующих права и свободы, относится получивший широкое распространение институт уполномоченного по правам ребёнка. Защиту прав детей в России сегодня организуют Уполномоченные по правам ребенка, они решают проблемы, которые возникают из-за случаев насилия в семье, детской преступности, наркомании, беспризорности и других детских проблем.

Работа по соблюдению прав детей должна вовлекать как государственные службы, так и общество в целом: все возможные общественные неправительственные организации, иные общественные группы. В норму деятельности государственных органов должен войти подход к экономическому и социальному развитию, основанный на правах ребенка. Права детей необходимо сделать заботой каждого государственного органа, в том числе и тех государственных органов, которые традиционно не заняты решением вопросов прав человека.

Проведённый анализ позволяет говорить также о том, что в России ведётся достаточно активная работа по совершенствованию законодательства с целью его приведения в соответствие с положениями Конвенции о правах ребёнка. Положено начало созданию правовой базы по защите прав детей, основу которой составляет Конституция Российской Федерации. Вместе с тем в законодательстве не в полной мере отражён закреплённый в конвенции подход всесторонней защиты прав ребёнка. В частности, не получил чёткого юридического закрепления принцип наилучшего обеспечения интересов ребёнка. С учётом вышесказанного представляется возможным выделить следующие направления нормотворческой деятельности, требующие дальнейшего регулирования: проблемы насилия и жестокого обращения в отношении детей, сексуальной и экономической эксплуатации; вопросы социального сиротства; охрана здоровья (в частности, защита детей от несчастных случаев и травм, право на экологическое здоровье); создание системы ювенальной юстиции и др.

Способствовать решению данных проблем, по нашему мнению, будут следующие предложения: ратификация дополнительных международно-правовых актов о правах ребенка, таких, как факультативный протокол к Конвенции о правах ребёнка, касающийся торговли детьми, детской проституции и детской порнографии,

от 25 мая 2000 г., а также Конвенция Совета Европы о защите детей от сексуальной эксплуатации и сексуальных злоупотреблений от 25 октября 2007 г., что негативно сказывается на правовой охране детей.

Только знающий свои права и обязанности ребенок может противостоять нарушениям своих прав и именно он станет ответственным гражданином истинно правового государства, к построению которого мы стремимся. Культура прав человека не создается в одночасье, ее сложно привить уже взрослым, сформировавшимся личностям, в то время как дети могут проникнуться правозащитными принципами, и именно такие дети смогут в кардинальной степени изменить иждивенческие настроения общества. Присоединение к конвенциям и разработка самых совершенных внутригосударственных норм еще не решают проблему прав человека по существу. Необходимо создать механизм, гарантирующий применение законов и уважение к ним со стороны всех членов общества, независимо от занимаемой должности. Только при таком подходе к правам и свободам человека можно построить правовое государство, ибо само понятие правового государства означает примат закона, верховенство общечеловеческих ценностей над всеми другими

Список литературы:

- 1 Солугоб А.Ю. Понятие ребенок в российском праве. Материалы международной заочной научно-практической конференции «Тенденции развития современной юриспруденции». (03 сентября 2012 г.) — Новосибирск: Изд. «Сибирская ассоциация консультантов», 2012. — 144 с.
- 2 Конвенция «О правах ребенка». 20 ноября 1989 г
- 3 Семейный кодекс Российской Федерации" от 29.12.1995 N 223-ФЗ
- 4 А.В. Константинова. Проблемы имплементации норм международного права по основным гарантиям прав ребёнка // Известия Оренбургского государственного аграрного университета. Выпуск № 3 (41) / 2013

Түйіндеме

Мақалада автор балалар құқығын қорғау, өмір сүрулеріне ыңғайлы жағдай жасалу мәселелерін қарастырады. Балалар құқықтарын қорғау мем Балалар құқығына деген қамқорлық барлық мемлекеттік органдарға, дәстүрлі түрде ол сұрақтармен айналыспайтын органдарға да жүктелуі қажет.

Summary

Author examines the problems of protecting children's rights, providing assistance and creating favorable conditions for life. Work on observing the rights of children should involve both public services and society as a whole: all possible public non-governmental organizations and other social groups. The rights of children need to be made the concern of every state body, including those state bodies that are traditionally not associated with human rights issues.

Сулеева А.М.
Председатель потребительского кооператива
«Садоводческое товарищество Жетысу 1».

ПРОБЕЛЫ ДЕЙСТВУЮЩЕГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В ОБЛАСТИ ОРГАНИЗАЦИИ И ВЕДЕНИЯ САДОВОДСТВА И ДАЧНОГО СТРОИТЕЛЬСТВА

В статье исследуются вопросы садоводства и дачного строительства в Республике Казахстан, в связи с чем поднят пласт социально-правовых проблем действующего законодательства в данной области. Автор проводит также сравнительно-правовое исследование, подтверждая важность изучения зарубежного опыта в совершенствовании правового обеспечения садово-дачной организации для граждан РК.

Ключевые слова: садоводства, огородничества, дачного строительства, кондоминиум.

Историография дачной социокультуры прочно связывается с признанием, прежде всего, дачного труда (садоводства, огородничества, дачного строительства) и отдыха, как вида общественных правоотношений. Экономические и политические реформы отнюдь не нивелировали потребность в данном виде отношений, но поставили множество вопросов перед законодателем о том, как развивать правовую основу для данного сегмента социокультуры общества.

В процессе социально-правовых, экономических, политических и административных реформ в Республике Казахстан был решен ряд важнейших вопросов, связанных с землепользованием, правами граждан на коллективные организации, закреплении прав частной собственности на земельные участки, правовой организацией государственной регистрации юридических фактов и т.д., однако проблемы садоводов, огородников и дачников и их объединений по-прежнему продолжают оставаться без должного внимания со стороны государства, на что все чаще обращают внимание специалисты в области различных отраслей права. Данный фактор свидетельствует об актуальности правового осмысления данной сферы социальной инфраструктуры.

Действующее законодательство Республики Казахстан не распознает такие важные для отрасли земельных отношений термины, такие как: «дача», «дачный массив», «дачная территория», «огородничество» и др. Действующий Земельный кодекс Республики Казахстан от 20 июня 2003 года № 442-ІІ [1] оперирует лишь такой категорией организации дачного дела как «садоводство» и «дачное строительство». Употребляя указанные термины, как нормативно-правовые категории, Земельный кодекс весьма поверхностно закрепляет отношения собственности на земельные участки граждан и юридических лиц (раздел 2, ст. 23),

Правовому режиму садоводства и дачного строительства посвящена только одна статья, в которой искомый режим соединен с режимом личного подсобного хозяйства. В частности в ч.3 ст.102 Земельного кодекса установлено, что: «Гражданам Республики Казахстан для ведения садоводства и дачного строительства предоставляются земельные участки из земель сельскохозяйственного назначения, сельских населенных пунктов и запаса».

«Граждане, являющиеся собственниками земельных участков для ведения личного подсобного хозяйства, садоводства и дачного строительства, вправе в общих интересах объединяться в простые товарищества, садоводческие или иные потребительские кооперативы, правовое положение которых определяется законами Республики Казахстан. В тех случаях, когда земельные участки, предназначенные для садоводства или дачного строительства, находятся в раздельной собственности граждан Республики Казахстан, а земельные участки и другое имущество, предназначенные для удовлетворения общих нужд собственников земельных участков, находятся в их общей долевой собственности, к отношениям между собственниками, связанными общим имуществом, применяются нормы о кондоминиуме» (ч.4-5 ст.102 Земельного кодекса).

Таким образом, правовая организация дачного дела, или – садоводства, достаточно скудно очерчивается лишь земельным законодательством, нормы которого не раскрывают содержание объекта регламентации и носят отсылочный характер. Называя организационно – правовые формы садоводства в виде: простого товарищества, потребительского кооператива, кондоминиума Земельный кодекс отсылает нас к гражданско-правовому регулированию, не имеющему «обратную связь» со спецификой садоводства и, тем более, дачного строительства.

Употребляя и регулируя специфические для земельной сферы отношений термины «садоводство» и «дачное строительство», Земельный кодекс не дает их определения. Пытаясь анализировать нормы Закона, мы, таким образом, не можем понять их суть и содержание, а также разницу между исследуемыми категориями и такими, например, как личное подсобное хозяйство, жилищное строительство и др.

Тем более никаким образом не толкует их законодательство РК, регламентирующие ту или иную организационно-правовую форму садоводства и дачного строительства, применимо к их специфической привязке к земельному праву. Так, например, Гражданский кодекс (далее – ГК РК[2]), детализирует правовой статус простого товарищества, на сегодняшний день не соответствующий фактическому статусу садовых товариществ и собственников садовых участков (ст.228 ГК РК).

Тоже самое можно сказать и о попытке определить правовой статус организации садоводства посредством норм Закона Республики Казахстан от 8 мая 2001 года № 197-ІІ «О потребительском кооперативе»[3].

Специального нормативного акта, регулирующего отношения в области садоводства в Республике Казахстан, на сегодняшний день, не существует. Законодатель, видимо, ограничивается отсылочной структурой, при которой содержание, общественная ценность и правовая значимость употребляемых в Законе юридических конструкций, к сожалению не раскрываются. Налицо законодательный пробел, который не оправдывает опасений законодателя относительно отсутствия перспективы регламентации, по его мнению, «отживающей» отрасли социальной инфраструктуры.

Тем не менее, практика ведения садоводства подтверждает свою актуальность на современном этапе развития инфраструктуры. Как было отмечено в ходе ІІ научно-практического международного агрофорума «Будущее садоводства Казахстана», который состоялся в Таразе: «садоводство в Казахстане сегодня переживает «бурную» стадию своего возрождения»[4].

На сегодняшний день на территории Казахстана насчитывается 30 тысяч гектаров плодовых насаждений. Ежегодно в страну завозится свыше 150 тысяч тонн яблок из стран дальнего зарубежья, а отечественные садоводы производят лишь 30% от общего объема потребления. Используя опыт прошлых лет и современные

интенсивные технологии, садоводство Казахстана может стать локомотивом развития сельскохозяйственной отрасли страны[5].

Председатель фонда финансовой поддержки сельского хозяйства Казахстана, высказывается следующим образом в отношении развития садоводства: «Еще одним направлением (в рамках деятельности фонда) является интенсивное садоводство, в Европе очень развито, в Польше, в Италии, в Китае данная технология выращивания садов яблок, [груш](#) и так далее. Теперь, с введением санкций Россией, путь фруктам из Польши на огромный рынок России закрыт, что открывает большие перспективы для казахстанских сельхозпроизводителей[6].

Данная тенденция обуславливает необходимость принятия в Республике Казахстан специализированного нормативного акта, регулирующего отношения в области садоводства и иной дачной организации. В других странах рассматриваемые правоотношения урегулированы на законодательном уровне. В России, например, как родине дачной территориальной структуризации действует Федеральный закон от 15.04.1998 N 66-ФЗ «О садоводческих, огороднических и дачных некоммерческих объединениях граждан» [7] который содержит развернутый глоссарий терминов, используемых в Законе. Федеральный закон, объединяя гражданско-правовые и земельно - правовые начала, разграничивает назначение садового, огородного и дачного участков, что уже позволяет проводить разграничение в правовом режиме регламентации. Так, например, садовый земельный участок предоставляется или приобретается гражданином для выращивания плодовых, ягодных, овощных, бахчевых или иных сельскохозяйственных культур и картофеля, а также для отдыха с правом возведения жилого строения; огородный земельный участок - для выращивания ягодных, овощных, бахчевых или иных сельскохозяйственных культур и картофеля с правом или без права возведения некапитального жилого строения и хозяйственных строений и сооружений в зависимости от разрешенного использования земельного участка; дачный земельный участок - в целях отдыха и т.д.

Анализ Федерального закона показывает, что в нем использованы нормы других отраслей права, Закон комплексно регулирует отношения, возникающие в связи с ведением гражданами садоводства, огородничества и дачного хозяйства, и устанавливает правовое положение садоводческих, огороднических и дачных некоммерческих объединений, порядок их создания, деятельности, реорганизации и ликвидации, права и обязанности их членов. При этом земельные отношения, возникающие в связи с созданием садоводческих, огороднических или дачных некоммерческих объединений, а также в связи с деятельностью таких объединений, настоящий Федеральный закон регулирует в той мере, в какой они не урегулированы законодательством Российской Федерации.

Особого внимания, на наш взгляд, заслуживают нормы Федерального закона, посвященные социальной поддержке садоводов, огородников, дачников и их садоводческих объединений органами государственной власти, органами местного самоуправления и организациями и др.

Государственная поддержка осуществляется сразу по нескольким направлениям: предоставление льгот, освобождение от налогов, помощь в строительстве и ремонте объектов общей собственности садоводческих объединений, обеспечении проезда садоводов, огородников, дачников и членов их семей до садовых, огородных и дачных земельных участков и обратно посредством установления соответствующих графиков работы пригородного пассажирского транспорта, организации новых автобусных маршрутов, обеспечении пожарной и санитарной безопасности и др.

Несмотря на то, что данный Федеральный закон, в принципе, не в полной мере охватывает все специфические нюансы рассматриваемой отрасли, о чем неоднократно высказывались российские правоведы, он все же выделил организацию дачного и садово-огороднического дела в отдельную сферу общественных отношений, что имеет важное значение для развития отрасли.

Федеральный закон применяется по отношению ко всем садоводческим, огородническим и дачным некоммерческим объединениям, создаваемым на территории Российской Федерации, а также по отношению к ранее созданным садоводческим, огородническим и дачным товариществам и садоводческим, огородническим и дачным кооперативам.

Нормы Закона составляют благоприятную почву для последующих научно-практических разработок, поиска новых, более совершенных конструкций для обеспечения граждан их прав на ведение садоводства, огородничества и дачного строительства. Садоводство, огородничество и дачная организация в Российской Федерации являются объектом научных разработок, определяющих важные направления реформирования отрасли, создания новых правовых условий, создающих благоприятный правовой климат для граждан, желающих использовать земельные наделы и постройки для ведения садоводства и огородничества, создавая адекватные этому организационно-правовые формы. Российские правоведы проводят исследования, структурируя основные направления развития садоводческих, огороднических и дачных некоммерческих объединений граждан:

- общие положения (включая определение и цели деятельности);
- источники правового регулирования;
- требования к субъектному составу;
- органы и порядок организации управления;
- правовой режим имущества, в том числе земельных участков;
- особенности правоспособности, включая право на совершение определенных видов сделок, иные особенности ведения дел [8].

Наряду с реформированием иных сфер общественных отношений в Российской Федерации, данная сфера также подвержена модернизации. В 2016 г. в ФЗ были внесены изменения, касающиеся. В частности, 3 июля 2016 года были внесены изменения в Федеральный закон от 15.04.1998 N 66-ФЗ «О садоводческих, огороднических и дачных некоммерческих объединениях граждан». Изменения, внесенные Федеральным законом от 03.07.2016 N 337-ФЗ, вступили в силу со дня официального опубликования – с 4 июля 2016 года.

Указанные изменения коснулись следующих вопросов:

1. Вводится понятие Реестр членов садоводческого, огороднического или дачного некоммерческого объединения, в связи с чем определяются содержание Реестра, обязанности членов в связи с формированием реестра объединения.

2. Внесены изменения в порядок проведения общего собрания. В частности, прежней редакцией не допускалось проведение собрания в заочной форме в случае, если в повестку дня общего собрания включены вопросы внесения изменений в устав объединения или утверждения его в новой редакции, ликвидации или реорганизации объединения, утверждение приходно-расходной сметы, отчетов правления и ревизионной комиссии. Теперь же, при условии, что указанные вопросы были включены в повестку дня очного собрания и оно не состоялось из-за отсутствия кворума, указанные решения могут быть приняты заочно.

3. Расширен перечень документов, которые должны предоставляться членам садоводческого, огороднического или дачного некоммерческого объединения и гражданам, ведущим садоводство, огородничество или дачное хозяйство в

индивидуальном порядке на территории садоводческого, огороднического или дачного некоммерческого объединения по их требованию для ознакомления. Если ранее это были лишь копии протоколов общих собраний членов садоводческого, огороднического или дачного некоммерческого объединения, заседаний правления, ревизионной комиссии (ревизора) такого объединения, комиссии такого объединения по контролю за соблюдением законодательства, то теперь, помимо этих документов, могут быть затребованы:

- устав садоводческого, огороднического или дачного некоммерческого объединения, внесенные в устав изменения, свидетельство о регистрации соответствующего объединения;

- бухгалтерская (финансовая) отчетность объединения, приходно-расходная смета объединения, отчет об исполнении этой сметы;

- документы, подтверждающие итоги голосования на общем собрании членов садоводческого, огороднического или дачного некоммерческого объединения, в том числе бюллетени для голосования, доверенности на голосование, а также решения членов объединения при проведении общего собрания в форме заочного голосования;

- правоустанавливающие документы на имущество общего пользования;

- иные предусмотренные уставом садоводческого, огороднического или дачного некоммерческого объединения граждан и решениями общего собрания членов объединения внутренние документы

Правление общего собрания принимает решение о стоимости копий документов на основании калькуляции.

4. Устав объединения должен содержать порядок установления размера членских взносов. Теперь это законодательно установлено, причем Данный порядок может предусматривать в том числе установление размера членского взноса в зависимости от площади земельного участка члена такого объединения и (или) общей площади принадлежащих ему и расположенных на этом земельном участке объектов недвижимого имущества. Здесь можно выделить два основных момента:

- а) размер членского взноса по мнению законодателя теперь может устанавливаться в зависимости от площади земельного участка или от площади объектов недвижимого имущества на земельном участке. Возможен также комбинированный между указанными двумя принципами. То есть исключен распространенный во многих товариществах принцип взимания членских взносов – «поровну с участка».

- б) В тексте статьи слова «может предусматривать в том числе...» дают возможность трактовать вышеописанные принципы взимания членского взноса как рекомендованные, но не обязательные. То есть, в Уставе будет сформулирован иной порядок.

5. Уточнена формулировка понятия «членские взносы». В новой редакции это - денежные средства, периодически вносимые членами садоводческого, огороднического или дачного некоммерческого объединения на содержание имущества общего пользования, оплату труда работников, заключивших трудовые договоры с таким объединением, и другие текущие расходы такого объединения[9].

Более того, с 1 января 2019 г. в Российской Федерации вступает принятый Государственной Думой 20 июля 2017 г. и одобренный Советом Федерации 25 июля 2017 г. новый закон от 29 июля 2017 года № 217-ФЗ «О ведении гражданами садоводства и огородничества для собственных нужд и о внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации».

Данный Федеральный закон регулирует отношения, возникающие в связи с ведением гражданами садоводства и огородничества для собственных нужд и определяет особенности гражданско-правового положения некоммерческих организаций, создаваемых гражданами для ведения садоводства и огородничества в соответствии с Гражданским кодексом Российской Федерации.

Для рецепции данного правового опыта в действующее законодательство Республики Казахстан, существует множество «но». Прежде чем создать правовое поле обеспечения государственной поддержки садоводства, необходимо определить само это отношение. На сегодняшний день оно, судя по всему, просто отсутствует. А это уже серьезные социальные упущения. Но ведь садоводство – это определенный вид использования земли как природного ресурса в целях воспроизводства и репродукции не только земли и природы в целом, но и самого человека. Экономико-правовые условия сегодняшнего дня способствуют совершенствованию отношений в сфере садоводства. Поэтому институт садоводства, огородничества иной дачной организации подлежит теоретико-правовому осмыслению и совершенствованию в целях повышения уровня социально-правовой культуры граждан Республики Казахстан, их экономическому благополучию, а также нравственному и физическому здоровью населения в целом.

Список литературы:

1 Земельный кодекс Республики Казахстан от 20 июня 2003 года № 442-ІІ (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.07.2017 г.)//«Казахстанская правда» от 26 июня 2003 г. № 183-184 (24123-24124); с учетом редакционных поправок, опубликованных - «Казахстанская правда» от 28 июня 2003 г. № 186-187 (24126-24127); «Официальная газета» № 27-28, июль 2003 года; Ведомости Парламента Республики Казахстан, 2003 г., № 13, ст. 99.

2 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2018 г.)//Ведомости Верховного Совета Республики Казахстан, 1994 г., № 23-24 (приложение).

3 Закон Республики Казахстан от 8 мая 2001 года № 197-ІІ «О потребительском кооперативе» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.10.2015 г.)//«Казахстанская правда» от 15 мая 2001 года № 117 (23465).

4 <http://z-taraz.kz/index.php/ru/economika/4877-perspektivy-intensivnogo-sadovodstva>

5 Садоводство в Казахстане переживает «бурную» стадию возрождения//<http://kazakh-zerno.kz/novosti/agrarnye-novosti-kazahstana/241304-sadovodstvo-v-kazahstane-perezhiwaet-burnuyu-stadiyu-vozhrozhdeniya>

6 Развитие садоводства Казахстана на фоне введенных Россией санкций//<https://rdragan.kz/a18334-razvitie-sadovodstva-kazahstana.html>

7 Федеральный закон от 15.04.1998 N 66-ФЗ "О садоводческих, огороднических и дачных некоммерческих объединениях граждан" с последними изменениями, внесенными Федеральным законом от 03.07.2016 N 337-ФЗ и вступившими в силу с 04.07.2016 года.

8 Бутовецкий, А.И. Правовое положение садоводческих, огороднических и дачных некоммерческих объединений граждан// <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1376386>

9 <http://f1-consultant.ru/articles/izmeneniya-v-66-fz-o-sadovodcheskikh-ogorodnicheskikh-i-dachnykh-obedineniy/>

Түйіндеме

Мақалада Қазақстан Республикасының бақша және саяжай құрлысы және осы салада заңнамалардағы әлеуметтік- құқықтық мәселелерге қатысты сұрақтар қарастырылады. Сонымен қатар, автор ҚР азаматтарына бақша және саяжайды ұйымдастыруды құқықтық қамтамасыз етуде шетелдік тәжірибенің маңызыдылығын дәлеледей отырып, салыстырмалы-құқықтық зерттеу жүргізеді.

Summary

The article explores the issues of horticulture and dacha construction in the Republic of Kazakhstan, and thus raises the layer of social and legal problems of the current legislation in this area. The author also conducts a comparative legal study, confirming the importance of studying foreign experience in improving the legal support of the horticultural organizations for the citizens of the Republic of Kazakhstan.

ОӘЖ:342.52(574)

**Хавдал К.
Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық
заң академиясының
аға оқытушысы
Алпысбаева Э.М.
Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық
заң академиясының
аға оқытушысы**

КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ БАҚЫЛАУДЫҢ ҮЛГІЛЕРІ МЕН ОЛАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Дүние жүзінде қалыптасқан конституциялық бақылаудың үлгілеріне сиппатама беру. Конституциялық бақылаудың негізгі үш үлгісіне жеке дара талдау жасау арқылы ерекшеліктерін ашып көрсету.

Кілт сөздер: конституциялық бақылау, субъектілер, құқық үстемдігі, мемлекеттік орган.

Көптеген жылдар бойы конституциялық бақылау қолданылып келген шетелдердің Конституциясына, басқа да заңдарына, ғалымдар мен зерттеушілердің еңбектеріне жасалған талдаулар нәтижесінде Конституциялық бақылаудың дүниежүзінде қалыптасқан:

- Англо-саксондық
- Американдық

- Еуропалық деп аталатын үлгілері бар екенін көре аламыз. Ал Монғолия ғалымы заңгер Г. Совд «Қазіргі уақытта дүниежүзінде қолданылып келген Конституциялық Соттың үш үлгісі болатынын және олардың пайда болуының тарихи негіздері бойынша Американдық, Австриялық, Француздық деп те бөлінетінін» көрсеткен.

Осы жерде конституциялық бақылаудың көрсетілген негізгі үш үлгілеріне жеке жеке тоқталып, олардың өзіндік ерекшеліктерін анықтаудың қажеттігі сөзсіз туындайды. Олар:

Конституциялық бақылаудың Англо-саксондық үлгісі:

Ұлыбританияда Парламент, Үкімет, Соттар қызметін билік бөлінісі, парламент жоғарлылығы, құқық үстемдігі деген үш негізгі қағидаға негіздеп анықтайды екен. Яғни бұл қағидалар билік тармақтары арасындағы қарым-қатынастарға негіз болады. Нақты айтқанда билік бөлінісі қағидасынан соттар тәуелсіздігі туындайды. Ал парламенттің жоғарлылығы қағидасы заң шығару мен сот тармақтары арасындағы тепе-теңдікті сақтайды. Ал құқық үстемдігі қағидасы сот билігі мен атқарушы билік арасындағы қарым-қатынас ерекшелігін анықтайды [1, 214 б.].

Сот билігінің ұйымдастырылуы мен іс әрекетінің тәуелсіздігін билік бөлінісі негізінде түсінетін болсақ, бұл Англияның конституциялық құқығындағы біршама қалыпты, дағдылы көрініс еді. Сот тәуелсіздігінің құқықтық негізі қалыптасып, биліктің шексіз бір қолға шоғырлануына тыйым салынғаннан бері үш ғасыр өтіпті.

Ұлыбританияда патша тағы заң бойынша мемлекеттік биліктің үш категориясымен бірге жүретін элемент болады екен. Басқаша айтқанда, атқарушы биліктің басы(тәргүүн), заң шығарушы биліктің құрамы, сот билігінің бастамасы деп Ресей ғалымы С.В. Боботов белгілеген.

Англияның сот билігінде мемлекет басшысының(патшаның) мүддесі көрсетілмеген. Сот билігі және оның шешімдерінің жүзеге асырылуы патша арқылы патша тәжімен анықталып нақтыланады. 1700 жылы Англияда «Тақ мұрагерлігі туралы» акт қабылданып сот билігінің құқықтық негізі жасалды. Осы кезден бастап соттардың жалпы құрылысы парламент актісі негізінде ұйымдастырылатын болған екен.

Ұлыбританияның сот құрылымының пайда болуында құқық үстемдігі мен заңға бағыну қағидасы шешуші рөл атқарған. Бұл қағида ешқашанда қандайда бір заң нормаларында көрсетіліп заңдастырылмаса да «rule of Law» - заң немесе құқық нормалары деп аударылатын мағынамен анықталып және ол жан-жақты түсіндіріліп келген. Кең мағынада алып қарасақ, құқық үстемдігі мен заңды құрметтеу қағидасы заңды сақтау тәртібі дегенмен ұқсас мағынада түсіндіріледі, ал тар мағынасында сот ісін жүргізуді анықтайды немесе сот ісінің сөзсіз қажеттігін сипаттайды деп түсіндіріледі.

Өткен ғасырда Эдуард Фриман «Конституцияның дамуы» шығармасында «заңды құрметтеу қағидасының құнды мәні оның көптеген жылдар бойы қалыптасқан саяси әдеп-ғұрыпының құрылысын айқындауында» дейді.

Құқық үстемдігінің кез келген жағдайда парламенттің жоғарлылығы қағидасымен қатар қолданылады. Нақты айтқанда, парламент халық мүддесін айқындайтын толық құқылы, қуатты институт болғандықтан парламент жоғарлылығы қағидасынсыз құқық үстемдігін елестету мүмкін емес. Сондықтан да, парламент жоғарлылығы қағидасы бойынша: а) қолданыстағы құқық нормаларын өзгерту, күшін жоюға құқылы; б) Конституция мен басқа да заңдардағы нормалар арасындағы құқықтық айырмашылық болмайды; в) Конституцияға сәйкес келмейді деп немесе басқа да бір себептерге байланысты атқарушы және сот билігінің органдары Парламент актілерінің күшін жоюға құқығы жоқ деген тұжырым жасауға болады.

Жоғарыда айтылғандардан англияның мемлекеттік органдарының құрылымында Парламенттің маңызды рөл атқаратын институт екені анық көрінеді. Сонымен қатар, конституциялық бақылау жүргізу міндеті ресми түрде Парламентке жүктелгені де белгілі болды.

Конституциялық бақылаудың ағылшындық үлгісі қазір де ағылшын тілді мемлекеттердің құқық жүйесінің дамуына белгілі деңгейде әсер ететіні зерттеуден көрініп тұр.

Ал АҚШ Англияның конституциялық құқық қағидасын мүлдем басқа мағынада қолданатындықтан және тұрақты дамыған, жеке үлгі ретінде АҚШ-тың конституциялық бақылауына тоқталу керек.

Конституциялық бақылаудың Американдық үлгісі:

АҚШ-тың Конституциялық бақылауын жүзеге асыратын басты субъектісі мемлекеттің Жоғарғы Соты болып табылады және құқық саласы теоретиктерінің көпшілігі мұны Жоғарғы Сот қызметінің өзіндік негізгі бағыттарының бірі деп есептейді.

Конституциялық бақылаудың Американдық үлгісінің ерекшелігі бақылау жүргізуді соттың барлық аппараттарына сенім білдіру жолымен берген және конституциялық іс жүргізу жалпы сот істерінен бөлінбеген, қандай істер мен даулар болса да барлығы бірдей жағдайда бір сотпен қаралады [2, 258 б.].

Әуелі 1835 жылдың өзінде А.Токвиль «Американдықтар сотқа өте кең саяси өкілеттілік берген. Бірақ, тек сот тәртібімен ғана заңдар күшін жоюды міндет етіп жүктегені үлкен жетістік болды Судьялар кейде күрделі дауларды шешу үстінде белгілі бір мақсатсыз нақты заңды жоқ деп тану туралы шешім шығарады. Сондықтан да сот шешімі қандай да бір мүддені, пайданы көздеу немесе кездейсоқтық, абайсыздықта заңға соққы береді» дейді.

АҚШ-тың Конституциялық бақылауының белгілерін төмендегідей жіктеуге болады.

1. Конституциялық бақылау көлемді, жалпылама сипатқа ие. Өйткені конституциялық бақылау тек заңдарға ғана емес барлық құқықтық актілер мен барлық мемлекеттік органдар актілеріне, шешімдеріне қатысты жүргізіледі.
2. Конституциялық бақылау орталықтандырылмаған (жиынтықталмаған) нысанда жүргізіледі. Яғни, үнемі тұрақты түрде емес, келісілген негізде және азаматтардың заңды мүдделерінің бұзылуына байланысты кез келген дауларды қарап шешуді барлық деңгейдегі соттар жүргізе алады. Дегенмен бұл бақылаудың қамтитын көлемінің ауқымдылығын жоққа шығаруға болмайды. Себебі, нақты істі шешу барысында штат заңдарының штат Конституциясына сәйкестігін бақылаумен қатар оның Федерация Конституциясына сәйкестігі де тексеріледі.
3. Конституциялық бақылау казуальды сипатта да қарастырылады. Нақты айтқанда, оның бақылау жүргізу қажеттігі туындаған жағдайда ғана қолданылуы. Мысалы, іске қатысушылардың біреуі екіншісінің қойған талабы Конституцияға қайшы нормаларға негізделген деп таныған жағдайда бақылау жүргізу қажеттігі туындайды дегенді білдіреді. Осындай кезде сот талапты қанағаттандыру үшін өз ой пікірін білдіруге мәжбүр болады екен.
4. Конституциялық бақылаудың тағы бір белгісі бұл-салыстырмалылық. Мұнда сот шешімі тек дауласушы жақтар үшін ғана міндетті, яғни, барлық құқық субъектілеріне қатысты емес.

Жоғарыда көрсетілген негізгі төрт белгі барлық деңгей соттары үшін қалыпты жағдай болғанымен тәжірибеде біркелкі жүзеге асырылмайды. Конституциялық бақылауды жүзеге асырудың негізгі міндеті ақыр соңында Жоғарғы Соттың 9 мүшесіне жүктелетін көрінеді.

Сонымен, айтылғандардан өзіндік өзгешелігі бар Конституциялық бақылауды жүргізетін жеке дара сипаттағы үлгілердің бірі осы Американдық Конституциялық бақылау деп есептеуге толық негіз бар екенін айта аламыз. Мұндай үлгі Жапония, Латын Американың бірқатар елдерінде қолданылады.

Конституциялық бақылаудың Еуропалық үлгісі:

Еуропада дүниежүзілік I, II соғыстар арасында болған саяси тұрақсыздық Конституция мен заңдарды сақтау, қатаң бақылау жүргізуді тікелей талап еткен. Осы талап нәтижесінде Батыс Еуропада Ханс Кельзеннің көзқарасына негізделген Конституциялық бақылаудың өзгеше концепциясы пайда болған. Бұл бақылау тәжірибеде ұтымды қолданылып, таңдаулы, тиімді үлгі ретінде мойындалған [3, 218 б.]. Ханс Кельзен заңдардың Конституцияға сәйкестігін бақылайтын Конституциялық Сот құру билік бөлінісі теориясына болмайды деп, оның дәлелі ретінде үш шынайы ақиқатты ұсынып, дамытқан. Оларға:

1. Ең әуелі Конституцияны негізгі, бастапқы норма ретінде құрметтеу керек, өйткені, ол басқа құқық нормаларының қайнар көзі. Сондықтан, Конституцияның жоғарлылығын, тұрақтылығын сақтау үшін қабылдаудың, өзгертулер мен толықтырулар енгізудің қатаң, күрделі тәртібін орнату қажет болады.
2. Конституцияның мәнін, мақсатын кең мағынада талқылап, түсіну керек. Себебі, қазіргі Конституцияларда мемлекеттік органдар олардың ұйымдастырылуы, заңдар қабылдау тәртібі, Сондай-ақ, адам және азаматтардың негізгі құқықтары мен бостандықтарының тізімі сияқты маңызды мәселелер қарастырылады. Сондықтан да, Конституция – тәртіптік ережелер жиынтығы ғана емес, материалды құқықтар орталығы.
3. Конституцияның сақталуының кепілдігі оған қайшы актілердің күшін жою болып табылады. Дегенмен, заңның күшін жоюды ешқашан оны алғаш қабылдаған органға сеніп беруге болмайды.

Сөз етілген үш шынайы ақиқатты құқық саласының зерттеуші ғалымдары мойындағандықтан, Конституциялық бақылаудың күмәнсіз қажет институт екендігі анықталған екен. Сондықтан, қазіргі кезде парламенттік басқарудағы ГФР, Италия, Испания, Бельгия, Австрия, Франция, Португалияда Конституциялық бақылау органдары құрылып қызмет етуде. Бұлар Конституциялық бақылаудың Еуропалық үлгісіне жатады.

Бұл үлгінің ерекшелігін төмендегідей белгілерімен анықтап көрсету арқылы оны алдыңғы екі үлгімен салыстырып, олардың ұқсастықтары мен айырмашылықтарын табуға мүмкіндік туындайды.

1. Жалпы сотқа тәуелді емес тікелей Конституциялық бақылауды жүргізу мақсатында құрылған арнайы сотқа бақылау міндетінің жүктелуі.
2. Судьялады өкілеттіктері бойынша лауазымды тұлғалар сайлайды. Бұл олардың қалыпты қызмет ету мүмкіндіктерін қамтамасыз етеді. Осылай сайлаудың өзі заң шығару субъектілер алдында Конституциялық Сот судьяларына демократия қағидаларын жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Себебі. Конституциялық Сот құқық қорғау органы ғана емес, өктемдік сипаттағы шешім шығара алатын орган.
3. Мемлекеттік биіктен судьяларға бақылау жүргізу құқығы беріледі және қандай да бір заң актілерінің күшін жою қажет болған жағдайда қорытынды шешім шығару құқығына ие.
4. Конституция мен басқа да органикалық заңдарда Конституциялық Соттың құқық жағдайы заңдастырылып бекітіледі және оның құрамы, құрылу тәртібі, құзыретін тек Конституцияға өзгертулер, толықтырулар енгізу арқылы ғана өзгертуге болады. Бұл өте күрделі, маңызды мәселе болып есептеледі.

Демек, жоғарыда сөз етілгендерден, Конституциялық Сот мемлекеттік құқықтың маңызды институт және Конституциялық бақылау органы деген түсінік қалыптасады. Мұндай түсінік бір мемлекетте ғана дүниежүзінде анықталып қолданылып келгенін атап айтуымыз керек.

Конституциялық Сот Конституциялық дауларды қарап шештін ерекше мәртебелі орган. Ал қарапайым соттар өз құзыреттеріне жатпайтын мұндай маңызды дауларды шеше алмайды. Дегенмен, нақты мемлекеттердің өзіндік ерекшеліктеріне байланысты анықталып отыратын өзгешеліктерінің болуы мүмкін екендігін жоққа шығаруға болмайды [4, 63 б.].

Жалпы тарихи мән жайларға сүйенсек Конституциялық бақылаудың еуропалық үлгісін қалған екеуімен салыстырғанда айтарлықтай қарсылықтар мен күрестер нәтижесінде қалыптасып дамығанын көре аламыз. Бұл тұжырым жайында зерттеуші ғалымдар алғаш Ханс Кельзеннің пікірімен танысқаннан кейін онымен жалпы ұқсас пікірде болғандарымен, кейбір тікелей сынаушыларда кездесіп отырған. Сынаушылардың көзқарастары негізінде Еуропада америкадық үлгіні қолдаушылар көптеп кездесіп келген. Сонымен аталған үш үлгінің әрқайсысы нақты бір деңгейде танылып мойындалған, ұзақ жылдар бойы зерттелген және өзіндік тарихы, тәжірибелері, теориялық негіздерінің бар екендігін ерекшелеп атап өтуіміз керек.

Шетелдердің Конституциялық бақылау нысандарын айтылып өткен үш үлгі көлемінде жүзеге асырушы органдарымен салыстырып көрсек, келесі нысандар кең таралып қолданылған екен. Бұл нысандарды жүзеге асыруша органдары мен субъектілеріне байланысты топтастырып қарастырсақ. Оларға:

Біріншіден, Парламенттің Конституциялық бақылауды асыру нысаны. (Бұл мемлекеттерге Англия, бұрынғы социалистік жүйедегі Чехословакия, Польша, Югославиядан басқа көптеген елдер).

Екіншіден, Конституциялық бақылауды барлық деңгейдегі соттардың жүргізу нысаны. Мұндай жағдайда бақылауды кез келген деңгейдегі соттар жүргізгенімен соңғы шешімді тек Жоғарғы Сот ғана шығарады. Бұл нысан ФҚШ, Мексика, Дания, Греция, Норвегия, Жапония сияқты мемлекеттерде қолданылады.

Үшіншіден, Конституциялық бақылауды тек Жоғарғы Соттың ғана жүргізу нысаны. Бақылаудың бұл нысаны Боливия, Үндістан, Ирландия, Канада сияқты мемлекеттерде жүзеге асырылады.

Төртіншіден, Конституциялық бақылаудың арнайы сот органдарымен жүзеге асырылу нысаны. Мұндайда арнайы сот органы құрылып оның басты міндеті Конституциялық бақылау жүргізу болып табылады. Бұл соттар сот билігінің құрамына тікелей бағынбайды. Бақылаудың бұл нысаны Австрия, Италия, Ресей, Польша, Югославия, Чехословакияда қолданылып келеді.

Бесіншіден, Конституциялық бақылауды соттық емес органдардың жүргізу нысаны. Бұл нысан алғаш 1958 жылы Францияда пайда болып, содан бері көптеген дамушы елдерде қолданыла бастаған.

Алтыншыдан, бұл Конституциялық бақылауды арнайы бақылаушы мемлекеттік орган болып табылатын Конституциялық Соттан басқа мемлекет басшысы мен сот органдары бірігіп жүзеге асыратын нысан болып табылады. Бұған Германия, Монғолия мемлекеттерін осы топқа жатқызуға болады.

Жалпы мемлекеттің жоғарғы органдарының арасындағы дауларды шешу кезіндегі Конституциялық бақылаудың өкілеттілігіне қатысты екі пікір қалыптасқаны. Оларға:

1. Конституциялық Сотқа біршама кең өкілеттіктер беру. ГФР, Италия, Испания сияқты мемлекеттерде Конституциялық Сотқа айтарлықтай салыстырмалы түрдегі кең өкілеттіктер берген екен.

2. Конституциялық Соттың өкілеттілігін саяси мағынасы бойынша маңызды десе де, кейбір тар мағынадағы немесе екінші деңгейлі мәселелер бойынша шектеу. Франция, Австрия сияқты мемлекеттерде осындай көзқарасты ұстанады.

Конституциялық бақылау қандай үлгі нысанда жүзеге аысылса да объективті, субъективті белгілері бойынша туындаған арыз, шағымдар негізінде құқық нормаларының Конституцияға сәйкестігін анықтайтын абстрактілі және нақтылы бақылау болып бөлінеді.

Әдебиеттер тізімі:

1 Мишин А. А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Москва-2009 г.

2 Боботов С. В., Жигачев И. Ю. Введение в правовую систему США. Москва-1997 г.

3 Сапарғалиев Ғ. С. Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы. Алматы-2002 ж.

4 Караев А. А. Конституционный контроль: Казахстан и зарубежный опыт. Алматы-2002 г.

Резюме

В статье дается характеристика модели конституционного контроля во всем мире. Раскрываются особенности трех основных моделей конституционного контроля путем проведения анализа.

Summary

The article describes the model of constitutional control throughout the world. The features of the three main models of constitutional control are revealed by conducting an analysis.

УДК: 340.132.1

Сабырғали Д.С.,
докторант
PhD, КАЗГЮУ имени М.С. Нарикбаева

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ЗАКОНОТВОРЧЕСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

В статье рассматриваются актуальные вопросы законотворческого процесса в Республике Казахстан. Автором на основе действующего законодательства анализируются стадии законотворческого процесса: а именно подготовка концепции законопроекта, внесение проекта на обсуждение законодательного органа, обсуждение проекта; принятие закона и его опубликование. Основа анализа – нормы и положения Конституции РК, закона РК «О правовых актах», Закона РК «Об общественных советах», Концепции правовой политики РК, программные статьи и Послания Президента РК народу Казахстана.

В работе изучен вопрос об участии граждан и их объединений в правотворчестве, а именно указывается какие возможности предусмотрены для граждан и какие законодательные механизмы учета общественного мнения предусмотрены.

Отдельное внимание уделено цифровизации и внедрению новых технологий в процесс обсуждения и принятия нормативно-правовых актов. Отдельно изучен вопрос

функционирования эталонного контрольного банка нормативных правовых актов и интернет портала «Открытые нормативные правовые акты».

Автором предпринята попытка анализа актуальных проблем в рассматриваемой сфере, в частности по цифровизации процесса правотворчества, вопросам учета общественного мнения при принятии нормативно-правовых актов; по итогам сделаны выводы и рекомендации касательно совершенствования законотворческого процесса и практики применения законодательства.

Ключевые слова: закон, законотворчество, законодательный процесс, цифровизация законодательного процесса, совершенствование законодательства, Парламент РК, Концепция правовой политики, эталонный контрольный банк нормативных правовых актов, Государственный реестр нормативных правовых актов Республики Казахстан, интернет портал «Открытые нормативные правовые акты», план законопроектных работ.

Законотворчество – это сложный и трудоемкий процесс, в ходе которого разрабатывается закон. Актуальность данной темы заключается в том, что в Казахстане, как и в других странах романо-германской правовой семьи, законами урегулированы основные общественные отношения, а также необходимостью дальнейшего совершенствования законодательства в этой сфере.

Выступая на открытии первой сессии Парламента нынешнего созыва Глава государства заявил о том, что с 1 января 2016 года Казахстан живет в условиях новой правовой и институциональной среды. База законодательства сформирована принятием 59 законов и более 400 подзаконных актов» [1].

Некоторые тенденции развития законодательства рассматриваются также в Послании Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» [2]. В данном программном документе указаны такие направления, как дальнейшая цифровизация процессов в государственных органах, разграничение полномочий и зон ответственности правоохранительных органов, борьба с коррупцией и др.

Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года предусматривает следующие направления по повышению эффективности нормотворческой деятельности [3]:

- систематизация действующего законодательства, дальнейшая консолидация в контексте отраслей законодательства;

- освобождение законодательства от устаревших и дублирующих норм, восполнение пробелов в правовом регулировании, устранение внутренних противоречий в действующем праве;

- минимизация отсылочных норм в законах и расширение практики принятия законов прямого действия в рамках круга вопросов, по которым в соответствии с Конституцией могут приниматься законодательные акты;

- прогнозно-аналитическое обеспечение правотворческой деятельности, основанной на постоянном мониторинге тенденций развития отраслей права и правовых систем, анализе практики применения нормативных правовых актов.

- внедрение и законодательное закрепление понятия «консолидированный» или «комплексный» закон, предметом регулирования которых будут правоотношения, носящие комплексный характер.

- создание, а теперь и функционирование эталонного банка нормативных правовых актов в электронном формате в целях формирования базовых компонентов инфраструктуры «электронного правительства», формирование и эффективное ведение банка данных нормативных правовых актов.

- введение международных стандартов оценки нормативных правовых актов до 2020 года, что позволит более полно учитывать интересы граждан, общества и государства, обеспечивать эффективность, экономичность и рациональность норм права.

Указанные мероприятия позволят сформировать современную систему правового регулирования, отражающую все этапы нормотворческой и правоприменительной

деятельности по каждому акту, – его разработку, принятие, применение, внесение изменений и дополнений, признание утратившим силу либо разработку нового акта.

Конституция Республики Казахстан, Закон РК «О правовых актах» и Регламенты Палат Парламента детально регламентируют законодательный процесс. Закон считается принятым и вступившим в силу, если он рассмотрен и внесен Правительством, принят двумя палатами Парламента, подписан и обнародован главой государства в соответствии с установленным Конституцией порядком. Нарушение конституционного порядка прохождения законопроекта хотя бы на одной из этих стадий лишает принятый акт законной силы. Круг полномочий на принятие нормативных правовых актов предусмотрен Конституцией и другими законами. Так, в соответствии с Конституцией Республики Казахстан основным законодательным органом Республики Казахстан является Парламент Республики Казахстан. Право законодательной инициативы, в соответствии с п.1 ст.61 Конституции Республики Казахстан, принадлежит Президенту Республики, депутатам Парламента и Правительству и реализуется исключительно в Мажилисе [4].

При этом необходимо отметить закономерное усиление роли Правительства Республики Казахстан в законотворческом процессе, что отвечает тенденциям общемировой конституционно-правовой практики: в большинстве ведущих зарубежных государств законотворческая деятельность государственных органов идет по этому пути. В этой связи в юридической литературе отмечается, что в настоящее время функции законодателя также переходят к исполнительной власти. Так, в парламентских странах неоспоримо верховенство правительства в законотворческом процессе, где правительство не только представляет парламенту программу законодательной деятельности, но и успешно, опираясь на парламентское большинство, проводит через стадии законодательного процесса наиболее важные законопроекты (например, Англия). Сходные процессы наблюдаются и в президентских республиках, в которых более четко проводится принцип разделения государственной власти [5; 188].

Анализ взаимодействия законодательной и исполнительной властей в странах СНГ также показывает усиление роли правительства в законотворческой сфере. Так, ученый-юрист И.И. Шувалов, провел специальное исследование по вопросам повышения эффективности Правительства Российской Федерации в законотворческом процессе. По итогам работы он пришел к выводу, что большинство законопроектов должно исходить от Правительства, т.к. в условиях продолжающихся реформ в правовой, экономической сферах, принятые законы нуждаются в соответствующей актуализации и своевременной корректировке. Причем инициатором внесения таких изменений должно быть, прежде всего, Правительство, отвечающее за проведение единой финансовой, кредитной и денежной политики. «Ответственное за законопроекты в этих сферах, Правительство Российской Федерации, – пишет И.И. Шувалов, – обязано само вносить проекты соответствующих федеральных законов, в которых нуждается, и добиваться их принятия. Постепенно Правительство России выходит в лидеры по законодательным инициативам. Это свидетельствует не только об усилении роли Правительства Российской Федерации, но и о приближении российского законотворческого процесса к общемировой практике» [6; 140-141].

В основу казахстанского законотворческого процесса положен принцип «рационализированного парламентаризма». Он предполагает активное влияние Правительства на законодательную деятельность Парламента, как при разработке законопроектов, так и при их прохождении в Мажилисе и Сенате. Законотворческая деятельность Правительства осуществляется в соответствии с Планом законопроектных работ Правительства, который представляет собой перечень законопроектов, в том числе проектов, предусматривающих внесение изменений и/или дополнений в действующие законодательные акты, с указанием государственных органов-разработчиков законопроектов, сроков внесения конкретных законопроектов в Министерство юстиции, Правительство и Парламент Республики Казахстан.

Формирование текущих и перспективных планов законопроектных работ Правительства осуществляется с учетом поручений Президента Республики, Программы Правительства,

государственных программ и программ, утверждаемых Правительством, планов мероприятий по реализации государственных программ, а также решений Премьер-министра. Проект Плана законопроектных работ на предстоящий год формируется Министерством юстиции на основании предложений государственных органов и Межведомственной комиссии по вопросам законопроектной деятельности при Правительстве Республики Казахстан.

«Как известно, воля законодателя, как бы широко ни трактовалось это понятие, формируется под воздействием объективных закономерностей. Поэтому осознание объективной необходимости того или иного явления или процесса, его оценка в субъективном сознании, соотнесение с отдаленными и близкими целями, выявление возможности воздействия права на проявление объективных законов, применение соответствующих правовых форм для реализации принятого решения – все это основные этапы принятия правотворческого решения» [7; 37].

Процесс подготовки проекта законодательного акта складывается из ряда стадий, среди которых можно выделить:

1. Создание концепции будущего закона. В содержание концепции законопроекта включаются наиболее важные критерии. В зависимости от научной обоснованности концепции определяются сроки принятия акта, проверяется его качество и эффективность. В концепции нормативного акта указывается также и отнесение его к определенному иерархическому уровню правовой системы, что представляется особенно важным на данном этапе ее формирования.

2. Анализ существующих норм, регулирующих данные отношения и изучение соответствующего мирового опыта;

3. Непосредственная работа над текстом проекта;

4. Экспертиза готового законопроекта.

Подготовка проекта закона является наиболее сложной. Проект закона направлен на урегулирование общественных отношений, которые возникают с появлением новых либо существенных изменений старых общественных отношений, в связи с меняющейся социально-экономической, политико-правовой ситуацией в стране. Началом законотворческого процесса является принятие решения о подготовке законопроекта. После чего определяется сфера нормативного правового акта и его общая направленность и значимость; значимым является определение идеи и потребность общества в предлагаемом проекте закона.

Разработчиками проектов закона могут выступать граждане или их объединения. Так, согласно закону «О правовых актах» (ст.17) [8] иные органы, организации и граждане вправе вносить предложения по разработке нормативных правовых актов или передавать на рассмотрение органов-разработчиков инициативные проекты таких актов. Органы-разработчики, в свою очередь, могут принять их в качестве основы для разрабатываемых ими проектов нормативных правовых актов или признать их дальнейшую разработку и принятие проектов нецелесообразными. Тем самым граждане становятся включенными в законотворческий процесс. Именно в альтернативных проектах общественное мнение имеет возможность выразить свое мнение. За проектами стоят социальные группы со своими потребностями; эта норма позволяет сопоставить варианты проектов и выбрать оптимальный.

Особое внимание, на наш взгляд, следует уделять при разработке концепции будущего закона ее экономическим, социально-политическим, экологическим последствиям. Последнее особенно актуально в век глобального экологического кризиса. Весьма важно найти объективно необходимое сочетание юридического и практического содержания акта и привлечения юристов, специалистов в необходимых областях знаний (экологов, экономистов, социологов и др.). Также необходимо использовать мировой опыт решения данного вопроса; содержание закона должно соответствовать объективным потребностям общества и экономическим условиям страны, учитывать особенности правоприменительной практики, а также быть своевременными и актуальными.

В соответствии с законом «О правовых актах» (ст.16) [8] принимается концептуальный план. Он формируется на период очередного созыва Парламента Республики Казахстан и

отражает отрасли (сферы) законодательства, в рамках которых предполагается подготовка проектов законодательных актов в разрезе сессий Парламента Республики Казахстан (за исключением постановлений Парламента Республики Казахстан и его Палат). Концептуальный план законотворческой работы разрабатывается Министерством юстиции Республики Казахстан, вносится Правительством Республики Казахстан на согласование с председателями Палат Парламента Республики Казахстан и утверждается Президентом Республики Казахстан. В целях реализации этого плана законотворческой работы Правительство Республики Казахстан утверждает текущий план законопроектных работ на один год.

После определения концепции, идет стадия работы над текстом законопроекта. Требования к тексту подробно определены законом.

Далее на подготовительном этапе идут обсуждение, доработка и согласование проекта. Суть процедуры – обсуждение проекта рабочей группой с привлечением специалистов-экспертов. Предложения и замечания, высказанные при обсуждении, обобщаются, и в соответствии с ними проект окончательно отработывается и редактируется. После этого он поступает на рассмотрение того органа или комиссии, которой поручена подготовка проекта и внесение его на утверждение.

Ряд проектов проходит особые, дополнительные стадии подготовки, что обусловлено их исключительной важностью и значимостью для регулирования общественных отношений. В практике подготовки законопроекта может быть использовано всенародное обсуждение.

Одним из инструментов выражения мнения общественности являются СМИ, которые включаются в процесс законотворчества по наиболее злободневным проектам законов. Такая тенденция является положительным вектором в развитии гражданского общества, активной позиции граждан, когда они опосредованно включаются в законотворческий процесс. Ведущая, же роль в подготовке законопроекта, несомненно, принадлежит специалистам и депутатам.

Законом «О правовых актах» (ст.18) [8] предусмотрено, что разработанные проекты концепций законопроектов вместе с пояснительными записками и сравнительными таблицами к ним (в случаях внесения изменений и (или) дополнений в законодательные акты), за исключением нормативных постановлений Конституционного Совета Республики Казахстан и Верховного Суда Республики Казахстан, до направления на согласование в заинтересованные государственные органы размещаются для публичного обсуждения на портале открытых нормативных правовых актов.

В законе также заложен механизм вовлечения некоммерческих организаций, граждан в процесс разработки проектов нормативных правовых актов, касающихся прав, свобод и обязанностей граждан, через общественные советы. Они создаются как консультативно-совещательные, наблюдательные органы, образуемые министерствами, органами, непосредственно подчиненными и подотчетными Президенту Республики Казахстан, а также органами местного государственного управления по вопросам их компетенции совместно с некоммерческими организациями, гражданами.

Закон Республики Казахстан «Об общественных советах» [9] устанавливает целью деятельности общественных советов – выражение мнения гражданского общества по общественно значимым вопросам.

Задачами общественных советов являются:

- 1) представление интересов гражданского общества и учет мнения общественности при обсуждении и принятии решений на республиканском и местном уровнях;
- 2) развитие взаимодействия центральных и местных исполнительных органов и органов местного самоуправления с гражданским обществом;
- 3) организация общественного контроля и обеспечение прозрачности деятельности центральных и местных исполнительных органов и органов местного самоуправления.

В настоящее время в Казахстане работает веб-портал электронное правительство, в рамках которого создан **интернет портал «Открытые нормативные правовые акты»** [10]. Это также один из способов участия граждан в законотворческом процессе.

На сайте действует электронная база данных по разрабатываемым законопроектам. Целью создания открытого портала нормативно-правовых актов является повышение информационной открытости деятельности органов государственной власти и реализации конституционного права граждан, их объединений и организаций участвовать в управлении делами государства. Интернет ресурс предоставляет пользователям оставлять свои комментарии, т.е. напрямую принимать участие в обсуждении, следить за историей интересующего законопроекта, участвовать в голосованиях и обсуждениях, подписаться на комментарии и следить за изменениями. К сожалению, обращает на себя внимание низкая активность граждан.

Полагаем, что в будущем, работа единого портала общественного обсуждения проектов нормативно-правовых актов позволит повысить интерес молодежи к нормотворческому процессу, поскольку, в этом ключе, обратная связь с гражданами весьма важна. К проблеме правового нигилизма молодежи обращался в своей программной статье Президент Республики Казахстан Назарбаев Н.А., предлагая с этой целью проводить различные конкурсы: за самое конструктивное предложение, за лучший проект НПА и т.д. [11]. Сайт как раз представляет своим пользователям такую возможность.

Следующим элементом в механизме участия граждан в обсуждении проектов законов является законодательно утвержденное требование об обязательности учета общественного мнения по результатам обсуждения проектов законов. Так, в соответствии со ст.18 Закона «О правовых актах» [8] проекты концепций законопроектов и нормативных правовых актов вместе с пояснительными записками и сравнительными таблицами к ним (в случаях внесения изменений и (или) дополнений в законодательные акты), за исключением нормативных постановлений Конституционного Совета Республики Казахстан и Верховного Суда Республики Казахстан, размещаются для публичного обсуждения на интернет-портале «открытых нормативных правовых актов» до их направления на согласование в заинтересованные государственные органы.

Далее, проекты нормативных правовых актов, касающиеся торговли товарами, услугами или прав интеллектуальной собственности, размещаются на интернет-ресурсах уполномоченных государственных органов в срок не менее 30 календарных дней до их принятия для публичного обсуждения, если иное не предусмотрено законами Республики Казахстан и ратифицированными международными договорами.

И последнее, в соответствии с подпунктом 9-1) п.95 Регламента Правительства Республики Казахстан [12], вносимые в Канцелярию материалы по законопроекту должны содержать подготовленную на государственном и русском языках справку о результатах обсуждения законопроекта (законопроектов) в средствах массовой информации, в том числе в сети Интернет, и учета общественного мнения. Ответственность по обеспечению прозрачности предлагаемых для принятия Правительством решений возложена на уполномоченные органы-разработчики таких проектов.

Порядок размещения и публичного обсуждения проектов концепций законопроектов и проектов нормативных правовых актов на интернет-портале «открытых нормативных правовых актов» устанавливается уполномоченным органом в сфере информатизации по согласованию с Министерством юстиции Республики Казахстан [13].

Подготовка проекта заканчивается решением органа, его готовившего, о направлении законопроекта на рассмотрение законодательного органа.

Утверждение законопроекта является центральной стадией законотворческого процесса.

В целом, выделяют четыре основные стадии официального прохождения закона:

1. Внесение проекта на обсуждение законотворческого органа,
2. Непосредственное обсуждение проекта;
3. Принятие закона;
4. Опубликование.

Стадия официального внесения законопроекта в законодательный орган сводится к направлению полностью готового проекта в парламент.

Проекты законов и законодательных предложений представляются к рассмотрению вместе с материалами по проекту законодательного акта, к которым отнесены [8]:

1) пояснительная записка к проекту законодательного акта с обоснованием необходимости принятия проекта, развернутой характеристикой целей, задач, основных положений, а для проектов законодательных актов, вносимых в Мажилис Парламента Республики Казахстан в порядке законодательной инициативы Президента Республики Казахстан, - специальное послание;

2) состав рабочей группы в случае ее создания;

3) лист согласования с заинтересованными государственными органами, за исключением случаев, определяемых Президентом Республики Казахстан, когда вносимые в порядке законодательной инициативы Президента Республики Казахстан проекты законодательных актов процедуру согласования не проходили, а также случаев внесения проекта законодательного акта в порядке законодательной инициативы депутатов Парламента Республики Казахстан;

4) заключение научной экспертизы и иные экспертные заключения членов экспертного совета и Национальной палаты предпринимателей Республики Казахстан, если они принимали участие;

5) финансово-экономические расчеты, если проект закона предусматривает сокращение государственных доходов или увеличение государственных расходов, прогнозы возможных экономических, социальных, юридических, экологических последствий действия закона, а также, при наличии, статистические данные, за исключением проектов законов, вносимых в Мажилис Парламента Республики Казахстан в порядке законодательной инициативы Президента Республики Казахстан;

6) анализ регуляторного воздействия в случаях, предусмотренных Предпринимательским кодексом Республики Казахстан в отношении проектов нормативных правовых актов, затрагивающих интересы субъектов частного предпринимательства.

К проекту законодательного акта о внесении изменений и (или) дополнений в законодательные акты представляется сравнительная таблица действующей и предлагаемой редакций структурных элементов законодательного акта с соответствующим обоснованием вносимых изменений и (или) дополнений.

Проекты законов, предусматривающие сокращение государственных доходов или увеличение государственных расходов, могут быть внесены лишь при наличии положительного заключения Правительства Республики Казахстан. Для проектов законодательных актов, вносимых в Мажилис Парламента в порядке законодательной инициативы Президента Республики Казахстан, наличие такого заключения не требуется.

Президент Республики Казахстан, депутаты Парламента Республики Казахстан и Правительство Республики Казахстан вправе отозвать из Парламента Республики Казахстан проект законодательного акта, внесенный ими в порядке законодательной инициативы, на любой стадии его рассмотрения.

Обсуждение проекта закона на заседании палат Парламента дает возможность полно и всесторонне ознакомиться с проектом, внести все необходимые изменения и улучшения и в результате сформировать наиболее целесообразный и оптимальный вариант законодательного акта. Парламент обсуждает основные положения законопроекта и высказывает предложения и замечания в форме поправок, рассматривает предложения об опубликовании при необходимости проекта для обсуждения. После обсуждения всех статей, разделов и глав законопроект принимается в целом.

Законы Республики Казахстан подписываются и обнародуются Президентом.

Процесс создания закона завершается его опубликованием. Опубликование законов – главная предпосылка их вступления в силу и юридическое основание презумпции знания законов. Согласно ст.1 Закона «О правовых актах» Республики Казахстан – официальное опубликование нормативного правового акта - публикация для всеобщего сведения полного текста нормативного правового акта на казахском и русском языках в Эталонном контрольном банке нормативных правовых актов Республики Казахстан в электронном виде, в официальных печатных изданиях, а также в периодических печатных изданиях в случаях, предусмотренных настоящим законом. Официальное опубликование нормативных правовых актов, касающихся прав, свобод и обязанностей граждан, является обязательным условием

их применения [8]. Поскольку опубликование имеет особое юридическое значение для вступления в силу и дальнейшего применения законодательного акта, оно представляет собой важнейший политический акт и совершается в строго определенном порядке.

В настоящее время решен обсуждавшийся ранее вопрос о введении системы электронного официального опубликования нормативно-правовых актов. Так, в соответствии с законом РК «О правовых актах» [8] в Казахстане создан эталонный контрольный банк нормативных правовых актов, который представляет собой совокупность нормативных правовых актов на бумажном носителе, а также электронную систему нормативных правовых актов в форме электронного документа, сведения о которых внесены в государственный реестр нормативных правовых актов Республики Казахстан. Таким образом, положено начало в создании компьютеризированной системы правотворчества. До этого момента, распространенной была система официального бумажного опубликования нормативных правовых актов и понятие эталонный контрольный банк нормативных правовых актов Республики Казахстан охватывало собой совокупность только печатных текстов нормативных правовых актов (с изменениями и дополнениями), сведения о которых внесены в Государственный реестр нормативных правовых актов Республики Казахстан [14].

Таким образом, в настоящее время вопросы прохождения проекта закона достаточно урегулированы законодательно. Основными направлениями развития национальной правовой политики на современном этапе являются процессы цифровизации законодательного процесса, расширение участия граждан, необходимость в совершенствовании действующего законодательства, приведение его в соответствие с международными стандартами и др. Необходимо дать положительную оценку проводимой работе государственных органов. В дальнейшем необходима более конструктивная правовая пропаганда сайта открытых нормативно-правовых актов в рамках, в том числе среди студентов-юристов, магистрантов, докторантов. Этот ресурс представляет гражданам широкие возможности для участия в обсуждении законов, иных нормативно-правовых актов. Это своеобразная диалоговая площадка для государственных органов, с одной стороны, и граждан, с другой. На наш взгляд, эффективность процесса общественного обсуждения проектов нормативно-правовых актов повысилась бы, если предусмотреть более четкий механизм учета предложений, поступивших от граждан. В будущем необходимо пропагандировать практику общественного обсуждения проектов нормативных правовых актов, учитывать предложения общественных объединений, политических партий, гражданских инициатив в законотворческой работе, в том числе и посредством электронного правительства.

В настоящее время активность обсуждения проектов нормативно-правовых актов казахстанскими пользователями является низкой, по многим законопроектам предложения отсутствуют. Для сравнения, в России, с 2010 по 2013 гг. количество авторских редакций проектов законов составило 2323, из них было опубликовано 1653 проекта. Поступило 2270 комментариев, из них 1711 опубликовано. Всего в работе над проектами нормативно-правовых актов приняли участие 784 эксперта, активность граждан составила 28 669 голосов [15]. На наш взгляд, такой опыт по эффективному вовлечению общественности в обсуждение законопроектов позволил бы и в Казахстане улучшить качество принимаемых нормативно-правовых актов.

Важнейшим условием вхождения Казахстана в мировое сообщество является совершенствование системы законодательства, а также адаптация к основополагающим европейским и международным нормам и правилам, оправдавшим себя на практике. Поэтому решение актуальных проблем в этой сфере имеет важное практическое значение.

Список литературы:

1 Выступление Президента Казахстана Назарбаева Н.А. на открытии первой сессии Парламента шестого созыва. 25.03.2016 г. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/vystuplenie-prezidenta-kazahstana-nazarbaeva-na-otkrytii-pervoi-sessii-parlamenta-shestogo-sozyva

2 Послание Президента Республики Казахстан Назарбаева Н.А. народу Казахстана «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции». 10.01.2018

г. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-nazarbaeva-narodu-kazahstana-10-yanvary-2018-g

3 Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года. Утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 24.08.2009 г. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.adilet.gov.kz/ru/node/15658>

4 Конституция Республики Казахстан от 30.08.1995 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution

5 Лафитский В.И. Законодательный процесс // Очерки конституционного права иностранных государств: Учебное и научно-практическое пособие / Отв. ред. Д.А. Ковачев. - М.: Спарк, 1999. - 304 с.

6 Шувалов И.И. Правительство Российской Федерации в законотворческом процессе. - М.: Норма, 2004. – 144 с.

7 Научные основы правотворчества./Отв. ред. Р.О. Халорина. - М.: Юр. лит., 1981. – 317 с.

8 Закон РК от 16 апреля 2016 г. № 480. «О правовых актах». – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1021546

9 Закон Республики Казахстан от 2 ноября 2015 года № 383-V «Об общественных советах» (с изм. и доп.на 04.05.2018 г.). – Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=36800092 [in Russian].

10 Открытые нормативные правовые акты. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://legalacts.egov.kz/>

11 Выступление Президента РК Назарбаева Н.А. на открытии второй сессии Парламента Республики Казахстан пятого созыва. 03.09.2012 г. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.parlam.kz/ru/presidend-speech/30>

12 Постановление Правительства Республики Казахстан от 10.12.2002 года «О Регламенте Правительства Республики Казахстан» // САПП РК. 2002 г. №44.

13 Приказ министра информации и коммуникаций Республики Казахстан «Об утверждении правил размещения и публичного обсуждения проектов концепций законопроектов и проектов нормативных правовых актов на интернет-портале открытых нормативных правовых актов» от 6.04.2016 г. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://online.zakon.kz/m/document/?doc_id=35615572

14 Правила ведения Государственного реестра нормативных правовых актов, эталонного контрольного банка нормативных правовых актов Республики Казахстан. Утв. постановлением Правительства Республики Казахстан от 29.04.2006 года №343 – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.government.kz/docs/p060343~1.htm>

15 [Федеральный портал проектов нормативных правовых актов](https://regulation.gov.ru/) – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://regulation.gov.ru/>

Түйіндеме

Мақалада Қазақстан Республикасындағы заң шығару процесінде орын алатын өзекті мәселелер зерттеледі. Автор қолданыстағы заңнаманың негізінде заңшығарудың сатыларын сараптайды, яғни заң жобасының концепциясының даярлануы, заң жобасын талқылау, заңды мақұлдау және оның ресми жариялау сұрақтарына көңіл бөлген. Мақала ҚР Конституциясы, «Құқықтық актілер туралы» заңы, «Әлеуметтік кеңестер туралы» заңы, ҚР құқықтық саясаты туралы концепциясы, ҚР Президентінің халыққа жолдауы және бағдарламаларына негізделген.

Жұмыста азаматтардың және олардың бірлестіктерінің заң жобасын даярлауға қатысуы және әлеуметтік пікірді есепке алу мәселелері зерттелген. Сонымен қатар, нормативтік құқықтық актілерді дайындау және қабылдау кезінде цифрлау және жаңа технологияларды пайдалануға бөлек назар аударылған. Мақалада ҚР нормативтік құқықтық актілерінің электрондық түрдегі эталондық бақылау банкі және ашық нормативтік құқықтық актілер интернет порталының жұмыс істеу жөнінде талдау жасалған.

Автор өзекті мәселерге көңіл аударып, оның ішінде заң шығару процессін цифрлау, осы жүйедегі проблемарды көтеруге талпыныс жасаған және салыстырмалы құқықтық әдісін пайдалана отырып, заң шығару саласындағы шет елдеріндегі тәжірибиесіне талдау жасап, тұжырымдамалар және ұсыныстар қарастырған.

Summary

The article considers topical issues of legislative creation process in the Republic of Kazakhstan. The author at the same time the author tries to analyse topical problems in the relevant area, conducts comparative analysis of the international experience in legislative elaboration and applied practices in introducing laws in Kazakhstan: starting from the stage of developing the draft to intruding the law and bringing it into force. The foundation of the implemented research are norms and conditions of the Constitution of the RK, law of the RP on Legal Act, Law on Public Councils, Concepts of Legislative Policy, program articles and RK President's Annual Statement to the Public.

The article researched a question on participation of citizens and their unions in law-making. Namely, it shows what opportunities are provided for the citizens and what legislative mechanisms of public opinion accounting are provided by the legislative acts.

Particular attention is given to digitalisation and introduction of new technologies in the process of discussing and adoption of legislative acts. Ther article also researches the quetsion of functioning of sample and control bank of legislative acts and internet portal Open legislative acts data.

The author is trying to analyse topical issues in the research area. In particular, digitilisation of the process of law-making process, issues of tracking of the public opinion in the process of law-making process. Based on the results, the author makes conclutions and recommendation regarding improving of law-making process and law application practice.

ӘОЖ:378.013.42

Абдікаирова Ұ.
Философия және политология факультеті,
Педагогика және білім беру менеджменті кафедрасы
«Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану»
мамандығының 2-курс магистранты
Ғылыми жетекші:
п.ғ.д.,әл-Фараби атындағы
ҚазҰУ профессоры
Асанов Наухан

БАКАЛАВРИАТТАҒЫ «ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ӨЗІН– ӨЗІ ТАНУ» МАМАНДЫҒЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ МАЗМҰНЫН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ҒЫЛЫМИ ӘДЕБИЕТТЕРДЕ ЗЕРДЕЛЕНУІ

Мақалада «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығының білім беру бағдарламасының мазмұнын жетілдіру және еліміздегі жоғары оқу орындарындағы әлеуметтік педагогтарды кәсіби даярлау жүйесінің ерекшеліктері айқындалды. Бакалавриаттағы «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығының білім беру бағдарламасының мазмұны ғылыми-теориялық және әдістемелік тұрғыдан жетілдірілсе, онда болашақ мамандарды дайындаудың сапасы

арта түсер еді, өйткені мамандық бойынша дайындалған бағдарламалар жоғары кәсіби білім беру үдерісінің талабына жауап бере алады.

Бакалавриаттағы «әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану мамандығының білім беру бағдарламасының мазмұнын жетілдіру және жүзеге асырудың әдістемесі» жоғары кәсіби білім беру мазмұны және оны жетілдірудің қазіргі заманауи әдістемелік мүмкіндіктері айқындалып және оны жетілдірудің жолдары қарастырылды.

Кілт сөздер: әлеуметтік педагог, әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекет, индивидуалистік педагогика, әлеуметтік жұмыс.

Әлемдік жаһандану үрдісі бәсекелестік пен оның сан түрлі сындарына төтеп беруді, мемлекеттілікпен тәуелсіздікті нығайтуды талап ететіндіктен, Елбасы Н.Ә.Назарбаев өзінің «бәсекеге қабілетті ұлт қалыптастыру» идеясын ұсынды. Осы орайда зерттеуде қарастырылып отырған негізгі мәселеге қатысты әлеуметтік педагогика ғылымында білім беру жүйесіндегі бәсекеге қабілеттіліктің негіздерін қалайтын басты арналарды айқындау мақсаты нақты қойылып отыр.

Тәуелсіз Қазақстан ұстанып отырған «бәсекеге қабілеттілік» саясаты үшін де алдымен, шет елдердегі білім беру жүйесін зерттеу, оның тиімді жақтарын қазақстандық білім беру жүйесіне бейімдей отырып енгізу, бәсекеге қабілетті ұрпақ дайындап шығару «теория – практика – нәтиже» құрылымын түзуді қажетсінеді. Шындығында, бәсекеге қабілеттілік – тек бүгіннің ғана емес, болашақтың стратегиясын қамтитын маңызды мәселе. Бәсекеге қабілетті ұрпақ дайындау – педагогиканың басты міндеті..

Әлеуметтік сала мамандарын кәсіби даярлауға қатысты тұжырымдамаларға жасалған талдаулар тұлғалық, академиялық, әлеуметтік даярлау мәселелерін түрлі бағытта қарастырған зерттеулер қамтылды. Мәселен, қазақстандық ғалым С.С. Досанова әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекеттің мақсатын, жұмыс істеп жатқан жүйені мәдени бағыттылық тұжырымдамасы бойынша жетілдіру қажет деп есептейді [1].

Болашақ әлеуметтік педагогтерді қиын балалармен жұмыс жасауға даярлаудың ерекшеліктері туралы зерттеген ғалым-педагог Ш.Ж. Колумбаеваның еңбегінің орны айрықша. Бұл зерттеуде болашақ әлеуметтік педагогтерді қиын балалармен жұмыс жасауға даярлауды қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық шарттары анықталған. Сондай-ақ, ғалым болашақ әлеуметтік педагогтерді қиын балалармен жұмыс жасауға кезеңдік дайындаудың мазмұны мен әдістерін тұжырымдаған.

Әлеуметтік педагогика саласын ғылыми тұрғыдан нақтылаушы ғалымдар жастарға қоршаған қоғамдық орта ықпалының зор екендігін айрықша атап көрсетеді. Р.И. Бурганова[2] диссертациялық еңбегін студент жастардың мәдени бос уақытын өткізетін аймақтағы жұмысқа әлеуметтік педагогтерді дайындаудың ғылыми негіздерін айқындауға арнады. Аталмыш зерттеуде «бос уақыт», «мәдени бос уақыт», «мәдени бос уақыт аймағындағы іс-әрекет» ұғымдарының мәні ашып көрсетілген. Зерттеу тақырыбы бойынша әлеуметтік педагогтерді дайындау біртұтас сипатта педагогикалық үдеріс кезінде қалыптасатындығы дәлелденген. Ол әлеуметтік педагогтің мәдени бос уақытты өткізуді ұйымдастырушы ретіндегі келбетін айқындаса, әлеуметтік педагогика саласындағы зерттеулер білім беру мекемелеріндегі балалар мәселесіне де бағытталуы тиістілігін, әлеуметтік-проблемалық топтарға кіретін балалар, жасөспірімдер, жастар мәселелерін зерттеу қажеттілігін де нысанаға ала отырып, мүмкіндігі шектеулі балалары бар жанұялармен істелетін әлеуметтік-педагогикалық жұмыс мәселесінің теориялық және практикалық жақтарымен айналысқан К.Ш.Кумаржанова алдымен «типтік емес», «мүмкіндігі шектеулі балалар» ұғымдарының мәнін ашып көрсетіп, олармен жұмыс жасауды

жүйелілік-кешенділік жағынан бағдарлап, тұтас педагогикалық үдеріс ретінде қарастыру керектігін пайымдаған. Нәтижесінде олармен жұмыс жасаудың әлеуметтік-педагогикалық әдістемесі дайындалған. Ғалым қоғамдағы жағдайларға шолу жасай келе, әлеуметтік қызметкердің атқаратын жұмыстарының қажеттілігі және оны дайындаудың маңыздылығы жөнінде ой түйіндейді.

Қазақстанда бұрын әлеуметтік педагог мамандарын даярлау мәселесі жүйелі түрде жүзеге асырылмады. Елімізде тәуелсіздік алған кезеңнен бастап әлеуметтік педагогика, әлеуметтік жұмыс мәселелері туындауы осы саладағы қызметкерлерді дайындаудың қажеттілігін арттыра түсті. 1999 жылы жалпы білім беретін орта мектептерде әлеуметтік педагог қызметін ендіру жағдайы қолға алына бастады. Сол уақытта әлеуметтік педагогтар орта мектеп жағдайына аса қажетті болғанмен, елдегі барлық оқу-тәрбие мекемелерін әлеуметтік педагогтермен қамтамасыз ету мүмкін болмады. Сондықтан да әлеуметтік педагогтің қызметін мектеп мұғалімдері атқарды. Осы орайда зерттеуші Г.Ж.Меңлібекова ғылыми жұмысын болашақ мұғалімдерді әлеуметтік педагогикалық жұмысқа даярлаудың жүйесін негіздеуге арнады. Зерттеуде болашақ мұғалімдерді әлеуметтік педагогикалық қызметке даярлаудың ғылыми-әдіснамалық негіздері, әлеуметтік педагогикалық жұмыстың мәні мен құрылымы қарастырылған. Болашақ мұғалімдерді әлеуметтік педагогикалық қызметке даярлаудың диагностикасы мен үлгісі айқындалып, оны педагогикалық эксперимент бойынша дәйектеген.

Л.Т. Қожамқұлованың пікірінше, әлеуметтік жұмыс мәселесі –әлеуметтік жұмыс теориясының зерттеу нысанымен байланысты іс-әрекеттің бір түрі. Оларға әлеуметтену, әлеуметтік көмек, әлеуметтік қолдау, әлеуметтік реабилитация, әлеуметтік түзету, әлеуметтік бейімделу, әлеуметтік қорғау сияқты бір топ кешенді әлеуметтік байланыстарды жатқызуға болатындығын әлеуметтану тұрғысынан негіздеп, әрқайсысына жеке-жеке талдаулар жүргізді.

Қазақстандағы әлеуметтік педагогиканың әдіснамалық, теориялық және практикалық негіздерін ғалым І.Р. Халитова «Әлеуметтік педагогика» оқулығында қарастырды. Әлеуметтік педагогтің дарынды, жетім балалармен жұмысының психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін ашып көрсеткен. Сонымен қатар ересек адамдарға көмектесудің мазмұны, әдістері, формалары қарастырылған.

Зерттеулер көрсеткендей, ғылымда әлеуметтік педагогиканың білімнің бір саласы ретінде бөлінуі туралы әр қилы пікірлер бар. Осы орайда Р.Г. Гурова [3], Р.Г. Гурова, Е.И. Макарова [4] сынды ғалымдар «білім мен тәрбиенің барлық саласы қоғам өмірімен тығыз байланысты, сондықтан барлық педагогика әлеуметтік», - деп есептейді. *Индивидуалистік* педагогика тек қана жеке индивидпен және оны тәрбиелеу мен оқытуда жеке әсер етуші құрал ретінде есептелінуі мүмкін. Бірақ жеке индивидті басқа индивидтің тәрбиелеуі қоғамдық өмір ықпал ететін үлкен бір тәрбиеге бағынуы керек. Индивидті тәрбиелеудің негізгі жағдайы қоғам өмірімен тығыз байланысты. Олай болса, индивидуалистік педагогиканың әлеуметтік педагогикаға жүгінуіне тура келеді, өйткені соңғысының көмегімен ғана ол ғылыми әрі тәжірибелік тұрғыдан негіздеме жасай алады.

Кеңестік дәуірдің соңғы кезеңінде әлеуметтік педагогика, алдымен жалпы педагогиканың қолданбалы бір саласы, кейін әлеуметтік жұмыс және қоршаған орта педагогикасы ретінде қарастырылса, соңғы жылдардағы әлеуметтік педагогика саласындағы жетекші мамандардың зерттеулерінде бұл әлеуметтік педагогикалық білімдердің біртұтас жүйесі және практикалық әрекетке негізделген ғылыми пән ретінде қарастырыла бастады.

В.Г. Бочарова, Г.Н. Филонов, М.В. Фирсов сынды ғалымдар бұл сала дәстүрлі педагогикаға қарсы шығуды немесе оны алмастыруды көздемейді, әлеуметтенудің

барлық сатыларында индивидтің түрлі әсерлерден болатын мәселелерін кешенді түрде шешу мен зерттеуге бағытталған ғылыми білімнің жаңа саласы болып табылады, - деген түйіндеулерін ұсынады.

Көптеген авторлар, жалпы алғанда педагогиканы адамдарды оқыту мен тәрбиелеу туралы ғылым деп түсіндіреді .

Жалпыдан жекеге өту қағидасы бойынша, педагогикалық парадигма шеңберінде әлеуметтік педагогиканы зерттеумен айналысатын ғалымдар, бұл ғылыми пәнге төмендегідей анықтамалар берген.

«Әлеуметтік педагогика, - деп көрсетеді белгілі ғалым А.В. Мудрик , - әлеуметтену аясында әлеуметтік тәрбиені зерттейтін білім саласы» [5]. Ал, М.А. Галагузова әлеуметтік педагогиканың нысаны мен пәнін өзі бөлініп шыққан педагогикамен салыстыра отырып анықтауға тырысқан. Оның пікірінше, педагогиканың зерттеу нысаны бала, ал зерттеу пәні – баланы тәрбиелеу мен білім берудің заңдылықтары болып табылса, әлеуметтік педагогиканың нысаны ретінде бала, ал зерттеу пәні – оның әлеуметтену заңдылықтары болып табылады [6].

Бұл анықтамалардан әлеуметтік педагогиканың дамуында педагогика ғылымы мен оның құрамдас бөлігі әлеуметтік педагогикаға ортақ қасиеттер мен байланыстарды қалыптастыратын педагогикалық парадигма басым рөл атқаратындығын түсінуге болады. Мәселен, Р.А. Литвак әлеуметтік педагогиканы әлеуметтік білім, әлеуметтік тәрбие, әлеуметтік психология арасын байланыстырушы, ал оның іс -әрекет нысаны адамдардың тіршілігі мен келер ұрпақтың тәрбиесі болып саналатын микроорта – деп есептейді [7].

Әлеуметтік педагогиканың өз бетінше жеке ғылыми пән ретінде қалыптасуы жаңа қоғамның жаңа әлеуметтік тапсырыстарын орындай алуынан айқын байқалады. Өйткені дәстүрлі педагогиканың мүмкіндіктері шектеулі. Ал әлеуметтік-педагогикалық жүйенің іс- әрекет барысындағы даму динамикасы әлеуметтік педагогиканың негізгі парадигмаларын анықтауға мүмкіндік берді. Сондықтан әлеуметтік педагогиканы педагогиканың жеке саласы ретінде қарастыруға толық негіз бар, – дейді ғалымдар.

Тарихи талдаулар – әлеуметтік педагогика саласының адамдардың тәжірибелік іс- әрекеті мен санасын бүтіндей өзгерту арқылы қоғамтануға, сондай-ақ барлық гуманитарлық және әлеуметтік-экономикалық пәндердің құрылымына ғылыми төңкеріс жасағандығын көрсетіп отыр. Әлеуметтік педагогиканың жеке сала екендігіне, әлеуметтік-педагогикалық білімнің қажеттілігі мен даму қарқыны да дәлел бола алады. Бұл орайда, әлеуметтік педагогикасының бөлінуіне назар аударған жөн.

Әлеуметтік педагогика мен әлеуметтік жұмыс педагогикасы синоним сөздер деген пікірлерді ғылыми басылымдардан жиі кездестіруге болады. Мысалы, бір топ ғалымдар Г.Н. Филонованың жетекшілігімен ғылыми білімнің саралану үрдісіне талдау жасай отырып, «әлеуметтік педагогика ескі мен жаңаның арасындағы шекарада орналасқан, ол ғылыми білімнің барлығы мойындаған бір саласы әлеуметтік жұмыс педагогикасы болып табылады»– деген [8]. Мұндай тұжырымнан алдыңғы немесе кейінгі ұғымдардың мәні мен олардың арақатынасын толық түсінбеу орын алады, бұдан «әлеуметтік жұмыс – әлеуметтік педагогиканың бір бөлігі ғана» – деген теріс пікір қалыптасады. Бұл зерттеу саласы мен оның практикалық іс-әрекетінің өзгеруіне әкеліп соғады.

Ал, Н.М. Таланчук әлеуметтік жұмысты жеке, әлеуметтік, белгілі бір жағдайдағы қиыншылықтардан шығу және олармен күресу (жеңу) үшін көмектесу, қорғау, түзету, реабилитация арқылы адамдарға, мекемелерге көмек беретін кәсіби іс-әрекет ретінде қарастырады [9].

Жалпы педагогика ғылымы мен әлеуметтік педагогиканың әдіснамасын байланыста қолдану арқылы әлеуметтік педагогиканың оның бір саласы ретіндегі орны анықталды.

Аталған парадигмалық білімнің қалыптасуына тікелей себепші болған аналогия, яғни жалпы педагогиканың байланыстары мен қасиеттерін педагогика ғылымының бөлшектеріне тасымалдау, бұл жерде «адамның ортада өмір сүруі мәселелерін зерттейтін, білімнің гуманистік саласы – әлеуметтік педагогикаға» қатысты қарастырылады.

Бұл жерде әлеуметтік педагогиканы әлеуметтік орта педагогикасымен байланыстыра қарастыру орын алып отыр. Әлеуметтік педагогика әлеуметтенумен, әлеуметтік жұмыс арқылы тығыз байланысады, бұл өз кезегінде әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік педагогиканың өзара байланысы туралы айтуға толық негіз жасайды, бірақ бұдан әлеуметтік педагогиканың мәселелерін тек әлеуметтік жұмыс мәселесінен іздеу қажет деген ой тумаса керек, ол әлеуметтік іс-әрекетке де қатысты.

Осыдан әлеуметтік іс-әрекеттің мәнін педагогикалық тұрғыдан ашып көрсету қажеттілігі туындайды.

Әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекеттің мәні жағынан өзі бөлініп шыққан педагогикалық іс-әрекетке өте жақын деп есептейміз, алайда оның өзіндік ерекшеліктері бар екендігін де ұмытпауымыз керек. Әлеуметтік – педагогикалық және педагогикалық іс-әрекеттерді салыстыра отырып, М.А.Галагузова отбасы мен мектептің баланың дамуы мен тәрбиесін толық қамтамасыз ете алмаған жағдайда әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекетке деген қажеттілік пайда болады»-дейді. Барлық балаларға бағытталған педагогикалық іс-әрекеттен әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекеттің айырмашылығы сол, ол арнайы ерекшеліктерді есепке ала отырып, оған өз мәселелерін өз бетінше шешуге көмектесуге бағытталады. Әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекет мәселенің шешілу мерзіміне орай шектеулі, локальды.

Қазақстандық ғалым С.С. Досанова[10]. әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекет тәрбиелік сипаттағы тәрбиелік шаралар жүйесі; социумдағы қатынастарды гуманитарландыруға бағытталған педагогикалық және әлеуметтік әрекеттер, жаһандық білім қағидалары негізінде қоршаған ортаны өзгерту мен сауықтыру; мектеп оқушысына адамгершілік, психикалық, интеллектуалдық және әлеуметтік тұрғыдан дамуына көмектесу; адамның өмірлік мәні бар қажеттіліктерін қанағаттандыру мен оның әлеуметтік мәселелерін шешу» деп түсіндіреді.

Белгілі ғалым М.А. Галагузова әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекеттің мәнін, «бір жағынан, тұлғаның дамуы; екінші жағынан, педагогикалық орта негізінде жүзеге асырылатын социомәдени бейімделу мен өз мүмкіндіктерін көрсетуде адамдардың, топтардың, ортаның қарым-қатынасын үйлестіру» деп көрсетеді.

Әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекет нысанының мәселелері көп жағдайда ішкі (тұлғалық) және сыртқы аспектілерден тұрады. Бұл жөнінде ол төмендегідей пікір білдірген: «Әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекет екі құрамдас бөліктен: бірінде тікелей баламен жұмыс жасалады, екіншісінде баланың әлеуметтік мәдени қалыптасуы мен дамуына ықпал ететін қоршаған ортамен қарым қатынасында делдал қызметін атқарады».

Әлеуметтік педагогиканың парадигмаға дейінгі кезеңнен парадигмалық білімнің қалыптасуы кезеңіне дейінгі бүгінгі дамуын есепке ала отырып, әлеуметтік педагогтің зерттеушілік, жоғары әдіснамалық мәдениетінің қалыптасуы олардың түрлі әлеуметтік жүйелерде, мамандардың тәжірибелік іс-әрекетінде жүргізілетін әлеуметтік-педагогикалық үдерістерді дәл көрсете білуіне ықпал етеді деп болжауға болады.

Түрлі идеялардың даму барысында адамдардың өмір сүру сапасын арттыру мен қоғамдық қатынастарын жақсартуға бағытталған бірыңғай кіріктірілген, біртұтастық тұжырымдамасын құру үшін бағдарланған әлеуметтік педагогиканың даму теориясының жалпы бағыттары белгілі болады деп есептеуге болады.

Қоғамды жаңартудың стратегиялық жаңа бағыттары білім беру ісінің рөлін айтарлықтай өзгертті, экономика, саясаттану, мәдениет сынды салалардың дамуында ғылым мен білімнің үлес салмағын жоғарылатты. Осы орайда мемлекеттің, қоғамның, әрбір адам мен отбасының тапсырмасын орындай отырып, әлеуметтік тәжірибеге белсенді ықпал етуге тиісті әлеуметтік педагогиканың мәні, қызмет ету аймағы, міндеті кеңейді әрі сапалық тұрғыдан жаңа белеске көтерілді.

Демек, әлеуметтік педагогика пәнін «қоғамның маңызды бөлігі ретінде адамның алатын орнынан, соны талдаудан тұрады». Әлеуметтік педагогика адамның ең алдымен, рухани байлық, адамгершілік, гуманизм сынды әлеуметтік сапалар жүйесін қарастырады. Бұл сапалар өмірлік іс-әрекеттердің түрлі салаларында көрініс береді. Адамның рухани дүниесінің құрамдас бөлігі білімділік, мәдениеттілік, сенімділік, гуманистік қасиеттер болып табылады.

Профессор В.Г.Бочарованың [11] редакциясымен жазылған «Әлеуметтік педагогика» деп аталатын монографиясында әлеуметтік педагогиканың пәні мен нысаны және әлеуметтік-педагогикалық теорияның төменде көрсетілгендей міндеттері нақтыланып, көп жылдар бойы пікірталастарын тудырған күңгірт мәселелерге қатысты түйін жасалған. «Ол міндеттер:

- белгілі бір тұлғалық-орталық жағдайларға орай, әлеуметтік тәжірибенің барлық салаларында тиімді шешім қабылдау біліктілігін қалыптастыруға ықпал ету;
- жеке адамның, отбасының және топтың қызығушылығын есепке ала отырып, адамды белсендендіру мүмкіндіктерінің тетіктерін құрастыру;
- жеке адамның өмір мұру сапасын арттыру, оның қызығушылықтарын қанағаттандыру және тұлғаның рухани болмысын қорғау мақсатында отбасының, басқа да әлеуметтік институттардың, шағын ортаның, социумның мүмкіндіктерін толыққанды пайдалану» .

Қазақстанда әлеуметтік педагогиканың қалыптасу және даму кезеңінде әлеуметтік педагогиканың қызмет аймағының өзгеруі “Әлеуметтік жұмыс” мамандығының өкілі ретінде әлеуметтік педагогтің қызметтік міндетін өзгертуге себепші болды. Әлеуметтік педагог үшін іс-әрекет объектісі педагогикалық үдеріс болып табылады. Оның барлық сипаты (тәрбиелік тетіктері, заңдылықтары, қозғаушы күштері, басқару әдістері) кәсіби іс-әрекеттің теориялық негізін құрайды. Әлеуметтік-педагогикалық тәжірибенің даму барысында маманның социумның күшін қажет ететін өмірлік қиын жағдайларда балаға көмек көрсететін делдалдық қызметіне көбірек көңіл бөлінді. Бүгінде ғалымдардың басым бөлігі әлеуметтік педагогтің кәсіби іс-әрекеті, ең алдымен, әлеуметтік қатынастарды жақсартуға бағытталуы керек деп есептейді.

Қазақстандық зерттеуші К.Г. Какен педагогикалық үдеріс тұлғаны әлеуметтендіру қызметін атқарады, сондықтан оның түрлері оқу-тәрбие мекемелерінің шеңберінде ғана емес, адам мен адамның барлық қарым-қатынасында орын алатындығы туралы пікірді өте орынды деп есептейді [12]. Қарым-қатынас пен өзара әрекет барысында тәжірибе алмасу, әлеуметтік тәжірибенің бір ұрпақтан екінші ұрпаққа берілуі жүзеге асырылады. Сондықтан әлеуметтендірудің түрлі институттарын педагогикалық үдерістің түрі ретінде қарастыру заңды.

Әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекет – көп пәнді, көп қырлы, көп қызметті және қоғамның түрлі салаларына бағытталған әрекет. Осы тұрғыдан алғанда балалар мен олардың айналасындағы үлкендер арасындағы қоғамдық, тұлғааралық қарым-

катынасты ізгілендірудің негізгі құралы – тұлғаны әлеуметтендіру үдерісіне өзінің ықпалын тигізетін микро- және макроорта факторлары, белгілі бір мекемелер мен субъектілердің арасындағы әлеуметтік қарым-қатынастары бар, яғни тәрбиенің барлық салаларын қамтитын әлеуметтік тәрбие болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Досанова С.С. Теоретико-методологические основы подготовки будущего учителя к социально-педагогической работе: дисс. ... докт. пед. наук. - Туркестан, 2006. – 271 с.
- 2 Бурганова Р.И.. Научные основы подготовки социальных педагогов к работе со студенческой молодежью в сфере культурного досуга.: дисс. ... канд. пед. наук. - Алматы, 2001. - 156 с.
- 3 Гурова Р.Г. Учеб. Пособие. – Иркутск: ИГУ, 1980. - 89 с.
- 4 Гурова Р.Г., Макарова Е.И. - Педагогические проблемы социального формирования выпускников сельских школ: Учеб. Пособие. – Иркутск: ИГУ, 1980. - 89 с.
- 5 Мудрик А.В. Социальная педагогика: Учеб. для студ. пед. вузов / Под ред. В. Л. Слостенина. - М.: Академия, 2005. – 200 с.
- 6 Галагузова М.А., Сорвачева Г.В., Штинова Г.Н. Социальная педагогика: Курс лекций - М.: Владос, 1999. - 416 с.
- 7 Литвак Р.А. Разработка и содержание учебных программ по социальной педагогике // Социальный педагог: подготовка и деятельность. – Челябинск, 1994. – С. 18 - 19.
- 8 Филонов Г.Н. Социальная педагогика: сопряжение наук о человеке // Педагогика. - 1996. - № 6. - С. 35-40.
- 9 Таланчук Н. М. Воспитательная деятельность мастера производственного обучения ОПТУ: Вопросы теории. — М.: Педагогика, 1987. — С. 39.
- 10 Досанова С.С. Теоретико-методологические основы подготовки будущего учителя к социально-педагогической работе: дисс. ... докт. пед. наук. - Туркестан, 2006. – 271 с.
- 11 Бочарова В.Г. Педагогика социальной работы. - М.: Аргус, 1994. - 207с.;
- 12 Какен К.Г. Педагогические основы организации и функционирования социальной службы по работе с молодежью в переходный период.: автореф. канд. пед. наук. – Караганда, 1999. - 32 с.

Резюме

В статье рассматриваются теоретические основы совершенствования содержания образовательной программы по специальности бакалавриата «Социальная педагогика и самопознание», определение педагогических условий. Проведение анализа трудов в области философии, социологии, педагогики, психологии касательно совершенствования содержания образовательной программы по специальности бакалавриата «Социальная педагогика и самопознание», а также указание важности в процессе образования. На основе рассмотрения предмета социальной педагогики и особенностей социально-педагогической деятельности

специальности социологической сферы подчеркнуть важную роль в подготовке будущих специалистов данной сферы.

Summary

The article is as follows to clarify the theoretical basis for improving the content of the educational program on the specialty of the bachelor's degree "Social Pedagogy and Self-Knowledge", to define the pedagogical conditions; to analyze the works in the field of philosophy, sociology, pedagogy, psychology concerning the improvement of the content of the educational program on the specialty of the bachelor's degree "Social Pedagogy and Self-Knowledge", as well as to underline the importance in the education process. On the basis of the consideration of the subject of social pedagogy and the features of the social and pedagogical activity of the specialty of the sociological sphere, to emphasize the important role in the training of future specialists in this field.

УДК:341.48/49:343.57

Абдуманпова С.Р.
магистрантка Евразийской юридической
академии имени Д.А.Кунаева
Научный руководитель к.ю.н.,
доцент кафедры УПДиПД
Зинкевич Т.И.

МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В СФЕРЕ БОРЬБЫ С НЕЗАКОННЫМ ОБОРОТОМ НАРКОТИЧЕСКИХ ВЕЩЕСТВ

В статье, на основе анализа международных источников и криминалистической литературы, рассматриваются некоторые вопросы международного сотрудничества в борьбе с незаконным оборотом наркотических веществ и противодействия данному виду преступлений.

Ключевые слова: Международное сотрудничество, незаконный оборот наркотических средств, психотропные вещества, расследование преступлений, отмывание денег, контрабанда.

Стратегия развития международного сотрудничества государств мирового сообщества по предупреждению распространения негативных явлений в сфере наркотиков приобретают на сегодняшний день все большее развитие. Политика и стратегия Казахстана в области борьбы с распространением наркотиков на его территории, нашли отражение в Государственной программе Республики Казахстан по борьбе с преступностью и основным направлениям правоохранительной деятельности.

Особого внимания сфера наркотиков заслужила в Программе действий Правительства Республики Казахстан «О мерах по реализации Стратегии развития Казахстана 2030». Развернутый блок вопросов, касающийся мер преодоления наркотизма и наркобизнеса, предусмотрен в Государственной программе первоочередных мер борьбы с преступностью и укрепления правопорядка. Секретариатом Государственной комиссии Республики Казахстан по контролю за наркотиками по согласованию с заинтересованными министерствами и ведомствами

разработана целевая программа «Комплексные меры противодействия незаконному обороту распространению наркотических средств и психотропных веществ», в которой сделана опора на осуществление конкретных мер посредством составления самостоятельных емких проектов. Приоритет отдан решению проблем по снижению спроса на наркотики и уровня их незаконного оборота в стране.

Приоритетные позиции государственной политики и стратегии страны в сфере законного и незаконного оборота наркотиков, рассчитанные на длительную перспективу, сформулированы в Законе Республики Казахстан от 10 июля 1998 года «О наркотических средствах, психотропных веществах, их аналогах и прекурсорах и мерах противодействия их незаконному обороту и злоупотреблению ими» [1]. В свое время квалифицированную помощь в ходе доработки проекта данного Закона оказали приглашенные эксперты Программы ООН по Международному контролю над наркотиками (ЮНДКП). Закон регулирует вопросы законного и незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров, а также устанавливает единый для всех структур Республики порядок обращения с ними, в нем отражены такие важные аспекты, как:

- условия осуществления отдельных видов деятельности в сфере оборота наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров;
- область законного применения и использования наркотических средств, психотропных веществ, прекурсоров;
- организационные основы деятельности в сфере оборота наркотических средств, психотропных веществ и противодействия их незаконному обороту;
- наркологическая помощь лицам, больным наркоманией, гарантии их социальной адаптации.

Учитывая, что проходящий через наш регион наркотрафик связывает многие евразийские государства, основой для консолидации усилий должна быть общая заинтересованность этих государств в проведении совместных конкретных действий.

Следует придать дополнительный импульс взаимодействию по таким направлениям, как:

- формирование и реализация единой межгосударственной политики в области обеспечения безопасности в Центральноазиатском регионе;
- обмен информацией по вопросам борьбы с терроризмом, оргпреступностью и наркобизнесом (создание единой информационной системы и банка данных);
- укрепление инфраструктуры пограничной безопасности, нацеленной на предотвращение контрабанды наркотиков;
- совершенствование законодательной базы в сфере оборота наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров;
- разработка и распространение современных методов профилактики наркомании, лечения и реабилитации наркозависимых лиц;
- участие в разработке и реализации международных антинаркотических программ и многое другое.

Налаживается и укрепляется региональное сотрудничество в области борьбы с распространением наркотиков, при этом все более активной становится роль Казахстана на международной арене. Сложившийся в мире демократический имидж Казахстана во многом определен, благодаря четко выраженной антинаркотической позиции.

В историческом разрезе, контакты Казахстана с ЮНДКП начались еще в 1994 году и до сегодняшнего момента продолжают наращаться [2]. С 1996 года в Казахстане осуществляется первый совместный с ЮНДКП проект «Институциональное укрепление и улучшение мер контроля за оборотом наркотиков

в Казахстане» с бюджетом в 1 млн. долларов США. Этот начальный опыт дал возможность более конструктивно подходить к последующим проектам, оценивая их наибольшую эффективность и отдачу. Именно с этих позиций подошла Государственная Комиссия по контролю за наркотиками к подготовке текстов трех проектов, предложенных руководителем Штаб-квартиры ЮНДКП для совместного внедрения в Казахстане: «Сокращение и локализация незаконных площадей наркотикосодержащих растений в Казахстане», «Организация Центра медико-социальных проблем наркомании в Казахстане» и «Создание и развитие кинологической службы в органах, ведущих борьбу с незаконным оборотом наркотиков в Республике Казахстан».

Следует подчеркнуть, что реализация данных проектов в конечном счете направлена на оздоровление наркоситуации не только в Казахстане, но и в регионе Центральной Азии в целом. Это представляется очевидным, поскольку на ситуацию в регионе сегодня очень сильно влияет наркоситуация в каждой отдельной стране Центральной Азии, также, как и наоборот. Поэтому Казахстан поддерживает новые инициативы ЮНДКП, касающиеся намерений создать пояс безопасности вокруг Афганистана с тем, чтобы перекрыть поток наркотиков и прекурсоров, а также заинтересован в проектах, направленных на решение проблем, связанных с наркотикосодержащими растениями в нашем регионе, в частности, по использованию эффективных и экологически безопасных средств их искоренения. На реализацию данной политики было направлено и осуществление совместного с ЮНДКП проекта «Составление карт районов незаконного выращивания наркотикосодержащих растений в Казахстане, Кыргызстане, Таджикистане».

В Казахстане борьба с незаконным оборотом наркотиков ведется под постоянным контролем Правительства и непосредственно Президента страны Н.А. Назарбаева. Президент определил стратегические направления развития страны на долговременную перспективу, а борьбу за здоровый образ жизни, в том числе против наркомании и наркобизнеса, назвал приоритетной задачей Правительства. Ясное выражение политической воли руководителем страны в части решения проблем наркомании и наркобизнеса будет иметь безусловно важное значение для всего последующего процесса борьбы с этим злом.

Вопросы борьбы с преступлениями, связанными с наркотиками, в особенности с организованной наркопреступностью, стали предметом пристального внимания всех правоохранительных органов нашей страны. Изучение криминогенной обстановки позволяет констатировать дальнейшее обострение наркоситуации в Казахстане, что создает реальную угрозу экономической и национальной безопасности страны. Без преувеличения можно сказать, что уничтожается генофонд нации [3].

В 1997 год ознаменован присоединением Казахстана к Единой Конвенции о наркотических средствах 1961 года. Конвенции о психотропных веществах 1971 года и Конвенции о борьбе с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ 1988 года.

Целью этих Конвенций является обеспечение применения наркотических средств и психотропных веществ в медицинских и научных целях, ограничение такого рода применения, борьба с контрабандой, противозаконным сбытом и употреблением этих веществ. Конвенции необходимы для международного сотрудничества и правоохранительной деятельности: контроль над операциями по передаче наркотиков, процедуры совместного расследования, конфискации, выдача преступников, перемещение осужденных и другая юридическая взаимопомощь. В целях усиления контроля за медицинским использованием, законным

культивированием, производством, изготовлением наркотических средств и психотропных веществ, руководствуясь рекомендациями вышеперечисленных Конвенций ООН в Республике Казахстан разработаны и утверждены Национальные Списки наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров, а также утвержден Перечень наркотических средств и психотропных веществ, с отнесением их количеств к небольшим, крупным или особо крупным размерам, незаконное владение или оборот которых несет административную либо уголовную ответственность, предусмотренную законодательством Республики Казахстан.

Принятые меры, усиление международного сотрудничества, подписание международных договоров и других важных документов несомненно повлияют на содержание осуществляемой в Казахстане политики и стратегии в области борьбы с незаконным оборотом наркотиков и злоупотреблением ими.

Список литературы:

1. Закон Республики Казахстан «О наркотических средствах, психотропных веществах, прекурсорах и мерах противодействия их незаконному обороту и злоупотреблению ими» от 10 июля 1998 года. <http://online.zakon.kz> (Интернет-ресурс).

2. Доклад Международного комитета по контролю над наркотиками за 1996 год. - Нью-Йорк, ООН, 1997г. <https://www.incb.org> (Интернет-ресурс).

3. Абдиров Н.М. Уголовно-правовые меры борьбы с наркотизмом и наркобизнесом в Казахстане. Караганда, 2009.

Түйіндеме

Мақалада халықаралық және криминалистикалық әдебиетті талдау негізінде, есірткі заттарының заңсыз айналымына қарсы күрестегі халықаралық ынтымақтастықтың кейбір мәселелері және осы қылмысқа қарсы іс-әрекеттері қаралады.

Summary

The article, based on the analysis of international sources and forensic literature, examines some issues of international cooperation in combating illicit trafficking in narcotic substances and countering this type of crime.

Абдуллаев К.
Д.А.Қонаев атындағы
ЕЗА магистранты
Ғылыми жетекшісі:
з.ғ.к., ассоц. профессор
Балашов. Т.Т

ТӘУЕЛСІЗ МЕМЛЕКЕТТЕР ДОСТАСТЫҒЫ ЕЛДЕРІНІҢ ЖЕДЕЛ- ІЗДЕСТІРУ ОРГАНДАРЫМЕН ҰЙЫМДАСҚАН ҚЫЛМЫСТАРМЕН КҮРЕСУДЕГІ ӨЗАРА БІРЛЕСКЕН ӘРЕКЕТТЕРІ

Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы елдерінің жедел-ізвестіру органдарымен ұйымдасқан қылмыстармен күресудегі өзара бірлескен әрекеттері, ұйымдасқан топтармен жасалған қылмыстарды ашудың тактикалық және әдістемелік тәсілдері, сондай-ақ онымен күресудің алдын алу шаралары ұсынылғандығымен шарттастырылады.

Кілт сөздер. Әдістемелік тәсілдері, ұйымдасқан, ТМД, ПМ, ұйымдасқан топ құқық қорғау органдары, жедел-ізвестіру, Қазақстан Республикасы, қылмыстық ұйым, қылмыстық қауымдастық.

Тақырыптың ғылыми жаңалығы оның өзектілігі, мақсаттары және міндеттерімен ерекшеленеді және осы күнге дейін ұйымдасқан қылмыстылықпен күрес мәселесі толығымен зерттелмегендігімен сипатталады. Сонымен бірге, зерттеудің ғылыми жаңалығы осы жұмысты әзірлеуде, ұйымдасқан топтармен жасалған қылмыстарды ашудың тактикалық және әдістемелік тәсілдері, сондай-ақ онымен күресудің алдын алу шаралары ұсынылғандығымен шарттастырылады.

Ұйымдасқан қылмыстылықпен күресу біздің қоғамымыздың нарықтық қатынастарға көшу жағдайына байланысты жылдан жылға өзекті сипатқа ие болып отыр. Атақты криминолог маман А.И. Долгованың пікірінше нарықтық экономика қоғамы, капиталдың үстемдігі – бұл криминалық қатынастардағы еркін өмір емес. Көптеген шетел криминологтары бұл қоғамды «ішітей» зерттей отырып, ол күшті қылмыстық потенциал мен жоғары криминогендік сипатты иемденетіндігін нақты көрсетеді [13, 54 б.]. Біздің қоғамымыздың ұйымдасқан қылмыстылық үшін қолайлы жағдай туғызатын тапсырыс бойынша адам өлтіру, аса ірі көлемдегі ұрлықтар және басқа да айтарлықтай қылмыстарға үйреніп кетуі бекер емес.

Сарапшылардың пікірі бойынша, халықаралық ұйымдасқан қылмыстылықтың, әр түрлі фирмалар мен ұйымдарда жылжымайтын мүлікке салынған, сонымен қатар банктердің есепшоттарында 300 млрд. жуық АҚШ доллары бар. Бұлар, ең бастысы есірткі заттарымен, қарумен сауда жасау, бопсалу жолымен алынған заттар болып табылады. Одан басқа жыл сайынғы үстінен түсіп жатқан кіріс 120 млрд. АҚШ долларын құрайды [15, 109 б.].

Ұйымдасқан қылмыстық топ құру және қылмыстық қауымдастық (қылмыстық ұйым) құру дегеніміз – ұйымдасқан топтың немесе қылмыстық қауымдастықтың (қылмыстық ұйымның) құрылуына алып келетін әрекеттер жасау. Бұл әрекеттер қылмысты ұйымдастыру әрекетіне ұқсас, дегенмен аталған қылмыстық құрамаларда өздеріне тән сипаты бар [21, 215 б.].

Ұйымдасқан қылмыстылық әртүрлі қылмыстық ұйымдардың құқыққа қайшы қызметін болжайды. Алайда, ұйымдастырушылықтың дәрежесі әртүрлі болып келеді және де оны келесідей түрлерге бөлуге мүмкіндік береді:

- *Ұйымдасқан қылмыстық топтар* – ұқсас немесе біртекті қылмыстарды жүйелі түрде жасау үшін құрылатын арнайы криминалдық машығы, байланыстары және тәжірибесі бар тұлғалардың тұрақты бірігуі. Осы тәрізді топтарға, қылмыстық қызметі олардың арнайы танымына, машықтары мен тәжірибесіне негізделген тұлғалар қатысады және де тіршілік ету құралының қайнар көзі болып табылады. Мұндай топтардың қызметі жай, ұйымдасқан қылмыстылықтың алғашқы нысанын құрайды. Ұйымдасқан қылмыстық топтар көбінесе ең ірі қылмыстық қалыптастырудың құрамына кіреді.

- *Ұйымшыл ұйымдасқан топтар (ұйымдар)* – үнемі әрекет етуші, қызметі біртұтас басқару (жекеменшік немесе ұйымдық) органдарымен үйлестіріліп, бағытталатын, функционалдық рөлі бойынша өзіне автономиялық және сараланған жөніндегі қылмыскерлердің немесе ұйымдасқан қылмыстық топтардың бірігуін қосатын, тармақталған сатылы құрылымы бар тұрақты құрылулар.

- *Қылмыстық қауымдастықтар* – жоғары жасырын деңгейі бар және сыбайлас байланыстардың көмегімен қорғалатын, көпсатылы басқару жүйесімен сипатталатын, өзіне бірнеше ұйымдасқан топтарды қосатын өте қауіпті құрылымдар нысаны. Олардың негізгі белгілері болып: тұрақтылық, ұйымшылдық, қылмыстық қызметінің ауқымдылығы (шетелдерге шығуды және халықаралық қылмыстық ұйымдармен байланысын қосқанда), «аралық» соттардың болуы, қылмыс жасаған тұлғаларға көмек көрсету табылады. Аталған қауымдастықтар көлеңкелі экономика және ресмилендірілген шаруашылық қызмет саласындағы, сонымен қатар жеке аймақтардағы немесе халық шаруашылық саласы көлемінде заңды және заңсыз қызметтерді көрсету саласындағы қылмыстық әрекеттің монополиясын орнатады.

Ұйымдасқан қылмыстылықпен күрес жүргізу аясындағы маңызды кезең болып ТМД елдері арасындағы азаматтық, жанұялық және қылмыстық істер бойынша құқықтық қарым-қатынастар және құқықтық көмек көрсету туралы Конвенцияны бекіту табылады. Бұл құжат бұрынғы КСРО-ның территориясында, қылмыстылықпен күресудің мәселелерін бірігіп, толық және жанжақты деңгейде шешуге мүмкіндік туғызады. Конвенцияға 1993 жылы 22-қаңтарда Минск қаласында ТМД елдері мүшелерінің қатысуымен қол қойылды [41].

Аталған Конвенцияда қылмыстық жауаптылыққа тарту немесе сот үкімін орындау үшін бір ТМД мемлекетінің басқасына, яғни Конвенцияға қол қойған әрбір мемлекеттің территориясында жүрген тұлғаны ұстап берудің тәртібі мен шарттарына ерекше мән берілген. Сонымен қатар мұнда экстрадицияны ұстану жағдайлары да қарастырылған, одан бас тарту немесе экстрадицияның мерзімдері ұзартылуы мүмкін, сондай-ақ ұсталып берілетін тұлға қамауға алу шарттары да ескерілген және т.б.

Бұдан басқа, Конвенцияның 72-бабында қылмыстық ізге түсуді жүзеге асырудың тәртібі де анықталған. Онда әрбір келісетін жақ өздерінің заңнамасына сәйкес тыйым салушы мемлекеттің аумағында қылмыс жасады деп күдіктенетін өздерінің азаматтарының қылмыстық ізіне түсуге міндеттенеді.

Конвенцияда келісімге келген жақтардың арасында қылмыскерлермен пайдаланылған заттарды, жасалған немесе тергеліп жатқан қылмыстар бойынша дәлелдемелер мен өзге де ақпараттарды беруге қатысты және Конвенцияның ережелеріне сәйкес тұлғаны ұстап беруге ықпал ететін бірқатар ережелер мазмұндалған.

Ұйымдасқан қылмыстылықпен күресу бойынша жедел бөлімшелермен шешілетін әр алуан мәселелердің арасында әзірленіп жатқан немесе жасалған

қылмыстарды анықтау, ашу, алдын алу және жолын кесу маңыздысы болып табылады. Қазіргі кезеңде бұл мәселенің мәні ерекше, себебі қылмыстарды толық ашу, алдын алу және олардың жолын кесу жазаның бұлтартпастығы қағидасын жүзеге асыруды қамтамасыз етеді.

Ұйымдасқан қылмыстылықпен күресудегі жедел бөлімшелердің тәжірибелік қызметінде алғашқы жедел-ізвестіру шараларын жүргізу кезінде жасалған қылмысты алдын алу мен ашу барлық жағдайда мүмкін болмайды. Сондықтан жоғарыдағы аппарат қызметкерлері, құрамдас бөлігі ұйымдасқан қылмыстық топтарды зерттеу болып табылатын жедел зерттеу ретіндегі жедел-ізвестіру қызметінің нысанын пайдаланады.

Барлық жедел-ізвестіру қызметінің ең күрделі және жауапты кезеңі болып жедел өңдеу табылады. Ол өз кезегінде қылмыс жасауға әзірленіп жатқан немесе жасалатын қылмыстарға жол бермеу немесе ашу, не болмаса жасырынған қылмыскерлерге іздеу салу мақсатында, сезікті тұлғаларға (адамдар тобына) қатысты жедел-ізвестіру шараларын құпия жүзеге асыру процесін көрсетеді [46, 11 б.].

Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы елдерінің жедел-ізвестіру органдарымен ұйымдасқан қылмыстармен күресудегі өзара бірлескен әрекеттері тақырыбына байланысты: Қазақстандағы ұйымдасқан қылмыстылықтың жағдайы одан әрі трансұлттық, халықаралық сипатқа ие болуда. Бұл құбылыстар бір жағынан ұйымдасқан қылмыстық топтармен бірнеше елдердің аумағында түрлі қылмыстарды жасаумен көрінетін болса, екінші жағынан олар халықаралық сипаттағы (оның ішінде жиі жасалынатын есірткінің заңсыз айналымы, жалған ақша, кепілге алу, теңіз қарақшылығы және т.б.) қылмыстарды жасайды. Осы ұйымдасқан қылмыстылықтың ерекшеліктері жақын шетел елдерінің (бұрынғы Кеңес Одағының шегінде), сондай-ақ алыстағы шетел мемлекеттерін жанап өтеді.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Долгова А.И. Криминология. М., 1999, - 143 с.
- 2 Уголовное право Казахстана (Особенная часть). Учебник для ВУЗов // Под. общ. ред. Рогова И.И. Алматы, 2002, - 256 с.
- 3 Алауханов Е. О. Қылмыстық құқық (жалпы бөлім). Оқулық. Алматы, 2009. 221 бет.
- 4 Правовой справочник «Законодательство». Конвенция о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам (Минск, от 22 января 1993 г.). Издательство ЮРИСТ с изменениями на 1 сентября 2009 г.
- 5 Проблемы оперативно-розыскной тактики и перспективы их решения (На торетическом семинаре). Бюллетень ВНИИ МВД СССР. Оперативно-розыскная работа. № 97. 1977, - 64 с.

Резюме

Совместные действия следственных органов Содружества Независимых Государств в борьбе с организованной преступностью, тактические и методологические подходы к раскрытию преступлений, совершаемых организованными группами, а также превентивные меры.

Summary

Joint actions of investigative bodies of the Commonwealth of Independent States in combating organized crime, tactical and methodological approaches to disclosure of crimes committed by organized groups, as well as preventive measures.

Абишев Н.А.
Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық
заң академиясының 1-курс магистранты
Ғылыми жетекші: з.ғ.к., доцент
Терликбаев К.Т.

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ – ҰЙЫМДАСҚАН ҚЫЛМЫСТЫЛЫҚТЫҢ ДАМУЫНЫҢ БІРДЕН – БІР ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Ұйымдасқан қылмыстағы сыбайлас жемқорлықтың рөлі мен кейбір мәселелері жұмыста қаралады, сыбайлас жемқорлық ұйымдасқан қылмыстағы субъектілері қолданатын бірінші құрал- ретінде атап өту қажет. Ұйымдасқан қылмыстағы өздері түсінбейді қызметте жүрген лауазымды тұлға өз лауазымдығын пайдаланып, көптеген пара алады және одан кейін қылмыстық жауаптылықтың болатындығын сезінбейді.

Кілт сөздер: ұйымдасқан қылмыстылық, дәлелдемелер, қылмыстық топ, тінту, куә, сыбайлас жемқорлық, тергеуші, ұрлық, парақор, дәлелдеу.

Қылмыстылық — әрбір қоғам өмірінің қарама — қайшылықтары салдарынан пайда болатын құбылыс болып табылады. Әрбір қоғам өзінің даму кезеңіне байланысты, әлеуметтік құрылысы мен әлеуметтік – экономикалық процестеріне байланысты өзіне тән, тиісті қылмыстылық деңгейіне ие. Қылмыстылық феномені әлеуметтік – экономикалық және саяси тұрғыдан дағдарысқа түскен кедей мемлекеттерге ғана емес, айтарлықтай экономикалық және саяси тұрақтылыққа жеткен мемлекеттерге де тән болып келеді. Сонын ішінде ұйымдасқан қылмыстылық – пайда табу мақсатында және белгілі бір әлеуметтік салада немесе территорияда бақылау “билік” орнату мақсатында құрылған әр текті және әр түрлі деңгейлі қылмыскелер қоғамының тұрақты ұйымы.

БҰҰ-ның 8-ші Конгрессі қылмыстылықты ескерту және құқық бұзушылықтармен айналысу (Гавана, 1990ж.) өзінің “Мемлекеттік басқару саласындағы сыбайлас жемқорлық” атты резолюциясында мемлекет әкімшілігіндегі сыбайлас жемқорлық мәселесі жалпы сипатта ие болып барады және оның қауіпті әсері дүние жүзі бойынша байқалады.

Жекелеген мемлекеттерде сыбайлас жемқорлықпен күрес жүргізудің нәтижесіне талдау жасай келе, барлық азаматтардың заң алдындағы деклорацияланған теңдік қағидасы және қылмыстық жауапкершілікке тарту тәжірибесі арасындағы біршама айырмашылықтар бар екеніне көз жеткіздік.

Бірақ, ең маңыздысы сыбайлас жемқорлық – ұйымдасқан қылмыстылықтың тотализаторы ретінде, яғни “қоршаған ортада мекендейтін” қажетті құрастырушысы болып табылады.

Сыбайлас жемқорлық пен ұйымдасқан қылмыстылық қосыла отырып, бұл екі құбылыс, әсіресе жаңа қалыптасып келе жатқан демократиялық жағдайда, мемлекет және қоғам үшін қауіпті жағдай туғызады.

Осының барлығы сыбайлас жемқорлықпен күрестің заңдылық тұрғыдан реттелуін қажет етеді, яғни сәйкес заңдар мен ережелердің қабылдануы. Бірақ, бұл құбылыспен күресудің нақты қозғалысы тәжірибеде де әлсіз болып отыр. Оның бірден бір себебі – ұлттық тәжірибенің жоққа тең болуы. Сыбайлас жемқорлық және ұйымдасқан қылмыс қоғамдағы жоғарғы әлеуметтік қауіпті болып отыр. Бұл

құбылыстар қоғамдық құрылысты тұрақсыздандырады. Сыбайлас жемқорлық пен ұйымдасқан қылмыстық топтардың қылмыстық әрекеттері ұқсас [1].

Ұйымдасқан қылмыстық топтар мемлекеттік және жергілікті органдар тарапынан қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында сыбайлас жемқорлық байланыстарын нығайтуда. Бірақ, сыбайлас жемқорлармен (мемлекеттік органдар тарапынан) және сыбайлас жемқорлардың (ұйымдасқан қылмыстық топ тарапынан) арасындағы мақсаттары бойынша ішкі қарама-қайшылықтар бар. Біреуіне қылмыс жасау мақсаты ретінде тікелей жеке баю болса, екіншісіне қылмыстық әрекеттерді қамтамасыз ететін жеке баю болып табылады. Сонымен, байланысты шенеуліктерге пара беру жалпы қылмыстық нәтижені қысқартады.

Қазақстан тарихында сыбайлас жемқорлар мен ұйымдасқан қылмыстылықтың қарым-қатынасы кезең бойынша орнатылды:

- Сыбайлас жемқорлар мен “цеховиктер” арасындағы байланыс;
- Қылмыстық топтың билік басшыларына деген қатынасының өзгеруі, толық келіспеушіліктен ынтымақтастыққа өтуі, қылмыстық топтың өз ішіндегі бөліністерге ұшырауы;
- Жаңа қылмыстық қауымдастықтың құрылуы, мемлекеттік билік және басқарумен тығыз байланысты қылмыстылықтың пайда болуы.

Бірақ, осындай қатынастардың болғанымен де, сыбайлас жемқорлар мен ұйымдасқан қылмыстық топтар арасындағы қатынастарда қарама-қайшылықтар бар.

Ұйымдасқан қылмыстық топ мүшелері “заңсыз ұрылар тәртібіне” бағынды. Осы тәртіп бойынша қылмыстық топтың мүшелеріне билік өкілдері мен қарама-қатынасқа түсуге тыйым салынады, егер мұндай қатынас ешқандай пайда әкелмесе. Сыбайлас жемқорлар қоғамнан бөліне отырып, қылмыстық қауымдастыққа да кірмейді [2, 186].

XX ғасырда ғалымдардың болжамдары бойынша болашақта үкіметтегі және қоғамдық институттардағы сыбайлас жемқорлықты халықаралық ұйымдардың моделі бойынша құрылған “халықаралық амнистия” өз бақылауына алады.

Бұл ұйым “парақорлық”, “талан-таражға салу” және басқа да сыбайлыс жемқорлықтың көріністері, сонымен қатар олардың қайталануы, алдын алуды жүзеге асырады. “Парақорлықтың” кең тарауы бүкіл қоғамға қауіптілікті туғызады. Мысалы: Бакудың М. деген деген тұрғыны өзінің әйелімен Швецияға ТУ-134 маркасындағы ресейлік жолаушылар ұшағын 2 гранатамен “жарамын” деп қорқыту арқылы айдап әкеткен. Оның әуе саяхаты Тюмень аэропортында басталған және ол өзінің қол жүгін тексермеу үшін әуежай қызметкеріне 30000 рубль көлемінде пара берген.

Тайландтағы сыбайлас жемқорлықтың кең етек алуы елдегі СПИД-ң таралуына себепші болды. Жезөкшелік бұл мемлекетте заңмен тыйым салынған. Бірақ, Бангоктың өзінде мындаған заңсыз қызмет атқаратын “көпшілік үйі” әрекет етеді. Олардың осындай көлемде қызмет ету құпиясын – қала полиция басшыларына айына 600 мың доллар төлеу арқылы жүзеге асуда. Құқық қорғау органдарының ұстамдылығы бүкіл мемлекетте СПИД эпидемиясының таралуына түрткі болды.

Ресейдегі сауалнама нәтижесінде кәсіпкерлердің жартысынан көбі сыбайлас жемқорлық және парақорлық нарықтық реформаның ең маңызды тежеуіші деп көрсетті. Қоғамдық пікірлерді зерттеу орталығының жүргізген зерттеулеріне сәйкес 80% қатысушыларының ойынша бұл өз алдына маңызды мәселе деп көрсетсе, 54% сауал салынғандардың пікірінше әкімшілік жұмыскерлерге “қолға бермесең” ештеңеге жету немесе ең қарапайым сұрақтарды шешуге мүмкін емес дейді. Москвадағы ең танымал кәсіпкерлердің пікірінше, әртүрлі мемлекеттік органдарға пара бермей кәсіпкерлікпен заңды түрде айналасу мүмкін еместігін айтады.

Солардың 35%-ы құқық қорғау органдарына, 25%-ы сот қызметкерлеріне және прокурорға, 8%-ы Ұлттық Қауіпсіздік Комитеті қызметкерлеріне пара берген.

О. Сипенконың көрсеткіштеріне сәйкес әр бір екінші “индивидтің” көрсетуі немесе қажетті шикі заттарды алудың заңсыз құрылымында жүйеленбеген пара берудің жолдарының бар екенін көрсетті.

ҚР Президентінің “Ұйымдасқан қылмыстылық және сыбайлас жемқорлықпен күресті күшейту шаралары туралы” жарлығында криминалдық кәсіптің күшеюі, қылмыстық топтардың халықаралық байланыстарының кең етек алуы және олардың парақор лауазымды тұлғалармен бірігуі туралы көрсетілген.

Ресейдің 1600 азаматына сұрау салудың нәтижесінде 4%-ның пікірінше Брежневтік кезеңдегі билік басшыларына қарағанда, қазіргі билік өте жоғары түрде сыбайлас жемқорланған, 34%-ң пікірінше “параны бұрын қалай алса, сол күйінде қалған” деп есептейді, 47%-ы бұл құбылысты, яғни пара беру немесе пара алу бұрынғыдан да аса түскен деп, ал қалған 15%-ы бұл сұрауға жауап беруден бас тартты.

Қоғамдағы кенет таптардың пайда болуына байланысты екі жақты мораль пайда болды. Әкімшілік – топтық жүйеде және оның “элитасында” объективті түрде күшті механизмнің құрылуын қажет етті. Алғашқы қызметтің барлығы дерлік репрессивті аппаратқа түсті. Себебі ол кез-келген нысандағы немесе “ерекше ойланатындармен” күресуші орган еді. Құқық қорғау органдарының жүйесі дүние жүзіндегі күштілермен емес, қоғамдағы төменгі таптармен күресуге бағытталып, бейімделді. Осы орайда құқық қорғау органдарының жүйесі сыбайлас жемқорлықпен күресу органы емес, элитаны қорғау органына айналды. Кей жағдайда жоғарыда пайда болатын әйгілі процестердің барлығы ішкі конфронтациямен байланысты болды. Тек сол кезде ғана жекелеген элитаның өкілдері өздерінің “кланымен” қабылданған нормаларының алдында жауапты болып есептелді. Тек осы уақытта адамдардың арасында “әлеуметтік әділеттілік” иллюзиясы пайда болатын еді.

Тәжірибеде осы күнге дейін жедел іздестіру қызметінің объектісі ретінде депутаттар, прокурорлар, судьялар тартылмаған. Т.Акимжанов: “Әлеуметтік климатта радикалды өзгерістер болған жоқ, ал болған өзгерістердің барлығы жеткіліксіз екендігі анық” деген пікірі ақиқатқа жақын. Ал қарапайым адам мемлекеттегі тұрақтанып келе жатқан нарық пен барлық қоғамдық қатынастардың қатал және де парақор бюрократиялық жүйесіне бұрынғыдай қарсы тұруына тура келеді [3, 226].

Қазақстанда сыбайлас жемқорлықпен және ұйымдасқан қылмыстылықпен күресудің тиімді механизмін құру үшін Парламентті де бұл процеске қосу керек. Парламент құқық қорғау органдарына парақор күштердің әсерінен, тергеу жүргізуге және сот отырысында қысым жасамауына кепіл болуы тиіс. Құқық қорғау органдарының билік басындағы парақорлықпен күресу жолында әлсіз екені ешкімге құпия емес.

Шетелдегі саяси және әкімшілік ортадағы гангстерлік синдикаторларының байланыстары саяси жан-жалдың ортасы ретінде бірнеше рет байқалған. Мысалы: Италиядағы Флорентина қоғамдық ғылымдар университетінде өткен ұйымдасқан қылмыстылыққа қарсы күрес туралы диспутта алғаш рет келесі мәліметтер жарық көрді. Мафиямен күресудің бас комиссары Доменик Сиканың айтуы бойынша 124 мың жергілікті билік өкілдерінің 17 мыңына қатысты қылмыстық іс қозғалған. Олардың әр бір оныншысына қала мэрі болса, 10273-і коммуналдық, 383-і аудандық және 154-і облыстық джунттың мүшелері болып табылады. Оларды адам өлтіруге қатысқандығы үшін, сыбайлас жемқорлық және ұйымдасқан қылмыстылық топпен байланысы үшін кінәлар тағылған.

Әдебиеттер тізімі

1 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі.- Алматы: ЮРИСТ, 2015-81-113 б.

2 Мауленов Г.С. Криминологическая характеристика организованной преступности. Алматы. 1997г.-18с.

3 Акимжанов Т.К. Организованная преступность – самостоятельный вид преступности. Сборник научных трудов. Проблемы борьбы с коррупцией и организованной преступностью. Караганда, 2000.-22с.

Резюме

В работе рассматриваются некоторые проблемы о роли коррупции в функционировании организованной преступности. Необходимо отметить, что коррупция — это лишь одно из средств, которое используют субъекты организованной преступности. Следует согласиться с тем, что факты получения служебным лицом даже многочисленных взяток за совершение конкретных действий с использованием своего должностного положения сами по себе не дают оснований рассматривать их как проявление организованной преступной деятельности.

Summary

The paper discusses some of the problems and the role of corruption in the functioning of organized crime, it should be noted that corruption - it is only one of the means, which is used actors of organized crime. It is necessary to agree that the facts have received a service person even numerous bribes to commit specific actions using his official position by themselves do not give grounds to consider them as manifestations of organized crime.

УДК:343.57(574)

Агыбаев А.А.
магистрант ЕЮА им.Д.А.Кунаева
Научный руководитель:
к.ю.н.,доцент
Ахметова С.А.

ПРОБЛЕМЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

В статье смоделированы предложения по совершенствованию системы уголовно-правовых и криминологических мер предупреждения экономических преступлений в условиях развития рыночных отношений, а также необходимости исследования механизма совершения экономических преступлений, классифицирование их с позиции причин и способов совершения.

Ключевые слова: коррупция, предупреждение, защита прав и свободы граждан, экономическая преступность,

Одной из главных задач для любого цивилизованного общества является борьба с коррупцией. Коррупция - это начало уничтожения государства изнутри, и она несомненно отрицательно влияет на достижения и национальную безопасность

страны. Поэтому, основным направлением государственной политики Республики Казахстан является борьба с данным злодеянием. В настоящее время, для нашей страны, одной из сложных задач является борьба с коррупцией. Историю борьбы с коррупцией независимого Казахстана можно рассматривать условно разделив на четыре этапа. Первый этап – 1992-1998 г.г. Начальная стадия борьбы с коррупцией и становления нормативно-правовой базы. Второй этап – 1998-2000 г.г. Формирование законодательства о борьбе с коррупцией на основе административной и методической базы. Третий этап – 2001-2004 г.г. Формирование системного подхода в решении проблем борьбы с коррупцией. Четвертый этап – с февраля 2005 года. Борьба с коррупцией в контексте скорой экономической, социальной и политической модернизаций [1, 140]. Наша страна – первое и единственное государство среди стран СНГ, принявший (1998 г.) специальный закон о борьбе с коррупцией.

Цель закона – защита прав и свободы граждан, обеспечение национальной безопасности Республики Казахстан от угроз возникающих в следствии коррупционных деяний, предотвращение, выяснение и раскрытие правонарушений связанных с коррупцией, уничтожение их последствий и при помощи привлечения к ответственности лиц, работающих в государственных органах и приравненных к ним должностных лиц, выяснение основных принципов борьбы с коррупцией, устанавливать формирование условия ответственности и виды правонарушений, связанных с коррупцией [2]. В целях повышения уровня правовой ответственности государственных служащих и населения, органами юстиции с Министерством проводятся работы по правовому разъяснению. В целях предотвращения коррупции и по теме борьбы с коррупцией в СМИ (издания, радио, телевидение) проводят различные интервью, круглые столы (брифинги), уроки, семинары, конференции; органами юстиции, постоянно проводятся встречи с народом с разъяснением законодательства борьбы с коррупцией среди государственных служащих. В целях реализации международного соглашения и международного сотрудничества в сфере борьбы с коррупцией, 4 мая 2008 года Республикой Казахстан была ратифицирована Конвенция о борьбе с коррупцией ООН.

В последние годы, в результате возрождения службы правоохранительных органов увеличилось качество определения коррупционных преступлений. Среди коррупционеров часто встречаются представители управляющих отделов государственных органов. Однако, несмотря на меры, принимаемые правоохранительными органами в борьбе с коррупционными преступлениями, положительные результаты не наблюдаются.

Из этого следует, учитывая объем коррупционных преступлений, их негативное влияние на процесс социально-экономического развития, борьба с коррупцией требует более совершенственного подхода. В настоящее время, самыми коррумпированными считаются отрасли государственных закупок, использования земельных ресурсов, строительство и землепользование, сфера таможни и налогов, в этих отраслях наблюдаются повышение вреда, наносимым государству. Положительную роль в борьбе с коррупционными преступлениями играет внедрение государственного интернет- ресурса «электронное правительство», при помощи которого правительство может держать связь с народом страны. Для совершенствования системы государственного управления, вносятся определенные стандарты для рекомендации государственных служащих, это в свою очередь дает прозрачность и достоверность работы государственных органов и повышение эффективности принимаемых решений.

Из года в год, проблемы борьбы с коррупцией оглашаются в посланиях президента Республики Казахстан народу. Например, в посланиях «Новое

десятилетие – Новый экономический подъем – Новые возможности Казахстана» и «Построим будущее вместе!» - эффективность службы системы правопорядка проводить при помощи увеличения их сноровки и обращения особого внимания на защиту прав и государственных интересов граждан [4]. Для увеличения эффективности принимаемых мер по борьбе с коррупционными преступлениями, проводятся различные мероприятия. Необходимо дальнейшее совершенствование части законодательства в борьбе с коррупцией. Если конкретно, то надо рассмотреть коррупционные отрасли, выявить пробелы в законодательстве и в целях их дальнейшего уничтожения надо постоянно вести анализ коррупционных правонарушений.

Также необходимо, чтобы национальное законодательство по борьбе с коррупцией полностью соответствовало международному стандарту. Основные проблемы, процесс понижения и условий уровня коррупций.

На сегодняшний день, несмотря на принимаемые меры государством в борьбе с коррупцией, основную долю в коррупционных преступлениях занимает теневая экономика страны. Существуют основные проблемы в реализации международных правовых норм, в присоединении международным соглашениям и условиям в борьбе с коррупцией, в согласованной работе правоохранительных органов страны с международными организациями по борьбе с коррупцией.

Борьба с коррупцией в Казахстане идет не первый год. Полностью искоренить коррупцию невозможно, но снизить ее уровень вполне по силам любому государству. При условии, что эта работа будет вестись системно, а не от случая к случаю. Положительную роль в борьбе с коррупционными преступлениями играет внедрение государственного интернет - ресурса.

В Концепции правовой политики Республики Казахстан, одобренной Президентом Назарбаевым Н.А., заложены конкретные основы для дальнейшего совершенствования и развития всего комплекса действующего законодательства, в том числе и анти коррупционного [5].

На сегодняшний день мы видим, что стремительно увеличивается число краж, динамика экономических преступлений приобретает качественный характер, они становятся все сложнее и изощреннее. Борьба с экономической преступностью выходит далеко за рамки правоохранительных мер. Она требует кардинального изменения подходов к экономической безопасности всего общества и единой программы экономической безопасности государства, в создании которой приняли бы участие экономисты, юристы, политики, криминологи, культурологи и другие специалисты.

Кардинальное изменение стратегии заключается в приоритете предупредительных мер по сравнению с мерами правоохранительными, в изменении всего комплекса причин, вызывающих экономическую преступность — от внедрения эффективной экономической концепции общества до экономической защиты конкретной фирмы, конкретного юридического и физического лица.

Во-первых, обществу надо остановиться на той макроэкономической модели, которая позволила бы в наших условиях дать максимальное развитие экономики и создать благоприятную ситуацию для предупреждения экономических преступлений. До последнего времени в реальность нашего общества активно внедрялась макроэкономическая модель А.Смита. Она подразумевает самоуравновешивание спроса и предложения в рыночной экономике, саморегулирование рынка, невмешательство государства в рыночные отношения. Америка сумела воплотить данную концепцию в жизнь своего общества и в течение ряда десятилетий показать всему миру ее достоинства и недостатки. Внедрение данной концепции привело к

спаду экономической деятельности государства, к экономической депрессии, к массовой безработице, к крушению всей банковской системы США. Надеется на то, что рынок сам себя урегулирует наивно и бесосновательно. Роль “регулятора” стали играть крупнейшие монополии и криминальные силы. Фактически они стали рваться к власти в США. И только новый экономический курс Ф. Рузвельта на гибкую поддержку предпринимательской деятельности государством, мягкое регулирование экономики без намека на командную систему положил начало новой эры экономического расцвета США. Многие западные страны сегодня используют эту макроэкономическую модель для реализации интересов своей собственной экономической безопасности. К сожалению, мы воспользовались устаревшей макроэкономической моделью, использовав современную микроэкономическую модель с ее конкретными формами экономической деятельности. У нас, как и во всех современных государствах, существует предпринимательство, частная собственность, нормы права, дающие возможность проявления предпринимательской инициативы[5, с.234]

Во-вторых, корректировка экономического курса нацеливает нас и на корректировку правовой системы. Право является наиболее адекватной формой экономических отношений. Экономические отношения могут развиваться только в правовой форме. Любые социальные взаимосвязи, а тем более экономические отношения, должны быть выражены в нормативной форме. Вмешательство государства в данные отношения возможно лишь при условии, что посредством такого вмешательства защищаются нарушенные права одной из сторон. Создание системы эффективной правовой защиты экономических интересов юридических и физических лиц в судебном процессе является важнейшей задачей государства на сегодняшний день. Не секрет, что многие арбитражные процессы затянуты. Арбитражные суды не имеют эффективных способов исполнения судебных решений. Существуют многочисленные уловки фирм, злоупотребляющих правом для ухода от ответственности. Не развит институт судебных исполнителей. Данная картина провоцирует обращение многих бизнесменов к криминальным структурам для “разборки” ситуации. В результате сами эти бизнесмены нередко оказываются жертвами тех криминальных структур, к чьей помощи они обратились. Возникает замкнутый круг усиления экономической преступности и преступлений против личности, провоцируемый слабостью нашей судебной системы. Поэтому важнейшим звеном экономической безопасности является совершенствование всей правовой системы и судебной системы, в частности. Важно, чтобы само законодательство не тормозило рыночные процессы и предпринимательство, а способствовало ему. Однако до сих пор еще не созданы механизмы налоговой и иной поддержки для начинающих предпринимателей, нет правовой защиты от волокиты и бюрократизма чиновников. Эта ситуация провоцирует процессы взяточничества и коррупции.

В-третьих, экономическая безопасность невозможна без воздействия общества на причины и условия преступности. Оно представляет собой многоуровневую систему государственных и общественных мер, которые направлены на устранение, ослабление и нейтрализацию причин и условий экономической преступности. Предупреждение экономической преступности включает в себя ряд мер воздействия на весь причинно факторный ее комплекс. Она включает в себя противодействие экономической преступности в полном объеме.

Основные меры по противодействию экономической преступности:

- 1) Информационная деятельность о проявлениях экономической преступности, сбор банка данных относительно типичных схем преступных действий, результатов борьбы с нею.

2) Аналитическая деятельность по экономической преступности, криминологический прогноз ее развития. На основе таких прогнозов и строятся законопроекты. При этом необходимо учитывать реагирование преступности на принимаемые меры борьбы с нею.

3) Определение максимально эффективной стратегии по противодействию экономической преступности. Эта стратегия предусматривает приоритет предупредительных мер с помощью воздействия на причины и условия преступности по отношению к мерам привлечения к уголовной ответственности.

4) Дифференцированный подход к разным видам преступности. Особое место занимает организованная и профессиональная преступность. При правильной стратегии наносится удар по самим организованным формированиям, их лидерам и по преступным капиталам.

5) Разработка тактики борьбы с отдельными видами экономических преступлений. Она является частью стратегии и учитывает ограниченность кадров, проблемы финансирования, технического оснащения, профессионального искусства представителей исполнительных органов.

6) Создание программы борьбы с экономической преступностью всего общества, всех его структур. Эта программа включает в себя цель, задачи, средства борьбы с экономической преступностью, этапы, исполнителей, характер ресурсного обеспечения этих средств.

7) Законотворчество в целях предупреждения экономической преступности и борьбы с нею.

8) Координация деятельности правоохранительных органов в борьбе с нею и для предупреждения экономической преступности.

9) Организация научных исследований в борьбе с экономической преступностью.

10) Реализация основных методических принципов борьбы с преступностью:

- ограничение свободы только по фактам нарушения закона,
- обеспечение неотвратимости наказания,
- осуществление предупредительных мер в режиме законности,
- обеспечение равенства всех физических и юридических лиц перед законом,
- опережение преступности в техническом плане, сборе информации и в профессиональных знаниях, преступности.

Осуществление мер экономической безопасности происходит на трех уровнях: 1) общегосударственном, 2) уровне предприятия, 3) личностном.

Поэтому вопрос о степени вмешательства государства в рыночную экономику получает естественный ответ. Оно, прежде всего, устраняет те причины экономической преступности, которые само же и порождает. Этот причинный комплекс экономической преступности включает в себя политический блок, правовой, экономический, организационный, психолого-культурологический, медицинский, технический.

Политический комплекс причин экономической преступности выражается в следующих факторах:

- 1) нестабильности политического режима,
- 2) нестабильности уголовной политики,
- 3) коррумпированности государственной службы,
- 4) в отчуждении населения от контроля над системой мер борьбы с преступностью,
- 5) в слабости социальной политики.

Социальные меры предупреждения экономической преступности выражаются в следующих факторах:

-
- 1) Социальной политики благотворительности.
 - 2) Социальной политики поддержки пенсионных фондов и иного пенсионного обеспечения.
 - 3) Политике уменьшения степени дифференциации населения по уровню дохода.

Западные страны давно включили в систему борьбы с экономическими преступлениями поддержку необеспеченного населения. Ночлежки, бесплатное питание, бесплатная раздача поношенной одежды привычны для европейского образа жизни. Такие расходы на необеспеченных граждан с лихвой окупаются уменьшением краж и других видов экономических преступлений. У нас подобная социальная политика нуждается в материальной поддержке не только государственной, но и различных фондов. К сожалению, общий экономический кризис в стране не позволяет на сегодняшний момент организовывать в достаточной мере те благотворительные организации, которые могли бы помочь бедным людям. Он нужен в первую очередь для предотвращения краж и других экономических преступлений, совершаемых малообеспеченным населением.

В РК большое количество пожилого населения. Именно оно становится объектом различного рода домогательств со стороны мошенников. Пожилые люди, застигнутые "врасплох" рыночной экономикой, не в состоянии приспособиться к ней. В результате они готовы поверить различным обещаниям фирм-однодневок, подписать контракт, не вникая в его суть. Вот тут их и ожидают различного рода аферисты, использующие слабость нашего законодательства и готовые нажать за счет чужой беды и юридической безграмотности. Поэтому социальная политика поддержки пожилого населения, пенсионеров — это значительный шаг в предупреждении экономической преступности. Поляризация доходов населения у нас чрезвычайно велика, ни в одной стране мира нет такой поляризации доходов как у нас. Этот факт приводит к практическому исчезновению среднего слоя, который представлен в западных странах в качестве основного. Такое положение ведет к социально нестабильной ситуации и появлению значительного числа лиц, недовольных своим социальным положением. Это увеличивает возможность социального взрыва, провоцирует криминализацию общества и увеличение экономической преступности.

Отсутствие средств к существованию, естественно, толкает безработных граждан на противоправные поступки. Достаточно сказать, что по данным судебной статистики, основной портрет преступника — это лицо без определенных средств к существованию.

Экономические меры предупреждения преступности:

- 1) Обеспечение приоритета легальной экономической деятельности,
- 2) Внедрение макроэкономической модели, наиболее соответствующей — это модели с механизмами гибкой поддержки государства основных институтов рыночной экономики.
- 3) Помощь государства в обеспечении экономической безопасности предпринимательской деятельности.
- 4) Борьба с безработицей.
- 5) Компенсирование жертвам экономических преступлений наносимого им ущерба.
- 6) Обеспечение прожиточного минимума для малообеспеченных слоев населения.
- 7) Стабилизация экономики.
- 8) Материальное обеспечение правоохранительных органов.

Экономические факторы играют важнейшую роль в предупреждении экономических преступлений. Мы не можем существовать без развитой экономики.

Материальное обеспечение является основой жизни цивилизации. Поэтому так важно, чтобы демократическое общество создавалась не в условиях нищеты, а в условиях постепенной стабилизации жизнедеятельности общества. Экономические преступления совершаются чаще всего именно по отношению к добросовестным предпринимателям, которые надеются на честность своего делового партнера и цивилизованные рыночные отношения. Защитить их – задача государства. В частности, это возможно, если субъектам предпринимательской деятельности — физическим лицам — будут даны соответствующие знания с помощью государства. Например, можно организовать для них курсы по проблемам безопасности предпринимательства с помощью преподавателей органов МВД.

Правовой комплекс причин преступности представлен такими явлениями как:

- 1) нестабильность законодательства, его неопределенность,
- 2) неправомерное лоббирование,
- 3) законодательная недооценка общественной опасности отдельных видов преступлений, например, коммерческого подкупа,
- 4) слабость института судебных исполнителей,
- 5) фактическое отсутствие института защиты свидетелей.

Неправомерное лоббирование, например, возникает благодаря неустойчивой политике и благодаря введению в обиход общественных норм, порожденных стихийным регулированием рынка, где побеждает сильнейший, ориентируясь только на свои потребности.

Важной является цифровизация процессов в госорганах, включая их взаимодействие с населением и бизнесом. В частности, граждане должны видеть, как рассматриваются их обращения, и вовремя получать качественные ответы. Осуществляются институциональные преобразования судебной и правоохранительной систем. В законодательство внесены нормы, предусматривающие усиление защиты прав граждан в уголовном процессе, снижение его репрессивности. Расширены права адвокатов, а также судебный контроль на досудебной стадии. Разграничены полномочия и зоны ответственности правоохранительных органов. Работу по укреплению гарантий конституционных прав граждан, обеспечению верховенства права, гуманизации правоохранительной деятельности необходимо продолжить. В сфере охраны общественного порядка и обеспечения безопасности нужно активно внедрять интеллектуальные системы видеонаблюдения и распознавания на улицах и в местах массового пребывания граждан, контроля за дорожным движением[8].

Одна из важнейших идей нашей статьи – необходимость перехода к новой макромодели общества. В условиях ее функционирования государство обеспечивает внешнюю и внутреннюю защиту рыночной экономики, обеспечивает единство общества и его относительную стабильность.

Список литературы:

- 1 Бабаев М.М. О комплексном подходе к предупреждению преступности // Криминология и уголовная политика, - 1985. – 210с.
- 2 Закон Республики Казахстан «О противодействии коррупции»- Алматы: ЮРИСТ. 2016.- 20 с.
- 3 Конвенция Организации Объединенных Наций против коррупции, принята резолюцией 54/4 Генеральной Ассамблеи от 31 октября 2003 года
- 4 4. Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана. – 2011. – №9. - С.5-6.
- 5 Концепция правовой политики Республики Казахстана на период с 2010 до 2020 года.- 2010. - №14. - С.15-17

6 Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. / Вступит. статья и комментарий В. С. Афанасьева. — М.: Издательство социально-экономической литературы, 1962. — 684 с.

7 Контимиров В.Т. Группа в сфере организованной преступности (понятие, структура) // Тактика, методика, психология расследования преступлений. Волгоград: ВСШ МВД РФ, 1992. С. 47; Проблемы борьбы с экономической преступностью. Алматы: Жеті жарсы, 1996. С. 44.

8 Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. 10 января 2018 года. «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» // <http://khabar.kz/ru/>

Түйіндеме:

Мақалада нарықтық қарым-қатынастарды дамыту жағдайларындағы экономикалық қылмыстарды ескертудегі қылмыстық-құқықтық, криминологиялық жүйелерді жетілдіру ұсыныстары, экономикалық қылмыстарды жасау механизмін зерттеу себептері және классификациялау әдістеріне байланысты ұсыныстар модельденген.

Summary

The article proposes model of developing system of criminal and criminological prevention of economical crimes in conditions of development of market relations, and importance of investigation mechanism of economic crimes, classifying them by the causes and methods of committing.

ОӘЖ:347.91/95(094)574

Ағыбаев Қ.Т.
Еуразиялық заң академиясының
1 курс магистранты
ғылыми жетекшісі:
з.ғ.к., профессор
Жайлин Г.А

АЗАМАТТЫҚ ПРОЦЕСТЕГІ ОҢАЙЛАТЫЛҒАН ІС ЖҮРГІЗУ

Азаматтық процестегі оңайлату – бұл сот төрелігін жүзеге асыру рәсімінің моделі. Ол әдеттегімен салыстыру кезінде мінсіз қызмет жасайтын, сондай-ақ аз қаржылық шығындар мен процессуалдық әрекеттердің аз көлемінде сот ісін жүргізудің мақсаттарына тезірек жетуге мүмкіндік беретін модель болып табылады.

Кілт сөздер: Азаматтық процестік кодекс, бұйрық арқылы іс жүргізу, талап қою арқылы іс жүргізу, сырттай іс жүргізу, азаматтық іс жүргізу құқығы, сот бұйрығы.

Азаматтық іс жүргізу құқығы - бұл азаматтық істер бойынша сот төрелігіне жіберу кезіндегі сот пен іске қатысушылар арасындағы қоғамдық қарым-қатынастарды реттейтін іс жүргізу нормаларының белгілі бір жүйеде орналасқан жиынтығынан тұратын құқық саласы. Азаматтық істер бойынша процеске қатысушылардың әрқай-сына азаматтық іс жүргізу құқық нормаларымен іс жүргізу құқықтары мен міндеттері бекітілген. Мысалы, сот өзінің жүргізетін істерін қарауға

және шешуге құқылы. Ол мемлекет алдында сотты әділ жүргізуге міндетті. Сот процестің өзге қатысушыларына бұйрықпен өкілеттік етеді. Сонымен бірге іске қатысушылардың және процестің өзге де қатысушыларының құқықтарын қатаң сақтауға міндеттейді.

Азаматтар мен ұйымдар процеске қатысуға, өтінім беруге, өз талаптарының негіздерін дәлелдеуге, соттың шешкен шешіміне шағымдануға, шешімнің орындалуына қатысуға құқылы. Оларға іс жүргізу кешендерімен қатар мынадай іс жүргізу міндеттері де жүктелген: өздерінің іс жүргізу құқықтарын адал пайдалану, сот шығындарын төлеу, соттың шақыруларына келу, дәлелдемелерді ұсыну. Процестің қандай да бір қатушысының әрбір іс жүргізу әрекеті олардың іс жүргізу құқықтарын жүзеге асыру мен заңда қарастырылған міндеттерін атқару нәтижесі болып табылады. Азаматтық іс жүргізу курсы оқу пәні ретінде игермес бұрын «азаматтық іс жүргізу құқығының тақырыбы мен әдісі», «азаматтық іс жүргізу құқығы», «азаматтық іс», «азаматтық іс жүргізу құқығы ғылымы және оның объектісі», «азаматтық іс жүйесі», «іс кезеңдері және т.б. сияқты негізгі бастапқы ұғымдар туралы түсінігің болуы керек.[1, 86]

Қазақстан Республикасының құқықтық базасы Ресей мемлекетінің құқықтық жүйесімен байланысты және де көптеген нормаларымен ұқсас. Сол себептен мен бұл жұмысты жазу барысында сол елдің нормаларына сілтеме жасай отырып жаздым. Менің тақырыбым азаматтық сот ісі, соның ішінде сотта істі қандай форматта қарайтыны және сот өндірісіне барынша тиімді жағдайды ұсыну болып табылады. Қазақстан Республикасының әрбір азаматы Ата Заңымызға сәйкес өз құқығын сотта қорғай алады. Менің жұмысымның негізгі ұтымды тұсы ол осы құқықты субъектілер қалай және де қандай формада жүзеге асыратынын зерттеймін.

Азаматтық процесс екі негізгі талаптарды қанағаттандыруы керек: іс жүргізудің шапшаңдығы мен оны зерттеудің негізділігіне. (А.Х. Гольмстен. 1984) Айналадағы әрбір құбылыс тұтас кешенді себептерден, жағдайлар мен факторлардан туындайды, ал олардың өзара іс-қимылы үздіксіз әрі шексіз. Мұндай процесс құқықта да осы немесе басқа бір құбылыстың пайда болуы бастамалардың табиғи дамуымен қатар, нақты заңшығарушының еркіне тәуелді жасанды енгізулер де орын алады. Мемлекеттің қалыпты қызмет етуі мен уақыт өлшемі ғана тіршілікке қабілеттілікті анықтайтын ең сенімді индикаторлар болып табылады. Демек нақты құқықтық элементтердің тиімділігі мен қажеттілігі де солай.

Келтірілген пікір толық көлемде осы жұмыстағы қарастырылатын, негізіне теориялық және тарихи сілтемелер көрсетілген институттарға жатқызылуы мүмкін.[2, 806]

Азаматтық іс жүргізу құқығы - бұл азаматтық істер бойынша сот төрелігіне жіберу кезіндегі сот пен іске қатысушылар арасындағы қоғамдық қарым-қатынастарды реттейтін іс жүргізу нормаларының белгілі бір жүйеде орналасқан жиынтығынан тұратын құқық саласы. Азаматтық істер бойынша процеске қатысушылардың әрқайсына азаматтық іс жүргізу құқық нормаларымен іс жүргізу құқықтары мен міндеттері бекітілген. Мысалы, сот өзінің жүргізетін істерін қарауға және шешуге құқылы. Ол мемлекет алдында сотты әділ жүргізуге міндетті. Сот процестің өзге қатысушыларына бұйрықпен өкілеттік етеді. Сонымен бірге іске қатысушылардың және процестің өзге де қатысушыларының құқықтарын қатаң сақтауға міндеттейді.

Азаматтар мен ұйымдар процеске қатысуға, өтінім беруге, өз талаптарының негіздерін дәлелдеуге, соттың шешкен шешіміне шағымдануға, шешімнің орындалуына қатысуға құқылы. Оларға іс жүргізу кешендерімен қатар мынадай іс жүргізу міндеттері де жүктелген: өздерінің іс жүргізу құқықтарын адал пайдалану,

сот шығындарын төлеу, соттың шақыруларына келу, дәлелдемелерді ұсыну. Процестің қандай да бір қатушысының әрбір іс жүргізу әрекеті олардың іс жүргізу құқықтарын жүзеге асыру мен заңда қарастырылған міндеттерін атқару нәтижесі болып табылады. Азаматтық іс жүргізу курсың оқу пәні ретінде игермес бұрын «азаматтық іс жүргізу құқығының тақырыбы мен әдісі», «азаматтық іс жүргізу құқығы», «азаматтық іс», «азаматтық іс жүргізу құқығы ғылымы және оның объектісі», «азаматтық іс жүйесі», «іс кезеңдері және т.б. сияқты негізгі бастапқы ұғымдар туралы түсінігің болуы керек.

Заманауи қазақстандық сот ісін жүргізу үшін анықталған үрдіс ретінде толықтай қалыптасқан, цивилистикалық процесс дифференциациясының бағыттарының бірі болып оның жеңілдетілуі (упрощение) жатады.

Анағұрлым күрделі мәселе бар – ол азаматтық құқықтарды қорғаудың жеңілдетілуі. Оны А.П. Вершинин өзінің еңбектерінде егжей-тегжейлі зерттей отырып, оның ішінде қорғанысты жеңілдету мақсатында құқықты қорғаудың соттық емес нысандарын жетілдіруге байланысты ұсыныс жасаған. Осы зерттеу жұмысының пәні дифференциациясына тура және тікелей қатынасы бар тек азаматтық оңайлатылған сот ісін жүргізу болып табылады.

Процесті жеңілдетудің шұғыл қажеттілігі – бұл тәжірибеде де, ғылымда да танылған, сонымен қатар тәжірибемен және сот ісін жүргізу тарихымен құпталатын айқын факт. Бұл сұрақтардың көбісі, азаматтық құқықтарды қорғауды оңайлатудың сілтемелеріне теориялық негіздемелерді қоса алғанда, аталып өткен А.П. Вершинин мен басқа да авторлармен зерттеліп және жазылып қойған. Сондықтан біздің назарымыз, құрастырылған оңайлатуды бағалауға және азаматтық оңайлатылған сот ісін жүргізудің теориялық әдіс-тәсілдерін, ережелері мен қағидаларын әзірлеуге бағытталады.

«Сот ісін жүргізуді оңайлату деп нені санау керек? Процесс субъектілері жасауы қажет әрекеттердің қарапайым азайуы ма немесе басқа ма?» секілді сұрақтар таң болмайды. А.П. Вершинин «оңайлатылған сот ісін жүргізу әруақытта процессуалдық ережелердің санының азайуымен байланысты бола бермейді, қайта заңнаманың жетік регламенттелуін және процессуалдық нысандылықтардың қатаң орындалуын талап етеді» деп атап өтеді.

Оның күрделенуіне жол бермейтін процесті оңайлатылған деп санауға бола ма? Мысалы, талаптарды біріктіруге жол бермеушілік, үшінші тұлғаның сөз сөйлеуі т.б. Одан бөлек, оңайлатылған іс жүргізу қандай тұлғаларға қатысты: тек тараптарға ма әлде сотқа да қатысты ма? Өндірісті оңайлату, жеделдету және оңтайландыру қандай арақатынаста болады? Заң шығарушының мақсатындағы бағыт ретінде (тиісті ұсыныс енгізген практиктер мен ғалымдар да) процесті оңтайландыруды шектеу маңызды.[3, 76б]

Заңшығарушының оңайландыру бойынша қызметі, оңайлатылған өндірістің пайда болуымен қатар, сот ісін жүргізудің қандай да бір кезеңдеріндегі рәсімдердің регламентінде олардың жеңілдетілуі іске асады. Оңайлату үрдісіне қатысты тағы бір мән-жайды назарда ұстау керек. Оңайлатылған іс жүргізудің астарында жалпы қарапайым процестің жетілуі жүзеге асып жатыр. Мұндай оңайлату дифференциация емес, сондықтан біз оған тоқталмаймыз. Біздің назарымыз – бұл қолда бар әдеттегі рәсімдермен қатар жеңілдетілген сот рәсімдері.

Іс жүргізудің сипаттамасында бастысы – бұл нысан, нысандылық. Процессуалдық ғылыми ортада жайдан-жай процессуалдық нысан жайлы, сонымен қатар азаматтық процессуалдық нысан туралы ілім дамып кеткен жоқ.

Оңайлату – бұл құқықтық термин емес. Қазақ тілінің түсіндірме сөздіктерінде «оңайлату» сөзі бір нәрсенің күрделілігін азайту ретінде ұғынылады. Демек

оңайлатуды ең аз дегенде екі құбылысты салыстыру жолымен ғана анықтауға болады.

Азаматтық процестегі оңайлатылған іс жүргізуге қатысты – бұл сот төрелігін жүзеге асыруды әдеттегі процеспен салғастырған кезде мінсіз ететін, сонымен қатар процессуалдық әрекеттердің аз көлемі арқылы модельдің мінсіз қызмет атқаруына, аз қаржылық шығындар жұмсау мен сот ісін жүргізудің мақсаттарына тез жетуге мүмкіндік беретін рәсімдердің моделі (үлгісі).

Г.А. Жилиннің « сот төрелігін жүзеге асыруда конституциялық мақсаттың артықшылықтарын есепке ала отырып, азаматтық процессуалдық нысандағы кез-келген өзгерістерді енгізуге азаматтар мен ұйымдардың заңмен қорғалатын мүдделерін, құқықтары мен бостандықтарын одан да тиімдірек қорғауды қамтамасыз ететін шарттар болған жағдайларда ғана жол беріледі» деп пайымдайды.

Мысалы, сот төрелігін жүзеге асыру шығындарын азайту немесе соттың өзі үшін өндірісті оңайлатуы сияқты басқа да мүдделер артқа шегінуі керек. Бұл сот ісін жүргізудің соңғы мақсаттарынан – олардың іске асу құралы ретіндегі аралық мақсаттарын айқын шектеу қажеттілігін тағы бір рет көрсетіп тұр. Өйткені заңнамадағы жаңалықтар құралдарды оңтайландыруға, барлық процессуалдық қызметтегі қоғамдық қажетті нәтижеге жетуге бағытталуы керек.[4, 556]

Демек, сот үшін немесе тараптар үшін оңайлату жайлы айту дұрыс емес. Мысалы, М.З. Шварц «процессуалдық нысанды оңайлатуды ең жалпы түрінде, соттан бірқатар міндеттерді алу, іс жүргізуді жеделдету үшін кейбір әрекеттерді жасаудан бас тартуы ретінде сипаттауға болады дейді. Әдетте соттан процессуалдық міндеттерін алу процессуалдық міндеттерін доғарумен немесе тараптарға процессуалдық әрекеттерді жасау немесе жасамаудың қосымша қауіпмен сүйемелденеді». Мұндай тұжырымдамаға сәйкес процесті оңайлату – бұл процессуалдық әрекеттерді жасаудың міндеттерін біреуден алып біреуге беру. Мұндай орналастыру оңайлатудың қандай да бір түрлеріне мүмкін болуына қарамастан, ол оңайлатудың өлшемі де, белгісі де болып табылмайды, қайта оның мүмкін болатын салдары ғана.

Егер заңшығарушы ұқсас істерді қарау үшін әдеттегі рәсіммен қатар тағы да бір немесе бірнеше рәсімдерді қарастырған болса, онда соңғылары объективті түрде оңайлатылған немесе күрделілендірілген және осылардың элементтерін үйлестірушісі болады. Сонымен қатар нормалар мен рәсімдердің тиімділігін анықтай отырып, оларға деген қатынасты, сот тарапымен қатар процесс қатысушыларының көзқарасы тұрғысынан бағалауды белгілеу толығынан дұрыс болады.

Оңайлатылған рәсімдерді әзірлеп және ұсынған кезде маңызды параметрді ескеру керек, ол оңайлату қағидасы. Құбылысты оңайлату кез-келген көлемде мүмкін болады, бірақ оңайлатылатын құбылыстың мәнін міндетті түрде сақтау керек. Бұл қағида диалектикалық және формальді-логикалық заңдар мен ережелерден туындап тұр.

Диалектикалық логиканың ұстанымына сәйкес оңайлату – бұл өзгерістің дербес жағдайы. Өзгеріс процесі пәннің жанама тұрақтылығымен бірлікте болады. Пәнге, құбылысқа тән жанама тұрақтылықтағы сапалар, қасиеттер, ішкі құрылымдар мен сыртқы тараптары. Абсолюттік өзгергіштік пен жанама тұрақтылығының бірлігі тепе-теңдіктің формальді-логикалық заңында көрініс тапқан. Аталған заңға сәйкес «біздің санамызда көрініс беретін әрбір пән сандық және сапалық анықтылыққа ие. Ол ұқсас пәндердің қандай да бір тобына кіреді, бірақ тек оның өзіне ғана тән белгілерге ие болып қала береді. Егер біз қоршаған ортаны дұрыс түсінгіміз келсе, онда оқиғаның, нәрсе мен құбылыстың объективті ерекшелігін, тепе-теңдігін, бір және сол белгілерін белгілі бір уақыт аралығында сақтау, біздің ойлау қабілетімізде

көрініс табуы керек. Біздің материалдық затты ойлау салтымызда тек дамитындары ғана емес, сонымен бірге бүкіл оның өміріне ұқсасы, оның өмір сүруін тоқтатпайынша немесе жаңа сапаға айналмайынша көрініс табуы керек». Егер де оңайлату кезінде құбылыстың тепе-теңдігі жоғалатын болса, онда оңайлатылған басқа бір жаңа объектінің пайда болғандығы жайлы айтқан абзал. Оңайлатудың жоғарыда белгіленген қағидасы тек диалектика және формальді-логиканың заңдарына ғана негізделмейді, сондай-ақ құқықтың жалпы теориясының ережелерінен де бастау алады. В.Н. Протасов «әдебиеттерде, қылмыстық және азаматтық процестің теорияларындағы құқықтық-рәсімдік реттеуге қатысты мәселелерде ең алдымен рәсімге қатысты тиімділік, жеделділік, экономдылық, дәйектілік пен қарапайымдылық секілді талаптарды кездестіруге болады дейді. Мәні бойынша бұл талаптар жүйелілік болып табылады. Яғни олар тек жүйеге қатысты ұсынылады. Сондықтан оларды өзара байланыстыру мен оңтайландыруды, рәсімді жүйе ретінде қарау кезінде ғана жүзеге асыруға болады. Оның үстіне табиғатына сәйкес рәсім (процедура) жүйенің (система) тұтастығы болып табылады. Мысал үшін рәсімнің қарапайымдық сапасын алып көрейік. Жалпы, қарапайымдылық – демократизм, қолжетімділік, экономдылық секілді рәсімнің осындай қасиеттерімен тығыз байланыстағы жақсы қасиет және рәсімнің нормативтік моделіне де қарапайымдылыққа ұмтылу керек. Алайда рәсімдегі барлық қасиеттердің жиынтығы оның алдында тұрған мақсаттың сипатымен анықталады, сондықтан оның оңайлатылуы белгілі бір шегіне дейін ғана мүмкін. Егер мақсат дамыған және күрделі рәсімнің құрылуын талап етсе, онда оңайлату үшін мұнда орын жоқ. Бірінші кезекте бұл процессуалдық рәсімдерге қатысты. Ал жалпы жүйенің оңайлатылу қағидасы мынадай: жүйенің басқа параметрлеріне әсер етпейінше, ол жүргізіле беруі керек».[5, 158б]

Осылайша, оңайлату үш өлшемге негізденуі керек:

- оңайлатылып отырған құбылыстың мәні сақтауына;
- жүйелік тәсілге;
- оңайлатылып отырған процессуалдық рәсімдердің мақсаттарымен сәйкес келуімен және арақатынасымен;

Шынайы сот ісін жүргізуді жүзеге асыру кезінде бір нақты істің дара ерекшелігін көрсететін және процестің дифференциациясына да, процестің даму үрдісі ретіндегі оңайлатуға да қатысы жоқ оның оңайлату түрлерімен соқтығысуға болады. Мысалы, сот отырысы туралы тиісті түрде хабарланған тараптың сот отырысына келмеуінен отырыс тез және жеңіл өтуі мүмкін, бірақ мұнда ешқандай да оңайлатылған рәсім болған жоқ, қайта істі қараудың әдеттегі тәртібі қолданылды.

Жоғарыда келтірілген пікірлерде азаматтық процессуалдық нысан термині көбіне-көп қолданылады, өйткені бұл ұғым оңайлатуды азаматтық сот ісін жүргізудің дифференциациясы ретінде анықтау үшін өте маңызды. Мұның өзі оны қарау мен талдаудың егжей-тегжейлі қажеттілігін айқындайды.

Азаматтық процессуалдық нысанды талдау өте қиын екендігін атап өтуіміз қажет. Өйткені шындығында ол жоқ, тек қандай да бір ғылыми абстрактілік үйлесімді ұсынады.

Процессуалдық нысанның көлемі бойынша кеңірек түсінігіне құқық теориясы ғылымының өкілдері зерттеп жүргізіп, талдау жасаған. «Жалпыхалықтық мемлекеттегі құқықтық нысанның қызметтері» деген кітапта келесілерді жазады: «Процессуалдық нысан ғылыми үйлесім ретіндегі құқықтық нысан құрылымының жалпы моделі –тәртіптің терең және ішкі құбылысы. Осының арқасында оның онтологиялық сипаттамасы мен шынайы моделін нақты белгілеу, еңбекті көп қажет ететін және әрқашанда нәтижелі бола бермейтін жұмыс».

Басқа бір кітапта «кеңес құқығындағы процессуалдық нысанды зерттеу үшін заң ғылымының жекелеген салаларының ғалымдарын біріктіруге күш салуды ұсынатын, ондаған жылдар бұрынғы монографияларда мынадай анықтама ұсынылады: «Процессуалдық нысан астарында, процесс қатысушыларының әрекеттеріне қойылатын және белгілі бір материалдық-құқықтық нәтижеге жетуге бағытталған бірыңғай рәсімдердің талаптарының жиынтығын түсіну ұсынылады».

Анықтама да, кітаптың өзінің пайда болуы да қызу пікірталас тудырды және процессуалдық нысан мен бірыңғай құқықтық іс жүргізудің асқақ анықтамасын қабылдамады. Атап айтқанда, «дәстүрлі» процессуалистер мұндай тәсілді өткір сынға алды және аталған жинаққа пікірсайыс жүргізе отырып 1980 жылы өзіндік «антижинақ» жариялады. Құқықтың көптеген теоретиктері де заңдық процессуалдық нысан мен іс жүргізудің кең түсінігін қабылдамады. А.М. Васильев «процессуалдық нысан мен іс жүргізу ұғымы құқықта басқалай өзгеше негізде қалыптасқан және тарихи өзіндік мағынаны алған, өйткені құқықпен арнайы регламенттелген сот ісін жүргізу процесінің ерекшеліктерін көрсетуге қызмет етеді. Сондықтан «процессуалдық нысан» мен «іс жүргізу» терминдерінің мағынасын кеңейту, мәні бойынша құқықтық процеске пен құқықты қолдану жайлы білімнің артуына алып келмейді, керісінше терминдердің ішін сыртына айналдыруына ғана алып келеді. Лингвистиканы қоспағанда, терминологиялық даулардың пайдасы аз немесе ғылыми білімдердің шынайы өсімін жасамайды. Ғылым үшін терминдермен белгіленетін түсініктердің анықтылығы мен объективтілігі маңызды» дейді.

Процессуалдық нысанның мағынасы мен мазмұнына қатысты пікірталастың өзіндік аралық қорытындысын 1991 жылы В.Н. Протасов «Жалпықұқықтық процессуалдық теорияның негіздері» деп аталатын жеке кітабында қорытындылайды. Процессуалдық нысанның түсінігіне арналған тарауында ол, сол уақыттағы анықтамаларды қарастырып талдайды және «оны кеңірек түсіну бағытымен процеске жалпытеориялық әзірлеуді жалғастыру барысында «процессуалдық нысан» түсінігіне қалыптан тыс ұлғайтылған мағына берілді деп констациялады. Ол қызметтің құқықтық нысанының құрылымдануының ғылыми конструкциясы ретінде қарастырыла бастады. Онда процессуалдық өндіріс, процессуалдық сатылар мен процессуалдық тәртіп түріндегі өзінің элементтері бөлінді. Басқаша айтқанда, бұл санатқа ол үшін процесс құрылысын талдау түріндегі және тұтастай алғанда, жүйелік тәсілдің әдістемесіне ғана тән процессуалдық механизмнің шамадан артық міндеті жүктелді». Сайып келгенде В.Н. Протасов «процессуалдық нысан санаты – бұл жалпылама процесс пен рәсімнің теориясының кешегі күні. Процессуалдық-құқықтық механизм мен оның элементтері жайлы, процессуалдық салалардың барлығы үшін жалпы заңдылықты әзірлеу туралы мәселе қойылмаған кездерде, бұл санатты «бәрін тегіс қамтитын» және «бәрін сыйдырушы» ретінде қолдану ақталуға жататын еді. Ал қазіргі жалпықұқықтық процессуалдық теорияның санаттық аппаратының даму деңгейінде, «процессуалдық нысан» түсінігін тек заңдық процестің материалдық-құқықтық және басқа да қатынастарды жүзеге асыру құралы (нысаны) ретінде ғана қолдануға болады. Бұл ұғымнан, өзі бере алатынынан басқасын талап етудің қажеті жоқ. Бұл шатасудан басқа ештеңеге алып келмейді» деп қорытындылайды.

Азаматтық сот ісін жүргізудің нысаны ретінде сырттай шешім шығару институтын ендіру, ең алдымен, тараптардың келмей қоюы мен жалтаруы салдарынан нақты істі қараудың мерзімдерін негізсіз ұзартатын, процесті баяулататын себептерді жоюға бағытталды. Сырттай шешім шығару мүмкіндігі туралы норманы ендіру, толыққанды форумды күтпей-ақ қолдағы бар материалдар мен дәлелдемелерді басшылыққа алып істі шешуге мүмкіндік берді. Жарғыға сәйкес,

тікелей процеске келіп қатысуға қарағанда, тараптардың талаптары мен олардың дәлелдемелері маңыздырақ болып табылатын француздық үлгі негізінде сырттай шешім шығару жүргізілгендігін атап өтуіміз қажет. Нақ жарғының ережелерінің регламенттелуі, азаматтық іс жүргізудегі сырттай шешімді қаулылау туралы римдік пікірдің қалыптасуына толық жолды өту үшін жетіспеген дамудың кезеңі болды.

Бұл оңайлату процесі біріншіден сот қызметіне біршама жеңілдіктер алып келеді. Оларға: сот шығынын азайтады, істердің мерзім тұрғысынан жылдам, тез жүруіне себепші болады.

Әдебиеттер тізімі:

1 Ильясова Г.А. ҚР Азаматтық іс жүргізу құқығы (ерекше бөлімі). Оқу құралы. – Қарағанды, 2007. 320-б.

2 Гольмстен А.Х. Учебник русского гражданского судопроизводства. - 2-е изд. - С.-Пб., 1894. Москва.- 280 стр.

3 Вершинин А. П. Выбор способа защиты гражданских прав. СПб., 2000. Москва.- 384 с.

4 Г. А. Жилин "Правосудие по гражданским делам. Актуальные вопросы. Монография", Издательство: Проспект, Год издания: 2014.

5 Протасов В.Н. Теория права и государства. Проблемы теории права и государства: Вопросы и ответы. - М.: Новый Юрист, 1999. -240с. (Серия "Подготовка к экзамену").

Резюме

Упрощение делопроизводства в гражданском процессе является моделью справедливости и способом достижения справедливого решения. Это модель, которая работает эффективно по сравнению с обычной процедурой, а также обеспечивает более быстрый доступ к малым финансовым расходам и более коротким судебным разбирательствам.

Summary

Simplification in the civil procedure is a model of justice. It is a model that works flawlessly when compared to the usual, and also provides a quicker access to less-than-financial costs and shorter legal proceedings. The legal framework of the Republic of Kazakhstan in connection with the norms of the Russian legal system of the state, and many similar. Therefore, I wrote this article with reference to the norms of that country in the course of writing the work. My subject of civil proceedings, and proceedings in particular is to offer the most effective and refers to a situation, what matters in court format. Constitution day of the Republic of Kazakhstan the right of every citizen could defend in court. The main subject of my work issue is that how and in what form the rational exercises this rights.

Айымбетов А.А.
магистрант
Евразийской юридической
академии имени Д.А.Кунаева
Научный руководитель:
д.ю.н., профессор
Куаналиева Г.А.

ПРИНЦИПЫ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В данной статье рассматриваются использованные методы во время оперативное розыскное деятельности в органах ОРД.

Ключевые слова: оперативное розыскное деятельность, методы, принципы, закон.

Как утверждают теоретики права, «вопрос методологического подхода к исследованию любого предмета является принципиально важным, поэтому представляется совершенно оправданным обращение на него внимания» [1, с.30]. В той или иной редакции эта мысль все чаще сопровождает изыскания в области отраслей права.

В философских и юридических науках, как указывает Е.А. Фролова, особое место занимают проблемы методологии. Человеку присуще стремление по возможности расширить свои познания окружающего мира, придавать конкретным знаниям характер общности таким образом, чтобы важные вопросы получали научное и практическое подтверждения. И далее, она указывает: «Вместе с тем, с развитием и усложнением общественной жизни раздробленность правовых институтов только возрастает. Растет дифференциация частноправовых отношений. Право с неизбежностью касается важных сторон жизни каждого человека ... Существенные для человека жизненные обстоятельства признаются юридическими фактами (фактическим составом) и порождают правовые отношения членов общества, создавая, изменяя, прекращая их социальный и правовой статусы.

Вопреки фактической разрозненности материала, в юриспруденции сильнее, чем в других науках, выражено стремление к обобщающему знанию». [2, с.31-32]. Анализируя соотношения, складывающиеся в современных условиях между теорией и философией права, Е.А. Фролова совершенно справедливо отмечает: «Суждения философов права, как правило, в качестве регулятивных идей (надо делать то-то таким-то образом) адресуются законодателю государства с обоснованием необходимости проведения реформ права и разъяснения тенденций развития самого права. Предписания теории права обращены в основном к должностным лицам и правоприменительным органам государства, от которых зависит процесс реализации права, в том числе и правоприменение». Особую значимость в русле проведенного нами исследования приобретает суждение данного автора о том, что в числе «основополагающих вопросов, исследуемых теорией права, вопросы оценки юридической силы нормативно-правовых актов, восполнения пробелов в праве, что нацеливает на создание прочной «замиренной» среды в обществе и государстве» [3, с.43].

Новизна суждений современных теоретиков права и философов права, в числе которых и Е.А. Фролова, состоит, как нам представляется, в интерпретации положений, сформулированных классиками философии права еще в XVII веке. Так, в частности, Дж. Локк в своих «Опытах о законе природы» писал: «Где

законодательная и исполнительная власть находится в различных руках (как имеет место во всех умеренных монархиях и правильно организованных правительствах, там благо общества требует, чтобы некоторые вещи были предоставлены благоразумию того, кто обладает исполнительной властью. Ведь законодатели не в состоянии предвидеть все и создавать соответствующие законы на все случаи, когда это может быть полезно сообществу, и тогда исполнитель законов, имея в своих руках власть, обладает на основе общего закона природы правом использовать ее на благо общества во многих случаях, когда муниципальный закон не дает никаких указаний, до тех пор пока не будет удобно собрать законодательный орган и издать соответствующий закон. Существует много вещей, которых закон никак не может предусмотреть; и их необходимо предоставить благоразумию того, в чьих руках находится исполнительная власть, для того чтобы он распоряжался так, как того требует общественное благо и выгода...» [4, с.356-357].

Таким образом, наше обращение к методологии правового регулирования оперативно-розыскной деятельности связано прежде всего с тем, что во-первых, есть необходимость в научных основах определения пределов такого регулирования; во-вторых, установлении формы правового регулирования. Оба аспекта между собой тесно взаимосвязаны. Вместе с тем, от выбора подходов к решению возникающих вопросов зависят качество и целесообразность сформулированных нами предложений. В противном случае пользы от проведенных изысканий не будет ни в теоретическом, ни в прикладном аспектах. Мы вполне солидарны с мнением Д.Досымбетова, который пишет: «Об эффективности любого правового акта можно говорить постольку, поскольку он имеет свою, вполне определенную цель, отличную от целей иных средств правового воздействия. Если закон используется по необходимости, если он не лишнее звено в механизме правового регулирования, значит, на него рассчитывают, от него ожидают определенного эффекта» [5, с.58]. Во взаимосвязи с изложенным не менее важными представляются суждения Д.Досымбетова о характере критериев определения ценности и значимости того или иного правового акта. В частности, он пишет: «В современной период научное управление обществом в масштабе государства является одним из решающих факторов социального прогресса. В связи с новыми требованиями к эффективности управления обществом, обусловленными новыми направлениями деятельности государства, необходимо полнее и эффективнее использовать возможности правоприменения, развивать и совершенствовать его с тем, чтобы оно отвечало сегодняшним потребностям общества и государства.

Известный трюизм о том, что практика является критерием истины, непригоден в оценке закона. Содержащиеся в нем положения представляют собой особого рода суждения. Нормы права – суждения долженствования. Это императивы. Часто категорические. Часто морализаторские. И всегда в той или иной степени политизированные. Оценивать их следует в категориях эффективности. И в этом аспекте практика реализации закона – один из надежных критериев» [6, с.58].

Изложенное позволяет предварительно сформулировать ряд отдельных положений, которые далее будут развиты в ходе исследования.

Анализ результатов анкетированного опроса сотрудников оперативных подразделений органов, осуществляющих ОРД, позволяет считать, что их практика досудебного производства свидетельствует о том, что ни в одном процессуальном документе органы предварительного расследования, а также лица, уполномоченные осуществлять одноименную деятельность, в рамках конкретных уголовных дел при принятии процессуальных решений и проведении тех или иных действий не ссылаются на нормы Закона Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной

деятельности». Анкетированный опрос 107 работников оперативно-розыскных подразделений показал, что в своих документах, как правило, они ссылаются на ведомственные нормативные акты, которые носят более предметный, конкретный характер, чем легальный Закон. Аргумент о том, что ведомственные нормативные акты, в силу своей специфики имеющие ограниченный характер своего обращения, сконструированы в полном соответствии с нормами Конституции Республики Казахстан и Закона Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности», в настоящих условиях воспринимается только как презумпция. Ведомственные нормативные акты нельзя подвергнуть научному анализу. Эти акты являются предметом и объектом оценки только узкого круга ведомств, уполномоченных осуществлять ОРД. Это означает, что вопрос о степени их эффективности остается за пределами научного осмысления и решения. Наряду с этим, презюмирование соответствия положений ведомственных нормативных актов в сфере ОРД Закону Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности», Конституции Республики Казахстан не является постулатом, не требующим доказательств. Но и условий для доказывания, что в тех или иных конкретных обстоятельствах не соблюдены предписания ведомственных нормативных актов, - практически нет. Оценка состояния и эффективности ведомственного нормативного регулирования ОРД для юридической общественности и правозащитных организаций остается за пределами реальной возможности.

Отсюда вытекает, что вопрос о методологических подходах к комплексу проблем, связанных с правовым регулированием отношений в сфере ОРД, является концептуально важным и значимым. Однако уяснение сущности самих методологических подходов требует осмысления отношения юридической науки в целом к методологии исследования стоящих перед ней проблем. И в этом смысле традиционные представления о роли и месте методологии в юридической науке претерпели известные изменения, содержание которых колеблется от полного неприятия методологии науки как таковой до сохранения ее значимости, сформировавшейся в рамках марксистско-ленинской философии. Наша точка зрения носит срединный характер: нельзя отрицать значение методологии в юридической науке в целом, в теории ОРД – в частности; нельзя методологию превращать в идеологию науки, извлекая из нее только то, что способствует правильному решению задач юридической науки.

Список литературы:

- 1 Новицкая Т.Е. К вопросу о понятии «право» // Вестник МГУ. Серия 11 «Право», - М., 2007, №6. - С.30-33
- 2 Фролова Е.А. Соотношение энциклопедии, теории и философии права (теоретико-методологические основы) // Вестник МГУ, Серия 11 «Право», 2007, №3. - С.31-43.
- 3 Локк Дж. Опыты о законе природы / Сочинения в трех томах Т.3. (пер. с англ и лат.) – М.: Мысль, 1988. – 668 с.
- 4 Досымбетов Д. Эффективность закона // Юрист.- 2007.- №12. - С.57-59
- 5 Матюхин А.А. Государство в сфере права: Институциональный подход. – Алматы: ВШП «Әділет», 2000. – 596 с.
- 6 Нуртаев Р.Т. О методологических аспектах современной юридической науки в Казахстане // Методология современного юридического научного познания: Материалы постоянно действующего научно-теоретического семинара «Актуальные проблемы права: теория и практика». – Алматы: КазГЮУ, 2004. - С.28-34

Түйіндеме

Аталған мақалада жедел-іздігіру органдарының жедел іздігіру кезіндегі қолданатын әдіс-тәсілдері жөнінде кеңінен айтылған.

Summary

In this article it is widely mentioned the methods used by operatively-search bodies for operational search.

ОӘЖ: 342.5(574)

**Алтынбай М.
Д.А. Қонаев атындағы
Еуразиялық заң академиясының
магистранты
Ғылыми жетекші:
З.Ғ.К., доцент
Ильясова Б.К**

ЗАҢ ҮСТЕМДІГІ ҚАҒИДАСЫНЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК БИЛІКТЕ АЛАТЫН ОРНЫ

Аталмыш мақалада заң үстемдігі қағидасының мемлекеттік билік жүйесіндегі маңыздылығы қарастырылып, оның құқықтық мемлекеттің негізін қалаушы болып табылатындығы да жан-жақты зерттелген.

Кілт сөздер: Заң үстемдігі, билік, құқық, мемлекет, қағида, қоғамдық қатынас, Конституция.

Заң үстемдігі қағидасы құқықтық ғылымда іргелі принциптер қатарына жатқызылады. Ол - құқықтық мемлекет құру кезеңінде белсенді түрде зерттелуде. Бұл процесс кеңес өкіметінен кейінгі кеңістікте қалыптасып даму үстінде дамып келе жатқан егеменді республикаларға тән.

Құқықтық әдебиеттерде заң тек өзінің табиғаты бойынша құқықтық қоғамдық қатынастарды ғана реттей алатыны туралы жағдай атап көрсетілген. Осыған орай, үстемдік қасиеті тек қоғамдық қатынастардың құқықтық табиғатында сәйкес келетін заңдарға ғана тән. Яғни, мұндағы міндет - барлық қоғамдық қатынастар ішінен құқықтық табиғаты бар, заң тарапынан реттелетіндерін бөліп қарау. Кең мағынасында алғанда, заң шығарушы тарапынан әсер ету тақырыбы болатын осы «әлеуметтік кеңістікті» қадап атап көрсету керек. Заң шығарушы сөзінің тар мағынасында, олардың осы «әлеуметтік кеңістікті» реттеу мүмкіндігі туралы.

Құқықтық мемлекетте заң үстемдік етеді. Бұл заң барлық қоғамдық қатынастарды реттеу, адамның әр қадамын қадағалап отыру құралы ретінде пайдаланылады деген сөз емес. Заңның үстемдігі, біріншіден, құқықтық құралдардық көмегі мен әр азаматтың, тұтас алғанда бүкіл қоғамның материалдық, рухани және,

өзге де мүдделерін қанағаттандыру үшін маңызды және қажет қоғамдық қатынастар реттеледі: екіншіден қабылданатын заңдар және басқа нормативтік құқықтық актілер қоғамдық прогресстің объективті қажеттілігімен ерекшеленді, имандылық, әділділік, демократиялық идеялардың туындауы тиіс; үшіншіден, мемлекет өз қызметін тек заңға негіздеуі құқықтық нормалардың талаптарын қатаң сақтауы, онда белгіленген шеңберде әрекет етуді, азаматтарды және басқалардың қорғауы қажет [1, 16 б.].

Құқықтық мемлекеттің бірінші көрсеткіші - заңның жоғарғы тұратындығы, оның қоғамдық өмірде үстемдік ететіндігі. Қоғамдық өмірдің неғұрлым маңызды жақтары арқылы реттеліп отыруға тиіс, Конституция заң шығарушы органды осы жағдайға қарай нұсқайды. Конституцияға сәйкес Қазақстан Республикасының Парламенті - маңызды қатынастарды реттейтін жеке және заңды тұлғалардың құқық субъектілеріне азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына. Мемлекеттік органдармен жергілікті өзін-өзі басқару органдарын ұйымдастыру мен олардың қызметінің, мемлекеттік және әскери қызметтік негіздеріне қатысты негізгі принциптер мен нормаларды белгілейтін заңдар шығарушы т.б. өкілді органы.

Табиғаты бойынша құқықтық қоғамдық қатынастардың барша жиынтығы осы жұмыста құқықтың әрекет ету саласы деп аталады. Ал заңдылық реттеу және заңдылық реттеудің аумағы (шеңбері, шекарасы, аясы) терминдерімен мемлекет тарапынан, яғни кең мағынасындағы заң шығарушы тарапынан нормативтік әсер етілуге тиісті қоғамдық қатынастар белгіленеді. Осылайша «зерттеу кеңістігі» құқық - заң түйініне дейін тарылады.

Қазақстан Республикасы құқықтық мемлекет құру жолына түсті. Құқықтық мемлекет ұзақ тарихи даму процесінде қалыптасады. Құқықтық мемлекеттің идеясы мен нұраттарын жаппай тарату кәзіргі уақыттың құбылысы болды, адамдар бұл құбылыспен мемлекеттік және қоғамдық өмірді демократияландыру перспективасын, әділдікпен адамгершіліктің жетістіктерін байланыстыруда. Осыған байланысты құқықтық мемлекет ұғымын ашу, оның ерекшеліктері мен ерекше сипаттарын баяндау, қоғам өміріндегі ақиқат ролін көрсеті үлкен теориялық және практикалық мәңгі ие болды [2, 8 б.].

Құқықтық мемлекет мемлекеттік басқарудағы құқықтық басымдығы идеясынан шығып отыр, сондықтан да тек қана ресми органдар мен лауазымды тұлғалардың ниетін емес, сондай-ақ азаматтардың және қоғамдық өмірдің басқа субъектілерінің құқықтарын, бостандықтары мен мүдделерін қамтамасыз етіп, кепілдік беріп қажеттігінде ескеретін құқықтық нысандар мен әдістерге басымдық береді. Құқықтық мемлекетке барлық экономикалық, әлуметтік және рухани процестерге, сондай-ақ жеке тұлғалар арасындағы өзара қарым-қатынас санасына кірісу жат құбылыс. Ол қоғамдық қатынасқа түсушілердің арасындағы әрекетке айтарлықтай автономия мен бостандық бере отырып, құқықтық мәртебесінің нығаюына айрықша қамқорлық көрсетеді және оның сақталуын қадағалап отырады.

Мемлекеттік биліктің әлеуметтік қатынастар жүйесіндегі құқықтық құзыреті, сипаты мен алатын орны Қазақстан Республикасының Конституциясында анықталған. 3 бабының 4 тармағына сәйкес «Республикада мемлекеттік билік біртұтас, ол Конституция мен заңдар негізінде өзінің заң шығарушы, атқарушы және соттық түрлеріне бөлінуінің және олардың ұстамдылық пен тайталастық жүйесін қолдана отырып, өзара әрекет етуінің принципіне сай іске асырылады», - делінген [3].

Заңның үстемдігі қағидасын негіздеудегі мемлекеттің өкілетті органдарының толыққанды билігі туралы ереже рөлінің маңыздылығы соншалық, ол бізде осы уақытқа дейін билік құрған заңның үстемдігі доктринасы тікелей Кеңестердің толыққанды билігінің теориялық құрылымынан шыққан деуге мүмкіндік береді.

Бүгінде елімізде билікті іске асырудың шынайы механизмі ресми түрде жарияланған, конституциямен ресмиленген механизмнен елеулі ерекшеленетінін дәлелдеудің қажеті жоқ. Биліктің өкілетті органдарының (Кеңестердің) толыққанды билігін жариялай отырғанмен, ол кезде шынайы билік ең алдымен кеңестік саяси жүйенің және мемлекеттік механизмнің негізгі өзегін құраған Коммунистік партияның орталық органдарында болғаны жақсы мәлім. Ал Кеңестер заң қабылдаған да жоқ, басқарған да жоқ, тек партиялық органдардың шешімдерін халық атынан жариялап, ресмилеуді ғана білді.

Ресми жарияланған биліктің өкілетті органдарының толыққанды билігі принципін негізделген заң үстемдігінің кеңестік доктринасы шын мәнінде, қолданылып жүрген құқықтық жүйенің көптеген фактілері мен процестерін жиі-жиі, алдын-ала берілген саяси қалыптар мен штамптарға келтіруге мәжбүр болды, өйткені олар нормативтік-құқықтық актілер жүйесіндегі заңның үстем жағдайын жоққа шығаратын. Буржуазиялық мемлекеттерде және Кеңес Одағында құқық көздерінің дамуындағы сипаттары бірдей процестер мен ағымдар қарама-қарсы бағаланып отырды.

Конституциялық деңгейде Кеңестердің толыққанды билігінен бас тартып, биліктерді бөлу принципін жүзеге асыра бастаған кезекте заңның үстемдігі принципін түбегейлі жаңа тұжырымдамасын жасау қажет. Бұл тұжырымдаманың базистік негізі төмендегідей ережелер бола алады.

Мемлекеттік-құқықтық құрылыс тәжірибесі көрсеткендей, жоғарғы мемлекеттік биліктің белгілі бір функциясын түгелімен бір ғана органның немесе бір ғана тәсілмен іске асыруы, бір органның мемлекеттік актілердің басқа түрлерін қоспай, бір ғана түрін орындауы ешқашан болған емес. Басқаша айтқанда, егер теориялық тұрғыдан жоғарғы мемлекеттік биліктің белгілі бір функцияларын қатаң түрде бір мемлекеттік билік органына бөліп беру мүмкін болғанымен, іс жүзінде органдар арасына бөгеттер қою, мысалға, заң шығарушы билік (заң шығарушы билік органы) тек жалпыға міндетті нормативті құжаттар жасаумен ғана, ал атқарушы билік тек орнатылған заңдарды іс жүзіне асырумен ғана айналысып, басқа ештеңе істемеуі мүмкін емес.

Әдетте мемлекеттік биліктің жоғарыда көрсетілген функцияларын іске асыруда олардың барлығы мемлекеттік биліктің бірнеше жоғарғы органдары арасына бөлініп кетеді.

Бұл жерде жоғарғы билік органдарының әрқайсысы көбінесе функциялардың біреуін орындауға бағытталады, жоғарғы мемлекеттік биліктің осы бөлігін атқаруда басым болады.

Атқарушы биліктің дұрыс қызмет етуі үшін салиқалы нормативтік негіз қажет. Дегенмен атқарушы билік те, өз кезегінде, жеке өзінің ғана емес, нормативтік-құқықтық құралдар мен өкілеттіктерді пайдалана отырып, жемісті әрекет ете алады. Атқарушы биліктің дербестігі оның өз ісінде қолданатын фактілерінің дербестігіне тең, ол өз міндеттерін орындауда заңға көзсіз қызмет етпей, өз ісінде тек заңда жазылған нұсқауларды ғана емес, мемлекеттің тікелей саяси және мәдени міндеттерін де басшылыққа алуға, мемлекеттің ортақ мәнін білдіруге тиісті [4, 37 б.]. Заң бұйрығын жай ғана орындау болып табылатын бөлісу актілерімен қатар, атқарушы билік нормативтік-құқықтық реттеуге жаңалық қосатын билеу актілерін де шығарады. Егер алғашқы аталған актілерде билеудің заңға бағынған функциясы көрініс тапса, екіншісінде - шығармашылық, заңға белгілі бір өз нормасында ғана бағынатын функция айқындалады. Құқықтық мемлекетте атқарушы билік қызметінің сан алуан түрін анықтау, оған бәрін жапсырып, нөсқау заң шығарушы биліктің ісі емес. Егер тіпті теориялық тұрғыдан да, іс жүзінде де құқықтық сипаттағы

(лауазымға тағайындау, келісім - шарттарды) актілерді де қабылдайды. Алайда заң шығарушының қызметі мұнда көмекші сипатта болады, ол жоғарғы заң шығарушы биліктің мәнін анықтамайды. Заң шығарушы билік болмысының негізгі түрі (тәсілі) - қоғамдық қатынастардың құқықтық табиғатының жеке-құқықтық сипаттағы актілер тілінде емес, заңның жалпыға міндетті нормаларының тілінде айқындалуында.

Заң шығарушыға қарағанда, атқарушы билік ең алдымен Конституцияны және мемлекет заңдарын жүзеге асырады және осы жерде жеке-құқықтық құралдармен әрекет етеді. Атқарушы биліктің негізгі, басты міндеті осында. Әрине, өзіне берілген өкілеттік шеңберінде атқарушы билік (Президент) нормативті-құқықтық актілер шығаруға да құқылы, олардың кейбіреуі өзінің заңдылық күші бойынша мемлекет заңдарынан қалыспайды. Дегенмен, жалпыға міндетті нормалар шығару, олардың саны қаншалықты көп болса да, атқарушы билік үшін негізгі міндеті емес, былайша айтқанда, биліктің бұл тармағының негізгі мәнін айқындамайды. Норма шығарушылық функция атқарушы билік үшін көмекші, қосалқы сипатта.

Заңның басымдығы мен үстемдігін мынадан да көруге болады: мемлекеттің Конституциясына сәйкес шығарылған заңдарды Президент те және атқарушы биліктің барлық тармақтары да орындауға міндетті. Заң, осылайша, атқарушы билік қызметінің сипатын, негізгі бағыттарын, тәртібі мен формасын, соған сәйкес Президенттің, Үкіметтің, биліктің басқа да атқарушы органдарының көптеген нормативтік - актілерінің мазмұнын алдын-ала анықтайды. Сонымен қатар, атқарушы билік (Президент) елдегі биліктің жоғарғы заң шығарушы органдарының қызметінде жалпыға міндетті нормативтік актілерді шығаруға құқығы жоқ, ол заң шығарушы қызметінің тәртібін, негізгі бағыттарын және формасын реттей алмайды.

Заңның үстемдігінің ең маңызды айқындалуы - заңда, тек қана заңда, ең алдымен мемлекеттің Конституциясында елдің құқықтық жүйесінің бастапқы, іргелі принциптері, құрылу және даму идеялары көрініс табуында. Және заң шығарушыдан басқа ешкімнің де құқықтық жүйе негізіне өзгерістер енгізуге құқығы жоқ. Теориялық тұрғыдан да, іс жүзінде де мемлекетте құқықтық жүйені қарама-қайшы принциптермен құратын екі орталық болуы мүмкін емес [5, 92 б.]. Бұл принциптер бір орталықтан тарайды, ол орталық - заң шығарушы билік. Бұрынғы КСРО Конституциясына 1988 жылы енгізілген өзгерістерден кейін басталған биліктерді бөлісу процесі жағдайында биліктің өкілдік органдарының үстемдігін (толыққанды билігін) тануға негізделген заңның үстемдігі доктринасы заңның басты, жетекші рөлін негіздейтін түзетулерді бірден енгізе алмады, оны бұрынғыша халық депутаттары Кеңесінің толыққанды билігі принципінен шығаруда.

Әдебиеттер тізімі:

1 Өзбекұлы С., Қопабаев Ө.Қ. Мемлекет және құқық теориясы: Оқулық. – Алматы: Жеті жарғы, 2006. – 264 б.

2 Қазақстан халқының әл-ауқатын арттыру-мемлекеттік саясаттың басты мақсаты. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. – А.: Юрист, 2008. – 32 б.

3 Қазақстан Республикасының Конституциясы 30.08.1995ж. - Қазақстан Республикасының 10.03.2017 жылғы № 437 заңымен өзгерістер мен толықтырулар енгізілген ресми мәтін.-Астана, Ақорда: www.akorda.kz.>legal_acts>decrees

4 Аюпова З.К., Сабикенов С.Н. Концепции правового государства: история, теория и практика. – Алматы: Жеті жарғы, 1996. – 298 с.

5 Локк Дж. Басқару туралы екі трактат / Ауд. М.Ө. Иманбаев. – Алматы:

Резюме

В статье всесторонне рассматриваются важные вопросы принципа верховенства закона в государственной системе, как основы формирования правового государства.

Summary

The article comprehensively addresses important issues of the rule of law in the state system, as the basis for the formation of a lawful state.

ОӘЖ: 348.97

Амангелдиев Б.Қ.
Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық
заң академиясының магистранты
Ғылыми жетекші:
з.ғ.к доцент Тагаев А.У

МҰСЫЛМАНДЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖҮЙЕЛЕРІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Мұсылман құқығы көптеген Шығыс елдерінің мемлекет және құқық тарихтарына үлкен әсерін тигізеді. Бүкіл әлемдік діндер арасында ислам діні мемлекет және құқықпен тығыз байланыста. Бұл жерде мемлекет және құқықпен тығыз қатынасты байланыстыратын мұсылман құқығы және ислам құқығының идеологиясы.

Кілт сөздер: Мұсылман құқығы, мемлекет және құқық, халық, жеке тұлға, шарифат, салт-дәстүр, тарих, дін т.б.

Біздің заманымыздың VII-ші ғасырының басында Арабия түбегінде өмір сүрген араб тайпаларының арасында қарама-қайшылықтар орын ала бастады. Олар өзара бір-біріне шауып, тыныштықты, бейбіт жатқан халықтарды қанай бастады. Мемлекеттік және әлеуметтік дифференциация күшейді. Халықтың тұрмысы нашарлады, шейхтар мен сайдтер ең құнарлы жерлерді иемденді. Құлдардың саны көбейіп кетті. Қылмыс және тәртіпсіздікке жол ашылды. Ислам дінінің келуіне дейін көптеген діндер болды. Осы арада әлеуметтік-экономикалық дағдарыста жаңа қоғам қалыптаса бастайды. Бұл қоғамның ұстанған негізгі идеологиясы бара- бара дамып жан-жағындағы халыққа таралып, салт-дәстүрлік негізі қалыптаса бастайды. Бұл салт діни нанымдық түр ала бастайды.

Жаңа діни наным-Исламның қалыптасуы Мұхаммедтің (570-632 ж.) атымен байланыстырылады. Мұхаммед жаңа тәртіптің қалыптасуын жариялайды. Себебі: сол арқылы халықтардың арасындағы қайшылықтарды, шиеленістерді шешуге жағдай туғызған. Барлық арабтар бір ұлттылыққа жиналуды шақырады. Олардың басшысы болып, құдайдың жолын уағыздаушы, соңғы елшісі Мұхаммедті тағайындайды. Халық бұған көнеді. Ол дінге кірудің басты талабы, ол дінді қабылдау және оны қатаң түрде сақтау. Сонымен қатар мұсылман діні шыққан тегіне, нәсіліне қарамастан барлық адамдарда тең деп жариялады және Мұсылман құқының халыққа рухани жағынан тәлім-тәрбие беру арта түсті. Қарапайым халық осы дінді ерекше

жылдам қабылдады. Себебі: қалың көпшілік мүлдем сауатсыз, қараңғыда түртінектеген су қараңғы соқыр секілді, жарыққа яғни, шамға ұмтылған көбелектей кез-келген діндерге кіріп сенуден қалады [1, 382 б.].

Алғашқыда сенім халықтық мінез танытты, ол бай адамдарды шошыта бастады. Кейіннен ақсүйек қауымның көздері жетіп мұсылман дінін қабылдайды. Өйткені, бұл дін олардың түпкілікті, терең мүдделеріне сай болып шығады. Ислам діні негізі «салам» сөзінен бастау алған, оның мағынасы бейбітшілік және жақсылық. Бұл екеуіде бақытпен теңеледі, ал бақыт болса өз кезегінде сенімділікті, еркіндікті, денсаулықты, әділеттілікті жариялайды. Бұл жеке тұлғаның өмірге деген көзқарасын тек жақсы нақтылығын көрсетеді.

Ислам- бұл «Алланың көрсеткен жолы» болып табылады және оны адамзат ұстануы қажет. Өйткені өмірдің тепе-теңдік заңы бұзылмауы керек және ол ақыл-ойдың салты деп аталады. Нәтижесінде бұның бәрі қасиетті «Құранда» жазылған, оның авторы- бір Алла.Алланың негізгі талап ететін жағы ол адамдардың діни және рухани материалдық білімпаз болуы және осы негізде ақиқатты білуге болады делінеді. Бұл туралы мәселердің барлығы сүреде жазылған. VII ғасырдың 10-шы, 32-ші жылдары Арабияда пайда болды және оның негізін қалаушы жоғарыда айтылғандай Мұхаммед пайғамбар. Ең негізгі мұсылман діни наным, оқудың қайнар көзі болып «Құран» мен «Сунна» болды [2].

Сонымен осы бағытпен құрылған Араб Халифаты ерекше нығайып күшті мемлекет құрылды. Мұсылмандық құқық – шариғат Шығыстағы мұсылман елдерінің көпшілігінің мемлекет және құқық тарихының өркендеп өсуіне ерекше әсер етті. Өлбетте, қазақтардың да мемлекет және құқық тарихы мұнан шет қалған жоқ. Оның заңдық және идеологиялық әсер ету факторының шеңбері өте кең болып, бұл елдердің қалың жұртшылығының сана-сезімі мен көзқарастарының қалыптасуы барысында өшпес із қалдырды. Оның үстіне, әлемдегі барлық діндерге қарағанда ислам діні мемлекет және құқықпен өте тығыз қабысып жатыр. Бұларды байланыстырушы күш ретінде мұсылмандық құқық пен исламдық құқықтық идеология мықты қызмет атқарды. Қазіргі кезде әлемдегі мұсылмандардың саны 1,5 миллиардтан астам. 30-дан астам елдерде ислам діні мемлекеттік дін болып саналады. 120 елде мұсылман қоғамдарының алар орны басым. Бұл елдерде ең соңғы тарихи жағдайларға қарамай, ислам діні белсенділікпен өркендеп-өсуде, мұсылмандық құқық құқықтық өмірлерінде, саясаты мен идеологиясында көрнекті қызмет атқару үстінде [3, 139-143 б.].

Сондықтан да қазіргі заманғы құқықтық жүйелерден мұсылмандық құқықты оқып-үйрену маңызды болып табылады. Рас, әлі күнге мұсылмандық құқық жете зерттелмеген. Оның да себеп-салдары бар. Дегенмен, кеңес дәуірінің шығыстанушылары бұл тақырыпқа қалам тартқандары жасырын емес. Бірақта олар бұл тақырыптың маңызды көп тұстарына көңіл бөлмеді. Ал мұсылмандық құқықтың түрлеріне келетін болсақ олар яғни келесі төменгі құқықтарды айтсақ болады. Отбасылық құқықтар, азаматтық құқық, әкімшілік және конституциялық құқық, қылмыстық құқық, іс жүргізу құқығы, халықаралық құқық, мұсылмандардың әлеуметтік жағдайын анықтаушы құқық. Тезис: «Мұсылман құқығы» курсы мұсылман елдеріндегі шариаттың рөлінің негізгі мәселелерін, оның мұсылман қоғамының өміріндегі, құқық шығармашылық және құқық қолдану қызметтеріндегі ролін терең теоретикалық тұрғыдан зерттеп, талдайтын курс болып табылады.

Фикх – мұсылман құқығының теориясы. Бұл теорияның атқаратын міндеті Құранның және Сүнненің пайдалану және талқылау қағидаларын мұсылман қоғамы өмірінде, мемлекет деңгейінде практикалық жағынан талқылау болып табылады. Былайша айтқанда фикх ол мұсылман құқығының ғылымы болып табылады, ал шариғат – мұсылман құқығының тәжірибиелік жүйесі болып табылады. Осы жерден Теория мен Практика сияқты Фикх пен Шариғатта бір-бірімен тығыз байланысты

екендігін көруге болады. Фикх ілімінің өзі теориялық жағынан бөлінеді: усуль ал-фикх – фикхтың «тамыры», фуру ал-фикс – фикхтің «бұтақтары» деп. Фикһ - терең түсіну мен жан-жақты ұғыну. Ұғым ретінде бұрын діннің барлық салаларында терең түсінікке ие болу мағынасында қолданылатын және сенім, ахлақ (мораль), амал (іс-әрекет) мәселелерінде білім иесі болу Фикһ сөзімен түсіндірілетін. Адамдар арасында пайда болатын сауда-саттық, жалға беру, кепіл немесе кепілдік көрсету, несие беру, үйлену, ажырасу және мирас қатынастары сияқты, бұрын укубат (қылмыс пен жаза) ретінде зерттелген қылмыс пен жаза да муамалат саласында қарастырыла бастаған. Сонымен қатар, мемлекеттер арасындағы қатынастар да осы салаға кіреді. Қамтитын мәселелеріне қарай отырып, муамалатты қазіргі ұғым бойынша құқық немесе құқықтық қатынастар деп те атауға болады. Құқық ұғымы ғибадаттарды емес, тек муамалат тақырыптарын ғана түсіндіру үшін қолданылған. Классикалық Фикһ ғылымы бір қалыпты дамығандықтан, әрбір муамалат мәселесіне қатысты мәліметтер жалпы теория тұрғысынан айтылмай, тек тиісті мәселе төңірегінде ғана түсіндіріледі. Мысалы, сауда-саттыққа қатысты мәліметтердің барлығы «Китаб әл-Бей» (сауда-саттық) тақырыбына қамтылады. Алайда, бұл факихтердің (мұсылман заңгерлердің) бір келісім теориясына тоқталмағанын көрсетпейді. Сауда-саттық, жалға беру, кепіл немесе кепілдік көрсету, несие беру сияқты мәселелер қаншалықты жеке зерттелсе де, әсіресе, сауда-саттық мәселесі зерттелгенде, келісім теориясы деп есептелетін мәліметтер беріледі. Фикһ (мұсылман құқығы) саяси және мәдени өмірмен бірге діни өмірді де қамтитын мазмұнға ие. Жалпы алғанда, Фикһтың қамтитын мәселелері 4-ке бөлінеді. Ғибадаттар; Муамалат (қарым-қатынас); Мұнакахат (неке мәселесі); Укубат (жаза мәселесі); Ғибадаттарға дәрет, намаз, ораза, зекет және қажылық жатады. Сондай-ақ, ант етуге және құрбандыққа қатысты үкімдер де осы бөлімге кіреді. Муамалаттың құрамына заманауи (қазіргі кездегі) құқықтағы жеке құқықтың бөлімдері - міндеттемелік құқық, мүлік құқығы, сауда құқығы және мемлекеттік жеке құқық пен мемлекеттік құқықтық бөлімдері - мемлекеттік жалпы құқық және әдістемелік құқық үкімдері кіреді. Фераиз деп аталатын мирас үкімдері мен «Сыяр» тақырыбында қарастырылатын халықаралық құқыққа қатысты үкімдер де осы бөлімде қамтылады. Сондай-ақ, «әл-Аххаму'с-Султанія» атты жеке жұмыстарда қарастырылған Ата заң мен басқару құқығына қатысты үкімдер де осыған жатады. Мұнакахат үйлену, ажырасу, қамқорлыққа алу, алимент төлеу және баланың заңды немесе заңсыз туылуы сияқты отбасылық құқық мәселелерін қамтиды. Қылмыстар мен жазаларға қатысты мәселелер укубаттың құрамында қарастырылады. Осы төрт бөлімнің орнына ғибадаттардан тыс, қалған барлық құқық мәселелерін муамалаттың құрамына алып, жалпы екі бөлімді қарастырады. Классикалық мұсылман құқығы заманауи құқықтың барлық негізгі мәселелерін қамтумен қатар өз жүйесі мен жіктеу қисыны тұрғысынан да өзіндік ерекшелікке ие [4, 160 б.].

Мұсылман құқығында Рим құқығынан бері қолданылып келген мемлекеттік құқық пен жеке құқық түрлеріне бөлу мәселесі қарастырылмайды. Алайда мұсылман заңгерлер діни және құқықтық міндеттерге жауапкер болған адамдардың әрекеті туралы айтқанда, оларды мемлекеттік құқық және жеке құқық бөлімдеріне ұқсас «Аллаһ хақтары» және «Құл хақтары» деп аталатын екі топқа бөлген. «Аллаһ құқығы» ұғымы, көбінесе белгілі бір тұлғаның мүддесіне қарамастан, жалпы алғанда қоғамның мүддесін жүзеге асыруды және қоғамдық тәртіпті сақтауды мақсат еткен үкімдерді түсіндіреді. Бұл топқа жататын үкімдерден ешкімнің бас тартуға құқығы жоқ және осы үкімдердің орындалуында немқұрайлылықтың байқалуы мүмкін емес. Ал «Құл құқықтары» ұғымы, көбінесе тұлғалардың бір-бірімен жасаған әртүрлі құқықтық қарым-қатынастарын анықтайды. Мұндай құқықтарда құқық несі қадаған кезінде құқығынан бас тарта алады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Бичурин Н.Я. Собрание сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена. – М.-Л., 1950. – кн.1. – 382 с.
- 2 Құран / Ауд. Н. Өсерұлы 5 томдық. – Алматы, 1990. – 1 т.
- 3 Иманбаев Қ.С. Қазақ әдет-ғұрып құқық жүйесіндегі міндеттеме институттары // ҚазҰҰ хабаршысы. Заң сериясы. - 2008. - №3 (47) – 139-143 бб.
- 4 Өзбекұлы С. Ислам және адамзат болашағы. – Алматы, 2009. – 160 б.

Резюме

Мусульманское право оказало глубокое влияние на историю развития государства и права целого ряда стран Востока. Из всех мировых религий ислам, пожалуй, наиболее близко соприкасается с государством и правом. Связующим звеном здесь выступают мусульманское право и исламская правовая идеология.

Summary

The Islamic law has exerted deep impact on history of development of state and law of a number of the countries of the East. From all world religions Islam has the most close adjoins to state and law and it's linking with the Islamic law and Islamic legal ideology.

ӘОЖ 378.091.313

**Арыстанбек Н.
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
философия және политология факультеті
Педагогика және білім беру менеджменті кафедрасы
Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану мамандығының
2-курс магистранты
ғылыми жетекші:
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
п.ғ.д., профессор Асанов Н.А.**

ОҚУ ТАПСЫРМАЛАРЫН ЖОБАЛАУ СТУДЕНТТЕРДІҢ ӨЗІНДІК ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ НЕГІЗІ

Мақалада студенттердің өзіндік жұмыстарының маңызы, оқу тапсырмаларының орындалу ерекшеліктері қарастырылған. Әр оқу тапсырмасының ұйымдастыру-әдістемелік материалдары болуы тиіс. Дұрыс құрастырылған тапсырмалар оқу нәтижелерін алдын-ала білудің механизмі болып табылады. Оқу тапсырмаларының мазмұны - әрбір студенттің өсуі мен жетілуі, оқыту барысында табысты болуы үшін, олардың әрқайсының қабілетіне байланысты бейімделген болуы керектігі айтылады.

Кілт сөздер: оқу тапсырмалары, өзіндік жұмыс, оқу іс-әрекеті, білім, оқу жоспары, кәсіби қабілет

Мемлекет басшысы Н.Ә.Назарбаев Қазақстан халқына “Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік ” атты жолдауында “... сонымен қатар, жоғары білім беру жүйесі сапасына ерекше назар аударылады. Жоғары оқу орындарының кадрлық құрамына, материалдық-техникалық жабдықтау деңгейін, білім беру бағдарламаларына қатысты бақылау мен талап күшейтілуі қажет”, - деп

көрсетті [1]. Яғни білім – қоғамның дамуы мен болашақтағы жағдайының анықтаушысы екендігінде күмән жоқ. Кез келген елдің экономикалық және саяси тәуелсіздігі халықтың жалпы білімі мен кәсіптік деңгейіне байланысты.

Білім жеке тұлғаның әлеуметтік-саяси көзқарасын дамытып, дүниетанымының аясын кеңейтетін маңызды факторлардың бірі және жеке тұлғаның әлеуметтік мәртебесін айқындауда, сондай-ақ қоғамда саяси келісім мен ішкі тұрақтылықты орнықтырып, саяси құрылымды дамытуда білімнің маңызы зор.

Әлеуметтік тәжірибені, ақпараттарды игеруде, ұрпақтар арасындағы рухани құндылықтардың бір-біріне берілуін сақтауда, тұлғаның әлеуметтік мәртебесін көтеруде – білімнің орны ерекше.

Қазіргі білім – азаматтық қоғамдағы әлеуметтік талаптарға бағытталған жан-жақты құбылыс және оқыту, тәрбиелеу түріндегі педагогикалық әрекеттің тұтас жүйесі.

Қазақстан Республикасының президенті Н.Ә. Назарбаев “Президенттің бес әлеуметтік бастамасы” атты халыққа үндеуінің үшінші бастамасында жоғары білім алудың қолжетімділігі мен сапасын арттыру үшін бірнеше нақты талаптарды ұсынды және әлемдік стандарттарға сай білім беру жүйесін қалыптастыру қажеттілігін атап көрсетті [2].

Осы орайда, бүгінгі күні бүкіл дүние жүзілік білім беру тәжірибесіне жүгінетін болсақ, жылдам қарқынмен оқыту үрдісінің сапалы да жемісті жолы - аудиториялық сабақтардың көлемін тиімді қысқарту арқылы, студенттердің өзіндік жұмыстарына уақытты көбірек беріп, олардың шығармашылық және кәсіби қабілетінің өсуіне әсері жоқ оқу пәндерін барынша азайту. Әсіресе оқу жылының барысындағы студенттердің уақытының дұрыс бөлінуіне ерекше көңіл бөлу керек. Себебі семестрдегі жүйесіз берілген оқу тапсырмалары сессия кезіндегі «үлгермеушілікке» және білім сапасының төмендеуіне әкеліп соғады. Осыған байланысты, өзіндік жұмыстарын орындау үшін әр студентті оқу-әдістемелік құралдарымен қамтамасыз етіп, семестрдің басында дұрыс оқу тапсырмаларын беру керек. Соған байланысты әр оқу тапсырмасының ұйымдастыру-әдістемелік материалдары болуы тиіс.

Оқу тапсырмалары осы заманғы оқытудың дидактикалық шарттарын басқаруды алдын-ала жоспарлауға мүмкіндік береді. Атап айтқанда, дұрыс құрастырылған тапсырмалар ғана оқу нәтижелерін алдын-ала білудің механизмі болып табылады. Оқытушылар білім алушылардың тапсырманы орындамау себебі оның оқу материалын білмеуінен емес, оқу тапсырмалар жүйесінің олардың қабілеттерін ашуға мүмкіндік бермейтіндей етіп құрастырылғанынан болатын жағдайлармен жиі ұшырасады. Студенттердің оқу әрекеттерін жоспарлы басқарып отыру үшін, оқу тапсырмаларын жасау құрылымы алға қойылған педагогикалық мақсаттарға және жоспарланған білім нәтижелеріне сай болатындай етіп жасауға үйренуі тиіс. Әлі күнге педагогикада дидактикалық материалды саралау, қанша қиындық деңгейі болу керек, қандай тапсырмалар барлық деңгейде енгізілуі керектігі жайлы ғалымдар бір шешімге келе алмай отыр [3].

Өзіндік жұмыс өз бетінше іс-әрекет арқылы іске асады. Өзіндік оқу іс-әрекеті дегеніміз – бұл дидактикалық ұғым, ғылыми практикалық міндеттерді өз бетімен қою, оның шешімін табудың өзіндік тәсілдерін болжау және анықтау, жеке тұлғаның өзін-өзі бақылауы, өзін-өзі бағалауы негізінде педагогикалық үдеріске қатынасушылардың өзара іс-әрекетінде қалыптасқан жеке тұлғаның кіріктірілген білімі.

Өздік жұмыстарының ішкі мазмұны – мұғалімнің қатысуынсыз немесе көмегіңіз дайындалуына студенттің мүмкіндігі болуы керек. Студенттің теориялық білімі мен зертханадан алған тәжірибесін өздік жұмыста ұштастыра алуы керек.

Негізінен алғанда, студенттердің өздік жұмыстарын ұйымдастыру және өткізу технологиясы келесі элементтерден тұрады:

• студенттердің өздік жұмыстарын және оның негізі болып табылатын оқу тапсырмаларын жоспарлау;

- әдістемелік қамтамасыз ету,
- бақылау және орындау бағасы;
- талдау және жетілдіру.

Әр оқу пәнінің жұмыс бағдарламасында студенттердің өздік жұмыстарының оқу тапсырмаларының жоспарланған түрлері, мерзімі, бақылау уақыты және коллоквиумдар, курстық, семестрлік, есептік-графикалық және басқа да жұмыстар міндетті түрде кіргізіліп көрсетілуі керек. Студенттердің өздік жұмыстарының түрлерін таңдау үшін оқу пәнінің мақсатын, оқушының дайындық сатысын, студенттердің өздік жұмыстарына бөлінген сағаттардың санын ескерген жөн.

Студенттерге өзіндік жұмыстар тақырыптарын ұсыну барысында олардың жеке қабілеттері мен мінез-құлық ерекшеліктерін де ескерген жөн. Әсіресе, жұмыстың орындалу нәтижелерін тексеруде алған тақырыбы ұнамай селқос жүргендерімен кеңесіп, оның ойларын тыңдап, өзге тақырыпқа, болмаса өзі ойластыра бастаған жұмыстарға өзгерту керек[4].

Студенттердің өзін бағалай және қадағалай білуі, өзіне баға беруді қалыптастыратын белсенділігін арттыратын сенімді тәсіл. Әр пәнге арналған өзіндік жұмыстар - студенттердің өз күштеріне сенімділігін және жауапкершілігін арттыратын, өзіндік баға беру қабілетін қалыптастыратын оқыту түрі болуы керек.

Өзіндік жұмыстың оларға берілген оқу тапсырмаларының мазмұны - әрбір студенттің өсуі мен жетілуі, оқыту барысында табысты болуы үшін, олардың әрқайсының қабілетіне байланысты бейімделген болуы керек. Қорытып айтатын болсақ, оқыту талабына сай, студенттердің өздік жұмыстарына көбірек уақыт беру арқылы студенттің өздігінен ойлау қабілетін кеңейтіп, ізденісін арттыратын әдістеме керек.

Кейбір студенттер оқу әдебиетін оқығанда қиындықтарға тап болатынын тәжірибе көрсетіп отыр. Осыған байланысты оқытушы алдында студенттердің оқи алу іскерлігін жандандыра түсетін оқу тапсырмаларын құрастыру міндеті туындайды. Олар мынандай тапсырмалар болуы мүмкін:

- бөлімнің айқын құрылымдық жоспарын құру;
- мәтін бөлігін еркін мазмұндау, мәтінге алдын-ала қойылған сұрақтарға жауап іздеу;
- негізгі түсініктердің мәнін түсіндіру;
- мәтіннің қысқаша конспектісін жасау;
- мәтіндік түсіндірмелері бар графикалық тірек сызбаларын құру;
- оқылған мәтіннің түйіндемесін құрастыру.

Білім беру барысында мұғалім студенттің пәнге деген қызығушылығын тудырып, одан қанағат алатындай жағдай жасауы керек. Өйткені оқу материалын саналы түрде меңгеру, оның қажеттілігін түсініп, мәнін ұғынуға байланысты.

Сабақ өткізу кезінде іскер ойын ұйымдастыру да үлкен жетістікке жеткізетіндігі жаңалық емес. Ойынның мақсаты оқу жоспарының мағынасына, студент-ойыншылардың құрамына, олардың дайындығына, ойынға кететін уақытқа және сабақтың тақырыбы мен мәніне байланысты шешіледі. Ойын пікірталасқа негізделген мағыналы, ақпаратты және берілген оқу тапсырмаларының мазмұнын, сабақтың тақырыбын ашатын нақтылы болуға тиісті. Ойынға қатысушы студенттер ойынның мақсатына өз жетістіктерімен жетулері тиіс. Оқытушы ең бастысы – ойынды ойыншы қауымның өздері ұйымдастыруына ерік беріп, оларды қанағаттандырып отыруы керек.

Студенттердің өздік жұмыстарын ұйымдастыру мақсатын тиімді шешудің және бір түрі – дәстүрлі оқыту әдісінен алшақ, қазіргі кезге сай ғылыми дәйектелген және жете зерттелген оқулықтар мен әдістемелік оқу құралдарын оқыту үрдісіне енгізу. Студент оқулықты жете түсініп, жеңіл қабылдауы үшін, сабаққа өздігінен дайындалу

барысында, қолданатын әр пәннің лекциялық курстары, оқулықтары және оқу құралдары міндетті түрде оқу жоспарына сәйкес болғаны жөн. Сонымен қатар, барлық қажетті оқу-әдістемелік құралдары баспа түрінде де, электронды түрде де жеткілікті және қол жеткізерліктей болуы міндетті.

Әдебиеттер тізімі:

1 Мемлекет басшысы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. “Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік” 31 қаңтар 2017 жыл.

2 Қ.Р. Президенті Н.Ә.Назарбаевтың “Президенттің бес әлеуметтік бастамасы” атты халыққа үндеуі. Парламенттің қос палатасының бірлескен отырысы – 05.03.2018.

3 Бисенғали З-Ғ.Қ., “Өздік жұмыстарды ұйымдастырудағы инновациялық ізденістер” ҚазҰУ Хабаршысы, Филология сериясы, -2015.- №2 (154). – 17-18 бет.

4 К.Сәдуақасқызы, А.Тапалова, О.Я. Сүлейменова, “Дамытып оқытуда пайдаланылатын тапсырмалар жүйесі” ҚазҰПУ Хабаршысы, педагогикалық ғылымдар сериясы, 2014.- №2(42). – 48-49 бет

Резюме

В статье рассмотрена необходимость обеспечения каждого студента учебно-методическим пособием для проектирования и выполнения учебных заданий студента. Каждое учебное задание должно способствовать росту творческих навыков, профессиональной компетенции и повышению интереса студента к данному предмету. При составлении учебных заданий преподаватель должен учитывать их способности и выделенный объем времени.

Summary

The article discusses the need to provide each student with an educational and methodical manual for designing and implementing student's study assignments. Each training task should promote the growth of creative skills, professional competence and increase the student's interest in this subject. In the preparation of training assignments, the teacher must take into account their abilities and the allocated amount of time.

Arystanbekova Akerke
Al-Farabi Kazakh National University,
Faculty of Chemistry and Chemical Technology
, Department of Physical Chemistry,
Catalysis and Petrochemistry
Master of 2 course of specialty – Chemistry,
Supervisor: Al-Farabi Kazakh National University,
Ph.D., associate professor
Azhigulova R.N.

QUANTUM - CHEMICAL DESCRIPTION OF THE ZINC SULPHIDE MINERAL OXIDATION PROCESS

The stable structure $(\text{ZnS})_n$ ($n = 4$) was fully optimized with the Gaussian 09 software package at M111 / 6-31G (d, p) level, calculated HOMO (E_{HOMO}) and LUMO (E_{LUMO}) energies, HOMO-LUMO energy gap (E_g), energy of adsorption (E_a) and the interaction of the cluster with sodium hypochlorite was investigated. The study showed that the bond lengths of $(\text{ZnS})_n$ cluster $R_{(\text{Zn-S})}$ is in the range 2.35-2.60 Å. The value HOMO-LUMO energy gap (E_g) of $\text{Zn}_4\text{S}_4(\text{H}_2\text{O})_8$ is 3.8, which shows that the cluster is stable and models our material.

Keywords: quantum – chemical calculation, cluster, sphalerite, sodium hypochlorite, adsorption.

Computer modeling is widely used to study the properties and structure of molecular models, taking into account only part of the solid (cluster). Nowadays they are mainly used in the quantum chemical investigation of adsorption processes. The purpose of this work was to construct a cluster of sphalerite mineral and to study its interaction with sodium hypochlorite.

A cubic Zn_4S_4 cluster with each Zn atom also having two H_2O molecules has been constructed and optimized (Fig.1) using M11L/6-31G(d,p) plus CPCM solvation method [1]. All calculations were carried out using the Gaussian 09 software package [2]. The details of the cluster, total energy, formation enthalpy, dipole moment, HOMO-LUMO energy gap (E_g) are given in Table 1. The bond lengths of $(\text{ZnS})_n$ cluster $R_{(\text{Zn-S})}$ are in the range of 2.35–2.60 Å.

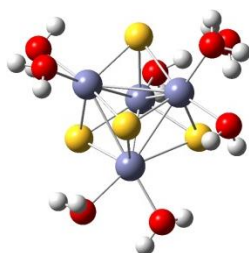

Fig.1. Optimized structure of $\text{Zn}_4\text{S}_4(\text{H}_2\text{O})_8$

Structure	$E_{\text{tot.}}$, kJ / mol	$\Delta_f H$, kJ / mol	μ , D	E_{HOMO} (eV)	E_{LUMO} (eV)	E_g (eV)
$\text{Zn}_4\text{S}_4(\text{H}_2\text{O})_8$	-9320.67	-789.17	4.9511	-5.1	-1.3	3.8

NaOCl	-697.668575	-143,58	7.8867	-4.8	-1.8	2.9
-------	-------------	---------	--------	------	------	-----

Table 1. Calculated total energy (ΔE), dipole moment (D, μ) HOMO energies (E_{HOMO}), LUMO energies (E_{LUMO}), HOMO–LUMO energy gab (E_g)

The optimized $\text{Zn}_4\text{S}_4(\text{H}_2\text{O})_8$ structure is based on a Zn_4 tetrahedron which is much more symmetrical, and the four S atoms are all face-capping the Zn_4 tetrahedron. Then, one of those H_2O molecules has been replaced with $-\text{O}-\text{Cl}$ (and later with $-\text{Cl}-\text{O}$). At the same time to the two water molecules of another Zn atom a Na- ion has been bounded, which also had another 4 H_2O molecules (in order to be octahedrally coordinated). The “ $-\text{O}-\text{Cl}$ structure” has converged towards the Zn_4 -tetrahedron framework, with two S atoms eachcapping the face and the other two Zn atoms as edge-capping (Fig.2).The details and computed properties of the $\text{Zn}_4\text{S}_4(\text{H}_2\text{O})_7\text{-O-Cl-Na}(\text{H}_2\text{O})_4$ cluster are also given in Table 2. The energy of adsorption E_a of (Zn_nS_n) cluster was calculated by $E_a = E(\text{ZnS})_n + E(\text{molecule}) - E(\text{complex})$.

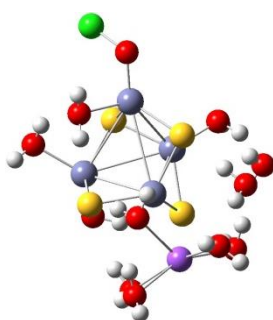

Fig.2. NaClO adsorption on $\text{Zn}_4\text{S}_4(\text{H}_2\text{O})_8$

Structure	HOMO	LUMO	E_g (eV)	E_a
$\text{Zn}_4\text{S}_4(\text{H}_2\text{O})_8\text{.....NaClO}$	-5.2	-1.9	3.2	0.73

Table 2. Calculated HOMO energies (E_{HOMO}), LUMO energies (E_{LUMO}), HOMO–LUMO energy gab (E_g), Energy of adsorption E_a (in eV)

Based on the study, it was established that the cluster studied is thermodynamically stable, since it is characterized by a negative value of the formation enthalpy. A comparison of the magnitude of the dipole moment of the investigated cluster has established its high symmetry. The HOMO-LUMO energy gab (E_g) of the $\text{Zn}_4\text{S}_4(\text{H}_2\text{O})_7\text{-O-Cl-Na}(\text{H}_2\text{O})_4$ complex formed is 3.2 which shows that the cluster is stable.

Түйіндеме

Бұл мақалада реагенттердің минералдар бетімен өзара әрекеттестігі олардың практикалық маңыздылығына байланыстылығы көрнекті орын алады. Сондықтан осы зерттеуде алынған нәтижелер реагенттердің әсер ету механизмі туралы білімдерімізді тереңдетуге мүмкіндік береді және олардың реактивтілігін бағалауға және, тиісінше, олардың оңтайлы таңдауына ғылыми принциптерді одан әрі дамыту үшін негіз болып табылады.

Резюме

В статье рассмотрены вопросы взаимодействия реагентов с поверхностями минералов. Такие процессы занимают видное место ввиду их большой практической

значимости, поэтому полученные в данном исследовании результаты позволят углубить знания в области механизма действия реагентов и послужить в дальнейшем основой для разработки научных принципов оценки их реакционной способности, а, следовательно, и оптимального их подбора.

References

1. http://www.gaussian.com/g_tech/g_ur/m_basis_sets.htm
2. http://www.gaussian.com/g_tech/g_ur/k_td.htm

ӘОЖ 347.9(091)(574)

Әбусәғәтов Е.Н.
Абай атындағы ҚазҰПУ-ті
Тарих және құқық институты
6М030100-Құқықтану мамандығының
1-курс магистранты

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ СОТ ЖҮЙЕСІ

Мақалада Қазақстан Республикасының сот жүйесі және судьялардың құқықтық жағдайы мәселелері қарастырылған.

Кілт сөздер: сот билігі, сот билігінің қағидалары, сот жүйесі, судьялардың құқықтық жағдайы.

Сот жүйесі сот әділдігін жүзеге асыру қатынастарымен өзара байланысты бірыңғай қағидаларға негізделген жалпы мақсаттары мен міндеттері бар, осы мемлекеттің барлық соттарының жиынтығынан тұрады. Сот жүйесінің әрбір бөлігі бірыңғай құзыреті бар соттар жиынтығын білдіреді.

Бірқатар шетелдерде жалпы юрисдикциялық сот жүйесімен (яғни ең басты азаматтық және қылмыстық істерді қараушы) қатар әкімшілік юстицияның жеке жүйесі құрылады (Италия, Франция және басқа елдер). Еуропа елдерінде сот жүйесінің құрамдас бөлігі болып табылатын конституциялық соттар ерекше орын алады. Бірқатар мұсылман елдерінде мемлекеттік соттармен қатар шариғат соты да әрекет етеді.

Қазақстан Республикасының сот жүйесін Конституция және конституциялық заңдар бекітеді. Қандай да бір атауымен арнаулы және төтенше соттардың құрылуына жол берілмейді. Қазақстан Республикасының сот жүйесі Жоғары Сот және жергілікті соттардан тұрады.

Жергілікті соттарға жатады:

- 1) облыстық және оған теңестірілген соттар (республика астанасының қалалық соты, республикалық мақсаттағы қалалардың қалалық соттары, мамандандырылған сот - Қазақстан Республикасы әскерінің әскери соты және т.б.);
- 2) аудандық және оған теңестірілген соттар (қалалық, ауданаралық, мамандандырылған сот - гарнизон әскери соты және т.б.).

Конституциялық заң аудандық (қалалық) сот мәртебесіне ие болатын соттарды мамандандыру (әскери, экономикалық, әкімшілік, кәмелетке толмаған балалардың істері бойынша және басқасы) мүмкіндігіне жол береді.

Конституциялық заңға сәйкес Қазақстан Республикасының сот жүйесі үш бөліктен тұрады: Қазақстан Республикасының аудандық (оған теңестірілген соттар), облыстық (оған теңестірілген соттар), Жоғары соты.

Заңнамада соттардың звеноларға бөлінуінен өзге олардың сот сатыларына бөлінуі қарастырылған. Әрбір сот ісі заңда қарастырылған бірізділігімен, сотта қаралуы мен құзыреттілік бойынша ауқымымен, сот өкілеттіктерінің сипатымен бір-бірінен айырмашылығы бар бірнеше соттарда қаралуы мүмкін.

Жоғары сотты қоса алғанда, Республикадағы барлық соттар бірінші инстанция соттары деп аталады, онда істердің қаралуы заңмен (ҚКҚ, АҚК) анықталған.

Республика соттарының қызметі белгілі бір қағидаларға жүгінеді, оларды қарастыру сот билігінің мәні мен мақсатын жақсы түсінуге мүмкіндік береді. Әділдік қағидалары сот органдарының ұйымдастырылуын, құрылысын, судья корпусын құру тәртібін, судьялардың құқықтық мәртебесін, соттардың құрылымы мен өкілеттіктерін, сондай-ақ сот әділдігін жүзеге асыру бойынша сол процесті ұйымдастыруды ғана анықтап қоймай, сотты ұйымдастыру және қызметі негізіне жатады. Осыған орай сот әділдігі қағидасы азаматтық және қылмыстық процестер үшін жан-жақты болатын. Олар процессуалдық заңнаманың жеке нормаларында бекітіледі және жүзеге асырылады.

Сот әділдігі қағидаларының объективті сипаты бар. Олар реттелетін құқықтық қатынастардың анағұрлым жалпылай заңдылығын көрсетеді, қоғамдық тәжірибе (атап айтқанда, соттың) мен елдің ішінде және одан сырт жерде қалыптасқан қоғамдық ой-пікір нәтижелерін сипаттайды.

Конституция судья заңды қолдану кезінде басшылыққа алуы тиіс төмендегідей қағидаларды бекітеді:

1) адамның кінәлі екендігі заңды күшіне енген сот үкімімен дәлелденгенше ол жасалған қылмысқа кінәлі емес деп есептеледі;

2) бір құқық бұзушылық үшін ешкімді де қайтадан қылмыстық немесе әкімшілік жауапқа тартуға болмайды;

3) өзіне заңмен көзделген соттылығын оның келісімінсіз ешкімнің өзгертуіне болмайды;

4) сотта әркім өз сөзін тыңдатуға құқылы;

5) жауапкершілікті белгілейтін немесе күшейтетін, азаматтарға жаңа міндеттер жүктейтін немесе олардың жағдайын нашарлататын заңдардың кері күші болмайды. Егер құқық бұзушылық жасалғаннан кейін ол үшін жауапкершілік заңмен алынып тасталса немесе жеңілдетілсе, жаңа заң қолданылады;

6) айыпталушы өзінің кінәсіздігін дәлелдеуге міндетті емес;

7) ешкім өзіне-өзі, жұбайына (зайыбына) және заңмен белгіленген шектегі жақын туыстарына қарсы айғақ беруге міндетті емес;

8) адамның кінәлі екендігі жөніндегі кез келген күдік айыпталушының пайдасына қарастырылады;

9) заңсыз тәсілмен алынған айғақтардың заңды күші болмайды. Ешкім өзінің жеке мойындауы негізінде ғана сотталуға тиіс емес;

10) қылмыстық заңды ұқсастығына қарай қолдануға жол берілмейді.

Конституциялық заңның елдегі тәуелсіз және беделі бар сот билігін қалыптастыру үшін негізгі мәні бар. Судья Республикадағы сот билігін жүзеге асырушы болып табылады. Оған конституциялық тәртіпте сот төрелігін және өз міндеттерін кәсіби негізде жүзеге асыруға өкілеттік берілген.

Конституцияға сәйкес, жасы жиырма беске толған, жоғары заң білімі бар, заң мамандығы бойынша кем дегенде екі жыл жұмыс өтілі бар және біліктілік емтиханын тапсырған Республика азаматтары судья бола алады.

Судьялардың тәуелсіздігі және ауыспайтындығы төмендегі қағидалық сәттерде көрсетіледі:

1) судья Конституцияға және конституциялық заңға сәйкес лауазымға тағайындалады немесе сайланады және тұрақты негізде өкілеттіктер беріледі;

2) судьялар сот төрелігін жүзеге асыру кезінде тәуелсіз (қандай да бір мемлекеттік органнан, лауазымды тұлғадан);

3) ешкімнің судьяның сот төрелігін жүргізуіне және қандай да бір ықпал етуіне хақы жоқ;

4) судьяға заңда қарастырылмаған соттан тыс функцияларды және міндеттерді жүктеуге болмайды;

5) судьяның сот төрелігін жүзеге асыру бойынша қызметі бұқаралық ақпарат құралдарының араласуынан қорғалады, олар судьяға сот төрелігін жүзеге асыру кезінде қысым жасауға құқылы емес, өздерінің хабарларында сот істерін алдын ала шешпеуі тиіс және қандай да бір басқа тәсілімен сот шешімі немесе үкімі күшіне енгенге дейін сотқа ықпал етуге хақы жоқ.

Судьяның өкілеттігі заңда қарастырылған негіздемелер негізінде ғана тоқтатылуы немесе тоқтата тұрылуы мүмкін.

Қазақстан Республикасының Жоғары Сот Кеңесі Қазақстан Республикасы Президентінің сот жүйесінде кадр мәселелерін шешу кезінде өкілеттігі іске асырылуын қамтамасыз етуші конституциялық орган болып табылады.

Жоғары Сот Кеңесі қызметінің құқықтық негізі Қазақстан Республикасының Конституциясы, Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесін анықтайтын Конституциялық заң, «Қазақстан Республикасының Жоғары Сот Кеңесі туралы» 2001 жылғы 25 мамырдағы Қазақстан Республикасының заңы мен басқа да Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілері. Жоғары Сот Кеңесінің құрамына жататындары: Қазақстан Республикасының Президенті тағайындайтын Жоғары Сот Кеңесінің төрағасы; Конституциялық Кеңестің төрағасы; Жоғары Сот төрағасы; Бас прокурор; Әділет министрі; Парламент Сенатымен табыс етілген екі депутат; Алты судья; Кеңес хатшысы; Президент тағайындайтын басқа тұлғалар.

Жоғары Сот Кеңесінің отырыстары жылына екі рет өткізіледі және оның мүшелерінің кем дегенде 2/3 қатысқан кезде өкілетті болады. Жоғары Сот Кеңесі кеңес беруші-мәжіліс органы ретінде:

1) судьялардың тәуелсіздігі мен жеке басының қол сұғылмаушылығы кепілдігін қамтамасыз етеді;

2) конкурстық негізде облыстық сот судьясының бос лауазымына үміткерді іріктеуді жүзеге асырады, конкурс қорытындысы бойынша Қазақстан Республикасы Президентіне облыстық сот судьясының бос лауазымына үміткерді лауазымға тағайындау үшін ұсынады;

3) Жоғары Сот төрағасының ұсынысы бойынша облыстық сот төрағасы мен алқабилері бос лауазымына үміткерді қарастырады, Қазақстан Республикасының Президентіне облыстық сот төрағасы мен алқабилері бос лауазымына үміткерді лауазымға тағайындау үшін ұсынады;

4) Жоғары Сот төрағасының ұсынысы бойынша Жоғары Сот алқабилері төрағасы мен судьясының бос лауазымына үміткерді қарастырады, Жоғары Сот төрағасының лауазымына үміткерді қарастырады, Қазақстан Республикасының Президентіне Жоғары Сот төрағасының, алқабилер төрағасы мен судьясының бос

лауазымына үміткерді Қазақстан Республикасы Парламентінің Сенатына ұсыну үшін береді;

5) Жоғары Сот төрағасын, Жоғары Сот алқабилері төрағасы мен судьяларын, сонымен қатар, облыстық және соған теңестірілген соттардың төрағасын, алқабилері төрағасы мен судьяларын қызметтен кетіру, кетуін тоқтату түрінде өзінің ықыласымен, медициналық қорытындыға сәйкес денсаулығы бойынша, өкілеттігі мерзімінің бітуіне қарай атқаратын лауазымдарынан босату мәселелерін қарастырады; сот таратылған кезде, егер судья (сот төрағасы) басқа соттағы бос лауазымды атқаруға келіспесе, Жоғары Сот алқабилері төрағасы мен судьяларын; облыстық және соған теңестірілген соттардың төрағасын, алқабилері төрағасы мен судьяларын атқаратын лауазымдарынан босату мәселелерін қарастырады;

6) Қазақстан Республикасының Президентіне сот жүйесін және заңнаманы жетілдіру мәселелері бойынша ұсыныстар жасайды;

7) Қазақстан Республикасының Жоғары Сот Кеңесінің регламентін бекітеді;

8) Заңнан және басқа нормативтік құқықтық актілерден туындайтын басқа өкілеттіктерді жүзеге асырады.

Жоғарғы Сот Кеңесі қарастырылатын мәселелер бойынша хаттамалық шешімді жай көпшілік дауыспен қабылдайды. Берілген дауыстар теңдей болған кезде төрағаның дауысы шешуші болып табылады.

Сонымен, сот билігі әділдік пен заңдылық қағидаларының үстемдігін бекіте отырып, адам құқықтары мен бостандықтарын қорғауға қабілетті, өзін қоғамды әлеуметтік қақтығыстардан сақтаудың тұрақты факторы ретінде орнықтырды. Сот жүйесі мемлекеттің негізін құрайтын, еліміздің әлеуметтік, экономикалық және саяси жаңғыруы жолындағы демократиялық даму тетіктерінің бірі болып табылады. Азаматтардың мемлекеттік құқықтық саясатқа қатынасы және қоғам тарапынан билікке сенім білдіру деңгейі сот төрелігін тиімді жүзеге асыруға тікелей байланысты болатыны анық. Осы айтылғанның маңыздысы да, ең алды адам, оның тағдыры, сондықтан да әрқашан адам құқығы, оның заңды мүддесі биік тұрғыда болып, заңға сәйкес қорғалуы да қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. Ғылыми-практикалық түсіндірме. – Алматы: Раритет, 2015. – 552 б.

2. Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 25 желтоқсандағы N 132 Конституциялық заңы // <http://adilet.zan.kz> (2017 жылдың 15 қарашасындағы жағдайы бойынша).

3. Абдрасулов Е.Б. Роль судебной системы РК в защите прав человека // Юрист, 2009. -№1.- С. 77-83.

Резюме

В статье рассматривается проблемы судебной системы и правовое положение судей в Республике Казахстан.

Summary

The article examines the problems of the judicial system and the legal status of judges in the Republic of Kazakhstan.

Бақберген Ж.Қ.
Абай атындағы ҚазҰПУ-ті
Тарих және құқық институты
6M030100-Құқықтану мамандығының
1-курс магистранты

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҚОҒАМДЫҚ БАҚЫЛАУ ИНСТИТУТЫ

Мақалада мемлекеттік билік органдарының қызметін қоғамдық бақылау институтының түсінігі, олардың белгілері мен түрлері және Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік билік органдарының қызметін қоғамдық бақылау субъектілерінің сипаты қарастырылған.

Кілт сөздер: қоғам, қоғамдық бақылау, мемлекеттік билік, азаматтық қоғам.

Мемлекеттік басқаруды қоғамдық бақылаудың қажеттігі туралы теориялық негіздемені кезінде антикалық ойшылдардың өзі айтып кеткен. Лауазымды тұлғалар мен мемлекет басшыларын халықтың бақылауының маңыздылығы туралы Аристотель де, Әл-Фараби де өз еңбектерінде атап өтеді, олар мұны мемлекеттің дамуы мен саяси тұрақтылықтың шарттарының бірі деп санаған. Ш. Монтескье мемлекетті азаматтардың одағы ретіндегі мемлекет және лауазымды тұлғалардың жиынтығы ретіндегі мемлекет деп ажыратып, қоғам үкіметсіз өмір сүруі мүмкін емес екендігін айта отырып, заңдардың болуы халыққа үкіметтің қызметіне қадағалауды жүзеге асыруға мүмкіндік беретінін ескерген [1].

Қазіргі таңда мемлекеттік билік органдарының қызметіне бақылауды жүзеге асырмайтын мемлекетті елестету қиын. Бақылаудың бірнеше түрі бар: мемлекеттік (ведомстволық), соттық, қоғамдық-саяси. Менің тақырыбымның объектісі осы аталғандардың ішіндегі қоғамдық бақылау.

Мемлекеттік билік органдарының, соның ішінде атқарушы органдардың қызметін қоғамдық бақылау демократиялық құқықтық мемлекеттің өмір сүруінің маңызды қағидаларының бірі болып табылады. Ол демократиялық мемлекетте мемлекеттік билік бір адамға немесе бір мемлекеттік органның қолында болуы мүмкін емес екендігін білдіреді. Бұл тоталитарлық режимнің орнауына әкеліп соқтыруы мүмкін. Атқарушы билік, билік бөлінісі қағидасы негізінде құрылатын мемлекеттік-биліктік механизмнің құрамдас бөлігі болып табылады. Ол заң шығарушы және сот билігімен қатар жүреді, демек ол аталған екі билік тарапынан да қадағаланады және өзі де бақылауды жүзеге асырады. Қоғамдық бақылаудың болуы мемлекеттік билік органдарын бақылауға қабілетті дамыған азаматтық қоғамның болуын меңзейді.

Қоғамдық бақылаудың мәні қандай да бір ауытқушылықтарды ғана анықтау емес, басқарушылық қатынастарды ұйымдастыру қызметін жетілдіру, кемшіліктерді, билікті асыра пайдалануды, құқық бұзушылықтарды жою және оған жол бермеу, сонымен қатар, олардың құқықтық реттелуін жетілдіру болып табылады.

Қоғамдық бақылаудың белгілері: біріншіден, қоғамның барлық мүшелерінің мүдделері мен қажеттіліктерін біртұтас басқарушы ерікке біріктіретін, қоғамды және оның жекеленген институттарын басқарудың нысаны ретінде көрініс табады. Екіншіден, қоғамдық бақылау, әртүрлі әлеуметтік топтардың мүдделерінің теңгерімін қамтамасыз ететін және ол мүдделердің қайшылығына жол бермейтін негізгі құрал ретінде. Үшіншіден, ол шұғыл міндеттерді шешу үшін қоғамның

күштерін үйлестіру мен жұмылдырудың әдісі болып табылады. Төртіншіден, қоғамдық бақылау заңды бұзушыларды анықтауға және оларды жауапкершілікке тарту механизмін жасауға мүмкіндік беретіндіктен әлеуметтік нормалардың орындалуының кепілі ретінде көрініс табады. Сонымен қатар, қоғамдық бақылауда биліктік өкілеттігінің болмауы, оның шешімдерінің міндетті еместігі және азаматтық қоғамның атынан жүзеге асырылуыда оның ерекшелігі болып табылады [2, 22 б.].

Азаматтық қоғамның институттары жүзеге асыратын қоғамдық бақылаудың пәні мемлекеттік саясатты жүзеге асыру, жария биліктің және лауазымды тұлғалардың қызметі және т.б. болуы мүмкін.

Қоғамдық бақылау органдарының биліктік өкілеттіктері болмағандықтан, олар әдетте тиісті мемлекеттік органдар арқылы, немесе, қоғамдық пікірге жүгіну арқылы әрекет етеді. Осыған байланысты қоғамдық бақылау субъектілері құқықтық та, әлеуметтік те бақылау механизмін бірдей пайдалана алады деп айтуға болады. Бірінші жағдайда қоғамдық бақылау субъектілері мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалар тарапынан заң бұзушылықтардың орын алғандығын анықтаған жағдайда мемлекеттік биліктің әртүрлі органдарына жүгіну және тиісті шара қолдануын сұрау сияқты конституцияда бекітілген құқықтарын жүзеге асыру арқылы құқықтық механизмдерді пайдаланады. Екінші жағдайда мемлекеттік қызметшілердің жұмысынан кемшіліктер анықтаған жағдайда қоғамдық пікір ықпалы институты арқылы жүзеге асырылады. Демек, қоғамдық бақылау - бұл азаматтық қоғам институттары мен азаматтардың заңнамалық және басқа да нормативтік құқықтық актілердің талаптарының сақталуын тексеру, сонымен қатар, анықталған заң бұзушылықтарды жою үшін құзырлы мемлекеттік органдарға жүгіну және қоғамдық пікірге салу жолымен жүзеге асырылатын қызмет.

Қоғамдық бақылауды жүзеге асыратын субъектілердің құзыреті мынадай негізгі элементтерден тұрады: бақылау объектілеріне кіруге және оларға зерттеу жүргізуге мүмкіндіктерінің болуы, қажетті ақпаратты және құжатты сұратуға және алуға құқығының болуы, лауазымды тұлғаларды шақыруға және олардан ресми ақпарат пен түсіндірме алу құқығы, өз жұмыстарына мамандар мен сарапшыларды тарту құқығы, мемлекеттік билік органдары мен қоғамда анықталған заң бұзушылық туралы хабардар ету, анықталған заң бұзушылықтар туралы ақпаратпен мемлекеттік билік органдары мен прокуратураға жүгіну және кінәлі тұлғаларды жауапкершілікке тартуын талап ету. Атқарушы билік органдарын қоғамдық бақылау субъектілерінің жоғарыда аталған спецификалық ерекшеліктерінің негізінде оларға мыналарды жатқызуға болады: қоғамдық бірлестіктер, бұқаралық ақпарат құралдары, қоғамдық палаталар, атқарушы билік органдары жанындағы кеңестер, қоғамдық комиссиялар, азаматтар және т.б. Сонымен бірге, олардың құрылуында мемлекеттің қатысу деңгейіне қарай қоғамдық бақылаудың субъектілерінің екі тобын ажыратуға болады: біріншісіне, құрылуы мен қызметіне мемлекет араласпайтындары жатса, екіншісіне мемлекеттік органдардың қатысуымен құрылатын субъектілер жатады.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында мемлекеттік органдардың қызметін бақылауды жүзеге асыруды реттейтін мынадай негіз қалаушы үш заң қабылданған, олар: 2015 жылғы 2 қарашадағы «Қоғамдық кеңестер туралы», 2015 жылғы 16 қарашадағы «Ақпаратқа қол жеткізу туралы» және 2015 жылғы 18 қарашадағы «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заңдар. Осы аталған нормативтік-құқықтық актілердің ішінде «Қоғамдық кеңестер туралы» заңда қоғамдық бақылау ұғымы, оның объектісі мен субъектісі, қоғамдық бақылаудың нысандары және қоғамдық бақылауды жүзеге асырудың тетіктері баяндалады.

Қазақстан Республикасында қоғамдық бақылау – қоғамдық мониторинг, қоғамдық тыңдау және қоғамдық сараптама нысандарында жүзеге асырылады [3].

Қоғамдық мониторинг мемлекеттік органдардың мемлекеттік қызметтер көрсетуі, мемлекеттік, үкіметтік бағдарламаларды, стратегиялық жоспарларды және бюджеттік бағдарламаларды, аумақтарды дамыту бағдарламаларын іске асыру, сондай-ақ Қазақстан Республикасы заңнамасының нормаларын қолдану нәтижесінде азаматтар үшін жағымсыз салдарларды және қоғамдық мүдделерге қысым жасалуын анықтау мақсатында жүзеге асырылады.

Қоғамдық тыңдау бюджеттік бағдарламалар әкімшісінің бюджеттік бағдарламаларының жобаларын, стратегиялық жоспарлардың немесе аумақтарды дамыту бағдарламаларының жобаларын, мемлекеттік және үкіметтік бағдарламалардың жобаларын талқылау; азаматтардың құқықтарына, бостандықтары мен міндеттеріне қатысты нормативтік құқықтық актілердің жобаларын әзірлеуге және талқылауға қатысу; қызметтік әдеп нормаларының сақталуын қоса алғанда, мемлекеттік басқаруды жетілдіру және мемлекеттік аппараттың ашық жұмысын ұйымдастыру мәселелері бойынша жеке және заңды тұлғалардың өтініштерін қарау; сондай-ақ мемлекеттік органдардың қоғамдық маңызы бар шешімдерін олардың қоғамдық мүдделерге сәйкестігі мәселесі бойынша жария талқылау үшін жиналыс өткізу арқылы жүзеге асырылады.

Қоғамдық сараптама – азаматтардың өмірі мен денсаулығы үшін қолайлы қоршаған ортаны сақтау, сондай-ақ жеке тұлғалардың, елді мекендердің және өндірістік объектілердің қауіпсіздігін қамтамасыз етуге жағымсыз факторларды болғызбау жөніндегі қоғамдық мүдделерді сақтау тұрғысынан зерттеу, талдау және бағалау үшін арнайы білімді және (немесе) тәжірибені қоғамдық бақылау субъектілерінің пайдалануына негізделген қоғамдық бақылау рәсімі.

Қазақстан Республикасында мемлекеттік билікті қоғамдық бақылаудың негізгі институттары ретінде мыналарды атауға болады:

1. Қоғамның әртүрлі әлеуметтік-мәдени және кәсіби топтарының мүддесін білдіретін, әралуан көзқарасты ұстанатын саяси партия. Сайлаушылар Қазақстан Республикасының Президентін сайлауға қатыса отырып, мемлекеттік биліктің заң шығарушы (өкілді) органдарын сайлауда қандай да бір саяси партияға дауыс бере отырып атақарушы биліктің саяси бағытын жанама түрде бақылайды, сонымен қатар, сайлаушылардың үмітін ақтамаған саяси партияларға сенім білдіруден бас тарта алады.

2. Мемлекетте азаматтардың еңбек, өндірістік-кәсіптік мүдделерінің ортақтығы негізінде өз мүшелерінің еңбек және әлеуметтік-экономикалық құқықтары мен мүдделерін білдіру және қорғау үшін ерікті түрде құрылатын, тіркелген мүшелігі бар қоғамдық бірлестік – кәсіптік одақтар.

3. Атқарушы билік органдарында азаматтардың мүдделерін қорғау және жақтау үшін құрылатын коммерциялық емес әралуан қоғамдық ұйымдар мен бірлестіктер.

4. Мемлекет аумағында жергілікті тұрғындардың жергілікті маңызы бар мәселелерді дербес шешуін қамтамасыз ететін жергілікті өзін-өзі басқару институттары.

5. Қоғамдық-мемлекеттік құрылымның, яғни Қазақстан Республикасы Парламентінің Мәжілісі жанындағы Қоғамдық палата. Бұл институт арқылы қоғам мүшелері заң қабылдау процесіне қатыстырылады.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 33 бабының 1 тармағына сәйкес Қазақстан Республикасы азаматтарының мемлекет ісін басқаруға қатысу құқығы республика азаматтарына ғана тиесілі және олар оны тікелей де, өз өкілдері арқылы

да жүзеге асыра алатындығы жазылған. Азаматтардың республикалық референдумға қатысуы, сондай-ақ оларды мемлекеттік билік және жергілікті өзін-өзі басқару органдарына сайлау және сайлану құқықтарын іске асыруы азаматтардың мемлекет ісін басқаруға және бақылауға қатысуының тікелей нысандары болып табылады. Республикалық референдум және сайлау туралы заңнамалар азаматтардың осы құқықтарын іске асырудың неғұрлым кең кепілін қамтамасыз етеді [4, 215 б.].

Азаматтардың мемлекет ісін басқаруға және бақылауға қатысуы олардың өкілді билік органдары – депутаттардың қызметтеріне саяси партиялар туралы, қоғамдық тұтынуды қанағаттандыруға байланысты мемлекеттік саясаттың бағыттары туралы қоғамдық пікір қалыптастыру арқылы әсер ету жолымен жүзеге асырылады. Мемлекеттік басқаруды демократияландырудың маңызды шарттары – қоғамының маңызды проблемаларын алдын ала талқылау үшін мамандарды, халықтың түрлі әлеуметтік топтарының өкілдерін тарту болып табылады. Ол мемлекеттік шешімдердің жобаларын әзірлеуді ұйымдастыруға, пәрменді сыртқы сараптама жүргізуге, қоғамдық маңызы бар күрделі міндеттерді шешкен кезде ғылыми қауымдастықтар және мемлекеттік органдар өкілдерінің білімдері мен тәжірибелерін біріктіруге мүмкіндік береді. Азаматтарды мемлекетті басқаруға тартқан елде қалыптасқан мүдделерді ұсынудың тиімді жүйесіне, мемлекеттік органдардың қоғамдық бірлестіктермен, саяси партиялармен, БАҚ, азаматтық қоғамның басқа да институттарымен өзара іс-қимылына маңызды рөл бөлінеді. Мүдделерді берудің түрлі нысандары арқылы қоғамның мемлекеттік басқаруға әсері болады, қоғамдағы мүдделер теңгерімін сақтау қамтамасыз етіледі, мемлекет шешімдері түзетіледі.

Мемлекеттік органдар қызметінің ашықтығының маңызды бағыты – халық алдында жер-жерлерде атқарушы билік органдары басшыларының қалыптасқан есеп беру практикасы. Ол елде жүргізіліп жатқан әлеуметтік-экономикалық және саяси реформалар, түрлі әлеуметтік топтар мен әрбір азаматтың мүдделері мен қажеттіліктерін қозғайтын маңызды проблемалардың кешені бойынша пікір алмасу туралы халықтың жедел ақпараттануына ықпал етеді.

Азаматтардың жергілікті деңгейде билікті қадағалауының ерекше институты – бұл жергілікті өзін-өзі басқару болып табылады. Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында «Қоғам және азаматтар мемлекеттік шешімдер қабылдау процесі мен олардың жүзеге асырылуына тікелей қатыстырылуы қажет. Жергілікті басқару органдары арқылы халыққа жергілікті маңызы бар мәселелерді өз бетімен және жауапкершілікпен шешуіне нақты мүмкіндік беру керек» [5] деп айтқан болатын.

Сонымен қорытындылай келе, өзін демократиялық, құқықтық мемлекет ретінде орнықтыратын және оның ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары болып табылатын Қазақстан Республикасы үшін мемлекеттік билік органдарының қызметін қоғамдық бақылаудың жүзеге асырылуы және оның дамытылуы аса маңызды болып табылады. Қоғамдық бақылаудың арқасында Қазақстанда мемлекеттік аппарат жұмысының, мемлекеттік қызметтер көрсетудің тиімділігі мен айқындылығы артып, азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтары шынайы қамтамасыз етіледі дегуге болады.

Әдебиеттер тізімі:

1 Мұхамедов М., Старшинов Б., Сырымбетұлы Б. Саяси-құқықтық ілімдер тарихы. Оқу құралы. - Алматы, заң әдебиеті, 2003. - 340 б.

2 Сулейманов А.Ф. Общественный контроль в Республике Казахстан. Монография. – Алматы, 2012. – 234 с.

3 «Қоғамдық кеңестер туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 2 қарашадағы // adilet.zan.kz. (2017 жылдың 15 қарашасындағы жағдайы бойынша).

4 Қазақстан Республикасының Конституциясы. Ғылыми-практикалық түсіндірме. – Алматы: Раритет, 2015. – 552 б.

5 Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. 2012 жылғы 14 желтоқсан // www.akorda.kz (2017 жылдың 15 қарашасындағы жағдайы бойынша).

Резюме

В статье рассматривается понятие, виды и признаки института общественного контроля и характеристика субъектов общественного контроля за деятельностью органов государственной власти в Республике Казахстан.

Summary

The article deals with the concept, types and characteristics of the institution of public control and the characteristics of subjects of public control over the activities of public authorities in the Republic of Kazakhstan.

347.1(075)574

Бақыткерей Н.А.
Еуразиялық заң академиясының
2 курс магистранты
Ғылыми жетекші:
з.ғ.к., профессор Жайлин Г.А.

МҰРАНЫҢ АШЫЛУЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Мақалада автор ашылуының ерекшелігі мен мұра ашылу барысында туындайтын өзекті мәселелерді қарастыраған. Мақаланы жан-жақты талдап, басты проблемалық сәттерін айқындап теория мен практикада тұрғысынан тақырыпты ашқан.

Кілт сөздер: Өсиет, мұрагерлік, бір жақты мәміле, нотариус, куәландыру, мұра.

Рим құқығында өсиет деп жеке тұлғаның тірісінде дүние – мүлкін мұра ретінде жазып кетуін айтқан. Егер өсиетте мұрагер көрсетілмесе, мұндай құжат ешқандай құқықтық нәтиже бермеген.

Өсиет (ағыл. тілінен last will and testment) - азаматтың қайтыс болуына байланысты өзіне тиесілі мүлікті заң тәртібіне сәйкес билік ету.

Өсиетте - бір жақты мәміле саналған. Өсиет пен мұраны қабылдау үшін бөлек құқықтық акт жасалатын. Өсиет қалдыру үшін – жеке тұлғаның бедел өсиеттік қабілеттілігі талап етілетін үшін – жеке тұлғаның бедел өсиеттік қабілеттілігі талап етілетін (бұған әрекет қабілеттілігі жақ, қылмыс үшін сотталған, жеке тұлғалардың кейбір топтары кірмеген).

Өсиет нысаны әр кезеңде әр түрлі болған, мәселен өсиет 7 куәнің қатысуымен жасалатын, жазбаша нысанды сақтау міндет болып табылмаған. Ежелгі Римде мемлекет органдарының қатысуымен жасалатын жария өсиеттерді сот хаттамасымен немесе белгілі магистрат хаттамасымен жасауға болатын.

Қазақ арасындағы әке мұрасы мен мұрагерлік құқы [1, 28 – 33 бб.] өз алдына бөлек сөз етуді қажет ететін қызық мәселенің бірі. Бұл мәселеге ежелден бері көңіл бөлінуде, тіпті Тауке ханның «Жеті жарғысында» да ол көрнекті орын алған.

Әке – шеше бірдей өліп, артында ылғи жас қыдар қалған жағдайда әкеден қалған мал – мүлік оның аға – іңілеріне ауысады, онымен бірге қыздар да солардың тәрбиесінде болады. Халық дәстүрі бойынша олар жетім қалған қыздарды өсіріп, бой жеткізіп, кейін той – томалағын жасап, жасауымен ұзатуға міндетті. Қыздарға жұмсалатын қаржыдан артылатындай мал мен мүлік қалған жағдайда бірге туысқан мұрагерлер өзара бөлісетін. Өлген адамның бірге туысқан аға – інісі болмаса, жанашар ағайыны жиналып шөбере туыстарының біріне қалған жас жетім балаларды тәрбиелеу міндеттеледі де, мал – мүлік те сол қамқоршының қолына көшеді.

Өзінен туған ер баласы болмаған жағдайда ағасының не інісінің баласын асырап алу қазақ арасында ежелден келе жатқан дәстүр. Баланы мүмкіндігінше ең жақын туыстарынан алатын. Мұндай мүмкіндік болмаған күнде басқа ел, басқа рудан да тамыр – таныстарының баласын алып асырайтын.

Мұра және мұрагерлік мәселесіне тікелей қатынасы бар тағы бір жай, - жасауымен келген әйел жастай баласыз өлсе, жасаудың негізгі бөлігі төркініне қайтарылады. Мұндай жағдайда А.И. Добросмысловтың айтуынша, отау, төсек – орын, сәукеле, ер – тұрманымен бір ат және бір түйе қайтарылады. Ал өлген әйелден бір ғана қыз қалса, жоғарыда айтылған мал – мүліктің жартысы қайтарылады, ал ұл қалса, ешнәрсе қайтарылмайды.

Ал, архив қоймаларына көз салғанда, баласыз өлген жас әйелдердің жасауын даулаған деректерге кездестік. (ҚОА, ф.78, д.9665, л.2 – 3). Бұған қарағанда, күйеуі мен құдасына бір нәрседен көңілі қалып өкпелеген жағдайда жасауды дау болған сияқты. Сөйтіп ертеректе жасаудың қайтарылуы міндетті болғанымен, кейін бұл салт ұмытылған болу керек.

Ел аузынан жиналған соңғы деректерге қарағанда, жоғарыдағыдай, мал мен мүлікті міндетті түрде қайтару шарт емес. Қалыңмалы толық алынып ұзатылған қызға берілген жасауды даулау әдетке айналмаған. Қарттардың айтуынша, өлген қыздарының белгісі ретінде төркініне сәукелені қайтару әдеті болған көрінеді. Өйткені сәукеле әуелде қызға арналып жасалған қуаныш белгісі болғандықтан, төркіндері оны «пәлен данның сәукелесі» деп, оның көзіндей көретін ескерткіш ретінде қалдырады.

Сонымен қазақ халқы әдеттік құқ негізіне сүйене отырып, әкем мұрасына иелік етіп, оны мұрагерлер арасында дұрыс бөлісуге көп мән берген. Әкеден қалған мал мен мүлікті орын – орынымен бөлісу үстінде адамгершілікке жатпайтын дүниекорлық, озбырлық қылықтарды істеп, алауыздықтың тууына, көбінесе жол берілмейді. Мұны жоғарыда баяндалған мұрагерлік құқығының сан алуан түрлері қазақтың әдеттік ережелерінде өте орынды ескертілгендігінен де байқауға болады. Марқұмның өлердегі өсиеті, артында қалған жас баларының, жесірінің, қара шаңырағының, тіпті енші алып бөлек кеткен балалары мен ұзатылмаған қыздарының мүддесі және өліктің жетісін, қырқын, жүзін және асын беру шығындары түгелдей ескеріледі. Кейде мұндай дәстүрлі бұзушылар да табылатын. Ондай озбырларда есесі кеткен мұрагерлер билер алдында барса да теңдік алатын. Ондай озбырларда есесі кеткен мұрагерлер билер алдында барса да теңдік алатын.

Мұндай жағдай сирек кездесетіндіктен, оны бүкіл халық болмысына тән деп қарауға болмайды. Мұра бөлісу дәстүрінің әдеттік ережесінде соншалықты мұқият қаралуының өзі оған біреудің озбырлық жасап, қиянат жасауына жол бермеудің ежелден бергі кепілі тәрізді [2, 80 – 83 бб.].

Азаматтың ол қайтыс болған жағдайда өзіне тиесілі мүлікке билік ету жөніндегі өз ықтиярын білдіру өсиет болып табылады. Мәселен, К. азаматтың мүліктік құрамы пәтер, автокөліктен тұрады. К. азамат пәтерді зайыбына, автокөлікті баласына өсиет етіп қалдыруға құқылы.

Азамат өзінің барлық мүлкін немесе оның бір бөлігін заң бойынша мұрагерлер тобына кіретін де, кірмейтін де бір немесе бірнеше адамға, сондай-ақ заңды тұлғаларға және мемлекетке өсиет етіп қалдыра алады.

Өсиетті өзі жасауы тиіс. Өкіл арқылы өсиет жасауға жол берілмейді.

Өсиет қалдырушы себебін түсіндірместен заң бойынша мұрагерлердің біреуін, бірнешеуін немесе барлығын мұрадан айыруға құқылы. Егер өсиеттен өзгеше туындамаса, заң бойынша мұрагерді мұрадан айыру оның ұсыну құқығы бойынша мұрагерлік етуші ұрпақтарына қолданылмайды.

Мұра қалдырушы кез келген мүлік туралы өкімді қамтитын өсиет жасауға құқылы.

Мұра қалдырушы жасалған өсиеттің оны жасағаннан кейін кез келген уақытта күшін жоюға және өзгертуге ерікті және күшін жоюдың немесе өзгертудің себебін көрсетуге міндетті емес.

Мұра қалдырушының өсиетте өзі мұрагер етіп тағайындаған адамдарға, олар қайтыс болған жағдайда өз кезегінде өсиет еткен мүлікті белгілі бір түрде билік ету міндетін жүктеуге құқығы жоқ.

Өсиет - бұл өсиет қалдырушының өлер алдында өз мүлкін билеу мен мұрагерлерді тағайындау арқылы, заңдық тәртіпке сәйкес және заңда көрсетілгендей куәлардың көрсетуімен жүзеге асырылады. Бұл мінездемеге сәйкес өсиет өсиет қалдырушының өлгеннен кейін еркі іс жүзінде асырылады, алайда ол өлімге дейін бірнеше бұрын құрастырылады және ол өлгеннен кейін күшіне енеді [3, 127 б.].

Өсиет термит екі мағына береді:

Өсиет - бұл құжат, яғни онда өсиет қалдырушының өз еркінен қалыптасып айтуынған сөзі.

Өсиет - бұл келісім, өсиет қалдырушының тікелей өзімен байланысты. Бұл өкіл арқылы немесе сенімді адам арқылы жүзеге аспайды. Мұны өсиет қалдырушы тікелей өзі құруы қажет және бұл аса тікелей жеке құқық болып табылады.

Өсиет бойынша және заңды мұрагерлік бойынша танылған мұрагерлердің мұрагерлік құқықтарын нотариат куәландырумен жүзеге асатындықтан, оның әрекеттерін толық білген жөн. Өсиетті өсиет қалдырушы белгілі бір талаптарымен жасауға құқылы.

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 1044-ші бабына сәйкес мұрагер бола алатын кез келген адам қосымша тағайындалған мұрагер болуы мүмкін [4, 692 б.].

Өсиет бойынша мұрагердің қосымша тағайындалған мұрагерге пайдасы тимейтін бас тартуына жол берілмейді.

Егер өсиет қалдырушының өсиеттегі мұрагерлері қайтыс болған жағдайда Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 1044 - ші бабына сәйкес мұрагер бола алатын кез келген тұлғаны тағайындай алады.

Егер өсиет қалдырушы өзіне тиесілі мүліктің жартысын бір немесе бірнеше тұлғаларға өсиет етсе, қалған мүлік бөлігі айтылмаса (өсиетте көрсетілмесе) мүліктің өсиет етілмей қалған бөлігі Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 1061-

1064 баптарына сәйкес мұра қалдырушының баласына, зайыбына, ата-анасына, егер заң бойынша мұрагерлердің әрбір келесі кезегі алдыңғы кезектегі мұрагерлер болмаған, не оларды мұрадан шеттеткен және олар мұраны қабылдамаған не одан бас тартқан жағдайда, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 1074-ші бабының 5-ші бөлігінде аталған жағдайларды қоспағанда, мұрагерлік құқығына ие бола алады.

Өсиет бойынша танылған мұрагерлер де мүліктің өсиет етілмей қалған бөлігі бойынша мұрагерлікке шақырылады.

Өсиеттің нысаны туралы жалпы ережелер мына жағдайларда реттеледі.

Өсиет оның жасалған жері мен уақыты көрсетіле отырып, жазбаша нысанда жасалып, нотариатта куәландырылуға тиіс.

Мыналар:

1. нотариатта куәландырылған өсиеттер;
2. нотариатта куәландырылғандарға теңестірілетін өсиеттер тиісінше ресімделген болып танылады.

Өсиетке өсиет қалдырушының өзі қол қоюы қажет.

Егер өсиет қалдырушы дене кемістіктеріне, науқастығына немесе сауатсыздығына байланысты өсиетке өзі қол қоя алмаса, оның өтініші бойынша оған нотариустың немесе өсиетті куәландырушы басқа адамның қатысуымен өсиет қалдырушының өсиетке өзі қол қоя алмауының себебін көрсетіле отырып, басқа азаматтың қол қоюы мүмкін.

Сонымен қорыта айтқанда, өсиет - бұл өсиет қалдырушының заңдық тәртіпке сәйкес жасалатын еркімен, оған қоса нотариус өз кезегінде өсиет қалдырушының өсиетін куәландыра отырып, өсиет қалдырушыға еңбекке жарамсыз және кәмелет жасқа толмаған және асырауындағылардың мұрагерлерінің құқықтарының қорғау мүмкіншілігін ескеруі керек [45, 225 б.].

Нотариатта куәландырған өсиетті өсиет қалдырушы жазу керек не өсиет қалдырушының айтуымен куәнің қатысуы арқылы нотариус жазуға тиіс. Өсиет қалдырушының айтуымен өсиет жазылған кезде нотариус жалпы жұрт қабылдаған техникалық құралдарды (жазу машинкасы, дербес компьютер және т.б.) пайдалануы мүмкін.

Өсиет қалдырушының айтуы бойынша нотариус жазған өсиетті өсиетке қол қойылғанға дейін нотариус пен куәнің қатысуы арқылы өсиет қалдырушы толық оқып шығуы тиіс.

Өсиетті өсиет қалдырушының өз қолымен жазылуы керек, құрастырған орны, күні, уақыты көрсетілуі тиіс. Өсиет қалдырушының сөзінен нотариус өсиет жазуы керек және өсиет қалдырушының өзі өсиетке қол қоюы керек [5, 25 б.].

Нотариус өсиет қалдырушының сөзінен өсиетті жазып алған және оған қолы қойылған кезде өсиетке қол қоятын куәгерде қатысуға тиіс.

Нотариатта куәландырған өсиеттерге:

- 1) ауруханаларда, санаторийлерде, өзге де емдеу - алдын алу мекемелерінде емделіп жатқан, сондай - ақ қарттар мен мүгедектерге арналған үйлерде тұратын азаматтардың осы ауруханалардың, санаторийлердің, өзге де емдеу - алдын алу мекемелерінің бас дәрігерлері және кезекші дәрігерлері, сондай - ақ қарттар мен мүгедектерге арналған үйлердің директорлары, бас дәрігерлері куәландырған өсиеттері;
- 2) госпитальдарда, санаторийлерде және басқа да әскери - емдеу мекемелерінде емделіп жатқан әскери қызметшілер мен басқа адамдардың осы госпиталдардың, санаторийлердің және басқа әскери - емдеу мекемелерінің бастықтары, олардың

медицина бөлімі жөніндегі орынбасарлары, аға және кезекші дәрігері куәландырған өсиеттері;

3) жүзу кезінде Қазақстан Республикасының жалауымен теңіз кемелерінде немесе ішкі жүзу кемелерінде жүрген азаматтардың осы кемелердің капитандары куәландырған өсиеттері;

4) барлау және басқа да экспедицияда жүрген азаматтардың осы экспедициялардың бастықтары куәландырған өсиеттері;

5) нотариустары және нотариат әрекеттерін жасауға уәкілдік берілген лауазымды адамдары жоқ әскери бөлімдердің, құрамалардың, мекемелердің әскери - оқу орындарының орналасқан мекендеріндегі әскери қызметшілердің өсиеттері, сондай - ақ осы бөлімдерде жұмыс істейтін жай адамдардың, олардың отбасы мүшелерінің де әскери қызметшілердің отбасы мүшелерінің де әскери бөлімдердің, құрамалардың, мекемелер мен оқу орындарының командирлері (бастықтары) куәландырған өсиеттері;

6) бас бостандығынан айыру орындарындағы адамдардың бас бостандығынан айыру орындарының бастықтары куәландырған өсиеттері теңестіріледі

Әдебиеттер тізімі:

1 Арғынбаев Х. Қазақ отбасы. Алматы: Қайнар, 1996. -140 б.

2 Арғынбаев Х. Әке мұрасы және мұрагерлік құқы. // Қазақтың ата заңдары: Құжаттар, деректер және зерттеулер – Древний мир права казахов. Материалы, документы и исследования. 10 томдық. / Бағдарлама жетекшісі: С.З. Зиманов. Өзгертіліп, толықтырылған 2 – басылым. Қазақша, орысша, ағылшынша. - Алматы: «Жеті жарғы», 2004. - II Том.-2004.-672 б.

3 Диденко А.Г. Приобретение наследства. Гражданское законодательство. Статьи. Комментарии. Практика. Вып.24.-Алматы: Юрист, 2006.-320 с.

4 Ильясова К.М. гл 58. Наследование по завещанию. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Особенная часть). Комментарий. Отв. ред. М.К. Сулейменов, Ю.Г. Басин. – Алматы: «Жеті жарғы», 2006. – 702 с.

5 Ильясова К.М. гл 58. Наследование по завещанию. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Особенная часть). Комментарий. Отв. ред. М.К. Сулейменов, Ю.Г. Басин. – Алматы: «Жеті жарғы», 2006. – 702 с.

6 Баянова А.Е. Изменения понятия завещания по законодательству Республики Казахстан. // Актуальные проблемы современного гражданского права. Том 2. Материалы Международной научно–теоретической конференции аспирантов и соискателей, посвященной 10-летию Независимости Республики Казахстан. Алматы, 2001. / Отв. ред. М.К. Сулейменов. - Алматы: КазГЮА.2001.- 320 с.

Резюме

В статье автор рассмотрел особенности открытия и актуальные вопросы, возникающие при открытии наследия. Изучив статью, она выявила основные проблемные моменты в теории и практике.

Summary

In the article, the author examined the exclusivity and the actual questions, which opened up the disclosure. Finding the subject, he revealed the basic moments in the theory and practice of the fundamental issues.

Бешен Н.Б.
Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық
заң академиясының 1-курс магистры
Ғылыми жетекші:
з.ғ.к., доцент
Терликбаев Қ.Т.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚТАҒЫ НОРМАЛАРДЫҢ БӘСЕКЕЛЕСТІГІ ЖӘНЕ КӨПТІК ҚЫЛМЫСТАР

Қылмыстық заң нормаларының бәсекелестігі құқық теориясы және практикасының дербес институты ретінде оларды тергеу және тиісті соттың істерді тексеру барысында қолдануда белгілі бір қиындықтарды туындатады. Бұлардың бастауы қылмыстық-құқылық нормалардың құрастырылуының өзінде: жалпылама тұжырымдар және ҚК-тің баптарының диспозицияларын нақтылауда олардың бекітулері мен талаптарынан. Сондықтан қылмыстық заң нормаларын жасақтаушылар мен құрастырушыларға заңшығарушы тарапынан қойылатын талаптар өсе түседі.

Кілт сөздер: қылмыс, құқық бұзушылық, норма, объективтік жағы, санкция, бәсекелестік.

Қылмыстық құқықтағы нормалардың бәсекелестігін қарастырмас бұрын, бәсекелестіктің жалпы түрі болып табылатын, құқықтағы коллизияны қарастыруымыз керек.

Коллизиялардың түрлерін жіктеу бірнеше негіз бойынша жүргізіледі. Құқық немесе заңнама жүйесі тұрғысынан құқық арасындағы, салааралық және ішкі салалық коллизияларды бөлуімізге болады.

Құқықаралық коллизиялар әртүрлі құқықтық жүйелерге жататын құқық нормаларының арасында пайда болады. Осыған байланысты, халықаралық және ішкі мемлекеттік қылмыстық құқық нормаларының коллизиясын, ұлттық және шетелдік қылмыстық құқық нормаларының коллизиясын бөлуімізге болады. Бұл коллизиялар халықаралық құқықтың зерттеу пәніне жатады.

Салааралық коллизиялар қылмыстық, қылмыстық-процессуалдық, қылмыстық атқару, конституциялық, әкімшілік сияқты әртүрлі құқық салаларының ережелерінің арасында туындайтын қатынастарды білдіреді.

Барлық салааралық коллизиялар: конституциялық және салалық нормалардың коллизиясына, материалдық және процессуалдық нормалардың коллизиясына, реттеуші және қорғаушы нормалардың коллизиясына бөлінеді.

Ішкі салалық коллизиялар бір салаға тиісті құқық нормаларының арасында пайда болады. Қылмыстық құқықтың құрылысына байланысты, олар Жалпы бөлім нормаларының коллизиясы, Ерекше бөлім нормаларының коллизиясы, Жалпы және Ерекше бөлім нормаларының коллизиясы деп бөлінеді [1].

Нормалардың бәсекелестігіне байланысты В.Н. Кудрявцевтің берген анықтамасы біздің көзқарасымыз бойынша дұрыс ретінде қарастырылады. Яғни, «бәсекелестік – жасалынған бір қылмыста бірмезгілде екі немесе одан да көп қылмыстық-құқықтық нормалардың белгілері көрінеді» [2, 210 б.].

А.А. Герцензон: «Жасалынған қылмыс үшін жазаланушылықты бірдей мөлшерде қарастыратын екі немесе одан да көп қылмыстық заңдардың болуы» деп көрсетеді [3, 21 б.].

В.А. Сергиевскийдің пікіріне сүйенсек: «Қылмыстық-құқықтық норма бәсекелестігі дегеніміз - белгілі бір жасалған бір қылмыстың белгілері Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлімінің екі немесе одан да көп баптарының нормаларына сай келсе, яғни қылмыстың бір уақытта бірнеше қолданыстағы нормаларды қамтуын айтамыз» десе, Б.А. Куринов: «Қылмыстық құқық теориясындағы қылмыстық құқықтық нормалардың бәсекелестігі деп - бір қылмыстың бір уақытта Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлімінің әртүрлі баптарымен қамтылуы», деп көрсетеді [4, 165 б.].

Сот және прокуратура, құқық қорғау органдарының тәжірибесінде, қылмысты саралау, нормалардың бәсекелестігімен тығыз байланысты. Сонымен қатар, нормалардың бәсекелестігі қылмыстық заңның өзгеруімен де байланысты.

Мысалы, К. деген ет комбинатының бастығы басқа азаматпен мәміле жасайды. Мәміледе К. 459т. дайындалмаған етті артығымен жазып жібереді. Осыған орай, ауданның жоспар беруі 32 пайызға өседі, яғни К. өз қызметін өкілеттілігін қызмет мүдделеріне кереғар пайдаланады, оның бұл әрекеті пайдакүнемдікпен және өзінің жеке басының мүддесі үшін жасалынып отыр, сонымен бірге құжатқа көрінеу жалған мәліметтер енгізіп отыр. ҚР ҚК төменде көрсетілген қызметтік жалғандық жасау және (369 бап), қызмет өкілеттігін теріс пайдалану (361 бап), яғни өзінің жеке мүддесі үшін мемлекетке зиян келтірді. Тергеушінің міндеті қылмыстық - құқықтық нормалардың бәсекелестігі кезінде, олардың біреуін таңдау.

Сонымен, қылмыстық-құқықтық нормалардың бәсекелестігінің ұғымынан көретініміз, жасалынған жеке қылмыста бірнеше нормалардың белгілерінің болуы. Осыған байланысты, қылмыстық-құқықтық нормалардың бәсекелестігінің келесі түрлерін бөліп көрсетуімізге болады:

- құрамдас қылмыстарды жасау барысындағы, қылмыстық-құқықтық нормалардың бөлік және тұтас түріндегі бәсекелестігі;
- ауырлататын белгілері бар қылмыстарды жасау барысындағы жалпы және арнайы қылмыстық-құқықтық нормалардың бәсекелестігі;
- идеалды жиынтық барысында қарастырылған іс-әрекеттің ауырлық дәрежесіне байланысты қылмыстық-құқықтық нормалардың бәсекелестігі.

В.Н. Кудрявцев нормалардың бәсекелестігін мазмұны мен көлеміне байланысты екі түрге бөледі: а) жалпы және арнайы нормалардың бәсекелестігі; ә) бөлік және тұтас нормалардың бәсекелестігі.

Б.А. Куринов қылмыстық-құқықтық нормалардың бәсекелестігін үшке бөліп қарастырады: а) жалпы және арнайы нормалардың бәсекелестігі; ә) арнайы нормалардың бәсекелестігі; б) бөлшек және тұтас нормалардың бәсекелестігі.

В.П. Малков қылмыстық-құқықтық норма бәсекелестігінің алты түрін көрсетеді: а) жалпы және арнайы нормалардың бәсекелестігі; ә) арнайы нормалардың бәсекелестігі; б) одақтық және республикалық маңыздағы нормалардың бәсекелестігі; в) әртүрлі одақтас республикалардың нормаларының бәсекелестігі; г) шет мемлекеттің қылмыстық заң нормасымен ұлттық қылмыстық заңның нормасының бәсекелестігі; д) ұлттық қылмыстық заң нормасымен халықаралық құқық нормаларының бәсекелестігі [5, 182 б.].

Біз Б.А. Куриновтың пікірімен келісе отырып, қылмыстық-құқықтық нормалардың бәсекелестігінің үш түрін қарастырамыз.

1. Жалпы және арнайы нормалардың бәсекелестігі.

Нормалардың бәсекелестігінің бұл түрі Қылмыстық кодекстің 12 бабының 3 бөлімінде көрсетілген: «Егер де, қылмыс сәйкес баптың жалпы және арнайы нормаларының белгілеріне сәйкес келсе, қылмыстардың жиынтығы болмайды да, қылмыстық жауаптылық арнайы норманы қарастырылған бап бойынша туындайды».

Қылмыстық заңда қылмыстың арнайы құрамы өзінің белгілері бойынша жалпы құраммен сәйкес келгенімен де, заңшығарушы арқылы қылмыс құрамының элементінің біреуінің ерекшелігіне байланысты дербес нормада қарастырылған.

Қызмет өкілеттігін теріс пайдаланғандығы (ҚК 361 б.) үшін жауаптылықты көздейтін жалпы нормадан, қылмыстың субъектісінің белгілеріне байланысты құқыққорғау органдарының қызметкерлері тарапынан қызмет өкілеттігін теріс пайдаланудың арнайы топтары бөлінген.

Арнайы нормалар қылмыстың затының белгілері, қылмысты жасау әдістері және т.б. белгілер бойынша бөлінуі мүмкін.

Арнайы нормалардың түзілу процесі алуан түрлі: мысалы, бір жалпы нормадан бір немесе бірнеше арнайы нормалар түзіледі.

Малыхин жалпы және арнайы норманың бәсекелестігінің әр түрлігін төртке бөліп айқындайды: а) (қарақшылық, 192-бап), яғни бөтен мүлікті ұрлау мақсатында шабуыл жасауға ұшыраған адамның өмірі мен денсаулығына күш көрсетсе, екіншісі (106-бап) денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтірсе - бірінші (106-бап) қылмыстық құқықтық норма өз мазмұнын толық қамтиды, екінші қылмыстық құқықтық норма тек қана белгілі бір бөлшегін қамтиды, алғашқысы жалпы сипатта, соңғысы арнайы сипатта. б) белгілі бір көрсетілген баптың тармақтарына байланысты норма бәсекелестігі сараланады. Мысалы, (ұрлық 188-бап), ұрлықтың екінші бөлігінің, бірінші тармақшасы адамдар тобының алдын - ала сөз байласуы бойынша. Бірінші бөлігінде ұрлықтың негізгі құрамы көрсетілген, яғни жалпы норма екінші бөлігінің тармақшасында құрамның саралануы көрсетілген, яғни арнайы норма, в) әр түрлі бапта көрсетілген белгілі қылмыс құрамының сараланған және олардың бір - бірімен негізгі бәсекелестігі, мәселен (99-бап) адам өлтірудің негізгі құрамы қамтылады, яғни жалпы норма, ал (100-бап) жаңа туған сәбиді анасының өлтіруі, арнайы норма, г) негізгі құрам бәсекелестігі ауырлататын жағдайдағы мән-жайлар құрамының бәсекелестігі. Мысалы, жалпы норма 96-бап, арнайы норма 99-бапты 2-бөлімінің «10» тармағы.

Жалпы және арнайы нормалардың бәсекелестігінің бір түрі ретінде негізгі және ауырлататын, негізгі және жеңілдететін құрамдардың бәсекелестігін қарастыруымызға болады. Бұндай бәсекелестік барысында әр уақытта арнайы нормалар қолдануға жатады.

Жалпы және айрықша, арнайы және айрықша нормалардың бәсекелестігі. Қылмыстық заңда айрықша нормалардың қатарына жасы толмағандардың қылмыстық жауаптылығының ерекшелігін белгілейтін Қылмыстық кодекстің VI тарауы жатады. Бұл нормалар, жалпы нормалармен салыстырғанда жазаның түрі және мөлшеріне, қылмыстық жауаптылыққа тартудың ескіру мерзімдеріне, соттылықты жоюдың мерзімдеріне, жазадан босатуға байланысты елеулі шектеулерді білдіреді. Жалпы, арнайы және айрықша нормалардың коллизиясын болдыртпас үшін, келесі ереже қолданылады: айрықша норманың әрекеті жалпы және арнайы норманың әрекетін тоқтатады.

2. Арнайы нормалардың бәсекелестігі.

Бірнеше арнайы нормалардың бәсекелестігі – оларда қарастырылған жазаның жеңілдігіне немесе ауырлығына байланысты ең арнайы норманың пайдасына шешілуі қажет.

Арнайы нормалардың бәсекелестігіне екі ауырлататын, екі жеңілдететін және ауырлататын немесе жеңілдететін құрамдардың бәсекелестігін жатқызамыз.

Екі ауырлататын мән-жай көрсетілген нормалардың бәсекелестігі. Ауырлататын мән-жайлар көрсетілген баптың әртүрлі бөлімдерінің бәсекелестігі барысында, нақты жағдайда қарастырылғандардың ішіндегі ең қауіпті белгілері бар

норма қолданылады. Мысалы, бұрын зорлау үшін соттылығы бар адам, қайта он төрт жасқа толмаған жәбірленушіні зорлайды. Кінәлінің әрекетінде, бір мезгілде ҚР ҚК 120 бабының 2 және 3 бөліктерінде қарастырылған ауырлататын белгілер бар. Бұндай жағдайда, приоритет әруақытта ең ауыр мән - жай көрсетілген нормаға берілуі тиіс.

Екі жеңілдететін мән-жай көрсетілген нормалардың бәсекелестігі.

Бұндай жағдайларда ең жеңілдететін мән-жай көрсетілген нормаға басымдық беріледі.

Ауырлататын және жеңілдететін мән-жайлар көрсетілген нормалардың бәсекелестігі барысында жеңілдететін норма қолданылуға жатады. Ауырлататын және жеңілдететін мән-жайлар көрсетілген нормалар бәсекелестігінің дұрыс шешілмегендігі келесі мысалдан көрінеді.

Я-ның үйінде қонақта отырып, Иванов әйелін қызғанып, Я-мен төбелес шығарып, ерте үйіне кетіп қалады. Әйелін күтіп отырып, ол түнде өзінің үйінің жанында әйелі мен Я-ның арасындағы жеке интимдік әңгімені естиді. Үйінен шыққанда, ол әйелі мен Я-ның жыныстық қатынасқа түсіп жатқандықтарын көріп, қатты күйзеліп, қабырғада ілулі тұрған шананы ала салып, әйелі мен Я-ның басынан ұрғылай береді. Шана сынып қалған соң, инеағашты ала салып, екеуін инеағаш сынып қалғанша ұрады. Келтірілген жарақаттардан оның әйелі мен Я қайтыс болған. Ивановтың әрекеті ауырлататын жағдайда кісі өлтіру ретінде, ҚК 99б. 2б. «5» тармақшасымен сараланған. Берілген саралау дұрыс емес, әрекет ҚК 101 бабы бойынша саралануы тиіс.

3. Тұтас және оның бөліктерінің бәсекелестігі барысында, іс-әрекет бір мезгілде бірнеше нормалардың әсеріне түседі. Бұлардың біреуі жасалынған іс-әрекетті толығымен қамтыса, басқасы оның тек жеке бір бөлігін ғана қамтиды. Бәсекелестіктің бұл түрі жеке жай және жеке күрделі қылмыстардың қақтығысуы салдарынан туындайды. Яғни, бір қылмыс басқа қылмыстың міндетті немесе ауырлататын белгісі болған жағдайларда кездеседі. Мысалы, қарақшылық (ҚР ҚК 192б.) барысында, меншікті иемдену кезінде, азаматтардың өмірі мен денсаулығына қауіпті зиян келтіріледі.

Тұтас және оның бөліктерінің бәсекелестігі барысында тұтас норма қолданылуға жатады.

Берілген анықтамадан сот тәжірибесі өңдеп шығарған ауытқу бар: егер бөлік жасалынған тұтас әрекетке қарағанда ауыр қылмысты білдірсе, іс-әрекет қылмыстардың жиынтығын құрайды.

Қылмыстық құқықтық нормалардың бәсекелестігінде саралау, яғни нормаларды дұрыс саралау келесі қағидаларды ұстанғанда ғана жүзеге асырылады:

1. іс-әрекетті тез арада зерттеу мен белгілерін анықтау;
2. ҚР ҚК Жалпы және Ерекше бөлімдерін қолдана білу.

Жалпы және арнайы норма. Қылмыс құрамы бір ғана қылмыстық-құқықтық нормада - бір бапта көрсетілуі мүмкін. Мысалы: (369-бап) қызмет жөніндегі жалғандық. Басқа жағдайларда ҚК бір бабында қылмыс құрамының бір немесе бірнеше түрі қарастырылады. Мысалы, ҚК 361-бабында қылмыстың қауіптілік дәрежесіне қарай билікті немесе қызметтік өкілеттілікті асыра пайдаланудың үш құрамы көрсетілген баптың бірінші бөлімінде осы қылмыстың жай түрі ал екінші, үшінші бөлігінде осы қылмыстың ауыр-немесе өте ауыр түрлері көрсетілген; ҚР ҚК Ерекше бөлімінің тиісті баптарының диспозицияларында жекеленген қылмыс құрамдары көрсетілген. Қылмыстық құқықтың осы нақты құрамдарына қарсы іс-әрекет істеуді құқыққа қайшылық деп атау қалыптасқан. 1960 жылға дейін қолданылған ҚК ұқсастығы бойынша, яғни, қылмыстық заң нормасында әдейі

көрсетілген іс-әрекеттерге де сонда көрсетілген соған ұқсас жақын нормаларды қолдануға жол берілген еді. Бұның өзі заңды бұзуға және осы мәселеде бейберекетсіздікке кетушілікке әкеп соғады. ҚР 1995 жылғы жаңа Конституциясында, осыған орай жаңа ҚК қылмыстық заңды ұқсастығы бойынша қолдануға жол берілмейді делінген. Адамның қылмыстық құқықтық норма тыйым салған іс-әрекеттерді істеуін қылмыстық құқыққа қайшылық деп атаймыз. Құқыққа қайшылықта норма бәсекелестігі, яғни жалпы және арнайы норма түрінде қолданылады.

А.Н. Ағыбаев, қылмыстың түрлік белгілері дегеніміз - барлық қылмыстарға ортақ, олардың қоғамға қауіптілігі және құқыққа қайшылығын білдіретін жиынтығыны көрінісі, деп көрсеткен [6, 98 б.]. Түрлік белгіге жатпайтын тек қана жекеленген қылмысқа тән белгілер қылмыс құрамына қосылмайды. Сондықтан да олар қылмыс құрамынан тысқары болады да, осыған байланысты оның қылмысты саралау үшін маңызы болмайды. Мысалы, біреудің мүлкін ұрлағанда (ақша, зат, құжат т.б) немесе ол ұрлықты қашан болғаны қылмысты саралауға әсер етпейді. Түрлік белгі сол немесе басқа қылмыстық міндетті белгілері болып табылады. Осы түрлік белгілердің біреуі жоқ болса, онда қылмыс құрамы болмайды. Мысалы, басқа біреудің мүлкін ұрлауды түрлік белгісі - оны жасырын ұрлау. Егер басқа біреудің мүлкін алу жасырын түрде емес, ашық түрде жүзеге асырылса, онда ұрлық емес, басқа қылмыс құрамы - тонау болады. Қылмыс құрамы бір ғана қылмыстық құқықтық нормада көрсетіледі. Бұл жерде норма бәсекелестігі болмайды. Толық және бөлшек нормалардың бәсекелестігі қылмыс құрамының элементтерінде қаралады. Олар: объектісі, объективтік жағы, субъектісі, субъективтік жағы. Қылмыстың объектісі бойынша, мысалы абайсызда адам өлтіру (104-бап) 1997 жылғы ҚК бойынша абайсыздықта адамға өлім келтіру, адам өлтірудің қатарына жатпайды, ол өз алдына жеке қылмыс болып табылады. Бұл жерде, оның адам өлтіруден негізгі айырмашылығы өлімнің болуына қатысты кінә нысанының өзгешелігінде.

Қылмыстың объективтік жағы бойынша көптеген нормалар бәсекелеседі. Мысалы, қарақшылықты (192-бап) объективтік жағы - адамның өмірі мен денсаулығына қауіпті күш көрсетумен немесе тікелей осындай күш қолдану мен қорқытумен ұштасқан шабуыл жасау арқылы белгіленеді. Осыған оғай қарақшылықтың объективтік жағы негізінен екі әрекет арқылы: шабуыл жасау және күш көрсету арқылы жүзеге асырылады. Тонау (191-бап) объективтік жағынан белсенді әрекет күйінде бөтеннің мүлкін ашықтан - ашық талан-таражға салу арқылы жүзеге асырылады.

Норма бәсекелестігінде көптеген қателіктер қылмыстық құқықтың жүйесін білмеуден жіберіледі. Іс-әрекетті дұрыс саралау үшін норма бәсекелестігінің көлемі, мазмұны жағынан толық норманы қолдануымыз қажет. Ал санкцияның балама рөлі қылмыс құрамымен салыстырғанда норма бәсекелестігінің жалпы және арнайы нормасынан айқындалады. Мәселен, (369-бап) қызметтік жалғандық жасау ең көп жауапкершілікке екі жылға дейін мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады, ал (389-бап) өзінше билік ету үшін үш немесе бес жылға дейінгі бас бостандығынан айыруға жазаланады, ал ауырлататын жағдайда жеті жылға дейін мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады. Санкция норма бәсекелестігінің сұрағы шешілгеннен кейін беріледі. Іс - әрекетті дұрыс саралап, қылмыстық заңды дұрыс қолдану үшін істің нақты мән - жайын, сондай-ақ қылмыстың қылмыс емес әрекеттен, бір қылмысты екінші қылмыстан айыруға мүмкіндік беретін құрам нышандарын жақсы білуіміз қажет. Қылмыстың норма бәсекелестігін саралауда маңызды рөл атқарады. Әрекетті неғұрлым толық, әрі дәл сипаттай алатын норманы

қолданылатыны хақ. Оның «толықтай» болуы, дәл қазіргі тұста қылмыс құрамының элементтерін құрайтын барлық белгілердің болуына байланысты болса, «дәлдігі» қылмыс белгілерінің жеке сипаттамасы мен мөлшеріне қатысты. Алғашқысының өзіне екі жақты келу ләзім. Жоғарыдан көрініп отырғандай, қылмысты саралау үстінде толық сәйкестік орнату кезінде, біріншіден, бір баптың бөліктері, екіншіден, әртүрлі баптар назарға ілінеді. Бір баптың бөліктері бірінен біріне өтіп саралануы ниеттің, мақсаттың, заттың нақтылануынан көрініс табады.

Қылмысты саралау мәселесі теория бойынша да, тәжірибе тұрғысынан алғанда да, күрделі де маңызды мәселелердің бірі, себебі қылмыстық заңның тиімділігі де, бұл заң қолданылған адамның тағдыры да жасалған әрекеттің қалай сараланғандығына байланысты. Сонымен бірге, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлімнің нормаларын қолдануда заңсыздыққа жол бермеуіміз, маңызды мәселелердің бірі. Мұндай жат қылықтарға, кемшіліктерге жол бермеу үшін сот тергеу материалдарына терең талдау жүргізіп, осы тұрғыдағы әр түрлі теориялық пікірлерге толық, жан-жақты ғылыми талдау жасап, осы қылмыстан сақтандыруға негіз болатын ғылыми ұсыныстар жасау біздің міндетіміз болып табылады. Нормалардың мазмұнына көз жүгіртсек, жекеленген қылмыс құрамының ерекшеліктерін анықтау, яғни қылмыс құрамына заңдылық талдау жасау болып табылады. Тәжірибе саласында бір тектес норманың екі немесе одан да көп қылмыста кездесетіні ақиқат. Осыған орай қылмысты саралау қиындыққа келіп тіреледі де, оны анықтаудың қаншалықты маңызды екені өзінен өзі түсінікті. Норма бәсекелестігінде саралау мәселесін дұрыс анықтаудың маңызды тәжірибелік, теориялық мәні бар.

Жасалған қылмыстың барлық мән-жайын жан-жақты, толық, әрі әділ зерттеу жөніндегі заң талаптарын дұрыс орындау норма бәсекелестігінің ерекше көрінісі болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі.- Алматы: ЮРИСТ, 2015ж.
- 2 Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений – М.: Юристь, 1999. – 210 с.
- 3 Герцензон А.А. Квалификация преступлений. – М., 1974. – С. 21
- 4 Куринов Б.А. Научные основы квалификации преступлений – М.: Издательство МГУ, 1976. – 165с.
- 5 Малков В.П. Совокупность преступлений. – Казань: издательство Казанского университета, 1974. – 182 с.
- 6 Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық. Жалпы бөлім: оқулық – Алматы: Жеті жарғы, 2001. – 98 б.

Резюме

В статье также рассматриваются конкуренция норм уголовного права и правила квалификации преступлений при ее наличии. Приводятся аргументы в пользу правомерности выделения конкуренции норм уголовного права при квалификации преступлений. Из всех видов данной конкуренции, выделяемых в науке, автор соглашается с существованием в уголовном праве лишь двух: конкуренция общей и специальной норм и конкуренция части и целого. Приводятся правила квалификации преступлений при конкуренции общей и специальной нормы. Формулируются правила квалификации при конкуренции части и целого. Высказываются предложения по совершенствованию как уголовного законодательства, так и практики его применения.

Summary

Thus, the cases specified in common or specific parts do not compete. The article analyzes the collision of the norms in criminal law and the rules of classifying crimes if necessary. The arguments are given for the lawfulness to specify the collision in criminal law when classifying crimes. Among all the types of this collision, the author admits the existence of only two in criminal law, i.e. competition of common and special norms and the competition of part and parcel. Rules are given of qualifying crimes when rivaling common and special norms. Rules of qualifying are made up concerning part and parcel. A suggestion is expressed that practice of applying criminal law and its further development require improvements.

ОӘЖ:327(075)

Дарибаева Ж.
Д.А.Қонаев атындағы
Еуразиялық заң академиясының
2 курс магистранты
ғылыми жетекшісі:
з.ғ.к., доцент Ильясова Б.К.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ ҚҰҚЫҚ АРАҚАТЫНАСЫНЫҢ НЫСАНДАРЫ

Бұл мақалада автор халықаралық және ұлттық құқық арақатынасының нысандарын жан жақты қарастырған.

Кілт сөздер: Халықаралық-құқықтық құжаттар, халықаралық және ұлттық құқық, халықаралық құқық нормалары, құқық шығармашылық.

Халықаралық және ұлттық құқық арақатынасын жалпы сипаттағанда түрлі анықтамалар қолданылады: «өзара байланыс», «бір біріне әсер ету», «бейімделу» және т.б. Аталған құқық жүйелері арақатынасының нысандарына талдау жасаған кезде ғалымдар түрлі терминдер қолданады: жіберу, рецепция, трансформация, имплементация, ұлттық-құқықтық имплементация, адаптация (бейімделу), легитимация және т.б. Ұлттық құқыққа халықаралық құқық нормаларын енгізу процесін сипаттайтын «трансформация» сөзі барынша жиі қолданылады. «Трансформация» терминін көптеген ғалымдар қолдамайды. Мысалы, А.Гринберг итальяндық заңгерлердің (А.Пергола, К.Мортати) тәжірибесіне талдау жасай отырып, трансформация емес, бейімделу терминін қолдану екі құқықтық тәртіп арақатынасының дуалистік теориясы тұрғысынан барынша ақталған және процестің өзінің заңды мәнін нақтырақ көрсетеді және соның арқасында халықаралық-құқықтық норманың қайта құрылуы емес, нақты халықаралық нормаларға сәйкес келетін ішкі құқықтық нормалардың құрылуы туралы айтады. Халықаралық және ішкі құқық арақатынасы нысандарын сипаттайтын терминдердің көптігі әбден ақталған, себебі халықаралық құқық нормаларының әрекет ету мәселесін әр мемлекет өз бетінше шешеді, өйткені мемлекеттің мойнына алған халықаралық міндеттемелерді (нормаларды) орындауды қамтамасыз ету нысандары мен әдістері әр мемлекеттің жеке құқығына тиесілі, ол ұлттық құқықты жетілдірумен қатар, әрі

қарай жемісті жұмыс жасау үшін халықаралық және ұлттық құқық арақатынасы аясындағы терминологияны белгілі жүйеге келтіруді талап етеді, өйткені ғылыми зерттеуге деген маңызды талаптардың бірі зерттеуші қолданатын түсініктердің нақтылығы болып табылады. Түсініктердің мазмұнын нормативтік, немесе бірінші кезеңде, доктриналды бекіту құқықты біркелкі норма шығармашылықта, түсіндіруде және қолдануда маңызды рөл ойнайды.

Ұлттық және халықаралық құқық арақатынасының дәстүрлі нысаны осы жұмыстың кіріспесінде көрсетілген бірқатар ғалымдардың еңбектерінде көп рет қарастырылған болатын. Соған қарамастан, халықаралық-құқықтық нормаларды ғылыми «түгендеу» (инвентаризация) қажеттілігі, ішкі мемлекеттік құқық нормаларымен салыстыру негізді, кездейсоқ емес сипатта болу үшін «сап бойынша» орналастыру туралы 1980 жылдар ортасында А.М.Васильев жазған болатын. [1,656].

Ғылыми әдебиеттерде халықаралық және ұлттық құқық арақатынасын сипаттайтын терминдер мен түсініктер бойынша әр қилылық байқалатындықтан, біз бұл бөлімде құқық тарихында бұрыннан белгілі құбылыстарды белгілеу үшін ұлттық және халықаралық құқық арақатынасы нысандарының жіктелуіне тоқталамыз.

Нақты саны белгісіз және бір бөлігі ғана мемлекеттердің Парламенттерінде ратификацияланатын халықаралық шарттар халықаралық құқықта басты орынды алады. Ратификацияланған халықаралық шарттардың саны олардың маңыздылығын білдірмейді. Көп жақты шарттардың кейбіреуі ғана мүмкін болатын ратификациялар санын жинай алады. БҰҰ аясында қабылданған Конвенциялардан мұндайға тек қана БҰҰ-на мүше мемлекеттердің жалпы санының 4/5 ратификациялаған 1961 жылғы Дипломатиялық қатынастар туралы Вена конвенциясын жатқызуға болады. Басқа конвенция мен келісімдерге 1/7, 1/3, 1/2 және т.б. қатысады. Бұдан жасайтын қорытынды халықаралық келісімдер қатысушыларының санын кеңейту әлемдік қауымдастықтың алдына қойған міндеттерінің бірін білдіреді [2,646.]. Бұл халықаралық құқық нормаларының едәуір табысты және едәуір кең әрекетінің кепілі болып табылады.

Халықаралық-құқықтық құжаттардың әр түрлі деңгейлігі ұлттық құқықтың олармен әр түрлі қатынасқа түсуіне әкеп соғады. Егер ұлттық заңнама иерархия және т.б. түрдегі нақты жіктелген болса, онда халықаралық құқық күрделі, жіктеуге қиындық туғызатын үлкен материал болып табылады. Төменде халықаралық құқық пен ұлттық құқық арақатынасының талдауын ұсынып отырмыз, ол логикалық байланыстағы талданып отырған материалды топтарға жіктеуге мүмкіндік береді және талдау үшін ыңғайлы болып табылады.

Халықаралық құқық, Г.И.Тункиннің классикалық болып кеткен анықтамасына сәйкес, мемлекеттердің және халықаралық құқықтың басқа да субъектілерінің «еріктілік келісімі» жолымен жасалады. Еріктілік келісімі түрлі деңгейде, халықаралық құқық субъектілерінің түрлі дәрежедегі белсенділігімен жасалады және ұлттық құқыққа деген әсерінің түрлі деңгейі бар және керісінше ұлттық құқық халықаралық құқық нормаларының жасалуына түрліше әсер етуі мүмкін. Сондықтан халықаралық құқық нормаларының жасалуын жіктеу негізіне және оның ұлттық құқықпен арақатынасына біз сандық және уақыттық факторлар енгіздік. Сандық фактор халықаралық шартқа қатысушы мемлекеттердің санын көрсетеді. Уақыттық фактор халықаралық шарт жасасу немесе оған қосылу көрсеткіші болып табылады. Біздің ұсынып отырған жіктеудің бірінші деңгейінде екі жақты мемлекетаралық шарттар жатады, олардың нормалары халықаралық құқықтың бірінші деңгейі ретінде мемлекетаралық құқықтың жиынтығын құрайды. Аталған терминді И.Кант (1724-1804 жж.) қолданды, ол «Құқық туралы ілімнің метафизикалық бастауы» еңбегінде «мемлекеттердің бір-біріне деген құқығы... халықаралық құқық деп аталуы дұрыс

емес,- дұрысы, мемлекетаралық деп аталуы тиіс (jus publicum civitatum)» [3,586.]. И.Канттың терминді нақтылауға деген әділ пікірі доктринамен де, тәжірибемен де қабылданған жоқ. В.А.Василенко мұның себебі, алғашқыда француз, кейіннен ағылшын тілдері болған XIX ғ. дипломатиялық тілдерінде халық, ұлт, мемлекет сөздері синоним болғандықтан болуы мүмкін деп санайды[4,17 б.].

Мемлекетаралық құқықта халықаралық құқық нормаларын құрайтын ұлттық құқық нормаларының өзара әсері байқалады. Бұл мемлекеттің құзырлы органдары ратификациялаған, сонымен қатар ратификацияланбаған шарттары да болуы мүмкін. Әлемде таралған тәртіп бойынша Парламент ратификациялаған халықаралық шарттар әрекет етуші ұлттық құқыққа қарағанда жоғары заңды күшке ие болуы тиіс. Қалған шарттар өзінің иерархиясы бойынша мемлекетте әрекет ететін заңнамадан төмен тұрады және міндетті түрде ұлттық заңнамамен келісіледі. Бұл мысалы, Қазақстан Республикасына тән.

Жалпы халықаралық құқық - әлемнің бүкіл аумағын қамтитын мемлекеттер Біріккен Ұлттар Ұйымының белсенді қатысуымен жасайтын құқық. Аталған терминді анықтаған кезде өз алдына алынған мемлекет немесе аймақтың халықаралық құқығы, мысалы, «Қазақстан Республикасының халықаралық құқығы» немесе «халықаралық африкалық құқық» және тіпті «халықаралық америкалық құқық», сонымен қатар «ТМД немесе Еуропалық Одақ халықаралық құқығы» бола алмайтынын негізге алдық.

Аймақтық құқық екіден артық мемлекеттер арасында, бірақ бір аймақ шегінде жасалған шарт негізінде жасалады. Аймақтың негізгі географиялық бірлігі – әлем бөліктері (Африка, Солтүстік Америка, Оңтүстік Америка, Азия, Еуропа, Австралия мен қоныстанбаған Антарктиданы қоспағанда), бірақ құрықаралық аймақтық бірлесу де мүмкін.

Аймақтық құқықтың негізгі өзегі ірі мемлекеттер тобы болып табылады және аймақтың бірнеше немесе барлық мемлекеттері оған қабыса отырып жасалады. Субъектілердің құқықтық мәртебесіне байланысты мемлекетаралық жүйелер, халықаралық ұйымдар мен мемлекеттер арасындағы және халықаралық ұйымдар арасындағы жүйелер ажыратылады.

Халықаралық және Қазақстан Республикасы ұлттық құқығы арақатынасындағы нақтыланған терминологиялық база, біздің ойымызша, терминдердің үш блогынан тұрады. Арақатынас нысандары өзара тығыз байланыста болғаны халықаралық құқық нормаларының ұлттық құқыққа енуінің көп аспектілігі туралы дәлелдейтіндігін ескеру қажет.

Трансформация. Құқықтануда «трансформация теориясы» бар, ол термині бойынша мемлекетішілік құқықта халықаралық-құқықтық нормаларды жүзеге асыру үшін тиісті мемлекеттің құқықтық актісімен жанамалануы тиіс, яғни халықаралық шартты жасау мен ішкі құқық субъектілерінің арасында мемлекеттің ерік актісі болуы керек. Бұл ғылымда халықаралық және мемлекетішілік құқық құқықтың әр түрлі жүйелеріне жататыны туралы пікір кең тарағандықтан, халықаралық шарт мемлекеттің егемендігіне байланысты мемлекетішілік құқық субъектілері үшін тікелей құқықтар мен міндеттер жасай алмайды. Бұл теория халықаралық құқық үшін негізінен Е.Т. Усенко, Д.Б. Левин, С.В. Черниченко, Р.А. Мюллерсон енгізген.

«Трансформация» термині (латынның transformatio – қайта құру, өзгерту) қайта құруды, өзгертуді білдіреді. Көбінесе қоғамдық ғылымдар бұл түсінікті радикалды құрылымдық өзгерістерді суреттеу үшін қолданады. Ол қоғамдық ұйымның жаңа сапалы жағдайына көшуді білдіреді. Трансформациялық процесс келесідей сатылардан өтеді: қоғамның осы күнгі жағдайын қайта бағалау; әлеуметтік

диагностика, дағдарыстан шығудың мүмкін жолдарын анықтау; ескірген жүйені бөлшектеу; қоғамның жаңадан өзін-өзі билеуі. «Трансформация» термині жаңа әлеуметтік-экономикалық саясатқа көшкен посткеңестік мемлекеттердегі өтпелі процестерді нақты сипаттайды. Осылайша, біздің ойымызша трансформация дегеніміз – мемлекет нысанының немесе құқықтық жүйенің көлемді өзгерісін сипаттайтын термин. Мысалы, қазақ қоғамының саяси трансформациясы туралы Президент Н.Ә.Назарбаев «XXI ғасыр табалдырығында», «Қазақстан 2030: «Барлық Қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы: Президенттің Қазақстан халқына жолдауы», «Қоғам трансформациясы стратегиясы және Еуразиялық өркениеттің қайта дамуы» атты еңбектерінде жазды. Бұл процесс бірнеше терминдермен сипатталуы мүмкін: адаптация, модернизация және бейімделген модернизация.

Адаптация (лат. adaptatio–лайықтау, бейімдеу) –өзара байланысты нормативтік құқықтық актілер блогы деңгейінде ұлттық құқықтың біртіндеп өзгеруі, әлемдік қоғамдастықта әрекет етуші құқықтық дәстүрлерді ескеру, үнемі туындайтын ішкі және сыртқы факторларға лайықтану мақсатында сала ішілік, салалық және тіпті түгелдей жүйе ауқымында өзгеру.

Модернизация (фр. moderniser – осы заманға сай істеу) – өтпелі кезеңде қоғамдық өмірдің барлық жақтарының елеулі жаңаруы («заманға сай жаңалануы») негізінде елдің мемлекеттік-құқықтық құрылымының уақыт бойынша ұзақ емес, ерікті өзгеруі. Бұл Ежелгі әлем уақытынан белгілі Non progredi est regredi» – «прогрестің жоқтығы – регресс» қағидасы бойынша дамитын барлық мемлекеттерге тән үздіксіз процесс. Модернизация эволюцияның құрамдас бөлігі болып табылады және ол революцияға (латын тілінде re-volutio тіркесі «кері қозғалу, артқа шегіну» дегенді білдіреді - кейіннен мемлекеттің әрі қарай дамуына жағымсыз әсер етуі мүмкін мемлекет және құқық дамуының күтпеген, күшпен, өткінші өзгеруі) қарама-қарсы.

Модернизацияның әмбебаптылығы оның материалдық негізге сүйене отырып, сонымен қатар қоғам мен мемлекеттің әлеуметтік, саяси аясына да таралатындығынан, адам психологиясын түзейтіндігінен көрінеді. Модернизация өмірдегі бар болмысқа әлдеқайда сәйкес келетін трансформацияны білдіреді.

Модернизация процесі біртіндеп ескірген таптық және әлеуметтік құрылым жоқ болып, қысқа тарихи уақыт ішінде жаңа қоғам құрылатын өркениеттің шыңына жету қозғалысын білдіреді [5, 46.].

Мемлекеттің жаңа қоғамдық-экономикалық қатынастарға көшу кезіндегі модернизацияның революциялық өзгерістер жағдайында болатын «қатаң терапиядан»

өзгешелігі, ол кең ауқымды өзгерістерді өткізуде аяушылық танытып, жаңаның ескіні бұзбай, соған негізделіп, оны сақтап, ескіргенді кезең-кезеңмен алмастыру табылады.

Бейімделген модернизация – радикалды өзгерістерге әкеп соғатын және мемлекеттің көп полярлы әлемде жаңа тәуелсіз жағдайға бейімделу мақсатын көздейтін мемлекеттік-құқықтық құрылымның және экономикалық қатынастардың кезең-кезеңмен, жоспарлы өзгеруі. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаев біздің елде болып жатқан реформаларға бейімделген модернизация терминін лайықты деп санайды. Бұл процеске арнайы бөлім арналған.

Имплементация белгілі бір халықаралық шарттың қатысушы мемлекетінің халықаралық құқық нормаларын ішкі заңнамада қайталаумен байланысты ғана құқық шығармашылық әрекетімен шектелмейді.

Ол халықаралық-құқықтық нормаларды тікелей жүзеге асыруға байланысты ұйымдастырушылық сипаттағы шаралар кешенін жүргізуді көздейді. Одан басқа

И.П.Блищенко қазіргі заманғы халықаралық құқық қағидалары мен нормаларын мемлекет аумағында және халықаралық құқық субъектілері арасындағы қатынаста да жүзеге асыруды имплементация деп атауға болады деп санайды.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Васильев А.М. О системах советского и международного права//Сов.гос. и право. – 1985. – №1. – С. 65.
- 2 Освободившиеся страны и международное право/Блищенко И.Р., Копылов М.Н., Любомудрова В.В. и др. – М.: Междунар. отношения, 1987. – 261 с.
- 3 Кант И. Метафизические начала учения о праве//Соч.: в 6 тт. – М., 1966. – Т. 4. – С. 109.
- 4 Василенко В.А. Основы теории международного права. – Киев: Выща школа, 1988. – 288 с.
- 5 Мелихов И.А. Арабские монархии Персидского залива на этапе модернизации (70-90-е годы)//Автореф. дис. ... д-ра истор. наук. – М., 2000. – 41 с.

Резюме

В этой статье автор разносторонне рассмотрел взаимоотношения международных и национальных прав.

Summary

In this article, the author examined intergovernmental and national rights.

УДК:343.352(574)

Джелдагутов Д.Ж.
Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық
заң академиясының
1-курс магистры
Ғылыми жетекші:
з.ғ.к., профессор
Қазақеева С.С.

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ ҚЫЛМЫСТАРЫНЫҢ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІНІҢ ТҮСІНІГІ

Сыбайлас жемқорлық мемлекеттік билік органдарында ресми барынша төмен жағдайында дамыды яғни ол, ресми түрде қызметшілердің жалақысының төмен болуы, төлемдерін уақытылы бермеуі, қызметшілерге қосымша жеңілдіктердің құқықтық негіздерінде берілмеуі, іс жүзінде мемлекеттік құрылымдардағы қызметшілердің жеке кәсіпкерлікпен айналысуы, соның салдарынан мемлекеттік орган қызметшісі, туындайтын міндеттерді және құқықтық мәртебені тиісті түрде орындамауы болып табылады.

Кілт сөздер: пара, дәлелдемелер, қылмыстық топ, тінту, куә, сыбайлас жемқорлық, меншік, ұрлық, парақор, қылмыстық құқықтық, әкімшілік, азаматық құқықтық.

Жалпы айтқанда аспекті деген сөз латын сөзі *aspektus* көрініс, көріс, көз қарас мағынасын білдіреді. Ежелгі латын тілінде бұл аспекті сөзі белгілі бір тараптың анықталған объектіге өзінің жағынана пайымдайтын көз қарасын білдіреді.

Криминологияда аспекті сөзі белгілі бір қылмысқа немесе қылмыс түріне пайымдайтын криминологиялық тұрғыдағы көз қарасын білдіреді. Ал бұл жерде сыбайлас жемқорлық қылмысына берілетін криминологиялық тұрғыдағы көз қарас сыбайлас жемқорлық қылмыстылығының криминологиялық аспектісі болып табылады.

Күрделі, қатпары көп құбылыс ретіндегі сыбайлас жемқорлықтың тарихы өз ғұмырының ұзақтығы жөнінен адамзат өркенетінене кенже емес. Оның пайда болуы алғашқы топтық қоғамдар мен мемлекеттік құрылымдар қалыптасқан уақыттар қойнауына жетелейді. Мемлекеттік қызмет жүйесіндегі сыбайлас жемқорлық туралы жазбаша мәліметтердің ең алғашқыларын Көне Бабырдың біздің заманымызға дейін жирмасыншы ғасырдағы мұрағаттарынан көруге болады. Патша Лагаша Урукагина шенеуніктер мен соттардың жүгенсіз әрекеттеріне тыю салу мақсатымен мемлекеттік басқару ісін реформалады [1, 186].

Ежелгі Латынның белгілі нақылы былай дейді: *do ut facies*-Істету үшін беремін.

Сыбайлас жемқорлық әлеуметтік феномен, қоғам мен қоғамдық қатынастар туындысы. Сыбайлас жемқорлықтың пайда болуы мен өмір сүруі қоғамдық және шаруашылық қызметтегі басқару функциясының жекелеуі сәтінен бастап мүмкін болды. Өйткені нақ сол жағдайда лауазымды басшыда қоғам, мемлекет мүдесі үшін емес, жеке басы үшін ресурстарды пайдалану және шешім қабылдау мүмкіндігі пайда болды. Сонымен сыбайлас жемқорлық өте ерте уақытты туған және қазігі күні де бар күрделі әлеуметтік саяси құбылыс ретінде көрінеді. Сыбайлас жемқорлықтың көрініс беру формаларының өзгеруі барысында оның ауқымы тарылмайды.

Қазіргі қоғамдағы сыбайлас жемқорлық басқа саяси, экономикалық, мәдени әлеуметтік институттармен өзара тығыз байланысты әлеуметтік институт, басқару жүйесі элементі. Сыбайлас жемқорлықтың институттануы мыналардан көрінеді:

Сыбайлас жемқорлықтың бірқатар әлеуметтік функцияларды атқаруы: әкімшілік байланыстардың жеңілдетілуі, басқарудағы шешім қабылдаудың жеілдетілуі мен шешілуі, әлеуметтік таптар мен топтар арасындағы қатынастардың консолидациялануы және қайта құрылымдалуы, бюракраттық кедергілерді азайту арқылы экономикалық дамуға көмектесу, ресурстар дефициті жағдайында экономиканы оптимизациялау және т.б; Сыбайлас жемқорлық қарым қатынастарының жете айқындалған субъектілерінің болуы, әлеуметтік рөлдердің бөлінуі; Сыбайлас жемқорлық әрекеттер субъектілеріне мәлім белгілі бір ойын ережелерінің, нормаларының болуы;

Сыбайлас жемқорлық әрекеттердің қалыптасқан сленгі, тілі мен рәміздік белгілері; мүделі адамдарға белгілі және орныққан қызметтер таксасы.

Сыбайлас жемқорлық экономикалық заңдардың еркін жұмыс істеуін әжептәуір шектейді және әлемдік қауымдастық алдында елдің беделін төмендетеді, ел үшін пайдалы шетелдік инвестициялардың жолындағы ең бір басты бөгеттердің бірі болып табылады. Таза және әлеуметтік бағыттағы бизнес нарықтан күшпен ығыстырылып шығарылады, өйткені, бұндай бизнесті сыбайлас жемқорлық тиімсіз кәсіпке айналдырады.

Сыбайлас жемқорлықтың бейімделу қаблеті ғаламат, үздіксіз мимгрцияға түсе алады, түрін өзгертеді және кемелдене береді, әлеуметтік, құқықтық бақылау мен заңи жауапкершіліктің кемшіліктерімен ақдандақтарын шебер пайдаланады.

Ішінара өздеріде сыбайлас жемқорлықпен шырмалған құқық қорғау органдарының институталынған сыбайлас жемқорлықпен күресу үшін жеткілікті мүмкіндіктері мен тиісті тәуелсіздіктеріде жоқ. Темір ұшбұрыш атанғандар жемқорланған құқық қорғау бюрократия қылмыстық бизнес, ұйымдасқан қылмыс өз заңдарымен өмір сүреді[2, 716].

Сыбайлас жемқорлық ұлттық шекаралардың шеңберінен шығып кетеді, сондықтан онымен күрес глобалдық ауқымда жүргізуді қажет етеді. Одан түскен

түсімдер жуылғаннан кейін әлемдік және ұлттық қаржы ағындарына құйырылады да, мемлекеттік және халықаралық билік пен экономика институттарын бұзады. Ол заңның, демократия мен адам құқықтарының үстемдігіне қатер төндіреді, қоғамның моральдық тіректерін, билікке деген сенімді, мемлекеттік басқару, теңдікпен әлеуметтік әділеттілік қағидаларын қиратады, бәсекеге бөгет жасайды, экономикалық дамуды қыйындатады. Әсіресе ең қауіптісі ол мемлекеттік билік органдарындағы сыбайлас жемқорлық. Бұл жағдайда ол монополияның билікпен симбиозының, мемлекеттік қызметшілердің шешім қабылдауындағы қауқарсыздығының және шенеуніктердің бақылауында болуы мен олардағы құқықтық жауапкершілік жүктелмеуінің көленкесіне айналады. Тәжербие көрсетуінше, сыбайлас жемқорлық мемлекеттік басқарудың бүкіл жүйесін бұзады, мемлекеттік билік пен мемлекеттік қызметтің беделінің құлдырауына мүмкіндік жасайды. Сыбайлас жемқорлық экономиканың дамуына кедергі жасайды және әсіресе экономика саласындағы ұйымдасқан қылмыстың өсуіне мүмкіндік береді[3, 52б].

Мемлекеттік автокөлікті ұйымдасқан қылмыстың қолдануы мемлекеттік өкілетілікті жекеменшікке айналдыру амалы ретінде тікелей сыбайлас жемқорлықпен байланысты. Гегель былай деп жазады: Мемлекеттік биліктің жеке индивидуум иеленген үлесі жалпыға ортақ биліктің жоғалтқаты деген сөз. Ол аз десеніз, индивиттер мен қылмыстық құрылымдар биліктің өздері иеленген бөігіне сүйене отырып, мемлекетке, азаматтық қоғам институттарына, оның құндылықтарына шабуылға шығады. Сыбайлас жемқорлық мәселесін шешпей, мемлекеттік басқарудың міндеттерін сәтті орындау мүмкін емес.

Сыбайлас жемқорлық феноменін түсінуге қатысты сан түрлі әдістелелік ыңғай бағыттар бар. Оны ежелден ақ түлі әлеуметтік, саяси, криминологиялық, құқықтық аспектілерде қарастырған.

Осылайша, Плотон мен Аристотель сыбайлас жемқорлықты саяси категорияға жатқызды, Н. Макиавелли оны мемлекеттіе, азаматтық ізгілікті бұзатын жалпы сырқатының белгісі санады, Ш.Монтаскье оны нәтижесінде жақсы саяси тәртіп немесе жүйе жарамсызға айналатын дисфункционалдық үдеріс ретінде сипаттады.

Қазіргі ғылыми оқулық және қоғамдық көсемсөздік әдебиетерінде де сыбайлас жемқорлыққа түрліше анықтама береді. Сыбайлас жемқорлық туралы онымен күресудің әмбебап амалын анықтауға негіз болатын бірауызды ұғымды қалыптастыру күрделі эволюциялық үдеріс. Сыбайлас жемқорлықтың интегралдық сипаты бұл күрделі құбылыстың бір ізді, бір мағыналы анықтамасын жасауға бүгінгі күні мүмкіндік бермей отыр.

Алайда, әрбір сыбайлас жемқорлықтың тарихи алғашқы анықтамалары құқық саласына жатады.

Коррупцияның яғни сыбайлас жемқорлықтың анықтамасына этимологиялық тұрғыдан келсек, ол *conruptio* деген латын сөзінен аударғандағы сатып алу, пара беру мағынасын білдіреді. Рим құқығында сонымен қатар сындыру, бүлдіру, бұзу, зиян келтіру, фальсификациялау, сатып алу ретінде түсіндірілетін және тиісінше заңға қайшы әрекетті білдіретін *conruptio* ұғымы бар.

Орыс тілінің түсіндірме сөздігі сыбайлас жемқорлықты парамен сатып алушылық, лауазымды басшылардың, саяси қайраткерлердің сатымпаздығы ретінде сипатайды.

Қазақстан Республикасының сыбайлас жемқорлықпен күрес туралы заңы сыбайлас жемқорлықты мемлекеттік қызмет атқаратын адамдардың және оларға теңестірілгендердің мүліктік игіліктер мен артықшылықтарды өз қызмет бабы және онымен байланысты мүмкіндіктер арқылы пайдалануы, әйтпесе оларды мүліктік пайда табу үшін тікелей өздері немесе делдалдар арқылы басқаша пайдалана отырып, заңмен қарастырылмаған түрде шешім қабылдауы, сонымен қатар, ол адамдарды

жеке және заңды тұлғаларды оларға аталған игіліктермен артықшылықтарды беру арқылы заңсыз сатып алуы ретінде сипаталады[4, 89б].

Халықарарлық құқық көздері сыбайлас жемқорлыққа әлдеқайда керек анықтама береді және тиістінше сонымен байланысты құқық бұзушылық субъектілерінің кеңейтілген шеңберін береді.

Дефинициялардың мейілінше ықшам, бірақ мазмұндыларының бірі Бірікен ұлттар ұйымының Тоғызыншы конгресі ұсынған, сыбайлас жемқорлықты жеке мақсата пайда табу үшін мемлекеттік билікті асыра пайдалану ретінде сипатайтын анықтама.

Кейбір анықтамаларда, мәселен, сыбайлас жемқорлықпен күрес жөніндегі Бірікен ұлттар ұйымының хатшысы дайындаған ережеде берілген анықтамада сыбайлас жемқорлық қылмыстық істердің жіктелген төмендегіде 3 тобының жиынтығы ретінде түсіндіріледі:

- А) лауазымды адамдардың мемлекеттік меншігін ұрлауы, жымқыруы және иеленуі;
- Б) жеке басшының пайдасы үшін қызмет бабын асыра пайдалануы;
- В) қоғамдық парыз бен жеке есеп арасындағы мүдделер қақтығысы.

Еуропалық Кеңестің сыбайлас жемқорлық жөніндегі тәртіп тобының анықтамасы бойынша, сыбайлас жемқорлық мемлекеттік немесе жеке белгілі бір міндеттер атқару тапсырылған адамдардың оларға мемлекеттік лауазымды басшы, жеке қызметкер, тәуелсіз немесе басқа түрдегі қатынастар статусы бойынша жүктелген міндеттемелрінің бұзылуы және өздері әлде өзгелер үшін кез келген заңсыз жолмен пайда табу мақсатындағы паракорлығы немесе кез келген басқа әрекеттері.

Бірікен ұлттар ұйымының бас ассамблеясының 34 ші сессиясында құжаттарында сыбайлас жемқорлықты пара, жөнсіз артықшылық немесе оның мүмкіндігіне ие болған адамнан талап етілетін, оның негізсіз міндетерін немесе мінез құлқын бұзуға әкеп соқтыратын тікелей немесе жанама талап: пара немесе кез келген басқа да тиеселі есеп артықшылық пен соның мүмкіндігін ұсыну және оның қабылдануы.

Бірікен ұлттар ұйымының сыбайлас жемқорлықпен халықарарлық күрес жөніндегі анықтамалық құжаттарында сыбайлас жемқорлық жеке мақсатарда пайда табу үшін мемлекеттік билікті асыра пайдалану ретінде сипаталады. Бұл ұғым пара қорлықты лауазым иесін борыш тұрғысындағы жолдан тайдыру үшін силық беру, непотизмді яғни тамыр таныстық жөнімен кіріс кіргізуді немесе пайдалы лауазымдарға туысқандарды немесе өз адамдарын орналастыруды және көпшілікке ортақ меншікті жеке мақсата қолдануды қамтиды.

Сыбайлас жемқорлықтың анықтамасына қатысты көз қарас пікірлердің алуан түрлігі бұл құбылыстың күрделілігін білдіреді және оның терең де жан жақты зерттеуді талап етеді бріншіден, сыбайлас жемқорлықты түсіндірудің теоретиялық деңгейін терендету яғни дәл айтын анықтама беру, сыбайлас жемқорлық пен оның дамуына мүмкіндік жасайтын себептерді тексеру, екіншіден, сыбайлас жемқорлықтың қоғамдық экономикалық, әлеуметтік және саяси өміріне ықпалын анықтау және бұл құбылыспен күресу бағытындағы нақтылы шаралар жүйесін құру.

Сыбайлас жемқорлықтың түрліше көрініс беретіндігін ескере отырып, соған сәйкес жіктелу жүйелеріне көңіл аудару қажет.

Әдебиеттерде сыбайлас жемқорлықты саяси және экономикалық деп бөліп көрсетеді. Саяси жемқорлықтың дамуы елде бақылаудан тыс саяси ахауылдың қалыптатуына әкеп соғуы мүмкін және демократиялық институтар мен биліктің түрлі бұтақтарының балансына қатер төндіреді. Экономикалық сыбайлас жемқорлық нарықтық институтардың тиімділігі мен мемлекеттің реттеушілік қызметінің тиімділігін төмендетеді.

Сонымен қатар элитарлық және төменгі сыбайлас жемқорлық түрлеріне де жіктеледі. Элитарлық сыбайлас жемқорлықтың ерекшеліктері: оны жасайтын

субъектілердің әлеуеттік жағдайының жоғарлығы; олардың әрекеттерінің биік интеллектуалды амалдармен іске асыруы; орасан зор заттық, тәни және моральдық зияны яғни бағасы қымбат шешімдерді заңдар формулаларын, мемлекеттік тапсырмаларды, меншік тұрпатын өзгерту және тағыда басқа сол сияқты шешімдер қабылдауда кездемеді, аса мұқият жасырылған озбырлықтар.

Екіншіден шенеуніктер мен азаматардың ортанғы және төменгі деңгейлерінде таралған және олардың арасындағы ұдайы, ескілшілдіке негізделген (айыппұлдар, тіркеулер және т.б) байланыстарымен етене. Сыбайлас жемқорлықты келісімге екі жағы да мүдделі топтар көбінесе бір мемлекеттік ұйымда болады. Мысалы шенеуніктің параны өз бастығына бұның сыбайлас жемқорлықты әрекетін жасырып жабуы үшін бергені де әдетте тік сызықты аталатын сыбайлас жемқорлық боп табылады. Ол әдетте жоғарғы мен төменгі сыбайлас жемқорлықтар арасындағы көпір қызметті атқарады. Бұл сыбайлас жемқорлықтың бөлшектелген актілер кезеңінен тамыры берік, ұйымдасқан формалар кезеңіне өтуін білдіретіндіктен де, өте ерекше қауіпті.

Жалпы үрдістерге байланысты мемлекеттік емес ұйымдардағы сыбайлас жемқорлықты айтады. Комерциялық немесе қоғамдық ұйымның қызметкері де өзіне тиесілі емес ресурстарды пайдалануы мүмкін, ол да өз ұйымының жалылық міндеттерін орындауға тиіс, өзіне пайда табаты екінші тараптын пайдасы үшін, ұйымның мүделеріне нұқсан келтіретін әрекетер арқылы байюға оның да мүмкіндігі бар.

Жалпы үрдістерге байланысты халықаралық ұйымдардағы сыбайлас жемқорлық айрықшаланады. Халықаралық ұйымдардағы бюрократшылдық өз елдерінің қоғамдық ұйымдары тарапынан бақыланатын ұлттық ұйымдармен салыстырғанда оншалықты қатты тексерілмейді. Соның бәрі сыбайлас жемқорлыққа жол ашады, оның үстіне сыбайлас жемқорлықты келісімге келушілер халықарақлық ұйымдардың жұмыс ерекшеліктеріне байланысты бастарын тәуекел қатерге әлдеқайда азырақ тігеді.

Сөйтіп, халықаралық экономикалық байланыстарда сыбайлас жемқорлық шеледдік капитал қатысатын кәсіпорындардың құрылуы, инвестициялық жобалар және мемлекеттік меншікті жекешелендіру, өнімді бөлу мәселесін басқа да түрде шешу барсында көрініс береді.

Зерттеушілер сыбайлас жемқорлықтың дамуының шартты географиялық атаулармен аталатын төмендегідей үш түрлі моделін атап көрсетеді. Ол модельдер сыбайлас жемқорлықтың жүйелі құбылысқа, яғни, саяси құрылым мен бүкіл қоғамдық өмірдің ажырамасыз бөлігіне айналуын сипаттайды.

Азиялық модель: сыбайлас жемқорлық мемлекеттің жұмысымен байланысты әдеттегі және қоғамда қабылдауға жарамды мәдени және экономикалық құбылыс.

Африкалық модел: билік өзара кіскен басты экономикалық кландар тобына сатылады және саяси әдіс тәсілдер арқылы олардың сенімді өмір сүрулерін қамтамасыз етеді.

Латынамерикалық модель: сыбайлас жемқорлықтың бетімен кетушілігі экономикалық көленкелі және қылмыстық секторларының мемлекетпен барабар күш қуатқа жетуіне мүмкіндік береді. Білік мемлекет ішінде мемлекет құрған мафиямен тікелей бетпе бет келіп қалған болып шығады. Ұдайы саяси тұрақсыздық сыбайлас жемқорлықпен күрес толқынында диктатура орнамау мүмкіндігін өсіреді.

Сыбайлас жемқорлық механизмдеріне әдетте мыналарды жатқызады:

А) мемлекеттік немесе басқада қызметтегі адам заңсыз түрде беделі немесе сонымен байланысты мүмкіндіктеріне сүйеніп, өз қызметтік өкіліктерін немесе қызметтерін жеке және заңды тұлғаларға, топтарға соның ішінде ұйымдасқан қылмыстық құрылымдарға сататын, ал сатып алушы мемлекеттік немесе басқада құрылымды өз мақсатына баюға, артықшылықтарды заң жүзінде рәсімдеуге, заңда белгіленген

жауапкершіліктен, әлеуметтік бақылаудан босауға және тағы басқа мақсатарға пайдалануға мүмкіндік алатын екіжақты келісім;

Б) қызметкерлердің пара, көлденең сыйлықтар алу мақсатындағы бопсалаушылықтары;

В) қызметкерлерді өте белсенді, батыл түрде, тіпті оларға психикалық тұрғыдағы қатты ықпал ету арқылы сатып алу. Соңғы әдіс көбінесе әсіресе ұймдасқан қылмысқа тән.

Сыбайлас жемқорлықтың логикалық ауқымына қоғамдық қауіпті әрекеттердің біртекті түрлері кіретін көпқұрылымды және көпденгейлі мазмұнындағы құбылыс болып табылады.

Құзырлы халықаралық ұйымдар жүргізген зерттеулер нәтижесіне сәйкес, қазіргі кездегі сыбайлас жемқорлықтың басты түрлері мыналар:

А) мемлекеттік басқарудағы сыбайлас жемқорлық в) іскерлік белсенділікті жүзеге асыру барысындағы, яғни ұлттық және халықаралық бизнестегі сыбайлас жемқорлық с) жоғарғы эшалондағы саяси, әкімшілік және қаржылық саласындағы сыбайлас жемқорлық[5, 136].

Сыбайлас жемқорлықтың көптеген нақтылы тұрпатары (көріністері) бар: парақорлық фавотизім, непотизм (тамыр таныстық), протекционализм, лоббизм, қоғамдық ресурстар мен қорларды заңсыз бөлу мен қайта бөлісушілік, заңсыз жекешелендіру, саяси құрылымдарды (партиялар мен тағыда басқа) заңсыз қолдау және қаржыландыру, бопсалау, жеңілдіктері бар кредиттер, тапсырыстар беру, қоғамдық ресурстарға қол жеткізу үшін жеке байланыстарды пайдалану және басқалар.

Бұрынғы кеңестік мемлекеттерде қазір лауазымды басшыларды сатып алудың дәстүрлі түрлерімен қатар жаңалары да қолданылады: шетелдерге бару шығындарын көтеру, жеңілдіктері бар кредитер, түрліше қызметтер көрсету, мемлекеттік аппаратағы жұмыстан босатылғаннан кейін жалақысы жоғары қызмет беру, комерциялық құрылымдар кеңестерінің немесе тең құрылтайшылардың құрамына қосу.

Аталғандарды жинақтай келгенде, сыбайлас жемқорлықпен байланысты заң бұзушылықтар мыналарды қамтитынын белгілеуге болады: А) заттық, басқада игіліктер мен артықшылықтар ұсыну және оларды қабылдау түрінде жасалатын сыбайлас жемқорлық заң бұзушылықтар; б) сыбайлас жемқорлыққа жағдай туғызатын және оны қамтамасыз ететін құқық бұзушылықтар (қызметтік өкіліктерді қызмет мүдесіне қайшы қолдану, билікті асыра пайдалану және тағы басқа). Бұндай құқық бұзушылықтар әртүрлі қылмыстық құқықтық, әкімшілік, азаматтық құқықтық тәртіп сипатарына ие болады.

Жемқорлық мінез әрекетердің азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарына, қоғам мен мемлекеттің заңды мүделеріне қол сауғатын, неғұрлым қауіпті тұрпатарына мемлекеттік қарсы тұрудың ең өткір формасы сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы қылмыстық саясаты, оның ішінде корупциялық қылмыстар мониторингін, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қылмыстық саясат субъектілерінің құзірет сәтімен шектеуді, сыбайлас жемқорлықтың неғұрлым қауіпті көріністеріне қарсы күресті ресурстық тұрғыдан қамтамасыз етуді, сыбайлас жемқорлық қылмыстар үшін қылмыстық қудалау заңдылығының кепілдемесін жасауды нәтижелі іске асыру бұндай қылмыстардың толайым тізімін бекітпейінші мүмкін емес.

Сыбайлас жемқорлық қылмыстардың сипатамаларына мыналар жатады:

- 1) Ол(сыбайлас жемқорлық) әртүрлі қылмыстарға жатқызылатын қылмыстарды қамтиды;
- 2) Адамдардың белгісіз тобының мүделеріне жиі қол сұғады яғни құрбандықтың анонимдігі (жасырындығы)

-
- 3) Құпиялықты қатты сақтайды;
 - 4) Ұйымдасқа қылмыспен қатты байланысты.

Сыбайлас жемқорлық қылмыстарды анықтауға қатысты мәселерді шешу барысында Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің ережелерін ескеру қажет[5].

Сыбайлас жемқорлықпен байланысты қылмыстар ретінде мемлекеттік немесе соған теңестірілген қызмет атқаратын адамдардың өз қызмет бабын одан өзі үшінде, өзге біреулер үшінде мүліктік игіліктермен артықшылықтарды алу мақсатында пайдаланатын, қасақана қылмыстық, жазаға лайық әрекеттер саналады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Уголовное право курс лекций И.Ш. Борчашвили Алматы-2006.-18с.
- 2 Криминология В.Бурокалов Санкт-Петербург-2000.-71с.
- 3 Қылмыстық құқық жалпы бөлім А.Н. Ағыбаев Алматы-1997.-52с.
- 4 Қылмыстық құқық ерекше бөлім А.Н. Ағыбаев Алматы-1997.-89с.
- 5 Сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекеттің негіздері. Қ.А. Мамаи Алматы 2004. -136.

Резюме

Коррупция в органах государственной власти развивалась в условиях официального крайне низкого размера содержания служащих, нерегулярной его выплаты, неясной правовой основы предоставления дополнительных льгот служащим, фактического участия государственных структур и их сотрудников в частной предпринимательской деятельности, не вытекающей из задач и правового статуса соответствующего государственного органа.

Summary

Corruption in public authorities developed in the context of the official extremely low level of maintenance of employees, its irregular payment, unclear legal basis of providing additional privileges to employees, the actual participation of public structures and their employees in private business activity which is not following from tasks and the legal status of the relevant public authority.

ӘОЖ:330.341:316.4

Жексембаева Г. Ж.
Магистрант АТУ
э.ғ.д., профессор К.Б.Дауылбаев

КӘСІПОРЫНДАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК - ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫН РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақалада әлеуметтік саясаты мен кәсіпорынның экономикалық қызметі араларындағы функционалдық байланысы ашылған, ол, бір жағынан, кәсіпорындағы әлеуметтік саясаты оның экономикалық тиімділігінен тәуелді, екінші жағынан, әлеуметтік саясат кәсіпорынның экономикалық дамуының факторы болып келеді

Кілт сөздер: Кәсіпорында белсенді әлеуметтік саясатын қалыптастырып енгізудің және оның экономикалық қызметімен өзара байланысы.

Кәсіпорында белсенді әлеуметтік саясатын қалыптастырып енгізудің және оның

экономикалық қызметімен өзара байланысын негіздеудің маңызы зор. Белсенді әлеуметтік саясат қызметкерлердің еңбек әлеуетінің өсуіне және кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігінің жоғарылауына мүмкіндік береді. Нарық экономикаға өтпелі кезеңде әлеуметтік саясатын өткізуде мемлекеттің қатысуы азаяды. Бұл жағдайларда кәсіпорындардың оны іске асырудағы рөлі өсіп кетеді. Диссертацияның өзектілігінің айғағы: кәсіпорында әлеуметтік саясатын жүргізуге мемлекет көп маңыз береді. Экономикалық теориясы мен практикасында кәсіпорындағы әлеуметтік саясатының рөлін түсінуде екі негізгі қарама-қарсы амал бар. Бірінші амалдың жақтаушылары: «Кәсіпорын өндірістік және экономикалық мақсаттарды қойып, оның әлеуметтік саясаты ең жоғары пайда алып, қызметкерлер үшін жоғары жалақы мен акционерлер үшін дивиденттерді қамтамасыз етуде көрінеді» - дейді. Екінші амалдың жақтаушылары «кәсіпорын оның қызметі барысында пайда болатын өндірістік, экономикалық және әлеуметтік міндеттерді шеше алады» деп санайды. Демек, кәсіпорында пайда болатын өндірістік, экономикалық және әлеуметтік міндеттердің шешімінде белгіленген теңдестік болуға тиісті. Осы екі амалдың да болуына құқығы бар. Егер, жұмыс беруші әкімшілік өндірістік, экономикалық, қаржы және әлеуметтік мүмкіндіктер мен ресурстардың бар болуына байланысты осы амалдардың қайсысын таңдайтынын шешеді.

Кез-келген кәсіпорындардың әлеуметтік - экономикалық жүйесінің даму базисі болып тұрақтылық, тепе-теңдік, толықтылық және орнықтылық дәрежесін анықтайтын әртүрлі қарым-қатынасты қалыптастыратын элементтер жүйесі ара-қатынасымен анықталады. Қазіргі әлемде барлық мемлекеттер әлеуметтік-экономикалық жүйені басқару оның шикізатты әлеуетімен келісілмегендігімен қарама-қайшылыққа келеді, жүйелі күрделі дағдарыс себебі өндірістік қабілеттілік және табиғат заңы болып табылады. Сондықтан қажетті қоғамда кәсіпорындардың әлеуметтік-экономикалық дамуы және оның жүзеге асуы үшін жаһандық мүмкіндіктері арасында қарама-қарсылықтары өршиді.

Кәсіпорындардың тұрақты дамуының тепе-теңдігін сақтау үшін, экономика құбылысының қарапайым түрінен күрделіге біртіндеп өтуді қамтамасыз ету үшін қажет жағдай мен алғышарттар болатындығын анықтауға болады, соған сәйкес аймақтың әлеуметтік-экономикалық жүйе шарттарында кәсіпорындардың жаңа сапалы жағдайы қалыптасады [1].

Кәсіпорындардың тұрақты дамуы ерекше сапа ретінде көптеген тосқаулармен теріс ықпалды жою нәтижесінде қалыптасады. Әлемдік дағдарыс жағдайында тұрақтылық – бұл өмір сүрудің негізгі ортасына бейімделу және алға басқан жетістік. Соған сәйкес жүйе тұрақты егер оның барлық қосалқы жүйелері тұрақты болса. Басқа сөзбен айтқанда аймақтың тұрақтылығы оның барлық салалары, кәсіпорындары және территориялық құрылымдарының тұрақтылығын білдіреді. Демек, кәсіпорындардың тұрақты дамуын басқару – бұл мақсатпен тапсырмаларды қою, жағдайды жан-жақты бағалау, шешім қабылдау, оларды жүзеге асыруды ұйымдастыру, қабылданған шешімдердің орындалуы мен түзетулерін бақылау мен талдау сияқты басқару қызмет түрлерін құрайтын үздіксіз үдеріс. Аймақтардағы экономика дамуының өзекті тапсырмаларымен бағыттарын анықтаудан басқа қойылған мақсаттарға қандай ықпалдар есебінен жетуге болатындығын нақты түсіну керек. Сонымен байланысты аймақтың тұрақты даму стратегиясының ажырамас бөлігі болып кәсіпорындардың дамуының негізгі динамикалық және құрылымдық сипаттамаларын білдіретін кешенді болжамы болуы керек [2].

Алматы облысының негізгі стратегиялық келешегі өңдеудің деңгейімен тереңдігін жоғарылатуда әр түрлі ауыл шаруашылық өнімдерінің ірі жабдықтаушысы ретінде аймақ ролін қолдау мен күшейту байланысты болады, сонымен қатар

әлеуетті қалпына келтіру және өнеркәсіпті қазіргі заманғы жаңа өндіріс түрлерін игеру арқылы дамыту.

Болашақта Алматы облысы елдегі аграрлық өндіріспен ауыл шаруашылық өнімдерін өңдеудегі ірі ролін сақтап қалады, соныменқатар аймақтың индустриалы және инновациялы мүмкіндігін өңдеу өнеркәсібінің мамандандырылған бәсекеге қабілетті түрлерін дамыту, инновациялы кәсіпкерлікті дамыту есебінен күшейеді.

Қазіргі таңда дағдарыстан кейінгі дамуда кәсіпорындардың саясаттың болашақтағы бағыты–бұл өнеркәсіп кешенінде жылдамдатылған жаһандануды қолдау, мемлекеттік билікті орталықсыздан дыру, сапаны жақсарту және тұрғындардың өмірсүру деңгейін көтеру, Қазақстанда толықтай, сонымен қоса жеке аймақтарда экономикалық өсу. Алматы облысындағы кәсіпорындардың әлеуметтік – экономикалық дамуындағы негізгі мәселелер төмендегі 1-кестеде берілген.

Кәсіпорындардың әлеуметтік-экономикалық дамуын реттеу әдістер жүйесі ұйымдастыру-құқықтық, экономикалық, үгіттеушілік және арнайы әдістерден тұрады, оларға бағдарламалы-нысаналық басқару әдісі жатады, оны әдіс, тәсіл және құралдар кешені ретінде кәсіпорындардың әлеуметтік-экономикалық дамуында билік органдарының стратегиялық жоспарды, бағдарламаларды және жобаларды қолдану арқылы анықтай аламыз.

Кесте-1 Алматы облысының әлеуметтік-экономикалық дамуындағы мәселелер

Салалар	Дамудағы негізгі мәселелер
Өнеркәсіп	<ol style="list-style-type: none"> 1. Кәсіпорындардың басым бөлігінде заманауи техникалық құрылғылар мен жабдықталмауы және өндіріс қорларының ескіруі; 2. Инвестициялар салымының тұрақсыздығы; 3. Кәсіпорындардың инновациялық белсенділігінің төмендігі; 4. Дайын өнімге деген сұраныстың төмендеуі; 5. Кәсіпорындар шикізаты мен материалының көпшілігі шетелден әкелінуі; 6. Айналым қаражатының жетіспеушілігі және төмен пайыздық және ұзақ мерзімлі несиелердің қолжетімсіздігі.

Ауыл шаруашылығы	<ol style="list-style-type: none"> 1. Егін шаруашылығындағы қожалықтардың бытыраңқылығы және ғылыми-негізделген ауыспалы егісті сақтауға, заманауи технологияларды қолдануға мүмкіндіктің аздығы; 2. Егістіктерді суару жүйесінің техникалық жағынан нашарлауы, суармалы жерді тиімсіз пайдалану. Бұл ауыл шаруашылық өнімділігінің кемуіне әсер етеді;
Құрылыс	<ol style="list-style-type: none"> 1. Облыстағы құрылыс материалдарының басым бөлігі импортталынады, яғни, бұл құрылыстың қымбаттауына әкеліп соқтырады; 2. Білікті мамандармен инженерлік құрамның жетіспеушілігіне байланысты құрылыс жұмыстарының сапасы
Шағын кәсіпкерлік	<ol style="list-style-type: none"> 1. Заңды тұлға түріндегі кәсіпорындар санының аздығы; 2. Шағын бизнес құрылымында коммерциялық саланың басымдығы; 3. Шағын бизнесті қолдауда инфрақұрылымының әлсіз

Экология	1. Ағызған суларды тазалау деңгейінің төмендігі; 2. Қалдықтарды қайта өңдеу зауытының болмауына байланысты, тұрмыстық қалдықтарды жою мәселесінің
Туризм	1. Туристерді орналастыру нысандарының, қонақ үйлер, папансионаттар, демалыс үйлері мен базаларының материалдық қорыжағына және туристік нысандар шоғырланған жерлерде жолдардың тозуы; 2. Туристік жарнаманың жетіспеушілігі, яғни, облыстың туристік әлеуеті туралы жарнамалық ақпараттың жеткіліксіздігі; 3. Туризмнің ғылыми қорының болмауы.
Әлеуметтік сала	1. Жұмыс күші сапасының төмен деңгейі және тиімсіз жұмыспен қамтылудың орыналуы; 2. Ауыл халқы табысының төмендігі; 3. Арнайы әлеуметтік қызметпен барлық мұқтаж
Денсаулық сақтау	1. Әсіресе ауылдық жерлерде дәрігер мамандарының тапшылығы; 2. Медициналық мекемелердің материалдық-техникалық
Білім беру	1. Кейбір аудандарда 3 ауысымды мектептердің болуы; 2. Ауыл кітапханаларының компьютермен қамтылмауы және интернеттің қолжетімді болмауы
Мәдениет	1. Аудан орталықтарынан алыс орналасқан ауылдардың мәдени қызмет көрсету мен қамтуға мүмкіндік бермеуі;
Электрмен қамту	1. Облыстың меншікті отын – энергетикалық ресурстарының жетіспеушілігі. 2. Жылу электр станцияларындағы құрылғылардың тозығы 65%
Сумен қамту мен су шығару	1. Ауыз суын пайдаланушылар есепке алу құрылғыларымен толыққанды қамтылмауы және канализация жүйесі төмендамуы; 2. Техникалық құжаттармен арнайы су тұтыну рұқсатын алуды рәсімдеу қиындығы.

Ақпараттық коммуникациялық технологиялар (АКТ) дамуы	1. Облыс халықтың түрлі әлеуметтік топтары АКТ-н пайдаланудағы мүмкіндіктерінің теңсіздігі; 2. Мемлекеттік электронды қызметтерді көрсетуге бағытталған ақпараттық жүйенің жеткіліксіздігі;
Ескерту–[3] әдебиет көзінің негізінде жасалған	

Сәйкесінше, бағдарламалы-нысаналық басқару тәсілі арқылы, аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуын реттеу-бұл ғылыми-экономикалық шаралар жүйесі, сала аралық және аймақ аралық түрдегі және елмен кәсіпорындардың әлеуметтік-экономикалық дамуындағы ұзақ мерзімді мақсаттарды жасаумен байланысты қиындықтардың шешуін қамтамасыз етеді. Жоспарлау үлгісі келесі түрде болуы мүмкін: басқару объектісінің және сыртқы ортаны зерттеу- ойды

болжау және оның даму мүмкіншілігі-басқару объектісінің даму мақсаты- стратегия баламасын зерттеу және жасау- қолайлы стратегияны таңдау [3].

Кәсіпорындардың әлеуметтік-экономикалық дамуының мақсаттық бағдарламасы мен стратегиясын қалыптастыратын келесі деңгейлерін анықтауғ а болады: жалпы мемлекеттік. Бұл аймақтың дамуын ынталандыру, болашақ бағдарламаларды және кәсіпорындардың мәселелерді шешу үшін салалық бағдарламаларды, мемлекеттің анықтауы және жүзеге асыруы, бұл араймақтық экономиканың жеке кәсіпорындардың аспектілері өнеркәсіп, кәсіпкерлік, ауыл шаруашылығына әсер етеді;

Қолданылған мақсаттық-бағдарламалық басқару әдісі көмегімен әлеуметтік – экономикалық дамуды реттеудің иерархиялық деңгейлерінің жиынтығы берілген (кесте 2).

Кесте 2-иерархиялық деңгейлерінің жиынтығы

Басқару деңгейі	Жоспарлы құжат түрлері	Атауы
Жалпы мемлекеттік	Мемлекеттің стратегиялық дамуы	"Қазақстан-2050" Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты 2012 жылғы 14 желтоқсан [1]
	Мемлекеттің стратегиялық жоспарының дамуы	«Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспары» Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 1
	Экономика салаларын қолдау бағдарламалары	Жұмыспен қамту 2020 бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 19 маусымдағы №336 қаулысымен – Астана, "Бизнестің жол картасы 2020" бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2010 жылғы 13 сәуірдегі №301 Қаулысы [147]
Аймақтық	Аймақтардың даму бағдарламалары	Алматы облысының 2011-2015 жж. арналған Даму
		2020 жылға арналған Алматы облысының индустриалды – инновациялық дамуының тұжырымдамасы [149]
Ескерту – әдебиет көзінің негізінде жасалған		

Алматы облысы орта көрсеткішті аймақтарға жататындықтан, дамудың маңызды стратегиялық бағыттарына көңіл қою керек. Алматы облысы біртұрғынға ішкі аймақтық өнімге, өнеркәсіптік өнім өндіруге, өнімді инновациялық дамытуға, орта айлық еңбекақы, күнкөріс минимумына өсіруге әрекет етуді қажет етеді.

Облыстың басты мақсатын жүзеге асырудың маңызды нәтижесі халықтың әлаухаты мен әлеуметтік қызметтердің жоғары деңгейін қамтамасыз ететін, үдемелі дамиды, теңдестірілген және бәсекеге қабілетті экономиканы құру болып табылады.

Зерттеу жұмыстың негізінде кәсіпорындардың әлеуметтік-экономикалық

дамуын реттеуді қалыптастыруда үлес қосу мақсатында мынандай ұсыныстар жасауға болады:

1. Автор тарапынан кәсіпорындардың әлеуметтік –экономикалық дамуын реттеуді қалыптастыруға берілген анықтамасының маңыздылығын ескере отырып, ғылыми айналымға ұсынған анықтамасын енгізуді қарастыру.

2. Кәсіпорындардың әлеуметтік-экономикалық дамуын реттеуді мемлекеттік жоспарлау жүйесінің құжаттары бойынша қалыптастыру;

3. Аймақтардағы кәсіпорындардың әлеуметтік-экономикалық дамуының бірден бір құралы және өзін-өзі басқарудың нақты жүйесі–мемлекеттік бағдарламалар болып табылады. Осы орайда, шет мемлекеттердің оның ішінде нақтырақ айтсақ, Ресей мемлекетінің мемлекеттік бағдарламалар дайындаудағы тәжірибесінде жүгіну қажет.

4. Кәсіпорындардың әлеуметтік-экономикалық дамуының нәтижесі ретінде экспортқа бағдарланған ғылыми сиймды және жоғары технологиялы өндірісті дамыту;

5. Алматы облысы бойынша жаңа экономикалық бағыттың саясаты ретінде инвестициялар тартумен кластерлер дамытуды жүйелі міндетке қою;

6. Алматы облысында кәсіпорындардың әлеуметтік-экономикалық дамуын реттеуде қазіргі заманғы кешенді зерттеу негізінде жасалынған кластерлік талдау әдісін мүмкіндігінше қолдану;

7. Алматы облысы Қытай Халық Республикасымен және Қырғызстан Республикасы меншектесетіндіктен, шекара маңындағы сауда орталықтарының инфрақұрылымын дамытуды нақты жолға қою, жүзеге асырылуын қадағалау;

8. Алматы облысының туристік әлеуеті табиғи-рекреациялық ресурстардың жеткілікті болуына байланысты дамыған сервистік жүйесімен инфра құрылымы бар халық аралық туристік орталықты қалыптастыруға;

9. Инфрақұрылымдық кешенмен әлеуметтік саланы дамыту арқылы облыстың ауылдық аудандарымен басқада шағын қалаларды дамыту деңгейін теңестіру;

10. Түлектерді, яғни жас мамандарды жұмыспен қамтуды әрбір мекемеге заңды түрде жүктеу;

11. Жақын аралық мерзімде аймақаралық, мемлекетаралық жәрменкелер ұйымдастыру;

12. Мемлекеттік бағдарламаларды тиімді пайдаланып, жүзеге асырылуын қадағалау;

13. Облыстың ақпараттық жүйесін дамытуды, сондай-ақшалғай ауылдарда «электронды үкімет» инфрақұрылымына ауысуын қамтамасыз етуге бағыттау; Осы ұсыныстарды ескерген жағдайда, Алматы облысы ауылшаруашылығы өнімдері мен өңделген өнімдерінің ірі өндірушісі, өңдеу өнеркәсібі үдемелі дамиды өңір болады, халықаралық сауда, көлік-логистикалық қызметі мен туризм орталығы, инфрақұрылымы дамыға және өмірдеңгейі тұрақты артатын аймақ бола алады.

Қорытындылай отырып, Алматы облысының бәсекелестілігін арттыру мақсатында–кластерлік даму және инвестиция тарту жолдарын анықтады. Жалпы бұл екі саланы дамытудың мақсаты– кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру, ғылыммен бизнестің жоғары қарқынды экономикалық өсуін, ұлттық экономиканың әртараптануын және жетілуін қамтамасыз ету болып табылады.

Қазақстан кәсіпорындардың және Алматы облысының статистикалық мәліметтері бойынша кластерлік және дискриминанттық талдау жасаланып, экономикалық көрсеткіш деңгейлері анықталды және облыс бойынша кейінгі жылдарға болжам жасалынды. Жалпы зерттелген тақырып бойынша ұсыныстар негізделді.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Эффективность менеджмента организации. Учебное пособие. – М.: КНОРУС, - 2015, - 292 с.
- 2 Эффективность управленческого труда: политико-экономическое исследование. – М.: ЮНИТИ, - 2014, - 234 с.
- 3 Сәбден О. Экономика: Таңдамалы еңбектері.–Алматы, ҚР БҒМ ҒК ЭИ, 2014. Том III: Бәсекелестік экономика: Оқу құралы. Үшінші басылуы. –468 б.
- 4 Сейдахметов А.С. Кәсіпкерлік: оқулық. - Алматы : Экономика, 2014. - 343 б.
- 5 Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Жолдауы // Официальный сайт Президента РК www.akorda.kz
- 6 Алтынбекұлы Қ., Кәсіпорындардың өтімділігін басқару. Оқу құралы. – Алматы: Экономика, 2017.

Резюме

В статье рассмотрены становлена функциональная взаимосвязь между социальной политикой и экономической деятельностью предприятия, с одной стороны, социальная политика предприятия зависит от ее экономической эффективности, а с другой стороны, социальная политика является фактором экономического развития предприятия.

Summary

Formation and development of active social policy in the enterprise and its interconnection with economic activity. At the same time, the functional interaction between the social and political economy and the social policy, the social policy of the company creates an economic effectiveness, and social policy is a factor in the economic development of the enterprise.

УДК: 341.23:347.1(574)

Заки Б.Е.

Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясының магистранты

Ғылыми жетекші:

з.ғ.д., профессор Жалаири Ө.Ш.

ҚАЗАҚСТАНДА АДАМ ЖӘНЕ АЗАМАТТАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ ЖАЛПЫҒА ОРТАҚ ДЕКЛАРАЦИЯСЫ ЖӘНЕ АДАМ МЕН АЗАМАТ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН ЕРКІНДІК ЖҮЙЕСІ

Автор бұл мақалада Қазақстанда адам және азаматтардың құқықтарының жалпыға ортақ декларациясы және адам мен азамат құқықтары мен еркіндік жүйесін қарастырған.

Кілт сөздер: Қазақстан Республикасы, адам және азамат, құқық, жүйе, қадір-қасиет, мемлекет, халық, қағида, конвенция, жарғы, бостандық.

Адамдардың құқықтарын халықаралық деңгейде қамтамасыз етудегі құжаттардың арасынан 1948 жылы 10 желтоқсанда БҰҰ Бас Ассамблеясының үшінші сессиясында қабылданған Адам құқықтарының жалпы декларациясының алар орны ерекше. Бұл декларацияға сәйкес, барлық адамдар өздерінің қадір-қасиеті

және құқықтары тұрғысынан еркін және тең болып туылады. Декларацияда адамның жеке өміріне қатысты құқықтары, саяси құқықтары, мүлікке қатысты, білімге қатысты, еңбекке қатысты, дінге қатысты құқықтары кеңінен қарастырылған.

Адамдардың құқықтарын халықаралық деңгейде қамтамасыз етудегі тағы да бір маңызды құжат - Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық Пакті. Бұл пакт 1966 жылы 19 желтоқсанда Нью-Йоркте қабылданды.

Осы пактіге сәйкес, барлық халықтар өзінің мемлекеттік құрылысын өздері шешуге құқылы. Осы құқық бойынша олар өз елінің саяси мәртебесін еркін белгілеп, оның экономикалық, әлеуметтік және мәдени дамуын еркін түрде қамтамасыз етеді. Барлық халықтар алдарына қойған мақсат-мұраттарына жету жолында халықаралық экономикалық ынтымақтастықтан туындайтын, өзара тиімділік қағидаттары мен халықаралық құқыққа негізделген қандай да болсын міндеттемелерге нұқсан келтірместен, өз елінің табиғи байлықтары мен ресурстарын еркін игере алады. Бірде-бір халықты меншігіндегі тіршілік етуге қажетті заттардан еш уақытта айыруға болмайды. Осы пактіге қатысушы мемлекеттердің бәрі, соның ішінде өзін-өзі басқарушы емес және қамқорлығындағы аумақтарды басқаруда жауапты мемлекеттер де, Біріккен Ұлттар Ұйымы Жарғысының ережелеріне сәйкес, мемлекеттік құрылысын өзі шешу құқығын жүзеге асыруын көтермелеуге және ондай құқықты құрметтеуге тиіс. 140 Пактіге қатысушы әрбір мемлекет жекелей түрде және халықаралық көмек пен ынтымақтастық ретінде, атап айтқанда, экономикалық және техникалық салаларда, осы пактіде танылған құқықтарды барлық тиісті тәсілдермен, атап айтқанда, заңнамалық шаралар қабылдауды қоса алғанда, бірте-бірте толық жүзеге асыруды қамтамасыз ету үшін қолда бар ресурстардың барынша ауқымды шегінде шаралар қабылдауға міндеттенеді. Пактіге қатысушы мемлекеттер пактіде жарияланған құқықтар нәсілге, түр-түске, жынысқа, тілге, дінге, саяси немесе өзге наным-сенімдерге, ұлттық немесе әлеуметтік шығу тегіне, мүліктік жағдайға, сондай-ақ туылуы немесе өзге де жағдаяттарға қарамастан, қандай да болмасын кемсітусіз жүзеге асырылатынына кепілдік беруге міндеттенеді.

Дамушы елдер адам құқықтарын және өз халық шаруашылығын тиісті есепке ала отырып, өздерінің азаматтары болып табылмайтын адамдарға осы пактіде танылған экономикалық құқықтарды қандай ауқымда беруге кепілдік бере алатынын айқындай алады. Пактіге қатысушы мемлекеттер пактіде көзделген барлық экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтарды ерлер мен әйелдердің тең пайдалануы құқығын қамтамасыз етуге міндеттенеді.

Қайсыбір елдерде заң, конвенциялардың, ережелердің күшімен не болмаса әдет-ғұрыптар арқылы танылған немесе қолданыстағы қандай да бір болмасын негізгі адам құқықтарын аталған пактіде мұндай құқықтар танылмайды немесе танылған күннің өзінде кем ауқымда танылады деген сылтаумен ешбір шектеуге немесе кемітуге жол берілмейді.

Пактіге қатысушы мемлекеттер әр адамның өз еркімен таңдап алған немесе өз еркімен келіскен еңбегімен күнкөріс жасау мүмкіндігі құқығын қамтитын еңбек етуге құқығын мойындайды және осы құқықты қамтамасыз етуге тиісті қадамдар жасайды. Бұл құқықты толық жүзеге асыру үшін осы пактіге қатысушы мемлекеттер қабылдауға тиісті шараларға адамның негізгі саяси және экономикалық бостандықтарына кепілдік беретін жағдайдағы кәсіби-техникалық оқыту мен дайындық бағдарламаларын, экономикалық, әлеуметтік және мәдени ұдайы даму мен толық өндірушілік еңбекке қол жеткізудің жолдары мен тәсілдері кіреді [1,11 б.].

Пактіге қатысушы мемлекеттер әрбір адамның, өзінің экономикалық және әлеуметтік мүдделерін жүзеге асыру және қорғау үшін кәсіптік одақтарды құру және осындай ұйымдарға өзінің таңдауы бойынша, сол тиісті ұйымның ережесін бұзбау шартымен ғана кіру құқығын; аталған құқықты пайдалану заң бойынша көзделген және демократиялық қоғамдағы мемлекеттік қауіпсіздік немесе қоғамдық тәртіп

мүдделерін немесе басқа адамдардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау үшін қажеттілерінен басқа ешбір шектеулерге жатпайды; кәсіптік одақтардың ұлттық федерациялар немесе конфедерациялар құру құқығын және де соңғылардың халықаралық кәсіподақ ұйымдарын ашу немесе соларға қосылу құқығын; кәсіптік одақтардың өз жұмыстарын кедергісіз және заң бойынша көзделген және демократиялық қоғамдағы мемлекеттік қауіпсіздік немесе қоғамдық тәртіп мүдделерін немесе басқа адамдардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау үшін қажеттілерінен өзге қандай да бір болмасын шектеулерсіз жұмыс жүргізу құқығын; әр елдің заңдарына сәйкес жүзеге асырылған жағдайдағы ереуілдерге шығу құқығын қамтамасыз етуге міндеттенеді.

Пактіге қатысушы мемлекеттер әркімнің өзі және отбасының жеткілікті тамақтануын, киімі мен баспанасын қамтитын, жеткілікті тұрмыс деңгейінде өмір сүру және тұрмыс жағдайын үнемі жақсарту құқығын таниды. Қатысушы мемлекеттер, бұл ретте еркін келісімге негізделген халықаралық ынтымақтастықтың маңызы зор екенін тани отырып, осы құқықтың жүзеге асырылуын қамтамасыз ету үшін тиісті шаралар қабылдайды. Пактіге қатысушы мемлекеттер әрбір адамның аштықтан бостандығы негізгі құқығын тани отырып, жекелей өзі және нақты бағдарламалардың жүргізілуін көздейтін халықаралық ынтымақтастық тәртібінде:

- техникалық және ғылыми білімді кеңінен қолдану жолымен азық-түлікті өндіру, сақтау және тарату әдістерін жақсарту, табиғи ресурстарды неғұрлым тиімді игеріп, пайдалану үшін тамақтану принциптері мен аграрлық жүйені жетілдіру немесе реформалау туралы білімді тарату үшін;

- азық-түлік өнімдерін экспорттаушы, сонымен қатар импорттаушы елдердің қажеттіліктеріне сәйкес және олардың проблемаларын ескере отырып, дүниежүзілік азық-түлік қорының әділ бөлінуін қамтамасыз ету үшін қажетті шаралар қабылдауға тиіс.

Пактіге қатысушы мемлекеттер әрбір адамның білім алуға құқығын таниды. Олар білім - адамның жеке басының толық кемелденуіне және өзінің қадір-қасиетін сезінуіне бағытталып, адам құқықтары мен негізгі бостандықтарына деген құрметті нығайтуы тиіс екендігімен келіседі. Бұдан әрі, олар білім баршаға еркін қоғамның пайдалы қатысушылары болуына мүмкіндік туғызып, барлық ұлттар мен нәсілдік, этникалық және діни топтар арасындағы өзара түсіністік, төзімділік пен достыққа ықпал етіп, Біріккен Ұлттар Ұйымының бейбітшілікті қолдау жолындағы жұмысына жәрдемдесетінін құптайды.

Пактіге қатысушы мемлекеттер осы құқықты толық жүзеге асыру үшін:

- бастауыш білім баршаға бірдей міндетті және тегін болуы тиіс екендігін;
- әр түрлі нысанда орта білім алу, бұған кәсіптік-техникалық орта білімді қоса алғанда, барлық қажетті шараларды қабылдау жолымен, атап айтқанда, біртіндеп тегін білім беру жүйесін енгізу сияқты ашық және бәрі үшін қолжетімді болып жасалуы тиіс екендігін;

- жоғары білім алу әркімнің қабілетіне қарай барлық қажетті шараларды қабылдау жолымен, атап айтқанда, біртіндеп тегін білім беру жүйесі сияқты, бәрі үшін бірдей қолжетімді болып жасалуы тиіс екендігін;

- бастауыш білім алмаған немесе бастауыш білімнің толық курсы аяқтамағандар үшін қарапайым білім алу, мүмкіндігінше көтермеленіп, немесе үдетіліп оқытылу керек екендігін;

- барлық сатыдағы мектеп жүйелерін дамытудың белсенді түрде жүргізілуі, стипендияның қанағаттанарлықтай жүйесінің орнатылуы, оқытушылар құрамының материалдық жағдайының үнемі жақсартылып отырылуы тиіс екендігін таниды.

Пактіге қатысушы мемлекеттер ата-аналардың және тиісті жағдайларда, қамқоршылардың өз балаларын оқыту үшін мемлекет билігі құрған мектептерді ғана емес, сонымен қатар мемлекет белгілеуі немесе бекітуі мүмкін білім беру

талаптарына жауап беретін және өз балаларының наным-сенімдеріне сәйкес діни және имандылық тәрбие беруді қамтамасыз ететін басқа да мектептерді таңдау еркіндігін құрметтеуге міндеттенеді.

Пактіге қатысушы мемлекеттер әрбір адамның мәдени өмірге қатысу; ғылыми прогресс пен оларды іс жүзінде қолдану нәтижелерін пайдалану; өзі авторы болып табылатын кез-келген ғылыми жұмыстарға, әдеби немесе көркем туындыларға байланысты туындаған моральдық және материалдық мүдделерін қорғауды пайдалану құқығын таниды [2, 12 б.].

Осы құқықты толық жүзеге асыру үшін пактіге қатысушы мемлекеттер қабылдауға тиіс шараларға ғылым мен мәдениет жетістіктерін қорғау, дамыту және тарату үшін қажетті шаралар да кіреді.

Экономикалық және Әлеуметтік Кеңес Біріккен Ұлттар Ұйымының Жарғысы бойынша адам құқықтары мен негізгі бостандықтары саласындағы өз міндеттерін орындау мақсатында мамандандырылған мекемелермен пактінің олардың қызметі саласына жататын қаулыларын сақтауға қол жеткізу жолындағы ілгерілеу туралы баяндамаларын өзіне тапсыру жөнінде келісім жасай алады. Бұл баяндамаларға мұндай жүзеге асырулар туралы олардың құзыретті органдары қабылдаған шешімдер мен ұсынымдар енгізілуі мүмкін.

Қазіргі кезде адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың мемлекеттердің ішкі ғана емес, сонымен бірге бүкіл халықаралық қауымдастықтың ортақ ісіне айналғандығы баршаға аян. «Халықаралық құқықтық принциптері мен нормаларын өзіне белгілі халықаралық-құқықтық міндеттемелер алған әрбір мемлекет ұлттық заңдардың көмегімен жүзеге асырады. Мемлекеттің ішкі құқығы бұл міндеттемелерді нақтылайды, халықаралық құқық нормаларының орындалуына жауапты органдар мен тұлғалардың шеңберін анықтайды» [3,396.]. БҰҰ-ның жарғысы қабылданғаннан кейін адам құқықтарын қорғауды бақылаудың мемлекеттік механизмдерімен бірге халықаралық бақылау механизмін құру үрдісі көрініс тапты. Бұл механизмдерді мемлекеттер үстінен қарайтындар деп атауға болады. Бақылау келісілген халықаралық принциптер мен нормаларды қолданудың әсерлілігіне едәуір ықпал жасауда.

Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін қабылданған ең негізгі адам құқықтарына байланысты құжат 1948 жылы 10 желтоқсанда БҰҰ-ның Бас Ассамблеясы қабылдаған адам құқықтарының жалпыға бірдей Декларациясы болып табылады. Жоғарыда біз бұл құжатқа белгілі дәрежеде тоқталып өткен болатынбыз. Жалпы бұл құжат адам құқықтарын қорғауды халықаралық деңгейге көтере білген, оны халықаралық мәселеге айналдырған болатын. Бұл құжатқа қарай отыра, жалпы адам құқықтары мен бостадықтары локальді, яғни жергілікті аумақтық сипаттағы құбылыс емес екендігін аңғарамыз. Былайша айтқанда бұл құжат адам құқықтары мен бостадықтарының жалпы қағидалық эталондарын белгілеген. Көптеген ұлттық мемлекеттердің Конституциясында көрініс тапқан демократиялық, құқықтық мемлекетке тән қағидалар осы құжатқа негізделді. Мысалы, адамның жеке басына қол сұғылмау қағидасы, оның 3-бабында көрініс тапқан.

Еліміздің қолданыстағы Конституциясында бұл қағида осы негізде бекітілгенін білеміз. Адамның ар-ожданы мен қадір-қасиеті, заң алдындағы теңдік мәселелерінің барлығы да осы құжаттан өрбиді. Қазіргі кезеңде бұл декларацияның тарихи-құқықтық маңызымен қатар, тәжірибелікте қасиеті жойыла қойған жоқ. Дамушы елдер үшін бұл өте өзекті болып табылады.

Адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау жөніндегі тағы да бір маңызды құжаттың қатарына, Панамада 1984 жылы өткен төртінші Бас Ассамблея отырысында қабылданған жергілікті халықтар құқығы принциптерінің Декларациясын жатқызуға болады.

Бұл Декларацияның бірінші қағидасы барлық жергілікті ұлыстардың өзін-өзі билеуге құқығы бар, осы құқықтың пәрмені негізінде олар өздерінің саяси мәртебесін ерікті түрде анықтайды. Сондай-ақ, өздерінің саяси әлеуметтік, діни және мәдени дамуын емін-еркін жүзеге асырады деп белгіленген. Бұл құқықтық құжат негізінен ұлттық негіздегі халықтардың мүдделерін қорғауға бағытталған.

Резюме

В этой статье автор рассмотрел Всеобщую декларацию прав человека и гражданина в Казахстане и систему прав и свобод человека и гражданина.

Summary

In this article, the author considered the Universal Declaration of Human Rights and Citizen in Kazakhstan and the system of human and citizen rights and freedoms.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Горшкова С.А. Европейские нормы по правам человека и усилия России по их соблюдению // Журнал российского права. - 2001. - №11. -С. 11.
- 2 Глашев А.А. Европейский суд по правам человека: порядок подачи и рассмотрения жалоб // Юрист. - 2003. - № 4. - С. 12.
- 3 Карташкин В.А. Права человека. Международная защита в условиях глобализации. – Москва: Международные отношения, 2009. – 235 с.

ОӘЖ:343.57(091)(51+581)

Егенов А.
Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық заң
академиясының магистранты
ғылыми жетекшісі;
з.ғ.к., доцент
Ахметова С.А.

ОРТАЛЫҚ АЗИЯ АЙМАҒЫНДАҒЫ ЕСІРТКІ БИЗНЕСІНІҢ ПАЙДА БОЛУЫ МЕН ТАРАЛУЫНЫҢ АУҒАНДЫҚ ФАКТОРЫ

Орталық Азиядағы есірткі бизнесі таралуының шешуші факторы бұрынғыша Ауғанстан болып отыр. Мұнда НАТО мен оның одақтастарының, тұтастай алғанда, әлемдік қауымдастықтың қабылдап жатқан шараларына қарамастан, әскери-саяси жанжалдың шешім таппауы өзекті мәселе ретінде қалып отыр.

Кілт сөздер: Ауғанстан, есірткібизнес, қылмыс, Пәкістан.

Ауғанстандағы ахуалды, сонымен қатар, Пәкістанның солтүстік-батыс шекаралық провинцияларындағы пәкістандық талибтер позициясының нығаю фактісі де қиындата түседі. Ауғанстан мен Пәкістан жеріне Ирак, Шыңжаң, Орталық Азия, басқа да араб және африкалық елдердегі исламдық радикалдық ұйымдар мен қозғалыстардың бірнеше мыңдаған содырларының ауысу белгілері пайда болды[1].

Коалиция күштерімен болған қақтығыстардан кейін өз қатарларын толтыру мен күш жинау мақсатында Талибан қозғалысының жауынгерлері пәкістан территориясынан материалдық-техникалық қолдау алатындығы кездейсоқтық емес.

Операция барысында талибтер күші пәрменді түрде партизандық күрестің әдістерін сәтті қолдануда. Иракта өзінің нәтижелілігін көрсеткен террорист-жанкештілерді пайдалану кеңінен жолға қойылған. Қозғалыстың жауынгерлерін екі категорияға бөлуге болады: талибтер және ел мен провинциялардағы жағдайға көңілі толмайтын, наразы азаматтар. Талибтер «әл-Кайда» террористік ұйымының тәжірибесін назарға ала отырып бұқаралық ақпарат құралдарын ұтымды пайдалануда[2].

Бүгінгі таңда НАТО елдерімен қатар, бүкіл әлемдік қауымдастықты Ауғанстан мен Пәкістандағы күрделі жағдайдың даму барысы қатты алаңдатуда. Ауғанстан-Пәкістан аймағындағы ахуалдың шиеленісе түсуі, американдық саясаткерлер мен жоғары шенді әскерилердің алғаш рет стратегияны қайтадан қарастыру мен Ауғанстандағы өздерінің контингенттерінің санын қомақты түрде көбейту қажеттігі туралы мәлімдеме жасауларына алып келді. АҚШ Президенті Барак Обаманың сайлау алдындағы бағдарламасында 16 ай шеңберінде Ирактағы американдық жауынгерлерді шығарып, Ауғанстандағы әскери күштерді нығайтатындығы туралы уәде беруі негізсіз емес. Осыған байланысты, ол, АҚШ Ауғанстандағы әскерлер санын көбейту мақсатында қосымша 20 мың адам жіберетіндігін мәлімдеді[3].

Ауғанстандық есірткі экономикасының макро көрсеткіштері дабыл қағарлық күйге жетті. Қазіргі таңда бұл мемлекеттің территориясында әлемдік апиын көлемінің 94%-ы, ал абсолютті есеп бойынша, жыл сайын мұнда 150 млрд. бір мәртелік героин дозасы өндіріледі, бұл ғаламшардың әр тұрғынына 25 дозадан келеді. Бұл 10 жыл бұрын бүкіл әлем өндірген көлемнен 2 есе көп.

Осы жылдың тамыз айында жарияланған БҰҰ-ның соңғы есебі көрсеткендей, есірткі өсірілетін егістік алаңдары ұлттық ауқымдылық тарихында рекордтық көрсеткіштерге жеткен, ал ауған апиыны халықаралық есірткі нарығында іс жүзінде монополиялық жағдайға ие болды.

«Мызғымас бостандық» операциясын жүзеге асырғаннан кейін ауған есірткілерін өндіру 10 есе өсті, нақты келтірсек, 2001 жылы Ауғанстанда 180 тонна, ал 2008 жылы 8200 тоннадан астам есірткі заттары өндірілген»[4]. Әр түрлі мәліметтер бойынша, есірткі өндіру елдің ЖІӨ-нің шамамен 60%-ын құрайды. Жылдық айналымы 30 млрд. АҚШ долларына бағаланады.

«Ауғанстан соңғы бірнеше жыл ішінде каннабиоидтық топтағы есірткілерді өндіруден жетекші орынға шығып, бұл көрсеткіш бойынша дәстүрлі көшбасшы Мароккоға жетті. Орталық Евразияның бірқатар мемлекеттерінің ЖІӨ-нің 50%-дан астам көлемі ауған героинін сатумен байланысты ақшалардан құралады» [5].

Ауыр есірткі түрлерін, әсіресе, героинді ішкі тұтынудың өсуі тұрғысынан есірткі бизнесі мәселесі ауған қоғамын да қатты толғандырып отыр. Бүгінгі таңда Ауғанстандағы тұрақты түрде есірткіні тұтынатын нашакорлар саны шамамен 200 000 адамға жеткен.

Ауғанстан іс жүзінде «есірткі мемлекетіне» айналды, тұтас ауған экономикасы кешіп отырған есірткі қақпанынан шығу жолын, шындығында ешкім де білмейді, дөп басып айту қиын.

Есірткі мемлекетіне айналып отырған Ауғанстанда есірткі бизнесінің қарқынды және бұрын болмаған көлемде дамуы мен гүлденуінің себептеріне талдау жасау маңызды.

Ең алдымен, айта кетерлік мәселе, есірткі бизнесі тәрізді құбылыс Ауғанстан, сол сияқты Орталық Азия елдері үшін де абсолютті жаңа нәрсе емес. Мұнда есірткі заттары ежелгі заманнан бері өсіріліп, өңделіп келеді. Табиғи-климаттық жағдайлар Ауғанстанда қиындықсыз және жыл бойы жоғары сапалы апиын өсіруге мүмкіндік береді. Осыған дейін Ауғанстанда есірткі өндіру көлемі салыстырмалы түрде үлкен емес еді. 1984 жылы Ауғанстанда бар болғаны шамамен 40-45 тонна апиын шикізаты

өндірілді.

Сондай-ақ сарапшылардың сөзіне жүгінсек, «XX ғасырдың 60 жылдарына дейін апиын Ауғанстанда мал азығы ретінде қолданылды, оның дәнінен сабын қайнатып, сабағынан бояу дайындаған. Оны еліткіш зат есебінде қолдану тек қауымның шеңберінде ғана жүзеге асты. Транспорт желісінің және сыртқы экономикалық байланыстардың дамуымен апиынның, әсіресе, Иран мен Түркияға ашық экспорты (әзірге, салыстырмалы алғанда үлкен емес көлемде, жылына 200-400 тонна) сияқты құбылыс пайда бола бастады. 1979 жылға дейін Пәкістан мен Ираннан кейін жатқан алыс рыноктарға ауған апиыны мен героині жетпеді» [1].

Ресей ғалымы Е.Степанова Ауғанстандағы есірткі бизнесі мен қарулы қақтығыстарды талдай отырып, олардың өзара байланысы мен ықпалын тарихи тұрғыда үш кезеңге бөледі:

1. 1970 жылдардың аяғындағы Ауғанстандағы азаматтық соғыстың басталуы кезеңінен бастап 1990 жылдың ортасына дейінгі кезең, бұл кезеңге сонымен бірге кеңестік (1979-1989ж.ж) және «моджахедтік кезең» (1990 жылдың бірінші жартысы) жатады;

2. Талибан қозғалысының билік еткен кезеңі (1990 ж. ортасы-2001 жыл);

3. постталибтік кезең (2001 жылдың соңынан бастап қазірге дейін).

Ауғанстандағы есірткі өндірісінің пайда болуы мен таралу себептерін сараптай отырып, автор, ең алдымен, осы аймақтағы геосаяси себептерге екпін түсіреді. Ал Ауғанстанның әлеуметтік, саяси, экономикалық, этникалық тарихының фундаменталды ерекшеліктері бұл себептің фоны ғана болды деп есептейді Е. Степанова.

Ресей зерттеушілерінің пайымдауынша «жалпы АХДП-ның ел басқарған кезеңі мен кеңестік әскерлер тұсында Ауғанстанда түпкілікті түрде қос экономика қалыптасты. Бір жағынан, КСРО-ға бет бұрған және кеңестік экономикалық, гуманитарлық, сонымен бірге азық-түліктік көмекке негізделген «қалалық экономиканың» қалыптасуы жеделдетілсе. Екінші жағынан, Пәкістан мен Иранға бағытталған көлік жолдарының бойында, әсіресе, шекара маңындағы өңірлерде аймақтық көлеңкелі экономикаға интеграцияланған көлеңкелі транзиттік экономика қарқынды түрде дамып жатты. Егер де бірінші экономикалық үлгіні мемлекет бақыласа («қалалық экономика»), екіншісі («көлеңкелі транзиттік экономика») ислам оппозициясы қадағалайтын өңірлерде таралды» [12, с. 42].

Есірткілерді өндіру мен сатудың өсуіне септігін тигізген факторлардың бірі ретінде Е. Степанова Ауғанстанда қалыптасқан климаттық жағдайдың ерекшеліктерін атайды. «Апиын мағын өсіру көптеген ауыл шаруашылық дақылдармен салыстырғанда суды аз талап етті, және Ауғанстан территориясының басым бөлігінде макты өсіру мүмкін болатын. Көптеген ауыл шаруашылық өнімдері, әсіресе жеміс-жидек пен көкөністерге қарағанда, апиын шикізаты бұзылмайтын тауар ретінде сақтау мен тасымалдаудың ерекше талаптарын қажет етпеді, сол себепті ол соғыс нәтижесінде инфрақұрылымы бұзылған ауыл шаруашылығына анағұрлым икемді дақылға айналды. Апиын мағының күй таңдамайтындығы, оның үлкен табыстылығымен ұйқасып жатты: Ауғанстанның кейбір аудандарындағы апиын мағын өсіру бидай өсірумен салыстырғанда 30 есе, ал мақтаға қарағанда 40 есе көп пайда әкелді» [6].

Есірткі өндірісіндегі тағы да бір үлкен секіріс кеңес әскерлерінің Ауғанстаннан шығарылуы мен кабул режимінің құлауымен тұспа-тұс келді. Бұл кезеңде әр түрлі күштер арасындағы қарулы қақтығыстар белең алып, саяси, әлеуметтік, экономикалық салаларда дағдарыс басталып, ауған мемлекеттілігінің негіздері шайқалды. Осының негізінде «соғыс экономикасы» орнықты.

Сонымен бірге, Ауғанстанды есірткі бизнесі дәстүрлері тарихи қалыптасқан мемлекет деп санау дұрыс емес.

«90-шы жылдардың соңында апиын өндірісі мен саудасына қандай да болмасын деңгейде Ауғанстан халқының 30 дан 50%-на дейін тартылды» [152]. «Оның үстіне апиын өндірісі мен саудасынан ауғандықтардың өздерінің алатын пайдасы үлкен болмады: 1994 пен 2000 жылдар аралығында ел халқының апиыннан түсетін жалпы орта жылдық табысы шамамен 150 млн. долларды (немесе 6-7 адамнан тұратын жанұяға жылына шамамен 750 доллар) құрады, ал бұл соманың бір бөлігі талибтерге төленетін салыққа жұмсалды» [3].

Жалпы, Х. Карзай үкіметі тұрғысынан алғанда, есірткі бизнесі – *саяси, қаржылық және әлеуметтік* қызметтерді атқарып отыр.

Бірінші жағдайда, саяси деңгейде, билік элитасының, құқық қорғау органдарының және ықпалды дала командирлерінің лояльдігі туралы мәселе көтеріліп отыр.

Ресей Федерациясының сыртқы барлау қызметінің деректері бойынша, ауған шенеуніктер элитасы өкілдерінің бірқатары – губернаторлар мен тіпті үкімет мүшелерінің есірткі бизнесіне тікелей қатысы бар. Олардың арасында бұл заңсыз бизнеспен 40 жылдан астам уақыттан бері айналысатын белгілі есірткі саудагері Аджи Нурзайдың ұлы – өнеркәсіп министрі Ариф Нурзай, Тахар провинциясының губернаторы Башир Чейаб, Джелалабад губернаторы Хаджи Дин Мохаммад, Талибан Жоғарғы Кеңесінің бұрынғы мүшесі Хаджи Башар және т.б. бар. Есірткі саудасымен, сонымен қатар, Кандагарда ықпалы зор қазіргі ауған президентінің ағасы Ахмед Вали Карзайдың есімі байланыстырылады [8]. Көріп отырғанымыздай Ауғанстанның саяси элитасының өзі есірткі бизнесіне белшесінен батқан.

Қырғыз сарапшысы А. Князев атап көрсеткендей, «Ауғанстандағы барлық ішкі саяси күрес – бұл бәсекелес есірткі топтарының күресі. Қазіргі кезеңдегі ауқымды көлемдегі есірткі өндірісі – бұл 1980 жылдары АҚШ-тың ОББ резидентурасының қолдауымен моджахедтер негізін салған процестің нәтижесі. Бұл кеңес әскерлеріне қарсы соғысты қаржыландыру арналарының бірі болды. Тек ішкі күштерге сүйеніп, оны жою ешқандай ауған үкіметінің қолынан келмес еді» [6].

Ауғанстанның қазіргі есірткі экономикасы – бұл исламдық содырлар мен АҚШ-тың арнаулы қызметінің арасындағы астыртын келісімнің нәтижесі деген тезис даулы көрінгенімен, Ауғанстандағы есірткі бизнесі – елдің ішкі саясатының шешуші элементі деген көзқараспен келісу орынды. Х. Карзай үкіметі өзін-өзі сақтау ұстанымы тұрғысынан қызмет ете отырып, есірткінің заңсыз айналымына қатысты мемлекеттік органдардағы сыбайлас жемқорлыққа көз жұмып қарауға мәжбүр болып отыр.

Сонымен қатар, ауған билігі есірткі бизнесімен күресте Х. Карзай жағына өткен дала командирлерінің лояльдігін жоғалтпау мақсатында белсенді әрекеттер жүргізбей отырғандығы анық.

Ресми биліктің есірткі бизнесіне қатысты саясатында оның қаржылық астары маңызды орын алады. Біздің пайымдауымызша, АҚШ пен Кабулдағы ресми билік, есірткі доллары мен есірткілік евроның жергілікті валюта нарығына құйылуына мүдделі болып отыр. Бұл Ауғанстанның Орталық банкінің ұлттық валюта – афғанның тұрақты курсына ұстап тұруына мүмкіндік береді. Олай болмаған жағдайда, Вашингтонның бұл мақсатта қосымша қаржы ағымдарын жүзеге асыруына тура келер еді.

Әлеуметтік салада – елдің ауыл тұрғындарының қалың бұқарасының билікке лояльдігі туралы мәселе жөнінде болып отыр.

Күрделі экономикалық жағдай апиын шикізаты өндірісінің сақталуына тікелей

ықпал етуде. Қазіргі таңда апиын өндірісіне елдің жер шаруашылығымен айналысатын барлық тұрғындардың шамамен 2/3 бөлігі, яғни 1,5 миллионнан астам адам тартылған. 2001 жылы басталған аграрлық реформалар сәтсіз аяқталды. Ауған шаруалары макты өсіру және сату, заңды агробизнеспен салыстырғанда, 4-5 есе көп пайда әкелетіндігін түсінеді.

Осы тұрғыдан келгенде Ауғанстан мәселесін реттеу саласында үлкен белсенділік танытып отырған Қазақстан Республикасының позициясы өзінің рационалдылығымен ерекшелінеді. 2009 жылы желтоқсанда Алматы қаласында есірткілік заттардың, психотропты өнімдер мен прекурсорлардың заңсыз өндірісі, айналымы, тұтынуды бақылау саласындағы өзара түсіністік пен ынтымақтастық туралы Меморандумға қатысушы мемлекеттердің 8-ші кездесуінде Қазақстан Республикасы Сыртқы істер министрінің орынбасары Қ. Омаров: *«2010 жылдағы ЕҚЫҰ төрағасы ретінде Қазақстан Ауғанстандағы жағдайды тұрақтандыру мәселесін ұйымның маңызды басымдықтарының бірі ретінде айқындауды жоспарлауда. Сонымен бірге Қазақстан Ауғанстандағы көлік жолдарын қалпына келтіруге, мектептер мен ауруханалар құрылысына 2,4 млн. АҚШ доллары көлемінде қаржы бөліп, гуманитарлық көмек ретінде 2 мың тонна бидай жеткізді. Ағымдағы жылда «2009-2011 жылдардағы Ауғанстанға көмек беру бағдарламасына» сәйкес 1,5 млн. АҚШ доллары бөлінеді. Және де келесі бес жыл бойы Қазақстан 1000 ауған мамандарын отандық орта және жоғарғы оқу орындарында оқытуға 50 млн. АҚШ долларын жұмсамақ»* деп мәлімдеді[8].

Зерттеу тақырыбы аясында Ауғанстандағы есірткі бизнесінің жағдайын сараптай отырып келесідей концептуалды қорытындыға келдік:

Біріншіден, Ауғанстандағы есірткі өндірісі мен саудасы орта және ұзақ мерзімді болашақта бірқатар ішкі және сыртқы факторлардың ықпалымен күрделене түседі. Онымен қоса, басты ішкі фактор АҚШ пен халықаралық коалиция күштерінің қолдауымен ғана билік құрып отырған Х. Карзай үкіметінің әлсіздігі – яғни, Ауғанстанның қазіргі үкіметінің халық арасында легитимділікке қол жеткізе алмауы болып отыр. Х. Карзай әкімшілігі бір жағынан, басты сегменті апин шикізатын өндіру болып табылатын Ауғанстан экономикасына қажетті реформаларды өткізуге, екінші жағынан, ауған халқын жұмылдыруға шарасыз болып шықты.

Басты сыртқы фактор ретінде әлемдегі ауған героиніне деген сұраныстың толассыз өсуін атауға болады. Яғни, сұраныстың өсуі мен ауған героинін сатудан түсетін орасан зор миллиардтаған қаржы түптеп келгенде Ауғанстан тарапынан ұсынысты қалыптастыруда.

Екіншіден, ауған героинінің Орталық Азиялық экспорттық бағыты жылдан жылға халықаралық қылмыстық топтар үшін тартымды болып отыр. Мұның басты себептері Еуропалық Одақ пен Ресейге есірткілерді тасымалдаудың оңтайлы және тиімді жолдарын, және ТМД-ның ұлан ғайыр территориясындағы, сонымен бірге Орталық Азия елдерінің өз ішіндегі ауған героиніне деген тұтынушылар сұранымының өсуі болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Дружиловский С. Итоги антитеррористической операции в Афганистане и интересы России // [http: www. afghanistan. ru](http://www.afghanistan.ru).
- 2 Мелентьев С., Царик Ю. Новые подходы к проблеме безопасности на примере планетарного феномена афганского наркопроизводства // Военно-промышленный курьер. – 2009. – № 27. – С. 23.
- 3 McCoy A. The Politics of Heroin. – Chicago: Lawrence Hill Books / Chicago Review Press, 2001. – P. 469-471.

-
- 4 Князев А. Геополитические основы наркоэкономики Афганистана и угрозы Центральной Азии // Эксперт Казахстан. – 2008. – № 18. – С.12.
- 5 Джалилова А. Казахстан выделил на борьбу с наркоманией и наркоторговлей \$ 260 млн. // Панорама. – 2009. – № 48. – С. 5.
- 6 Даниелян А.А. Международно-правовые основы сотрудничества в сфере противодействия незаконному обороту наркотиков и психотропных веществ: дис. ...канд. юрид. наук. – М, 2006. – С. 97.
- 7 Гасанов Э. Наркобизнес – национальная опасность для генофонда народов // Прокурорская и следственная практика. – 1999. – № 2. – С. 74.
- 8 Уразов Н. Актуальные проблемы современной молодежи. Оценка специалистов // Будущее без наркотиков. – 2003. – № 2-3. – С. 18.

Резюме

В статье исследуются афганские факторы наркобизнеса в странах центральной Азии. На сегодняшний день наркобизнес является одним из общественных явлений влияющий на будущее любой страны. Именно поэтому исследования такого типа являются актуальными в юридической науке страны.

Summary

The article explores the Afghan factors of drug trafficking in Central Asian countries. To date, narcobusiness is one of the social phenomena affecting the future of any country. That is why research of this type is relevant in the legal science of the country.

УДК: 343.353(574)

Имбаев А.
Магистрант 1 курса
Евразийской юридической
академии имени Д.А.Кунаева
научный руководитель
д.ю.н., профессор
Умирбаева З.А.

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРАВОНАРУШЕНИЯ

В статье исследуются вопросы по правовым нормам, устанавливающие уголовную ответственность за экологическое правонарушение, судебная практика, правовая статистика экологических правонарушений, а также опубликованные научные труды отечественных и зарубежных ученых по вопросам, затрагивающим тему исследования.

Ключевые слова: экология, природопользования, атмосфера, недропользования, экоцид, суд, права, защита.

Актуальность темы заключается в том, что на сегодняшний день независимая и суверенная Республика Казахстан является государством с большими богатствами природных ресурсов и производственным потенциалом. Безопасность экологии Казахстана является одним из основных направлений нашего государства, о чем

свидетельствует 31 ст. Конституции Республики Казахстан, которая гласит: «Государство ставит целью охрану окружающей среды, благоприятной для жизни и здоровья человека». Право на здоровую и чистую окружающую среду является основным экологическим правом человека, сформулированным довольно давно [1].

Решение объективно направлено на выполнение Республикой Казахстан требований общепризнанных норм и принципов международного права, прежде всего, 1-ого принципа Стокгольмской декларации по окружающей среде, в соответствии с которым человек имеет основное экологическое право на благоприятные условия жизни. «Человек имеет основное право на свободу, равенство и благоприятные условия жизни в окружающей среде, качество которой позволяет вести достойную и процветающую жизнь, и несет главную ответственность за охрану и улучшение окружающей среды на благо нынешнего и будущих поколений. В связи с этим политика поощрения или увековечения апартеида, расовой сегрегации, дискриминации, колониального и других форм угнетения и иностранного господства осуждается и должна быть прекращена». И будет правильно, если назовем данный принцип краеугольным камнем прав человека в области экологии. И важно следующее: появляется понимание того, что экологические права человека - такие же жизненно важные и необходимые права, как право на жизнь. Ведь от нашей общей ответственности сегодня зависит судьба будущих наших поколений [2].

Экологические уголовные правонарушения посягают на окружающую природную среду, т.е. это одно из бесценных благ, которым человек должен благоразумно и бережно пользоваться, памятуя о том, что природная среда концентрирует в себе естественную основу для обеспечения нормальной жизнедеятельности людей. Кроме того, это источник благосостояния народа, дальнейшего укрепления и развития социально-экономического фундамента общества, государства [3, с. 34].

Под экологической безопасностью следует понимать состояние защищенности жизненно важных интересов и прав личности, общества и государства от угроз, возникающих в результате антропогенных и иных воздействий на окружающую среду».

Экологическая проблема номер один в РК - загрязнение окружающей среды. Последовательно ухудшается здоровье людей. Средний возраст мужчин за последние годы составил всего 68 лет. Каждый десятый ребенок рождается умственно или физически неполноценным вследствие нарушения на генном уровне. По отдельным регионам этот показатель выше в 3-6 раз. В большинстве промышленных районов страны одна треть жителей имеет различные формы иммунологической недостаточности. По стандартам ВОЗ при ООН народ РК находится на грани вырождения. Примерно 15% территории страны занимают зоны экологического бедствия и чрезвычайных экологических ситуаций. Только 15-20% жителей городов и поселков дышат воздухом, отвечающим установленным нормативам качества. Около 50% потребляемой населением питьевой воды не отвечает гигиеническим требованиям. Список подобных данных довольно обширен. Вышеизложенное свидетельствует, что нам всем - жителям необъятной и богатой ресурсами Казахстана - пора осознать, что время нерегулируемого безлимитного пользования средой безвозвратно ушло. За все нужно платить: деньгами, введением жестких ограничений, установлением ответственности. В противном случае человек расплачивается не только своим здоровьем, но и благополучием будущих поколений, ибо негативное воздействие на природную среду есть не что иное, как уничтожение биологической основы существования человека, современная форма каннибализма [4, с.18].

От административно-правовых правонарушений (проступков), экологические уголовные правонарушения отличаются более высокой степенью общественной опасности, что может проявляться в повторности нарушения закона, наличие прямого умысла, объема и степени тяжести причиненного вреда природной среде и здоровью человека.

Под экологическим уголовным правонарушением следует понимать вредительство, проявляющееся в совершении посягательства на установленный законодательством Республики Казахстан экологический правопорядок, экологическую безопасность общества и причиняющее существенный ущерб окружающей природной среде или здоровью человека.

В Уголовном кодексе Республики Казахстан в Главе 13 экологические правонарушения образуют самостоятельную главу. В ней изложена не просто консолидация имеющихся норм, но и включены нормы с описанием новых составов уголовных правонарушений.

Наряду с главой 13 составы общественно опасных деяний, связанных с охраной окружающей среды, находятся и в других главах Уголовного кодекса Республики Казахстан.

В главе 4 «Преступления против мира и безопасности человечества» предусматривается новая для уголовного права Казахстана статья 169 «Экоцид», согласно которой массовое уничтожение растительного или животного мира, отравление атмосферы, земельных или водных ресурсов, а также совершенных действий, вызвавших или способных вызвать экологическую катастрофу, - наказываются лишением свободы на срок от 10 до 15 лет [5].

В главе 6 Уголовные правонарушения против собственности, предусматривается ответственность за Нарушение вещных прав на землю.

В главе 10 Уголовные правонарушения против общественной безопасности и общественного порядка предусматривается ответственность за нарушение правил безопасности на объектах атомной энергетики, при ведении горных или строительных работ, на взрывоопасных объектах, незаконное обращение с радиоактивными материалами, нарушение правил обращения с радиоактивными материалами [5].

В главе 11 Уголовные правонарушения против здоровья населения и нравственности предусматривается нарушение санитарных правил и гигиенических нормативов, сокрытие информации об обстоятельствах, создающих опасность для жизни или для здоровья людей [5].

Под экологической безопасностью (с точки зрения уголовного права) понимается состояние защиты жизненно важных интересов личности, населения, государства и международного сообщества в процессе взаимодействия общества и природы от угроз со стороны природных объектов, естественные свойства которых существенно изменены путем загрязнения, засорения или истощения в результате противоправной и виновной антропогенной деятельности

Подводя итог можно выделить основные уголовные ответственности за экологические правонарушения и выделить общие черты этих правонарушений:

1. Уголовная ответственность за экологические правонарушения является особой формой защиты общества от экологических преступлений. Так уголовные наказания применяются за умышленные экологические преступления; умышленное уничтожение, разрушение либо порчу природных комплексов и объектов, взятых под охрану государства, за причинение экологическим правонарушением значительного вреда охраняемым природным объектам.

2. Уголовная ответственность за экологические правонарушения наступает после предварительного проведения следствия или дознания специально

уполномоченными на то лицами в особом процессуальном порядке. Основанием для назначения уголовного наказания является приговор суда.

3. Уголовная ответственность за экологические правонарушения для нарушителей, совершивших уголовное правонарушения в области природопользования, предусматривает более суровые меры наказания. Например, лишение свободы, конфискацию имущества, штраф, лишение права занимать определенные должности и т.д.

4. Ответственность за уголовные преступления в области природопользования несут лишь физические лица, достигшие возраста привлечения к уголовной ответственности и вменяемые. Не привлекаются к уголовной ответственности организации и их структурные подразделения. Граждане иностранных государств так же несут уголовную ответственность за экологические преступления. Уголовная ответственность для иностранных граждан распространяется также на деяния, совершенные на континентальном шельфе и в исключительной экономической зоне Республики Казахстан.

5. Действующее законодательство предусматривает 20 составов экологических уголовных правонарушений, которые различаются в зависимости от объекта уголовного правонарушения [7 с. 70].

Из данной работы можно сделать следующие выводы: под понятием экологических уголовных правонарушений следует понимать, как предусмотренные главой 13 УК общественно опасные деяния, посягающие на общественные отношения по сохранению благоприятной среды, рациональному использованию ее ресурсов и обеспечения экологической безопасности населения. Что касается объективной и субъективной стороны то с объективной стороны экологические уголовные правонарушения, как правило, выражаются в нарушении путем действия или бездействия соответствующих правил природопользования и охраны окружающей среды. А субъективная сторона большинства экологических уголовных правонарушений характеризуется неосторожной виной по отношению к вредным последствиям, являющимся признаками как основных, так и квалифицированных составов. Экологические уголовные правонарушения подразделяются на экологические уголовные правонарушения общего характера и специальные экологические уголовные правонарушения.

Список литературы:

- 1 Республика Казахстан. Конституция РК от 30 августа 1995 г.
- 2 Стокгольмская Декларация ООН от 16 июня 1972 г. // Информационная система «Параграф». https://online.zakon.kz/document/doc_id=1023849
- 3 Бринчук М.М. Экологическое право (право окружающей среды): Учебник для высших юридических учебных заведений. - М.: Юрист, 1998.
- 4 Нуртаев Р. Актуальные проблемы понимания уголовной ответственности в современном уголовном праве//Зангер. 2010.
- 5 Уголовный Кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г.
- 6 Шарафутдинов Д. Экологическое образование и воспитание в Казахстане: опыт и проблемы // Устойчивое развитие (Sustainable Development).
- 7 Хаджиев А.А. Проблемы теории земельного права Республики Казахстан в условиях становления и развития рыночных отношений: дис. д.ю.н. – А.: КазНУ им. аль-Фараби, 2005.

Түйіндеме

Мақалада құқықтық нормалар бойынша сұрақтар зерттеледі, экологиялық құқық бұзушылығын белгілейтін қылмыстық жауапкершілікті, сот тәжірибесін, экологиялық құқық бұзушыларының құқықтық статистикасын, сондай-ақ отандық

және шетелдік ғалымдардың жарияланған ғылыми еңбектерінде зерттеу тақырыптары бойынша қозғайтын мәселелер жоғарыда көрсетілген.

Summary

The article explores the issues of legal norms that establish criminal liability for an environmental offense, judicial practice, the legal statistics of environmental violations, as well as published scientific works of domestic and foreign scientists on issues affecting the research topic.

УДК:341.675

Иманбаева А.Б.
Магистрант 2-го курса
ЕЮА имени Д.А. Кунаева
научный руководитель:
д.ю.н., профессор
Дуйсенов Э.Э.

РОЛЬ ЯДЕРНОГО ОРУЖИЯ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Обеспечение международной безопасности и международного порядка является одной из главных задач мирового сообщества. В то же время, невозможно построить стабильную и предсказуемую систему безопасности при неконтролируемом распространении ядерного оружия. Неизбирательность, особые боевые свойства данного типа оружия и потенциал увеличения мощности делают его самым разрушительным по сравнению с любым из когда-либо придуманных человеком средств ведения войны. Следовательно, ядерный аспект является ключевым в концепции внешней политики Республики Казахстан.

Ключевые слова: Ядерное оружие, международная безопасность, внешняя политика, национальная безопасность.

Без понимания данной роли невозможно понять суть проблем, стоящих перед режимом нераспространения и обозначить пути их решения. Необходимость в контроле для государства, эффективность тех или иных мер контроля за нераспространением, степень сотрудничества с субъектами контроля, а, соответственно, и результаты контрольной деятельности напрямую зависят от роли, которая отводится ядерному оружию тем или иным государством в обеспечении национальной и международной безопасности.

Что же представляет собой ядерное оружие в международно-правовом плане?

Во-первых, следует остановиться на вопросе о соотношении понятий «ядерное оружие» и «ядерное взрывное устройство».

Вопрос о соотношении понятий «ядерное оружие» и «ядерное взрывное устройство» был рассмотрен в процессе переговоров по утверждению текста ДНЯО в 1968г. Некоторые неядерные страны (Япония, Италия, Бразилия, Индия) высказывали сомнения в отношении того, что «ядерное оружие» и «другие ЯВУ» являются однозначными и тождественными. В частности, Бразилия и Индия были за то, чтобы ДНЯО разрешал производство и испытания ЯВУ в мирных целях. Однако ни эти страны, ни Комитет 18-ти (Комитет по разоружению) не смогли установить

четкую разницу между этими понятиями, вследствие чего было принято относить ЯВУ к ЯО и отождествить эти понятия [1, с.270]. В настоящее время, с появлением возможности применения ядерного оружия террористическими группами, понятие ЯО, как комплексной системы вооружения, включающей и боевой ядерный заряд, и средства доставки, и средства связи, а также иные обслуживающие системы, прямо не направленные на уничтожение, но обеспечивающие использование ядерного заряда, следует отграничить от понятия ядерного взрывного устройства (ЯВУ), которое может представлять собой импровизированное взрывное устройство с ядерным зарядом. Однако в данную категорию не следует включать взрывные устройства, не использующие цепную реакцию, но рассеивающие радиоактивные материалы, т.н. «грязные бомбы».

Контролируемые ядерные взрывы, которые происходят во время функционирования ядерных реакторов на АЭС, не попадают под понятие ядерного оружия или ЯВУ, но скорее относятся к категории «ядерных объектов». Согласно международному праву, «ядерный объект» означает:

«а) любой ядерный реактор, включая реакторы, установленные на морских судах, транспортных средствах, летательных аппаратах или космических объектах для использования в качестве источника энергии, чтобы приводить в движение такие суда, транспортные средства, летательные аппараты или космические объекты или для любой другой цели;

б) любое сооружение или средство передвижения, используемое для производства, хранения, переработки или транспортировки радиоактивного материала» [2].

Во-вторых, следует также разграничить понятия, относящиеся к оружию и вооружению, так как первая совокупность включает те понятия, которые затрагивают непосредственно ядерное оружие и средства его доставки, как неотъемлемой части ядерного оружия, сокращение которых влечёт за собой сокращение ядерного оружия. Второе понятие охватывает все вооружение и военную технику, используемые для обеспечения боеготовности ядерного оружия. Например, баллистическая ракета, находящаяся на подвижной железнодорожной платформе, будет относиться к ядерному оружию, а сама подвижная платформа, средства наведения и программирования, расчётные системы, системы связи и т.д., непосредственно обслуживающие данную ракету, будут подпадать под понятие ядерного вооружения. На наш взгляд, данные понятия очень часто подменяются, как и в случае с пусковыми шахтами для баллистических ракет, которые представляют собой не ядерное оружие, но вооружение, однако в понятие «сокращение ядерного оружия» данные конструкции всё-таки включаются в связи с установлением американо-советскими договорами ограничений именно на них, а не на ядерное оружие как таковое. Результат подобной подмены всем известен, и привел, в итоге, к появлению шахт многоразового использования.

При этом, на сегодняшний день, не умаляя важности нераспространения ядерных материалов, не следует исключать, а в какой-то мере фокусироваться на нераспространении вооружений двойного назначения.

В-третьих, следует подвергнуть анализу цели использования ЯВУ и отнесение его к числу непосредственных испытаний ядерного оружия, боевого использования, или же ядерного взрыва в мирных целях. На сегодняшний день, основываясь на доктрине, заложенной в Договоре о всеобъемлющем запрещении ядерных испытаний 1996 (ДВЗЯИ), можно говорить о том, что произошло отождествление мирных и военных ядерных взрывов. Однако полностью исключать возможность использования ядерного взрывного устройства в мирных целях также не следует.

Под определение ядерного взрыва в мирных целях не попадают эксперименты с ядерным энерговыделением порядка 1 т тротилового эквивалента и менее, за исключением подобных экспериментов с непредвиденным результатом и экспериментов по целенаправленному изучению аварийных ситуаций. Такие опыты являются лабораторными взрывными экспериментами с делящимися материалами и не должны подпадать под определение «испытания ядерного оружия». По американской классификации такие эксперименты называются гидроядерными экспериментами. В СССР было проведено около ста таких экспериментов. Энерговыделение в таких экспериментах не превышало 100 кг тротилового эквивалента.

Отметим также, что в предлагаемый перечень не входят эксперименты с делящимися и ядерными материалами, которые проводились на ядерных полигонах и не были связаны с реализацией цепных реакций деления. Эта категория опытов по американской классификации называется гидродинамическими экспериментами. Данная категория работ относится к лабораторным исследованиям свойств материалов и характеристик неядерных процессов.

В ряде случаев проведение испытаний преследовало несколько целей. При их идентификации использовалась одна цель, являвшаяся для данного эксперимента главной.

В целом можно выделить следующие цели, определяющие «мирный ядерный взрыв»:

- исследования аварийных режимов и аварийных ситуаций;
- исследования поражающих факторов ядерного взрыва и их воздействия на военные и гражданские объекты;
- фундаментальные и методические исследования;
- взрывы в целях отработки технологий их проведения;
- отработка промышленных зарядов для проведения подземных ядерных взрывов в мирных целях [3];
- взрывы в промышленных целях [4].

Следовательно, в данных случаях ЯВУ нельзя квалифицировать как ядерное оружие.

Следует упомянуть, что с августа 1985 года до октября 1987 года и с ноября 1989 года до октября 1990 года и позже этого срока СССР/Россия, а также иные официально признанные ядерные государства не проводили ядерных испытаний в связи с политическими решениями о мораториях на их проведение [5].

В результате исследования мы пришли к выводу о том, что ядерное оружие в международно-правовом плане является лишь одним из видов ядерных взрывных устройств.

В-четвертых, после разграничения понятий необходимо провести анализ существующих в международной политико-правовой доктрине формулировок определения ядерного оружия. Если говорить о четком международно-правовом определении ядерного оружия в рамках правового института нераспространения, то надлежит указать, что основополагающий Договор о нераспространении ядерного оружия 1968г. (ДНЯО) не содержит определения ядерного оружия или ЯВУ. Представитель США Фостер на заседании Комитета по разоружению охарактеризовал ядерное оружие следующим образом: «Все виды ядерного оружия имеют одну общую характеристику. Она состоит в том, что ... они могут выделять огромные количества энергии в очень короткий период времени из источника относительно небольшого объёма и лёгкого по весу» [6]. По утверждению Р.М.

Тимербаева, эта характеристика никем не оспаривалась, и её можно считать общепринятой [1, с.45]. Однако, на наш взгляд, она не дает полноценного и исключающего определения ядерного оружия.

В-пятых, необходимо рассмотреть роль ядерного оружия, которая на сегодняшний день заключается в обеспечении предотвращения или прекращения военного конфликта при минимизации своих потерь. То есть, признается возможность осуществления действий, не позволяющих агрессору достичь целей благодаря адекватному ответу на его действия, не расширяя при этом вооруженную борьбу до масштабов неограниченной ядерной войны. Такая точка зрения и составляет основу концепции сдерживания, с постепенной деэскалацией военных действий [7, с.17].

Таким образом, *сущность* основной роли, возлагаемой на ядерные силы государства, состоит в возможности предотвращения агрессии путем угрозы нанесения военному и военно-экономическому потенциалу противника заданного ущерба, который определяется В. Дворкиным как «субъективно неприемлемый для противника ущерб, который превышает ту выгоду, которую агрессор ожидает получить в результате применения своей военной силы» [8, с.47].

Список литературы:

1 Тимербаев Р. М. Россия и ядерное нераспространение. 1945 – 1968. – М.: Наука, 1999. – С.45, 270

2 A/RES/59/290. Международная конвенция о борьбе с актами ядерного терроризма 2005г. //Официальный сайт Организации Объединенных Наций. <http://www.un.org>.

3 Договор между СССР и США об ограничении подземных испытаний ядерного оружия 1974 г. //Официальный сайт Федерального агентства по атомной энергии РФ. <http://www.minatom.ru>.

4 Договор между СССР и США о подземных ядерных взрывах в мирных целях 1976 г. //Официальный сайт Федерального агентства по атомной энергии РФ. <http://www.minatom.ru>.

5 Данные доклада о государственной программе «Ядерные взрывы для народного хозяйства» //Официальный сайт Федерального агентства по атомной энергии РФ. <http://www.minatom.ru>.

6 ENDC/PV. 303. Statement of United States Representative to Eighteen Nation Disarmament Committee. Eighteen Nation Disarmament Committee Process Verbale. 303 //Documents on Disarmament. 1967. – P.4-11.

7 Абусейтов А.К. Система мер международно-правового контроля в области нераспространения ядерного оружия. Дисс...к.ю.н. –А, 2007-157с.

8 Дворкин В. Ядерное сдерживание и Договор СНВ-2 // Независимое военное обозрение. 1997. - №3. – С.47

Түйіндеме

Автор берілген мақалада ядролық қару жаракты таратпаудың өзекті мәселелеріне бағытталған. «Ядролық қару жарак» және «ядролық қопарғыш жабдық» түсініктері ашып, қарастырылған.

Summary

The author in this article deals with topical issues of non-proliferation of nuclear weapons. Also, given the legal concept of "nuclear weapons" and "nuclear explosive device".

Қайыржан М.М.
магистрант профильного обучения
Евразийской юридической академии
имени Д.А.Кунаева
научный руководитель:
к.ю.н., профессор
Казакеева С.С.

МЕЖДУНАРОДНОЕ УГОЛОВНОЕ ПРАВО И ЕГО ХАРАКТЕРИСТИКА, КАК САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ ПРАВА

В данной статье указаны понятие международного уголовного права, а также классификация его принципов. Статья не только раскрывает теорико-правовые аспекты принципов международного уголовного права, но и историко-правовые. Также представлено понятие международного уголовного права в нескольких смыслах, что позволило более обширно рассмотреть данную тему. В статье использована научная литература для ознакомления и более детального изучения.

Ключевые слова: геноцид, международное уголовное право, международные договоры, конвенции, уставы, статуты, соглашения, декларации, юрисдикция.

В юридической литературе словосочетание «международное уголовное право» употребляется в трех существенно различных значениях.

В самом широком и традиционном смысле международное уголовное право – это совокупность норм, устанавливающих и регулирующих взаимоотношения государств в сфере борьбы с преступностью. В этом значении данная отрасль включает в себя весь комплекс норм, регулирующих вопросы взаимопомощи и взаимодействия правоохранительных и судебных органов разных стран, экстрадиции, разрешения конфликтов юрисдикции и т.п., вне зависимости от вида совершенных преступлений.

Во втором, более узком значении, под международным уголовным правом понимается совокупность норм, регулирующих отношения между государствами (и другими субъектами международного права) и отношения государств с индивидами «в связи с предотвращением и пресечением преступной деятельности, которой присуща международная общественная опасность»[1, с.520]. К таким видам преступной деятельности обычно относят как собственно международные преступления, так и т.н. «преступления международного характера». Под последними понимается практически любое преступление, запрещенное международными договорами: от распространения порнографической продукции до пиратства, незаконного оборота наркотических и психотропных веществ, киберпреступности и различных форм транснациональной организованной преступности. Именно в этом значении международное уголовное право чаще всего упоминается в российской юридической литературе[2, с.68].

Наконец, в самом узком значении, международное уголовное право – это комплекс международно-правовых норм, направленных на борьбу с международными преступлениями, под которыми понимаются только самые тяжкие деяния, криминализованные в международном праве в целях защиты фундаментальных прав личности и/ или мирового правопорядка. К ним относятся геноцид, преступления против человечности и военные преступления (т.н. «основные международные преступления»), а также агрессия, пытки и (с некоторыми оговорками) международный терроризм. Важный признак, характеризующий

международные преступления, заключается в том, что они, как правило, совершаются с той или иной формой государственного участия: либо как часть официальной политики, либо, как минимум, при молчаливой поддержке или терпимости со стороны государства. Таким образом, если «преступления международного характера» обычно совершаются *против* государств, и охотно ими преследуются, то преследование международных преступлений теми государствами, от имени или при попустительстве которых они совершаются, по очевидным причинам затруднено. Это обстоятельство, а также присущая данным преступлениям особая тяжесть, определяют необходимость борьбы с ними не только отдельных государств или групп государств, но международного сообщества в целом.

Основными источниками международного уголовного права бесспорно являются международные договоры, конвенции, уставы, статуты, соглашения, декларации, акты и др.

Международное уголовное право сочетает в себе положения внутреннего уголовного права и международного права, что определяет и особую совокупность его принципов. основополагающие принципы международного уголовного права были заложены в Уставе Нюрнбергского трибунала, развиты во Всеобщей декларации прав человека 1948 г. и окончательно сформулированы в Международном Пакте о гражданских и политических правах 1966 г. к ним можно отнести следующие принципы: право на жизнь есть неотъемлемое право каждого человека. Это право охраняется законом. Никто не может быть произвольно лишен жизни; в странах, которые не отменили смертной казни, смертные приговоры могут выноситься только за самые тяжкие преступления в соответствии с законом, который действовал во время совершения преступления. Каждый, кто приговорен к смертной казни, имеет право просить о помиловании или о смягчении приговора. Амнистия, помилование или замена смертного приговора могут быть дарованы во всех случаях; смертный приговор не выносится за преступления, совершенные лицами моложе 18 лет, и не приводится в отношении беременных женщин; никто не должен подвергаться пыткам или жестокому, бесчеловечному или унижающему его достоинство обращению или наказанию. В частности, ни одно лицо не должно без его свободного согласия подвергаться медицинским или научным опытам; каждый человек имеет право на свободу и личную неприкосновенность. Никто не может подвергнут произвольному аресту или содержанию под стражей. Никто не может быть лишен свободы иначе как на основаниях и в соответствии с такой процедурой, которые установлены законом; каждому арестованному сообщаются при аресте причины ареста и в срочном порядке сообщается любое предъявляемое ему обвинение; каждое арестованное или задержанное по уголовному обвинению лицо в срочном порядке доставляется к судье или к другому должностному лицу, которому по закону принадлежит право осуществлять судебную власть, и имеет право на судебное разбирательство в течение разумного срока или на освобождение. Содержание под стражей лиц, ожидающих судебного разбирательства, не должно быть общим правилом, но освобождение может ставиться в зависимость от представления гарантий явки на суд, явки на судебное разбирательство в любой другой его стадии и, в случае необходимости, явки для исполнения приговора; каждому, кто лишен свободы вследствие ареста или содержания под стражей, принадлежит право на разбирательство его дела в суде, чтобы этот суд мог безотлагательно вынести постановление относительно законности его задержания и распорядиться о его освобождении, если задержание незаконно; каждый, кто был жертвой незаконного ареста или содержания под стражей, имеет право на компенсацию, обладающую искомой силой; все лица, лишённые свободы, имеют

право на гуманное обращение и уважение достоинства, присущего человеческой личности; никто не может быть лишен свободы на том только основании, что он не в состоянии выполнить какое-либо договорное обязательство; все лица равны перед судами и трибуналами. Каждый имеет право на рассмотрение любого уголовного обвинения, предъявляемого ему, на справедливое и публичное разбирательство дела компетентным, независимым и беспристрастным судом, созданным на основании закона. Любое судебное постановление по уголовному делу должно быть публичным, за исключением тех случаев, когда интересы несовершеннолетних требуют другого или когда дело касается матримониальных споров или опеки над детьми; каждый, кто осужден за какое-либо преступление, имеет право на то, чтобы его осуждение и приговор были пересмотрены вышестоящей судебной инстанцией согласно закону; никто не должен быть судим вторично или наказан за преступление, за которое он уже был окончательно осужден или оправдан в соответствии с законом и уголовно-процессуальным правом каждой страны; никто не может быть признан виновным в совершении какого-либо уголовного преступления вследствие какого-либо действия или упущения, которое согласно действовавшему в момент его совершения внутригосударственному законодательству или международному праву не являлось уголовным преступлением. Равным образом не может назначаться более тяжкое наказание, чем то, которое подлежало применению в момент совершения уголовного преступления. Если после совершения преступления законом устанавливается более легкое наказание, действие этого закона распространяется на данного преступника; ничто не препятствует преданию суду и наказанию любого лица за любое деяние или упущение, которые в момент совершения являлись уголовным преступлением согласно общим принципам права, признанным международным сообществом.

Как видно, многие из перечисленных принципов международного уголовного права предусмотрены в национальном уголовном праве, в том числе и казахстанском, что подтверждает неразрывную связь международного и внутреннего уголовного права.

Наряду с названными принципами следует отметить специальные принципы международного уголовного права.

Рассмотрим их подробнее.

- Принцип индивидуальной уголовной ответственности является центральным в системе общих принципов уголовного права и отражает фундаментальное достижение современной уголовно-правовой доктрины и правоприменительной практики. В п. 2 ст. 25 Римского статута Международного уголовного суда он сформулирован следующим образом: «Лицо, которое совершило преступление, подпадающее под юрисдикцию Суда, несет индивидуальную ответственность и подлежит наказанию в соответствии с настоящим Статутом».

- Принцип неприменения срока давности к военным преступлениям и преступлениям против человечества был впервые зафиксирован в Конвенции о неприменимости сроков давности к военным преступлениям и преступлениям против человечества 1968 г. В соответствии со ст. I данной Конвенции никакие сроки давности не применяются к следующим преступлениям, независимо от времени их совершения:

- а) военные преступления, как они определяются в Уставе Международного Нюрнбергского военного трибунала от 8 августа 1945 г. (Нюрнберг) и подтверждаются резолюциями 3 (I) от 13 февраля 1946 г. и 95 (I) от 11 декабря 1946 г. Генеральной Ассамблеи Организации Объединенных Наций, а также, в

частности, серьезные нарушения, перечисленные в Женевских конвенциях о защите жертв войны от 12 августа 1949 г.;

- б) преступления против человечества, как они определяются в Уставе Международного Нюрнбергского военного трибунала от 8 августа 1945 г. и подтверждаются резолюциями 3 (I) от 13 февраля 1946 г. и 95 (I) от 11 декабря 1946 г. Генеральной Ассамблеи Организации Объединенных Наций, изгнание в результате вооруженного нападения или оккупации и бесчеловечные действия, являющиеся следствием политики апартеида, а также преступление геноцида, определяемое в Конвенции 1948 г. о предупреждении преступления геноцида и наказании за него, даже если эти действия не представляют собой нарушения внутреннего законодательства той страны, в которой они были совершены».

Данный принцип получил развитие и в ст. 29 Римского статута Международного уголовного суда, гласящей, что в отношении преступлений, подпадающих под юрисдикцию Суда, не устанавливается никакого срока давности;

- Принцип ответственности начальника за непринятие мер был сформулирован в п. 2 ст. 86 Дополнительного протокола I к Женевским конвенциям о защите жертв войны 1949 г.: «Тот факт, что нарушение Конвенций или настоящего Протокола было совершено подчиненным лицом, не освобождает его начальника от уголовной или дисциплинарной ответственности в зависимости от случая, если они знали или имели в своем распоряжении информацию, которая должна была бы дать им возможность прийти к заключению в обстановке, существовавшей в то время, что такое подчиненное лицо совершает или намеревается совершить подобное нарушение, и если они не приняли всех практически возможных мер в пределах своих полномочий для предотвращения или пресечения этого нарушения». Дальнейшее развитие принцип ответственности начальника за непринятие мер получил в ст. 28 Римского статута Международного уголовного суда;

- Принцип ответственности лица за исполнение им преступного приказа своего правительства или начальника, если сознательный выбор фактически был возможен, в международном праве впервые был сформулирован в ст. 8 Устава Нюрнбергского трибунала и получил дальнейшее развитие в п. 3 ст. 2 Конвенции против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания 1984 года, в п. 4 ст. 7 Устава Международного трибунала по бывшей Югославии и п. 4 ст. 6 Устава Международного трибунала по Руанде, а также в ст. 33 Римского статута Международного уголовного суда. В соответствии с п. 1 ст. 33 Римского статута он сформулирован следующим образом:

«Тот факт, что преступление, подпадающее под юрисдикцию Суда, было совершено лицом по приказу правительства или начальника, будь то военного или гражданского, не освобождает это лицо от уголовной ответственности, за исключением случаев, когда: а) это лицо юридически обязано исполнять приказы данного правительства и данного начальника; б) это лицо не знало, что приказ был незаконным; в) приказ не был явно незаконным»;

- Принцип «*nullum crimen sine lege*» закреплен в ст. 22 Римского статута, и в соответствии с ним лицо не подлежит уголовной ответственности по настоящему Статуту, если только соответствующее деяние в момент его совершения не образует преступления, подпадающего под юрисдикцию Суда. Юрисдикция Международного уголовного суда определена в ст. 5 Римского Статута, где сказано: «юрисдикция Суда ограничивается самыми серьезными преступлениями, вызывающими озабоченность всего международного сообщества. В соответствии с настоящим Статутом Суд обладает юрисдикцией в отношении следующих преступлений:

-
- a) преступление геноцида;
 - b) преступления против человечности;
 - c) военные преступления;
 - d) преступление агрессии»

Таким образом, указанный принцип ограничивает возможность распространения действия Римского Статута лишь на указанные наиболее серьезные международные преступления. Выбор именно такой юрисдикции Международного уголовного суда вполне объясним, исходя из того, что одной из основных задач наднационального права является регулирование отношений, которые невозможно регулировать правом национальным, т.е. применительно к международному уголовному праву – это отношения, в которых задействовано ни одно государство, а также те отношения, в которых ответственным субъектом является государство.

- Принцип «*nulla poena sine lege*» определяет общие начала назначения наказания. Согласно данному принципу лицо, признанное Судом виновным, может быть наказано только в соответствии с положениями Статута Международного уголовного суда (ст. 23 Римского статута). Значение данного принципа заключается в том, что лицо, признанное виновным в совершении международного уголовного преступления может быть наказано только в соответствии с положениями Римского Статута. Указанное положение позволяет избежать нарушений при назначении наказания и обеспечить права виновного лица при назначении наказания за совершенное преступление;

- Принцип отсутствия обратной силы (*ratione personae*). В соответствии с положениями ст. 24 Римского Статута:

- лицо не подлежит уголовной ответственности в соответствии с Римским Статутом за деяние до вступления Статута в силу;

- в случае внесения изменения в закон, применимый к данному делу до вынесения окончательного решения, применяется закон, более благоприятный для лица, которое находится под следствием, в отношении которого ведется судебное разбирательство или которое признано виновным.

Данный принцип позволяет, во-первых, оградить лицо от применения к нему закона, который еще не действовал на момент совершения деяния; во-вторых, предусмотрено исключение из данного принципа, согласно которому в случае внесения изменений в закон, которые носят благоприятный характер для виновного лица, к нему применима обратная сила. Римский Статут не раскрывает какой закон может быть признан благоприятным для виновного лица. Как показывает общемировая практика, под более благоприятным уголовным законом понимается закон:

- устранивший преступность деяния, т.е. признающий совершенное деяние не преступным;

- смягчающий наказание деяния, т.е. закон предусматривает более мягкое наказание, чем было предусмотрено ранее, либо закон снижающий максимальные и минимальные пределы размера того же вида наказания, либо закон, добавляющий альтернативно в санкцию более мягкий вид наказания.

- иным образом улучшающий положение виновного лица, т.е. в данном случае имеются, в частности, условия отбывания наказания виновным лицом, возможность досрочного освобождения от наказания, возможность применения сроков давности к совершенному преступлению и т.д.;

- Принцип недопустимости ссылки на должностное положение закреплен в ст. 27 Римского статута. Согласно данному принципу Римский статут применяется в равной мере ко всем лицам без какого бы то ни было различия на основе

должностного положения. Далее в п. 1 ст. 27 конкретизируются субъекты, которые не освобождаются в случае совершения преступления от уголовной ответственности согласно Римскому статуту, и их должностное положение само по себе не является основанием для смягчения приговора: главы государства или правительства, члены правительства или парламента, избранные представители или должностные лица правительства. Наряду с признаком «должностного положения» в содержание принципа включается и указание на то, что «иммунитеты или специальные процессуальные нормы, которые могут быть связаны с должностным положением, будь то согласно национальному или международному праву, не должны препятствовать осуществлению Судом его юрисдикции в отношении такого лица»;

- Принцип универсальной юрисдикции означает распространение уголовной юрисдикции государства на деяния, признанные преступными международным правом, независимо от гражданства (подданства) совершивших их лиц и места совершения. Считается, что универсальная юрисдикция должна применяться к правонарушениям, пресечение которых всеми без исключения государствами оправдано или предписывается политикой международного сообщества. Основания для реализации принципа универсальной юрисдикции присутствуют как в международном договорном, так и обычном праве, например, в ст. 49, 50, 129, 146 соответственно всех четырех Женевских конвенций о защите жертв войны 1949 г., ст. 12 Римского статута;

- В статье 25 Римского Статута установлен принцип индивидуальной ответственности лиц, совершивших международное уголовное преступление. Данный принцип применяемый к физическим лицам означает следующее:

- лицо, которое совершило преступление, подпадающее под юрисдикцию Международного уголовного суда, несет индивидуальную ответственность и подлежит наказанию в соответствии с Римским Статутом;

- в соответствии с Римским Статутом лицо подлежит уголовной ответственности и наказанию за преступление, подпадающее под юрисдикцию Международного уголовного суда, если это лицо:

- а) совершает такое преступление индивидуально, совместно с другим лицом или через другое лицо, независимо от того, подлежит ли это другое лицо уголовной ответственности;

- б) приказывает, подстрекает или побуждает совершить такое преступление, если это преступление совершается или если имеет место покушение на это преступление;

- в) с целью облегчить совершение такого преступления пособничает, подстрекает или каким-либо иным образом содействует его совершению или покушению на него, включая предоставление средств для его совершения;

- г) любым другим образом способствует совершению или покушению на совершение такого преступления группой лиц, действующих с общей целью. Такое содействие должно оказываться умышленно и либо:

- д) в целях поддержки преступной деятельности или преступной цели группы в тех случаях, когда такая деятельность или цель связана с совершением преступления, подпадающего под юрисдикцию Международного уголовного суда;

- е) либо с осознанием умысла группы совершить преступление;

- ж) в отношении преступления геноцида, прямо и публично подстрекает других к совершению геноцида;

- з) покушается на совершение такого преступления, предпринимая действие, которое представляет собой значительный шаг в его совершении, однако преступление оказывается незавершенным по обстоятельствам, не зависящим от намерений данного лица. Вместе с тем лицо, которое отказывается от попытки

совершить преступление или иным образом предотвращает завершение преступления, не подлежит наказанию в соответствии с Римским Статутом за покушение на совершение этого преступления, если данное лицо полностью и добровольно отказалось от преступной цели;

- Последним прямо прописанным в Римском Статуте принципом международного уголовного права является принцип вины, который закреплен в ст. 30 Римского Статута и означает следующее:

- если не предусмотрено иное, лицо подлежит уголовной ответственности и наказанию за преступление, подпадающее под юрисдикцию Международного уголовного суда, только в том случае, если по признакам, характеризующим объективную сторону, оно совершено намеренно и сознательно[3].

Список литературы:

1 Коркунов Н.М. Опыт конструкции международного уголовного права// Журнал уголовного и гражданского права. СПб., 1889.№1.;

2 Волженкин Б.В. Действие уголовного закона в пространстве и проблемы борьбы с организованной преступностью // Современные проблемы борьбы с транснациональной преступностью. Краснодар, 2000. С. 390.;

3 Римский статут Международного уголовного суда от 17 июля 1998 г..

Түйіндеме

Бұл мақалада халықаралық қылмыстық құқық түсінігі, сондай-ақ оның айқындамаларын жіктелеу көрсетілген. Мақала халықаралық қылмыстық құқықтың теориялық-құқықтық аспектілерін ғана емес халықаралық қылмыстық құқық көздерінің тарихи-құқықтық аспектілерін де ашып көрсетеді.

Summary

Article describes the concept of international criminal law, as well as classification of its principles. The article not only reveals theoretical and legal aspects of principles of international criminal law, but also historical and legal aspects of sources of international criminal law.

УДК:338.242:658.512

Қажуов М.Е.
магистрант АТУ
научный руководитель:
д.э.н., профессор К.Б. Дауылбаев

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИОННО ФУНКЦИОНАЛЬНОГО МЕХАНИЗМА ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИИ

В статье рассмотрены сущность и составляющие организационно-экономического механизма управления инвестиционной деятельностью предприятия, которыми являются релевантные факторы внешней среды, инновационность инвестиционной бизнес-идеи, инвестиционная

привлекательность предприятия, эффективность результатов инвестирования в инновации.

Ключевые слова: организационно-экономического механизма управления инвестиционной деятельностью предприятия.

Современное состояние инвестиционно-инновационной деятельности в условиях острой необходимости освоения производства конкурентоспособной продукции, прогрессирующего износа основных фондов не позволяет сформировать необходимую базу для развития отечественной промышленности на качественно новом уровне. Зарубежный опыт свидетельствует о необходимости повышения активности промышленных предприятий в области инвестиционно-инновационной деятельности. Эта закономерность подтвердилась и отечественным опытом: казахстанские предприятия, предполагающие инвестировать в инновации, намерены использовать собственные и заемные источники для расширения и технического перевооружения производства. Оценка эффективности производственных инвестиций в инновационные проекты предприятий горно-металлургической промышленности с началом экономических реформ в Республике Казахстан стала гораздо более насущной проблемой, чем ранее. В условиях рыночной экономики от такой оценки зависят конкурентоспособность предприятия, возможность привлечения инвестиций, перспективы развития, в конечном счете — возможность успешной деятельности. Поэтому решение данной проблемы приобретает исключительно важное значение.

С той точки зрения организацию инновационной деятельности можно понимать как «процесс упорядочения инновационной деятельности, как субъект, фирму, институт, инновационное предприятия [1] как организационные структуры, определяющие состав и место подразделений, а также регламентирующие процедуры форм, методов, процессов, которые осуществляются в инновационной деятельности»

Организация инновационной деятельности нацелена на совершенствование и ускорение процессов генерации новых идей, разработки и внедрения новых технологических решений, создание новаций. Механизм организации инновационной деятельности направлен на создание и перестроение управленческих структур, осуществляющих инновационные процессы.

Таким образом, субъектами инновационной деятельности являются разнообразные фирмы, различающиеся по составу, размеру, направлениям деятельности. Также субъектами инновационной деятельности являются элементы системы развития знаний – ВУЗы, научные институты, конструкторские бюро, технопарки и т.д. Также в последние несколько десятилетий широкое развитие получил специализированный «инновационный бизнес», связанный с определенной стадией жизненного цикла продукта.

Некоторые из этих предприятий уделяют особое внимание фундаментальным исследованиям (академический сектор), некоторые – прикладным формам научных разработок, и последние – коммерциализации продуктов, родившихся после прохождения предшествующих стадий жизненного цикла.

Раскроем этот процесс более подробно:

Этапы производства опытных образцов, продвижения и сбыта выполняются фирмами различных масштабов, в то время как промышленное производство и диффузия новшеств происходит обычно на средних и крупных предприятиях. В случае новшества, помимо головной фирмы, занимающейся разработкой и внедрением этого новшества, на каждом этапе жизненного цикла происходит

процесс кооперации с целой экосистемой фирм, научно-технических подразделений и внутренних структурных подразделений самой фирмы.

Сами инновационные предприятия отличаются друг от друга, в частности, это зависит от преобладающего типа инноваций, являющихся объектом их деятельности. По классификации, предложенной В.В.Коссовым [2], эти предприятия могут быть разделены следующие классы:

- Инноваторы-лидеры, которые ориентированные на революционные научные открытия, новые способы применения и пионерские изобретения

- Инноваторы, которые сосредотачивают свою деятельность на базовых инновациях на основе старого способа производства.

- Инноваторы, занимающиеся разработкой рационализаторских предложений

- Инноваторы, которые создают замещающие новшества

- Инноваторы, продвигающие новшества на рынок

- Инноваторы, создающие продуктовые инновации, которые удовлетворяют спрос на развивающихся рынках

- Инноваторы, которые занимаются диффузией и распространением новшеств в различные сферы деятельности.

Таким образом, ввиду дифференцированности различных связей и отдельных подпроцессов, возникает необходимость упорядочения их в единую систему, направленную на достижение одинаковых целей, и обеспечивающих синергетический эффект от взаимодействия отдельных субъектов инновационной деятельности.

С переходом экономики к пятому технологическому кладу, характеризующемуся развитием информационной и коммуникационной инфраструктуры, принципы и методы инновационной деятельности претерпели значительные изменения. Если раньше основная деятельность по разработке и выпуску новаций на рынок осуществлялась крупными концернами, корпорациями и государством, то с развитием коммуникационной инфраструктуры значимую роль в экономике начали играть средние и малые предприятия, ориентированные на разработку и коммерциализацию инноваций. Малые затраты на организацию таких предприятий и большой потенциал роста, особенно в сфере развития информационных технологий, рождает высокую конкуренцию. Для того, чтобы выжить в конкурентной борьбе, таким предприятиям приходится вступать в партнерские отношения с крупными предприятиями, порой образуя обширную экосистему, охватывающую все аспекты инновационного процесса, начиная от проведения фундаментальных исследований, и заканчивая выводом на рынок готовой продукции.

Зачастую, предприятие сосредотачивается всего лишь на одном узком аспекте инновационного процесса. Это так называемый минималистский тип предприятия, когда организация отказывается от диверсификации деятельности, отдает все непрофильные функции на аутсорсинг, и занимается очень узким профильным направлением[3].

В отличие от минималистских предприятий, компании холистского (целостного) типа, обычно имеют диверсифицированную деятельность, обладают четкой системой взаимодействия всех основных составляющих компании, единством целевых показателей, и проявлением мультипликативных и синергетических эффектов[3].

Также, по этой классификации, существуют предприятия анималистского типа, которые характеризуются высоким уровнем самоорганизованности и социальной ответственности, высоким уровнем корпоративной культуры, сформированной на основе философии предпринимательства.

При построении организационной структуры наукоемкого предприятия необходимо помнить, что в силу существования в условиях развитой глобальной экономики и интернациональному рынку капитала, технологические цепочки компании, комплексы научных разработок и рынки компании могут быть территориально разобщены. Координация действий на таком предприятии может быть затруднена. Это может приводить к нарушению сбалансированной деятельности предприятия, смещению приоритетов на местах, и к появлению действий, противоречащих реализации основных стратегических целей. В рамках современной теории организации многочисленные исследования выявляют причины изменения организационных форм, структур предприятия[4]

В частности, П. Джимаджо и У. Пауэлл полагают, что предприятия существует в «поле» других предприятий. Под «полем организаций» следует понимать совокупность организаций, с которыми фирма сталкивается в ходе своей деятельности [5].

Существующие в одном организационном «поле» компании в результате взаимодействия становятся все более однородными и унифицированными. Уменьшение разнообразия исследователи объясняют внешними механизмами принуждения (законодательство, нормативы, инструкции). Также это связано с требованиями работников по унификации труда, зарплаты, карьерного роста и т.д. Кроме того, консалтинговые компании распространяют эффективные организационные модели на схожие предприятия во всем мире.

В силу большой схожести основных организационных механизмов предприятий, этот фактор конкурентоспособности отходит на второй план, и источниками роста предприятия становятся внешние факторы – повышение цен на продукцию, общий подъем отрасли, расширение территориальных границ рынков.

Для крупных компаний раньше источниками роста служили факторы, увеличивающие эффективность использования производственных мощностей и увеличением объема выпуска товаров. Однако, на сегодняшний день этот потенциал практически исчерпан.

Следует иметь в виду, что процесс организационных изменений может повторяться каждый раз при появлении каких либо новаций в компании. Следовательно, есть взаимосвязь организационного процесса с разработкой новаций. Из этого следует необходимость сбалансированность инновационного цикла и организационного развития, для предотвращения экономической нестабильности и возможности разорения предприятия.

Для того, чтобы эффективно управлять развитием предприятием в условиях осуществления того или иного этапа инновационного цикла, необходим качественно другой уровень менеджмента. Сложность заключается в управлении уровнем воздействия множества внешних и внутренних факторов. Поскольку развитие организации предполагает процессы интеграции, деления и удаления тех или иных организационных единиц, то одним из важнейших критериев эффективности результатов организационного развития служит способность созданных структур приспособляться как к внешним, так и внутренним воздействиям.

В этом случае на первый план выходит свойство адаптивности организационной структуры, т. е. возможности своевременно реагировать на

изменения в бизнес-процессах, при этом сохраняя свою структуру и иметь возможность изменить свое состояние при смене стратегических целей.

Отметим, что в наукоемких компаниях, преобладают воздействие внутренних факторов. Например, полученные результаты исследований или разработок вынуждают структурные единицы, следующие в инновационном процессе, адаптироваться к полученным результатам. При этом следует учитывать возможную территориальную разобщенность структурных единиц, о которой шла речь выше.

Скорость реагирования адаптационной системы на изменения зависит от нескольких факторов:

- Наличие прогнозного инструментария для определения возможных состояний внешней и внутренней среды. Это необходимо для того, чтобы принять упреждающие подготовительные действия, и, тем самым, повысить скорость принятия новаций.
- Наличие хорошо обученных кадров, способных быстро принимать организационные изменения.
- Гибкость организационных составляющих предприятия при нововведениях. Для этой цели не годятся громоздкие, жестко формализованные организационные структуры.
- Соответствие уровня организационной готовности компании ее стратегическим целям.

Если организационный потенциал недостаточен для достижения поставленных целей, то процесс адаптации затягивается, и переход бизнес-процессов на качественно новый уровень требует больших временных и финансовых затрат. В процессе развития организации следует учитывать воздействие этих факторов и максимально развивать адаптационный потенциал предприятия.

Создание инновационной компании является достаточно сложным занятием, ввиду глубокого проникновения фундаментальных исследований, прикладных разработок в каждый аспект деятельности предприятия.

Сочетание процессов от идеи до готового образца продукции требуют выбора наиболее совершенного типа предприятия. В первую очередь это означает необходимость правильного выбора организационной структуры, определения ключевых взаимосвязей и попытку добиться синергетического эффекта от взаимодействия отдельных структурных единиц.

При выборе типа организационной структуры следует учитывать территориальную разобщенность процессов, которая возникает ввиду глобализации рынков и информатизации экономики.

В составе общеорганизационных критериев важное место занимают критерии степени гибкости, готовности организации к изменениям в результате внешних и внутренних воздействий.

Каждый критерий может быть оценен несколькими показателями, поэтому число показателей, как правило, больше числа критериев. Это, к сожалению, затрудняет расчеты и адекватность оценки.

В качестве базовых критериев для всей организации, занимающейся инновационной деятельностью, ученое сообщество предлагает следующие

1. Масштаб бизнеса, который характеризует размер предприятия, его оборотных средств. Критерий определяется на основе данных о производственных мощностях, товарообороте, численностью занятых и другими показателями.

2. Уровень удельных издержек. Критерий показывает эффективность управления существующими ресурсами компании. В качестве показателей для оценки критерия используются сведения о величине затрат на 1 руб. выручки, на единицу площади, на ед. продукции и т.д.

3. Уровень прогрессивности используемых технологий. Данный критерий характеризуется в основном показателями, связанными с производительностью труда и капитала.

4. Имидж компании на рынках капитала, сбыта, труда. Уместными показателями в данном случае будут – доля рынка компании, капитализация предприятия, стоимость акций на фондовом рынке.

5. Инновационность компании. Критерий характеризует наукоемкость и динамику обновления продуктового ряда компании. Он может быть отражен в показателях доли новой продукции в общей номенклатуре изделий, процентом вводимых производственных мощностей, интенсивностью обновления продукции.

6. Критерий эффективности деятельности компании в целом, включающий показатели отдачи привлекаемых внешних ресурсов. В качестве основных показателей обычно используются – рентабельность, коэффициент абсолютной ликвидности, величина добавленной экономической стоимости и другие.

Для формирования организационной структуры менеджмент предприятия должен иметь ряд принципов, на которых и будет осуществляться проектирование организационной структуры конкретного предприятия.

Основными принципами, выделяемыми такими исследователями как Коссов [5] и Юданов [5], являются следующие:

- Упреждение организационного развития компании, с учетом инерционности и протяженности развития во времени. Формирование механизма реализации данного принципа позволит обеспечить опережающий рост организационного потенциала, соответствующего предстоящим технологическим и продуктовым инновациям.

- Гармонизация элементов, составляющих организационную структуру, и стремление добиться мультипликативных и синергетических эффектов от совместной работы отдельных структурных единиц.

- Глобализация продуктовых рынков и рынка капитала, способствующая логистике средств и продукции компании.

Децентрализация управление территориально разделенными структурами – участниками инновационной деятельности.

- Рассредоточение научно-производственной деятельности на основе аутсорсинга, предусматривающее рациональные пропорции между аутсорсингом и собственным производством

- Централизация информационного обеспечения системы управления научно-производственным комплексом.

- Сбалансированность организационного развития в соответствии с текущими стратегическими целями НПК, обеспечивающая устойчивость предприятию в процессе организационного развития.

Ввиду того, что для построения эффективной организационной структуры предприятию ориентироваться не только на внутренние, но и на внешние факторы, необходимо разобраться в том, как именно создаются новые идеи в организации и за ее пределами, которые задают необходимые требования для архитектуры организации.

Рассмотрим факторы генерации идей в организации. Классически, исследователи выделяют две крупные группы факторов:

- Внешние
- Внутренние

Внешние и внутренние факторы очень сильно влияют на жизнь компаний. Если говорить о влиянии различных факторов на инновационную активность предприятия, то необходимо отметить те формы взаимодействия структурных единиц, которые осуществляют весь инновационный цикл – от идея до массового производства.

Рассмотрим таблицу, представляющую факторы получения идей для разработки нового продукта.

Для выполнения подобной работы используются различные формы, но наиболее распространенными являются следующие:

- Создание
- Поглощение
- Рыночная инновационная интеграция
- Выделение

Основными элементами этих форм организации являются матричные структуры, научно-технические подразделения, научно-технические организации, осуществляющие деятельность по рыночным принципам, внутренние венчуры.

Наиболее важным созданием новых инновационных организаций является для крупных предприятий. Ввиду того, что на них уже существует сложная система управления инновациями, а так же того, что чаще всего крупные предприятия сосредотачиваются на крупных проектах, более мелкие структуры инновационного характера зачастую оказываются задвинутыми на задний план. Это является одной из причин того, что, по сравнению с малыми предприятиями, на крупных предприятиях меньше количество инноваций.

По мнению некоторых авторов «эффективность инновационной деятельности можно было бы значительно повысить, если создавать новые инновационные подразделения и структурные единицы, призванные создавать новые направления в деятельности крупных предприятий»[6]. Следует отметить, что в силу специфики предприятия, создание инновационных единиц может происходить на постоянной и временной основе.

Список литературы:

- 1 Холт Н. Р. Планирование инвестиций. - М.: Дело ЛТД, 1994. - 259с.
- 2 Экономическая энциклопедия. «Политическая экономия»/под ред. Журавлевой В.С. –М.: Экономика, 1998.- 432с.
- 3 Бернар И., Колли Ж. Толковый экономический словарь. –М.: ЮНИТИ, 1996.-450с.
- 4 Бочаров В., Попов Р. Финансово-кредитный механизм регулирования инвестиционной деятельности предприятия. - СПб.: ДАН, 1993.-69с.
- 5 Бернар И., Колли Ж. Толковый экономический словарь. –М.: ЮНИТИ, 1996.-450с.
- 6 World Investment Directory 1993.-N.Y.I 1993, P. 23
- 7 Меирманов К. Проблемы привлечения иностранных инвестиций.// Экономика Казахстана.-1997.-№5-6.-С.5-7.
- 8 Стоянова. Е. Финансовый менеджмент. Российская практика. – М.: «Перспектива», 1994.- 160с.

Түйіндеме

Аталмыш мақалада инновациялық өкілеттің жүргізілген анализы мен синтезі негізінде елдегі инновациялық өкілеттің дамуына кедергі келтіретін негізгі мәселелер мен себептері анықталған. Сондай ақ, инновациялық өндірістің жалпы көлемінің, инвестициялық қорларының инвестициялық көлемінің кейбір сандары келтірілген. Қорытындылар жасалынған, елдегі өкілеттің жетілдірілу жолдары қарастырылған.

Summary

In the article essence and constituents of organizationally-economic mechanism of management are considered by investment activity enterprises, that are relevant factors of environment, innovativeness of investment business-idea, investment attractiveness of enterprise, efficiency of results of investing in an innovation.

ОӘЖ:343.35(095)574

**Кемелбай А.
Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық
заң академиясының
2 курс магистранты
ғылыми жетекшісі:
з.ғ.к., доцент
Қыдырханова Г.К.**

ШЕТЕЛ МЕМЛЕКЕТТЕРІНДЕГІ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ ЖӘНЕ ЖОЛЫН КЕСУ ШАРАЛАРЫ

Бұл мақалада автор шетел мемлекеттеріндегі сыбайлас жемқорлықтың алдын алу және жолын кесу шараларын қарастырған.

Кілт сөздер: Сыбайлас жемқорлық, мемлекеттік қызмет, құқық бұзушылық, лауазымды тұлғалар, заңнама, мемлекеттік органдар.

Қазіргі кезде сыбайлас жемқорлық мәселесін әрбір мемлекетте, түрлі халықаралық ұйымда кездестіруге болады. Бірақ ол барлық жерде бірдей бола бермейді. Тарихи дәуір және мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық даму кезеңіне қарай сыбайлас жемқорлықтың пайда болу мәселелері де әр алуан болып келеді. Кейбір шет елдердің мемлекеттік басқаруында және мемлекеттік қызметінде жемқорлықтың алдын алуға және жоюға бағытталған әкімшілік қалыптың кешендері құрылған. Бірқатар мемлекеттерде шенеуніктердің ар кодексі немесе этикалық кодекстер жиынтығы болып табылатын арнайы заңдар қабылданған [1,326]. Осыған орай, шетел мемлекеттеріндегі сыбайлас жемқорлықтың алдын алу және жолын кесу шараларына назар аударайық.

Транспаренси Интернешнлдің мәліметтерін негізге ала отырып, сыбайлас жемқорлықтың жер жүзіне таратылу айырмашылықтарын және қазіргі әлемдегі

жемқорлықтың деңгейін зерттеу мақсатында, әлем картасындағы сыбайлас жемқорлық туралы ақпаратты бейнелеп көрсетуге тырысайық. Халықаралық тәжірибеде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы айтқанда, барлық елдерді шартты түрде төрт санатқа бөлуге болады: 1) сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті табысты жүргізіп отырған елдер; 2) сыбайлас жемқорлық орташа деңгейдегі елдер; 3) сыбайлас жемқорлықпен өте келелі мәселелері бар елдер; 4) сыбайлас жемқорлық айырықша байқалатын елдер. Әрі қарай осы жүйені негізге аламыз.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті табысты жүргізіп отырған елдерге Дания, Финляндия, Швеция, Жаңа Зеландия, Канада, Нидерланды, Норвегия, Швейцария, Австралия, Сингапур, Люксембург, Ирландия, Германия, Ұлыбритания, Израиль, АҚШ, Австрия, Исландия, Жапонияны жатқызуға болады.

Жоғарыда аталған елдердегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті ұйымдастырудың кейбір ерекшеліктері - осы елдердің үкіметі сыбайлас жемқорлықты ұлттық қауіпсіздікке төнген қауіп деп қарайды. Сондықтан сыбайлас жемқорлық сырттан төнген және ішкі қауіп ретінде қабылданып, соған байланысты онымен күрес көлемді және кешенді сипат алады.

Мысалы, Нидерландыда сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес өзіне мыналарды енгізеді:

- сыбайлас жемқорлыққа бейім тұратын мемлекеттік және қоғамдық ұйымдарда мониторинг жүйесін енгізу және осы жерлерде қызмет ететіндерді қатаң бақылап отыру. Сыбайлас жемқорлықпен күрес жүргізетін тұлғаларды лауазымға тағайындау;
- сыбайлас жемқорлық әрекеттерін жазалау жүйесі – бұл мемлекеттік ұйымдарда жұмыс істеуге қатаң тиым салуды және мемлекеттік қызмет ұсынатын барлық әлеуметтік жеңілдіктерінен айыруды көздейді;
- лауазымдық тұлғаның жағымды әрекетін көтермелеу жүйесі – шенеунікке өз қызметін тиімді де адал орындауы үшін материалдық тұрғысынан да, адамгершілік тұрғысынан да жағдай жасау;
- арнайы полиция типіндегі сыбайлас жемқорлықпен күрес жөніндегі мемлекеттік қауіпсіздік жүйесі [2,546].

Компаративтік талдау бойынша, әр мемлекеттің өзінің күресу жолы, әдісі, тәсілі бар. Ал басқа жағынан қарасақ, көптеген мемлекеттердің сарапшылары біркелкі ережелер нормаларын қолдану керек деп ұсыныс жасайды. Тіпті, бүкілұлттық тәртіп әдептілігін қалыптастыру қажет дейді. Осы орайда, 1995 жылы Ұлыбританияда Нолан Комиссиясы 7 қағида қабылдады:

1. Риясыздық. Лауазымды қызметкерлер қоғамдық мүддені жоғары ескере отырып, бір шешімге келеді.
2. Сатылмастық. Лауазымды қызметкерлердің өздерін басқа бір адамдарға не ұйымдарға қаржылық тәуелсіздікке қоймағаны дұрыс.
3. Әділдік. Жоғары қызметке тағайындау, келісім шарт жасау, марапаттау мәселелері бойынша шешім қабылдағанда лауазымды қызметкерлер үміткердің кәсіби қабілеттерін, іскерлігін ескеруі тиіс.
4. Есептілік. Лауазымды қызметкерлер қоғамның алдында өздерінің істеген ісі, қабылдаған шешімдері бойынша есеп беріп отыруы керек.
5. Ашықтық. Лауазымды қызметкерлердің шешімдері мен істері қоғамға ашық болуы тиіс. Әр шешім дәйектеліп отыруға міндетті.
6. Арды, абыройды сақтаушылық. Лауазымды қызметкерлер өздерінің мүдделері туралы ашық айтып, егер де осы мүдделері олардың істеген жұмысына қайшылық келтірсе, қоғамның пайдасына әкелетін шешімге келуге тиісті.

7. Басшылық. Лауазымды қызметкерлер осы аталған қағидаларды қолдана отырып, басшылықты орындап, өзінің дұрыс істерімен, мінез-құлқымен үлгі көрсетіп отыруға міндетті [3,476].

Жемқорлыққа қарсы өзгерістерді жүргізетін басқа топ институционалдық деп аталады. Бұл топ жемқорлыққа қарсы мүлде басқа күресті көрсетеді. Олардың ойынша, жаңа әдіс, жаңа жолға бар бағдарламаны жойып тастап, нормативтік іс-әрекеттерін өзгерту керек. Институционалдық жемқорлық өзгерістерге мынадай мысал келтіруге болады: сайлау үрдісіне ашықтық, жариялылық қамтамасыз ету; үкімет жұмысына және орындаушы басшылығына парламенттің бақылауы; сайлау үрдісінде қаржы мәселесіне бақылау жасау; мүлік мәселесін шектеу; мемлекеттік қызметкерлерінің кіріс-табысын, қаржы міндеттерін, шенеуніктердің табысының көтеруін, жылдық қаржы есебін беру, жемқорлыққа қарсы арнайы заң қабылдау, әкімшілік және қылмыстық жазалау тағы басқалар [4,476]. Сайлаушылардың дауысын сатып алу көптеген мемлекеттерде дәстүрге айналған. Бұл әдіс АҚШ, Ұлыбританияда және басқа Еуропа мемлекеттерінде 19 ғасырда кең таралған.

Қазір осындай шаралар шектелсе де, бүгінде осындай заң бұзушылық байқалады. Испания мен Италияның сайлау үрдісінде басқа шаралар қолданады. Біқпалы зор үміткерлерге саяси партиялардың көсемдері «патронаж» деген әдісті пайдаланады. Бұл әдістің маңызы мынада: сайлау кезінде көмектескен адамдарға мемлекеттік органдардан бір пайдалы қызметтерді ұсынады. 1966 жылы Тайландта өткен сайлау сайлаушыларға сыйлықтар тарату негізінде өтті. Сондықтан көптеген мемлекеттерде сайлауды өткізу барысында ашықтық талап етіледі. Екіншіден, сайлау компаниясын қаржыландыруды бақылауға алып, нормадан жоғары қаржыландыруға тыйым салынады.

Ботсванада сыбайлас жемқорлықтың қарқынды өсуін тежеуге келесі шаралар көмектесті: шенеуніктердің санын қысқартып, олардың жалақысын көтерді және мемлекеттік мекемелердің құрылымын ықшамдалды, әрі сыбайлас жемқорлықтың кез келген түріне дереу санкция салынды.

ОАР-да бүгінгі күні сыбайлас жемқорлық деңгейі көптеген еуропа елдеріне қарағанда төмен. Олар қабылданған жаңа заңдардың көмегімен Үкіметті Парламент алдында есеп беруге міндеттеу арқылы, шенеуніктер мен депутаттарға табыстары және басқа да салық төлейтін мүліктері жөнінде декларация тапсыру және мемлекеттік жүйенің ашықтығын қамтамасыз ететін қадамдарды қабылдау жолымен қол жеткізілді.

Израиль сыбайлас жемқорлықтан жеткілікті түрде ерікті мемлекеттердің бірі болып саналады. Ондағы жемқорлыққа қарсы күрес, Нидерланды елінде қолданылатын шараларға қоса, «мониторинг жүргізудің белгілі қайталануы» жүйесі арқылы жүргізіледі. Израильде шенеуніктер үшін едәуір әлеуметтік жеңілдіктер қарастырылған және сыбайлас жемқорлық анықталған жағдайда олар қатаң жазаланатындықтан, төмен деңгейлі жемқорлық жоқ дерлік. Оның себебі, бұл елдерде мемлекет көп ғасырлы күрес нәтижесінде құрылған [5,13 б].

Әлемнің көптеген елдеріндегі жемқорлыққа қарсы күрес қағидаларының бірі - Заң алдында барлық азаматтардың теңдігі. Жемқорлық қылмыс жасаған азаматтар өздерінің әлеуметтік жағдайына қарамастан Заң алдында жауапкершілікті бірдей тартады. Қытайда ҚХР Мемлекеттік комитеті сыбайлас жемқорлық үшін жаза туралы Қағиданы 1952 жылы қабылдады. Осы Қағидаға сәйкес, сыбайлас жемқорлық - барлық мемлекеттік органдар, мекемелер, оқу орындары және соларға қарайтын бөлімдердің қызметкерлерінің қоғамдық мүддені жамылып жасаған мемлекет құндылықтарына ие болу, алдау жолымен ұрлау, иемдену, басқа адамдардың құндылықтарын сұғанақтыпен алу, пара алумен анықталады. 1997 жылы 1 қазанда

ҚХР-ның жаңа редакциядағы Қылмыстық Кодексі күшіне енді. 1979 жылғы Кодекс толықтырылды - 192 бап болған еді, енді 451 болды. Сыбайлас жемқорлық үшін жауапкершілік туралы нормаларды қылмыстық-құқықтық және қылмыстық істер деп жеке тарау етіп бөлу жеткілікті негізделген. Ол туралы норма жеке меншікке қарсы қылмыс жөніндегі тарауға енгізілген болатын. Жаңа тарау 394 баптан тұрады. Мысалы, пара алғаны үшін мемлекеттік ұйым айыппұлмен жазаланады, тікелей орындаушы мен ұйымның басшысы жағдайдың ауырлығына байланысты – 5 жылға дейін бас бостандығынан айырылады немесе тұтқындалады. Сыбайлас жемқорлық және парақорлық үшін жазалау мәселелері жеке нормамен реттелген. Егер сыбайлас жемқорлық немесе пара алу кірісінің сомасы 100 мың юаньнен (1\$=10) асып кетсе, онда 10 жылға бас бостандығынан айырылады немесе дүние мүлкі тәркіленеді немесе онсыз өмірлік бас бостандығынан айыру жазасы қолданылады. Валюталық қылмыстармен күрес жөнінде Қытайдың тәжірибесі көңіл аудартады, соның барысында бірнеше миллиард доллардың жалған кедендік декларацияларын, жалған шетелдік лицензияларды пайдаланып, банктерден валюта алған фирмалар қатары анықталды, шетелдік келісімдер бойынша жалған аванс төлемдер фактілері және оффшорлық қаржы операциялары көлемінде көптеген заң бұзушылықтар ашылды.

Францияда лауазымдық тұлғалардың қызмет бабын теріс пайдаланғаны үшін жауапкершілігін реттеу саласында 1983 жылғы 13 шілдедегі «Мемлекеттік қызметкерлердің құқықтары және міндеттері туралы» Заңның және 1992 жылы қабылданып, 1994 жылы қыркүйекте күшіне енген Қылмыстық кодексінің маңызы зор. «Мемлекеттік қызметкерлердің құқықтары және міндеттері туралы» Заңға сәйкес мемлекеттік шенеунікке «өзін тек қызметке арнау» міндеті жүктелген, бұл Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік қызмет туралы» Заңы бойынша мемлекеттік қызметкерлердің міндеттеріне ұқсас. Аталған заң мемлекеттік қызметкердің өзіндік абырой кодексі болып табылады. Францияда мемлекеттік қызметкерлерге тексеру және бақылау қол астындағы кәсіпорындардың әрекетіне араласуға тыйым салады. Кейде көрсетілген міндет мемлекеттік қызметтен кеткеннен кейін де, сол шенеуніктің артынан сақталынып қалады. Билікті жеке басы үшін пайдалану жөніндегі нормалар жүйесінде басты орынды, сөзсіз, бұқаралық лауазымдық тұлғалардың белсенді пара беру және сылбыр пара алу парақорлығы үшін қылмыстық жауапкершілік туралы нормалары алады. Параны алғаны, ұсынғаны, парақорлық және парақорлыққа пара беру үшін бірдей жазаланады: 10 жылға түрмеге қамалынады және 1 млн. франк көлемінде айыппұл төлейді. Лауазымдық тұлғаларға лауазымнан босағаннан кейін 5 жылға дейін өзінің капиталымен жұмыс істеуге, жеке кәсіпорындарға кеңес беруге тиым салады.

Францияның ерекшелігі - соттардың жасаған, Төрелік сот мүшелерінің немесе соттың, не жеке адамдардың шақыруымен келген, екі жақты келістіру үшін сотпен шақырылған сарапшылардың арнаулы парақорлық құрамын бөліп көрсету. Көрсетілген әрекеттер 10 жылға түрмеге жабумен және 1 млн. франк айыппұл төлеумен айыпталады.

Байқағанымыздай, шетел мемлекеттерінде жемқорлыққа қарсы заңнама күресудің барлық құқықтық құралдарын, яғни қылмыстық-құқықтық қана емес, қолдану жағына қарай және жемқорлықтың алдын алу жағына қарай дамып жатқандығы көрініп тұр. Осы елдердегі сыбайлас жемқорлықтың көріністеріне талдау жасау, Қазақстан үшін тиімді сыбайлас жемқорлыққа қарсы пайдалы әрі тиімді озық ұлттық стратегияны жасауға көмектеседі. Біріншіден, сыбайлас жемқорлықпен күреске бағытталған мемлекеттің жоғарғы басшысының күшті саяси жігері және соның негізінде құрылған мемлекеттік, экономикалық, әлеуметтік және құқықтық сипаттағы сыбайлас жемқорлықпен күрес саласындағы бірыңғай мемлекеттік саясат. Екіншіден,

мемлекеттік әкімшілік жүйесінің бәріне азаматтық қоғам жағынан ұйымдастырылған әлеуметтік бақылау және құқық бұзушылардың қылмыс жөнінде іс қозғау мүмкіндігімен қамтамасыз ету. Үшіншіден, билік жүргізуге ие тұлғалардың, мемлекеттік қызметкерлердің қызметінің тазалығы жөніндегі мониторингті жүзеге асыруы, тәуелсіз органдардың алдында қатаң есеп беруі.

Осы қағидаларды сақтау ұлттық сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаттың мықты негізі болады деп санаймыз.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Алауханов Е. Казахстанское и зарубежное антикоррупционные законодательства. //Заң және Заман. №1 2008. – С. 32.
- 2 Максимов С.В Основы противодействия коррупции. – М.: “Спарк”, 2000. С. 47-48.
- 3 Бондаренко С.В. Коррупцированные общества. Ростов-на-Дону: “Росиздат”, 2002, С 169.
- 4 Кистауова З. Казахстан в борьбе за улучшение делового имиджа (материал предоставлен Центрально- азиатским агентством политических исследований). //К обществу без коррупции. 2003. - № 2 (15). – С. 29-31
- 5 Фонд Индем. Международный опыт борьбы с коррупцией: от не удач Китая до успехов Израйля //Чистые руки. 1999 №3 – С.13.

Резюме

В данной статье автор рассматривает меры по предотвращению и пресечению коррупции в зарубежных странах.

Summary

In this article, the author considers measures to prevent and suppress corruption in foreign countries.

УДК:342.56:351.74 (574)

Камалов А.А.
магистрант 1 курса
Евразийской юридической академии
им. Д.А. Кунаева
научный руководитель:
д.ю.н., профессор Нукунов М.О.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ

В статье рассматриваются проблемы правового регулирования деятельности органов внутренних дел в Республике Казахстан на современном этапе развития. На основе анализа различных научных точек зрения и подходов исследуются фундаментальные аспекты описываемой в статье проблематики и

выделяются не только общие положения, но особенности законодательства в сфере деятельности правоохранительных органов.

Ключевые слова: административное право, правоохранительные органы, органы внутренних дел, полиция, исполнение административного законодательства.

Разнообразие взглядов, высказываемых политиками, учеными, представителями общественных организаций и журналистами, а также принимаемые правоохранительными структурами меры свидетельствуют о том, что многие принципиальные вопросы оценки деятельности правоохранительных органов все еще остаются нерешенными [1,с.44]. Вопросы оценки эффективности правоохранительной деятельности, обусловлены их значением в определении целей, направлений и средств реформирования правоохранительной системы, возросшим общественным интересом и вниманием к ним. Основная проблема состоит в противоречии между сложившимися подходами к оценке деятельности правоохранительных органов, их неспособностью выполнять регулятивные функции, отвечающие современным требованиям демократического правового государства, и возросшими социальными запросами людей. Решение этой проблемы предусматривает разработку научно обоснованных подходов к оценке деятельности правоохранительных органов, регулятивные функции которых будут способствовать достижению целей их реформирования, которые связываются с социализацией правоохранительной деятельности, её соответствием объективным потребностям и запросам большинства населения страны. Поскольку ранее оценка главным образом базировалась на статистических данных ведомственной отчетности, основные усилия разработчиков направлялись на обоснование новых методик и технологий расчётов тех или иных показателей, выводимых, однако, все из того же источника ведомственной статистической отчетности[2].

С удовлетворением хочется подчеркнуть, что в ходе административной реформы, проходящей на современном этапе развития нашего государства, Министерство внутренних дел Республики Казахстан (далее — МВД РК) достаточно продуктивно инициирует принятие республиканских законов и подзаконных нормативно-правовых актов. Так, Закон Республики Казахстан от 23 апреля 2014 г. № 199-V «Об органах внутренних дел Республики Казахстан» обеспечил своеобразный прорыв в правовом обеспечении деятельности полиции. Учтены и нормативно урегулированы многие проблемы, имевшие место в правоприменительной и административно-юрисдикционной практике, предложения ведомственной науки. В частности, более детально и однозначно регламентированы права и обязанности сотрудников полиции, полно закреплён порядок и основания применения специальных мер принуждения, что позволяет сотрудникам полиции эффективнее выполнять возложенные на органы внутренних дел задачи[3,с.137].

Узкоспециализированная и разросшаяся за последние годы численность других правоохранительных органов объективно позволяет реально освободить полицию от ряда функций, которые безболезненно могут исполнять коллеги-правоохранители. К ним можно отнести борьбу с наркоманией, комплекс миграционных проблем, профилактику экстремизма. В ходе первого этапа реформирования данные проблемы обсуждались, однако аргументы руководства МВД РК, практических сотрудников и научной общественности на этот счет не были приняты во внимание[4,с.70-74]. Считаем возможным в ходе дальнейшего реформирования МВД РК предметно рассмотреть эти предложения. Для глубины проработки этого вопроса, думаем, имеет смысл провести в ряде регионов соответствующие эксперименты.

Несколько слов о еще одной наболевшей проблеме, которая создает определенное напряжение как в деятельности дежурных частей территориальных органов МВД РК на районном уровне, так и наружных нарядов полиции, осуществляющих охрану общественного порядка: удаления из общественных мест лиц, находящихся в тяжелой форме алкогольного или наркотического опьянения. Заниматься этими гражданами, как и в прежние годы, приходится в основном сотрудникам полиции. Однако надлежащие условия в органах внутренних дел отсутствуют, в силу чего достаточно часто с доставленными до вытрезвления гражданами возникают различные чрезвычайные происшествия.

Очевидно, что реформирование системы органов внутренних дел не может быть сведено к одним реорганизациям бюрократических по форме и традициям организационных структур. Без качественного изменения всей институциональной внутрисистемной среды включая механизмы оценки, ориентированные на новые ценности и принципы взаимоотношений с внешней средой, сами по себе структурные преобразования не способны дать ощутимых результатов. Обеспечение относительно приемлемых цифровых значений показателей, параметры которых можно контролировать и искусственно регулировать, не требует особых усилий, в то время как цели реформирования органов внутренних дел предполагают решение серьезных задач их развития, связанных с приведением органов внутренних дел и результатов их деятельности в состояние, отвечающее требованиям их функционирования в демократическом правовом государстве[5,с.61-62]. Поэтому система оценки деятельности органов внутренних дел должна ориентировать их на достижение этих целей, на соответствие правоохранительной деятельности ее подлинному назначению, определяемому объективным правовым содержанием и потребностями общества. Если в основании системы оценки деятельности органов внутренних дел сохраняются формально-цифровые показатели так называемых результатов деятельности органов внутренних дел, то и ориентация будет главным образом на достижение определенных значений этих показателей в ущерб более важным свойствам и качествам социально ориентированной правоохранительной деятельности, по которым о ней судит население.

В целях борьбы с терроризмом в Республике Казахстан было принято ряд организационных мер, законодательных актов, одним из которых является Закон Республики Казахстан от 13.07.1999 N 416-1 "О борьбе с терроризмом", который определяет правовые и организационные основы борьбы с терроризмом в Республике Казахстан, порядок деятельности государственных органов и организаций независимо от форм собственности, а также права, обязанности и гарантии граждан в связи с осуществлением борьбы с терроризмом. В целом, законодательство Республики Казахстан в области борьбы с терроризмом основывается на Конституции Республики Казахстан, Закона Республики Казахстан от 13.07.1999 N 416-1 "О борьбе с терроризмом", иных нормативных правовых актов Республики Казахстан, а также международных договоров, ратифицированных Республикой Казахстан. Если международными договорами, ратифицированными Республикой Казахстан, устанавливаются иные правила, чем те, которые предусмотрены настоящим Законом, то применяются правила международных договоров. Раскрывая вопросы борьбы с терроризмом в Республике Казахстан, считаем необходимым детально изучить понятия, термины и определения, связанные с организацией борьбы с терроризмом[6,с.5].

Республика Казахстан преследует на своей территории по просьбе компетентных органов других государств лиц, причастных к террористической деятельности, независимо от места совершения ими террористической акции.

Каждый государственный орган, осуществляющий непосредственную борьбу с терроризмом имеет свою четко очерченную компетенцию.

Комитет национальной безопасности Республики Казахстан выявляет, предупреждает и пресекает террористическую деятельность, направленную на насильственное изменение конституционного строя, нарушение целостности и подрыв национальной безопасности Республики Казахстан, а также попытки пересечения террористами государственной границы Республики Казахстан, незаконного перемещения через государственную границу оружия, взрывчатых, отравляющих, психотропных веществ, радиоактивных материалов и иных предметов, которые могут быть использованы для совершения террористических акций, в соответствии с уголовно - процессуальным законодательством, проводит расследование по уголовным делам, связанным с террористической деятельностью, обеспечивает безопасность государственных органов, граждан и организаций Республики Казахстан, находящихся за пределами территории республики[7,с.237].

Министерство внутренних дел Республики Казахстан предупреждает и пресекает преступления террористического характера, преследующие социальные, в том числе уголовные цели, участвует в их выявлении и раскрытии.

Служба охраны Президента Республики Казахстан обеспечивает безопасность Президента Республики Казахстан, экс - Президента Республики Казахстан и иных лиц по перечню, утверждаемому Президентом Республики Казахстан, а также глав государств, правительств иностранных государств и руководителей международных организаций на период их пребывания на территории Казахстана.

Министерство обороны Республики Казахстан участвует в обеспечении безопасности воздушного, водного и наземного пространства, проведения антитеррористических операций.

Другие государственные органы участвуют в борьбе с терроризмом в пределах своей компетенции посредством разработки и реализации профилактических, режимных, организационных, воспитательных и иных мер предупреждения и пресечения террористических акций, создания и поддержания в необходимой готовности ведомственных систем превентивных мер противодействия совершению преступлений террористического характера, предоставления финансовых средств, информации, средств транспорта и связи, медицинского оборудования, медикаментов и медицинского обслуживания, материально - технического обеспечения.

Должностные лица государственных органов и организаций Республики Казахстан, независимо от форм собственности, обязаны оказывать содействие и необходимую помощь государственным органам, осуществляющим непосредственную борьбу с терроризмом.

Граждане Республики Казахстан, обязаны незамедлительно сообщать государственным органам, непосредственно осуществляющим борьбу с терроризмом, ставшие им известными сведения о готовящейся или совершенной террористической акции.

Предоставление государственным органам информации о готовящихся или совершенных террористических акциях расценивается как исполнение гражданского долга. За информацию, которая помогла предотвратить или пресечь террористическую акцию, выплачивается вознаграждение, размер которого устанавливается уполномоченным государственным органом по координации борьбы с терроризмом.

Предупреждение, выявление и пресечение террористической деятельности содержит ряд законодательных запретов. На территории Республики Казахстан запрещается:

- 1) пропаганда терроризма;
- 2) создание, регистрация и функционирование террористических организаций, а также незаконных военизированных формирований.

Органы национальной безопасности Республики Казахстан имеют право запрещать въезд в Республику Казахстан иностранцам и лицам без гражданства, которые принимали участие в террористической деятельности.

В целях профилактики, выявления и пресечения терроризма государственный орган, осуществляющий в пределах своей компетенции статистическую деятельность в области правовой статистики и специальных учетов, на основании решений суда ведет учет террористических организаций и лиц, привлеченных к ответственности за осуществление террористической деятельности [6,с.3].

При признании судом организации террористической либо приостановлении или запрещении деятельности посредством ликвидации организации за осуществление ею террористической деятельности, либо привлечении лиц к ответственности за осуществление террористической деятельности соответствующие органы, указанные в пункте 1 статьи 56 Конституционного закона Республики Казахстан "О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан", обязаны незамедлительно направить в государственный орган, осуществляющий в пределах своей компетенции статистическую деятельность в области правовой статистики и специальных учетов, информационные учетные документы.

Общий контроль над деятельностью по борьбе с терроризмом в Республике Казахстан осуществляет уполномоченный государственный орган по координации борьбы с терроризмом, определяемый Президентом Республики Казахстан. Высший надзор за точным и единообразным применением законов при осуществлении борьбы с терроризмом осуществляют Генеральный прокурор Республики Казахстан и подчиненные ему прокуроры.

Анализ судебной практики по делам о терроризме в Республике Казахстан свидетельствует о том, что деятельность террористических организаций на территории Республики Казахстан своевременно пресекается.

В заключение хочется отметить, что реализация рассмотренных проблем правового регулирования деятельности полиции будет служить не только интересам представителей правоприменительной практики, но и внутренней безопасности, защите прав и свобод граждан.

Список литературы:

- 1 Яськов Е. Ф. Становление, формирование и проблемы дальнейшего развития науки управления органами внутренних дел. М., 1996. – С. 44;
- 2 Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. 10 января 2018 г.
- 3 Уголовное право. Особенная часть: Учебник/ Под ред. Агыбаева А.Г., Баймурзина Г.И.-Алматы: Қазақ университеті, 2003. – С. 137
- 4 Миндагулов А.Х. Уголовная политика в сфере предупреждения преступности: Монография. - Алматы: КазНПУ им. Абая, 2009. – С. 70-74.
- 5 С.М. Баймолдина, Криминологические и уголовно-правовые аспекты религиозного экстремизма. Российский криминологический взгляд. № 4, 2008. - С. 61-62.
- 6 Закон Республики Казахстан от 13.07.1999 N 416 "О борьбе с терроризмом".

7 Красавчиков О.А. Гражданско-правовой договор: понятие, содержание и функции // Гражданско-правовой договор и его функции: межвузовский сб. научных трудов. - Свердловск, 1980. С. 12; Менглиев Ш.М. Действие как объект гражданских прав // Объекты гражданских прав: сб. материалов межд. конф. / Отв. ред. М.К. Сулейменов. - Алматы: КазГЮУ, 2004. С. 237

Түйіндеме

Бұл мақалада Қазақстан Республикасының ішкі істер органдарының дамудың қазіргі кезеңіндегі қызметін құқықтық реттеу мәселелері қарастырылады. Әртүрлі ғылыми көзқарастар мен көзқарастарды талдау негізінде, мақалада сипатталған тақырыптың негізгі аспектілері зерттеледі, тек жалпы ережелер ғана емес, құқық қорғау органдарының саласындағы заңнама ерекшеліктері де бөлінеді.

Summary

The article investigates legal regulation of activity of law-enforcement agencies in the Republic of Kazakhstan at the modern stage of development. On the basis of the analysis of the various scientific perspectives and approaches, investigation is given to fundamental aspects of problems described in the article; focus is made not only on general provisions, but on the specific features of the legislation in a field of law-enforcement agencies.

УДК:341(47+51+57)

Климов А.Н.
магистрант ЕЮА им. Д.А.Қунаева
Научный руководитель:
д.ю.н., профессор
Саматов О.Ж.

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ ПРЕВЕНТИВНОЙ ДИПЛОМАТИИ: В СТРАНАХ СНГ,ЕВРАЗИЙСКОГО СОЮЗА И В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

СНГ, Евразийский союз — это новое региональное экономическое пространство которое стирает законодательные и экономические барьеры на пути нового типа интеграции. В этой статье описывается применение превентивной дипломатии стран Евразийского Союза, которая была востребована после распада Союза ССР.

Ключевые слова: интеграция, превентивная дипломатия, мирное разрешение споров, геополитика.

Статья посвящена теоретическим разработкам Содружества Независимых Государств (СНГ) Евразийскому Союзу (ЕврАзЕС) в области Превентивной Дипломатии и отдельным примерам ее имплементации в постсоветском пространстве. Особо подчеркивается, что 19 января 1996 года в Москве решением Совета глав государств Содружества Независимых Государств (СНГ) была принята Концепция предотвращения и урегулирования конфликтов на территории государств –

участников Содружества Независимых Государств»[1]. Принятие странами СНГ концепции превентивной дипломатии в качестве основы для предотвращения конфликтов на постсоветском пространстве имело большое политическое значение и имела все возможности стать примером практического применения концепции превентивной дипломатии. В документе было прописано, что превентивная дипломатия может осуществляться специальными представителями СНГ, она охватывает комплекс мероприятий, направленных на выяснение причин и предупреждение споров между сторонами и недопущение перерастания их в конфликты, включая добрые услуги и посредничество в организации консультаций, переговоров между сторонами в споре, оказание им содействия в поисках взаимопонимания и достижения договоренности по урегулированию разногласий [2].

Оценивая концепцию СНГ, следует отметить несколько моментов. Во-первых, в отличие от Устава СНГ и первых установочных документов СНГ, в концепции речь идет о «конфликтах» на территории государств-участников Содружества», что предполагает активное участие СНГ в урегулировании и проведении миротворческих операций как в отношении межгосударственных, так и внутренних конфликтов. При этом деятельности по предотвращению и урегулированию этих конфликтов отводится весьма важная роль в общем спектре усилий Содружества. Отмечается, что наиболее предпочтительным путем разрешения споров и предотвращения конфликтов является использование превентивных мер и превентивной дипломатии. Особое внимание в Концепции обращается на привлечение к деятельности по урегулированию и предотвращению конфликтов на территории стран СНГ ООН и ОБСЕ. Подчеркивается, что принуждение к миру может происходить только с согласия и на основе мандата СБ ООН. В рамках принятой Концепции был проработан механизм осуществления операций по поддержанию мира и предотвращению конфликтов в СНГ.

Устав СНГ, принятый еще в 1993 г., являлся в начале 90-х гг. наиболее важным документом, определяющим принципы и регулирующий деятельность организации. Вместе с тем, вопрос о миротворческих операциях и превентивной дипломатии был разработан в Уставе не полно [3].

Статья 16 имеет отношение к превентивной дипломатии, в ней говорится, что "государства-участники принимают все возможные меры для предотвращения конфликтов, прежде всего на межнациональной и межконфессиональной основе, могущих повлечь за собой нарушения прав человека". При этом, правда, не разъясняется, почему особо выделены лишь "конфликты на межнациональной и межконфессиональной основе"[4].

Практика 90-х гг. показала, что в странах Содружества не было единого понимания принципов миротворчества и превентивной дипломатии. Фактически все миротворческие и превентивные функции в основном взяла на себя Россия, которая и осуществляет самые разные по характеру операции в "горячих точках" Содружества на основе многосторонних договоренностей между Россией и всеми конфликтующими сторонами. С другой стороны, отрицание СБСЕ и ООН «особой ответственности» России за безопасность и стабильность в зоне СНГ означало, что политика России и Запада в Закавказье в тех условиях не могла проводиться в рамках совместно признанной модели практического сотрудничества, а диктовалась больше логикой конкурентной политической борьбы. Автор полагает, что в тех исторических условиях ресурсы превентивной дипломатии были не востребованы.

Фактически, как справедливо отмечают некоторые российские эксперты, в СНГ так и не удалось, несмотря на приложенные усилия, в середине 90-х годов

создать эффективную систему коллективной безопасности, основанную на сочетании превентивных мер и миротворческих операций [5].

Тактика и стратегия реализации превентивной дипломатии имела и имеет в СНГ различные «прочтения» и трактовки. Условно можно выделить несколько страновых измерений, сравнив общее и особенное в ее реализации.

Украина. В 2000 г. бывший тогда Президентом Украины Леонид Кучма, выступая в Нью-Йорке на "Саммите тысячелетия", призвал к разработке стратегии по всемерному предупреждению конфликтов на основании применения превентивной дипломатии. "Именно на этом должна строиться в будущем столетии миротворческая философия ООН и стран — членов этой организации", — заявил украинский Президент.

Проведение целого ряда международных мероприятий, в том числе и семинара ОБСЕ по превентивной дипломатии в Киеве в октябре 2001 года должно было подчеркнуть приверженность Украины путям и методам предупредительных стратегий.

После победы «оранжевой революции» и прихода к власти нового президента В.Ющенко можно констатировать, что превентивная дипломатия на Украине, в условиях нынешнего неустойчивого внутривнутриполитического положения в стране явно отошла на второй план. В странах Евразийского Союза, Республика Казахстан стал первым государством проводившую прагматическую международно-правовую политику.

Казахстан. Казахские интерпретации превентивной дипломатии связаны с активной международной деятельностью руководства Казахстана и представлением международной общественности президентом Н.Назарбаевым ряда крупных проектов по безопасности и сотрудничеству в Азии. Выступая на 47 сессии Генеральной Ассамблеи ООН, 5 октября 1992 г., он охарактеризовал превентивную дипломатию, «как систему политических, социально-экономических мер, направленных на предотвращение возгорания очагов потенциальной напряженности. Для этого президент предложил создать региональный центр или комиссию ООН по превентивной дипломатии в Центральной Азии в г. Алма-Ате [6].

Следует отметить, что подобная комплексная «презентация» в 1992 г. в ООН философии превентивной дипломатии в казахской редакции завершилась достаточно эффективными практическими предложениями президента. Во-первых, на ассамблее Н.Назарбаевым было предложено начать формирование фонда миротворческих усилий ООН по формуле «один плюс один». Эта формула означала, что каждое государство будет передавать в него один процент от своего оборонного бюджета, ежегодно увеличивая свои отчисления на все тот же один процент.

Во-вторых, лидер Казахстана обнародовал инициативу создания в Евразии Совещания по взаимодействию и мерам доверия в Азии (СВМДА), то есть создания структуры безопасности и сотрудничества в Азии по типу СБСЕ в Европе.

Практическая реализация проекта, озвученная в ООН, состоялась через 10 лет. 3-5 июня 2002 г. в Алматы состоялся первый Саммит государств-участников Совещания по взаимодействию и мерам доверия в Азии (СВМДА).

Целенаправленная политика Казахстана по продвижению идей превентивной дипломатии и их распространения на регион Центральной Азии проявилась еще и в том, что на протяжении более десяти лет Республика Казахстан последовательно отстаивала предложение о создании регионального центра ООН по превентивной дипломатии и предотвращению конфликтов.

Идея Казахстана, поддержанная Генеральным секретарем ООН, была, однако, торпедирована, по неподтвержденным данным, другим конкурирующим

государством. Тогда Казахстан, сделав неожиданный ход как бы уступил идею Туркменистану.

Узбекистан, заинтересованный в улучшении отношений с Туркменистаном после долгого периода похолодания в ноябре 2004 года поддержал это предложение Туркменистана в обмен на поддержку Ашхабадом идеи создания регионального офиса ООН по борьбе с наркотиками. Долгое время из-за прохладного отношения к этому предложению Совета Безопасности, вызванного, по всей видимости, внутривосточной ситуацией в Туркменистане, не удавалось решить проблему в позитивном ключе. Но, смерть Президента Ниязова С.А. и последовавший период «оттепели» в Ашхабаде, видимо, повлияли на отношение постоянной «пятерки» СБ, в результате чего новый Президент Туркменистана Г.Бердымухамедов уже на саммите ШОС в Бишкеке (август 2007 года) объявил о скором открытии в столице своей страны Регионального центра ООН по превентивной дипломатии.

Этот важнейший, но на первый взгляд, незаметный шаг открывает широчайшие перспективы на пути претворения в жизнь принципов превентивной дипломатии и предотвращения кризисных ситуаций в отношениях между государствами региона. Все это, естественно, связано, прежде всего с параметрами мандата Регионального центра, его будущей практической деятельностью по имплементации этих принципов в центральноазиатскую реальность, что пока является, по сути, совершенно новым делом.

Таджикистан. Таджикский опыт урегулирования внутреннего конфликта с использованием всех возможных средств, включая и элементы превентивной дипломатии на разных этапах особенно важен и ценен для стран СНГ в целом, так и отдельных его членов. Анализируя события, связанные с **межтаджикским конфликтом в течение 1992-1997 гг.** и вовлеченность Коллективных миротворческих сил СНГ в Таджикистане, миротворческую деятельность ООН в стране с использованием элементов поддержания мира и превентивной дипломатии, автор резюмирует, что превентивная дипломатия в таджикском варианте была больше резервным и теоретическим инструментом, чем реальным фактором урегулирования. В самом же конфликте просматривались следующие отличительные черты миротворческой операции СНГ в Таджикистане: большинство принципиальных решений, относящихся к операции, принималось группой государств (Россия, Казахстан, Киргизия, Узбекистан, Таджикистан), непосредственно участвующих в операции; мандат операции допускал весьма широкую интерпретацию, позволяя, по крайней мере теоретически, КМС участвовать в боевых действиях. Автор считает, что более действенную роль превентивная дипломатия сыграла в постконфронтационный период, то есть в период с 1997 г., после урегулирования собственно внутреннего вооруженного конфликта.

Как показывают исследования в основе успеха данного процесса в 1997–2000 гг., было умение и готовность сторон взять на себя ответственность за судьбы нации, решительный отказ от дальнейшего применения насилия. Такая стратегия включала терпимость по отношению к светскому характеру государства, содействие консолидации еще молодой национальной государственности, поддержание устойчивости экономики и социального согласия, стабилизацию всего общественного организма.

Поиск компромиссов между секуляристами и исламистами, ставший составной частью переходного периода после окончания гражданской войны в Таджикистане, положил начало нового и достаточно бурного светско-исламского диалога. В рамках этого диалога как формы превентивной дипломатии, поиск компромиссов оказался даже важнее качественных характеристик государства и политической системы,

которые бы удовлетворили обе стороны. В итоге ПИВТ и многие ведущие исламисты отказались от попыток поставить под сомнение светский характер государства, что можно было расценить как весьма важный и показательный результат. Этот результат можно интерпретировать и как результат своеобразной превентивной дипломатии, задействованной в специфических условиях завершения одного и возможного начала нового конфликта. Говоря другими словами, опыт этой страны 1997-98 гг. – это своеобразный пример «промежуточной» или «транзитной» превентивной дипломатии.

Достигнутый компромисс в Таджикистане, стал одновременно и итогом миротворческого процесса, и мощной превентивной мерой против новой эскалации конфликта. И в этом смысле таджикскую модель можно было бы, с учетом национальной специфики, проецировать на все пространство СНГ, традиционно связанное с исламом, поскольку «превентивная дипломатия применительно к фактору ислама должна, с одной стороны, заботиться об объективно существующем конфликтном материале, и, с другой стороны, работать с теми элитами, которые используют ислам как средство политики» [7].

Отдельную часть главы автор посвятил **роли неправительственных организаций в разработке и реализации превентивной дипломатии**. Известно, что неправительственные организации (НПО) наиболее приближены к очагам конфликта. Фактически, НПО являлись и являются своеобразными точками индикации и неформальными системами раннего предупреждения. Роль международных и местных НПО в установлении фактов и предоставлении объективной информации чрезвычайно высока.

В 1994 г. Генеральный секретарь ООН признал, что существуют три разных вида деятельности, осуществляя которые, неправительственные организации могут внести свой вклад в широкую область управления конфликтами и построения мира. Ими являются: «1. превентивная дипломатия, поскольку НПО знакомы с положением на местах и имеют возможность обратить внимание правительств на опасность зарождающихся кризисов и возникающих конфликтов; 2. миротворчество, когда НПО могут оказывать гуманитарную и социальную помощь в опасных и сложных условиях; 3. постконфликтное миростроительство, когда НПО могут помочь слабым правительствам и обнищавшему населению обрести уверенность в себе и ресурсы для построения долгосрочного мира» [8].

Преимущество НПО и других гуманитарных организаций состоит в том, что они находятся в потенциально опасных конфликтных районах в течение многих лет до того, как конфликт или насилие разразится на самом деле. Приходящие извне организации, решившие осуществлять свою деятельность в данном районе после возникновения конфликта, не могут быстро и достаточно всесторонне узнать местное общество и его культуру, заслужить определенный уровень доверия и репутацию среди местного населения.

В деятельности неправительственных организаций по предотвращению кризисных ситуаций условно можно выделить также следующие апробированные опытом методы работы:

- а) Диагностика конфликтной ситуации и определение участников предполагаемых в будущем действий, а также их участие в планируемом вмешательстве.
- б) Организация встреч для продолжения или облегчения диалога.
- в) Посредническая деятельность, достижение консенсуса между сторонами или совместное решение проблемы.

г) Осуществление теоретической и практической подготовки по предотвращению кризисных ситуаций.

Таким образом, как видно, изложенная выше схема достаточно абстрактна и составлена по неким западным стандартам. Нынешние политические реалии во многом подкорректировали данную модель. Сегодня, с учетом опыта «цветных революций» в Грузии, Украине, Киргизии, а также конфликта в Андижане (Узбекистан) происходит некоторая переоценка универсальной роли западных НПО. К сожалению, часть из них выполняют не только задачи превентивной дипломатии, но и преследуют сугубо идеологические цели – внедрение в ту или иную страну соответствующих политтехнологий, направленных на смену режимов и правительств. Зачастую некоторые НПО на постсоветском пространстве, наоборот, целенаправленно создают условия и возможности для возникновения социальных и политических конфликтов, имеющих целью смену политических элит.

Государства региона в **Центральной Азии** объединяют такие факторы, как единая религия, общие культурные и исторические традиции. Помимо этого, они имеют сходные природно-климатические условия и сталкиваются с одинаковыми проблемами. Сильная государственная власть, зачаточное состояние многих институтов гражданского общества с учетом практического отсутствия демократических традиций, доминирующие позиции государства в экономике при слабости до конца еще несформировавшихся рыночных механизмов предопределили необходимость глубоких преобразований, затронувших все сферы жизни. Положение новых независимых стран усугублялось серьезным экономическим кризисом, зачатки которого были видны еще в последние годы существования Советского Союза. Соседство с Афганистаном, где более двух десятилетий продолжалась гражданская война, вызвало необходимость уделения первоочередного внимания вопросам обеспечения безопасности и стабильности.

В начале 90-х годов прошлого века регион стал местом столкновения интересов различных государств, которые стремились застолбить за собой приоритетные позиции в сотрудничестве с той или иной центральноазиатской страной. Это предопределялось геополитическим положением региона, его коммуникационными возможностями, наличием значительных запасов природных ресурсов. Данные факторы и сегодня привлекают к Центральной Азии внимание ведущих стран региона и мира, транснациональных корпораций, финансовых институтов.

С учетом этих условий внешняя политика новых независимых государств ЦА развивалась в трех направлениях, которые в различные периоды имели неодинаковую приоритетность. Первое направление – активное вхождение в мировое сообщество и налаживание связей с самым широким кругом государств. Второе направление – стремление сохранить связи, прежде всего экономические с бывшими советскими республиками.

Следующим направлением внешней политики государств Центральной Азии явилось сближение с ведущими странами континента, такими как Китай, Иран, Турция, Индия и рядом других, а также государствами исламского мира. Помимо названных государств, а также России, с которой регион имеет традиционные исторические связи, геостратегическое значение Центральной Азии предопределило возрастание интереса к ней и со стороны других держав, прежде всего США, Европейского Союза, Японии. Хотя этот интерес не всегда проявлялся перманентно и обоюдно. Если на начальном этапе стремление стран ЦА наладить разносторонние отношения с **США** и **ЕС** было очевидным, то со стороны последних оно не находило однозначного выражения [9].

Трагические события в США в сентябре 2001 года в корне изменили ситуацию и превратили Центральную Азию в зону повышенного внимания Вашингтона. Целью американской политики в Центральной Азии, было стремление добиться большей интеграции государств региона в международное сообщество, укрепления в этих странах демократии и основные принципы международного права, а также дальнейшего развития их экономики .

Список литературы:

- 1 Концепция предотвращения и урегулирования конфликтов на территории государств – участников Содружества Независимых Государств. Дипломатический вестник, №2, 1996,- стр. 38-42
- 2 Дипломатический вестник, №2, 1996, Там же.
- 3 Полный текст Устава СНГ см.: основополагающие документы СНГ. Устав СНГ //www.rian.ru/688/news250456.html ; www.mid.ru .
- 4 основополагающие документы СНГ. Устав СНГ // www.rian.ru/688/news250456.html ; www.mid.ru.
- 5 Данилов Д. Россия в Закавказье: в поисках международной легитимации. Спорные границы на Кавказе. Гл.5 // www.poli.vub.ac.be/publi/ContBorders/rus/ch0501.htm.
- 6 Выступление Президента РК Н.А.Назарбаева на 47 сессии Генеральной Ассамблеи ООН. 5 октября 1992 г. МИД Республики Казахстан // www.mfa.kz/rus/index.php?meeting=1&selected+49
- 7 Зайферт Арни К. Фактор ислама и стратегия ОБСЕ в ее евроазиатском регионе.- М.,2002.- стр. 27.
- 8 UN Secretary-General's address at the 47th Annual Conference of NGO's, 1994.
- 9 США не намерены «вытеснить» Россию из Средней Азии. Беседа заместителя помощника госсекретаря США по делам Европы и Евразии Линна Паско. <http://www.strana.ru/stories/01/11/14/2017/100841.html>
- 10 Курс международного права в 7-ми томах.- М., 1991.- Т. 4.-С. 211-265.

Түйіндеме

Бұл мақалада қазіргі халықаралық жеке құқықтағы әр түрлі елдердің ұлттық еңбек заңнамасының өзекті мәселелері талқыланды. Халықаралық еңбек құқықтың дамуына жаһандану үлкен әсер көрсетеді, ол құқықтық реттеу үйлестіруді талап етеді. Жаһандану процесі әр түрлі елдердің құқықтық жүйелерінің жақындастыру нәтижесінде, құқықтық нормаларды және мекемелердің біріктендіруді талап етеді.

Summary

This article describes the economic integration of the countries of the Eurasian Union, which was in demand after the collapse of the Union of Soviet Socialist Republics. The institutional implementation of Eurasian, the formation of the Eurasian Economic Union and other integration institutions are considered.

Кожаква Д.Н.
слушатель магистерской
программы «Финансы»
Центрально-Азиатский
университет, Алматы

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПОЛИТИКИ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ И КОНТРОЛЯ

В статье рассматриваются Казахстанский опыт валютного регулирования и особенности валютной политики государства. Автором вносятся отдельные рекомендации по совершенствованию политики валютного регулирования и контроля в Казахстане.

Ключевые слова: валюта, валютная политика, валютное регулирование.

Приоритетными задачами валютного регулирования являются создание информационной базы по валютным операциям и потокам капитала, а также ведение аналитического мониторинга за валютными операциями как базы для принятия решений по экономической политике.

В целях сбора статистической информации действующим валютным законодательством Республики Казахстан установлены требования регистрации или уведомления о валютных операциях, связанных с движением капитала (финансовые займы, прямые инвестиции, коммерческие кредиты, счета в иностранных банках). Режимы регистрации и уведомления учитывают крупные операции движения капитала, которые предусматривают поступление капитала (имущества, денежных средств) в Республику Казахстан на сумму свыше 500 тыс. долл. США в эквиваленте или перевод капитала (денежных средств, передачу имущества) из Республики Казахстан на сумму свыше 100 тыс. долл. США в эквиваленте [1].

В рамках регистрации крупных валютных операций, связанных с движением капитала, Национальным Банком РК в прошлом году выдано порядка 2000 регистрационных свидетельства.

В рамках уведомления о валютных операциях, связанных с движением капитала, и открытия счетов в иностранных банках Национальным Банком РК выдано более 300 свидетельства об уведомлении [1].

Экспортные доходы являются основным источником предложения иностранной валюты на внутреннем валютном рынке Казахстана, поэтому валютным законодательством установлено требование репатриации выручки от экспорта товаров (работ, услуг) и возврата неиспользованного нерезидентом аванса за импорт товаров (работ, услуг) на банковские счета в казахстанских банках. Срок, в который должна быть осуществлена репатриация, определяется исходя из условий внешнеторгового контракта. По внешнеторговым сделкам, сумма которых превышает 50 тыс. долл. США в эквиваленте, контроль исполнения требования репатриации осуществляется путем учетной регистрации внешнеторгового контракта в банке, обслуживающем резидента-участника внешнеторговой сделки.

В монетарной сфере экономики в последние годы сложилась очень непростая ситуация. Прежде всего, следует акцентировать внимание на состоянии тенге, его покупательной способности внутри страны и курса по отношению к иностранным валютам. Особенность динамики основных «параметров» тенге состоит в том, что он

постоянно обесценивается по отношению как к товарам внутри страны, так и по отношению к иностранным валютам

Особенность валютной политики страны в последние годы состоит в том, что в ее основе нет никакой конструктивной концепции, она не отличается своей последовательностью и макроэкономической значимостью. До сих пор валютная политика не является органической частью общеэкономической политики, практически не учитывается в правительственных программах социально-экономического развития страны. Только при составлении республиканского бюджета принимается во внимание возможное изменение курса тенге к доллару в следующем году. Между тем средства валютной политики, прежде всего валютный курс национальной валюты, могут и должны использоваться для структурной перестройки промышленности, повышения ее конкурентоспособности и защиты внутреннего рынка.

В результате поспешной либерализации внешнеэкономической деятельности (ВЭД) радикально ухудшилась структура экспорта, произошло нарастание импортной зависимости, как в отношении товаров народного потребления, так и в технико-технологическом плане. Утечка капиталов из Казахстана пока не может быть остановлена исключительно экономическими методами. Принципиальное значение для казахстанской экономики по-прежнему имеет проблема возврата экспортной выручки. При этом основными причинами не возврата экспортной выручки являются (Рисунок 1.).

Рисунок 1. Основные причины не возврата экспортной выручки

При экспорте товаров применяется нулевая ставка НДС и (или) освобождение от уплаты (возмещение уплаченной суммы) акцизов при условии документального подтверждения факта экспорта.

Таможенные органы осуществляют значительные мероприятия по проведению валютного контроля за внешнеторговыми операциями: действует таможенно-банковский контроль за поступлением валютной выручки от экспорта товаров и за обоснованностью платежей в иностранной валюте. Эти мероприятия являются

необходимым элементом эффективного регулирования ВЭД в условиях кризисного состояния Казахстана. Задача совершенствования валютного и экспортного контроля остаётся актуальной на ближайшие годы. По этой же причине сохраняется необходимость ограничения в той или иной форме числа экспортёров сырьевых товаров.

Мировая практика свидетельствует, что в подобных случаях государство принимает комплекс административных мер, чтобы обеспечить максимально полный возврат валютной выручки от экспортных поставок. Этот путь в своё время прошли многие экономически развитые страны (Франция, Германия, Великобритания и т.д.). По данным Международного валютного фонда, в настоящий момент требование обязательного возвращения на родину экспортной валютной выручки содержится в законодательстве около 50 государств (Чехия, Польша, Венгрия, Израиль, Китай и др.) [2].

В рамках исследования валютно-курсовой политики стран с различным уровнем экономического развития выделим следующие важные моменты. Опыт развитых стран в области валютного регулирования и контроля активно используют развивающиеся страны и страны с переходной экономикой. Такие страны проходят этапы эволюции валютного регулирования в более короткие сроки, чем экономически развитые страны и учитывают в своих прогнозах экономического развития те перемены в экономике, которые сопровождаются изменением норм валютного регулирования и валютного контроля, являющиеся основной составляющей валютной политики государства [2]. Были сделаны выводы о том, что экономически развитым странам присуще минимальное вмешательство государства в экономику и либеральное законодательство в области валютного регулирования и валютного контроля. Страны же с переходной экономикой и развивающиеся страны во многом используют протекционистскую политику в торговле и ограничения по движению капитала. Эффективность подобной политики исследовано на примере Китая, где действует система экспортного и импортного валютного контроля, которая является инструментом контроля над движением валютных средств. Итогом же подобных жестких мер на сегодняшний день является то, что данные меры не только не препятствуют привлечению в Китай иностранных инвестиций, а скорее являются гарантией стабильности экономики страны, тогда как для аналогичных стран с переходной экономикой проблема утечки капитала занимает серьёзное положение. Было выявлено, что с позиции экономического роста, развитым экономическим странам более выгодна минимизация ограничений по движению капитала в связи с его переизбытком, что позволяет размещать его в быстро развивающихся, а соответственно и высокодоходных, странах с возможностью быстрого вывода капитала из этих стран при возникновении нестабильности и кризисных ожиданиях. Для развивающихся стран и стран с переходной экономикой, напротив, имеющиеся ограничения в валютной и внешнеторговой политике позволяют не только выживать в условиях давления развитых стран, но и наращивать темпы экономического роста. В условиях невысокой конкурентоспособности своей продукции, малой степени проникновения на внешние рынки, данная категория стран может рассчитывать на стабильно высокие показатели экономического роста лишь при постепенном снятии существующих ограничений. Кроме того, используя режим фиксированного валютного курса или режим регулируемого плавания, эта категория стран регулирует колебания валютных курсов и при необходимости проводит девальвацию национальной валюты с целью защиты внутреннего рынка и повышения экспортных возможностей страны [2, 3].

В завершении, на основе проведенного исследования считаем целесообразным предложить модель оптимального валютного курса. Данная модель предполагает расчет равновесного валютного курса из соотношения номинального ВВП в национальной валюте и ВВП по ППС в долларах США, скорректированного коэффициентом, соответствующим стране и характеризующим конкурентоспособность продукции внутренних производителей и развитию экономики в целом. Полученный равновесный курс с учетом странового коэффициента сравнивается с монетарным валютным курсом, величина которого должна быть приближенно равной величине равновесного курса. При достижении равновесного валютного курса разность в процентных ставках по двум странам должна стремиться к нулю [3].

В то же время углубление валютной интеграции сопряжено с рядом потенциальных проблем, острейшими из которых являются возможность дальнейшей экспансии иностранных товаропроизводителей на казахстанском рынке и усиления импортозависимости, увеличения масштабов бегства капитала из российской экономики, а также дестабилизации рынка вследствие прихода на него крупных международных спекулянтов. Для предотвращения этого необходимо использование гибких мер защиты отечественной экономики от неблагоприятных внешних воздействий, таких как нетарифные ограничения, налоговая политика, информационная поддержка отечественных производителей, содействие развитию инфраструктуры национальной экономики

Проведенный анализ свидетельствует о применимости к нашему валютному рынку модели паритета покупательной способности. Эта модель позволяет адекватно описывать динамику курса тенге к доллару США и евро. При этом в сегменте операций в евро отмечается опережающая динамика валютного курса по сравнению с моделью, то есть на фактический курс большее влияние оказывают инфляционные ожидания, нежели фактическая текущая инфляция. В сегменте операций с долларом США такого разрыва в сроках не отмечается. Это может быть связано с тем, что евро в казахстанской внешнеторговой практике используется для оплаты контрактов на поставки потребительских товаров, а доллар США в значительной степени применяется для расчетов по сырьевым товарам. В первом случае влияние ожидаемой динамики индекса потребительских цен на условия внешнеторговых контрактов значительно больше.

Модель паритета процентных ставок также применима для анализа конъюнктуры отечественного валютного рынка. При этом роль этого механизма в функционировании казахстанского валютного рынка претерпела существенные изменения. В 2001-2002 гг. курсообразование на казахстанском рынке мало соответствовало модели паритета покупательной способности, что было связано с устойчивым ростом курса доллара США, стабильностью процентных ставок по долларовым инструментам и заметной корреляцией курса доллара с тенговой инфляцией. Лишь в 2003-2005 гг., когда снизилась предсказуемость динамики курса доллара США, а активизация процентной политики ФРС США привела к росту значимости процентного фактора для участников валютного рынка, механизмы паритета процентных ставок стали играть большую роль.

В последние два года Национальным Банком продолжается работа по совершенствованию валютного законодательства. В связи с вступлением Казахстана во Всемирную торговую организацию и созданием Международного финансового центра «Астана» и Международного центра приграничного сотрудничества «Хоргос» возникла необходимость пересмотра отдельных подходов к механизмам валютного регулирования.

В рамках адаптации валютного законодательства предусматривается пересмотр подходов к определению резидентства и совершенствование охвата и учета трансграничных операций движения капитала, в том числе валютных правоотношений филиалов иностранных организаций и в рамках Международного финансового центра «Астана» и Международного центра приграничного сотрудничества «Хоргос». Несмотря на сохранение концептуальных принципов либерального валютного регулирования и неизменности целей валютного контроля, объем вносимых изменений требует разработки новой редакции Закона Республики Казахстан «О валютном регулировании и валютном контроле». Разработка проектов законов Республики Казахстан «О валютном регулировании и валютном контроле» (новая редакция) и «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам валютного регулирования и валютного контроля» была включена в План законопроектных работ Правительства Республики Казахстан 2017 года. В 2016 году Национальным Банком были разработаны концепции к законопроектам, которые были одобрены межведомственной комиссией по законопроектной деятельности, проведены заседания рабочей группы и круглые столы для обсуждения концептуальных изменений в валютное законодательство с членами объединения юридических лиц «Ассоциация финансистов Казахстана», представителями заинтересованных государственных органов, организаций, бизнес-сообществ и союза иностранных инвесторов.

Приоритетными задачами валютного регулирования остаются создание информационной базы по валютным операциям и потокам капитала, а также ведение аналитического мониторинга за валютными операциями как базы для принятия решений по экономической политике.

Список литературы:

- 1 [www. National bank.kz](http://www.Nationalbank.kz)
- 2 Рот А., Захаров А., Миркин Я., Бернард Р., Баренбойм П., Борн Б. Основы государственного регулирования финансового рынка. М. Юридический Дом «Юстицинформ». 2002.
- 3 Ершов М.В. О некоторых проблемах валютного курса рубля. // М.: Деньги и кредит. - 2015. - № 6. - С. 13-19.

Түйіндеме

Мақалада Қазақстанның валюталық реттеу тәжірибесі мен валюталық саясатының ерекшеліктері көрсетілген. Мақала авторы Қазақстандық валюталық реттеу саясатын жетілдіру және оны бақылау бойынша ұсыныстар енгізеді.

Summary

The article discusses the Kazakhstan experience in currency regulation and features of currency policy. The author makes separate recommendations for improvement of policy in currency regulation and control in Kazakhstan.

Кожухмет М.М.
магистрант Евразийской юридической
академии им. Д.А. Кунаева
научный руководитель
кандидат юридических наук
Омиралы А.О.

СООТНОШЕНИЕ ПОНЯТИЙ ДИПЛОМАТИЧЕСКАЯ И КОНСУЛЬСКАЯ ЗАЩИТА В СОВРЕМЕННЫХ РЕАЛИЯХ

Автор статьи проводит различие между дипломатической защитой и консульской защитой как особых форм защиты граждан, находящимися за пределами территории своего государства. Ею анализируются международные конвенции, которые являются источниками данной формы защиты. Автор предпринимает попытку определить четкое разделение двух форм защиты граждан за рубежом.

Ключевые слова: права гражданина за рубежом, консульские учреждения, консульская защита, покровительство, консульское содействие, помощь, покровительство, Венская конвенция о дипломатических сношениях, дипломатическая защита, Венская конвенция о консульских сношениях, государство пребывания, аккредитирующее государство.

Зарождение и последующее развитие институтов дипломатической и консульской деятельности было в первую очередь связано с обеспечением законных интересов своих государств и защиту прав граждан. До сих пор данные институты являются признанными и действующими формами защиты прав и интересов граждан за пределами их государств. По своей специфике консульская защита возникла как решение на имевшуюся потребность в подобного рода во время частым перемещением граждан между государствами в связи с торговыми путями. Но прежде всего, происхождение института консулов, тесно связано с развитием международных связей, мореплавания и торговли между народами. Указанное можно в большей степени отнести также и к развитию дипломатической защиты и здесь возникает необходимость определить суть и различие данных форм защиты граждан в государствах пребывания. Не вдаваясь далее в исторические предпосылки и этапы изменений обратимся к их сложившемуся в настоящее время содержаниям и соотношению между собой.

Особенности дипломатической защиты могут быть уяснены из главного источника этой деятельности - Венской конвенции о дипломатических сношениях от 18.04.1961 г. В статье 3 данной конвенции защита стоит второй по очередности после основной функции дипломатического представительства – в представительстве аккредитирующего государства в государстве пребывания, что уже указывает на второстепенность для дипломатической деятельности защиты отдельных граждан за рубежом [1]. Дипломатическая защита согласно имеющейся международной практике выражается как правило, в том, что посольство консультирует своих граждан по всем вопросам, которые относятся к их пребыванию в данной стране, делает различные запросы через центральный орган внешних сношений страны пребывания по поводу ситуации связанных с их гражданами, а в отдельных случаях заявляет протесты. Преимущество дипломатической защиты заключается в том, что претензии могут предъявляться не только к государству в целом, но и к другим субъектам международного права, например к международным организациям в

случае нарушения соответствующих международных обязательств органами этих организаций. Стоит также согласиться с мнением отдельных исследователей института дипломатической защиты, что она «основывается преимущественно на обычных нормах международного права. Различные государства (развитые государства, развивающиеся государства) по-разному относятся к различным аспектам дипломатической защиты. С учетом этого, а также принимая во внимание, что накопленная государствами практика в этой области достаточно обширна, необходимо глубокое исследование данного института и кодификация норм, относящихся к дипломатической защите» [2, с. 178]. Дипломатическая защита носит публичный характер и используется в редких случаях когда государство пребывания нарушая свои международные обязательства и причиняя вред физическому лицу или его правам затрагивает публичные интересы аккредитирующего государства. В этих случаях задеваются интересы и гражданина, и государства одновременно.

В свою очередь, особенности консульской защиты граждан вытекают из Венской конвенции о консульских сношениях от 24.04.1963 г. Так, пункт а) статьи 5 Венской Конвенции предусматривает, что на консульское учреждение возложена защита в государстве пребывания интересов представляемого государства и его граждан (физических и юридических лиц) в пределах, допускаемых международным правом. Пункт «е» указанной статьи конвенции выделяет такую функцию консульских учреждений, как оказание помощи и содействия гражданам и юридическим лицам представляемого государства. Отметим сразу, что защита граждан перечислена конвенцией первоочередно, а затем отчасти уточняется в нижестоящем пункте [3].

Использование обеими конвенциями одних и тех же описаний функций для дипломатического представительства и консульского учреждения - в защите в государстве пребывания интересов аккредитирующего (представляемого) государства и его граждан в пределах, допускаемых международным правом не дает оснований считать данные формы защиты одинаковыми. Обращает на себя внимание, что конвенция о дипломатических сношениях не выделяет отдельно юридические лица наравне с физическими лицами, что дает основания полагать о неприемлемости должностными лицами дипломатического представительства выступать в защиту юридических лиц аккредитирующего государства.

Согласно конвенции консульская защита представляется более широко охватывающей и эффективной, включая при этом не только защиту в государстве пребывания прав граждан, но и оказание помощи и содействия физическим и юридическим лицам представляемого государства, их представительство в судебных и иных учреждениях, охрану их интересов в случае преемства *mortis causa* на территории государства пребывания, охрану интересов несовершеннолетних и иных лиц, не обладающих полной дееспособностью.

Уточним, что дипломатическое представительство вправе совершать консульские функции, т.е. осуществлять столь же эффективную работу по защите своих граждан, однако данное возможно лишь при отсутствии отдельного консульского учреждения в стране пребывания либо не распространения его округа на определенную территорию где имеется факт нарушения прав граждан представляемого государства. Иными словами использование возможностей консульской защиты дипломатическим представительством является скорее исключением, чем правилом в силу специфики дипломатической деятельности.

Практическое значение имеет необходимость выяснения соотношения данных форм защиты между собой для их более продуктивного использования гражданами при возникновении трудностей либо столкновениями с фактами нарушений их прав.

В различных исследовательских работах авторы по разному подходят к ним, считая, что консульская защита это неотъемлемая часть дипломатической защиты [2, с. 4-5], другие разделяют их как самостоятельные формы [4, с. 5]. Автор третьей позиции признавая дипломатическую защиту отрицает возможность применения термина «защита» к консульской деятельности и подменяет ее «консульским содействием» [5, с. 180]. Не соглашаясь с мнениями, что дипломатическая защита включает в себя консульскую защиту либо только содействует, отметим дополнительно другие отдельные особенности позволяющие их разделить друг от друга как независимые формы защиты граждан за рубежом.

Наряду с указанной полемикой существуют различные определения исследуемых форм защиты прав граждан за границей в юридической литературе. Доктрина международного права также проводит границу между дипломатической и консульской защитой граждан за рубежом, что обусловлено положениями указанных конвенций и международными обычаями.

Для начала считаем возможным дать общее понятие защите граждан за рубежом, под которым понимается деятельность органов внешних сношений представляемого государства по обеспечению защита прав, свобод и законных интересов своего гражданина, находящегося за границей, в случае их нарушения.

В разных источниках наряду с понятием «защита» используются другие термины, например, «помощь» гражданам за границей или «содействие». Конституция Республики Казахстан в статье 11 упоминает слово «покровительство» наряду с «защитой», что указывает на проводимое различие между двумя терминами. Аналогичное различие проводится в Венской конвенции о консульских сношениях в п. е) статьи 5 между понятиями «помощи» и «содействие». Интересно, что ни в одном из указанных правовых актах либо других не дается их определений для выяснения пределов их использования. В то же время полагаем, что будет недопустимым считать их тождественными и не делать различий между ними. Если в понятие помощи входят участие, поддержка в чем-нибудь приносящее облегчение либо неотложные действия оказываемые гражданам за рубежом с целью возвращения их в нормальное русло и поддержка при бедствиях и чрезвычайных происшествиях в государстве пребывания, то в понятии защиты имеется факт нарушения права или попытки ее нарушения со стороны должностных лиц или органов государства пребывания [6, с. 225]. При защите от представляемого государства требуется применение исчерпывающих юридических мер для восстановления статуса своего гражданина, пресекая неправомерные действия государства пребывания по отношению к ним. В свою очередь, покровительство является гарантией обеспечения благоприятной реализации гражданами своих прав в государстве пребывания в отсутствие каких-либо фактов их нарушения [6, с. 551].

Консульскую защиту следует рассматривать как один из способов защиты, когда государство возлагает на себя трудности своего гражданина, права которого были нарушены или не были признаны государством его пребывания в нарушение существующих норм международного права и собственного национального законодательства.

Право на консульскую защиту граждан за рубежом вытекает из государственного суверенитета его страны. Оба вида защиты граждан за рубежом могут быть использованы только в случаях когда были нарушены права гражданина другого государства, не были признаны и восстановлены в установленном порядке вопреки действующим нормам международного права. Целью оказания дипломатической и консульской защиты при этом не является отмена или изменения действия того или иного правового акта государства пребывания не противоречащего его

международным обязательствам в отношении граждан представляемого государства. Они являются инструментом гарантирования универсального принципа закрепленного практически во всех международных договорах и основных законах стран мира, что каждый человек обладает всеми правами и всеми свободами, без какого бы то ни было различия, как-то в отношении расы, цвета кожи, пола, языка, религии, политических или иных убеждений, национального или социального происхождения, имущественного, сословного или иного положения.

Отдельные исследователи проводят дифференциацию значения защиты в узком и широком смысле. Отмечая, что в «узком смысле дипломатическая или консульская защита начинается с того момента, когда государство предъявляет претензию с требованием возмещения ущерба или прекращения незаконных действий против его граждан; в широком смысле дипломатическая или консульская защита прав граждан за границей составляет все действия в процессе защиты, т.е. до и после предъявления претензии к государству-нарушителю»[4, с. 6]. Полагаем, что данное разделение позволяет лишь определять объем защиты в виде определенных действий и без учета эффективности предпринятых мер, что на наш взгляд является необъективным при достижении «узкой» защиты своей основной цели признания и восстановления прав гражданина.

Условиями применения дипломатической и консульской защиты является первоначальное следование порядку, предусмотренного национальным законодательством страны пребывания, когда будет выяснено, что физическое или юридическое лицо представляемого государства использовала все внутренние средства правовой защиты в государстве пребывания, реализовав все меры в отношении представления документов, свидетелей и т. п., и не добилось признания прав. При таких обстоятельствах можно с уверенностью заявлять о нарушении международных обязательств со стороны государства в отношении иностранца. Следование этому правилу является не только проявлением уважения к принципу территориального суверенитета государства пребывания и гарантией против злоупотребления правом на оказание дипломатической защиты, но и обеспечит документальное подтверждение допущенных нарушений в отношении гражданина. Не соблюдение процедур гражданином с незамедлительным обращением к дипломатам или консулам за защитой и их аналогичное реагирование без проверки соблюдения гражданином всех предварительных процедур может быть расценено в соответствии с современным международным правом как вмешательство во внутренние дела. На современном этапе физические лица получили право обращения в международные инстанции по защите прав человека после исчерпания внутренних процедур, полагаем, что не обращение в данные международные инстанции не является препятствием для обращения в посольство или консульское учреждение за защитой. Возможность обращения в эти инстанции не подменяет их и не меняет сущность консульской или дипломатической защиты. Эти механизмы защиты прав граждан представляют собой дополнительные средства для восстановления их прав и законных интересов.

Наряду с указанным имеется и субъектное различие дипломатической и консульской защиты. Традиционно дипломатическая защита граждан осуществляется центральным органом иностранных дел и дипломатическими представительствами государства за рубежом, но в отдельных случаях такая защита может быть оказана правительством, главой государства. Консульская защита ограничивается должностными лицами и работниками консульского учреждения.

По сфере распространения своих полномочий консульская защита лимитирована территориальным округом в отличие от дипломатической защиты. В соответствии с

пунктом 2 статьи 4 Венской Конвенции о консульских сношениях консульский округ подлежит одобрению государством пребывания. Разумеется, что территориально консульский округ может не совпадать с административно-территориальным устройством государства пребывания, однако не всегда совпадает полностью и с границами самого государства, что влечет за собой невозможность выполнения консульских функций за пределами округа. Данное ограничение не характерно для дипломатического представительства и при необходимости оказания помощи или содействия гражданину в подобных случаях данную функцию берет на себя посольство представляемого государства.

Основываясь на проведенном анализе представляется возможным соотнести между собой обе формы защиты граждан за пределами территории своего государства.

Обе формы защиты прав имеют сходные черты и вместе с тем существенно различаются по содержанию и целям. Это различие особенно проявляется при консульской защите когда государство, посредством консулов защищает своих граждан и юридических лиц. Для консульских учреждений эта защита является обязанностью определенной соответствующей конвенцией и национальным законодательством большинства государств. Выделение консульской защиты обусловлено тем, что консульская деятельность более гибко реагирует на вызовы времени и направлена защиту прав и интересов как самого государства, так и его граждан на международной арене при этом одновременно содействуя укреплению дружественных отношений и развитию экономических, торговых, научных, культурных и гуманитарных связей между государствами.

Быстрое и отчасти стремительно развитие торгово-экономических и социально-культурных связей, международные отношения государств в сегодняшних реалиях являются предпосылками для переосмысления существующих форм защиты граждан и юридических лиц является причиной для проведения более четких границ деления между дипломатической защитой и консульской защитой с подробными корреспондирующими правами и обязанностями участников данных отношений. Эти причины также диктуют необходимость совершенствования деятельности консульских учреждений и дипломатических представительств в данном направлении, с тем чтобы способствовать безопасности своих граждан.

Список литературы:

- 1 Венская конвенция о дипломатических сношениях от 18.04.1961 г. [Электрон.ресурс].-2018.-URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/dip_rel.shtml (дата обращения: 20.02.2018).
- 2 Епифанов В.В. Правовые аспекты дипломатической защиты физических и юридических лиц: автореферат диссертации 12.00.10, кандидат юридических наук, М. 2000.-198с.
- 3 Венская конвенция о консульских сношениях от 21.04.1963 г. [Электрон. ресурс]. -2018.- URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/consular.pdf (дата обращения: 20.02.2018).
- 4 [consular.pdf](http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/consular.pdf) (дата обращения: 20.02.2018).
- 5 Аль-Факи Г.Х.Я. Дипломатические и консульские меры по защите прав граждан за рубежом: автореферат диссертации 12.00.10, кандидат юридических наук - М., 2001. – 25с.
- 6 И.А. Ведель. Дипломатическая защита и консульское содействие в международном праве. Москва: Проспект, 2018. – 180с.

Түйіндеме

Мақаланың авторы дипломатиялық қорғау және консулдық қорғаныс өз мемлекетінің аумағынан тыс жерлерде азаматтарды қорғаудың арнайы нысандары ретінде ерекшеленеді. Ол қорғаудың осы түрінің көздері болып табылатын халықаралық конвенцияларды талдайды. Автор азаматтардың шетелде қорғаудың екі нысанының анық бөлінуін анықтауға тырысады.

Summary

The author of the present article analyses differences between diplomatic and consular protection as specific form of the protection nationals abroad. The author indicates international law as sources of mechanism of execution by consular post the obligation to protect citizen abroad. In summary, the author tries to distinguish both forms of protection.

УДК:341.45(47+57):328.8

Кожамет Р.М.
магистрант Евразийской юридической
академии им. Д.А. Кунаева
научный руководитель
д.ю.н., профессор
Саматов О.Ж.

ОСОБЕННОСТИ СОТРУДНИЧЕСТВА В ПРОТИВОДЕЙСТВИИ ТЕРРОРИЗМУ, СЕПАРАТИЗМУ И ЭКСТРЕМИЗМУ В РАМКАХ ШАНХАЙСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ СОТРУДНИЧЕСТВА

Автор статьи анализирует международные документы, подписанные за период деятельности Шанхайской организации сотрудничества в области противодействия терроризма, сепаратизма и экстремизма. Автор предпринимает попытку определить четкое разделение форм и пределов взаимодействия.

Ключевые слова: Сотрудничество, Шанхайская Организация Сотрудничества, конвенции, терроризм, сепаратизм и экстремизм, государства-члены, центральные компететные органы, Региональная антитеррористическая структура.

Значительно обогатившаяся практика регионального сотрудничества, а также перевод на более высокий уровень этого сотрудничества путем создания в 2001 году Шанхайской организации сотрудничества стали начальным звеном для дальнейшего взаимодействия стран-участниц в различных сферах. Приоритетным направлением сотрудничества ШОС в деле обеспечения региональной безопасности явилось тесное взаимодействие в целях борьбы с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом, пресечении незаконного оборота оружия и наркотиков, незаконной миграции и других видов преступной деятельности.

Не случайно, что первым документом принятым в день образования ШОС оказалась «Шанхайская конвенция о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом» от 15.06.2001 г. Изначально деятельность Шанхайской организации сотрудничества лежала в области взаимных внутрирегиональных действий по пресечению террористических актов, сепаратизма и экстремизма. Она стала первой международной организацией, сделавшей идею борьбы с терроризмом стержнем своей деятельности [1].

При проведении анализа положений Конвенции обращают на себя внимание отдельные нормы и юридические конструкции, ограничивающие ее действие во внутреннем законодательстве ее сторон. В отсутствие эмпирического материала сложно выразить и определить определенный вывод является ли это преимуществом либо недостатком конвенции. Полагаем, что ограничение действия норм конвенции вызвано намеренным стремлением участников недопустить возможностей какой-либо из сторон вмешаться в дела другого, оказать на него влияние или давление путем указания на приоритет норм международного права в случаях, когда будет заинтересован.

Конвенцией даны определения каждому из деяний из «трех сил зла», на борьбу с которой осуществляется сотрудничество. В тоже время закреплено, что данные определения не являются обязательными для сторон в их национальных законодательствах и в отношении принятых международных обязательств. Сотрудничество в этой сфере не выходит за рамки предупреждения, выявления и пресечения деяний, но в отдельных случаях влекут выдачу виновных лиц заинтересованному государству-участнику. Последний факт вызывает удивление, поскольку уголовным законодательством КНР за данные деяния предусмотрено наказание в виде смертной казни и среди стран ШОС Китай единственная страна часто применяющее данный вид наказания. В свою очередь законодательством большинства государств предусмотрено ограничение на выдачу лица, которому в другой стране грозит наказание в виде смертной казни. Конвенция, разумеется, предусматривает, что в вопросах, связанных с выдачей и оказанием правовой помощи по уголовным делам, Стороны осуществляют сотрудничество в соответствии с международными договорами, участниками которых они являются, и вправе принять решение с учетом национального законодательства [2]. В случае, если государство не выдаст виновное лицо, то оно обязано принять такие меры, чтобы деяния, указанные в конвенции, ни при каких обстоятельствах не подлежали оправданию по соображениям исключительно политического, философского, идеологического, расового, этнического, религиозного или иного аналогичного характера и влекли наказание сообразно степени их тяжести. Взаимодействие сторон по конвенции осуществляется исключительно в рамках оперативно-розыскных мероприятий поскольку других форм не предусмотрено.

Взаимодействие проводятся через центральные компетентные органы сторон и включает в себя содействие путем:

- 1) обмена информацией;
- 2) выполнения запросов о проведении оперативно-розыскных мероприятий;
- 3) разработки и принятия согласованных мер для предупреждения, выявления и пресечения деяний, и взаимоуведомления о результатах их осуществления;
- 4) принятия мер по предупреждению, выявлению и пресечению на территории своего государства деяний, направленных против других Сторон;
- 5) принятия мер по предупреждению, выявлению и пресечению финансирования, поставок вооружения и боеприпасов, оказания иного содействия любым лицам и (или) организациям для совершения деяний;

-
- б) принятия мер по предупреждению, выявлению, пресечению, запрещению и прекращению деятельности по подготовке лиц к совершению деяний;
 - 7) обмена нормативными правовыми актами и материалами о практике их применения;
 - 8) обмена опытом работы по предупреждению, выявлению и пресечению деяний;
 - 9) подготовки, переподготовки и повышения квалификации своих специалистов в различных формах.

Стороны по взаимному согласию вправе договориться об иных формах сотрудничества, включая, в случае необходимости, оказание практической помощи по пресечению деяний, и ликвидации их последствий. Такие договоренности оформляются соответствующими протоколами, которые составляют неотъемлемую часть конвенции.

Центральные компетентные органы обмениваются информацией, представляющей взаимный интерес, в частности, о:

- 1) готовящихся и совершенных деяниях, выявленных, а также пресеченных попытках их совершения;
- 2) подготовке к совершению деяний, в отношении глав государств и иных государственных деятелей, сотрудников дипломатических представительств, консульских учреждений и международных организаций, других лиц, пользующихся международной защитой, а также участников государственных визитов, международных и государственных политических, спортивных и иных мероприятий;
- 3) организациях, группах и лицах, готовящих и (или) совершающих деяния, а также – иным образом участвующих в этих деяниях, включая их цели, задачи, связи и иные сведения;
- 4) незаконном изготовлении, приобретении, хранении, передаче, перемещении, сбыте и использовании сильнодействующих ядовитых, отравляющих, взрывчатых веществ, радиоактивных материалов, вооружения, взрывных устройств, огнестрельного оружия, боеприпасов, ядерного, химического, биологического и других видов оружия массового уничтожения, материалов и оборудования, которые могут быть использованы при его создании, с целью совершения деяний;
- 5) выявленных или предполагаемых источниках финансирования деяний;
- 6) формах, методах и средствах совершения деяний.

Компетентные органы сторон могут заключать между собой соглашения, более детально регламентирующие порядок исполнения положений конвенции.

Следует отметить, что в соответствии с пунктом 4 статьи 11 данной конвенции не подлежат разглашению сведения о методах проведения оперативно-розыскных мероприятий, характеристиках специальных сил и средств, материалов обеспечения, используемых центральными компетентными органами сторон для оказания помощи в рамках взаимодействия и при этом самостоятельно несут расходы, если не будет согласован иной порядок. Рабочими языками при осуществлении центральными компетентными органами Сторон сотрудничества являются китайский и русский.

Для содействия координации и укрепления взаимодействия компетентных органов стран-членов ШОС в борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом создана Региональная антитеррористическая структура ШОС (РАТС) - постоянно действующий орган, соглашение о функциях, которой было подписано в Санкт-Петербурге, Россия 7 июня 2002 года. Месторасположение Региональной антитеррористической структуры ШОС определено в г. Ташкент, Республика Узбекистан.

Основными задачами и функциями РАТС являются:

-
- 1) разработка предложений и рекомендаций о развитии сотрудничества в борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом для соответствующих структур ШОС, а также по просьбе сторон;
 - 2) содействие компетентным органам в борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом;
 - 3) сбор и анализ информации, поступающей в РАТС по вопросам борьбы с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом;
 - 4) формирование банка данных РАТС, в частности, о:
 - международных террористических, сепаратистских и иных экстремистских организациях, их структуре, лидерах и участниках, других причастных к ним лицах, а также источниках и каналах их финансирования;
 - состоянии, динамике и тенденциях распространения терроризма, сепаратизма и экстремизма, затрагивающих интересы сторон;
 - неправительственных организациях и лицах, оказывающих поддержку терроризму, сепаратизму и экстремизму;
 - 5) предоставление информации по запросам компетентных органов сторон;
 - 6) содействие в подготовке и проведении антитеррористических командно-штабных и оперативно-тактических учений по просьбе заинтересованных сторон;
 - 7) содействие в подготовке и проведении оперативно-розыскных и иных мероприятий по борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом по просьбе сторон;
 - 8) содействие в осуществлении международного розыска лиц, которые предположительно совершили деяния, с целью их привлечения к уголовной ответственности;
 - 9) участие в подготовке международно-правовых документов, затрагивающих вопросы борьбы с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом;
 - 10) содействие в подготовке специалистов и инструкторов для антитеррористических подразделений;
 - 11) участие в подготовке и проведении научно-практических конференций, семинаров, содействие в обмене опытом по вопросам борьбы с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом;
 - 12) установление и поддержание рабочих контактов с международными организациями, занимающимися вопросами борьбы с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом [3].

В своей деятельности РАТС руководствуется документами и решениями, касающимися борьбы с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом, принятыми в рамках ШОС.

Сотрудничество, предусмотренное конвенцией и соглашением, осуществляется путем прямых контактов между центральными компетентными органами, назначаемыми сторонами в соответствии с их национальным законодательством. В целях повышения эффективности реализации принятых обязательств каждая сторона назначает уполномоченный орган, ответственный за координацию сотрудничества и по мере необходимости направляют по дипломатическим каналам сведения о центральных компетентных и уполномоченных органах с указанием их почтовых адресов, номеров телефонов, факсов, адресов электронной почты.

Центральными компетентными органами могут являться:

- министерства иностранных дел;
 - ведомства по контролю за оборотом наркотических средств и психотропных веществ;
 - генеральные прокуратуры (прокуратуры);
-

министерства внутренних дел (общественной безопасности);
органы национальной безопасности и специальные службы;
пограничные ведомства;
таможенные ведомства;
министерства юстиции;
министерства здравоохранения;
министерства образования
и другие ведомства, к функциям которых относятся вопросы осуществления соглашения и конвенции.

16 июня 2009 года в г. Екатеринбург, Россия на ежегодном саммите глав государств была подписана Конвенция Шанхайской организации сотрудничества против терроризма. Данная конвенция конкретизировала понятий аппарат и ввела дополнительные меры и формы по взаимодействию органов государств-членов с учетом изменений, произошедших в содержании терроризма, масштабах и характере террористических актов, и для наращивания усилий против терроризма, мер по предупреждению терроризма и борьбы с ним. Принципиально новым положением в борьбе с терроризмом было признание возможности участие в деянии юридического лица. Конвенцией предусмотрены положения направленные на противодействие подобным юридическим лицам и рекомендации для совершенствования национальных законодательств в части вопроса об ответственности юридических лиц и видам наказания.

Конвенция ШОС против терроризма дополнила меры для сторон на национальном уровне по противодействию терроризму, перечисляя такие как:

- 1) периодическая оценка правовых документов, регулирующих противодействие терроризму, и практических мер с точки зрения их эффективности;
- 2) взаимодействие с соответствующими международными и региональными организациями в разработке и осуществлении мер по противодействию терроризму, включая проведение учений по пресечению террористических актов;
- 3) создание органа или органов, осуществляющих координацию деятельности соответствующих органов стороны по противодействию терроризму;
- 4) повышение профессионального уровня сотрудников правоохранительных и иных органов, осуществляющих противодействие терроризму, а также надлежащее финансовое, материальное и иное обеспечение деятельности этих органов и их сотрудников;
- 5) выплату надлежащего вознаграждения лицам, оказывающим содействие государственным органам в предупреждении и пресечении преступлений, охватываемых конвенцией, и установлении лиц, готовящих или совершивших такие преступления;
- 6) законодательное определение ограничений, введение которых допустимо в целях предупреждения террористических актов;
- 7) улучшение защиты физических лиц и объектов, включающее повышение эффективности сотрудничества правоохранительных органов с соответствующими юридическими лицами, внедрение стандартов, предназначенных для повышения защищенности физических лиц и объектов;
- 8) защиту потерпевших, свидетелей и иных участников уголовного судопроизводства, а также, при необходимости, иных лиц по вопросам противодействия терроризму;
- 9) создание и внедрение критериев идентификации физических и юридических лиц, причастных к совершению преступлений, охватываемых конвенцией;

-
- 10) обеспечение юридических лиц достаточными возможностями по оказанию помощи государству в предупреждении и выявлении готовящихся или совершаемых преступлений на их объектах;
 - 11) оказание содействия участию неправительственных организаций, отдельных групп и лиц в противодействии терроризму и в формировании в обществе неприятия терроризма;
 - 12) просвещение общественности об опасности терроризма и его негативных последствиях, а также об ответственности за совершение преступлений;
 - 13) обеспечение возможности населению информировать государственные органы, в том числе анонимно, о любых деяниях, которые могут рассматриваться в качестве преступлений, охватываемых конвенцией.

Наряду с этим предложено принять необходимые законодательные и иные меры по противодействию финансированию терроризма, которые, в частности, включают:

- 1) регистрацию данных о клиентах, финансовых операциях и хранение этих сведений;
- 2) представление в уполномоченные стороной органы сведений о подозрительных и экономически нецелесообразных операциях и сделках;
- 3) приостановление по предписанию правоохранительных или иных определенных стороной органов финансовых операций, имеющих незаконный, подозрительный или экономически нецелесообразный характер;
- 4) представление сведений и документов по запросам суда, органов прокуратуры, предварительного расследования и иных уполномоченных стороной органов. [4]

09 июня 2017 г. в г. Астана, Казахстан была подписана Конвенция Шанхайской организации сотрудничества по противодействию экстремизму. В настоящее время она не вступила в действие из-за выполнения сторонами внутригосударственных процедур по ее ратификации и последующей сдаче ратификационных грамот депозитарию в КНР.

Положения данной конвенции и она сама качественно во многом схожа с Конвенцией ШОС по противодействию терроризму. Аналогично предложены новые и дополнительные меры по совершенствованию национальных законодательств государств-членов для эффективной борьбы с данным негативным явлением. В частности, стороны с учетом основополагающих принципов своих правовых систем принимают необходимые законодательные меры для того, чтобы установить гражданско-правовую, административную либо уголовную ответственность за совершение следующих деяний:

- 1) экстремистский акт;
- 2) какое-либо деяние, признаваемое как преступление в одном из международных договоров в области противодействия экстремизму, участниками которых являются все стороны;
- 3) финансирование экстремизма;
- 4) вербовка или иные способы привлечения лиц для участия в подготовке либо совершении экстремистских актов, обучение лиц в целях совершения экстремистских актов, подстрекательство, организация, планирование, пособничество совершению экстремистских актов;
- 5) выезд и (или) планирование, подстрекательство, подготовка других лиц к выезду за рубеж с целью совершения деяний, охватываемых конвенцией;
- 6) изготовление, распространение, демонстрация символики, знаков, флагов, эмблем и атрибутики в целях пропаганды экстремизма;
- 7) невыполнение лицом, предоставляющим услуги по доступу к информационно-

телекоммуникационным сетям, в том числе к сети Интернет, требования уполномоченного Стороной органа об ограничении доступа к экстремистским материалам;

8) организация и (или) участие в массовых беспорядках по мотивам политической, социальной, расовой, национальной и религиозной вражды или розни [5].

Стороны могут в соответствии со своим национальным законодательством признавать в качестве уголовно наказуемого деяния соучастие, приготовление и покушение на совершение какого-либо преступления, предусмотренного конвенцией.

Можно заключить, что подписанные в рамках ШОС конвенции по противодействию терроризму, сепаратизму и экстремизму способствует укреплению международно-правовой базы по противостоянию новым вызовам и угрозам и направлены на укрепление безопасности всех государств-членов ШОС, повышение эффективности сотрудничества их компетентных органов и совершенствование законодательства в этой сфере.

Список литературы:

1 В. И. Василенко, В. В. Василенко, А. Г. Потеенко. Шанхайская организация сотрудничества в региональной системе безопасности (политико-правовой аспект). Москва: Проспект, 2017.

2 Шанхайская конвенция о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом от 15.06.2001 г. [Электрон. ресурс]. -2018.- URL: <http://rus.sectesco.org/documents/> (дата обращения: 21.02.2018)

3 Соглашение между государствами – членами Шанхайской организации сотрудничества о Региональной антитеррористической структуре от 07.06.2002 г. [Электрон. ресурс]. -2018.- URL: <http://rus.sectesco.org/documents/> (дата обращения: 21.02.2018)

4 Конвенция Шанхайской организации сотрудничества против терроризма от 16.06.2009 г. [Электрон. ресурс]. -2018.- URL: <http://rus.sectesco.org/documents/> (дата обращения: 21.02.2018)

5 Конвенция Шанхайской организации сотрудничества по противодействию экстремизму от 09.06.2017 г. [Электрон. ресурс]. -2018.- URL: <http://ecrats.org/upload/iblock/349/> (дата обращения: 21.02.2018)

Түйіндеме

Мақаланың авторы терроризм, сепаратизм және экстремизмге қарсы күрес саласындағы қызмет барысында Шанхай ынтымақтастық ұйымының қол қойылған халықаралық құжаттарды талдайды. Автор нысанының және шекараның анық бөлінуін анықтауға тырысады.

Summary

The author of the present article analyses signed international documents of Shanghai Cooperation Organization in the area against terrorism, separatism and extremism. In summary, the author tries to distinguish forms and limits of interaction.

Мамедов Қ.
Д.А.Қонаев атындағы ЕЗА магистранты
Ғылыми жетекшісі:
з.ғ.к, ассоц. профессор Балашов. Т.Т

ТӘУЕЛСІЗ МЕМЛЕКЕТТЕР ДОСТАСТЫҒЫ ЕЛДЕРІНІҢ ЖЕДЕЛ- ІЗДЕСТІРУ ОРГАНДАРЫМЕН ҰЙЫМДАСҚАН ҚЫЛМЫСТАРМЕН КҮРЕСУДЕГІ ӨЗАРА БІРЛЕСКЕН ӘРЕКЕТТЕРІ

Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы елдерінің жедел-ізвестіру органдарымен ұйымдасқан қылмыстармен күресудегі өзара бірлескен әрекеттері, ұйымдасқан топтармен жасалған қылмыстарды ашудың тактикалық және әдістемелік тәсілдері, сондай-ақ онымен күресудің алдын алу шаралары ұсынылғандығымен шарттастырылады.

Кілт сөздер. Әдістемелік тәсілдері, ұйымдасқан, ТМД, ПМ, ұйымдасқан топ құқық қорғау органдары, жедел-ізвестіру, Қазақстан Республикасы, қылмыстық ұйым, қылмыстық қауымдастық.

Тақырыптың ғылыми жаңалығы оның өзектілігі, мақсаттары және міндеттерімен ерекшеленеді және осы күнге дейін ұйымдасқан қылмыстылықпен күрес мәселесі толығымен зерттелмегендігімен сипатталады. Сонымен бірге, зерттеудің ғылыми жаңалығы осы жұмысты әзірлеуде, ұйымдасқан топтармен жасалған қылмыстарды ашудың тактикалық және әдістемелік тәсілдері, сондай-ақ онымен күресудің алдын алу шаралары ұсынылғандығымен шарттастырылады.

Ұйымдасқан қылмыстылықпен күресу біздің қоғамымыздың нарықтық қатынастарға көшу жағдайына байланысты жылдан жылға өзекті сипатқа ие болып отыр. Атақты криминолог маман А.И. Долгованың пікірінше нарықтық экономика қоғамы, капиталдың үстемдігі – бұл криминалық қатынастардағы еркін өмір емес. Көптеген шетел криминологтары бұл қоғамды «ішітей» зерттей отырып, ол күшті қылмыстық потенциал мен жоғары криминогендік сипатты иемденетіндігін нақты көрсетеді [13, 54 б.]. Біздің қоғамымыздың ұйымдасқан қылмыстылық үшін қолайлы жағдай туғызатын тапсырыс бойынша адам өлтіру, аса ірі көлемдегі ұрлықтар және басқа да айтарлықтай қылмыстарға үйреніп кетуі бекер емес.

Сарапшылардың пікірі бойынша, халықаралық ұйымдасқан қылмыстылықтың, әр түрлі фирмалар мен ұйымдарда жылжымайтын мүлікке салынған, сонымен қатар банктердің есепшоттарында 300 млрд. жуық АҚШ доллары бар. Бұлар, ең бастысы есірткі заттарымен, қарумен сауда жасау, бопсалу жолымен алынған заттар болып табылады. Одан басқа жыл сайынғы үстінен түсіп жатқан кіріс 120 млрд. АҚШ долларын құрайды [15, 109 б.].

Ұйымдасқан қылмыстық топ құру және қылмыстық қауымдастық (қылмыстық ұйым) құру дегеніміз – ұйымдасқан топтың немесе қылмыстық қауымдастықтың (қылмыстық ұйымның) құрылуына алып келетін әрекеттер жасау. Бұл әрекеттер қылмысты ұйымдастыру әрекетіне ұқсас, дегенмен аталған қылмыстық құрамаларда өздеріне тән сипаты бар [21, 215 б.].

Ұйымдасқан қылмыстылық әртүрлі қылмыстық ұйымдардың құқыққа қайшы қызметін болжайды. Алайда, ұйымдастырушылықтың дәрежесі әртүрлі болып келеді және де оны келесідей түрлерге бөлуге мүмкіндік береді:

- *Ұйымдасқан қылмыстық топтар* – ұқсас немесе біртекті қылмыстарды жүйелі түрде жасау үшін құрылатын арнайы криминалдық машығы, байланыстары және тәжірибесі бар тұлғалардың тұрақты бірігуі. Осы тәрізді топтарға, қылмыстық

қызметі олардың арнайы танымына, машықтары мен тәжірибесіне негізделген тұлғалар қатысады және де тіршілік ету құралының қайнар көзі болып табылады. Мұндай топтардың қызметі жай, ұйымдасқан қылмыстылықтың алғашқы нысанын құрайды. Ұйымдасқан қылмыстық топтар көбінесе ең ірі қылмыстық қалыптастырудың құрамына кіреді.

- *Ұйымшыл ұйымдасқан топтар (ұйымдар)* – үнемі әрекет етуші, қызметі біртұтас басқару (жекеменшік немесе ұйымдық) органдарымен үйлестіріліп, бағытталатын, функционалдық рөлі бойынша өзіне автономиялық және сараланған жөніндегі қылмыскерлердің немесе ұйымдасқан қылмыстық топтардың бірігуін қосатын, тармақталған сатылы құрылымы бар тұрақты құрылулар.

- *Қылмыстық қауымдастықтар* – жоғары жасырын деңгейі бар және сыбайлас байланыстардың көмегімен қорғалатын, көпсатылы басқару жүйесімен сипатталатын, өзіне бірнеше ұйымдасқан топтарды қосатын өте қауіпті құрылымдар нысаны. Олардың негізгі белгілері болып: тұрақтылық, ұйымшылдық, қылмыстық қызметінің ауқымдылығы (шетелдерге шығуды және халықаралық қылмыстық ұйымдармен байланысын қосқанда), «аралық» соттардың болуы, қылмыс жасаған тұлғаларға көмек көрсету табылады. Аталған қауымдастықтар көлеңкелі экономика және ресмилендірілген шаруашылық қызмет саласындағы, сонымен қатар жеке аймақтардағы немесе халық шаруашылық саласы көлемінде заңды және заңсыз қызметтерді көрсету саласындағы қылмыстық әрекеттің монополиясын орнатады.

Ұйымдасқан қылмыстылықпен күрес жүргізу аясындағы маңызды кезең болып ТМД елдері арасындағы азаматтық, жанұялық және қылмыстық істер бойынша құқықтық қарым-қатынастар және құқықтық көмек көрсету туралы Конвенцияны бекіту табылады. Бұл құжат бұрынғы КСРО-ның территориясында, қылмыстылықпен күресудің мәселелерін бірігіп, толық және жанжақты деңгейде шешуге мүмкіндік туғызады. Конвенцияға 1993 жылы 22-қаңтарда Минск қаласында ТМД елдері мүшелерінің қатысуымен қол қойылды [41].

Аталған Конвенцияда қылмыстық жауаптылыққа тарту немесе сот үкімін орындау үшін бір ТМД мемлекетінің басқасына, яғни Конвенцияға қол қойған әрбір мемлекеттің территориясында жүрген тұлғаны ұстап берудің тәртібі мен шарттарына ерекше мән берілген. Сонымен қатар мұнда экстрадицияны ұстану жағдайлары да қарастырылған, одан бас тарту немесе экстрадицияның мерзімдері ұзартылуы мүмкін, сондай-ақ ұсталып берілетін тұлға қамауға алу шарттары да ескерілген және т.б.

Бұдан басқа, Конвенцияның 72-бабында қылмыстық ізге түсуді жүзеге асырудың тәртібі де анықталған. Онда әрбір келісетін жақ өздерінің заңнамасына сәйкес тыйым салушы мемлекеттің аумағында қылмыс жасады деп күдіктенетін өздерінің азаматтарының қылмыстық ізіне түсуге міндеттенеді.

Конвенцияда келісімге келген жақтардың арасында қылмыскерлермен пайдаланылған заттарды, жасалған немесе тергеліп жатқан қылмыстар бойынша дәлелдемелер мен өзге де ақпараттарды беруге қатысты және Конвенцияның ережелеріне сәйкес тұлғаны ұстап беруге ықпал ететін бірқатар ережелер мазмұндалған.

Ұйымдасқан қылмыстылықпен күресу бойынша жедел бөлімшелермен шешілетін әр алуан мәселелердің арасында әзірленіп жатқан немесе жасалған қылмыстарды анықтау, ашу, алдын алу және жолын кесу маңыздысы болып табылады. Қазіргі кезеңде бұл мәселенің мәні ерекше, себебі қылмыстарды толық ашу, алдын алу және олардың жолын кесу жазаның бұлтартпастығы қағидасын жүзеге асыруды қамтамасыз етеді.

Ұйымдасқан қылмыстылықпен күресудегі жедел бөлімшелердің тәжірибелік қызметінде алғашқы жедел-іздістіру шараларын жүргізу кезінде жасалған қылмысты алдын алу мен ашу барлық жағдайда мүмкін болмайды. Сондықтан жоғарыдағы аппарат қызметкерлері, құрамдас бөлігі ұйымдасқан қылмыстық топтарды зерттеу болып табылатын жедел зерттеу ретіндегі жедел-іздістіру қызметінің нысанын пайдаланады.

Барлық жедел-іздістіру қызметінің ең күрделі және жауапты кезеңі болып жедел өңдеу табылады. Ол өз кезегінде қылмыс жасауға әзірленіп жатқан немесе жасалатын қылмыстарға жол бермеу немесе ашу, не болмаса жасырынған қылмыскерлерге іздеу салу мақсатында, сезікті тұлғаларға (адамдар тобына) қатысты жедел-іздістіру шараларын құпия жүзеге асыру процесін көрсетеді [46, 11 б.].

Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы елдерінің жедел-іздістіру органдарымен ұйымдасқан қылмыстармен күресудегі өзара бірлескен әрекеттері тақырыбына байланысты: Қазақстандағы ұйымдасқан қылмыстылықтың жағдайы одан әрі трансұлттық, халықаралық сипатқа ие болуда. Бұл құбылыстар бір жағынан ұйымдасқан қылмыстық топтармен бірнеше елдердің аумағында түрлі қылмыстарды жасаумен көрінетін болса, екінші жағынан олар халықаралық сипаттағы (оның ішінде жиі жасалынатын есірткінің заңсыз айналымы, жалған ақша, кепілге алу, теңіз қарақшылығы және т.б.) қылмыстарды жасайды. Осы ұйымдасқан қылмыстылықтың ерекшеліктері жақын шетел елдерінің (бұрынғы Кеңес Одағының шегінде), сондай-ақ алыстағы шетел мемлекеттерін жанап өтеді.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Долгова А.И. Криминология. М., 1999, - 143 с.
- 2 Уголовное право Казахстана (Особенная часть). Учебник для ВУЗов // Под. общ. ред. Рогова И.И. Алматы, 2002, - 256 с.
- 3 Алауханов Е. О. Қылмыстық құқық (жалпы бөлім). Оқулық. Алматы, 2009. 221 бет.
- 4 Правовой справочник «Законодательство». Конвенция о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам (Минск, от 22 января 1993 г.). Издательство ЮРИСТ с изменениями на 1 сентября 2009 г.
- 5 Проблемы оперативно-розыскной тактики и перспективы их решения (На теоретическом семинаре). Бюллетень ВНИИ МВД СССР. Оперативно-розыскная работа. № 97. 1977, - 64 с.

Резюме

Совместные действия следственных органов Содружества Независимых Государств в борьбе с организованной преступностью, тактические и методологические подходы к раскрытию преступлений, совершаемых организованными группами, а также превентивные меры.

Summary

Joint actions of investigative bodies of the Commonwealth of Independent States in combating organized crime, tactical and methodological approaches to disclosure of crimes committed by organized groups, as well as preventive measures.

**Кошербаев Е.
Д.А. Қонае атындағы Еуразиялық
заң академиясының
магистранты
Ғылыми жетекші:
з.ғ.к., доцент
Байсалова Г.Т**

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ СОТ БИЛІГІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аталған мақалада Қазақстан Республикасындағы сот билігінің қалыптасу мәселелері қарастырылып, оның мемлекеттік билік жүйесіндегі жеке билік тармағы ретіндегі орны мен рөлі анықталады.

Кілт сөздер: Сот билігі, құқық, мемлекет, заң, реформа, медиация, сот орындаушылары.

Қазақстан Республикасындағы құқықтық сот реформасының дамуы және мәселелері Құқықтық мемлекет құрылды, биліктің барлық тармақтары қалыптасып, бекіді, бірақ сот жүйесі қатынасындағы анықталған стереотиптер толығымен қарастырылған жоқ.

Өткен жүзжылдықтың тоқсаныншы жылының басында Қазақстанда 1990 жылы республиканың тәуелсіз мемлекет мәртебесін алу нәтижесіндегі саяси, әлеуметтік және экономикалық қайта құрылуына байланысты ұлттық құқықтық жүйе қалыптасқан, оған қоса сот құрылымы мен сот өндірісі қарастырылған. Өткен уақыттың сол жылдарынан бері сот саласында мемлекетте мемлекеттік биліктің дара тарауы – сот билігінің құрылуына куә болатын түпкілікті өзгерістер болды.

Оған қоса нақты позитивті өзгерістерге ұшыраған сот билігі мен сот өндірісінің ұйымдастыру негіздерін жүзеге асыруға қатысты қабылданған шараларға қарамастан сот реформасы құрылып, сот билігін қалыптастыруға қатысты барлық мәселелері шешілді деп айту әлі ерте. 2010-2020 жылдарға арналған Қазақстан Республикасындағы құқықтық саясат Тұжырымдамасын қабылдау мұның дәлелі, оның құрамдас бөлігі сабақтастық пен кезең-кезеңділік негізінде сот-құқық жүйесін дамытуды көздейтін ереже болып табылады.

Сот жүйесінің реформасы жалғасады, біз бұл жолды сынамалар мен қателер әдісін қолданамыз, себебі демократиялық қатынастағы дамыған мемлекеттердегі сот жүйесін көзсіз көшіру мүмкін емес. Оған қоса біздің сот жүйеміз нөлден басталмайды, керісінше өзінің нақты іргетасы болады. Негізгі назар Қазақстан Республикасының сот жүйесіне аударылған, оны дамыту үшін жаңа перспективалар мен міндеттер қойылады. Қазақстанның сот жүйесі азаматтардың құқығы мен бостандығын, мекемелер мен мемлекеттің мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету қажеттіліктеріне жауап береді [1,71-78 б.].

Сот құқықтық жүйесінің дамуы тиімділік пен деңгей негізінде жүзеге асырылады және келесі бағыттар бойынша болжанады: Ең алдымен, оның дамуының негізгі векторы сот пен сот төрешілерін мамандандыру болып табылады, оған қоса ювеналды соттың дамуы, қылмыстық қарастыру бойынша мамандандырылған сот жүйесін құру, салықтық және басқа да мамандандырылған сотты қалыптастыру. Оған қоса, ювеналды соттар еліміздегі құрылатын ювеналды әділет жүйесінің орталық буыны болуы тиіс. Осы орайда, біздің қоғамымызда бүгінде арнайы соттың жұмыс жасап отырғанын білеміз.

Республикадағы әлеуметтік-экономикалық даму деңгейін көтеру шаралары бойынша шешім мемлекеттің әрі қарай дамуы мен гүлденуіне байланысты басым міндеттердің бірі ретінде арнайы құқық қорғау жүйесінің қалыптасуын қарастырады. Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабында көрсетілген адамдар мен азаматтардың бостандығы мен құқығының басымдылығы кәмлетке толмағандарға қатысты қамтамасыз етудің бастамасы болып табылады.

Жасөспірімдер әділетін белгілі мақсаткерлікпен құру, сондай-ақ ол Қазақстанның халықаралық міндеттемелерімен де жарақтандырылған. 1994 жылы республикада «Балалар құқығы туралы» БҰҰ-ның Конвенциясы бектілді. Сондай-ақ, 1985 жылы БҰҰ-ның Бас Ассамблеясы қабылдаған БҰҰ-ның шектеулі стандарттағы ережелері де бар. Осы нормада көрсетілгендей, кәмелеттік жасқа толмағандар ісі жөніндегі сот төрелігі жасөспірімдер әділетінің ерекше жүйесі екенін анықтады.

Ювеналдық әділет жүйесінің маңызды буыны құқық қорғау органдардағы кәмелетке толмағандар қараусыздығы мен құқық бұзушылықтарының алдын алу жүйесінің мамандандырылған мекемелерімен, адвокатурамен және құқық қорғау ұйымдарымен жасөспірімдер сот ісін жүргізу саласына тартылған кезде де, сол сияқты үкім шығарылғаннан кейін де тығыз өзара әрекеттесетін мамандандырылған ювеналдық сот болып табылады. Кәмелетке толмағандарға арналған сот әділдігінің мақсаты – одан әрі тұлғалардың қылмыстануына жол бермеу және баланың әлеуметтік қайта қалпына келуіне, оның қоғамнан алыстамауына көмек көрсету. Ювеналдық соттардың негізгі міндеттері, қазақстандық соттардың пікірінше қылмыс жасаған кәмелетке толмаған адамдарға қатысты қылмыстық құқықтық ықпал ету шараларын қолдану ғана емес, сонымен бірге қылмыстылықты әсерлі ескерту, теріс басқан жасөспірімнің қылмыстық қылығының себептерін анықтап және түсініп, олардың тұлғаларын одан әрі қылмыстануынан сақтандыру, өскелең ұрпақтың адамгершілігін сақтау.

Кәмелетке толмағандарға қатысты істерді қарайтын соттарды молырақмамандандыру үшін сот құрамына арнайы халық қосшы билері - ювеналдық соттарды енгізу туралы мәселелерді қарастыру керек. Мұндай мамандандырылған соттар құрамы біздің ойымызша, көптеген жағдайда кәмелетке толмағандарға қатысты сот әділдігі саласында халықаралық стандарттарға сай болуы керек. Азаматтық қоғам институттарының қызметін белсендіруге қатысты осы сияқты ұсныстарды жүзеге асыру бүгінгі күн талаптарына жауап берер еді.

Сот қызметкерлерін мамандандырумен бірге, кәмелетке толмағандар мәселелерімен айналысатын барлық органдар мен мекемелердің өкілдерін де мамандандыру қажет. Егер, мысалы, мектеп мұғалімі, жағдайдан жағдайға қарай, маман-педагог ретінде және мұндай жағдайды өзінше қосымша ауыртпашылық жұмыс деп санайтын болса, бұл маманның сотқа қатысуының жақсы амалы деп тануға келмейді. Ал іске маман-педагог ретінде осы үшін арнайы дайындалған, сот ісіне қатысуда тәжірибесі мен дағдысы бар адам қатысатын болса, онда жағдай басқаша.

Ювеналдық әділет жүйесі шеңберінде жергілікті өзін өзі басқару органдары мына төмендегі қызметтерді қамтамасыз ете алады: қоғаншы және қамқоршы органдарды; асырап алушы отбасыларды; әлеуметтік, зерттеушілік, диагностикалық, дағдарыстық және қалпына келтіру орталықтары, қызметтері мен мекемелері.

Әділсотты жүзеге асыру үшін айқын тетігі бар соттың ашық бейнесін қалыптастыру аса маңызды. Міне, содан да болар соттар үшін бұқаралық ақпарат құралдарымен өзара байланыста болу маңызды болып келеді. Журналистер мен соттардың арақатыстылығы баспа беттерінде соттардың қызметін жариялау үшін соттық ақпарат алумен шектелмеуі тиіс. Ол сантүрлі арақатынастылықты

қажет етеді, оларды пайдалану нәтижесінде адам және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының қорғалуы қамтамасыз етілуі тиіс.

Құқықтық мемлекетті қалыптастырудағы маңызды мәселелердің бірі бұқаралық ақпарат құралдарының құқықтық жағдайы мен олардың сот органдарымен арақатынастылығы қарастырылады. Кез-келген мемлекеттік жаңалықтар, соның ішінде сот жүйесінің құқықтық реформасы секіді кең ауқымды жаңалықтар ақпараттық тұрғыдан қамтамасыз етуді, бұқаралық ақпарат құралдарының қолдауын қажет етеді. Бұқаралық ақпарат құралдары қоғамдық көзқарасқа, адам және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының қорғалуы тұрғысында азаматтардың құқықтық көзқарастарына әсер етеді. Олар халықтың құқықтық мәдениетіне әсер етеді. Сол себепті кез-келген реформаның негізін құрайтын идеяларды дұрыс қабылдау-қабылдамаудан алға қойған өзгертулердің түпкі нәтижелі болуы қамтамасыз етіледі. Осы жағдайлардың проблема ретінде қарастырылуының өзі бұқаралық ақпарат құралдары мен сот органдары арасындағы байланыстың болуын қажет етеді [2, 184 б.].

Жеке сот орындаушылар институтын енгізудегі шетелдік тәжірибелерді төмендегідей қарастыру қажет. Франция, Германия, Бельгия, Люксембург пен Батыс Еуропаның басқа да мемлекеттерінде сот орындаушылары жеке және лицензия бойынша жұмыс жасайды. Сот орындаушыларын басқаруды аймақтық және ұлттық палаталар жүзеге асырады, палата мәліметтерін өзіндік басқару органдары басқарады. Мысалы, Францияда атқарушы өндірісін тек қана сот орындаушылары емес республика прокурорлары, командир мен офицерлер жүзеге асырады.

Сот шешімін негізгі атқарушы тұлғалар сот орындаушылары болып табылады. Олардың құқықтық мәртебесін тәуелсіз тәжірибеден өтуші мен мемлекеттік қызметкерлер мәртебесінің элементтері құрайды. Сот шешімін атқару кезінде орындаушы мәртебесіндегі бірінші жоспарда мемлекеттік қызметкерлердің белгілері қарастырылады, себебі орындаушының жұмысы қаражат пен басқа да құндылықтармен тығыз байланысты, осы кездегі тәуекел сақтандырумен жабылады. Сақтандыру сыйақысы сот орындаушыларының мүшелері арасында үлестіріледі.

Құқықтық қамтамасыз ету мен Қазақстан Республикасына институтты енгізуге байланысты қазіргі таңда орындалған сот актілерінің пайыздық көлемі өте аз. Мұндай жағдайлардың себебі ретінде сот орындаушыларының өкілеттілігінің шектеулілігі, еңбек төлемі туралы сұрақтары, атқарылатын актіге дейін қызығушылықтың болмауы қарастырылады. Бірнеше жыл бұрын судьялардың съезінде Нұрсұлтан Назарбаев былай деген: «басқа мемлекеттердің тәжірибесі жеке сот орындаушылар қызметінің жоғарғы тиімділігінің дәлелі болып табылады. Осы тәжірибені жетік меңгеру керек және егер ол қолдануға тиімді болса, онда оны енгізу қажет» [3, 1-3 б.]. Мен мұнымен толық келсемін. Жаңаның барлығы – жаман емес. Тек біздің халқымыз жаңа нәрсені кері қабылдайды. Жеке нотариустарды енгізу кезіндегідей. Сол уақытта да даулар болған. Бірақ уақыт өтті, және жеке нотариат өзін дәлелдеді.

Сот орындаушысы мамандығының беделі мен жұмыс сапасын ұлғайтудың басқа да әдістері бар. Бұл мамандықтың беделін көтеру үшін заңға сәйкес үйлесімділіктегі атқарушы санкция ретінде түсетін қосынды үлестіруді қарастыратын өзгерістер енгізу жоспарланды: атқарушы өндірісінің дамуындағы республикалық бюджет және бюджеттен тыс қор. Жеке сот орындаушылар институты мемлекеттік сот орындаушысының баламасы ретінде талқыланады.

Жеке сот орындаушыларының жұмысы өнімдірек, себебі өздерінің қызметін өздері қаржыландырады, офис арендасын төлейді, қосымша жұмыс орындарын құрады. Олар материалдық түрде қарыздарды өндіріп алуды жедел әрі тиімді түрде

жүзеге асырады. Мұндай әдіс бәсекелестікті ұлғайтады. Ал ол сот орындаушыларының жұмыс сапасына оң әсер етуде. Егер халықаралық тәжірибелерге қарасақ, онда мұнда жағдай екіжақты болып табылады. Егер Франция жеке сот орындаушыларды жақтаса, ал Германия оны енгізуге бастапқы кезде қарсы болған [4, 12-17 б.].

Қазақстан Республикасының құқықтық ортасына жеке сот орындаушылар институтын енгізу мен оның өзіндік жеке құрылымын белгілеу, менің ойымша, әлемнің басқа мемлекеттеріндегідей оң әсер беруде.

Қорыта келе, сот - құқықтық реформаның ағымдағы деңгейінде көрсетілген шаралар, сөзсіз, сот беделінің сот билік органы ретінде көтерілуіне мүмкіндік берді. Адамдар өздерінің құқықтарын қорғау мен дауларды шешу үшін сотқа жүгінуге мүмкіндік алды. Азаматтардың сот жүйесіне деген сенім деңгейінің ұлғаюы, сот статустарының бекітілуі, сот төрелігінің қолжетімділігі осы мемлекеттік құжатта көрсетілген. Берілген міндеттерді жүзеге асыру мақсатында кәсіби деңгейде жұмыс жасау қажет. Басқа да факторлармен қатар мемлекеттің күші Қазақстан Республикасының азаматтарының бостандығы мен құқығын қорғауға бағытталған сот жүйесінің тұрақты және күшті болуы болып табылады. Қазіргі күннің міндеті соңғы жылдағы сот реформасының жетістіктерін және оның алға жылжуын бекіту болып табылады.

Медиация институты және Қазақстан Республиканың қазіргі таңдағы сот жүйесі: теория мәселелері мен енгізу тәжірибесі Қазіргі таңда өзін-өзі реттеу механизмдері маңызды мәнге ие, мұнда қоғамдық қатынас субъектілері өзіндік түрде тәртіп ережелерін бекітіп, оларды бақылау мүмкіндігіне ие болады. Азаматтық айналымға қатысушылардың жауапкершілігі мен белсенділігінің өсуі мемлекеттік азаматтық қоғам институттары аясындағы өкілеттілігін жүзеге асыруға мүмкіндік береді [5, 8-11 б.].

Сот жүйесі және Қазақстандағы медиацияның болашағы-мемлекеттің негізін құрайтын, еліміздің әлеуметтік, экономикалық және саяси жаңғыруы жолындағы демократиялық даму тетіктерінің бірі болып табылады. Азаматтардың мемлекеттік құқықтық саясатқа қатынасы және қоғам тарапынан билікке сенім білдіру деңгейі сот төрелігін тиімді жүзеге асыруға тікелей байланысты.

Медиация қазіргі жаңаша түсінік ретінде 20-шы ғасырдың екінші жартысында дами бастады.

Медиация институтының белгілерін билер институтынан байқауға болады деп есептейміз. Мысалы: бұл дегеніміз, қазіргі уақыттағы жұмыс жасап жатқан медиация институтын салыстыруға болады, яғни билер институты арқылы әділ және ортақ шешім қабылдауға ықпал етті. Қазақ қоғамының дәстүрлі құқық жүйесін жасау қызметінде билер сотының алар орны ерекше болатын.

Медиация аясында келісімге келу мүмкіндігі даулаушы тараптарға субъективті әділдікке жету мүмкіндігін қамтамасыз етеді. Әр тараптың көзқарасын қарастыра отырып қабылданған келісім өзара тиімді болып табылады, бұл процедураны келіспеушіліксіз аяқтауға мүмкіндік береді. Дауласу шешімінің нәтижесінде дауласушы субъектілердің көзқарасы қарастырылып, қорытындыланған келісімнің орындалуы медиацияның тиімді қасиеті деп аталады.

Әдебиеттер тізімі:

1 Халиков К.Х. Судебная власть на переходном этапе развития государства // Тураби. - 2001. - №3. - С. 71-78.

2 Мамаи К.А. Становление и развитие судебной власти в Республике Казахстан. - Астана: Елорда, 2001. – 145 с.

3 Сотқа деген сенімділік-реформа кепілдігі. Қазақстан Республикасының Президенті Н.А.Назарбаевтың Қазақстан Республикасы судьяларының IV съезінде жолдауы // Егемен Қазақстан. - 2005. - №3. –Б. 1-3.

4 Тұрғараев Б. Қуатты сот-элеуметтік теңдік пен тұрақтылықтың кепілі // Заңгер. - 2005. - №6. – С. 12-17.

5 Мами К.А. Условия для успешного завершения реформ созданы // Заңгер. - 2005. - №6. - С. 8-11.

Резюме

В статье рассматриваются вопросы формирования судебной власти в Республике Казахстан, определяются ее роль и место в качестве отдельной ветви власти в системе государственной власти.

Summary

The article discusses the formation of the judiciary in the Republic of Kazakhstan, determines its role and place as a separate branch of government in the system of state power

УДК:343.342.3:2

Кульчиев А.Н.
магистрант 1 курса
Евразийской юридической академии
имени Д.А.Кунаева
научный руководитель:
к.ю.н. доцент Абдрахманов С.Т.

ПОНЯТИЕ ЭКСТРЕМИСТСКИХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СОВЕРШАЕМЫХ НА РЕЛИГИОЗНОЙ ПОЧВЕ

В этой статье рассматриваются разнообразные преступления совершаемые на религиозной почве. В число которых входит экстремизм. Здесь рассматривается основные причины совершения данного преступления. На основе анализа совершения данного преступления дается определения экстремистских преступлений

Ключевые слова: религиозной экстремизм, терроризм, убийство, межнациональные и межконфессиональные отношения.

Отечественное законодательство и международные нормативно-правовые акты, ратифицированные Республикой Казахстан - это полноценный инструмент для противостояния ксенофобии, национальной вражде, религиозной и расовой нетерпимости.

Так, п. 3 и п. 6 ч. ст. 54 УК Республики Казахстан предусматривает общее правило, что совершение уголовного правонарушения в составе преступной группы и по мотиву религиозной ненависти (вражды) являются одними из обстоятельств, отягчающих уголовную ответственность и наказание.

Совершение преступления по мотиву религиозной ненависти или вражды является квалифицирующим обстоятельством при назначении наказания по семи статьям уголовного закона:

-
- 1) ст. 99. Убийство;
 - 2) ст. 106. Умышленное причинение тяжкого вреда здоровью;
 - 3) ст. 107. Умышленное причинение средней тяжести вреда здоровью;
 - 4) ст. 110. Истязание;
 - 5) ст. 202. Умышленное уничтожение или повреждение чужого имущества;
 - 6) ст. 203. Умышленное уничтожение или повреждение предметов, имеющих особую ценность;
 - 7) ст. 314. Надругательство над телами умерших и местами их захоронения.

В свою очередь, к категории «экстремистских» относятся двенадцать видов преступлений:

- 1) ст. 174. Возбуждение социальной, национальной, родовой, расовой, сословной или религиозной розни;
- 2) ст. 179. Пропаганда или публичные призывы к захвату или удержанию власти, а равно захват или удержание власти либо насильственное изменение конституционного строя Республики Казахстан;
- 3) ст. 180. Сепаратистская деятельность;
- 4) ст. 181. Вооруженный мятеж;
- 5) ст. 182. Создание, руководство экстремистской группой или участие в ее деятельности;
- 6) ст. 184. Диверсия;
- 7) ст. 258. Финансирование террористической или экстремистской деятельности и иное пособничество терроризму либо экстремизму;
- 8) ст. 259. Вербовка или подготовка либо вооружение лиц в целях организации террористической либо экстремистской деятельности;
- 9) ст. 260. Прохождение террористической или экстремистской подготовки;
- 10) ст. 267. Организация незаконного военизированного формирования;
- 11) ч.ч. 2-3 ст. 404. Создание, руководство и участие в деятельности незаконных общественных и других объединений;
- 12) ст. 405. Организация и участие в деятельности общественного или религиозного объединения либо иной организации после решения суда о запрете их деятельности или ликвидации в связи с осуществлением ими экстремизма или терроризма.

Отдельная статья УК (ст. 174) помещена в Главу 4 «Преступления против мира и безопасности человечества», которая предусматривает уголовную ответственность за возбуждение ... религиозной розни. В ч. 1 ст. 174 УК Республики Казахстан зафиксировано, что преследуются по закону «умышленные действия, направленные на возбуждение ... религиозной розни, на оскорбление ... религиозных чувств граждан, а равно пропаганда исключительности, превосходства либо неполноценности граждан по признаку их отношения к религии..., если эти деяния совершены публично или с использованием средств массовой информации или информационно-коммуникационных сетей, а равно путем изготовления или распространения литературы или иных носителей информации, пропагандирующих ... религиозную рознь» [1, с. 28].

Соответствующие статьи, запрещающие пропаганду религиозной ненависти или вражды, закреплены в ЗРК № 451-І «О средствах массовой информации» от 23.07.1999 года (ст. 13 и ст. 25) [2] и ЗРК № 3-І «Об общественных объединениях» от 31.05.1996 года (ст. 5) [3], Трудовом кодексе Республики Казахстан (ст. 7, ст. 25) [4] и др.

В Казахстане особая озабоченность проблемами религиозного экстремизма выражается, в частности, в принятии планов мероприятий и программах

Правительства Республики Казахстан (*прим. авт.* - постановления Правительства Республики Казахстан № 1185 «Об утверждении Программы по обеспечению свободы вероисповедания и совершенствованию государственно-конфессиональных отношений в Республике Казахстан на 2007-2009 г.г.» от 05.12.2007 года, № 576 «Об утверждении Плана мероприятий по реализации Доктрины национального единства Казахстана на 2011–2014 г.г.» от 25.05.2011 года и др.), в принятии ЗРК № 31-III «О противодействии экстремизму» от 18.02.2005 года и т.д.

Однако, основы казахстанской толерантности и межнационального согласия находятся под угрозой дискредитации по причине резкого роста совершения преступлений, как возбуждение социальной, национальной, родовой, расовой, сословной или религиозной розни (ст. 174 УК Республики Казахстан). В период 2010-2012 г.г. ни одно такого факта не было зарегистрировано, однако, данные 2013-2014 г.г. опровергли все оптимистические прогнозы и подтвердили 83 факта совершения данного вида преступления.

Как показывает судебная практика, уголовные дела, возбужденные и находившиеся в производстве по ст. 169 УК (*прим. авт.* – ст. 174 УК Республики Казахстан), либо не были рассмотрены в суде, либо в отношении виновных ограничивались амнистией или же условным наказанием. Если же в действиях подсудимых присутствовали признаки других составов преступлений, то они, чаще всего, квалифицировались по статьям, предусматривающим уголовную ответственность за совершение этих деяний.

В то же время соответствующие статьи уголовного закона оказываются, по крайней мере, неэффективными. Обобщение правоприменительной практики показало, что органы уголовного преследования испытывают трудности при определении смысловой направленности текстов публикаций, кино-, фото, аудио- и видеоматериалов, приобщенных к материалам уголовных дел по факту совершения «этнических» и «религиозных» преступлений.

Фактор религиозной принадлежности активно используется для усиления социальной корпоративности «своей» группы или обозначения особой корпоративности иной конфессиональной группы. Причиной усиления корпоративности собственной религиозной группы, как правило, выступает социальный кризис, воспринимаемый, как кризис культурной системы, или же реальный кризис конкретной этнокультурной системы в условиях смены одних культурных норм другими, что, например, происходит в условиях интенсификации ассимиляционных тенденций с сопутствующим осознанием носителями особой культуры утраты национально-культурной специфики, своей национальной идентичности.

Естественной реакцией в этом случае может стать стремление защиты религиозной самобытности путем трансформации национальной общности (мнимого сообщества) в некоторую реальную социальную группу, социальную общность, т.к. сохранение культурных форм действительно возможно только при условии их воспроизводства в единой социальной общности. Всплеск национального и религиозного самосознания, чаще всего, происходит в период глубоких социальных потрясений (катаклизмов) [5, с. 1].

Мотивация национального и религиозного самосохранения лежит в основе образования национально-культурных и религиозных объединений, национальных обществ и общин в рамках многонациональной социальной среды, мегаполиса, государства. Их организация и государственная поддержка - естественный и единственный способ поддержания культурного многообразия при сохранении социальной стабильности. Крайнее выражение этой же тенденции – политизация

национальных различий, последующий политический экстремизм и национальный сепаратизм, ведущий к разрушению целостности общественной системы.

Природа межнациональных (межэтнических) и религиозных конфликтов имеет сложную структуру. Такие конфликты обуславливаются комплексом взаимосвязанных причин, и, прежде всего, политическими, социально-экономическими, правовыми и иными разногласиями.

По мнению И.П. Давыдова[6, с. 15], религиозным экстремизм делает:

1) религиозное общественное (реже индивидуальное) сознание, если и только если ему присущи признаки тоталитаризации и гиперболизации ценности определенного конгломерата религиозных идей в ущерб всем остальным религиозным и светским идеям (например, нигилизм и фанатизм);

2) религиозная идеология, характеризующаяся произвольным провозглашением «абсолютной истины», сопровождающееся игнорированием или пренебрежением значимости альтернативных точек зрения. При этом аксиологически мир окрашивается монохромно, с резким ограничением своего («белого») от всего остального «черного»;

3) религиозная деятельность, направленная на воплощение в жизнь провозглашенной идеологии с использованием методов физического и психического насилия;

4) религиозные организации, подпадающие под легальное определение «экстремистской организации» (например, тоталитарные секты, деструктивные культы).

Причинами религиозного экстремизма в обществе являются:

1) социально-экономические кризисы;

2) деформация политических структур;

3) падение жизненного уровня значительной части населения;

4) подавление властями инакомыслия и оппозиции;

5) национальный гнет;

6) амбиции лидеров политических партий и религиозных групп, стремящихся ускорить реализацию выдвигаемых ими задач;

7) «нарушения прав религиозных и этнических меньшинств, допускаемые должностными лицами, а также деятельность зарубежных религиозных миссионеров, нацеленная на разжигание межконфессиональных противоречий» [7, с. 26].

При изучении генезиса экстремистских умонастроений и действий И.Н. Яблоков считает целесообразным выделять причины и по таким основаниям: экономические, политико-правовые, брачно-семейные, этические (моральные), духовные и др. факторы, детерминирующие экстремизм [8, с. 24-25]:

1) экономические причины:

а) имущественное неравенство, отсюда - неудовлетворенность жизнью обездоленных слоев населения;

б) неравномерное экономическое (индустриальное/ постиндустриальное) развитие, в результате которого одни регионы - «прогрессивные», совершив качественный скачок в развитии от индустриального к постиндустриальному (информационному) обществу, лидируют в экономике и уровне жизнеобеспечения своего населения, пропагандируя ценности «золотого миллиарда» и патернализм. А другие - «депрессивные», маргинализуются, как бесперспективные, нежизнеспособные без финансовых дотаций и гуманитарной помощи (речь идет как о целых государствах, так и об административно-территориальных единицах внутри одной страны). Выходцы из них стигматизируются общественным мнением «стран первого и второго мира», а их попытки выйти на равные с остальными стартовые

позиции вертикальной социальной мобильности зачастую искусственно затрудняются или пресекаются;

в) объективная глобализация экономики с претензией транснациональных корпораций на всевластие.

2) политико-правовые причины:

а) активная социальная экспансия государства и права, т. е. стремление внедриться во все сферы социальной жизни и под лозунгом урегулирования подчинить их себе;

б) наличие у государства и права силовых инструментов принуждения (вооруженные силы, судебная и пенитенциарная система и проч.), далеко не всегда применяемых с равной степенью справедливости ко всем категориям правонарушителей;

в) отчуждение подавляющего большинства населения от прямого участия в реализации государственных функций и управления материальными ресурсами, находящимися де-юре в государственной или коллективной собственности;

г) предрасположенность государств к межгосударственным союзам и военно-политическим альянсам исключительно в прагматических целях, без учета культурного и духовного родства населения объединяющихся государств.

3) брачно-семейные причины:

а) несовпадение части семейных, национальных и общечеловеческих ценностей с навязыванием некритически транслируемых патриархальных устоев, т.н. «принудительная ретрадиционализация»;

б) имущественная зависимость от старших членов семьи;

в) попытки тотального родительского контроля (или же «клановая геронтократия», когда старейшине рода подотчетны все его родственники по прямой нисходящей, а иногда и по боковым ветвям родства вплоть до 3-4 колена);

г) нестабильность брачно-семейных уз, побуждающая молодежь к поиску более прочного жизненного фундамента.

4) этические факторы:

а) превалирующая роль общественного мнения;

б) наличие малопонятных архаичных запретов и ограничений, продиктованных местными обычаями;

в) дуализм нравственных норм «верхов» и «низов» (двойной стандарт этических предписаний).

5) духовные причины:

а) духовный плюрализм человечества, гетерогенность (неоднородность по составу) духовной сферы;

б) принципиальная неверифицируемость (невозможность установления истинности) и нефальсифицируемость (невозможность подделывания) индивидуального духовного опыта, отсутствие иных общепризнанных критериев истинности духовных ценностей помимо веры (фидеизм).

В каждой из выделенных областей социальной жизни факторы религиозного экстремизма своеобразны:

1) *в хозяйственной сфере:* искусственная минимализация экономических потребностей рядовых верующих и сосредоточение финансового капитала (а иногда и торгового, и промышленного) в руках харизматических лидеров и церковных иерархов, что может сопровождаться показным аскетизмом последних (религиозная олигархия).

2) *в политико-правовой сфере:*

а) нерезультативность правовых методов обеспечения тождественности светских и религиозных норм;

б) бюрократизация религиозных институтов;

в) объективный переход церкви к сотрудничеству с государственным аппаратом в целях взаимовыгодной эксплуатации религиозных потребностей (как культовых, так и внекультовых) населения.

3) *в брачно-семейной сфере*: объективная неспособность главы семьи обеспечить во всех случаях адекватность формального и духовно-религиозного лидерства; доминирование материальных семейных забот над всеми остальными, в т.ч. обрядово-религиозными.

4) *в этической сфере*: несовпадение нравственных и религиозных норм (профессиональная врачебная этика может допустить, например, эвтаназию или аборт, а религиозная будет этому категорически противиться).

5) *в духовной сфере*:

а) исторически обусловленная скомпрометированность церкви или священнослужителей, как посредника между человеком и богом;

б) низкий порог терпимости к соединению духовных ценностей, культивируемых различными религиями;

в) приоритет формы исповедания над его содержанием, обрядоверие.

Интеграция нашей страны в международные политико-правовые и социально-экономические процессы, вхождение в ООН, ОБСЕ, Всемирная торговая организация, Организацию исламского сотрудничества и т.д., предопределила необходимость приведения национальных стандартов в соответствие с международными требованиями по вопросам национальной политики.

Нельзя не согласиться с мнением некоторых ученых-юристов, что, в связи с демократизацией и деятельностью правозащитных движений, вопрос о правах граждан разных национальностей и религий для многих стал уже не декларативным, а вполне реальным [9, с. 62-63].

Межнациональные и межконфессиональные отношения в каждой стране имеют свою специфику и представляют собой весьма подвижную сферу общественных отношений, поэтому их урегулирование требует разработки такого инструментария, который бы позволял оперативно реагировать на изменение ситуации и применять необходимые и подходящие ситуации средства [10, с. 37].

Ни один конфликт не возникает беспочвенно. Ему обычно предшествуют определенные разногласия, которые развились и обострились до крайней степени. Способы предупреждения, в данном случае, это, прежде всего, способы оказания воздействия на противостоящие стороны либо на одну из сторон в целях предотвращения перерастания существующих разногласий в конфликт.

Конституция Республики Казахстан гарантирует равные права гражданам вне зависимости от национальной, религиозной или расовой принадлежности. Более того, ч. 3 ст. 5 Конституции Республики Казахстан прямо регламентирует недопустимость разжигания социальной, расовой, национальной, религиозной, сословной и родовой розни. Включение последнего положения в число конституционных обуславливает необходимость повышенного внимания к защите прав и законных интересов лиц всех национальностей, народностей (этносов) и религий.

Анализируя характер «экстремистских» преступлений и преступных деяний на почве религиозной вражды, в комплексе *религиозный экстремизм* представляется, как отрицание системы традиционных для общества религиозных ценностей и догматических устоев, а также агрессивная пропаганда деструктивных идей, т.е.

радикальный подход к разрешению проблемы. Основная цель религиозного экстремизма – это признание своей религии ведущей и подавление других религиозных конфессий через их принуждение к своей системе религиозной веры. Наиболее радикальные экстремисты ставят своей задачей создание отдельного государства, правовые нормы которого будут заменены нормами общей для всего населения религии (в данном случае, речь уже идет о сепаратизме). Религиозный экстремизм часто смыкается с религиозным фундаментализмом, суть которого заключена в стремлении воссоздать фундаментальные основы собственной цивилизации, очистив ее от чуждых новаций и заимствований, вернуть ей первоначальный и истинный облик.

Список литературы

- 1 Уголовный кодекс Республики Казахстан. – Алматы: НОРМА-К, 2016. С. 28.
- 2 Закон Республики Казахстан № 451-І «О средствах массовой информации» от 23.07.1999 года. – Астана.
- 3 Закон Республики Казахстан № 3-І «Об общественных объединениях» от 31.05.1996 года. – Астана.
- 4 Трудовой кодекс Республики Казахстан. – Алматы: НОРМА-К, 2017. – 355 с.
- 5 Тишков В.А. Этничность, национализм и государство в посткоммунистическом обществе // Вопросы социологии. – М., 1993. № 1-2.
- 6 Давыдов И.П. Проблемы категориального описания и квалификации религиозного экстремизма (религиоведческий и правоведческий аспекты) // Религиозный экстремизм и фундаментализм: справочное издание. - М., 2008.
- 7 Шаракшанэ С. Ислам и политический экстремизм // Религия и право. 1999. № 4-5.
- 8 Яблоков И.Н. Религиозный экстремизм: причины и предпосылки // Религиозный экстремизм: история и современность / И.П. Давыдов, И.Н. Яблоков; под ред. В.В. Миронова, И.Н. Яблокова; Сост. П.Н. Костылев. - М., 2008.
- 9 Арутюнян Ю.В., Дробижева Л.М., Сусоколов А.А. Этносоциология: Учебное пособие. - М.: Аспект-Пресс, 1999.
- 10 Давитадзе М.Д. Зарубежный опыт урегулирования межнациональных отношений. - М.: ВНИИ МВД РФ 2000.

Түйіндеме

Осы мақалада дін негізінде жасалатын әр түрлі қылмыстар қарастырылады. Оған экстремизм жатады. Мұнда осы қылмыстың жасалауының негізгі себептері қарастырылады. Осы қылмыстың жасалуды талдау негізінде экстремистік қылмыстардың түсінігі беріледі.

Summary

This article discusses a variety of crimes committed on religious grounds. These include extremism. Here the main reasons of Commission of this crime are considered. On the basis of the analysis of Commission of this crime definitions of extremist crimes are given

Маукенов М.Т.
магистрант 1 курса
Евразийской юридической академии
им. Д.А. Кунаева
научный руководитель:
д.ю.н., профессор Умирбаева З.А.

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ВОВЛЕЧЕНИЕ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНЕГО В ПРЕСТУПНУЮ И АНТИОБЩЕСТВЕННУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

В данной статье рассматриваются вопросы уголовной ответственности за вовлечение несовершеннолетних в преступную и антиобщественную деятельность, криминологические аспекты и меры по выявлению, предупреждению и пресечению детской безнадзорности и преступности.

Ключевые слова: вовлечение несовершеннолетнего; преступная деятельность; антиобщественная деятельность.

Охрана и защита прав ребенка - одно из приоритетных направлений любого государства, поскольку данный вопрос является глобальной проблемой на сегодняшний день. Это объясняется значимостью и важностью подрастающего поколения в развитии будущего. Необходимо отметить, что ни одно современное государство не может выступать в качестве образцового гаранта соблюдения прав ребенка.

Обеспечение прав ребенка - комплекс действий и мероприятий государства, общества и международных организаций, направленных на защиту и охрану прав ребенка с целью воспитания и развития личности, создание и закрепление в законодательстве норм, касающихся данного вопроса.

На международном уровне уже разработаны положения, распространяющиеся на защиту детей. Так, Часть 3 статьи 16 Всеобщей Декларации прав человека, принятой на третьей сессии Генеральной Ассамблеи ООН 10 декабря 1948 года, гласит, что семья представляет собой основную и естественную ячейку общества, имеет право на защиту со стороны общества и государства [1].

Главная функция семьи — воспроизводство и нравственно-психологическое воспитание детей. Именно с семьи исходят основополагающие навыки общественной жизни, появляется первоначальный опыт, формируется фундамент дальнейшего развития личности. От того, каким станет ребенок, зависит будущее человека, гражданина, а также общества и государства.

Поэтому государство ставит своей целью и задачей укрепление семьи, создание благоприятных условий для ее создания, функционирования и выполнения ею своего назначения. Не менее важной также является задача обеспечения нормального развития и воспитания детей.

Современная криминальная ситуация в Казахстане обострила повышенный интерес уголовного законодательства к проблеме охраны интересов семьи и защиты несовершеннолетних.

В последние годы растет детская преступность в силу того, что большинство детей лишены родительского внимания, опеки, увеличивается число умственно неполноценных детей, детей - беженцев. Наряду с этим, увеличивается число преступлений, совершаемых против семьи и несовершеннолетних. Даже в

демократичных и высокоразвитых странах не исключен рост преступности несовершеннолетних, наличие семей с низким жизненным уровнем, смертность детей из-за различных факторов, рост детей - сирот. Данный фактор невозможно решить лишь на государственном уровне.

Актуальность выбранной темы заключается в том, что в настоящее время увеличивается количество преступлений, совершаемых против семьи и несовершеннолетних. Проблема преступности против несовершеннолетних лиц приобрела особое важное значение, поскольку это является угрозой безопасности подростков и развитию будущего общества, государства. Взрослые лица, имея возможность и способы влияния на несовершеннолетних, с легкостью вовлекают их в совершение уголовных правонарушений. Дети, в свою очередь, не осознают и не могут осознавать всю опасность своих действий.

Уголовное законодательство Республики Казахстан регулирует и охраняет общественные отношения, связанные с физическим, моральным и интеллектуальным развитием подростка как личности. Также, уголовный закон является одним из гарантов защиты и охраны ребенка от преступных посягательств, его нормального воспитания и развития.

Уголовный кодекс устанавливает составы уголовных правонарушений против семьи и несовершеннолетних, куда входит вовлечение несовершеннолетнего в совершение преступной и антиобщественной деятельности. Данные деяния посягают на общественные отношения, которые регулируют физическое и нравственное развитие подростка, обеспечивают его жизнь, психическое и физическое здоровье. Также нарушается право ребенка расти в полноценном обществе, в семье, процесс его воспитания и образования.

Целью норм главы 2 Особенной части Уголовного Кодекса Республики Казахстан является охрана именно такого объекта, как права и законные интересы семьи и несовершеннолетних.

Общественная опасность вовлечения несовершеннолетнего в преступную и антиобщественную деятельность заключается как в причинении вреда воспитанию несовершеннолетних, так и в приобщении к преступной деятельности подростков, наиболее подверженных постороннему влиянию.

Помимо основного объекта – нормального физического и нравственного развития несовершеннолетних, – анализируемое уголовное правонарушение нередко ставит под угрозу нарушения также честь и достоинство, телесную и духовную неприкосновенность, здоровье человека, т.е. непосредственным объектом вовлечения несовершеннолетнего в преступную деятельность является нормальное нравственное, умственное и физическое развитие несовершеннолетних.

Потерпевшим является несовершеннолетний мужского или женского пола, т.е. лицо, не достигшее возраста 18 лет на момент действий виновного по вовлечению его в преступление [2, с. 132].

Под вовлечением несовершеннолетнего в преступную деятельность следует понимать действия, направленные на возбуждение желания, стремления у несовершеннолетнего участвовать в совершении одного или нескольких преступлений. Вовлечение предполагает все виды физического насилия и психического воздействия, например: убеждение (о возможности получения определенных выгод), запугивание (угроза нанесения побоев, разглашение порочащих сведений), подкуп (дача материального вознаграждения), обман (представление ложной информации), возбуждение чувства мести (стимуляция физической расправы), возбуждение зависти или других низменных побуждений (стремление занять престижное положение), предложение совершить преступление,

обещание приобрести или сбыть похищенное, дача советов о месте и способах совершения или сокрытия следов преступления и т.д. [3, с. 316]

Для наличия состава уголовного правонарушения, предусмотренного ст. 132 УК, не имеет значения поведение несовершеннолетнего до момента его вовлечения взрослым лицом в преступление. Это обусловлено целым рядом обстоятельств. Во-первых, взрослый организатор или подстрекатель не всегда располагает достоверной информацией о прежнем антисоциальном опыте несовершеннолетнего. Во-вторых, преступные действия взрослого направлены на усиление антисоциальной ориентации несовершеннолетних, то есть приобщение их к ведению антиобщественного образа жизни. В-третьих, совершение преступлений часто объясняется индивидуальными возрастными психологическими особенностями личности несовершеннолетних, стремлением познать и ощутить что-либо новое, а порой чисто детскими мотивами и т.д.

По конструкции состав уголовного правонарушения, предусмотренного ст. 132 УК РК — формальный, то есть деяние признается оконченным с момента вовлечения несовершеннолетнего в преступную деятельность, независимо от того, удалось ли виновному склонить несовершеннолетнего к занятию преступной деятельностью. Уголовное правонарушение считается оконченным с момента склонения несовершеннолетнего к совершению преступления или иных антиобщественных действий, когда под влиянием взрослого у него возник умысел на их совершение.

Субъектом вовлечения несовершеннолетнего в преступную деятельность является физическое вменяемое лицо, достигшее 18-летнего возраста.

Субъективная сторона вовлечения несовершеннолетнего в преступную деятельность предполагает установление умысла в действиях взрослого лица — осознание последним общественно опасного характера своих действий и предвидение его общественно опасных последствий.

Уголовные правонарушения, предусмотренные статьями 132 и 133 УК совершаются только с прямым умыслом. При этом надлежит исходить из того, что уголовная ответственность наступает при условии, если виновный достоверно знал о несовершеннолетнем возрасте вовлекаемого лица.

Таким образом, все указанные действия, как по содержанию, так и по целенаправленности, а в некоторых случаях и по форме, носят антисоциальный характер: соответственно лицо, совершающее эти действия, осознает их общественно опасный характер, выполняет их по своей воле, желая при этом наступления определенных последствий. Следовательно, преступные действия при вовлечении несовершеннолетних в преступную деятельность всегда совершаются только с прямым умыслом. Мотивы преступлений могут быть различны. Учитываются при индивидуализации наказания [4, с. 203-204].

Статья 132 УК предусматривает квалифицирующие и особо квалифицирующие признаки этого преступления.

Часть 2 ст. 132 УК предусматривает повышенную ответственность за вовлечение несовершеннолетнего в преступную деятельность, совершенное родителем, педагогом либо иным лицом, на которых законом возложены обязанности по воспитанию несовершеннолетнего. Представляется, что расширение круга лиц, подлежащих ответственности при вовлечении подростков в преступную деятельность, вполне оправдано, так как в таких случаях наносится наибольший вред нормальному нравственному, духовному, физическому и половому развитию и здоровью лиц подросткового возраста. Под иными лицами, на которых возложены обязанности заботиться о несовершеннолетнем, понимаются, например, воспитатели интернатов, тренеры спортивных команд и т.д.

Часть 3 ст. 132 УК предусматривает особо квалифицирующий признак: вовлечение, совершенное с применением насилия или с угрозой его применения. Психическое насилие означает угрозу немедленного причинения вреда здоровью либо побоев в случае отказа несовершеннолетнего от участия в преступлении.

Часть 4 ст. 132 УК регламентирует ответственность взрослого за вовлечение несовершеннолетнего в совершение тяжкого или особо тяжкого преступления. Тяжкими преступлениями признаются умышленные деяния, за совершение которых максимальное наказание, предусмотренное Уголовным кодексом РК, не превышает двенадцати лет лишения свободы (ч. 4 ст. 11 УК). Особо тяжкими преступлениями признаются умышленные деяния, за совершение которых Уголовным кодексом РК предусмотрено наказание в виде лишения свободы на срок свыше двенадцати лет, пожизненное заключение или смертная казнь (ч. 5 ст. 11 УК) [5, с. 115].

Согласно ст. 133 УК РК, вовлечение несовершеннолетнего в совершение антиобщественных действий образует самостоятельный состав преступления. В отличие от состава ст. 132 УК РК, несовершеннолетний вовлекается не в совершение уголовного правонарушения, а в наиболее опасные для личности несовершеннолетних виды антиобщественного поведения: а) в систематическое употребление спиртных напитков, одурманивающих веществ; б) в занятие проституцией; в) в бродяжничество или попрошайничество.

У сопоставляемых составов вовлечения (ст. 132 и 133 УК РК) совпадают характеристики: а) объекта, а также потерпевшего – им является несовершеннолетнее лицо; б) субъекта преступления; в) субъективной стороны и частично – г) объективной стороны («вовлечение»).

Для целей квалификации достаточно вовлечения несовершеннолетнего в совершение одного из этих актов поведения.

Сходство правовой конструкции данного состава с вовлечением несовершеннолетнего в совершение уголовного правонарушения обуславливает и совпадение во многих моментах методики и тактики расследования этого преступления. Но есть и существенные особенности и отличия.

Уместно отметить, что большое значение в правоприменительной практике и профилактической деятельности имеет выявление этого вида преступной деятельности взрослых. Внешним ее проявлением может быть неоднократное задержание несовершеннолетнего в состоянии алкогольного опьянения, одурманивания, доставление его за бродяжничество или попрошайничество.

В отличие от состава, предусмотренного ст. 132 УК РК, в рамках рассматриваемого состава несовершеннолетний не принимает участия в совершении уголовно наказуемого деяния. Вместе с тем, перечисленные виды антиобщественной деятельности являются противоправными, поэтому несовершеннолетний в зависимости от возраста может быть привлечен к административной ответственности, если вовлечение его в такую деятельность не сопровождалось насилием, угрозой применения насилия, иными угрозами, обманом. В последних случаях несовершеннолетнего следует признавать потерпевшим и обеспечивать участие в деле его законного представителя. В иных случаях несовершеннолетний относится к категории иных участников уголовного судопроизводства с процессуальным статусом свидетеля.

Общественная опасность заключается в том, что происходит разрушение нравственности несовершеннолетнего, возникает привычка к антиобщественному, противоправному образу жизни, который может стать почвой для совершения преступлений. Кроме того, употребление наркотических или одурманивающих

веществ вызывает серьезное расстройство здоровья, заканчивающееся иногда смертью.

Объектом преступления является нормальное нравственное и физическое развитие несовершеннолетнего, а по ч. 3 ст. 133 УК в качестве дополнительного объекта выступает здоровье несовершеннолетнего.

Объективная сторона аналогична по характеру деяния объективной стороне преступления, предусмотренного ст. 132 УК, за исключением деятельности, в которую вовлекается несовершеннолетний. Речь идет не о преступлении, а о различных формах антиобщественного поведения:

- 1) в немедицинское употребление наркотических или других одурманивающих веществ;
- 2) в систематическое употребление спиртных напитков;
- 3) в занятие проституцией;
- 4) в бродяжничество;
- 5) в попрошайничество.

Состав преступления – формальный. Оно полагается оконченным с момента совершения действий по вовлечению с применением обещаний, обмана, угроз или иного способа психического давления или физического воздействия на сознание и волю несовершеннолетнего. Неважно, удалось ли виновному в результате достичь своих целей.

Квалифицирующие признаки преступления, предусмотренного ст. 133 УК в значительной части совпадают с признаками деяния, предусмотренного ст. 132 УК, за исключением признака «неоднократно», который закреплен в ч. 3 ст. 133 УК, отсутствующий в ст. 132 УК. Согласно ч. 1 ст. 12 УК неоднократность предполагает совершение одним и тем же лицом двух или более деяний, предусмотренных одной и той же статьей или частью статьи Особенной части УК РК. В данном случае, виновное лицо ранее совершило деяние, предусмотренное ст. 133 УК и пока судимость не была снята или погашена, вновь привлекается к ответственности за вовлечение несовершеннолетнего в совершение антиобщественных действий. При определении неоднократности не могут учитываться преступления, за совершение которых лицо было в установленном законом порядке освобождено от уголовной ответственности, либо когда истекли сроки давности уголовной ответственности за него [6, с. 145-147].

Кроме этого, преступление, предусмотренное ст. 133 УК состоит из трех частей, а в ст. 131 УК предусмотрено пять частей. Особо отягчающие признаки, указанные в ч. 4 и ч. 5 ст. 132 УК отсутствуют в ст. 133 УК.

Необходимость разработки криминологического аспекта названной проблемы продиктована тем, что положение дел с подростковой преступностью, процессы ее развития в ближайшей перспективе будут в значительной мере определять будущую криминогенную картину в стране в целом. Поэтому важно изучение личности несовершеннолетних, вовлекаемых в совершение преступлений и личности того, кто вовлекает. В настоящее время проблема личности преступника, в том числе несовершеннолетнего, приобрела особую актуальность и это предопределено, прежде всего, тем, что без научного познания тех, кто совершает преступления, невозможно бороться с преступностью в целом.

Совершение преступления в несовершеннолетнем возрасте служит обстоятельством, которое накладывает глубокий отпечаток на дальнейшую судьбу подростка, в значительном числе случаев определяет характер его последующих отношений с законом. Преступление, совершенное лицом до достижения им возраста 18 лет, причиняет вред не только тем общественным отношениям, против которых

оно было направлено, но и процессу развития личности самого несовершеннолетнего, способствуя формированию и закреплению в его сознании определенной негативной социальной установки. Совершение взрослыми лицами преступлений против интересов несовершеннолетних, способствует пополнению преступных рядов за счет последних. При этом механизм влияния их на преступность несовершеннолетних различен [7, с. 115].

В систему борьбы с вовлечением несовершеннолетних в совершение преступлений, должны входить наряду уголовно-правовыми мерами такие направления, как общесоциальное и специальное предупреждение. На общесоциальном уровне необходимо обеспечить повышение уровня жизни, занятость населения, социальную защиту семьи и молодежи, развитие объектов социальной инфраструктуры. Особое значение имеют мероприятия, связанные с профилактикой пьянства, токсикомании, наркомании, бродяжничества, комплексным воспитанием членов общества, формированием у несовершеннолетних широкого круга позитивных потребностей и интересов, самоуважения, гражданской активности и ответственности [8, с. 10].

Список литературы:

1. Всеобщая декларация прав человека 1948 г// СССР и международное сотрудничество в области прав человека. Документы и материалы. - М., 1989.
2. Худяков Е.А. Уголовная ответственность за вовлечение несовершеннолетних в преступную деятельность: Автореф. дис. канд. юрид. наук. М., 1967.
3. Уголовное право. Особенная часть: Учебник/ Под ред. А.Г.Агыбаева, Г.И.Баймурзина.-Алматы: Қазақ университеті, 2003.- 493 с.
4. Уголовное право. Особенная часть. Отв. ред. Козаченко И.Я., Новоселов Г.П. 4-е изд., изм. и доп. - М.: 2008. — 1008 с.
5. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Общая и Особенная части. Под общ. ред. И. Ш. Борчашвили. - Алматы: Жеті жарғы, 2007. - 992 с.
6. Уголовное право. Особенная часть: Учебник./Под ред. д.ю.н., проф. И.И.Рогова, к.ю.н., проф. С.М.Рахметова. -Алматы: Жеті жарғы, 2003.-792 с.
7. Варчук Т.В. Криминология: Учеб. пособие. М.: ИНФРА - М, 2002. - 350 с.
8. Штефан А.В. Насилие в отношении несовершеннолетних в семье: уголовно-правовой и криминологический аспекты (по материалам уральского федерального округа) : автореферат диссертации // <http://lawtheses.com/nasilie-v-otnoshenii-nesovershennoletnih-v-semie-ugolovno-pravovoy-i-kriminologicheskiiy-aspekty>

Түйіндеме

Бұл мақалада кәмелетке толмағандарды қылмыстық және қоғамға қарсы іс-әрекеттерге тарту, криминологиялық аспектілер мен балалардың қараусыздығы мен қылмысын анықтау, ескерту және жолын кесу бойынша қылмыстық жауапкершілік мәселелерін қарастырады.

Summary

This article examines the issues of criminal responsibility for involving minors in criminal and antisocial activities, criminological aspects and measures to identify prevent and suppress child neglect and crime.

Мереке О.Л.
магистрант 2 курса
Евразийской юридической академии
имени Д.А.Кунаева
научный руководитель:
к.ю.н. доцент Абдрахманов С.Т.

СОСТОЯНИЕ И РАЗВИТИЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОГО СТАТУСА СЛЕДОВАТЕЛЯ В ПЕРВЫЕ ГОДЫ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ И ДО ПРИНЯТИЯ ПЕРВОГО УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО КОДЕКСА РСФСР 1922 ГОДА

В данной статье рассматривается процессуальный статус следователя в первые годы Советской власти. А также рассмотрели систему органов предварительного следствия

Ключевые слова: Уголовный процесс, следователь, процессуальный статус, система предварительное следствие до принятие УК 1922 года

В первые дни Великой Октябрьской социалистической революции действительность настоятельно требовала создания нового государственного аппарата. Следует отметить, что в области построения нового уголовного судопроизводства взамен системы судопроизводства царской России, еще до издания Советской властью специальных декретов, создание советских судов, органов предварительного следствия осуществлялось на основе творческой инициативы и самодеятельности революционных масс. Формы организации и деятельности советских судов, органов предварительного следствия вырабатывались в ходе революционной деятельности [1, 3; 2, 26; 3, 6]. К чему это приводило, догадаться нетрудно – представители трудящихся, в основном не имеющие должного образования и опыта работы в данной сфере, осуществляли уголовное судопроизводство на основе революционного правосознания. Лишь спустя месяц после Великого Октября организационные формы и процессуальный порядок указанных органов стали получать свое законодательное выражение.

Первым органом нового государства по борьбе с преступностью стал Военно-революционный комитет (ВРК), который был образован при Петроградском Совете рабочих и солдатских депутатов. Как отмечается в литературе, ВРК Петроградского совета был не только органом руководства восстанием, но позднее, после победы Октября, и органом новой власти, сосредоточившим в себе в первое время все важнейшие функции будущего государственного аппарата [4, 98]. В составе ВРК была создана следственная комиссия, состоявшая из трех человек. Коллегиальность следственных комиссий была вызвана требованиями переломного периода и помогла разобраться в сложных вопросах следствия. Кроме того, также были созданы следственные комиссии при ВРК на местах, Верховная морская следственная комиссия, выделенная из состава Первого всероссийского съезда моряков, судебно-следственная комиссия Московского Военно-революционного комитета и следственные комиссии при ревкомах районов Москвы, специальные следственные комиссии различных наименований во многих губерниях и городах Советской России. Также расследованием преступлений занимался штаб Красной Гвардии, который во многих случаях без производства предварительного следствия доставлял в суд задержанных преступников. В отдельных случаях по решению Советов для расследования конкретных дел создавались специальные следственные комиссии.

Чаще всего это были чрезвычайные органы либо временные комиссии, создаваемые в альтернативных государственных образованиях [5, 7; 6, 7; 45, 216].

Как видно из изложенного, в рассматриваемый период преобладали смешанные формы ведения предварительного следствия, которые к тому же производились разными государственными органами и должностными лицами из представителей «рабочего класса», зачастую не имеющими знаний и опыта следственной работы. Основной идеей того времени стало упрощение предварительного производства в целях ускорения применения репрессий судом, а в условиях военного времени – теми же органами без суда и следствия [8, 97].

Как нами отмечалось, деятельность следственных комиссий в период установления Советской власти законодательно регламентирована не была. Т. Малькевич, занимавшийся изучением истории возникновения судебных и следственных органов в данный период, приводит следующие общеизвестные процессуальные правила, сложившиеся в практике данных комиссий: а) право самостоятельного освобождения из-под стражи следственная комиссия имела только по мелким делам; б) обыски и аресты производила не иначе, как с санкции Военно-революционного комитета; в) за всеми лицами, считавшими постановления комиссии неправильными, оставалось право обращаться с жалобой в Военно-революционный комитет [4].

Поиск наиболее оптимальных форм судебно-следственной системы и отсутствие на первых порах послереволюционного периода законодательства, регламентирующего порядок уголовного судопроизводства, породили множественность органов, осуществляющих предварительное следствие, и отсутствие специального органа, осуществляющего за ними надзор, что привело к изданию законодательства (Декрета СНК РСФСР о суде № 1) и в последующем с учетом совершенствования деятельности судебных и следственных органов – к его реформированию (Декреты СНК РСФСР о суде №№ 2, 3; специальные положения и инструкции).

Итак, первым законом, регулирующим уголовное судопроизводство, явился Декрет Совета Народных Комиссаров РСФСР о суде № 1, принятый 24 ноября 1917 года [9, 30-33]. Декрет о суде № 1 полностью ликвидировал уголовное судопроизводство царской России. Он реорганизовал всю существовавшую ранее судебно-следственную систему. Согласно статье первой указанного документа упразднены окружные суды, судебные палаты и правительствующий сенат со всеми департаментами, военные и морские суды всех наименований, а также коммерческие суды с заменой их судами, образуемыми на основании демократических выборов. В соответствии со статьей второй приостановлена деятельность мировых судей и отвергнут принцип единоличности с возложением функции мировых судей на местных судей с участием двух заседателей. По статье третьей упразднен институт судебных следователей с временным [10, 27] возложением функции предварительного следствия на местных судей единолично (производство следствия и судебное рассмотрение дела одним и тем же лицом не могло быть признано правильным [11, 72]), а по делам, подсудным революционным трибуналам – на следственные комиссии при местных Советах (статья восьмая). Но в то же время в Декрете отсутствовали положения, регламентирующие процессуальный порядок производства предварительного следствия; согласно статье третьей упразднен институт прокурорского надзора и взамен не предусмотрено создание специального органа, который осуществлял бы надзор за органами предварительного следствия. В связи с отсутствием специального органа в обозначенный период функции по надзору за соблюдением революционной законности выполняли Рабоче-крестьянская

инспекция, Народный комиссариат юстиции РСФСР с его местными органами в системе губернских исполкомов, коллегия обвинителей при Революционном трибунале ВЦИКа, а также органы Всероссийского Чрезвычайного Комитета [8, 102], созданного в декабре 1917 года, в составе которых имелись следственные комиссии, осуществлявшие предварительное следствие по преступлениям, относящимся к государственному управлению и порядку. Такой множественный и не специальной направленности надзор на деле не мог быть действенным. По Декрету о суде № 1 впервые на стадии предварительного следствия допускалось участие защитника, в то же время упразднялись присяжные и частная адвокатура. Распространение получают институты общегражданского обвинения и общегражданской защиты.

Анализируемый период характеризуется простой формой и организацией судебного разбирательства. Как указывает И.А. Ушаков, занимавшийся исследованием российского судоустройства в послереволюционный период, в частности, появлением и деятельностью первого народного суда в Петрограде: «...если по делу производилось предварительное расследование, суд начинал разбирательство с оглашения имеющихся протоколов, а потом переходил к допросам подсудимых и свидетелей. При отсутствии материалов предварительного расследования судебное разбирательство начиналось с допроса подсудимых и свидетелей. По окончании судебного следствия суд предлагал желающим выступить в качестве обвинителей и защитников. После этого суд совещался и выносил постановление. Во время судебного заседания велся протокол, в котором обозначались все дела в порядке их рассмотрения... Разбирательство всех дел ...было открытым... В этот период не было еще создано вышестоящих инстанций, которые могли бы проверять правильность постановлений временного народного суда, поэтому было установлено, что временный народный суд мог пересматривать свои собственные постановления по жалобам сторон» [1, 6-10].

7 марта 1918 года Декретом ВЦИКа о суде № 2 [12, 43-50] производится реформирование уголовного судопроизводства. По сравнению с прежним законодательством данный Декрет отличается наиболее полным содержанием, но в то же время, касаясь предварительного следствия, он так же не раскрывает процессуальный порядок его производства. Согласно данному законодательству образуются окружные народные суды для рассмотрения дел, превышающих подсудность местного народного суда (статья 1 части 1 Декрета о суде № 2); соответственно происходит реформа и института предварительного следствия, который по данному Декрету закреплен в части шестой «О предварительном следствии» – для производства предварительного следствия по уголовным делам, превышающим подсудность местного народного суда, создаются следственные комиссии из трех человек, избираемые впредь до назначения прямых выборов – Советами рабочих, солдатских, крестьянских и казачьих депутатов. Содействие при осуществлении расследования следственным комиссиям оказывают Красная гвардия, народная милиция, все частные и должностные лица, а равно государственные и общественные учреждения (статья 21 части 6 Декрета о суде № 2). Предварительное следствие оканчивается постановлением, выносимым коллегиально. Появляется институт дополнительного расследования, который отличается от настоящего института тем, что уголовное дело может быть возвращено на дополнительное расследование не только в следственную комиссию, расследовавшую данное дело, но и направлено по поручению окружного народного суда одному из его членов – таким образом наряду с коллегиальным расследованием устанавливается единоличное. Жалобы, возникающие в ходе расследования, приносятся в окружной народный суд, в соответствии с Декретом суду передаются надзорные полномочия за

предварительным следствием. По Декрету ограничено участие защиты на предварительном следствии. В связи с необходимостью создания института обвинения Декретом устанавливаются при Советах рабочих, солдатских, крестьянских и казачьих депутатов определенная коллегия лиц, при этом оговаривается, что только лица из данной коллегии могут выступать в суде в качестве общественного обвинителя или общественного защитника.

Декрет о суде № 3 от 20 июля 1918 года не внес особых изменений в деятельность следственных комиссий. В этот же период законодательную регламентацию как орган дознания получает советская рабоче-крестьянская милиция, образованная инструкцией НКВД и НКЮ РСФСР.

Незначительное реформирование правоохранительных органов происходит в конце 1918 года, с принятием Положения о народном суде РСФСР, утвержденного ВЦИКом 30 ноября 1918 года [13, 81-95], согласно которому производство предварительного расследования законодательно делится на дознание и предварительное следствие (статья 28 указанного Положения); проводится некоторая грань в подследственности – устанавливается категория дел, по которым предварительное следствие обязательно, но в то же время по расследованию остальной категории уголовных дел производство зависело от народного суда, что в практике применения, как указывают М.Ч. Когамов, Л.А. Ералина, свелось до уровня дознания, что значительно снижало роль следователя и его самостоятельность [8, 100]. Согласно Положению созданы уездные городские следственные комиссии для производства расследования по категориям дел, рассматриваемым народным судом с участием шести заседателей (ст. 28 указанного Положения), также действующие под контролем народного суда. Более никаких коренных изменений данным положением предусмотрено не было. Институты обвинения и защиты продолжали действовать по наработанному принципу.

Коренная реорганизация органов предварительного расследования пришла на 1920 год. Декретом ВЦИК от 18 марта 1920 года «О революционных трибуналах» [14, 139-154] упраздняются следственные комиссии и коллегиальное расследование уголовных дел, подсудных революционным трибуналам. Появляются должности следователей – докладчиков, в функции которых входят: 1) подготовка докладов по поступившим делам с составлением заключений; 2) в некоторых случаях производство следствия по уголовному делу, возвращенному на дополнительное расследование без его возвращения в ЧК. В дополнение к этому к концу 1920 года Положением ВЦИК «О народном суде РСФСР» [15, 164-179] законодательно устанавливаются формы и организация предварительного следствия; институт единоличных следователей – народные следователи и следователи по важнейшим делам, которые также состоят в ведении Советов Народных Судей. Назначение и увольнение народных следователей осуществляется Губернскими Исполнительными Комитетами Советов рабочих, солдатских, крестьянских и казачьих депутатов. В данном состоянии институт предварительного следствия просуществовал до принятия первого УПК РСФСР 1922 года.

Аналогичным образом происходила реорганизация органов предварительного следствия и на территории Казахстана. Первая следственная комиссия была образована при Акмолинском революционном трибунале, который был впервые образован 28 декабря 1917 года [16, 9]. 9 марта 1918 года Военно-Революционным Комитетом Семиреченской области были созданы две Следственные комиссии, одна из которых – по борьбе с контрреволюцией, вторая – по борьбе с мародерством и спекуляцией. В октябре того же года при Киргизском революционном комитете создан отдел внутреннего управления, который на основании Декрета ВЦИК и СНК

РСФСР от 26 сентября 1920 года № 76 в октябре был преобразован в Народный Комиссариат внутренних дел Киргизской АССР. В октябре 1919 года была создана краевая революционно-следственная комиссия, входившая первоначально в состав отдела внутреннего управления ВРК Киркрая, а затем с октября 1920 года – в состав НКВД Киргизской АССР. К концу 1920 года на территории Казахстана на основе демократических принципов сложилась довольно стройная система судов и следственных участков. После издания Декрета ВЦИК 21 октября 1920 года Революционно-Следственная Комиссия при Кирревкоме и следственные комиссии при окружных и уездных комитетах были упразднены и окончательно установлен институт единоличных следователей. Так, народные следователи состояли в ведении народных судей, следователи по важнейшим делам – при отделах юстиции и при Наркомате юстиции КирАССР. Кроме того, предварительное следствие в эти годы осуществляли и органы милиции [17, 5-9].

На основании изложенного можно сделать следующие выводы:

1. В период с Великого Октября 1917 года и до принятия первого УПК РСФСР 1922 года существовала следующая система органов предварительного следствия: 1) следственные комиссии при Военно-революционных комитетах, действовавшие до издания специальных декретов Совета Народных Комиссаров (СНК); 2) особые следственные комиссии для производства коллегиального предварительного следствия по делам контрреволюционных преступлений при революционных трибуналах; 3) особая следственная комиссия при Всероссийском Чрезвычайном Комитете (по Декрету о суде № 1 от 24 ноября 1917 года); 4) производство наряду с коллегиальным следствием единоличного, проводимого по поручению окружного суда или его членов (по Декрету о суде № 2 от 7 марта 1918 года); 5) производство предварительного следствия единолично следователем (по Декрету от 18 марта 1920 года «О революционных трибуналах»);

2. Отсутствие в первые годы после свершения революции законодательства, регламентирующего порядок уголовного судопроизводства и поиск наиболее оптимальных форм судебно-следственной системы породили множественность органов, осуществляющих предварительное следствие;

3. Первым законодательным актом нового государства (Декретом о суде № 1) осуществляется коренная реорганизация правоохранительных органов. Упраздняются институты судебных следователей с созданием взамен следственных комиссии (впервые появляется коллегиальное расследование, процессуальный порядок которого Декретом не регламентируется); прокурорского надзора – в то же время Декретом не предусматривается создание специального надзорного органа за предварительным следствием; присяжная и частная адвокатуры; приостанавливается деятельность мировых судей с возложением их функции на местных судей;

4. В последующем, с реформированием законодательства, регламентирующего деятельность судебных и следственных органов, надзор за последними возлагается на органы правосудия; появляется институт дополнительного расследования и вместе с тем наряду с коллегиальным следствием институт единоличного следствия, производимого по поручению суда одним из его членов; происходит деление предварительного расследования на дознание и следствие и вместе с тем отсутствует четкий институт подследственности уголовных дел. Законодательно устанавливаются формы и организация предварительного следствия; институт единоличных следователей – народные следователи и следователи по важнейшим делам, состоящие в ведении Советов Народных Судей.

Список литературы:

- 1 Ушаков И.А. Создание первого народного суда в Петрограде // Советское государство и право. – 1957. – № 1.
- 2 Рагинский М. Советское предварительное следствие // Социалистическая законность. – 1957. – № 10.
- 3 Гончаров И.Д. Развитие советского законодательства о процессуальном положении следователя: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Харьков: Харьковский юридический институт, 1974. – 24 с.
- 4 Малькевич Т. К истории первых декретов о советском суде // Советское государство и право. – 1940. – № 7.
- 5 См.: Когамов М.Ч. Государственный следственный комитет: версии, опыт, проблемы, решения. – Алматы: Жеті жарғы, 1999.
- 6 Найденов В.В. Советский следователь. – М.: Юрид. лит., 1980. – 112 с. (Библиотечка следователя).
- 7 Деришев Ю.В. Проблемы организации досудебного производства по УПК РФ: Монография. – Омск: Омский юридический институт, 2003. – 257 с.
- 8 Когамов М.Ч., Ералина Л.А. Правовой статус следователя: история и современность // Научные труды Академии финансовой полиции. Выпуск 2 / Колл. авторов. – Алматы: Жеті жарғы, 2001.
- 9 См.: Декрет Совета Народных Комиссаров РСФСР о суде от 24 ноября 1917 г. // История советской прокуратуры в важнейших документах. – М.: Юрид. изд-во Министерства юстиции СССР, 1947. – 543 с.
- 10 Данная мера, как справедливо указывал М. Рагинский, являлась временной и была вызвана условиями гражданской войны, см.: М. Рагинский Советское предварительное следствие // Социалистическая законность. – 1957. – № 10.
- 11 Стремовский В.А. Сущность и участники предварительного следствия в советском уголовном процессе: Автореф. дис. ... докт. юр. наук. – Тбилиси: Тбилисский государственный университет, 1967. – 43 с.
- 12 См.: Декрет ВЦИК о суде № 2 от 7 марта 1918 г. // История советской прокуратуры в важнейших документах. – М.: Юрид. изд-во Министерства юстиции СССР, 1947. – 543 с.
- 13 См.: Положение о Народном суде РСФСР от 30 ноября 1918 г. // История советской прокуратуры в важнейших документах. – М.: Юрид. изд-во Министерства юстиции СССР, 1947. – 543 с.
- 14 См.: Положение о Революционных трибуналах от 18 марта 1920 г. // История советской прокуратуры в важнейших документах. – М.: Юрид. изд-во Министерства юстиции СССР, 1947. – 543 с.
- 15 См.: Положение о Народном суде РСФСР от 21 октября 1920 г. // История советской прокуратуры в важнейших документах. – М.: Юрид. изд-во Министерства юстиции СССР, 1947. – 543 с.
- 16 Мерзадинов Е.С. Предварительному следствию Казахстана – 40 лет // Правовые и организационно-тактические проблемы совершенствования управления органов внутренних дел: Материалы научно-практической конференции. Выпуск 2, Часть 2. – Алматы: ООНИиРИП Академии МВД РК, 2003. – 532 с.
- 17 Возникновение и развитие института предварительного следствия органов внутренних дел (1917-1963) // Из истории аппарата предварительного следствия органов внутренних дел Казахстана. – Алма-ата, 1988. – 277 с.

Түйіндеме

Осы мақалада Кеңес үкіметінің бірінші жылдарындағы тергеушінің

процессуалдық статусын, сондай-ақ Алдын ала тергеу органдарының жүйесін қарастырдық.

Summary

In this article judicial status of investigator is examined first years of Soviet power. And also considered the system of organs of preliminary investigation

ОӘЖ: 342.7(574)

Таукенбай Н.А.
Д.А.Қонаев атындағы
Заң академиясының
2 курс магистранты

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Бұл мақалада автор Қазақстан Республикасындағы адам құқықтарын қорғау құралдарының құқықтық негіздерін жан жақты қарастырған.

Кілт сөздер: Адам құқықтары, мемлекет, демократия, құқыққорғау, халықаралық келісімдері, бостандықтар.

Қазақстан Республикасының Ата заңында мемлекеттің ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары делінген[1]. Осы қағиданы орындау мақсатында мемлекет өзінің қолындағы барлық ұлттық құралдарын қолдануға талпынып отыр. Сонымен қатар, адам құқықтары аясындағы проблемалар тек ұлттық деңгейде де шешудің нәтижесі – адам құқықтарының орындалуы мен сақталуына ететіні сөзсіз. Қазіргі кезде адам құқықтарын қорғау, сақтау және қамтамасыз ету демократиялық, құқықтық мемлекеттің басты міндеттерінің қатарына жатады.

Адам құқықтарын қалыптастыру және оларды қорғау – демократиялық мемлекет пен азаматтық қоғамның дамуы процесінен көрініс табады. Еліміз тәуелсіз даму жылдарында бірқатар халықаралық құжаттарға қосылып үлгерді. Бірақ Қазақстанның қосылмай келе жатқан халықаралық келісімдері де жеткілікті.

Конституциямен және өзге де нормативтік актілерде белгіленген негізгі құқықтардың тәжірбиеде нақты іске асырылуы Республикадағы адам құқықтарын қорғаудың процедуралары мен механизмдерінің оңтайлы жетілдіруін әрі нығайтылуын қажет етеді. Адам мен азаматтың бұзылған құқықтарын қалпына келтіру, олардың алдын алу және болдырмау шараларын қабылдау, заңдыбұзған тұлғаларды дер кезінде жауапкершілікке тарту, құқықтың бұзылғандығы туралы аңыз – шағымдарды уақытында, әділетті қарау, заңсыздықтар мен құқыққа қайшы әрекеттерге жол бермеу - әр мемлекет пен азаматтық қоғамның ең басты міндеті болып саналады. Сондықтан Қазақстанда адам құқықтарын қорғау, оның ішінде нақты соттық және соттық емес құралдар арқылы азаматтардың құқықтарын тиімді және ыңғайлы тәсілдермен қорғаудың жолдарын бекіту, оларды тәжірбиеде іске және нәтижелі қадамдар жасау өзекті мәселелердің бірі болып саналады.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасында адам құқықтарын қорғау құралдары еліміздің заң намысында нақты түрде бекітілген. Осы құралдарды белгілеп отырған заңнама актілерінің негізін құрайтын құжат-әрине, Конституция.

Қазақстан Конституциясының бірінші бабынан бастап адам құқықтарына деген мемлекеттің ерекше көзқарасы белгіленген. Бұл Ата Заңымызда мемлекеттің ең жоғары құндылығы болып адам, оның өмірі, құқықтары мен міндеттері табылады делінген[1].

Белгілі Қазақстандықзаңгер-ғалым Г.Сапарғалиев бұл жөнінде былай дейді: «Саяси ілімде демократияны өзіндік құндылық ретінде, мемлекеттік құрылыста бекітілетін жалпы адами құндылықтардың нақты көрініс ретінде қарастырады. Олардың қатарына адам, оның өмірі, құқықтары мен міндеттері жатады. Осылардың ең жоғары құндылық деп тану мемлекет үшін адам және адамның материалдық игілігінен артық нәрсе жоқ деген сөз. адам қалыпты өмір сүру үшін мемлекет барлық қолынан келетінжағдай жасау керек. Мемлекет адамның өмірін қолсұғушылықтан қорғауға міндетті... Конституцияда бекітілген және күнделікті заңнамада нақтыланған адамның құқықтары мен бостандықтарының жүзеге асырылуына мемлекет ең алдымен көмектесуі керек деген сөз».

Адам құқықтары мен бостандықтарын соттық және соттан тыс қорғау құралдары белгілі бір жиынтықты құрайды. Осы жиынтық жүйелік сипатқа ие, себебі элементтерін біріктіретін белгілер бар. Осындай біріктіруші белгілердің бастысы – осы элементтердің негізгі мақсаты. Яғни, аталмыш құралдардың барлығы бір ғана негізгі мақсатты көздейді, ол – адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғау. Демек, осы жүйені механизм деп атасақ қателеспейміз.

"Адам құқықтарын қорғау механизмі" дегеніміз – белгілі бір құқықтық тәсілдердің, құралдардың жүйесі ретінде көрініс табатын, бұзылған адам құқықтарын қалпына келтіру тәртібі[2,186.].

Соттық қорғалу қағидасының қолданылу аясын кеңейту мақсатында, әйелдердің және кәмелетке толмағандардың құқықтарын соттық қорғау құралын қалыптастыруды жетілдіру қажет. Ол үшін, біріншіден, әйелдердің әсіресе әлеуметтік, еңбектік, тұрмыстық жағдайда немесе отбасындағы зорлықтан құқықтарының соттық қорғалуын көздейтін норма белгіленсе, екіншіден, қоғамымызды кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғайтын органдар құрылыс жағдай өзгерер ме еді деген үміт білдіреміз. Адам құқықтарын соттық қорғау саласында қалыптасқан жағдайды алқалы сот үлгісі жақсы жағына қарай өзгертеме деген де ой туындайды.

Қазақстан Республикасының адам құқықтарын қорғау жөніндегі халықаралық шарттарында белгіленген процедуралар және жалпы тәртіп адам мен азаматтың құқықтарын қорғау бойынша ұлттық құралдардың құрамына кіретіні біз үшін анық болып отыр. Мұндай процедураларды Қазақстанның азаматтары құқықты қорғаудың ұлттық құралдарымен бірдей режимде қолданады. Сол сияқты бұл тәртіп барлық мемлекеттік органдарға, олардың лауазымды адамдарына міндетті болуы күмән туғызбайды.

Жалпы алғанда адам құқықтары саласындағы үкіметтік емес ұйымдардың мемлекеттік органдармен тығыз байланыста болып, адам құқықтары жөнінде кез келген мәселеге қатысты пікірлерін ортаға салып, белсенді араласуы мемлекет тарапынан қамтамасыз етілуі тиіс. Мұның негізгі мақсаты адамның бұзылған құқықтары мен міндеттерін қорғаудың құқықтық құралдарын құқықтық емес құралдармен байланыстырып адам құқықтарының қорғалу тиімділігін көтеру[3,856.].

Жалпы «адам құқықтары мен бостандықтары – дүние жүзілік қоғамдастық игерген, мойындаған және тиісті халықаралық-құқықтық актілерде бекітілген,

элеуметтік және заңдық жағынан қамтамасыз етілген, әрбір адамның құқы ретінде мойындалған, ешкім де еркін шектеп немесе тиым сала алмайды.

Адам өзінің табиғи құқығы мен бостандығының қайнар көзі, сондықтан олардан шектелмеуі тиіс. Қазақстан Мемлекеті адам құқықтары мен бостандығын оның қай елдің азаматы екендігіне қарамастан мойындайды, кепілдік береді әрі қорғайды.

Адам құқығы оның міндетімен байланысады, сондықтан олардың жүзеге асырылуы нақтылы жағдайларға қатысты; адамға берілген құқық оның мүмкін болған мінез-құлық түрі мен табиғи құқығы мен бостандығының қайнар көзі, сондықтан олардан шектелмеуі тиіс. Қазақстан мемлекеті адам құқықтары мен бостандығын оның қай елдің азаматы екендігіне қарамастан мойындайды, кепілдік береді әрі қорғайды.

Адам құқығы оның міндетімен байланысады, сондықтан олардың жүзеге асырылуы нақтылы жағдайларға қатысты; адамға берілген құқық оның мүмкін болған мінез-құлық түрі мен өлшемінен сипат алады. Адам бостандықтары ешқандай жағдайларға байланысты болмайды, ол – оның еркінің нәтижесі».

Сол сияқты Конституцияда Қазақстанды элеуметтік мемлекет деп тану идеясы да адам мен азамат құқықтарын қорғауға бағытталған норма. Бұл жөнінде әдебиетте былай деп көрсетіледі:

«Ең алдымен элеуметтік мемлекет жекелеген топтарға (топтарға) немесе ұлыстарға емес, қоғам мен адамға тұтас қызмет етеді. Ол мемлекеттік көздер есебінен барлық азаматтарға мүмкіндігінше бірдей мөлшерде игіліктер көрсетіп қоғамдағы ауыртпалықтарды да теңдей болу жолымен элеуметтік теңсіздікті жеңілдетуге құлшанады... Элеуметтік мемлекет адам мен азаматтың күнкөріс минимумы мен өмір сүрудің лайықты жағдайларын қамтамасыз етуді талап ету құқығын мойындайды. Бұған денсаулық пен экологиялық қауіпсіздік мәселесі де кіреді».

Ресейдің ғалымы Ю.А. Тихомировтың айтуы бойынша «Конституциясының тікелей қолданылуы оның құқық шығару ықпалы, азаматтармен және ұйымдармен тікелей жүзеге асырылуы, бұзушылықтан сақтау, қоғамдағы өмір сүру үлгісі мен атмосфераға, институциялық өзгерістерге құндылықты ықпал деген сөз» [4,436].

Сонымен, Конституцияның нормаларында адам мен азамат құқықтарын қорғаудың екі түрлі құралдары белгіленген десек қателеспейміз. Біріншіден, ол сот арқылы бұзылған құқықтарды қорғауға болса, екіншіден, бұзылған құқықтарды соттан тыс құралдарды қолдану арқылы қорғау.

Халықаралық құқыққорғау орталығына келетін болсақ, ол Қазақстандағы бірқатар ұлттық мәдени орталықтар мен Саяси қуғын-сүргін құрбандары Ассоциациясының ұсыныстарына бейімделіп ұйымдастырылған. Бұл орталық тоталитарлық жүйе кезінде, саяси қуғын-сүргінге ұшыраған аз ұлтты халықтарға қатысты тарихи әділеттілік орнату ісімен айналысады, сонымен бірге дәулетсіз азаматтарға құқықтық көмек көрсетеді.

Қазіргі уақытта Қазақстанда әрекет етіп жатқан адам құқықтарымен айналысатын қоғамдық ұйымдар-құқықтық және соттық реформаларды жүргізуде маңызды рол атқарады, Қазақстан Республикасында сайлау жүйесін жетілдіруге, заңдылықты күшейтуге, қоғамның аздықтар құқығы мен жеке азаматтардың бостандығын сыйлауын көтеруге әсер етеді. Құқыққорғау ұйымдар әртүрлі бюллетеньдер мен хабаршылар шығару жолымен адам құқықтарын қолдау мен насихаттау мақсатында ақпараттар мен материалдарды таратады, адам құқықтары саласындағы бағдарламаларды оқытатын адам құқықтары мониторингін жүргізеді.

Үкімет емес ұйымдар адам құқықтары мәселелерімен айналысатын мемлекеттік органдардың қызметіне белсенді қатысады: ресми мемлекеттік тұлғаға жиі қарсы шығады, адам құқықтарын қорғауды тиімді қамтамасыз ету мәселелері бойынша өзінің көзқарасын айтады, дөңгелек үстел мәжілістеріне қатысады, Қазақстан Республикасында адам құқықтары мен бостандықтарын тиімді іске асыру жөніндегі мемлекеттік механизмге жетілдіру бойынша ұсыныстар енгізеді, адам құқықтары мен бостандықтарының өзге аспектілері бойынша заңдарға альтернативті жобалар мен варианттарын ұсынады. Үкіметтік емес ұйымдардың баспасөзқызметтерінде атап өткен дұрыс болар, «Қазақстандағы және әлемдегі адам құқықтары», «Қазақстандағы құқықтық реформа» сияқты журналдар, бюллетендер, адам құқықтары жөніндегі Қазақстанның заңдары мен халықаралық құжаттардың жинақтары тағы басқалар.

Адам құқықтары мен заңдылықты сақтау жөніндегі Қазақстандық халықаралық бюроның негізгі мақсаттары мен міндеттері келесідей: Қазақстан Республикасында демократиялық құқықтық мемлекетті құруға ықпал ету; адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау мен іске асыру саласында реформалар жүргізу туралы ақпараттарды білу; ҮЕҰ-дың ақпараттық құқық қорғаушы желісін құру; жеке тұлғалар мен жеке топтарға олардың құқықтарын қорғау көмек көрсету Жуырда ЕҚЫҰ Орталығы мен демократиялық институттар мен адам құқықтары жөніндегі Бюроның ұйымдастыруымен дөңгелек үстел өтті. Жиынның басты тақырыбы – Қазақстанның сот-сараптама жүйесін ары қарай дамыту мен елде тәуелсіз сот-сараптама қызметін құру мүмкінділіктері қарастырылған. Бұл шараларының өтуіне «Адам құқықтары мен заңдылықты сақтау жөніндегі Қазақстандық халықаралық бюро ұйытқы болған». Мемлекет Конституциялық құрылысын қорғау, құқықтық тәртіпті белгілеу мен қолдау міндеттерін жүзеге асыра отырып, әртүрлі қоғамдық құрылымдарға, соның ішінде Конституцияда, «Қоғамдық бірлестіктер туралы», «Саяси партиялар туралы», «Кәсіподақтар туралы» және т.б. заңдарда көрініс тапқан қоғамдық ұйымдарға қойылатын қажетті талаптарды анықтауы тиіс. Осы нормативтік актілерде мемлекет қоғамдық ұйымдардың құқыққорғаушы қызметтерін реттейді. Осыған байланысты мемлекетпен белгіленген нормалар – азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың жалпы механизмін құрайтын маңыздысы болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Алматы: Юрист, 2008. – www.zakon.kz
- 2 Снежко О.А. Конституционные основы государственной защиты прав и свобод человека и гражданина в Российской Федерации: Автореф. дис. канд. юрид. наук. - Саратов. - 1999. – 30 с.
- 3 Даниленко Г.М. Международная защита прав человека. Вводный курс. М.: «Юристъ», 2000. – 256 с.
- 4 Тихомиров Ю.А. Общая концепция развития российского законодательства // Концепция развития российского законодательства. - М., 1998. – 152 с.

Резюме

В данной статье автор разносторонне рассмотрел правовые основы защиты прав человека в Республике Казахстан

Summary

In this article, the author has examined the legal framework for the protection of human rights in the Republic of Kazakhstan

ОӘЖ: 341.232

Тұрғанжан М.
Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық
заң академиясының
магистрі
Ғылыми жетекші:
з.ғ.к., доцент Ильясова Б.К

МЕМЛЕКЕТАРАЛЫҚ АЙМАҚТЫҚ ИНТЕГРАЦИЯНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Бұл мақалада теориялық тұрғыдан мемлекетаралық аймақтық интеграция ұғымын саралау, оның негізгі сатыларын, құқық тәсілдерін қолдану арқылы кешенді талдаудан өткізу және соның негізінде ғылыми негізделген мемлекетаралық аймақтық интеграция қызметінің құқықтық механизмін жетілдіру мәселелері қарастырылған.

Кілт сөздер: Мемлекетаралық, халықаралық, экономикалық, ынтымақтастық, құқық, заң, интеграция.

XX ғасырдың екінші жартысынан бастап халықаралық қатынастарда, бірқатар халықаралық экономикалық ұйымдарда аймақтық бөлшектену құбылысы орын ала бастады. Аймақтық ұйымдар белгілі бір географиялық өңір шеңберінде орналасқан мемлекеттердің экономикалық шекараларын бірігіп жою құралына айнала бастады. В.М. Шумиловтың айтуынша экономикалық аймақшылдықтың екі негізгі нысаны – ынтымақтастық пен интеграция болып отыр.

Аймақтық ынтымақтастық шектеулі міндет атқарады, ең алдымен, ол экономикалық салада өзара байланыстар орнату арқылы сауда-саттықты дамыту мәселесін шешеді. Бұл болса осы мемлекеттер тобының ішінде сауда-саттықты ынталандыру мақсатындағы әртүрлі өндіріс факторларының еркін қозғалуының либерализациялануына алып келеді [1, 12 б.]. Аймақтық ынтымақтастық барысында мемлекеттің егемендігіне ешбір нұқсан келтірілмейді, өйткені ол қатысушы елдердің бірауыздылығын талап етеді. Елдер ынтымақтастығының ұйымдастырылуы егемендікті шектейтін болғандықтан, көптеген елдер өз тәжірибесінде тап осы нысанды кеңінен пайдаланады. Сондықтан аймақтық ынтымақтастық дамыған елдермен қатар, дамушы елдер арасында да кеңінен таралып отыр.

С.Ж. Айдарбаев бұл мәселеге байланысты В.М. Шумиловтың көзқарасын келтіреді. Мысалы, В.М. Шумиловтың айтуы бойынша интеграцияның ынтымақтастыққа қарағанда келесі айырмашылықтары бар:

1) интеграциялық бірлестікке қатысушы мемлекеттер интеграциялық «орталыққа» дәстүрлі халықаралық экономикалық ұйымдарға қарағанда көбірек көлемдегі құзырын береді;

2) интеграциялық бірлестік шеңберінде тауарлардың, қызметтердің, капиталдар мен жұмыс күшінің жылжуына қатысты тараптардың өзге келесімі болмаған ретте ең қолайлы жағдай жасау қағидасына жатпайтын арнайы режим орнатылады;

3) интеграцияның құралы болып табылатын халықаралық экономикалық ұйымдардың ішкі құрылымы айрықша болып келеді, өйткені мұнда қатысушы мемлекеттердің ұлттық мүдделерін білдіру және қамтамасыз ету бойынша органдар ғана емес, жалпы аймақтық мүдделерді қалыптастыру және қамтамасыз ету бойынша да, оның ішінде субординациялық сипаттағы мемлекеттерден үстем өкілеттіктерге, функциялар мен құзыретке ие органдар болады; сонымен қатар, интеграция мәселелеріне байланысты істерді қарастыруға құқылы халықаралық соттар құру да айрықша үрдіс ретінде орын алуда;

4) интеграция шеңберінде мемлекеттік мүдделер тек үйлестірілу мен бірін бірі толықтырудан ғана өтіп қоймай, бір-біріне сіңісіп, бірігіп кетеді (мүше-мемлекеттердің ұлттық мүдделері мен жалпы интеграциялық бірлестіктің аймақтық мүдделері арасындағы тепе-теңдік);

5) интеграциялық бірлестіктер шеңберінде «интеграция құқығының» элементтері пайда бола бастайды, ал ол болса ішкі құқыққа болсын, халықаралық құқыққа болсын белгілі бір автономияға ие болып келеді. Және, -дейді ғалым, - белгілі бір мемлекетаралық бірлестіктің интеграциялық процестерінде жоғарыда аталған белгілердің барлығының бірден болуы міндетті емес [2, 68 б.]. Яғни, осы белгілердің кейбіреулері ғана орын алса болды, ынтымақтастықтың орнына интеграция орнығуда деп басып айтуға болады.

Дегенменде, ынтымақтастық пен интеграция айырмашылығын байқататын бұл белгілердің өзі толық емес, өйткені интеграция ерекшеліктерін зерттейтін әртүрлі ғылым салаларындағы әдебиеттерде басқа да белгілер көрсетіліп жатады. Осының мысалы ретінде экономикалық әдебиеттерге көңіл бөлуге болады. Мәселен, ресейлік экономист-ғалым В.Н. Харламова интеграцияның экономикалық ынтымақтастықтан айырмашылықтарын оның ерекшеліктері арқылы былайша көрсетеді – «интеграция мемлекеттердің экономикалық әріптестігінің басқа нысандарына жиын ретінде ұқсас келмейтін кейбір мағыналық ерекшеліктермен сипатталады», олар:

1. Интеграциялық келісімге қатысушы мемлекеттердің арасындағы тауарлардың, сондай-ақ қызметтердің, капиталдар мен адам ресурстарының жылжуындағы шектеулерді жою.

2. Қатысушы мемлекеттердің экономикалық саясатын келісімге келтіру.

3. Ұлттық өндірістік процестердің өзара сіңісуі және тығыз байланысқа түсуі, аймақ шеңберіндегі өнеркәсіптік процес бірлігінің қалыптасуы.

4. Өндірістегі, ғылым мен техникадағы ең прогрессивті және терең нысандар негізінде халықаралық мамандану (специализация) мен кооперацияның кең түрде дамуы, экономиканың дамуы мен оның инновациялық тетігін бірігіп қаржыландыру.

5. Жоғарыдағыларға байланысты қатысушы елдердің экономикасындағы құрылымдық өзгерістер.

6. Ұлттық заңнамалар, нормалар мен стандарттардың жақындастырылуы.

7. Интеграциялық процесті нақты бір мақсатта реттеу, шаруашылық әріптестікті басқару органдарының дамуы (бұл жерде мемлекетаралық та, Еуропалық Қауымдастыққа ұқсас болып келетін мемлекеттен үстем басқару тетіктері де қолданылуы мүмкін).

8. Интеграцияның кеңістік ауқымының аймақтық сипатта болуы.

Осы белгілермен қатар, Батыстың атақты экономист-ғалымы Б.Балашша ынтымақтастық пен интеграция арасындағы айырмашылықты қысқаша былайша көреді: егер ынтымақтастық процесі әртүрлі кемсітушілікті жоюға бағытталған

әрекеттердің жүргізілуін талап етсе, интеграция процесі кемсітушілікті толығымен жоюды талап етеді.

Демек, басты ойымызды түйіндей келе мынадай қорытынды жасауға болады: интеграция мен ынтымақтастықтың айырмашылықтарын тек құқық саласымен шектеуге болмайды, бұл объектілерге қатысты басқа ғылым саларының да жетістіктеріне көңіл бөлген жөн (саясаттану, экономика сияқты). Тек осы жағдайда ғана тиісті зерттеуді толық деп тануға мүмкіндік туады.

Мемлекеттерден үстем реттеудің элементтері халықаралық сауда жүйесінде де пайда бола бастады. Мәселен, халықаралық қаржы құқығының орталық элементі болып табылатын «ХВК/МВФ құқығының» басты ерекшелігі – оның нормалары мен қағидаларының мемлекеттерден үстем болуы.

Еуропалық Қауымдастықтағы құқықтық тәртіптің мемлекеттерден үстем сипаты оның органдарының мемлекеттерге және олардың азаматтарына міндетті болып табылатын ішкі мемлекеттік құқықтан басымдығы бар тікелей қолданыстағы билеуші актілерді, бірқатар мәселелер бойынша шешімдерді ымырамен емес дауыстардың көпшілігімен қабылдау арқылы көрініс табады. ЕҚ қызметкерлері өз мемлекетінің мемлекеттік қызметінде емес жеке дара қызметші ретінде жұмыс істейді [3, 1-3 б.].

Мемлекеттен үстемдік бір жағынан функционалды сипатқа ие және біріктіру ағымдарының шегінен шықпайды, ал екінші жағынан - белгілі бір шекте мемлекеттердің бастапқы еркіне тәуелді емес, өйткені оның өз болмысы бар.

Мемлекеттер өздерінің ұлттық мүдделеріне байланысты мемлекеттен үстем реттеу әдісін жаңа салаларға таратып отырады немесе, керісінше, мұндай реттеу кедергі жасайды деген салаларда оған қарсылық білдіреді. Мұның жарқын мысалы – АҚШ-ң американдық азаматтарға қатысты Халықаралық қылмыстық сот юрисдикциясына қарсы болуы.

Мемлекеттердің ішкі құқығы мен халықаралық құқық көптеген жағдайларда белгілі бір сапалы бірлікті құрауға ұмтылады, «жақындасады», ол трансұлтты және мемлекеттерден үстем құқықтың элементтері болып табылады. В.М. Шумиловтың пікірі бойынша бұл жаһандық құқықтық жүйенің алғышарттары. ЕурАзЭҚ мүшелері үшін экономикалық интеграцияны құқықтық реттеудегі Еуропалық Одақтың жинақтаған алып тәжірибесі өте маңызды. Соңғы 15-20 жыл ішінде еліміздің құқықтану ғылымында ЕҚ мен оның құқықтық жүйесіне деген қызығушылық едәуір күшейді.

Мемлекеттердің жүзеге асырылған экономикалық интеграциясы – белгілі бір аумақ кеңістігінде біріктірілген мемлекеттердің өзара байланыстағы әлеуметтік-экономикалық құрылымдары қызмет етуінің бірыңғай жүйесі. Ол мамандану мен кооперацияның тұрақты дамуының, еңбектің қоғамдық бөлінуінің нысаны болып табылады. Экономикалық интеграция әлеуметтік-экономикалық даму процесстері негізгі мазмұнының көрінісі болып табылатын және тіршілік етудің экономикалық, әлеуметтік және өзге де салаларында жағымды нәтижелерді қамтамасыз етуге бағытталған интеграцияланған компоненттердің, олардың маңызды қатынастары мен байланыстарының жүйесін құрайды [4, 126-127 б.]. Экономикалық интеграция бір сәтте орын алатын құбылыс емес, ол ұзақ мерзімді және мемлекеттердің атқарушы және заң шығарушы биліктерінің қатысуын талап ететін процесс. Бұл процесс белгілі бір сатылардан өтеді. Әрбір сатының өз көрсеткіштері мен бағасы бар және әрбір саты белгілі бір құқықтық шаралар кешенінің қабылдануын талап етеді. Мұны ресейлік экономист-ғалымдар айтады, олардың ішінде Д.В. Крикницкий, Н.М. Горбунов, Долголев В.Б., Козырская И.Е. Экономикалық интеграция процесі объективті қалыптасқан жағдайға сүйене отырып, басқару мен бағынудың ұштастығын талап етеді. Ол жекелеген мемлекеттердің нормативтік-құқықтық

базасымен қатар, олардың аймақтық өзара келісімдеріне де сүйенуі тиіс. Интеграция мемлекеттердің қоғамдық-саяси және әлеуметтік-экономикалық тіршілігінен бөлек жүзеге асырылмайды, оларға тәуелді болады. Интеграцияның мақсаттары мен міндеттерін, оларға қол жеткізудің құқықтық құралдары мен әдістерін дұрыс түсінген жағдайда ғана белгілі бір нәтижелерге жетуге болады.

Интеграцияның аймақтық деңгейі бірігетін елдердің аумақтық шекаралары ортақтығына, тарихи даму жолдарының жақындығына, бірін-бірі толықтырып отыратын табиғи-ресурстық, өндірістік-экономикалық, көлік-коммуникациялық, әлеуметтік-демографиялық, ғылыми-техникалық қуатына, сондай-ақ экономикалық проблемалардың, сыртқыэкономикалық және геосаяси мүдделерінің ортақтығына сүйенеді.

Бұл белгілерге ТМД және ЕурАзЭҚ мемлекеттері толығымен сәйкес келеді.

Сонымен, аймақтық экономикалық интеграция - егеменді мемлекеттер экономикалық қызметінің сыртқы сауда, салықтық, көлік-инфрақұрылымдық, бюджеттік, кедендік және өзге де салаларын келісімге келтіру, үйлестіру және бірыңғайлыққа келтіру бойынша күрделі процесс. Жалпы экономикалық ынтымақтастықты құқықтық реттеу әдісі үйлестіру болса, экономикалық интеграцияның әдісі – субординация (мемлекеттерден үстем реттеу).

Экономикалық интеграция жеке дара процесс және саяси интеграцияның алғышарты болып табылады. Саяси интеграция, өз кезегінде, экономикаларды жақындастыру процессін белсенді жүргізілуіне немесе оған тежегіш болуына жағдай жасайды. Бірақ аймақтық саяси интеграция тиімді экономикалық интеграциясыз ұзаққа бармайды [5, 3-14 б.].

Еуропалық интеграциялық процесс мүше-мемлекеттердің айрықша құзырын бөлудің, мемлекеттердің егеменді өкілеттіктерін халықаралық (мемлекеттерден үстем) ұйымдарға берудің үлгісі болып отыр. ЕҚ-дағы «мемлекеттерден үстемділік» мүше-мемлекеттердің жеке дара ұлттық мүдделері мен барлық қауымдастықтың жалпы мүддесінің ұштасуының көрінісі болып табылады. Бірақ мұндай жағдайдың өзінде халықаралық құқық қауымдастық құқығынан басым болады.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Сайрамбаева Ж.Т. Международно-правовой статус транснациональных корпораций: Учебное пособие. - Алматы: Қазақ университеті, 2006. – 129 с.
- 2 Бирюков М.М. Европейское право: учебное пособие для студентов вузов. – 2-е изд., доп. - М.: Омега-Л., 2006. - 128 с.
- 3 Назарбаев Н.Ә. Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарына кіру стратегиясы // Егемен Қазақстан. – 2006., 01.19.- Б. 1-3.
- 4 Тарр Дэвид Г. О характере тарифной политики: аргументы «за» и «против» унифицированных тарифов // Торговая политика и значение вступления в ВТО для развития России и стран СНГ / под ред. Дэвида Г.Тарра. – М.: Издательство «Весь мир», 2006. – С. 126-127.
- 5 Шишков Ю. Глобализация - враг или союзник развивающихся стран? // Мировая экономика и международные отношения. - 2003. - № 4.- С. 3-14.

Резюме

В статье анализируется понятие межрегиональной интеграции, дается всесторонний анализ ее основных этапов и использования правовых средств на основе которых происходит совершенствование правового механизма научно-обоснованной межгосударственной региональной интеграции.

Summary

The article analyzes the concept of interregional integration, provides a comprehensive analysis of its main stages and the use of legal means on the basis of which the legal mechanism for scientifically based interstate regional integration is improving.

УДК: 347.78 (574)

Муртазина К.Т.
магистрант 1 курса
Евразийской юридической академии
имени Д.А.Кунаева
Научный руководитель:
к.ю.н., профессор Жайлин Г.А.

ЗАЩИТА ПРАВ АВТОРОВ ПРОИЗВЕДЕНИЙ, ЛИТЕРАТУРЫ И ИСКУССТВА

В данной статье дается понятие авторского права, объекта авторского права, субъекта авторского права, выясняются способы защиты авторского права в Республике Казахстан.

Ключевые слова: понятие авторского права, объект авторского права, субъект авторского права .способы защиты авторских прав.

Конституцией РК , Законом РК от 10 июня 1996 года № 6-1 «Об авторском праве и смежных правах», Всемирной (Женевской) конвенцией об авторском праве от 6 сентября 1942 года (Казахстан признал ее в порядке правопреемства международных обязательств и договоров бывшего СССР в 1992 году), положениями Женевских Договоров Всемирной организации интеллектуальной собственности по авторскому праву и по исполнениям и фонограммам от 20 декабря 1996 года (Казахстан присоединился к ним Законами от 16 апреля 2004 г. № 545 и № 546) и рядом других нормативных правовых актов РК регулируются авторское право в Республике Казахстан.

Согласно подпункта 2 статьи 2 Закона Республики Казахстан от 10 июня 1996 года за № 6-1 «Об авторском праве и смежных правах» авторское право это личные неимущественные и имущественные права автора. Автор – физическое лицо, творческим трудом которого создано произведение науки, литературы, искусства. [3]

Рассмотрим объекты авторского права. Согласно гражданскому кодексу Республики Казахстан , авторское право распространяется на произведения науки, литературы и искусства, являющиеся результатом творческой деятельности, независимо от их назначения, содержания и достоинства, а также способа и формы их выражения. То есть объектом авторского права являются произведения науки, литературы и искусства.

Законодатель (статья 971 ГК РК) не определяет понятие «произведения», но дает четкие признаки, которыми «произведение» должно обладать. Во-первых, оно должно относиться к науке, литературе или искусству. Во-вторых, такое

произведение должно быть результатом творческой деятельности, независимо от назначения и достоинства произведения, а также способа его выражения. [1]

Что следует понимать под творчеством? Творчество – деятельность, по созданию новых материальных и духовных ценностей. То есть творчество предполагает создание, новизну. Отсутствие творческого подхода к объекту авторского права может быть основанием для непризнания того или иного объекта авторским. Ниже приведен, перечень произведений, являющихся объектами авторских прав: Объектами авторского права являются:

- 1) литературные произведения;
- 2) драматические и музыкально-драматические произведения;
- 3) сценарные произведения;
- 4) произведения хореографии и пантомимы;
- 5) музыкальные произведения с текстом или без текста;
- 6) аудио-визуальные произведения;
- 7) произведения живописи, скульптуры, графики и другие произведения изобразительного искусства;
- 8) произведения прикладного искусства;
- 9) произведения архитектуры, градостроительства, дизайна и садово-паркового искусства;
- 10) фотографические произведения и произведения, полученные способами, аналогичными фотографии;
- 11) карты, планы, эскизы, иллюстрации и трехмерные произведения, относящиеся к географии, топографии и другим наукам;
- 12) программы для ЭВМ;
- 13) иные произведения. [2]

Охрана программ для ЭВМ распространяется на все виды программ для ЭВМ (в том числе операционные системы), которые могут быть выражены на любом языке и в любой форме, включая исходный текст и объектный код.

К объектам авторского права также относятся:

- 1) производные произведения (переводы, обработки, аннотации, рефераты, резюме, обзоры, инсценировки, музыкальные аранжировки и другие переработки произведений науки, литературы и искусства);
- 2) сборники (энциклопедии, антологии, базы данных) и другие составные произведения, представляющие собой по подбору и (или) расположению материалов результат творческого труда.

Производные и составные произведения охраняются авторским правом независимо от того, являются ли объектами авторского права произведения, на которых они основаны или которые они включают.

Авторское право распространяется как на обнародованные (опубликованные, выпущенные в свет, изданные, публично исполненные, публично показанные), так и на необнародованные произведения, существующие в какой-либо объективной форме:

- 1) письменной (рукопись, машинопись, нотная запись и т.п.);
- 2) устной (публичное произнесение, публичное исполнение и т.п.);
- 3) звуко- или видеозаписи (механической, цифровой, магнитной, оптической и т.п.);
- 4) изображения (рисунок, эскиз, картина, план, чертеж, кино-, теле-, видео- или фотокадр и т.п.);
- 5) объемно-пространственной (скульптура, модель, макет, сооружение и т.п.);
- 6) иных формах.

Часть произведения (включая его название, наименования персонажей), которая обладает признаками, указанными в вышеуказанном пункте 1, и может использоваться самостоятельно, является объектом авторского права.

Авторское право не распространяется на собственно идеи, концепции, принципы, методы, системы, процессы, открытия, факты. [2]

Есть отдельная категория, которая представляет произведения, не являющиеся объектами авторского права – это:

1) официальные документы (законы, судебные решения, иные тексты законодательного, административного, судебного и дипломатического характера), а также их официальные переводы;

2) государственные символы и знаки (флаги, гербы, ордена, денежные знаки и иные государственные символы и знаки);

3) произведения народного творчества;

4) сообщения о событиях и фактах, имеющие информационный характер.[2]

Рассмотрим субъекты авторского права. Субъектами авторского права могут быть лица, которые создали произведения науки, литературы и искусства, т.е. сами авторы. В законодательстве нет норм определяющих возраст, образование и другие требования для признания лица автором. Им может быть любой человек, в том числе несовершеннолетний. Самым важным для признания лица автором является факт создания им произведения, которое охраняется правом. При рассмотрении вопросов защиты авторского права для начала остановимся на правах автора. Законодательство подразделяет права авторов на личные неимущественные и имущественные. Так согласно ст. 977 ГК РК автору произведения принадлежат следующие личные неимущественные права:

1) право признаваться автором произведения и требовать такого признания при его использовании, исключаящее признание авторства других лиц на это же произведение (право авторства);

2) право использовать произведение под своим именем, под псевдонимом или анонимно (право на авторское имя);

3) право на внесение изменений и дополнений в свое произведение и на защиту произведения, включая его наименование, от внесения кем-либо без согласия автора изменений и дополнений при издании, публичном исполнении или ином использовании произведения (право на неприкосновенность произведения).

Воспрещается без согласия автора снабжать его произведение при издании иллюстрациями, предисловиями, послесловиями, комментариями или какими бы то ни было пояснениями.

После смерти автора защита неприкосновенности произведения осуществляется лицом, указанным в завещании, а при отсутствии таких указаний - наследниками автора, а также лицами, на которых в соответствии с законодательными актами возложена охрана авторских прав;

4) право на открытие доступа к произведению неопределенному кругу лиц (право на обнародование), за исключением произведений, созданных в порядке выполнения служебных обязанностей или служебного задания работодателя. [2]

Автор имеет право отказаться от ранее принятого решения об обнародовании произведения (право на отзыв) при условии возмещения пользователю причиненных таким решением убытков, включая упущенную выгоду. Если произведение уже было обнародовано, автор обязан публично оповестить о его отзыве. При этом он вправе изъять за свой счет из обращения ранее изготовленные экземпляры произведения. Однако это положение не применяется к служебным произведениям. Соглашение автора с кем-либо или заявление автора об отказе от осуществления личных неимущественных прав ничтожны. Имущественные права автора регулируются ст. 978 ГК РК. Так автору принадлежат исключительные права на использование

произведения в любой форме и любым способом. Исключительные права автора на использование произведения означают право осуществлять, разрешать или запрещать осуществление следующих действий:

- 1) воспроизводить произведение (право на воспроизведение);
- 2) распространять оригинал или экземпляры произведения любым способом: продавать, менять, сдавать в прокат (внаем), совершать иные операции, в том числе в открытой информационно-коммуникационной сети (право на распространение);
- 3) публично показывать произведение (право на публичный показ);
- 4) публично исполнять произведение (право на публичное исполнение);
- 5) публично сообщать произведение для всеобщего сведения, включая сообщение в эфир или по кабелю (право на публичное сообщение);
- 6) передавать произведение в эфир (транслировать по радио и телевидению), в том числе передавать по кабелю или спутниковой связи (право на сообщение в эфир);
- 7) переводить произведение (право на перевод);
- 8) перерабатывать, аранжировать или другим образом перерабатывать произведение (право на переработку);
- 9) практически реализовать градостроительный, архитектурный, дизайнерский проект;
- 10) осуществлять иные, не противоречащие законодательным актам, действия. [2]

Согласно статье 982 ГК РК авторское право действует в течение всей жизни автора и семидесяти лет после его смерти, считая с первого января года, следующего за годом смерти автора. В течение этого же срока авторское право принадлежит наследникам автора и переходит по наследству, принадлежит правопреемникам, получившим право по договору с автором, его наследниками и последующими правопреемниками. Авторское право на произведение, созданное в соавторстве, действует в течение всей жизни соавторов и семидесяти лет после смерти последнего из авторов, пережившего других соавторов. Авторское право на произведение, впервые выпущенное в свет под псевдонимом или анонимно, действует в течение семидесяти лет, считая с первого января года, следующего за годом выпуска произведения в свет. Если в течение указанного срока аноним или псевдоним будут раскрыты, то действуют сроки, установленные пунктом 1 статьи 982 ГК РК. Авторское право на произведение, впервые выпущенное в свет в течение тридцати лет после смерти автора, действует в течение семидесяти лет после его выпуска в свет, считая с первого января года, следующего за годом выпуска произведения в свет. Авторство, имя автора и неприкосновенность произведения охраняются бессрочно. [2]

Согласно статье 976 ГК РК для оповещения о своих исключительных имущественных правах автор и (или) правообладатель вправе использовать знак охраны авторского права, который помещается на каждом экземпляре произведения и обязательно состоит из трех элементов:

- 1) латинской буквы «С» в окружности;
- 2) имени (наименования) обладателя исключительных авторских прав;
- 3) года первого опубликования произведения.

Если не доказано иное, обладателем исключительного авторского права считается лицо, обозначенное в знаке охраны. [2]

Основными способами защиты авторских прав согласно ст.9 Гражданского кодекса РК являются: признание прав; восстановление положения, существовавшего до нарушения права; пресечение действий, нарушающих право или создающих угрозу его нарушения; присуждение к исполнению обязанности в натуре; взыскание убытков, неустойки; признания оспоримой сделки недействительной и применение последствий ее недействительности, применение последствий недействительности ничтожной сделки; компенсации морального вреда;

прекращение или изменения правоотношений; признание недействительным или не подлежащим применению не соответствующего законодательству Республики Казахстан акта органа государственного управления или местного представительного либо исполнительного органа; взыскание штрафа с государственного органа или должностного лица за воспрепятствование гражданину или юридическому лицу в приобретении или осуществлении права, а также иные способы, предусмотренными законодательными актами Республики Казахстан.

Применительно к нарушениям авторских прав такие способы предусмотрены ст.49 Закона РК «Об авторском праве и смежных правах». Так согласно вышеуказанной ст.49 Защита авторских осуществляется судом путем:

- 1) признания прав;
- 2) восстановления положения, существовавшего до нарушения права;
- 3) пресечения действий, нарушающих право или создающих угрозу его нарушения;
- 4) возмещения убытков, включая упущенную выгоду;
- 5) взыскания дохода, полученного нарушителем вследствие нарушения авторских и (или) смежных прав;
- 6) выплаты компенсации
- 7) принятия иных предусмотренных законодательными актами мер, связанных с защитой их прав. [3]

По мнению Латыпова Д.Н. первый способ защиты гражданских прав, как признание права, реализуется только в судебной форме защиты. [7, С.60]. Иск предъявляется в суд после обращения субъекта авторского права или смежных прав, чьи права и законные интересы нарушены, к пользователю этих прав или другому лицу, если иное не предусмотрено договором.

До рассмотрения дела судья единолично вправе вынести определение о запрещении ответчику изготовления, воспроизведения, реализации, использования экземпляров объектов авторского права и (или) смежных прав, в отношении которых предполагается, что они являются контрафактными. Судья также вправе вынести определение о наложении ареста и изъятии всех экземпляров объектов авторского права и (или) смежных прав, в отношении которых предполагается, что они являются контрафактными, а также материалов и оборудования, предназначенных для их изготовления. Суд вправе вынести решение о конфискации контрафактных экземпляров объектов авторского права и (или) смежных прав, а также материалов и оборудования, используемых для их воспроизведения. Контрафактные экземпляры объектов авторского права и (или) смежных прав могут быть переданы обладателю авторских или смежных прав по его требованию либо по решению суда подлежат уничтожению.

Материалы и оборудование, используемые для их воспроизведения, подлежат по решению суда уничтожению либо передаче в доход государства.

В целом законодательная база в РК позволяет авторам произведений науки, литературы и искусства защитить свои права. В настоящее время в Казахстане функционируют много различных юридических контора, организации, которые представляют интересы автора в различных структурах в целях защиты его прав.

Контроль за деятельностью физических и юридических лиц, использующих объекты авторского права и смежных прав, осуществляет уполномоченный государственный орган – Комитет по правам интеллектуальной собственности Министерства юстиции РК, а в защите прав авторов и исполнителей активное участие принимает республиканское общественное объединение «Казахстанское авторское общество» и объединение юридических лиц «Казахстанская ассоциация по защите авторских и смежных прав». Также постановлением Правительства РК от 13.11.2003 г. № 1141 определен перечень государственных органов, ответственных за выполнение Соглашения о сотрудничестве по пресечению правонарушений в

области интеллектуальной собственности, ратифицированного Казахстаном 11 мая 2001 года. В перечне значатся Министерство юстиции, МВД, Генеральная прокуратура, органы таможенного контроля и финансовой полиции.[4]

За незаконное использование объектов авторского права или смежных прав (прав интеллектуальной собственности) предусмотрена также гражданская (нормы ГК РК), административная (статья 129 Кодекса РК об административных правонарушениях) [5] и уголовная (статья 184 Уголовного кодекса РК) ответственность [6].

Но, в тоже время законодательство в этом направлении должно дальше развиваться. Необходимо также сказать о том, что государство должно взять на себя регулирующую роль и создать *эффективное* правовое поле, позволяющее автору творить и получать соответствующее вознаграждение, а государству получать в бюджет доходы от использования произведений в хозяйственном обороте.

Исходя из вышеизложенного мы узнали, что если нарушились личные неимущественные права автора, можно требовать восстановления нарушенного права.

Список литературы:

- 1 Конституция Республики Казахстан, Информационная система Параграф;
- 2 Гражданский кодекс Республики Казахстан, Параграф;
- 3 Закон РК от 10 июня 1996 года № 6-1 «Об авторском праве и смежных правах».
- 4 Постановление Правительства Республики Казахстан от 13 ноября 2003 года N 1141 «Об определении перечня государственных органов, ответственных за выполнение Соглашения о сотрудничестве по пресечению правонарушений в области интеллектуальной собственности», Информационно- правовая ситема нормативно-правовых актов (ИПСНПА) «Әділет».
- 5 Кодекс Республики Казахстан «Об административных правонарушениях», ИПСНПА «Әділет».
- 6 Уголовный кодекс Республики Казахстан, ИПСНПА) «Әділет».
- 7 Латыпов Денис Наилевич, Особенности признания права как способа защиты гражданских пра// Журнал российского права № 9-2013. С.60-70

Түйіндеме

Осы мақалада Қазақстан Республикасында авторлық құқығың , авторлық құқығы объектісінің, авторлық құқығы субъектісінің ұғымы беріледі, авторлық құқығының қорғау тәсілдері анықталуда

Summary

This article describes the notion of the copyright, the subject of copyright, the subject of copyright, the ways to protect copyright in the Republic of Kazakhstan.

Муслимов М.К.
магистрант
ЕЮА им.Д.А.Кунаева
Научный руководитель:
к.ю.н., доцент
Ахметова С.А.

ОБЩЕСТВЕННАЯ ОПАСНОСТЬ ОРГАНИЗОВАННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ

Статья посвящена организованной преступности, представляющей собой высший уровень преступного объединения, создаваемые, как правило, с целью ведения политической, национальной, классово-религиозной, расовой борьбы.

Ключевые слова: организованная преступность, терроризм, захват заложника, преступное поведение, группа лиц.

Рост организованной преступности представляет серьезную опасность для общества. Участники организованных групп и преступных сообществ устанавливают и активно используют коррумпированные связи в структурах государственной власти и органов местного самоуправления, оказывают негативное воздействие на экономические, политические и общественные отношения в стране [1,37].

Особую актуальность в последнее время приобрела борьба с преступлениями против общественной безопасности. Данные преступления характеризуются специфическими признаками: они опасны для неопределенно широкого круга общественных отношений и посягают на основополагающие социальные ценности путем причинения вреда общественно значимым интересам. Иными словами, подобными деяниями вред может быть причинен различным интересам - жизни и здоровью личности, ее правам и свободам, собственности. Такие преступления, как терроризм, захват заложника, совершаются, в основном, организованными группами. Проблема распространения терроризма непосредственно связана с активизацией деятельности экстремистских организаций.

Организованная преступность является одним из сложных опаснейших видов групповой преступности, посягающим, прежде всего на экономические, политические, правовые и нравственные сферы общества.

Организованная преступность - сложный социальный феномен. Возникнув, она так прочно переплелась с другими социальными институтами и процессами, так прочно вросла в общественную жизнь, что с трудом может быть из нее вырвана для изучения. Понятие организованная преступность выполняет социальную функцию «персонификации общественного зла» [2,47].

В отечественной криминологии прочно утвердилось понятие «организованная преступность». Однако даже значительное число групп преступников, совершающих хищения, рэкет, преступления, связанные с наркотиками, контролем проституции и азартных игр, еще не говорит о наличии в государстве организованной преступности. «Организованная преступность стала предметом специального криминологического изучения сравнительно недавно. В изучении этой проблемы наука и практика деятельности правоохранительных органов делают только первые шаги. Вместе с тем с большой вероятностью можно предполагать, что организованная преступность пустила корни и в Казахстане. В случае непринятия своевременных мер по ее ликвидации она станет реальной силой, угрожающей нормальному развитию общества» [3,91].

Как и любой вид преступности, организованная преступность имеет свои признаки и присущие ей формы нарушения закона. Тем не менее, в мировой криминологии не выработано универсального ее определения. Например, в США в одной из многих дефиниций групповая преступность рассматривается «как ассоциация, стремящаяся действовать вне контроля американского народа и его правительства, или же, как тип замаскированной преступности, иногда включающей иерархическую координацию ряда лиц, связанную с планированием и использованием незаконных актов или преследованием цели незаконным способом» [4,196]. Несмотря на неоднородность деталей в определении организованной преступности, сущность ее усваивается всеми одинаково.

Поэтому исходя из международного опыта, проведенных в нашей стране исследований, практических наработок и некоторых особенностей организованной преступности под ней следует понимать функционирование устойчивых, управляемых сообществ преступников, занимающихся преступлениями как бизнесом и создающих систему защиты от социального контроля с помощью коррупции.

Опасность этого криминально-социального феномена не всегда реально оценивается даже теми, кто призван с ним бороться. Опасность измеряется не количеством краж, грабежей или вымогательств, а угрозами, исходящими от групповой преступности. Прежде всего, она посягает на органы управления и власти, разъедая их, как ржа, с помощью коррупции. Она ведет к духовному обнищанию нации, особенно воздействуя на молодежь, устанавливая стереотип «красивой» жизни без ответственности перед обществом, культивируя насилие, анархию, наркоманию. Она подрывает экономику, так как происходит незаконное изъятие из государственного оборота материальных фондов, укрепление позиций криминальной части теневой экономики [5,113].

Реальная угроза правам и свободам личности со стороны организованной преступности состоит в том, что подавляются актами насилия, лоббирования и протекционизма. В результате воздействия проявлений групповой преступности основные конституционные права блокируются интересами мафиозных формирований, навязывающих личности (с помощью механизмов этнического и религиозного давления) свои варианты политического самоопределения, выгодных мафии кандидатов в органы представительной, исполнительной и судебной власти. Происходит активное проникновение организованной преступности во властные и управленческие государственные структуры различных уровней, включая высшие.

В отличие от прошлых лет, когда коррумпированные связи устанавливались в целях обеспечения безопасности конкретных преступных акций и совершающих их лиц, в настоящее время организованная преступность стремится стимулировать коррупционные процессы в государственных структурах в интересах приобретения там влиятельных позиций, дающих возможности оказывать давление на принятие политических и управленческих решений, благоприятствующих организованной преступности, в интересах борьбы за власть. Налицо опасность криминального заражения и перерождения определённых государственных структур [6,с.374].

Реальная угроза состоит в том, что на региональном и отраслевом уровнях уже происходит перехват права владения и распоряжения материальными ценностями всего общества организованными преступными формированиями. Прежде всего, это касается сфер торговли, добычи и распределения стратегического сырья, драгоценных металлов, производства и оборота оружия. Доходы от организованной преступности способствуют обострению инфляционного давления, создают дисбаланс в развитии отдельных секторов экономики. Развитие экономики «черного» рынка, поощряемое организованной преступностью, не только подавляет

легальный бизнес, но и приводит к существенному сокращению налоговой базы государства. «Отмывание» огромных денежных сумм подрывает способность правительства контролировать финансовую систему и управлять ею [7,с.119].

В ходе приватизации преступные организации часто действуют как своего рода транснациональные компании, используя слабость государственного контроля, приобретают в собственность землю, предприятия, другую недвижимость, осуществляют инвестиции в экономику, рассчитывая, в частности, на использование ее природных ресурсов, других перспективных факторов, которые будут определять последующий экономический рост.

Наконец, организованная преступность может посягать непосредственно на конституционный строй, она стимулирует, активизирует уголовные элементы, объединяя и контролируя их, заставляя с большей энергией вести преступную деятельность, а это означает рост корыстной преступности.

В целом перспективу развития организованной преступности можно оценить как неблагоприятную для нашего общества на ближайшие десять лет. Прежде всего, ожидается дальнейшая интеграция преступных объединений. Использование их для отмывания денег коммерческих банков, кооперативов и совместных предприятий. В значительной мере это связано с распространением рэкета, который катализирует организованную преступность, меняет ее структуру.

Нестабильность политической и экономической ситуации предполагает дальнейшее проникновение организованной преступности в сферу государственной экономики и политики. Крайне опасная тенденция -наращивание транснациональных связей, чему в значительной мере будут способствовать объективные предпосылки: это открытость границ, расширение экономических отношений между государствами, слабое правовое регулирование этих процессов. Мафия России и стран СНГ уже имеет свои филиалы в целом ряде стран - Германии, Польше, США и других.

Преступники контрабандным путем вывозят антиквариат, лекарственное и стратегическое сырье, обратно тем же путем идет компьютерная и множительная техника, оружие валюта. Международная наркомафия постановила избрать для отмывания грязных денег страны СНГ. Утвердился международный институт наемных убийц.

Помимо преступных сообществ существуют и преступные организации, представляющие собой высший уровень преступного объединения, создаваемые, как правило, с целью ведения политической, национальной, классовой, религиозной, расовой борьбы.

Следующая тенденция связана с вовлечением в преступную деятельность неформальных группировок молодежи отрицательной направленности. Кроме того, отмечается укрепление связей лидеров организованной преступности с экстремистскими элементами, выступающими против существующих национальных отношений.

Что касается перспективы противоправного бизнеса, то получают свое дальнейшее развитие: торговля наркотиками и оружием; спекуляции недвижимостью-землей, зданиями и так далее; рэкет банковской системы и производственных предприятий; профсоюзный рэкет и предоставление услуг в борьбе с ним; контрабанда радиоактивного сырья и компонентов; наемное убийство; организация бизнеса в сфере трансплантации человеческих органов; детская проституция и ее контроль; предоставление услуг по отмыванию денег, «защиты» от налоговых служб и некоторые другие.

Исследования феномена организованной преступности у нас в стране ведется сравнительно недавно. На современном этапе развития общества мы имеем дело с новыми организационными преступными структурами, с существенной консолидацией преступной среды. «Мы дезорганизуем всю систему государственной и правовой защиты общественных интересов, прав и интересов граждан, в том числе правосудие, если под организованной преступностью будем понимать или относить к ней все преступления, совершенные организованными группами лиц» [8,с.173].

Организованная преступность невозможна без особой организации ее субъектов. Под организацией понимается:

1) устройство, сочетание, объединение чего-либо или кого-либо в одно целое, приведение в строгую систему;

2) группа лиц, объединенных общей программой, общей целью или задачей;

3) общественное объединение, государственное, партийное и т.п. учреждение.

Если обратиться к социальной психологии, то там под групповой деятельностью понимается «реально существующее образование, в котором люди собраны вместе, объединены каким-то общим признаком, разновидностью совместной деятельности или помещены в какие-то идентичные условия, обстоятельства, определенным образом осознают свою принадлежность к этому образованию» [9,с.129].

Цели и задачи организованной деятельности могут быть самыми различными, в том числе и общественно полезными. Применительно же к организованной преступности они носят противоправный характер.

Важнейшими обязательными признаками, характеризующими сущность организованной преступности, являются:

а) ориентация на систематическое совершение преступлений;

б) постоянное извлечение доходов;

в) наличие определенной сферы влияния, контроля или определенной территории, или производственно-отраслевого, управленческого участка.

Указанные признаки внутренне взаимосвязаны и взаимообусловлены. Противоправная цель постоянного извлечения доходов предполагает систематическое совершение преступлений, а для наиболее успешного их осуществления монополизирована какая-либо отрасль или сфера приложения преступных интересов.

Признаки, характеризующие организованную преступность:

- предумышленное, заранее планируемое преступное поведение;

- сплочение лиц, совершающих преступления, размежевание между ними преступных ролей, иерархическая система взаимоотношений;

- целенаправленная разработка мер защиты от разоблачения и привлечения виновных в совершении преступлений к установленной законом ответственности;

- наличие выраженных организационно-управленческих структур, их иерархия, выделение так называемого «высшего эшелона», представители которого выполняют руководящие функции, не имеющие отношения к конкретным преступлениям, что обеспечивает безнаказанность, т.к. их действия остаются за рамками уголовного закона;

- единые нормы поведения и ответственности, т.е. своеобразная «нормативно - ценностная система»;

- наличие общих денежных фондов, инвестируемых в различные сферы преступной деятельности (что обеспечивает сращивание обще уголовной и хозяйственно-корыстной преступности), используемых для подкупа «нужных» лиц, материальной поддержки членов преступного сообщества;

- монополизация и расширение сфер преступной и иной асоциальной деятельности, кооперация преступных сообществ в различных отраслях хозяйственной деятельности, внедрение на «черный» рынок товаров и услуг, эксплуатация наркобизнеса, порнобизнеса, проституции;

- создание и стабилизация условий, способствующих дефициту в экономике;

- использование легальных путей для "отмывания" преступно добытых средств;

- активное распространение преступной идеологии, в том числе и в местах лишения свободы;

- организация моральной и материальной поддержки членов преступного сообщества, оказавшихся в местах лишения свободы;

- отвлечение общества на решение второстепенных (по отношению к организованной преступности) проблем;

- установление нелегальных связей со сферами управления экономикой и охраны общественного порядка.

Данные признаки достаточно широко и разнообразно характеризуют феномен организованной преступности.

Организованная преступность появилась в обществе и существует вместе с ним, т.е. является социальным явлением. Ее можно рассматривать как систему социальных связей и отношений, установившихся по поводу незаконного извлечения прибыли. В их основе лежат экономические отношения.

Для организованной преступности характерна нелегальная экономическая деятельность, которая характеризуется планомерным, целенаправленным извлечением прибыли на основе присвоения прибавочной стоимости. Это, прежде всего экономические отношения производства. Именно в сфере производства, в основном, делаются деньги деятелями организованной преступности, причем не имеет значения, организовывается ли данное теневое производство в рамках официальных структур, полулегально или нелегально.

Конечная цель производства - реализация и получение прибыли. Поэтому нелегальная экономическая деятельность предполагает определенную систему реализации, как через легальные каналы сбыта, так и нелегальным путем. Возникающие при этом финансовые отношения определяют наличие некой финансовой системы, которая регулирует движение средств в системе организованной преступности и сама является формой нелегального извлечения прибыли[10,с.13].

Для экономической деятельности организованной преступности характерна способность быстро менять профиль деятельности с учетом изменения легального и нелегального рынков, спроса и т.д., что можно наблюдать в нашей действительности.

Не все члены преступного сообщества занимаются непосредственно производством или реализацией, а так же связанными с этим функциями. Часть из них может участвовать в нелегальной экономике своим капиталом, вкладывая свои деньги при условии получения определенного процента прибыли. Капитал приобретает своеобразную акционерную форму. Таких лиц можно разделить на две категории. Первая - это те, кто непосредственно занят организацией подпольного бизнеса на свои и предоставленные им средства, а вторая - лица, участвующие в подпольном бизнесе только своими деньгами, капиталом и получающие определенный процент.

К первой категории обычно относятся лица, профессионально знакомые со способами организации и управления производством, торговлей и т.п. Ко второй категории можно отнести коррумпированных должностных лиц государственного

аппарата, а так же дельцов, специализирующихся на других формах подпольного бизнеса и, что довольно важно, представителей уголовной среды, в том числе авторитетов преступного мира.

Таким образом, организованная преступность - «явление, прежде всего, социально-экономическое». На экономическую сущность организованной преступности обращают внимание и зарубежные ученые. Так, они характеризуют ее как «рискованное деловое предприятие или постоянно действующее преступное предприятие» [11,с.82].

Организованная преступность существует в форме преступных сообществ. Причем это неоднородное явление. В минимальном виде оно представляет из себя совокупный результат деятельности преступных сообществ расхитителей, воров, контрабандистов и т.д., каждое из которых действует независимо друг от друга. В максимальном виде - это деятельность преступных синдикатов, системы преступных сообществ. В такой системе могут действовать как равнозначные взаимосвязанные сообщества, так и структуры, в которых преступные сообщества управляют себе подобными, взаимодействуют по вертикали. Общий результат деятельности таких формирований (как независимых, так и системы) и будет являться проявлением феномена организованной преступности. Низовая основа, основная составная часть ее, несомненно, преступное сообщество.

В основе внутренней сплоченности преступных сообществ могут лежать различные идеи, убеждения и т.д. В этом отношении организованная преступность универсальна и охватывает множество различных видов преступлений. Доказательствами высокого уровня сплоченности служат сложные организационно-иерархические связи, наличие в обороте крупных денежных сумм, сращивание с административными и правоохранительными органами и т.д.

Преступное сообщество - это устойчивое сплоченное объединение лиц, характеризующееся следующими признаками, которые могут быть и в стадии формирования: иерархической структурой, четким распределением ролей, жесткой дисциплиной с подчинением по вертикали, наличием наказаний и особых норм поведения, финансовой базой.

Такое преступное сообщество может действовать путем сбора необходимой информации в выгодных направлениях деятельности; нейтрализации и постепенного коррумпирования административных, правоохранительных органов; использовании легальных форм и структур для создания внешне законной формы своих действий; организации такой структуры управления, при которой организаторы остаются вне пределов досягаемости уголовного закона, и, конечно, путем совершения различных преступлений - корыстных, насильственных, должностных и т.д., при доминирующей мотивации достижения корыстной цели и контроля какой-либо сферы или территории.

Итак, организованная преступность - это особое негативное социально-экономическое явление, представляющее собой противозаконную деятельность преступных сообществ (как отдельно взятых, так и их системы совместно), направленную на постоянное извлечение дохода путем систематического совершения преступлений на определенной контролируемой территории, или в отрасли, сфере какой-либо деятельности.

Список литературы:

- 1 Долгова А.И., Дьякова С.В. Организованная преступность.- М., 2001.-134 с.
- 2 Бурлаков В.Н., Кропачев Н.М. Криминология: Учебник для вузов. - СПб.: Санкт-Петербургский государственный университет, 2013. - 47с.

-
- 3 Алауханов Е.О. Криминология. Юридический центр-Пресс, 2013.- 91с.
 - 4 Иншаков С. М. Зарубежная криминология. - М., 2013. – 196 с.
 - 5 Самонов А. И. Психология преступных групп. - Пермь, 1999. - 113 с.
 - 6 Кузнецова Н. Ф., Миньковский Г. М. Криминология. - М., 2004. - 374 с.
 - 7 Вайсберг Л.М. Криминологическая характеристика преступных групп (к вопросу о преступной субкультуре) // Борьба с правонарушениями. - Алматы, 2001. - С. 119.
 - 8 Кудрявцев В.Н., Эминов В.Е. Криминология. - М.:Юрист, 2000. - 173 с.
 - 9 Андреева Г. М. Социальная психология. - М.: Юрист, 1999. - 129 с.
 - 10 Иванов Н. Г. Организованная преступность: содержание и вопросы законодательного регулирования // Государство и право. - 2005. -№ 8. - 10-13.
 - 11 Джекебаев У.С. О социально-психологических аспектах преступного поведения. - Алматы: Наука, 2003. - 105 с.

Түйіндеме

Мақала саяси, ұлттық, класстық, діни және нәсілдік күрес жүргізу мақсатында құрылған қылмыстық қауымдастықтың ең жоғары деңгейі болып табылатын ұйымдасқан қылмысқа арналады.

Summary

This statue is devoted to organized crime, representing high level of criminal union, created, usually, for political, national, class, religious and racial struggle.

ОӘЖ: 343.7 (574)

Мұхат Н.К.
Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық
заң академиясының
магистранты
Ғылыми жетекші:
з.ғ.д., доцент Балашов Т.Т.

МЕНШІККЕ ҚАРСЫ ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ ҰҒЫМЫ ЖӘНЕ ТҮРЛЕРІ

Мақалада меншіктік қатынастардың қылмыстық-құқықтық жағынан қорғалуы жөнінде және меншікке қарсы қылмыстардың жіктелінуі жайлы қарастырылған.

Кілт сөздер: меншікке қарсы, мемлекет, меншік иесі, жеке меншік құқығы, пайдакүнемдік.

Меншік құқығы меншіктің өзі сияқты қоғамдық өмірде негізгі орынның бірін алады. Меншік қатынасын нормативтік реттеу Қазақстан Республикасында мемлекеттің қалыптасуының барлық кезеңінде жүрді. Тарихи тұрғыда Қазақстан біршама уақыт Ресей империясының, одан кейін КСРО құрамында болып, тек 1991 жылы ғана тәуелсіз мемлекет болды. Республикада меншік құқығы туралы нормативтік ережелер айтылған мемлекеттердегі қалыптасқан ағымға бағынышты еді.

Меншік иесі құқығы күшінің шектелген саны белгілі бір ауқымнан шықпауға әрі бақыланбауға тиіс болды, ал меншік иесінің меншікке қатысты құқығы болса, тар

ауқымда қатаң түрде шектеліп отырды. Меншік жеке бастың еркіндігі ұғымынан туындайтын табиғи құқықты “байланыстырғыш” ретінде байқалды. Жеке адамның меншікке егемендігі мемлекеттің өктемдігіне қарсы неғұрлым тиімді тосқауыл ретінде қарастырылды. Мемлекеттің шексіз билігін шектеуді, ағарту, рационалдық және саяси ойдың жаратылыстану - құқықтық мектептері өркениетті қоғамның институттық негізі ретінде қабылдады.

Қазақстан Республикасында меншік құқығы жөніндегі нормативтік ережелердің азаматтық-құқықтық дәстүр аясында туындағаны сөзсіз. Әйтсе де сыртқы сипаттағы белгілі бір тарихи себептерге қатысты өзіндік ерекшелігі де болды. Ол негізінен мына кезеңдерге бөлінген:

1. Революцияға дейінгі кезең –XIX ғасырдың екінші жартысынан 1917 жылды қоса;

2. Кеңестік кезең- 1917 жылдан басталып, 20 ғасырдың 80 жылдарының соңы;

3. Кеңестен кейінгі кезең- 80 жылдардың соңынан қазірге дейінгі мезгіл.

Бүгінгі күнде қылмыстылықтың ерекше бір түрі қоғамның экономикалық саласы болып отыр, өйткені нақ осы сала нарық өмірінің ең маңызды құралы болып табылады. Сондықтан да, 1997 жылы қабылданған Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексінде және 2011 жылғы 25 қаңтардағы қылмыстық заңнамадағы жазаларды декриминалдауға қатысты меншікке қарсы қылмыстардың біршамасына , оның ішінде алаяқтыққа ерекше көңіл бөлінді [1, 2 б.].

И.А. Архипованың ойынша меншік иесі өзіне тиесілі мүлікке қатысты өз қалауы бойынша кез – келген әрекеттер жасауға, соның ішінде бұл мүлікті басқа адамдардың меншігіне беріп, иелігінен шығаруға, өзі меншік иесі болып қала отырып, оларға мүлікті иелену, пайдалану және оған билік ету жөніндегі өз өкілеттігін тапсыруға, мүлікті кепілге беруге және оған басқа да әдістермен ауыртпалықтар түсіруге, оларға өзгеше түрде билік етуге құқылы [2, 112 б.].

Сондықтан да, меншік иелерінің заңды құқықтары азаматтық құқық нормаларымен және меншік құқығына қоғамға қауіпті қол сұғушылық жасалғанда қылмыстық құқық нормаларымен де қорғалынады.

Қылмыстық құқықта меншік иесінің құқықтары меншік нысандарына қарамастан тең дәрежеде қорғалынады. Меншік нысандарының барлық түрлерінің тең түрде қылмыстық құқықтық қорғалуы үшін қылмыстық заң қылмыстық жауаптылықтың негізін, шегін, қолданылатын санкция түрлерін бірдей етіп белгілеген. Меншік нысандарының тең қорғалуы үшін: қылмыстық заң біріншіден, әртүрлі меншік нысандарына қол сұғатын ұқсас іс - әрекеттерді бірыңғай саралауды белгілеген; екіншіден, меншікке, оның нысандарына қарамастан қол сұғушылық үшін қылмыстың ауырлататын немесе аса ауырлатын белгілерін де бірдей белгілеген; үшіншіден, меншік нысандарына қарамастан оған қылмысты қол сұғушылық үшін заңда жазаның бірдей түрлері және шегі белгіленген.

Әлеуметтік құндылықтар жүйесінде меншікке құқық адамның әлеуметтік игіліктерінің ішіндегі ең маңыздысы ретінде саналады. Сондықтан кең мағынада алғанда бұл игілікке қол сұғушылық адамның өз басына қол сұғушылықпен парапар. Меншікке қылмыстық қол сұғушылықтан қорғау Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің негізгі міндеттерінің бірі болып табылады.

С.В. Каширский меншікке қарсы қылмыстарды кейде мүліктік қылмыстар деп аталады деген пікірде. 1922 және 1926- жылдардағы Қылмыстық кодекстердің тиісті тарауларының тақырыптары осылай деп аталған. Бұл екі түсінік бірдей, себебі меншікке қарсы жасалған қылмыстардың көпшілігінің заты мүлік болып табылады [3, 87 б.].

Е.О. Алаухановтың пікірінше: меншікке қарсы қылмыстар деп - мүліктің меншік иесіне немесе өзге иеленушісіне залал келтіре отырып немесе залал қауіпін тудырумен байланысты ҚК-те көзделген нысандар арқылы жасалатын қасақаналық немесе абайсыздық іс-әрекеттерді айтамыз [4, 140 б].

Меншікке қарсы қылмыстар:

- 1) Ұрлау нысандарымен ұштасқан бөтенен меншікке қарсы пайдакүнемдік қылмыстар (187 – 193 баптар);
- 2) Ұрлау нысандарымен ұштаспаған, бөтеннің меншігіне қарсы пайдакүнемдік қылмыстар (194-201 баптар);
- 3) Пайдакүнемдікпен ұштаспаған, бөтеннің меншігіне қарсы қылмыстар (202-204 баптар).

Меншікке қарсы қылмыстардың топтық объектісін меншік иесінің иелену, пайдалану немесе оған билік ету құқығын құрайтын меншікке байланысты қоғамдық қатынастар құрайды.

Меншікке қарсы қылмыстардың тікелей объектісі болып меншіктің кез – келген нысаны табылады. Меншіктің нақты нысаны қылмыстық жауаптылыққа және адамның мінез – құлқын саралауға әсерін тигізбесе де, қылмыстық іс бойынша анықталынуы міндетті болып табылады, себебі: біріншіден, қылмыстық іс бойынша дәлелдеу затының міндетті элементі; екіншіден, кейбір ауырлататын белгілерді тануға әсерін тигізеді.

Қол сұғушылық объектісін дұрыс анықтау осы топтағы қылмыстың мән-мағынасын ашуға мүмкіндік береді, соңғысының қоғамдық қауіптілік сипатын көрсетеді және ең маңыздысы осы қылмыстарды дұрыс саралау үшін алғышарттар тудырады.

Меншікке қарсы қылмыстардың тектік объектісі меншік қатынастары, яғни жеке немесе ұжымдық пайдалану үшін не өндірістік қарекет жүргізуге арналған матреиалдық игіліктерді бөлу саласындағы қоғамдық қатынастар болып табылады. Демек, меншікке қарсы қылмыстардың тектік объектісі меншік құқығы болып табылады деп атап өту керек. Қылмыс объектісін қоғамдық қатынастар аясында емес құндылықтар тұрғысында түсінсек, онда меншікке қарсы қылмыстардың объектісі құндылық ретіндегі меншік болып табылады.

Қылмыстық заңның Ерекше бөлімін талдап қарасақ, қылмыстың тікелей объектісі бөтеннің мүлкі екендігі туралы қорытынды жасауымызға болады. Меншікке қарсы қылмыстардың қылмыстық қорғау объектісі ретінде өз мүлкі бола алмайды. Өз мүлкіне қатысты әрекеттер, егер де олар басқа азаматтардың заңмен қорғалынатын құқықтары мен мүдделерін бұзған жағдайда ғана заңсыз деп танылады. Бірақ та, бұл жағдайда қылмыстық құқықтық қорғаудың объектісі меншік қатынастары емес, басқа игіліктер – қоғамдық тәртіп, қоғамдық қауіпсіздік, азаматтардың өмірі мен денсаулығы қарастырылады.

Біз талдайын деп отырған қылмыс құрамдарында меншік қатынастары негізгі тікелей объект ретінде қарастырылған. Меншікке қарсы кейбір қылмыстар көп объектілі болып есептелінеді, яғни, оларды жасау барысында өмірге, денсаулыққа зиян келтіріледі. Оларға: тонауды, қарақшылықты, қорқытып алушылықты, автокөлікті заңсыз иеленуді жатқызамыз.

Отандық ғалым А.Н. Ағыбаевтың ойынша меншікке қарсы қылмыстардың заты – Азаматтық кодексте көрсетілген меншік құқығының кез – келген объектісі бола алады. Осыған байланысты интеллектуалдық қызметтің нәтижелері де меншікке қарсы қылмыстардың заты ретінде қарастырылады. Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексіне сәйкес интеллектуалдық меншіктің өнімдері азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарына қарсы қылмыстар тарауында

қарастырылған [5, 191 б.]. Бұл мәселеге байланысты отандық заң шығарушының позициясы өте орынды деп есептейміз.

Осылайша, меншікке қарсы қылмыстардың заты ретінде – заттар, яғни, ақша, бағалы қағаздар, кейбір кезде мүліктік құқықтар, интеллектуалдық қызметтің нәтижелері, яғни азаматтық айналымнан алынбаған басқа да жылжитын немесе жылжымайтын мүліктер қарастырылады.

Меншікке қарсы қылмыстардың объективтік жағы материалдық қылмыс құрамдарының көмегімен құрылған. Олардың объективтік жағы үш міндетті белгіден тұрады: іс – қимыл, нәтиже және іс – қимыл мен нәтиженің арасындағы себепті байланыс. Тек қарақшылық құрамының аяқталу кезеңі алғашқы қылмыстық қызмет сатысына көшірілгендіктен келте қылмыс құрамы ретінде берілген. Ал қорқытып алушылық формальдық құрам ретінде сипатталған. Яғни, қылмыстың объективтік жағының міндетті белгісі ретінде қылмыстық іс – қимыл қарастырылған.

Меншікке қарсы қылмыстарда іс – қимыл көбінесе белсенді әрекет сипатында болады. Тек қана алдау немесе сенімге қиянат жасау жолымен мүліктік зиян келтіру әрекетсіздік арқылы жасалына алады. Мүлікті абайсыздықта жою немесе бүлдіру барысында да әрекетсіздік болуы мүмкін. Қылмыстық нәтиже әруақытта да материалдық сипатта болады да, мүліктік зиян келтіруден көрінеді. Көп жағдайда қылмыстық нәтижені меншік иесіне немесе өзге де адамдарға келтірілген тікелей нақты залал құрайды. Тек қана, алдау немесе сенімге қиянат жасау жолымен мүліктік зиян келтіру кезінде залал жіберіліп алынған табыс нысанында болуы мүмкін.

Меншікке қарсы қылмыстардың көпшілігінің объективтік жағының міндетті белгісі – қылмысты жасау әдісі (күш қолданып, күш қолданбай, жасырын немесе ашық) болып табылады.

Меншікке қарсы қылмыстардың ішіндегі тек біреуі ғана абайсыздық нысанындағы кінәмен жасалынады – ол бөтеннің мүлкін абайсыздықта жою немесе бүлдіру арқылы жасалған қылмыс, ал қалған қылмыстар тек қасақаналықпен жасалынады. Осыған байланысты тек бөтеннің мүлкін қасақана жою немесе бүлдіру тікелей немесе жанама қасақаналықпен жасалынады да, қалғандары тек тікелей қасақаналықпен жасалынады.

Жалпы ережелерге сәйкес меншікке қарсы қылмыстардың субъектісі – жалпы субъект болып табылады. Тек бір ғана қылмыста – бөтеннің мүлкін иелену немесе ысырап етуде ғана арнайы субъектісі болып табылады. Кейбір қылмыс құрамдарында арнайы субъект ауырлататын белгі ретінде берілген. Мысалы: адамның қызмет бабын пайдаланып алаяқтық жасауы.

Қылмыстық жауаптылық туындайтын жас мөлшеріне қатысты меншікке қарсы барлық қылмыстарды екі топқа бөліп қарастыруымызға болады. Келесі қылмыстар үшін 16 жастан жауаптылық туындайды: алаяқтық, бөтеннің мүлкін иелену және ысырап ету, алдау немесе сенімге қиянат жасау жолымен мүліктік зиян келтіру, көрінеу қылмыстық жолмен табылған мүлікті сатып алу немесе сату, интеллектуалдық меншік құқықтарын бұзу, жерге заттай құқықтарды бұзу, бөтен адамның мүлкін қасақана жою немесе бүлдіру, бөтен адамның мүлкін абайсызда жою немесе бүлдіру. Ұрлық, тонау, қарақшылық, қорқытып алушылық, автокөлікті ұрлау мақсатынсыз заңсыз иелену, ауырлататын жағдайда бөтеннің мүлкін қасақан жою немесе бүлдіру үшін жауаптылық 14 жастан бастап туындайды.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі // Параграф. - 2015.

2 Архипова И.А., Милин А.Е. Приобретение или сбыт имущества, заведомо добытого преступным путем. Учебное пособие. М.: Издательство «Юрлитинформ», 2009.-168 с.

3 Каширский С.В. Квартирные кражи и их предупреждение - М.: Юрлитинформ, 2009. -216 с.

4 Алауханов Е.О. Қылмыстық құқық (жалпы бөлім). Оқулық. Алматы: ҚР Құқықтық сараптама және халықаралық ғылыми зерттеулер орталығы, 2009. -456 б.

5 Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық.Ерекше бөлім.Алматы: Жеті Жарғы, 2003. - 560 б.

Резюме

Статья посвящена уголовно-правовой защите отношений собственности и рассматривается уголовно-правовая классификация преступлений против собственности.

Summary

The article is devoted to criminal-legal protection of property relations and examines the criminal-legal classification of crimes against property

УДК:34(574)16(095).

**Нұқсынбек М.
Д. А Қонаев атындағы Еуразиялық заң
академиясының магистранты
Ғылыми жетекші:
з.ғ.к, доцент
Терликбаев К.Т.**

ЗАҢДАРДЫ САЛЫСТЫРЫП ЗЕРТТЕУДІҢ ҚЫСҚАША ТАРИХЫ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН МЕН ҚЫТАЙДАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢДАРДЫҢ ЖАҒДАЙЫ

Бұл ғылыми мақалада заңдарды салыстырып зерттеудің ежелгі тарихы мен кезеңдері, Қазақстан мен Қытайдың құқықтық жүйесіндегі қылмыстық кодекстерді салыстырып зерттеудің қысқаша тарихы және даму жағдайы баяндалады.

Кілт сөздер: Тарих; заң; салыстырмалы зерттеу; қылмыстық кодекс; жаза.

Заңдарды салыстырып зерттеу құқықтану ғылымының дербес саласы болып қана қалмастан, ғылыми зерттеудің бір әдісі болып та саналады, салыстырудың мақсаты заңдардың мәнін тауып, олардың артықшылықтары мен кемшіліктерін анықтап, осы арқылы қоғам дамуы және заң шығарудың кемелденуі үшін қызмет ету. Енді бір жағынан алып айтқанда, бір мемлекеттің заңдарды салыстырып зерттеуінің даму өрісі, осы мемлекеттің құқықтану ғылымы өрісінің сондай-ақ, оның құқықтану ғылымы жөніндегі мәдениет ауыс-түйісіндегі әлемдік орны мен деңгейінің маңызды белгісі саналады.

Заңдарды салыстырып зерттеудің тарихы біршама ұзақ болып, ол мемлекеттің даму барысында және мемлекет функциясының қалыптасуында елеулі рөлдер

атқарған. Мұнда заңдарды салыстырып зерттеудің даму тарихын үш кезеңге бөліп айтуға болады:

1). XIX-ғасырға дейінгі мезгілдегі заңдарды салыстырып зерттеу.

Хаттаулы заң тарихына үнілер болсақ, б.з.б VI-ғасырда байырғы Грециядағы әйгілі реформашыл, саясаттанушы, заңтанушы Солон салыстыру әдісін қолданып Афина заңын жарыққа шығарған, ал Римның 10 адамнан құрам тапқан елшілер тобы түрлі заң-түзімдерді зерттеп мысқа басылған 12 кестелі заңды жасап шығады. Платонның «заң жөнінде» кітабында жекелік заңдарға салыстыру жүргізген. Аристотелдің «саясаткер» және «афинаның саяси түзімі» атты кітаптарында да үнемі салыстыру тәсілдерін қолданған. Аристотелдің «саясаткер» деген кітабының өзі сол кездегі грециядағы 153 одақтас Бектіктердің саяси түзіміне зерттеу жүргізудің негізінде жазып шыққан, бұл белгілі Заңдарды салыстыру негізінде құрылған философиялық идеяның жиынтығы саналады. XII-ғасырда Исландия елі Норвегияға арнаулы елші жіберіп, сол мемлекеттің әрқайсы жерлерінің салт-дәстүрлік заңдарын зерттеген. Орта ғасырдағы еуропада заңдарды салыстырып зерттеу қолданылып отырған, мысалы Рим заңы мен шіркеу заңын салыстырып зерттеу, сондай ақ Британиядағы Рим заңы мен Британияның жай заңдарын салыстырып зерттеу қатарлылар оның дәлелі. Ал Наполеон кодексі болса көптеген капиталистік мемлекеттердің азаматтық кодексінің жиынтығы болып саналады.

XVII-XVIII ғасырдағы бұржуазиялық төңкеріс кезінде заңдарды салыстырып зерттеу біршама тез дамыды, ол кездегі Батыс Еуропа елдеріндегі басты мемлекеттердің барлығында заңдарды салыстырып зерттеудегі уақылдық Қайраткерлері бар болды. Мысалы: кезінде Британияның аға судиясы міндетін атқарған философ, құқықтанушы Бакон батыс заң тарихында заңдарды салыстыру ұғымын тұңғыш болып ортаға қойған. Ол Англия мен Скотланд екі елдің заң мамандарын заңдарды бірігіп жинақтауға ұсыныс етіп, екі елдің заңдарын тексеріп-салыстыру арқылы олардың парқы мен ұқсастығын айқындауға мүмкіндік берген. Германия философы, құқықтанушысы Лейбнистің 1687-жылы баспадан шыққан «Құқықтану педагогикасының жаңа міндеті» деген кітабында әр қайсы дамыған мемлекеттердің заң ережелеріне қарата салыстырып зерттеу жүргізуді ортаға қойған. Италияның құқықтанушы маманы Вико да өзінің кітаптарында құқықтану ғылымын зерттеу көлеміне әр елдің заңдарын, түзімдерін, заңдық принциптерін салыстырып зерттеуді кіргізу керектігін ортаға қойған. Әрине бұл арада тағы бір адамның атын атамауға болмайды, ол болса көпшілік бірдей заңдарды салыстырып зерттеу ғылымының негізін салушы деп қарайтын франциялық Монтеско, ол өзінің «Заңның рухы» деген кітабында әр елдің заң, дәстүр жөніндегі материалдарын жинақтап, заңның дамуы барысындағы жалпылық қағидаларына анализ жүргізген [1].

Бірақ бұл дәуір заңдарды салыстырып зерттеудің алғашқы теориялық және практикалық негіздері қаланған кезең болып, өзіндік олқылықтар сақталған, бұл олқылықтар бастысы XIX-ғасырдың алғашқы кезеңдерінде бұржуазия толық қалыптасқан болса да үстемдік орынға шықпаған, әрі жалпы беттің заң шығару кезеңі басталмағандықтан, заңдарды салыстырып зерттеудің қоғамға қызмет ету деңгейі көрнектіленбеген болатын.

2) XIX-ғасырдан дүниежүзілік 2-ші соғысқа дейінгі мезгілдегі заңдарды салыстырып зерттеудің даму барысы.

1831-жылы Франция институты «Салыстырмалы түрде заң шығаруды зерттеу лекциясы» құрады. 1869-жылы Парижде салыстырмалы түрде заң шығаруды зерттеу ұйымы құрылады, бұл ұйым заң-түзім және құқықтану зерттеу саласында реформа жасау және жаңалық жаратуды өзек ете отырып, ұйым мүшелерінен шетелдің заң шығару жазбаларын кең көлемде жинауды талап етіп, осы жазбаларды салыстырып

зерттеп анализ жүргізіп, Францияның заң шығару негіздерін кемелдендірген. 1900-жылы Парижде тұңғыш рет халықаралық салыстырмалы заң мәжілісі өтеді, мамандар салыстырмалы заңның мәні мен зерттеу әдістері жөнінде өз пікірлерін ортаға қойып, қызу талқылау жүргізеді. 1924-жылы наурыздың 14-күні халықаралық салыстырмалы заң қоғамы Парижде құрылады, бұл ұйым салыстырып зерттеу әдісі арқылы әрқайсы елдердің заң-түзімін кемелдендіруде өзіне мақсат етеді. Бұл ұйым әр 4 жыл сайын бір рет уәкілдер құрылтайын ұйымдастырып, сол кездегі заңдардың даму жағдайын салыстырып зерттеп, анализ жасап және жинақтап отырған. Осыдан кейін көптеген мемлекеттер арнаулы салыстырмалы заң зерттеу академияларын, зерттеу ұйымдарын құрып, заңдарды салыстырып зерттеу қызметін күшейткен.

3) Дүниежүзілік 2-соғыс аяқталғаннан кейін заңдарды салыстырып зерттеудің даму жағдайы.

1945-жылы дүниежүзілік 2-соғыс аяқталғаннан қазірге дейін 70 жылдан астам уақыт болды, заңдарды салыстырып зерттеу-соғыс өрті кезіндегі солғындау, тоқырау басқыштарынан даму, өркендеу және қайта гүлдену кезеңдеріне қадам тастады, әсіресе халықаралық барыс-келіс, істестіктердің күшеюіне байланысты, ғылым-техниканың дамуын өзек ете отырып, заңдарды салыстырып зерттеу жаһандандудың жаңа беталысын бастады. 1900-жылғы тұңғыш рет халықаралық заңдарды салыстырып зерттеу мәжілісіндегі ортаға қойылған түпкі мақсат бір тұлғаланған әлемдік заң орнату деп жар салғанымен, бұл әлемдегі елдердің даму қарқыны, жағрапиялық, тарихи, саяси парықтары себебінен жүзеге асуының мүмкін еместігі көп өтпей-ақ дәлелденді, сонымен әр елдегі заң ғылымы мамандары заңдарды салыстырып зерттеудің жаңа мақсаты жөнінде ізденістер жасады. Дүние жүзілік 2-соғыстан бұрын заңдарды салыстырып зерттеудің көлемі шамалы ғана болып, бастысы Англияның саксондық заң жүйесі мен құрлықтық заң жүйесін салыстырып зерттеуді түйін еткен, ал соғыстан кейін заңдарды салыстырып зерттеудің көлемі кеңейіп, жоғарыдағы айтылған екі үлкен заң жүйесінен сырт, социалистік заң, исламдық заң, буддалық заң, қиыр шығыс заңдары, африка заңдары қатарлы түрлі құрлықтағы көп елдердің барлығының заңдарын салыстырып зерттеудің ішіне енгізіп, заңдарды салыстырып зерттеуді әлемдік мінбеге көтерді. Сонымен бірге салыстырып зерттеудің түрі жағынан алып айтқанда, әуелгі жекелік заңдарды зерттеуден, яғни азаматтық заң, сауда заңдарын зерттеуден, қылмыстық заң, ата заң қатарлы жалпылық заңдарды зерттеудің салмағын да арттырды. Мұнда қол жеткізген табыстарды атап өтетін болсақ, алдымен заңдарды салыстырып зерттеу жөніндегі көптеген туындылар баспадан шықты, әсіресе Біріккен Ұлттар ұйымының Білім, ғылым және мәдениет жөніндегі ұйымы қаржы шығарып көмектесіп құрған халықаралық заң ғылымы ұйымы ХХ-ғасырдың 60-жылдарынан бастап дайындаған үлкен типтегі қолданылмалы құралдық кітап «Халықаралық заңдарды салыстыру энциклопедиясы» 1971-жылдан бастап баспадан шықты, бұл энциклопедияны құрастыруға дүниедегі әрқайсы елдерден неше жүздеген мамандар қатысқан болып, жалпы 17 томнан құрам тауып, әр томының бет саны 1200 беттен тұрды. Бұл энциклопедияда әлемдегі басты заң жүйелерінің барлық түрін қамтумен қатар, халықаралық жекелік заң, азамат және отбасы, мұрагерлік, мал-мүлік, тоқтам, сауда істері, құқыққа қол сұғу әрекеті, Еңбек кодексы, азаматтық арыз-шағым, мемлекет және экономика қатарлы мазмұндардың барлығын өз ішіне қамтып, заңдарды салыстырып зерттеудің ғасырлық зерттеуінің жемісін жинақтау мен қатар, бұдан кейінгі салыстырып зерттеу жұмыстарын сүбелі негіздермен қамдады. Екіншіден, заңдарды салыстырып зерттеу жөніндегі назариялық кітаптар баспадан шықты, бастысы, америкалық Счыласңырдың 1959-жылы ағылшын тілінде баспадан шыққан «Заңдарды салыстырып зерттеу ғылымының үкім-кесім негіздері» кітабы, 1964-

жылы ағылшын тілінде баспадан шыққан франциялық Давид пен канадалық Бұлайырдың «Әлемдегі басты заң түзімдер» кітабы, германиялық Суйгерт пен Сетстің 1977-жылы ағылшын тілінде баспадан шыққан «Заңдарды салыстырудың жалпы назариясы», америкалық Гелинтин қатарлылардың 1985-жылы баспадан шыққан «Заңдарды салыстырып зерттеудің дәстүрлік ережесі» кітабы, Декустің 1993-жылы баспадан шыққан «Заңдарды салыстырып зерттеудің замана бағдары», Наркеннің 2003-жылы баспадан шыққан «Заңдарды салыстырып зерттеудің мәдениеті» қатарлы кітаптар. Бұл сүбелі еңбектер заң мамандарының заңдарды салыстырып зерттеу жөніндегі елеулі ізденістерінің нәтижесі болып ғана қалмастан, заңдарды салыстырып зерттеудің терең әрі мол назариялық негіздері саналып, заңдарды салыстырып зерттеудің тың белесін дәлелдеп берді.

Үшіншіден, дүние жүзілік 2-ші соғыстан кейін, көптеген мемлекеттер заңдарды салыстырып зерттеу жөніндегі журналдар шығара бастады, мысалға Австрияның Сэртсбург қаласында орналасқан халықаралық заңдарды зерттеу орталығы шығарған «Заңдарды салыстырып зерттеудің жылдық қорытындысы», Америкадан шығарылатын «Американың заңдарды салыстыру журналы», Англиядан шығатын «Халықаралық заң және заңдарды салыстыру маусымдық журналы», Франциядан шығатын «Халықаралық заңдарды салыстыру журналы», Германиядан шығатын «Ләбер шетел жекелік заңдары мен халықаралық жекелік заңдар журналы», Қытайдан шығатын «Заңдарды салыстырып зерттеу журналы» қатарлылар.

Төртіншіден, соғыстан кейін салыстырмалы заңдарды зерттеу ұйымдары көптеп құрылды және ғылыми зерттеу мәжілістері жиі өткізіліп отырды, 1950-жылғы Лондонда өткізілген заңдарды салыстырып зерттеу ғылыми талқы мәжілісінен кейін тұрақты түрде 4 жылда бір рет ұйымдастырылатын болып, қатысатын адам саны жылдан жылға молайып, ең көп болғанда жүзге жақын елден 800-ге жақын маман қатысып, заң ғылымының назариясы, заң тарихы қатарлыларды негіз ете отырып, заңдарды салыстырып зерттеудің халықаралық атмосферасын қалыптастырды. 2000-жылы шілденің 26-күнінен 30-күніне дейін 15 мемлекеттен келген заңдарды салыстырып зерттеу мамандары Англияның Кэмбридж университетінде ғылыми талқы мәжілісін ұйымдастырып, заңдарды салыстырып зерттеудің дәстүрлі, зерттеу көлемі, назариясы және болашағы қатарлы мазмұндарды өзек ете отырып, талқы және зерттеу жүргізді. Дүниежүзілік 2-ші соғыстан кейін жалпы беттік даму басқышына қадам тастаған заңдарды салыстырып зерттеу ғылымы Бейбітшілік және даму сынды екі үлкен тақырыпты өзіне түйін ете отырып, әр қайсы елдердің заң шығару, заңды кемелдендіру, қоғамдық басқару істеріне белсене ықпал етіп, дүние құқықтану саласындағы ірі сала ретінде қалыптасты.

Қылмыстық кодексты салыстырып зерттеу жақынғы жылдарда біршама жақсы дамыған заң ғылымын салыстырып зерттеу түрінің саласы, ол қылмыстық заң шығару және сот әділдігінің маңызды қажеті болып қана қалмастан, заң қолдану, әділдікті дәріптеу және халықаралық қатынастарды реттеу барысында да айтарлықтай рөл атқарады. Яғни, қылмыстық заңдарды салыстыру дегеніміз салыстырып зерттеу әдісі арқылы әр елдің қылмыстық назариясы мен сот практикасына зерттеу жүргізу болып табылады.

Қылмыстық кодекстері салыстырмалы зерттеу ғылымының даму барысы алдыңғы мазмұнда баяндалған заң ғылымын салыстырмалы зерттеумен негізінен бірдей болған. Заң ғылымын салыстырмалы зерттеу көзқарасын ХІХ-ғасырдың орта шенінде ең алдымен Франциялық Рене Давид ортаға қойды әрі қылмыстық кодексті зерттеуге қолданды. 1846-жылы Париж университеті «Салыстырмалы қылмыстық кодексі» лекциясын өткізді. Елдер арасында тұңғыш рет құрылған әлемдік қылмыстық заңды салыстырмалы зерттеу ұйымы халықаралық қылмыстық ғылым

бірлестігі болып саналады. Бұл бірлестікті 1889-жылы Германиялық маман Француз Вон Лист қатарлылар құрған болып, бірлестіктің басты мақсаты әлемдегі қылмыстық ғылымы мамандарының басын қосып, идея алмастыру және материалдарды зерттеу, сондай-ақ әр елдің қылмыстық заң назариясы мен амалытарын салыстыру.

Осыдан кейін, халықаралық қылмыстық заң бірлестігі қатарлы ұйымдар арт-артынан құрылды. Бұдан сырт, бірлескен мемлекеттер ұйымының қоғамды дамыту және адамгершілік қызмет өтеу Орталығы мерзімді түрде халықаралық қылмыстық заң және қылмыскерлерге жасалатын мәмілелер жөніндегі мәжілісін өткізді. 1956-жылы Франция заң ғылымын салыстырып зерттеу қоғамы «Қылмыс ғылымы және қылмыстық заңды салыстырып зерттеу назариясы» қатарлы журналдарды баспадан шығарды. Германияда Дүниежүзілік 2-ші соғыстың алдында Макс Плэнк атындағы шетел қылмыстық заңдары мен халықаралық қылмыстық заңдарды зерттеу орталығы құрылып, қылмыстық заңдарды салыстырып зерттеуге қол сала кірісті. Қылмыс мәселесі жөнінде де халықаралық істестік мәжілістері жиі ашылып, ел аралық істестік күннен күнге күшейіп келе жатыр. Арғысын айтсақ 1986-жылы тамызда Австралияның Сидней қаласында халықаралық заң ғылымын салыстырып зерттеу ұйымының 12-ші кезекті мәжілісі ашылып, қылмыстық әрекеттегі адамдардың қылмыстың жүзеге аспауы және қылмыстың үзіліс жасауы мәселесі талқыланды. Бертінгі жылдарға келгенде, қылмыстық заңдарды салыстыру халықаралық қылмыстық заң жүйесінің маңызды бір тарауына айналып, халықаралық қылмыстарға соққы беру және қылмыстардың алдын алу, қылмыстардың бір жүйелілігі, сондай-ақ қылмыстық ақпараттарды ортақ игіліктену және қылмыстарға халықаралық қуғын салу қатарлы қылмыстық кодекс көлеміндегі халықаралық істестіктердің негізіне айналды.

Қазақ даласында салыстырып зерттеу дәстүрлі үлгімен өте ерте қолданылған, ең алғашқы ғұн-сақ мемлекеттері өз дәуіріндегі күші мығым, экономикасы дамыған мемлекеттер қатарында, маңайындағы көршілес, өңірлес және тайпалас елдердің өз икемдеріне сәйкес келетін жаза түрлері мен ел басқару жолдарын қолданған, әрі кемелді заң жүйесі арқылы өз дәуіріндегі басқа елдерге де ықпал етіп отырған. Бұл жөнінде Қытай еліндегі тарихи жазба «Ханнаманың» 94-бумасы «Ғұндар жөніндегі баян» бөлімінде ғұндардың әділ түзімінің ерекшелігі жайлы былай жазылған: «халыққа маза бермесен қаруланып қарсы шабар, кеңірек ұстасаң, сабасына түсер. Кең тұсау жайлы болар, патша мен уәзір берекелессе, бейбітшілік баянды болар». «Олардың әдет заңында біреуге семсер жұмсап зақымдаған жері екі қарыстай болса, оған өлім жазасы беріледі, ұрлық істегендердің бала-шағасы мен мал-мүлкі тәркіленеді, жеңіл қылмыстыларға толарсағын шағу жазасы, ауыр қылмыстыларға өлім жазасы кесіледі». Абақтыға жабу мерзімі 10 күннен аспайды. Бұдан сырт «Тарихнама» қатарлы кітаптарда да ғұн елінің жасақтануы, атты әскерлері және соғыс арбалары жөнінде жазбаша мәліметтер болып, хан және Таң Патшалықтарының үкімет құрылымы, саясаты, әскери, заң шығару салаларына үлкен әсер көрсеткен [2].

Бұл жөнінде Қытай халық республикасындағы беделді тарихшы Сұң Шинчау мырза өзінің «Ғұн мәдениетінің шығыс, батыс хан патшалықтарына болған әсері» деген мақаласында көптеген тарихи мысалдармен дәлелдерді көрсете отырып баяндап кеткен. Қазақ сахарасында ел құрып билік жасаған түркілер және кейінгі Алтын Орда, Ақ Орда хандықтары да өздерінің ықпал күші арқылы төңерегіндегі елдердің заң-түзімдеріне ықпал етіп отырған [3]. XV-ғасырда Қазақ хандығы құрылғаннан кейін, Қасымханның қасқа жолы мен Есімханның ескі жолы, Өз тәуке ханның Жеті жарғысы сол дәуірдегі сахара ұлттарының ортақ дәстүрлі заңына айналып, неке-отбасы қатарлы азаматтық қатынастар мен кісі өлімі, барымта және

дене зақымы қатарлы қылмыстық кодексте реттелетін заңдық қатынастарды бір жайлы етудегі сахара дағдысына айналды [4].

Тіпті бұл дағдылар бертіңгі советтік республика дәуіріне дейін жалғасқан. Советтік республика дәуірінде, заңдарды салыстырып зерттеу жалпы мемлекет тұрғысынан тереңінен зерттеліп, халықаралық сахнада үлкен дүмпу қозғап, өзіндік ықпал күші болды, мұнда атын атап кетуге тиісті мамандар: Зивс.С., Л.Тилле, А. Тұманов.

Тәуелсіз Қазақстан Республикасы құрылғаннан кейін, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексін бекіту барысында дамыған елдердің озық тәжірибелері мен қол жеткізген нақты жетістіктерін мемлекеттің іс жүзіндегі жағдайына және сол кездегі тарихи ортаға негізделе отырып Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіні жарыққа шығарып, Қылмыстық кодекстің тәуелсіз Қазақстанның демократиялы, зайырлы, құқықтық, әлеуметтік мемлекет ретінде халықарлық сахнаға бой көтеруіне үлкен рөл атқарды. Сонымен, Қазақстан Республикасы Қылмыстық заң көлеміндегі халықарлық істестіктерді күшейтті. Мұнда бастысы, 1996-жылы іргесі қаланып, 2001-жылы маусымның 15-күні ресімі құрылған Шанхай ынтымақтастық ұйымы жиырмашақты жылдан бері қарай халықарада және ынтымақтастық ұйымы көлемі ішіндегі елдерді өзінің ықпалын көрсетіп, лаңкестікке қарсы тұру және өңірлік стратегиялық әскери мануер қатарлы жақтарда айтарлықтай рөлін сәулелендірді. Іргелес мемлекеттермен қылмыстық әдіяда селбесу турасындағы келісім шарттарға қол қойып, қылмыстық кодекстің қолдану аясындағы істестік көлемін кеңейтіп, ел аттаған қылмыстарға соққы беру және шетелдегі Қазақстан азаматтығындағы қылмыскерлердің елге алып келіну жағдайларын жеделдетті. «Балалардың құқық шарты», «Азаматтардың хабар-ошарсыз кетуінің алдын алу шарты» қатарлы қылмыс көлеміне саятын бір қатар халықаралық шарттарға қол қойып, ел іші және сыртындағы қылмыстарға соққы беруге белсенділік танытты.

Қытайдың сонау ертедегі заң тарихында жазылуынша заманымызға дейінгі жыл санауы бойынша 407-жылы Вей мемлекетінің уәзыры Ли Куи «Заң тәпсірі» деген кітапты жазып шыққан, бұл кітап сол кездегі әр қайсы бектіктердің заң тәжірибесінің негізінде құрастырылған болып, басқа елдердің артықшылықтарын қабылдап, мазмұны және белгіленген тармақтары жағынан кемеліне келіп, сол кездегі және қытай заң тарихына ерекше ықпал көрсеткен. Баршамызға белгілі, қытай заң тарихы жөнінен Таң патшалығы дәуірының орны бөлек, Дамыған экономика, өркендеген өндіргіш күш және шетелдермен жасалған шығыс кіріс салдарынан өз дәуіріндегі Таң патшалығы заңы дәуір легінің алдында келді. Әрі Шығыс Азиядағы көптеген мемлекеттердің заң шығару істеріне көрнекті әсерін көрсетті.

Қытай елі жөнінен алып айтқанда, заңдарды салыстырып зерттеудің нақты аяқалысы Чиң патшалығының соңғы кездерінде басталған, мұнда Чиң патшалығының (1644-1912) заң түзімдерді Бекіту уазыры шын жябынның жетекшілігімен 1902-жылдан 1905-жылға дейінгі 3 жыл ішінде құрлықтық заң жүйесіндегі Германия, Франция, Ресей, Жапония қатарлы мемлекеттердің қылмыстық кодекстерін сондай-ақ нақты қылмыстық кодексі жазылмаған Англия саксон заң жүйесіндегі Англия, Америка қатарлы мемлекеттердің қатысты қылмыстық заң жазбаларын қытай тіліне аударып, заң ғылымын салыстырып зерттеудің жүйесін қытай елінде салып берді. Қытай республикасы кезінде (1912-1949) көптеген арнаулы заң институттары құрылып, заңдарды салыстырып зерттеу туралы сабақтар өтіле бастады, 1927-жылы Ваң Шіжиенің «Конститутцияларді салыстырып зерттеу» деген кітабы, 1936-жылы Чян Дуаншыңның «Конститутцияларды салыстырып зерттеу» деген кітабы баспадан шықты. Бұл

мезгілдерде заңдарды салыстырып зерттеу алғашқы дамуларға ие болғанымен, дәуірлік шектеме, қоғамдық негіз және зерттеушілердің өзіндік көзқарасы себебінен кең көлемдегі дамуға қол жеткізе алмады. Заңдарды салыстырып зерттеудің нақты жүлгесі Қытай халық республикасы құрылғаннан кейін (1949-қазірге дейін) қалыптаса бастады, осы мезгілдегі дамушылықтарды төмендегідей үш кезеңге бөлуге болады:

1-кезең: 1949 жылдан XX-ғасырдың 60 жылдарына дейін. Бұл кезеңде қытай зерттеушілерінің шетел заңдары жөніндегі зерттеуі бастысы Советтік Одақтың заңдары мен заң назарияларын зерттеу мен үйренуді түйін ете отырып, Советтік мамандардың көптеген оқулық кітаптары мен теориялық шығармаларын аударды, осы оқулықтар сол мезгілден-ақ Қытай халық республикасының заң мектептерінің оқулық құралдаына айналды. 1950-жылдардан бастап аударылып баспадан шыққан кітаптар мен ғылыми еңбектер: А Аршибовтың «Советтік мемлекеттердің заңдары», А.Н.Евгенскийдің «Советтік мемлекет заңы», С.А Глонскийдің «Заң мен мемлекет жөніндегі теория», М.Н. Гэлиеванның «Советтік одақтың конституция құқық негіздері» қатарлы 30 түрден артық кітаптар баспадан шықты. Бұл мезгілде, қытайдың құқықтанушы мамандары бастысы Советтік одақтық құқықтану теориясын қабылдап, әлемдік басқа да мемлекеттердің құқықтану жөніндегі теория идеяларына қарсы болды және оларды шектеді.

2-кезең: XX-ғасырдың 60-жылдарынан бастап 1978-жылға дейін. 1966-жылы Қытайда 10 жылдық мәдениет зор төңкерісі басталып, ел ішіндегі былықпалық себебінен құқықтануды өз ішіне алған барлық ғылым-білім түрлері үлкен кесірге және тоқыруға бет бұрды. Алдыңғы жолға қойылған Советтік құқықтану теориялық жүйесіне түгелдей терістеу және шектеу қойылып, қытай мәдениетін жойылу қауіпіне кіріптар етті, бұл мезгіл тоқырау мезгілі деп аталып, заңдарды салыстырып зерттеу қана емес, тіпті тұтас құқықтану ғылымы өзінің даму заңдылығын жойып алды.

3-кезең: 1978-жылдан қазірге дейін. 1978-жылы Қытай халық республикасында коммунистік партияның 11-кезекті 3-жалпы мәжілісі ашылып, мемлекеттің даму стратегиясы белгіленіп, 10 жылдық мәдениет төңкерісі теріске шығарылып, ғылым саласы жаңа дамудың қарқынды беталысын ашты. Қытай құқықтану мамандары заңдарды салыстырып зерттеудің назариялық теориялар мен амалыттық практикалары жөнінен тың зерттеулер жүргізді, мамандар қытайдың реформа жасап есікті ашық ұстау, нарық экономикасын жолға қою, заң түзімді кемелдендіру, социалистік заңмен басқарылатын мемлекет құру сынды мемлекет саясатын түйін ете отырып, құрлықтық заң жүйесі мен Англо саксон заң жүйесіндегі елдердің кодекстерін және түзімдерін салыстырып зерттеп, заң шығару, заң атқару, адыла, заңдық бақылау қатарлы жақтардығы озық тәжірибелерін қабылдауға құлшына атсалсты. Шетелдердің байырғы және осы заманғы көптеген құқықтану жөніндегі кітаптарын қытай тіліне аударып баспадан шығарды, заңдарды салыстырып зерттейтін арнаулы үкіметтік және үкіметтік емес ғылыми ұйымдар құрылып, заңдарды салыстырып зерттеу жөніндегі журналдар мен басылымдар жарық көрді. Заңдарды салыстырып зерттеу институттары құрылып, арнаулы теориялық курстар ашылды. Шетелдермен болған ауыс-түйісті күшейтіп, заңдарды салыстырып зерттеу жөніндегі халықаралық жиналыстарды көптеп ұйымдастырды. Осы негізде қылмыстық кодексті салыстырып зерттеуде жаппай дамуға ие болып, көптеген халықаралық шарттарға қол қойылып, шетелге қашып кеткен мансаптылар мен басқада қылмыстыларды елге алып келіп жазалау және шетел азаматтығындағы қылмыстыларды ел ішінде жазалау сынды қылмыстық жаза көлемін жолға қойып, ел

іші экономикасының дамуы мен халықарлық беделді жоғарылатуда тың белестерден көрінді [5].

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Zhaoxing LIU, Comparative LAW, September 2013, Beijing.
- 2 Ғұндар және оның заңы жәйлі, Бәби Тоқтарұлы, Шинжяң университеті ғылыми журналы, 2011 жыл 2-сан.
- 3 Түркілердің заң-түзімдері турасында, еркін тоқты, шинжяң университеті ғылыми журналы, 2014 жыл 6-сан.
- 4 Ғұндардың мәдениеті және оның қытай мәдениетіне әсері, XINCHAO SONG, January 1994, Beijing .
- 5 Problems of the comparative criminal law, SHOUMING NI, 1987, Beijing.

Резюме

В этой статье обсуждается сравнительная история права и краткая история уголовного права с обзором событий в Казахстане и Китае.

Summary

This article discusses the a comparative history of law and a brief history of criminal law, with an overview of developments in Kazakhstan and China.

УДК: 005.96

**Нұрланқызы А.
Казахский национальный педагогический
университет им.Абая**

НАПРАВЛЕНИЯ ИЗМЕНЕНИЙ В УПРАВЛЕНИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМИ РЕСУРСАМИ

Управление человеческими ресурсами приобретает в настоящее время важное значение для повышения конкурентных преимуществ компаний, а также для обеспечения условия для гибкого реагирования на происходящие внешние изменения.

Ключевые слова: человеческие ресурсы, конкурентоспособность, мотивация персонала, развитие персонала

В современных условиях реализации стратегических программ модернизации экономики одним из важных ресурсов предприятий и организаций становятся человеческие ресурсы, то есть персонал предприятий и совокупность их знаний, навыков и отношений, которые позволяют оперативно реагировать на внешние вызовы. В развитии управления человеческими ресурсами происходят изменения, отражающие происходящие изменения во внешней среде и отражающие будущие возможности организаций в эффективной организации управления человеческими ресурсами.

Управление развитием организации играет жизненно важную роль в подготовке организации к лидерству следующего поколения. Хотя некоторые

сотрудники могут казаться потенциальными кандидатами на руководящие должности, их знания и навыки должны быть тщательно оценены. Успех в одной области управления не обязательно означает успех в качестве менеджера, который требует обучения и руководства. Однако хороший план развития управления выявит все недостатки и даст конкретные возможности для улучшения менеджера. Общий успех компаний тесно связан с эффективностью управления. Затраты времени и инвестиции в развитие хорошего управления может увеличивать выгоду для организации. Полезным является исследовать и сравнивать программы развития управления в разных странах (как выбирать и обучать менеджеров и т.д.), Делиться опытом и больше узнать о передовой практике, реализованной в других офисах.

Привлечение и удержание людей является ключевым фактором успеха. Привлечение и сохранение лучших кандидатов является одной из основных целей управления человеческими ресурсами. Чтобы достичь этого, необходимо создать «привлекательный пакет», в том числе положительную атмосферу рабочего места, гибкое рабочее время, качественную подготовку, разнообразие и т. д. Организации необходимо в полной мере выполнить это: поддержка высшего руководства, открытое общение и включение в политики и систем оценки. Наиболее важным барьером является конкуренция с другими государственными учреждениями и частным сектором. Конкретная проблема заключается в привлечении хороших кандидатов нового поколения, иногда называемых поколениями Y или Digital [1]. Из-за демографических сдвигов во многих странах в ближайшие годы на рынок труда войдут молодые люди, что приведет к увеличению конкуренции между работодателями за привлечение лучших кандидатов. Молодое поколение более совершенно в использовании социальных сетей и новых технологий. Компаниям следует рассмотреть вопрос о том, как использовать такие компетенции. У молодого поколения также могут быть разные ожидания в отношении работы и карьеры, чем в прошлом. Поэтому необходимо создать стимулирующую, гибкую и инновационную рабочую среду для привлечения нового поколения. Компаниям также необходимо будет рассмотреть их имидж в обществе, поскольку это влияет на возможность привлечения кандидатов.

Мотивация - многогранное явление в управлении человеческими ресурсами. В течение прошедших лет были разработаны многие теории мотивации. Мотивация сотрудников – представляется сложной задачей. Это требует понимания динамики развития деятельности людей и способности создавать среду, которая стимулирует мотивацию. Мотивация и компетентность имеют решающее значение для управления людьми: компетенции и навыки гарантируют, что люди могут взять на себя ответственность за организацию, а также способы мотивации, которые они хотят получать. Мотивация также рассматривается как «двигатель изменений». Необходимо взглянуть на новые способы мотивации персонала - в основном благодаря поддержке руководства, гибкости и другим преимуществам. Менеджеры могут создавать мотивирующие условия для своих сотрудников. Чтобы это произошло, необходимо использовать целый ряд инструментов - главным образом общение, анкетирования и тимбилдинга. В качестве мотивирующих инструментов могут также использоваться обзоры эффективности или собеседования с персоналом. Отсутствие возможности предоставления стимулов может стать серьезной проблемой в управлении человеческими ресурсами.

Управление изменениями связано с вопросом о том, как люди и организации могут измениться или могут быть изменены [2]. Хотя может быть невозможно или трудно изменить отношение или готовность к смене персонала, важно создать среду, которая поддерживает изменения и инновации. Создание такой культуры для

поощрения перемен приобретает серьезное значение. Охват требуемых усилий достаточно широк - от фокусирования и лидерства до эффективности и участия. Это требует времени и внимания, а также действий управления человеческих ресурсов как партнера для бизнеса. Превосходные управленческие обязательства и оценки являются положительными факторами, в то время как отсутствие навыков или отсутствие доступа управления человеческих ресурсов к высшему руководству представляет собой возможный барьер. Внедрение управления изменениями будет иметь важное значение для успешной модернизации производства товаров и услуг. Для поддержки модернизации управления человеческих ресурсов следует интегрировать в стратегию и планирование софинансирования и играть активную роль в этом процессе. Важные шаги в процессе изменения связаны с необходимостью изменения; работа над общим видением; обеспечивая ресурсы и потенциал для процесса изменений и предпринимая первые шаги в направлении общего видения.

Управление знаниями необходимо для обеспечения сохранения и поддержания важных знаний в рамках управления человеческими ресурсами. Цель состоит в том, чтобы обеспечить распространение и доступность знаний в нужном месте, в нужное время, к нужным людям (например, когда люди переезжают на новые направления работы или вводят вновь набранных сотрудников). Это требует обмена знаниями, обучения и тщательного управления. Деятельность, направленная на достижение этой цели, - это гибкое и недорогое сопоставление и мониторинг компетенций, сотрудничества и обмена знаниями. Отсутствие мотивации, общения и ресурсов являются возможными барьерами.

Рабочая среда включает физическую и социальную среду на рабочем месте. Новые технологические разработки расширяют возможности организации гибких механизмов работы, менее ограниченных по времени и месту. Удаленная работа, работа на дому и работа по гибким графикам становится возможной и более распространенной. Больше не нужно каждый день приходить на работу, и работать из дома или где-то еще. Хорошая и здоровая рабочая среда - это важный компонент «удовлетворенности работой». Это означает также, что это важный фактор привлечения и удержания персонала. Эти изменения в рабочей среде также вызывают новые проблемы, например, для менеджера, а также в отношении условий труда и внедрения надлежащих технологий. Мобильность сотрудников имеет ряд преимуществ. Во-первых, это хороший мотивационный фактор для людей, чтобы представить возможность карьерного роста. Во-вторых, мобильность помогает обеспечить гибкость персонала - сотрудники будут лучше подготовлены к тому, чтобы занимать разные должности. Это важная предпосылка для реагирования на меняющуюся среду и более эффективное решение проблем. Это особенно важно, когда меняются методы производства или если организации вынуждены сокращать персонал. Мобильность также может помочь создать сети в подразделениях компаний и дать сотрудникам лучшее понимание общих проблем их компаний. Чтобы повысить мобильность, требуется приверженность высшего руководства и меньшая бюрократия, а также делегирование задач и обязанностей. Для повышения мобильности требуется четкая стратегия и вознаграждение. При этом повышенная рабочая нагрузка и культурная оппозиция являются возможными препятствиями.

Обучение и повышение квалификации включают в себя широкий спектр средств и мероприятий, включая официальное и неформальное обучение, ротацию рабочих мест, традиционные курсы и тренинги, внутреннюю и внешнюю подготовку, сотрудничество с университетами, составление карт компетенций (личные) планы обучения (планы развития), специальное (вводное) обучение для вновь принятых на работу людей, наставничество и использование новых организаций или технологий в

обучении, таких как дистанционное обучение. Еще одна важная проблема заключается в вопросе о стоимости и преимуществах обучения и методах оценки результатов учебных мероприятий. Важность обучения подчеркивается растущим разрывом между существующими компетенциями и навыками, а также теми компетенциями и навыками, которые необходимы для решения будущих задач и обеспечения успешной модернизации бизнес процессов. Структура навыков и возможностей начинается с анализа пробелов и описания того, как преодолеть разрыв. Недостаток ресурсов является серьезным препятствием. Чтобы постоянно обновлять компетенции сотрудников, необходимо регулярно их оценивать и обучать. Это иногда называют управлением компетенциями, а также планами развития. Ключевой вопрос заключается в том, что руководство регулярно систематически оценивает навыки и знания сотрудников и отслеживает это. E-Learning предлагает возможности обучения, которые менее ограничены пространством и временем и которые могут использоваться как для общего обучения, так и для более конкретных целей или для конкретных групп персонала для обучения в организации.

Рассмотренные изменения в развитии управления человеческими ресурсами, а также положительные практики из деятельности зарубежных компаний должны анализироваться и учитываться в управлении и организации стратегического менеджмента человеческих ресурсов на отечественных предприятиях.

Список литературы:

- 1 Vosburgh, R.M. The Evolution of HR: Developing HR as an Internal 2007 Consulting organisation. Human Resource Planning Vol. 30 Nbr. 3, July 2007, pp 11-23.
- 2 Caluwé, L., H. Vermaak, *Leren veranderen een handbook voor de veranderkundige (Learning how to change, a handbook for the change agent)*, 2006

Түйіндеме

Қазіргі кезде компаниялардың бәсекеге қабілеттіліктерін арттыруда басқарудың адамдық ресурстары негізгі басты мақсат ретінде қарастырылады және орын алған ішкі өзгерістердің реттеуге үлесін тигізеді.

Summary

Human resources management is now becoming important for enhancing the competitive advantages of companies, as well as for providing the conditions for a flexible response to the ongoing external changes.

Оразалин О.Н.
Д.А. Қонаев атындағы
Еуразиялық Заң Академиясының
магистранты
Ғылыми жетекші:
з.ғ.к., доцент Ильясова Б.К

ҚҰҚЫҚТЫҢ ҚАЙНАР КӨЗІ: ТҮСІНГІ ЖӘНЕ ТЕОРИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Құқықтың қайнар көзі – заң нормаларын бекітудің сыртқы көрінісі. Заң нормаларының қалыптасуы мемлекет тарапынан қамтамасыз етіледі, нормативтік құқықтық актілерді қабылдау арқылы және басқа жағдайларда, мемлекет құқықтық норма сипатын санкциялау арқылы түсіндіреді.

Кілт сөздер: Құқықтың қайнар көздері, нормативті құқықтық акт, құқықтық әдет-ғұрып, сот прецеденті т.б.

«Құқықтың қайнар көзі» туралы сөз болғанда, оның пайда болуы мен әрекеті туралы факторларға көңіл аударылады. Сол арқылы нормативтік белгілердің өмірге келудегі негізгі процестерін және мемлекет белгілеген бәріне бірдей тәртіп жолын түсіндіруге болады. Қысқаша айтқанда «құқықтың қайнар көздері» заңды істерді шешудегі тәжірибеден нені басшылыққа алатынымызды анықтауға қажет. Бұл заң нормаларын бекітудің сыртқы көрінісі, нысаны әдісі.

Қазақ халқының әдет-ғұрып құқығы, басқа халықтардың құқығы секілді, үстем таптың еркін білдіретін, мемлекеттік билік рұқсат еткен және қоғамдық қатынастар мен тәртіпті қолдау үшін мәжбүрлі түрде іске асырылатын үстем таптың мүддесіне тиімді заңнамалық ғұрыптардың жиынтығы ретінде саналады. Қазақ әдет-ғұрып құқықтарын патриархальдық-феодалдық қатынастарды сақтау үшін, хандар, сұлтандар, билер және феодалдық-рулық ақсүйектердің басқа да өкілдері бекіткен және қолдануға рұқсат берілген [1].

Қазақ құқығында қылмыстық құқық пен басқа да (азаматтық) құқықтарды айырып қарауға болмайды, себебі, қазақтың әдет-ғұрып құқығы, басқа барлық халықтардағы сияқты, ежелден келе жатқан құқық бастауының барлық салаларының бірегей негізі – қайнар көзі болып есептеледі.

Қазақтың әдет-ғұрып нормаларының қайнар көздерінің біріне, шариғат заңдарын жатқызғанды дұрыс деп есептеймін. Себебі, XV ғасырдың орта шенінде, қазақтың рулары мен тайпаларында ислам діні тарай бастады және сол дінге сенетіндерге табиғи ықпал етті, яғни, қазақтың әдет-ғұрып нормалары оның кейбір мазмұндарын қабылдауға тура келді. Сондықтан, құранда: (Ей момындар! Кісі өлтіргендерден қан қарызын алу сендерге парыз етіледі: азамат үшін азамат, құл үшін құл, әйел үшін әйел өлтіріп қан қарызы алынады) делінген және ислам діні заңының ықпалы, неке жағынан да бейнеленеді. Сондықтан, біздің ойымызша, Тәуке ханның «Жеті жарғысында» «Бір еркектің төрт әйел алуына болады» деген және ондағы кісінің өкімі туралы қанға-қан, жанға-жан қағидалары да ислам дінінің ықпалы деп тұжырымдауға болады [2, 192 б.].

Қазақтың әдет-ғұрып құқығының жиынтығы – қондырманың идеологиялық бөлімінің бір нысаны ретінде патриархальдық-рулық қатынастардың біршама қалдықтарын сақтай отырып, қазақтың феодалдық қоғамының базисінің өз болмысына сәйкес құқықтық көзқарастар мен құқықтық мекемелерді туғызды. Феодалдық мемлекетке байланысты әдет-ғұрып құқығы да

мәні жағынан, соған байланысты дамыды. Мысалы, патриархальдық-рулық қатынастарға тән әдет-ғұрып: қанды кек, құн төлеу, барымта, қалың мал беру, көп әйел алу, қызды алып қашу т.б. әдет-ғұрып құқығының нормасына кіргенін айтсақ жеткілікті сияқты.

Біздің елімізде қолданылып жүрген заңдардың ең қажеттілігі және құқықтың қайнар көздерінің бірі ретінде қарастыратын болсақ, нормативтік-құқықтық акт-қазіргі мемлекеттердің негізгі деректердің бірі. Онда көптеген жеке адам туралы маңызды көзқарастар оның мүдделері, қоғамдық қатынастардың қажеттіліктері көрсетіледі. Басқа құқық жүйелері (құқықтық дәстүрлер, соттық және әкімшілік прецеденттер) жалпы реттеушілік маңыздылыққа ие емес. Олар жекеленген, көмекші, не қоғамдық қатынастарды реттеудегі толықтырушы рөлдерінде болды.

Нормативтік-құқықтық актілерде көпшіліктің және жеке адамның мүдделерін қорғайтын құқық нормалары бекітіледі және оларды нақтылы экономикалық, әлеументтік, ұлттық және осы тарихи кезеңдердегі халықаралық жағдайларда байланысты үйлестіреді.

Дүние жүзілік заң ғалымдары құқық нормаларының мазмұндарынан бөлмей қарайды. Заңды нормалардың әдет-ғұрыпта, прецеденте, сот ісінде көрінуі, казуальдық, не барлық уақытта белгілі сипатта болмайды. Сондықтан, заңды нормалар көрсетілген нысанда, жалпы және жеткілікті түрдегі белгілі көрінуді іске асыра алмайды.

Жалпылама нормативті реттеуге эволюциялық жолмен іске асырылуда. Алғашқыда нормативтік реттеу, қоғам өміріндегі тек қана, тікелей мемлекеттік биліктің мүддесіне тиісті болды. Жекеше мүліктік және отбасылық қатынастар, көп уақыт бойында әдет-ғұрып құқығымен сот жұмысының ықпалдарында болды. Уақыт өткен сайын нормативтік-құқықтық реттеу өзіне қоғам өмірінің басқа аяларын бағындыра отырып, кеңейе түсті және қоғамдық қатынастарды реттеудегі ең алдыңғы құқықтық нысанға айналады [3, 12-14 б.].

Нормативтік - құқықтық актілер құзыреті бар мемлекеттік органдардың құқықтық-шығармашылық жұмыстарының нәтижесінде ие болмаса, бүкілхалықтық ерік білдіру арқылы (референдуммен) құралады. Құқықтық шығармашылық жұмыс дегеніміз, құқық нормаларын шығаратын, сонымен бірге оларды жетілдіріп, ескірген құқық нормаларының пайдалануын тоқтатып мемлекеттік органдардың қызметі.

Құқықтық шығармашылық - нормативтік-құқықтық актілерді дайындауға және жетілдіруге арналған қызмет. Оның негізгі екі түрі бар: тікелей құқықтық шығармашылық және жанама түрдегі (мемлекеттік) құқықтық шығармашылық.

Тікелей құқықтық шығармашылық - референдумды өткізу кезінде іске асырылады, яғни конституция негізінде мемлекеттік билікпен ұсынылған нормативтік-құқықтық актілер қабылданады не қабылданбайды.

Мемлекеттік құқықтық шығармашылық заң мен белгіленген тәртіпке сай, құқық нормаларын өзгерту не жоюмен көрінеді. Оған мемлекет санкция берген қоғамдық ұйымдардың нормаларды шығару туралы шығармашылық жұмыстары жатады. Мұнда, қоғамдық ұйымдардың шығаратын құқықтық нормалары, мемлекет қорғайтын қасиеті бар нормаларға айналады.

Нормативтік - құқықтық актілерде тек құқық нормалары болады, яғни жалпы сипаттағы мемлекеттік міндеттілікке не тәртіптер. Сондықтан, нормативтік - құқықтық актілерді жекелеген құқықтық актілерден айыра білу қажет. Жеке құқықтық актілер өз әрекеттін құқықтық реттеу аясындағы белгілі құқық субъектілеріне бағыттайды. Ол бірақ рет пайдалануға арналған яғни жекеленген адамдарға арналып, белгілі құқықты не міндетті іске асырғаннан кейін, өз әрекетін тоқтатады.

Жекеленген құқықтық актілер, жалпы құқықтық нормалардың ұйғарымын іске асыруға маңызды және қажетті құрал. Олар міндетті мемлекеттік сипатта болады, оларды қамтамасыз ету, құзыретті бар, мемлекеттік органдар арқылы жүргізіледі (сотпен, арбитражбен, мэрлермен).

Нормативтік - құқықтық актіні, құқықтану нысанымен не болмаса, біздің құқықтық біліміміздің деректерінен айыра біліуіміз қажет. Бұл құқық нормалары туралы мәлімдемелерді әр түрлі заңдар жинағынан, тарихи құқықтық ескерткіштерден, кәсіби заңгерлердің еңбегінен аламыз.

Нормативтік - құқықтық актілер, ресми түрде мемлекеттік құжат ретінде дайындалады, олардың міндетті түрдегі ерекше белгілері бар: актінің аты (заң, жарлық, қаулы), қабылдаған органның аты (Парламент, Президент, Үкімет, Жергілікті билік органдар).

Нормативтік актілерде құқық нормалары белгілі құрылымдарына байланысты бірігеді: тарау, бөлім, боп (мысалы, азаматтық кодексте: бөлім Міндеттілік құқығы, тарау Міндетті органдау, боп міндеттілікті жедел түрде орындау (атқару)).

Қазақстан Республикасында жаңа заң қабылданды, оның аты «Нормативтік-құқықтық актілері туралы». Осы заңның қолдану саласы өте кең.

Заң актілері мен өзге де нормативтік - құқықтық актілерді әзірлеу мен қабылдау, күшіне енгізу, өзгерту, толықтыру, олардың қолданылуын тоқтату немесе тоқтата тұру, оларды жариялау ерекшеліктері олардың деңгейіне сәйкес, нормативтік - құқықтық актілер қабылдайтын мемлекеттік органдардың қызметін реттейтін заң актілерімен, соның ішінде олар туралы ережелерімен және олардың регламенттерімен, басқа да нормативтік-құқықтық актілерімен айқындалады.

Қазақстан Республикасында нормативтік құқықтық актілердің негізгі түрлеріне мыналар жатады:

1. Конституция, конституциялық заңдар, кодекстер, заңдар;
2. Қазақстан Республикасы Президентінің Конституциялық заң күші бар жарлықтары, Қазақстан Республикасы Президентінің өзге де нормативтік құқықтық жарлықтары ;
3. Қазақстан Республикасының Парламенті мен оның палаталарының нормативтік қаулылары;
4. Қазақстан Республикасы Үкіметінің нормативтік қаулылары болады;
5. Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің, Жоғарғы Сотының және Қазақстан Республикасы орталық сайлау комиссиясының нормативтік қаулылары;
6. Қазақстан Республикасының министрлері мен өзге де орталық мемлекеттік органдар басшыларының нормативтік бұйрықтары;
7. Мемлекеттік комитеттердің нормативтік қаулылары, өзге де орталық мемлекеттік органдардың нормативтік қаулылары;
8. Мәслихаттардың, әкімдердің нормативтік құқықтық шешімдері [4, 258 б.].

Заң - мемлекеттің ең басты және айрықша нормативтік-құқықтық актісі. Ол қоғамның ең маңызды жақтарын және мемлекет өмірін реттейтін құқықтардың жиынтығы. Заңның түсінігін ерекше заң жолымен мемлекеттің жоғары өкілеттік органымен қабылдайтын нормативтік - құқықтық актіден бастайық. Ол ең жоғары заңдылық күшке не және еліміздегі халықтардың мүделеріне, қажеттіліктеріне сай, маңызды, қоғамдық қатынастарды реттейді.

Әдебиеттер тізімі

1 Зиманов С.З. Древний мир права казахов и его истоки // Древний мир права казахов. В 10 т. – Алматы: Жеті жарғы, 2004. – Т. 1.

2 Кенжалиев З. Көшпелі қазақ қоғамындағы дәстүрлі құқықтық мәдениет. – Алматы: Жеті жарғы, 1997. – 192 б.

3 Мамедсупиев Т. Правовая природа нормативных постановлений Верховного суда Республики Казахстан // Фемида. - 2006. - №4. - С. 12. -14

4 Сапарғалиев Ғ.С. Қазақстан Республикасының Конституциялық құқығы. - Алматы, Жеті Жарғы, 1998. – 258 б.

Резюме

Источник права - внешняя форма выражения и закрепления норм права. Формирование норм права (правотворчество) может осуществляться государством путём принятия нормативных правовых актов, в других случаях государство придаёт правилу характер правовой нормы путём санкционирования.

Summary

Source of law - an external form of expression and fixing of rules of law. Formation of rules of law (law-making) can be carried out by the state by adoption of regulations, in other cases the state gives to the rule the nature of precept of law by authorization.

ОӘЖ:340.141(574)

Орманбеков Е.С.
Д.А Қонаев атындағы Еуразиялық Заң
академиясының 2 курс магистранты
з.ғ.д., профессор, Ж.С. Әлдибеков

ДӘСТҮРЛІ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНЫҢ РУХАНИ – ҚҰҚЫҚТЫҚ ДАМУЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Дәстүрлі қоғамда қазақ даласын жайлаған мыңғыраған мал отарлары мен табындары көшпелі өркениеттің негізгі материалдық байлығы, өндіріс пен соғыстың құралы, күнделікті көшіп – қонудың және азық – түлік өндірісінің басты қайнар көзі болумен қатар, көшпелі мал шаруашылығының жүйесі қазақтардың рухани – моральдық өмірінің мәнін, маңызын әрі сипатын да анықтады.

Кілт сөздер: Көші – қон, Қасым хан, Есім хан, Мүлік заңы, Қылмыс заңы, Әскери заң, Елшілік жоралары, Жұртшылық заңы, Ислам, Шариат, Қазақ ұқығы, Жарлық, Шешім, Кесім, Бітім, Ережелер.

Мәселен, ежелден қалыптасқан дәстүр бойынша қазақ ауылдарының азаматтары бір – бірімен кездескен кезде: «Мал – жан аманба?»- деп сәлемдесетін болған. Бұл дәстүр осы уақытқа дейін сақталып, дәстүр сабақтастығы сақталып келеді. Қазақ халқының аса бай ауыз әдебиетінде зерделенген бата беру, лағнет айту, мақал – мәтелдер, халық әндері, эпостық жырлар халымыздың рухани – құқықтық мәдениетінің негізгі мазмұнын құрады, яғни өткен кезеңдегі оның қоғамдық және құқықтық санасының айнасы іспеттес болды. Мәселен, қазақтардың алғыс сезімге байланысты тілек – пікірлері мынандай қанатты сөздермен өрнектелді: «Бай бол, төрт

түлікке сай бол», А, құдайым оңдасын, оңдағанның белгісі мың саулығың қоздасын, сексен інген боталап, сегіз келін қомдасын». Көші – қон керуені алыс жолға қозғалып, бір – бірімен кездескен кезде: «Көш көлікті болсын», мал сауыны кезінде: «Сауар көбейсін», қойды басқа да түлік малдарды қырқу науқаны кезінде: «Қырқар көбейсін», бақпашылар өрісте кездескен уақытта: «Бағар көбейсін», суат басында: «Суарар көбейсін», - деген сияқты т.б. игі – тілектерді айтатын болған.

Қазақ қоғамының саяси жүйесін біріктіретін басты тұлға – мемлекеттің негізгі белгісі – билік пен бағыныштылыққа негізделген заңдық жүйенің болуы және сол заңды орындайтын мемлекеттік тұтас жүйесінің жасалуы. Әр елдің өзіне лайық заңы мен басқару үрдісі бар. Мұндай заң мен өзіне тән басқару жүйесі біздің халқымызда да ертеден қалыптасқан. Қазақ заңының бір ерекшелігі – тек әділдік пен дін жолын ұстанумен бірге сөз өнерін: шешендік, тапқырлық, айтқыштық өнерді де жоғары бағалап, оған жүгінетін болған. Соған лайық әділ билердің өзін де сөзін де қадір тұтып, олардың есімін аузынан тастамаған.

Қазақ мемлекетінің және оның әділет, әдет – ғұрып заңдарының тарихында «Қасым ханның қасқа жолы» деп аталатын заң ережелерінің орны ерекше. Өзінің мазмұны бойынша бұл заңның түбегейлі идеясы ежелгі әскери демократия арнасына барып тіреледі [1,542б.]) Қазақ хандығы заңдарының түп – төркіні қазақ халқында ұрпақтан – ұрпаққа жалғасып келген әдет – ғұрыптық ережелерден шықты. Бұл ғұрыптық – әдеттік ережелер ел салтына сіңген, халық бұхарасына түсінікті заң болды. Осы тұрғыдан «Қасым ханның қасқа жолы» бес тараудан тұрады. Олар мыналар:

1. Мүлік заңы (мұнда жер, мал – мүлік, дауының ережелері қамтылған);
2. Қылмыс заңы (кісі өлтіру, ел шабу, мал талау, ұрлық – қарлық);
3. Әскери заң (қосын құру, аламан міндеті, қара қазан, ердің құны, тұлпар ат);
4. Елшілік жоралары (майталмандық, шешендік, халықаралық қатынастарда сыпайылық, әдептілік, мәмілегерлік жұмыстар);
5. Жұртшылық заңы (ас, той, ел басқару, әдет – салт дәстүрлерді, дін тағы да басқа елішіндегі түрлі жағдайларды шешуші осы заң арқылы тексеріледі [1,542 б.]. Қысқаша түйіндейтін болсақ, «Қасым ханның қасқа жолын» жарғы деп атау алған қазақ халқының алғашқы ата заңы болды. Бұл заңды қазақтың үш жүзі – үш хандығы арасындағы (ұлы жүз, орта жүз, кіші жүз) дипломатиялық сыртқы, ішкі, әскери, әлеуметтік қарым – қатынастарды құқықтық негізде анықтап берген аса маңызды ережелердің жиынтығы ретінде қарастыра отырып, оны қазақ мемлекетінің іргесін бекітіп, оның нығайып, қалыптасуына зор үлес қосқан заңдар жинағы деп қарауымыз керек.

«Есім ханның ескі жолы» аталатын заңдар жинағын – жаңа жарғы ретінде шығарған Есім ханның көздеген мақсаты негізінен идеологиялық мақсат- Ислам (мұсылман) дінін орнықтыру үшін қабылданған деп түйіндеуге болады. Бұған дейін қазақ арасында аралас – кұралас өмір сүріп келген мұсылмандық пен тәңір сенімінің ара – жігін айырып, оны басты саясат құралына айналдырмақшы болды. Есім ханның заңының бір ерекшелігі – бұрынғы «Қасым ханның қасқа жолында» жоқ құн туралы заңды тұңғыш рет енгізуі болса, екіншіден қазақ халқының өз ішінде қан тазалығын сақтау принципі алғаш рет құқықтық тұрғыдан негіздеп, жеті атаға дейінгі деңгейде қыз беріп, қыз алыспау туралы қатаң ереже – дәстүрді қалыптастырғанын айтуға болады. Ел аузында сақталған деректерге қарағанда, Есім хан тұсында «Қасқа жолға» қосылған жаңалық: «хан болсын, ханға лайық заң болсын», «батыр болсын, жорық жолы мақұл болсын», «абыз болсын, абыз сайлау парыз болсын», «би болсын, би түсетін үй болсын» деген ережелер екен [2,319б.]. Бұл тұжырымдар сол дәуірдегі

қазақ мемлекеті құрылысының саяси – әкімшілік, әскери, рухани және сот сипатындағы төрт тұғыры екендігін байқатады.

Сонымен қарастырылып отырған кезеңдегі қазақ заңдарының өзіне тән басты ерекшелігі – оның тілі тұжырымды, есте сақтауға ыңғайлы, ұйқасты, өрнекті шешен сөздермен құрастырылуында. Мысалы, «Әділ билік – алтын таразы», «қара қылды қақ жару», «тура биде туған жоқ», «жетпеген билік жеті ұлықтың есігін ашады», «батыр – айғақ, балуан – куә», «сорғалаған қан, сойдақтаған із», «ер өлтіріп, өріс бұзу», «ел шауып, мал талау», «табандап тұрып, тап шығу», «бата тимесе қате тию», «қысасқа қан, оқысқа құн», «жазыққа жаза, айыпқа әнжі», «ханға хандық, биге билік», «мойнына қосақ, көтіне тіркеу», «семсер астында серт жүрмейді», «иілген басты қылыш кеспейді», «алдыңа келсе атаңның ұнын кеш» т.б. Бұлар қазіргі кезде де мақал – мәтелдер түрінде ел арасында сақталып келеді.

Бастапқы кезеңде ұзақ уақыт бойы ауыздан – ауызға, ұрпақтан – ұрпаққа сөз күдіреті арқылы беріліп келген әдет – ғұрып ережелері мен қағидалары мемлекет тарапынан ресімделіп, бекітіліп, толықтырылып әрі жетілдіріліп дәстүрлі қазақ қоғамына ортақ, жалпыға міндетті заң ретінде қалыптасты. Сондықтан кеңес дәуіріндегі біратар зерттеушілердің қазақтың әдет – ғұрып құқығын ерекше таптық тұрғыдан сипаттап, оны тек үстем таптардың мүддесін көздеп, басқа әлеуметтік таптарды қанаудың құралы болды деген кереғар пікірлерімен келісуге болмайды.

Қазіргі дүниеде өзінің ұлттық заңы болмаған, ұлттық құқығының тарихы болмаған бірде – бір мемлекет жоқ. Ұзақ әрі бай тарихы бар қазақ мемлекеттігі де өзінің ұлттық құқығы бар, заңы бар мемлекет. Қазақ халқы құқығының тарихы ұзақ әрі күрделі. Біріншіден, жазба әдебиеттер шамалы, бытыраңқы болғандықтан, оның үстіне ол деректердің дені басқа тілдерде жазылғаны және басқа елдердің мұрағаттарында сақталғандығы. Екіншіден, қазақ құқығының шығу, жетілу және даму тарихы өзгерістерге толы болды.

Бірінші: қазақ құқығының (заңының) шығуы. Қазақ құқығының даму тарихын қозғағанда, ең алдымен қазақ халқының құрамына кіретін, қазақ даласында өмір кешкен байырғы этностарды (тайпаларды) анықтау қажеттігі туындайды. Осы тұрғыдан қазақ халқының негізгі құрамын төмендегі ежелгі әрі іргелі тайпалардың болғанын тарихи фактілер растайды, атап айтқанда олар: сақтар, сарматтар, ғұндар, тохарлар, қыпшақтар болды. Қазіргі қазақ халқы солардың заңды мұпагері, сондықтан сол этностардың өздері жасаған төл тарихының кезеңдері мен географиялық аймақтарында дүниеге әкелген мол мазмұнды заңдарынан, туын желбіреткен мемлекеттерінен, өзіндік мол мәдениеттерінен қазақ халқы өз еншісі алуға хақылы.

Екінші: қазақ құқығының (заңының) бастауы. Егер де бабалар тарихына тереңдеп үңілсек Үйсін, Ғұн тайпалары тарих сахнасына шыққанда мемлекеттіліктің барлық белгі – нышандарын бойына топтастырған құрылым болғанын пайымдаймыз. Өйткені, оларда мемлекеттің негізгі нышаны болып саналатын өзіндік ерекшелігі – құқық жүйесі қалыптасқан. Өкінішке орай, бұл жөнінде қазақ тарихнамасында ашық мәліметтер аз. Осы тұрғыдан Қытай деректеріне сүйенсек, ол былай деп сыр шертеді: «Сиунның заңы бойынша (ғұндарды айтады – Е.О.) қанжар немесе пышақ алып адамды өлімші етіп жаралағандар өлім жазасына кесіледі, ұрлық жасаушының мал – мүлігі түгел тәркіленеді, жеңіл қылмыс жасағандардың беті тілініп, ауыр қылмыс жасағандарды жазалау он күннен әріге созылмайды. Жалпы алғанда мемлекетте мұндай қылмыспен қамауға алынатын күнәлілер онша көп болмайды [3,25 б.]. Түркі дәуірінде, Бумын қаған тұсында түркі жұртының іргесін берік ұстау үшін өзіне өзіне дейінгі заңдар електен өткізіліп, жарамдысы қалдырылып, қоғам дамуына жауап бермейтіндері ысырылып тасталып, белгілі реформалауды бастан кешкен. Мәселен,

Қытайдың Жыу кітабында олардың заңы сараланып көрсетіледі. Қылмыстық заңдар бойынша бүлікшілік, опасыздық, кісі өлтіру, біреудің әйелін зорлау, сәйгүлік ат ұрлау – өлім жазасымен жазаланады. Ал денеің басқа бір мүшесін зақымдаса, онда жылқы төлененді, ат немесе басқа да зат ұрлаушы сол ұрлығының құнын он есе етіп қайтарады [4,31 -35 бб.]. Байыптап қарасақ, жоғарыдағы Ғұндар мен Түркілердің заңдары бір – бірінен онша алшақ кетпейтін сияқты. Бұдан шығатын түйін – бұл заңдардың түп төркінінің бірлігін аңғартады.

Одан әрі Қазақ Елінде заң түзу қызметі Қасым ханның, Есім ханның және Тәуке ханның тұсында өз жалғасын табады. Олардың қазақ мемлекетінің іргесін нығайтуда ерекше рөл атқарған ірі мемлекет қайраткерлері екендігі белгілі. Соның айғағы, олардың өзіне дейінгі заң – жарғыны бір жүйеге түсіріп, уақыт талабына сай бейімдеп, жаңа серпін, бағыт беруінде еді.

Қазақ құқығының тарихи нұсқалары мен үлгілеріне байыппен үңілетін болсақ, оның мынандай басым нысандарын кездестіруге болады.

1. Жарлық. Жарлық саяси – әлеуметтік жоғарғы буынында отырған немесе мемлекет билігін өз қолына ұстаған билеушінің қоғамды басқаруды іске асыру үшін шығарған бұйрығы. Өткен тарихымызда Үйсін мемлекетінің билеушісі Сеңгіле Күнбидің: «өріске оймақ қосылмасын, табынға тұяқ қосылмасын» [5,992 б.]. деп бүкіл елге жарлық шығарды. Жарлықты жұрт орындайды.

2. Шешім. Шешім қазақ тарихында елдің бірлігі мен жердің тұтастығына байланысты болған маңызды, келелі істерді, хандық кеңестің, билер кеңесінің талқысына салып шешіп келген. Мәселен, Түрік қағандығы кезінде қаған билігінде отырған Алып қаған ел билеудің үрдісінен шыға алмағанда, ел ақылмандары кеңесе келіп, төрт қағанның ішіндегі сұңғыласы Ирүк қаған, билікке соның отырғаны мақұл [6, 1026.]. деп шешім шығарғаны дәлел. Шешімді жұрт мойындайды.

3. Кесім. Кесім дәстүрлі қазақ қоғамының көшпелі өмірінде, қазақ даласын ғасырлар бойына толғандырып келген іргелі әрі көкейкесті мәселелердің жетерлік болғандығынан хабардар етеді. Сондай – ақ, олардың туындау себебі де, шешілу жолдары да жауапты болған. Оған қатаң кесім шығарылған.

4. Бітім. Бітім қазақ қоғамының саяси – әлеуметтік өміріндегі дені басым саласы, яғни азаматтық істер. Мұндай істер жарастыру, татуластыру (салауат – Е.О.) тұрғысынан қарастырылады да, оған бидің бітімі шығарылады. Бітімге жұрт жүгінеді. Демек, қазақ құқығының басым нысандары болған жарлық, шешім, кесім және бітімдердің қазақ әдет – ғұрып құқығының тарихы мен теориясынан алатын орны ерекше деп тұжырымдауға болады.

5. Қазақ құқығының ұғымы жөнінде. Қолда бар деректерді сараптай қарағанда, тарихта кездесетін қазақ заңдарының қай – қайсы да этностардың, ұлыстардың саяси билігімен әрі бірлігімен тығыз байланысты болған. Әдет – ғұрыптар мен әдеттік – құқықтық нормалар үшін ортақ ұғымдар мен терминдер: «ескі әдет», «ата – баба салты» т.б. ұғымдар қолданылады. Сонымен қатар нормалардың маңызын, мазмұнын айқындау қажет болғанда да "«жора», «жарғы», «жол», «бітім» сияқты терминдер қолданылды. Бірақ, «жарғы» термині ғана өзге ұғымдармен байланыстырылмайтын. Өйткені, «жарғы» ұғымы мемлекеттегі билік органдары мақұлдаған немесе бекіткен нормалардың жоғарыдағы нысандары есебінде болғандықтан деп тұжырым жасауға болады.

Қазақ – әдет ғұрып құқығының кейінгі ұғымдарының бірі – «Ережелер» болды. Ережелер қазақ қоғамында халқымыздың Ресей империясының қол астына бодандық жағдайда толық өтуімен байланысты ХІХ ғасырдың ортасында пайда болды.

Қарастырылып отырған кезеңдегі ислам дінінің жол – жосығы бойынша қалыптасқан, дәстүрлі қазақ қоғамындағы құқықтық бастаулардың бірі – шариат болды. Бірақ, қазақ қоғамының көшпенді шаруашылығының ерекшелігіне байланысты мұнда шариат түгелдей қолданылған жоқ. Негізінен шариат (мұсылмандық заңдар) Қазақ Елінің отырықшы аудандарында кеңінен қолданылды., ал көшпелі елді мекендерде (Дешті Қыпшақ даласында) шариаттың қолдану аясы шағын болды.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Марғұлан Ә. Қасым ханның қасқа жолы. //Қазақстан Энциклопедиясы, - 6 т. – 542 б.
- 2 Мыңжан Н. Қазақтың қысқаша тарихы. – Алматы, 1994, - 319 б.
- 3 Гаузун патшаның тағлыматтары. – Пекин, - 1986. – 269 т. – 25 б.
- 4 Жоңғарды тыныштандырудың жалпы жобасы. – Пекин, 1987.- 9т. 31-356 б.
- 5 Бон Гу. Ханнама. Қытай кітап департаменті баспасы.–Пекин, 1997. 992б.
- 6 Чай Хон Син. Тан дәуіріндегі тоғыз сан қаңлылар және түркі мәдениеті. – Пекин: Қытай кітап департаменті баспасы, 1998, - 102 б.

Резюме

В статье анализируются роль и значение законов Касым хана и Есим хана в духовно – правовом развитии традиционного казахского общества.

Summary

In the article a role and value of laws are analysed Касым of khan and Есим of khan in spiritually - legal development of traditional Kazakh society.

УДК: 347.734(574)

Өмірзақ С.Қ.
магистрант группы ЮМ-16 РО-2
Евразийской Юридической
Академии имени Д.А.Кунаева
Научный руководитель:
к.ю.н., доцент
Мауленова Б.Н.

ПРАВОВОЙ СТАТУС НАЦИОНАЛЬНОГО БАНКА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В настоящее время банковская система одна из важнейших неотъемлемых структур рыночной экономики. Она не только регулирует денежное обращение в стране, но и является механизмом межотраслевого и межрегионального перераспределения денежного капитала, также является ключевым элементом расчетного и платежного механизмов хозяйственной системы страны.

Ключевые слова: Национальный банк; банковская система; юридические лица; правовой статус; история развития.

Республика Казахстан имеет двухуровневую банковскую систему. Первый уровень банковской системы принадлежит Национальному Банку Республики Казахстан являющимся центральным банком, главное звено банковской системы государство. Второй уровень банковской системы принадлежит универсальным коммерческим банкам, которые имеют право и обладают лицензией на совершение каких-либо банковских операций.

Нельзя не отметить историю банковской системы Республики Казахстан. Во времена советской власти Казахстан не имел своей банковской системы, так как на территории республики функционировали филиалы и отделения централизованной кредитной системы СССР и дореволюционной России. Однако, в дальнейшем появилось новая система банков, которая породила выпуск несогласованных нормативных документов, чрезмерно большую нагрузку на отделения, рост управленческого аппарата. Это потребовало принятия дополнительных мер по устранению негативных сторон, получившего название – второй этап банковской реформы.

В результате этого Верховным Советом Республики Казахстан впервые были приняты два важнейших документа – Закона «О банках и банковской деятельности в Казахской ССР» от 7 декабря 1990г. и постановление Верховного Совета Казахской ССР от 20 июня 1991г. «Об Уставе Национального Государственного банка Казахской ССР». Национальный Государственный банк перешел в собственность республики и стал Центральным банком[1].

Законом Республики Казахстан от 13 апреля 1993г. «О Национальном Банке Республики Казахстан» Национальный Банк Казахской ССР переименован в Национальный Банк Республики Казахстан[1]. Таким образом, в соответствии с Конституцией Республики Казахстан впервые в истории создана самостоятельная банковская система. В законе заострено внимание на независимости Национального Банка от распорядительных и исполнительных органов власти, его подотчетности только Президенту Республики Казахстан.

История свидетельствует, что Республика Казахстан является молодым независимым государством, поэтому присутствуют различные проблемы в этапе развития банковской системы государства, одной из главных проблем представляет собой правовое положение Национального банка Республики Казахстан.

Проблема совершенствование правового статуса Национального Банка исследуется авторами-юристами Ажихановым С.О. «Правовые основы функционирования банковской системы Республики Казахстан», Азимбаевой М.А. «Конституционно – правовые основы банковской деятельности в Республике Казахстан», Жусуповым А.Д. «Конституционное и финансово-правовое регулирование банковской деятельности в Казахстане», Етекбаевой Б.Н. «Организационно-правовые основы банковской системы Республики Казахстан», Жайляубаевой Р.Т. «Конституционно-правовые основы деятельности Национального Банка Республики Казахстан в условиях рынка».

Характерной чертой правового положения Национального Банка РК является то, что он представляет Правительство, и в то же время формально независим от него. В связи с этим мы анализируем действующее законодательство по вопросам взаимодействия его с другими органами государственной власти в целях подтверждения и дополнительного аргументирования вывода о роли и месте Национального Банка в государственной системе.

Ключом к успеху для решения проблемы, касающейся правового положения, является заимствование зарубежного опыта. В Конституции Российской Федерации от 12.12.1993 г., в п.2 ст.75, закреплено правило о том, что функцию по защите и обеспечению устойчивости рубля Центральный Банк Российской Федерации осуществляет независимо от других органов государственной власти. Также конкретизирует в иных федеральных законах, включающем отраслевые статусы (конституционный, гражданско-правовой и банковский). Особенности правового статуса Центрального Банка Российской Федерации связаны с тем, что, с одной стороны, он выступает в качестве органа государственной власти, осуществляющего экономическую политику от лица государства, а с другой является простым субъектом коммерческой деятельности.

В Конституция Республике Казахстан не нашло своего закрепления правовое положение Национального Банка и это является большим пробелом, который нуждается в решении. Нужно включить статус Национального банка в Конституцию Республики Казахстан и сделать его независимым от других государственных органов.

Сегодня не случайна тенденция к все более полному регулированию в конституциях финансовых отношений. Оно все чаще содержится в специальных главах и разделах конституций, куда включаются, прежде всего, основы статуса центральных банков.

Показательно, что в современных конституциях зарубежных стран уделяется достаточно внимания основам экономического строя. Так, своеобразной выглядит систематизация норм в новой Конституции Швейцарии 1999 года. Оно содержит раздел 7 «Экономика» в котором ст.94 названа «Принципы экономического строя» [2, с.72].

Большинство конституции стран мира отводят финансам специальные главы, разделы, части. Такие главы есть в Конституциях: Албании «Государственные финансы», Бельгии – «О финансах», Германии – «Финансы», Греции – «Налогообложение и управление финансами», Испании – «Экономика и финансы», Польши – «Публичные финансы», Португалии – «Финансы и финансовая система». Аналогичные главы имеют Конституции Люксембурга, Монако, Молдовы, Турции, Финляндии. В конституции Швеции соответствующая глава названа «Финансовая власть», что весьма показательно. Конституции, регулирующие финансовые отношения, включают в свой текст принципиально важные нормы о бюджете и бюджетном процессе, о принципах налогообложения, статусе банков, национальной денежной политике и эмиссии денег. [2, с.81-82].

Проведенный анализ конституций зарубежных стран показывает что в некоторых странах уделяется значительное место именно банковской деятельности, а не только статусу высших финансовых институтов. Для казахстанского конституционного строя это показательно, поскольку государство с богатой историей рыночной экономики, по всей видимости, определила для себя наиболее важные сферы, исходя из закономерных кризисных последствий нормативного либерализма.

Определенное внимание уделяется банковской деятельности в Конституции Республики Казахстан. Точнее в Основном законе Казахстана предусмотрены основные положения для банковской деятельности. Например, в статье Конституции Республики Казахстан одним из четырех основополагающих принципов деятельности Республики утверждено экономическое развитие на благо всего народа. Этот принцип в полной мере относится ко всем экономическим сферам государства, в том числе банковской деятельности [3].

Также затронут статус Председателя Национального Банка. Согласно статье 44 Конституции Республики Казахстан Президент Республики Казахстан с согласия Сената Парламента назначает на должность председателя Национального Банка и освобождает его от должности. Согласно статье 59 Конституции Казахстана Председатель Национального Банка имеет право присутствовать на любых заседаниях палат Парламента и быть заслушанным [3].

Таким образом, Казахстан, ориентируясь на международный опыт, предусматривает не все основы банковской деятельности, которые должны быть регламентированы Конституцией. Сегодня как никогда актуальны споры о том, какие положения банковской деятельности должны быть конституционными, а какие законодательными и подзаконными. Кризисные явления в социально экономическом состоянии Казахстана показали высокую степень уязвимости конституционного статуса человека в сфере банковской деятельности. Банки, пользуясь недостаточной регламентацией банковской деятельности в Конституции, ссылаясь на гражданское законодательство, с легкостью идут на нарушение конституционных прав граждан, поскольку в преимущественном положении находится экономическая целесообразность и корпоративный интерес.

Совершенствование финансового центра в Дубаях проходило, в том числе, путем изменения Конституции страны. Теперь у них и администрация и суд будут независимыми, и укомплектованы они иностранцами. Плюс к этому не будет налогов. Если все пойдет как сейчас то через три года вопрос будет не в том, как привлечь деньги из других стран сюда, а в том, как отсюда предотвратить отток капитала в тот же Дубаи. Мы же к этому времени проведем либерализацию капитального счета. А капитал – он во всем мире мобильный и пойдет туда, где условия, инфраструктура лучше, налогов нет, а есть только комиссионные сборы [4].

Банковская (в том числе валютная), денежно-кредитная системы любой страны являются важными элементами жизнеспособности государства, которые оказывают существенное влияние на экономические, политические и иные процессы, происходящие в обществе считает Азимбаева М.А.[5]. Поэтому совершенствование деятельности Национального Банка как «банка банков» государства является одной из основ, на которых зиждется экономическая безопасность Республики Казахстан. Роль Национального Банка в переходной экономике остается значительной и неизменной. Как эмиссионный центр он выполняет работу, которую не делает ни один экономический субъект. Его назначение следует воспринимать как данность. Его роль нельзя ни преуменьшить, ни преувеличить.

Во всяком случае, регулирование банковских отношений по усмотрению только лишь Национального Банка без понятие правового положение и действенных механизмов подотчетности является опасным и требует разработки для развития банковской системы.

Необходимо перенимать опыт зарубежных стран, но брать все самое лучшее и прогрессивное, чтобы с достоинством выйти на новый уровень. Как это сделать? Прежде всего, с государственной помощью и более мощным регулированием банковской деятельности.

На основании вышеизложенного, можно сделать вывод о том, что от уровня реализации конституционно правовых норм банковской деятельности напрямую зависит развитие, совершенствование банковской системы не только отдельно взятой страны, но и целых конгломератов. При этом необходимо учесть, что любые изменения в правовой регламентации банковской деятельности должны служить высшим ценностям Казахстана – человеку, его жизни, правам и свободам.

Список литературы:

1 Официальный сайт Национального Банка Республики Казахстан “историческая справка о Национальном Банке Республики Казахстан” <http://www.nationalbank.kz/?docid=661&switch=russian>

2 Конституционное право зарубежных стран: Учебник / Под общ. Ред. Г.А. Василевича. Мн.: Книжный Дом, 2006. -480с.

3 Конституция Республики Казахстан. Принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.03.2017 г.)

4 Марченко Г. Вкладчики банков должны знать их реальных владельцев /Справочная правовая система ЮРИСТ, 2008.

5 Азимбаева М.А. Конституционно-правовые основы банковской деятельности в Республике Казахстан. Диссертация, 2010г.

Түйіндеме

Қазіргі уақытта банк жүйесі нарықтық экономиканың маңызды интегралды құрылымдарының бірі болып табылады. Бұл елдегі ақша айналымын реттеп қана қоймай, ақшалай капиталдың салааралық және өңіраралық қайта бөліну механизмі болып табылады, сондай-ақ еліміздің экономикалық жүйесінің реттеу және төлем механизмдерінің басты элементі болып табылады.

Summary

At present, the banking system is one of the most important integral structures of a market economy. It not only regulates monetary circulation in the country, but also is a mechanism for inter-branch and interregional redistribution of money-capital, is also a key element of the settlement and payment mechanisms of the country's economic system.

УДК: 349.4(094)574

Сабилов А.Г.
Магистрант Евразийская юридическая
академия имени Д.А. Кунаева
научный руководитель:
д.ю.н., доцент
Омурчиева Э.М.

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ НЕДРОПОЛЬЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

В связи с принятием Кодекса Республики Казахстан от 27 декабря 2017 года № 125-VI «О недрах и недропользовании», предусмотрен совершенно иной порядок правового регулирования недропользования в Республике Казахстан. В научной статье рассмотрены ключевые особенности нового законодательства о недрах, отмечены его достоинства и недостатки, определены основные направления для дальнейшего развития теории и практики недропользования в Казахстане.

Ключевые слова: недропользование, право недропользования, Кодекс РК «О недрах и недропользовании», контракт на недропользование, изменения в законодательстве в сфере недропользования.

Добывающая промышленность является ведущей отраслью в экономике Казахстана, в этой связи юридическая наука всегда проявляла особый интерес к недропользованию на протяжении всех лет с момента обретения Казахстаном суверенитета. Вопросы права недропользования возникают постоянно. В течение вышеупомянутого периода в законодательстве РК несколько раз менялась концепция недропользования.

В связи с принятием Кодекса Республики Казахстан от 27 декабря 2017 года № 125-VI «О недрах и недропользовании» в будущие годы практика недропользования будет опираться на австралийский опыт, что означает переход к лицензионной системе недропользования, а это ставит перед юристами и учеными Казахстана новые задачи.

В этой связи требуется разработка единой концепции права недропользования в системе вещных прав, необходимо исследование правовой природы данного права, определения оснований приобретения, изменения и прекращения права недропользования.

Вопросы права недропользования всегда вызывали интерес у ученых. Данная сфера имеет приоритетное значение для Казахстана и затрагивает интересы ее народа, а также касается рационального и эффективного использования недр. Отдельно следует отметить, что задача Правительства РК сегодня состоит в обеспечении повышения инвестиционной привлекательности Казахстана, которое невозможно без адекватной законодательной базы, которая будет защищать интересы государства, а также обеспечит баланс между государственными интересами и интересами инвесторов.

Научный интерес усилился в настоящее время в связи с принятием Кодекса Республики Казахстан от 27 декабря 2017 года № 125-VI «О недрах и недропользовании» (далее – Кодекс о недрах), который предусмотрел совершенно иной порядок правового регулирования недропользования в РК. В свете либерализации правового регулирования общественных отношений в сфере недропользования перед наукой гражданского права стоят весьма серьезные задачи, одна из которых состоит в том, что отношения, возникающие в данной сфере должны основываться на юридическом равенстве сторон. При этом в цивилистической науке остается нерешенным ряд вопросов, связанные с передачей и предоставлением данного права недропользователям, определения классификации таких оснований. Особую актуальность приобрели вопросы прекращения права недропользования и ликвидации последствий операций по недропользованию.

Изменилась система контрактов на недропользование, а также основания для приобретения права недропользования, поскольку произошел переход от лицензионно-контрактной системы к контрактной.

В действующем Законе Республики Казахстан от 24 июня 2010 года № 291-IV «О недрах и недропользовании» (далее - Закон) предусмотрены четыре вида контрактов - на разведку, на добычу, на строительство и/или эксплуатацию подземных сооружений, не связанных с разведкой и добычей, на государственное геологическое изучение недр.

То есть такая классификация контрактов на недропользование свидетельствует об отсутствии отнесения контрактов на недропользование к определенному типу.

Как справедливо пишет М.К. Сулейменов, как бы мы ни называли контракт, по своей правовой природе он может быть и должен быть отнесен к определенному типу контракта. Обозначение в самом названии конкретного контракта его типа (концессии, соглашения о разделе продукции и др.) означает применение к нему того или иного правового режима: существенных условий договора, основных прав и обязанностей сторон и т.д. Установление для контрактов на недропользование ясного и понятного законодательного режима существенно облегчает недропользователю выход на внешний рынок, в частности, возможность привлечения займов (обеспечение финансирования) и инвестиций [1].

В п. 3 ст. 35 Кодекса о недрах контракт на недропользование заключается для разведки и добычи или добычи углеводородов, а также для добычи урана [2]. Следовательно, заключение контрактов на недропользования не распространяется на случаи получения права недропользования на твердые полезные ископаемые, для которых Кодекс о недрах предусмотрел получение лицензий.

В свою очередь п. 1 ст. 36 Кодекса о недрах проекты контрактов на недропользование разрабатываются в соответствии с типовыми контрактами, утверждаемыми компетентным органом. Отклонение от типового контракта допускается в случаях, пределах и порядке, предусмотренных настоящим Кодексом [2].

То есть из этого следует, что в новом Кодексе о недрах нет привязки к определению типу контракта, что не позволит понимать, как правильно нужно решать практические вопросы в исполнении контрактных обязательств, в случаях коллизий и пробелов.

Пп. 4) п. 1 ст. 38 Кодекса о недрах в качестве оснований прекращения контрактов на недропользования предусматривает досрочное прекращение действия контракта или признания его недействительным [2]. К сожалению, наличие таких оснований для прекращения контрактных обязательств является большим правовым риском для недропользователя, поскольку дает право уполномоченному органу прекратить действие контракта по любому формальному основанию.

Аналогичные проблемы кроются и в содержании п. 1 ст. 39 Кодекса о недрах, в соответствии с которым основаниями для признания контракта на недропользование недействительным являются:

- 1) признание аукциона на предоставление права недропользования недействительным;
- 2) отсутствие в контракте на недропользование обязательных условий, установленных настоящим Кодексом;
- 3) установление факта предоставления компетентному органу заведомо недостоверной информации, повлиявшей на его решение заключить контракт на недропользование с данным лицом;
- 4) иные основания, предусмотренные законами Республики Казахстан [2].

В истории недропользования в Казахстане претерпели кардинальных перемен вопросы участия государства в отношениях касательно недропользования, особенно с внедрением института приоритетного права государства.

Приоритетное право государства - это не субъективное гражданское право. Это право закреплено нормами публичного права и находится вне гражданско-правовых отношений между участниками. Государство закрепило законодательно свое право вторгаться в гражданско-правовые отношения. Это является, по сути, принудительным изъятием имущества и приоритетное право можно рассматривать как национализацию (так называемая «ползучая национализация») [3, с. 97].

К сожалению, Кодекс о недрах содержит данный институт. В соответствии с п. 1 ст. 43 Кодекса о недрах во вновь заключаемых и ранее заключенных контрактах на недропользование государство имеет приоритетное право перед любыми лицами и организациями, включая лиц и организации, которые обладают преимущественными правами на основании законов Республики Казахстан или договора, на приобретение отчуждаемого права недропользования (доли в праве недропользования) по стратегическому участку недр, а также выпускаемых в обращение на организованном рынке ценных бумаг акций и других ценных бумаг, являющихся объектами, связанными с правом недропользования, по стратегическому участку недр [2].

Наряду с недостатками, безусловно, имеются и достоинства.

С целью улучшения инвестиционного климата в отрасли, основываясь на передовом международном опыте, в Кодексе предлагается ключевые изменения в части:

- 1) упрощения получения права недропользования (согласно поручению Главы государства по Шагу 75 Плана нации);
- 2) внедрения международной системы стандартов отчетности по запасам (в соответствии с поручением Главы государства по Шагу 74 Плана нации);
- 3) стимулирования инвестиций в геологоразведку;
- 4) максимальное устранение излишних административных барьеров, сокращению процедур и сроков [4].

Одним из ключевых моментов в Кодексе о недрах является то, что нормы направлены на стимулирование геологоразведки, поскольку это позволит восполнить дефицит новой необходимой информации геологоразведки.

Исключается рабочая программа, поскольку в настоящее время она является неотъемлемой частью контракта на недропользование, но по своему содержанию дублирует положения проектных документов.

Для сокращения временных и финансовых затрат инвесторов, предполагается сократить административные барьеры в процессе госэкспертизы запасов. Планируется, что в рамках ЦКРР Минэнерго по принципу «одного окна» будет рассматривать проектный документ на добычу с одновременной экспертизой подсчета запасов и коэффициентов извлечения нефти [4].

Таким образом, очевидно, что на настоящем этапе развития перед наукой поставлены новые задачи, которые повлияют на развитие теории и практики недропользования в Казахстане.

Список литературы:

1 Сулейменов М.К. Новое законодательство о недрах: достоинства и недостатки (заключение) // <https://www.zakon.kz/4781988-novoe-zakonodatelstvo-o-nedrah.html> (Интернет-ресурс).

2 Кодекс Республики Казахстан от 27 декабря 2017 года № 125-VI «О недрах и недропользовании» // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=-31764592#pos=4197;-92 (Интернет-ресурс).

3 Сулейменов М.К. Некоторые теоретические и практические проблемы недропользования в Казахстане // Материалы Двенадцатой Международной Атырауской правовой конференции. – Атырау, 2014. – 232 с.

4 Куанышев Е.М. Недропользование и инвестиционный климат Республики Казахстан: вызовы времени. Основные новеллы проекта Кодекса о недрах и недропользовании // <https://www.zakon.kz/4863540-nedropolzovanie-i-investicionnyjj.html> (Интернет-ресурс).

Түйіндеме

Қазақстан Республикасының 2017 жылғы 27 желтоқсандағы №125-VI «Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы» Кодексі қабылдануына байланысты, Қазақстан Республикасындағы жер қойнауын пайдалануды құқықтық реттеудің өзгеше тәртібі қарастырылған. Мақалада жаңа жер қойнауы заңнамасының басты ерекшеліктері сипатталып, оның артықшылықтары мен кемшіліктеріне талдау жүргізіледі, сондай-ақ, жер қойнауын пайдалану теориясы мен тәжірибесінің одан әрі дамуының басты бағыттары айқындалған.

Summary

In connection with the adoption of the Code of the Republic of Kazakhstan from December 27, №125-VI “On subsoil and subsoil use”, an entirely different order of legal regulation of subsoil use in the Republic of Kazakhstan. This scientific article describes the key features of the new legislation on subsoil, markers its advantages and disadvantages, considers the main directions for further development of the theory of the practice of the subsoil use in Kazakhstan.

ОӘЖ:340.12(076)

**Сансызбайұлы Б.
Д.А. Қонаев атындағы
Еуразиялық заң академиясының
магистранты
ғылыми жетекші:
з.ғ.к., доцент Ильясова Б.Қ.**

МЕМЛЕКЕТТІҢ ҚҰРЫЛЫМ НЫСАНЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Бұл мақалада автор мемлекеттің құрылым нысанының қалыптасуын жан жақты қарастырған.

Кілт сөздер: Мемлекет, құрылым, интеграция, ұлттық, саясат, экономика, құқық.

Конфедерациялық мемлекеттік бірлестіктерге бірігу үрдісі қазіргі жаһандану кезеңінде өзінің өзектілігін жоя қойған жоқ. Әлемде жүріп жатқан интеграциялық үрдістер мемлекеттер арасында белгілі бір одақтар құруға көпшілік жағдайда экономикалық сипаттағы ұйымдарды өмірге әкелуде. Бұл жақындасулар тереңдей түсе берсе, конфедерациялық бірліктердің де туындайтыны белгілі. Сондықтан да, әлемдегі қазіргі интеграциялық үрдістер экономикалық одақтарға бірігу мәселесін біз конфедерациялық мемлекеттік бірлікті қалыптастырудың алғышарты ретінде бағалауымызға әдбеп болады. Сондықтан да, сөз кезегін осы мәселе төңірегінде өрбіту жөн деп санаймыз.

«Интеграция» ұғымы (латын тілінде «integer» - «бүтін» деген мағына береді) бүгінгі ғылымның әртүрлі салаларында кең қолданылатын термин. Біз қарастырып отырған «экономикалық интеграция» ұғымына келсек экономикалық ғылымда оны «экономикалық субъектілердің бірігуі, олардың өзара ықпалдастығының тереңдеуі, олардың арасындағы байланыстардың дамуы», «ұлттық шаруашылықтардың

жақындасуы және сіңісуі», «экономикалардың өзара бейімделуі, олардың халықаралық деңгейде бірыңғай қайта өндіру процессіне енуі» [1,162б] ретінде анықтап жатады.

Құқықтық тұрғыдан келгенде «интеграция» - өзара бейімделу, экономикалық және өнеркәсіптік ынтымақтастықтың кеңею, екі немесе одан да көп мемлекеттердің ұлттық шаруашылықтарының бірігу процесі, шаруашылық өмірдің интернационализациялану нысаны. Тағы бір жерде «интеграция» - ұйымдардың, салалардың немесе елдердің және т.б. өзара бейімделуі мен тұтастыққа бірігуі процесі ретінде анықталған [2, 215 б]. Бұл басылымда «халықаралық экономикалық интеграция» ұғымының да анықтамасы «екі немесе одан да көп мемлекеттің ұлттық шаруашылықтарының өзара бейімделуі мен бірігу процесі» ретінде берілген және осы анықтамадан кейін «халықаралық экономикалық интеграцияны дамыту және нығайту мақсатында Ресей Федерациясы басқа мемлекеттермен бірге халықаралық құқық нормаларына сәйкес кеден одақтарын, еркін сауда аймақтарын құрады, кеден мәселелері бойынша келісімдер жасасады» деп анықталған.

Интеграцияның басқа да анықтамалары бар, бірақ олардың жоғарыда келтірілгендерден ешбір сапалы айырмашылықтары жоқ. Жалпы алғанда құқық пен экономика ғылымдарында интеграцияның барлығымен танылған ортақ анықтамасы болмағанмен, мазмұны жағынан интеграцияның ортақ түсінігі бар деп айтуға болады. Сондықтан да, біз интеграцияның жоғарыда келтірілген анықтамасына сүйенеміз.

Қазіргі халықаралық өмірдің басты белгілерінің бірі мемлекеттердің экономика саласында жақындаса бастауы. Бұл жөнінде біз жоғарыда айтып та кеткенбіз. Егер әскери, саяси не өзге де салаларда мемлекеттердің жақындасуы не бірігуі мәжбүрлеу фактісіне көбірек байланысты болса немесе сыртқы қауіптену факторына сүйенсе, шынайы экономикалық интеграция тек қана объективтік себептерге негізделеді.

Сонымен қатар, интеграцияның табысты болуына әсер ететін маңызды фактор – тиісті мемлекеттердің экономикалық даму деңгейі. Бір географиялық аймақта орналасқан ұлттық шаруашылықтар өндірістің ішкі тұтынудан аса бастаған кезінен бір бірімен бәсекеге түсетіні белгілі. Әлемнің барлық елдерінің өндіріс құрымында басым болған азық-түлік, шикізат және т.с.с. тауарлары еңбектің халықаралық деңгейінде шынайы бөлінуіне мүмкіндік берген жоқ. XX ғасырдың екінші жартысынан бастап кейбір елдер бір бірінің қатынастарын тек бәсекелестік сипатынан ажырататындай экономикалық даму деңгейіне жетті. Бұл жағдайдағы қарым-қатынастар белгілі бір тұтастықтың бөліктері арасындағы қатынастарға ұқсай бастады. Ғылыми-техникалық прогрестің нәтижесі ретінде өңдеу өнеркәсібінің жоғарғы технологиялық салаларының дамуы белгілі бір уақыттан бастап ұлттық шеңберге сыймай бастайды. Және осы уақытқа дейін толық қанды интеграцияның болуы мүмкін емес дейді ғалымдар. Мысалы, Ю.В. Шишков «нарықтық типтегі ұлттық шаруашылықтардың бір-біріне тартылуы және өзара сіңісуі серіктес елдердің өндіріс құрылымында өз табиғаты бойынша сыртқы нарықтарға кеңінен шығуды, еңбектің халықаралық бөлінуіне тығыз қатысуды және елдердің өзара саяси-сауда ашылуын талап ететін өңдеу өнеркәсібі басымдыққа ие болатындай техникалық-экономикалық дамудың жоғары деңгейіне жеткенінен кейін ғана мүмкін», - деп айтады [3, 27 б].

Ал В.А. Сафонов болса ТМД-ға қатысты интеграцияның жемісті бола алмауының себебі ретінде ресейлік экономикада қайта өндіру процессінің болмауын атайды.

Индустриализацияның алғашқы сатыларындағы елдердің халықаралық экономикалық интеграциясы олардың өндіріс құрылымындағы өзге елдің өндірісін

толықтыратындай элементтердің болмауына байланысты мүмкін емес. Яғни, мұндай елдердің интеграция дейтіні іс жүзінде олардың жекелеген шаруашылық субъектілерінің екі жақты сауда-саттығынан аса алмайды. Бұл елдердің шығаратын өніміндегі екінші елдің өнімімен бәсекеге түсетін бөлігі осы өнімді толықтыратын бөлігінен төмен болған жағдайда ғана экономикалық интеграция үшін шын мәнінде жағдай туындайды, - дейді экономист-ғалымдар.

Демек, өнеркәсіп пен барлық ұлттық шаруашылықтың даму деңгейі мен мемлекеттің басқа ұлттық шаруашылықтармен бірігу қабілеті арасында тікелей байланыс бар.

Сонымен қатар, қазіргі экономикалық интеграцияның тағы бір белгісі – оның аймақтық сипаты. Бір жағынан белгілі географиялық аймақ шеңберіндегі мемлекеттер ғана бірігеді, екінші жағынан мұндай мемлекеттердің экономикалық даму деңгейі бір біріне жақын болуы тиіс. Әйтпесе, дамуы жоғары мемлекеттер үшін экономикасы едәуір төмен елдермен интеграцияға баруы ешбір ұтыс бермейді. Мұның мысалын Жапониядан көруге болады. Бұл ел географиялық көршілес мемлекеттерімен интеграциялық одақ құрудан бас тартады және барлық мәселелерді екі жақты ынтымақтастық деңгейінде шешкенді жөн көреді.

ЕЭҚ туралы Шарттағы Еуропаның жекелеген аймақтарының даму деңгейлерінің теңсіздігін түзету жөніндегі ережені жалпы тәртіп деп есептеуге болмайды, өйткені бұл аймақтағы айырмашылықтар ондай күрделі емес.

Демек, халықаралық экономикалық интеграцияның негізгі мақсаттары қатысушы елдердің одан ары экономикалық дамуын қамтамасыз ету, өндірілетін тауарлар көлемін өсіру, ұлттық экономика тиімділігін арттыру болып табылады деуге болады. Ал халықаралық шарттарда белгіленетін интеграцияның халық әл-ауқатын көтеру сияқты мақсатын маңызды болса да, жанама мақсат ретінде тануға болады.

Интеграциялық бірлестіктердің тәжірибеде қалыптасқан бес негізгі түрін атап өтуге болады:

- 1) еркін сауда аймағы – қатысушы елдердің арасындағы сауда-саттықтағы барлық тарифтік және тарифтік емес кедергілерді жою;
- 2) кеден одағы – еркін сауда аймағындағы сауда-саттық режиміне үшінші елдерге қатысты ортақ кедендік тарифтің енгізілуі;
- 3) ортақ нарық – тауарлар мен қызметтерге қосымша жұмыс күші мен капиталдардың еркін қоныс аударуына жағдай туғызатын ортақ нарықтық кеңістік құру;
- 4) экономикалық одақ (кейде валюталық одақ та қосылады) – қатысушы елдермен ортақ экономикалық (салық, валюталық, несиелік, қаржылық, әлеуметтік және т.б.) саясат жүргізілуі, ортақ валютаның енгізілуі және ортақ эмиссиялық орталықтың орнатылуы;
- 5) толық экономикалық және саяси интеграция.

Бұл сыныптама ЕҚ тәжірибесінен алынған және бүгінгі күні тәжірибеде ді, ғылымда да жалпы танылған болып есептеледі. Аталған сатылар арасындағы айырмашылықтар қатал емес, өйткені жоғары сатыдағы элементтер кейде интеграцияның төменгі сатыларында да кездесіп жатады. Дегенмен де, интеграцияның келесі сатысына өту алдыңғы сатының қалыптасып болғанынан кейін ғана мүмкін болмақ. Бұл сатыларға біз кейінірек тоқтаймыз.

Бұл тарауша шеңберінде болса саяси факторлардың интеграцияға әсері туралы айтып кетейік. Бұған себеп – бүгінгі күні ең табысты болып саналатын екі интеграциялық бірлестіктің де (яғни ЕҚ мен НАФТА) құрылуына саяси фактордың жасаған әсері. ЕҚ-ң құрылуы 1948 жылғы «Маршалл жоспарының» мақсаттарының бірі болғандығы, Еуропаны коммунизмге қарсы біріктірудің нысаны ретінде қарастырылғаны белгілі. Сол сияқты НАФТА-ң құрылуына біріккен Еуропа мен

Жапонияның экономикалық және ғылыми-техникалық потенциалдары АҚШ-а жетіп, кейбір көрсеткіштер бойынша асып түскені себеп болды. Осы жағдайда АҚШ Солтүстік Американың интеграциясын қолға алды.

Салалық сипаттағы мемлекеттер бірлестіктерінің (олардың ішіндегі ең танымалы ОПЕК – мұнайды экспорттаушы елдер ұйымы) экономикалық- саяси ықпалы үнемі төмендеуде. Мұндай бірлестіктерді интеграциялық құрылымдар қатарына жатқызу қиын. Оларды интеграциялық топ ретінде қарастырғанның өзінде, шикізат шығаратын мемлекеттердің нақты экономикалық интеграцияға қабілетсіздігі байқалады.

Нақтылықты талап ететін тағы бір мәселе - ынтымақтастық пен интеграцияның айырмашылықтары жөніндегі сауал. Халықаралық құқықтағы ынтымақтастық пен интеграцияның арақатынасы мәселесіне, оның ішінде осы ұғымдардың бір-біріне ұқсастықтары мен айырмашылықтарына құқықтық әдебиттерде біраз көңіл бөлінген. Мысалы, қазақстандық халықаралық құқық ғылымында С.Ж. Айдарбаевтың концептуалды маңыздылығы бар мақаласында жоғарыда көрсетілген мәселе талдауға алынған [4,5-1166]. Халықаралық құқықтағы ынтымақтастық пен интеграция ұғымдары тек құқықтық қана емес, сонымен қатар, саяси (саясаттану) тұрғысынан да қарастырылғандықтан болар, ғалымның жасаған бірқатар қорытындылары қызығушылық туғызады. Әсіресе ол еуропалық құқық шеңберінде қалыптасқан «интеграция қағидасы» мен «интеграция құқығына» қатысты.

С.Ж. Айдарбаев бұл мәселеге байланысты белгілі ресейлік ғалым – В.М. Шумиловтың көзқарасын келтіреді. В.М. Шумиловтың айтуы бойынша интеграцияның ынтымақтастыққа қарағанда келесі айырмашылықтары бар:

- 1) интеграциялық бірлестікке қатысушы мемлекеттер интеграциялық «орталыққа» дәстүрлі халықаралық экономикалық ұйымдарға қарағанда көбірек көлемдегі құзырын береді;
- 2) интеграциялық бірлестік шеңберінде тауарлардың, қызметтердің, капиталдар мен жұмыс күшінің жылжуына қатысты тараптардың өзге келісімі болмаған ретте ең қолайлы жағдай жасау қағидасына жатпайтын арнайы режим орнатылады;
- 3) интеграцияның құралы болып табылатын халықаралық экономикалық ұйымдардың ішкі құрылымы айрықша болып келеді, өйткені мұнда қатысушы мемлекеттердің ұлттық мүдделерін білдіру және қамтамасыз ету бойынша органдар ғана емес, жалпы аймақтық мүдделерді қалыптастыру және қамтамасыз ету бойынша да, оның ішінде субординациялық сипаттағы мемлекеттерден үстем өкілеттіктерге, функциялар мен құзыретке ие органдар болады; сонымен қатар, интеграция мәселелеріне байланысты істерді қарастыруға құқылы халықаралық соттар құру да айрықша үрдіс ретінде орын алуда;
- 4) интеграция шеңберінде мемлекеттік мүдделер тек үйлестірілу мен бірін бірі толықтырудан ғана өтіп қоймай, бір-біріне сіңісіп, бірігіп кетеді (мүше-мемлекеттердің ұлттық мүдделері мен жалпы интеграциялық бірлестіктің аймақтық мүдделері арасындағы тепе-теңдік);
- 5) интеграциялық бірлестіктер шеңберінде «интеграция құқығының» элементтері пайда бола бастайды, ал ол болса ішкі құқықта болсын, халықаралық құқықта болсын белгілі бір автономияға ие болып келеді. Және, -дейді ғалым, - белгілі бір мемлекетаралық бірлестіктің интеграциялық процестерінде жоғарыда аталған белгілердің барлығының бірден болуы міндетті емес [5, 92-93 бб]. Яғни, осы белгілердің кейбіреулері ғана орын алса болды, ынтымақтастықтың орнына интеграция орнығуда деп басып айтуға болады.

Дегенменде, ынтымақтастық пен интеграция айырмашылығын байқататын бұл белгілердің өзі толық емес, өйткені интеграция ерекшеліктерін зерттейтін әртүрлі ғылым салаларындағы әдебиеттерде басқа да белгілер көрсетіліп жатады. Осының мысалы ретінде экономикалық әдебиеттерге көңіл бөлуге болады. Мәселен, қазіргі ресейлік экономист-ғалым В.Н. Харламова интеграцияның экономикалық ынтымақтастықтан айырмашылықтарын оның ерекшеліктері арқылы былайша көрсетеді – «интеграция мемлекеттердің экономикалық әріптестігінің басқа нысандарына жиын ретінде ұқсас келмейтін кейбір мағыналық ерекшеліктерімен сипатталады», олар:

- 1) интеграциялық келісімге қатысушы мемлекеттердің арасындағы тауарлардың, сондай-ақ қызметтердің, капиталдар мен адам ресурстарының жылжуындағы шектеулерді жою;
- 2) қатысушы мемлекеттердің экономикалық саясатын келісімге келтіру;
- 3) ұлттық өндірістік процестердің өзара сіңісуі және тығыз байланысқа түсуі, аймақ шеңберіндегі өнеркәсіптік процес бірлігінің қалыптасуы;
- 4) өндірістегі, ғылым мен техникадағы ең прогрессивті және терең нысандар негізінде халықаралық мамандану (специализация) мен кооперацияның кең түрде дамуы, экономиканың дамуы мен оның инновациялық тетігін бірігіп қаржыландыру;
- 5) жоғарыдағыларға байланысты қатысушы мемлекеттердің экономикасындағы құрылымдық өзгерістер;
- 6) ұлттық заңнамалардың, нормалар мен стандарттардың жақындастырылуы;
- 7) интеграциялық процесті нақты бір мақсатта реттеу, шаруашылық әріптестікті басқару органдарының дамуы (бұл жерде мемлекетаралық та, Еуропалық Қауымдастыққа ұқсас болып келетін мемлекеттен үстем басқару тетіктері де қолданылуы мүмкін);
- 8) интеграцияның кеңістік ауқымының аймақтық сипатта болуы .

Осы белгілермен қатар, Батыстың атақты экономист-ғалымы Б.Балашша ынтымақтастық пен интеграция арасындағы айырмашылықты қысқаша былайша көреді: егер ынтымақтастық процессі әртүрлі кемсітушілікті жоюға бағытталған әрекеттердің жүргізілуін талап етсе, интеграция процессі кемсітушілікті толығымен жоюды талап етеді [6, 20 б].

Демек, басты ойымызды түйіндей келе мынадай қорытынды жасауға болады: интеграция мен ынтымақтастықтың айырмашылықтарын тек құқық саласымен шектеуге болмайды, бұл объектілерге қатысты басқа ғылым саларының да жетістіктеріне көңіл бөлген жөн (саясаттану, экономика сияқты). Тек осы жағдайда ғана тиісті зерттеуді толық деп тануға мүмкіндік туады.

Сөйтіп жоғарыда келтірілген жайттарды ескере отырып, біз халықаралық экономикалық интеграцияға мынадай анықтама берер едік: экономикасы жеткілікті деңгейде дамыған екі не одан да көп мемлекеттің экономикалық өрлеуі мен экономикаларының бірігуіне бағытталған, нарықтық және саяси факторларға негізделген, әр сатысы тиісті халықаралық-құқықтық актілермен тұжырымдалған аймақтық экономикалық ынтымақтастығының біртіндеп кеңею мен тереңдеу процессі. Бүгінгі таңда мемлекетаралық интеграция мемлекеттің ең маңызды сыртқы функциясы ретінде бұрынғы халықаралық ынтымақтастықтың орнын басып, тіпті алмастырып келе жатқанын байқауға болады.

Мемлекеттің функциялары ретінде құқық ғылымында қоғамдағы қарым-қатынастардың өзіне тиімді тәртібін орнату мен белгіленген мақсаттарға жету бойынша мемлекеттің ниетін білдіретін оның қызметінің негізгі бағыттарын таниды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Щербанин Ю.А. и др. Международные экономические отношения. Интеграция: Учебное пособие для вузов.- М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. - 128 с.
2. Барихин А.Б. Большой юридический энциклопедический словарь. – М.: Книжный мир, 2006. – 720 с.
3. Шишков Ю.В. Европейская интеграция и СНГ: западный образец и его отражение в восточном зеркале // Российский экономический журнал.- 1996.- № 8.- С. 25-36.
4. Айдарбаев С.Ж. Сотрудничество и интеграция в международном праве и в теории международных отношений // Политические, экономические, исторические и правовые аспекты развития независимого Казахстана: сборник материалов научно-теоретической конференции по секции международного права. – Алматы: «Қазақ университеті», 2004. – С. 5-11.
5. Шумилов В.М. Международное публичное экономическое право: учебное пособие. – М.: НИМП, 2001. – 288 с.
6. Международная экономическая интеграция: учебное пособие / под ред. д-ра экон. наук, проф. Н.Н. Ливенцева. – М.: Экономистъ, 2006. – 430 с.

Резюме

В этой статье автор всесторонне рассмотрел формирование государственной структуры.

Summary

In this article the author has comprehensively considered the formation of the state structure.

УДК:343.24

Султанова У.А.
магистрант
ЕЮА им.Д.А.Кунаева
Научный руководитель:
к.ю.н., доцент
Ахметова С.А.

ЦЕЛИ НАКАЗАНИЯ В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Статья посвящена исследованию целей уголовного наказания, анализируется содержание целей уголовного наказания: восстановление социальной справедливости, исправление осужденного и предупреждение совершения новых преступлений.

Ключевые слова: наказание, цель, предупреждение, социальная справедливость, исправление осужденного,

В соответствии с п.1 ч. 3 ст. 77 Конституции Республики Казахстан лицо считается невиновным в совершении уголовного правонарушения, пока его

виновность не будет доказана в предусмотренном законом порядке и установлена вступившим в законную силу приговором суда[1].

В Уголовном кодексе РК закреплено положение о том, что наказание применяется в целях восстановления социальной справедливости, а также в целях исправления осужденного и предупреждения совершения новых уголовных правонарушений как осужденным, так и другими лицами[2].

Цели наказания вытекают из задач уголовного закона, определяют направление деятельности суда, применяющего наказание, и органов, исполняющих наказание. Достижение целей наказания возможно при условии, если назначенное осужденному наказание будет справедливым, соответствующим характеру и степени общественной опасности содеянного, конкретным обстоятельствам дела, данным о личности виновного: назначение наказания осуществляется в точном соответствии с требованиями уголовного закона.

Достижение целей наказания обеспечивает выполнение задач охраны общественных отношений от правонарушителей и гарантирует безопасные условия существования личности, общества, государства.

Понятие целей наказания следует определять через философское понятие цели как идеального, мысленного предвосхищения результата деятельности. Правильное определение целей наказания делает возможным прогнозирование эффективности применения наказания к осужденному.

Цель в советском праве, по мнению Д.А. Керимова, представляет собой идеальное выражение объективной закономерности, именно той закономерности, которая в самой себе заключает предпосылки для своего сознательного направления, развития и преобразования и необходимо требует этого направления, развития, преобразования правовыми средствами [3, с. 377].

Определяя понятие целей уголовного наказания. М.Д. Шаргородский писал, что целями наказания в уголовном праве являются «те конечные результаты, которых стремится достичь государство, устанавливая уголовную ответственность, осуждая виновного в совершении преступления к той или иной мере уголовного наказания и применяя эту меру» [4, с. 33].

Переходя к рассмотрению целей уголовного наказания, следует подчеркнуть, что особенность уголовно-правовых отношений состоит в том, что наказание и другие меры уголовно-правового воздействия могут применяться лишь после того, как преступление совершено, общественные отношения нарушены, причиненный преступлением вред является необратимым. Какие же цели преследует государство, устанавливая наказание за совершенное преступление.

Известный представитель русской школы уголовного права С.В. Познышев утверждал, что наказание имеет только одну цель – предупреждение преступлений, которое возможно в форме физического удержания (для преступников) или в форме психологического противодействия преступлению (для других членов общества) [5, с. 262]. В частности, М.Д. Шаргородский считал целями наказания только общее и специальное предупреждение преступлений [4, с. 22].

Восстановление социальной справедливости в качестве цели наказания признавалось в науке российского уголовного права не всеми. Так, М.Д. Шаргородский считал, что «цель наказания – это не восстановление социальной справедливости, а предупреждение совершения преступлений (профилактика преступности). Все остальное является либо составным элементом этой общей цели, либо средствами для ее достижения» [4, с. 31]. Цель восстановления социальной справедливости не была признана и авторами работы «Уголовный закон: Опыт теоретического моделирования». Цели наказания формулировались ими так:

«Наказание применяется в целях воспрепятствования осужденным продолжать преступную деятельность, а также предупреждения совершения новых преступлений как осужденным, так и другими лицами». При этом авторы указывали, что «в уголовном законе должны быть закреплены только те задачи и цели, которые вытекают из специфических функций уголовного права» [2].

Противники признания цели восстановления социальной справедливости исходят из того, что причиненный преступлением вред необратим, уголовно-правовое принуждение не способно устранять последствия преступления и восстанавливать нарушенные общественные отношения, а само применение наказания часто препятствует возмещению ущерба или существенно затрудняет его.

В частности, С.В. Полубинская пишет, что «вряд ли возможно в действительности восстановить нарушенные общественные отношения (например, при преступлениях против личности, должностных и т. п.). Там, где это возможно, уголовное право должно стремиться оказать восстановительное воздействие – обеспечивать возмещение материального ущерба, причиненного преступлением, защищать нарушенные права личности и т. п., однако эта деятельность более специфична для гражданского права, где она носит всеобщий характер. В уголовном праве такого всеобщего характера она не имеет. Из-за трудности измерения показателей степени достижения цели восстановления справедливости не может быть закреплена в законе эта цель» [6, с. 23].

Действительно, невозможно восстановить жизнь человека, либо утраченное здоровье, столь же невозможным представляется восстановление уничтоженного имущества. Что касается возмещения причиненного имущественного ущерба, то это является задачей гражданского права, однако применение норм гражданского права в этом случае возможно лишь при условии привлечения лица к уголовной ответственности и признания его виновным в совершении преступления.

При определении понятия цели восстановления социальной справедливости следует исходить из сущности социальной справедливости, которая предполагает неизбежность соблюдения прав и свобод человека, законность и правопорядок. При совершении преступления возникает необходимость восстановления законности и правопорядка, разрушенных общественных связей, заглаживания причиненного преступлением вреда. Привлечение к уголовной ответственности и назначение наказания обеспечивает обязательность исполнения наказания и восстановление правового порядка.

Сторонники такого подхода к проблемам целей наказания рассматривают вопросы борьбы с преступностью в тесном взаимодействии с содержанием социальной и уголовно-правовой политики государства, основной задачей которой является обеспечение безопасных условий жизни и труда человека, осуществление во всех сферах общественной жизни принципа социальной справедливости, совершенствование всей совокупности общественных отношений.

Что представляет собой преступление с точки зрения его социальной характеристики? «Это социальное зло, сущность которого есть нарушение, попрание социальной справедливости. Борьба с этим злом есть борьба за сохранение пока еще не нарушенной или восстановление уже попорченной преступлением социальной справедливости» [7, с. 7].

В преамбуле Европейской конвенции о возмещении ущерба жертвам насильственных преступлений 1983 г. отмечается, что понятия справедливости и общественной солидарности требуют разработки и внедрения системы возмещения ущерба жертвам уголовных преступлений. В ст. 4 Конвенции указывается, что компенсация должна покрывать, по крайней мере, в зависимости от случая,

следующие части ущерба: потерю дохода, затраты на медикаменты и госпитализацию, затраты на похороны и. относительно иждивенцев, алименты [8].

Цель восстановления социальной справедливости достигается путем привлечения лица к уголовной ответственности за совершенное преступление, постановлением приговора и назначением наказания. Она означает, что с помощью мер уголовно-правового воздействия пресечены социальное зло и возможности к его репродукции. Суд от имени государства восстанавливает нарушенные преступлением законность и правопорядок, социально полезные общественные отношения, нормальные жизненные условия человека, удовлетворяет общественное правосознание. Одновременно минимизируются и заглаживаются вредные последствия преступления, компенсируется причиненный преступлением вред.

Цель исправления. Самостоятельное значение закрепленной в уголовном праве цели исправления осужденного оспаривалось некоторыми учеными.

Цель исправления ставилась в подчинение цели специального предупреждения по тем мотивам, что само по себе наказание лишено воспитательного потенциала. П.П. Осипов писал, что «кара не воспитывает, она подавляет, устрашает и в лучшем случае вырабатывает конформность поведения». Автор утверждал, что наказания, не связанные с исправительно-трудовым воздействием на осужденного, лишены цели исправления и перевоспитания [9, с. 68].

Под исправлением осужденного понимается «такое изменение его личности, при котором он становится безвредным для общества и возвращается в это общество гражданином, не нарушающим уголовный закон и уважающим правила человеческого общежития» [10, с. 139].

Цель исправления достигается за счет воздействия исправительных средств, содержащихся в наказании. Основными средствами исправления осужденных являются: режим отбывания наказания, общественно полезный труд, воспитательная работа, обучение, лечение от алкоголизма и наркомании. К средствам исправления следует отнести и дополнительные лишения и ограничения, возлагаемые на осужденного в случае злостного неисполнения им режима отбывания наказания, а также поощрительные меры, стимулирующие исправление. Эти средства позволяют осуществлять воспитательный процесс таким образом, чтобы были удовлетворены интересы общества и достигнута цель исправления осужденного. «С этой точки зрения – отмечает М.Д. Шаргородский – воспитательные задачи наказания достигнуты тогда, когда правонарушитель, отбыв наказание, больше не будет совершать преступления» [4, с. 32].

Очевидно. М.Д. Шаргородским сформулирован объективный критерий оценки исправления осужденного, под которым надлежит понимать не совершение нового преступления после отбытия наказания.

Процесс исправления предполагает введение определенных ограничений, которые лицо не вправе умышленно нарушить. Показателем исправления является, в частности, такое поведение осужденного, при котором он исполняет обязанности, возложенные приговором.

Показателем того, что цель исправления не достигнута, уголовный закон признает нарушение режима отбывания наказания, злостное уклонение от отбывания наказания, неисполнение предписаний (запретов), возложенных судом, а также совершение лицом нового преступления в период отбывания наказания. За нарушение режима отбывания наказания либо условий отбывания уголовный закон предусматривает замену менее строгого наказания более строгим, отмену условного осуждения, а при совершении нового преступления – назначение наказания по совокупности приговоров путем частичного или полного сложения наказаний.

Поведение лица после отбытия наказания также принимается во внимание законодателем, установившим сроки погашения судимости.

Из приведенных суждений можно сделать вывод о том, что имеется два подхода к определению понятия исправления. Первый из них состоит в том, что под исправлением надлежит понимать минимальный результат воздействия, который означает не совершение лицом преступления в период отбывания наказания и в течение срока погашения судимости. С точки зрения уголовного закона такое лицо следует считать исправившимся. В соответствии с другим подходом критерием исправления является не совершение лицом преступления в будущем независимо от сроков погашения судимости, установленных уголовным законом. Разделяя позицию тех авторов, которые признают достижением цели исправления не совершение лицом нового преступления, мы исходим из следующего.

Исправление осужденного предполагает, что он как в процессе отбывания наказания, так и по истечении срока погашения судимости не представляет опасности для общества. Этот результат достигается публичным осуждением от имени государства преступления и лица, его совершившего. Такое осуждение само по себе имеет большое воспитательное значение и определяет направление, в котором должно происходить изменение сознания осужденного. Исправление осужденного при исполнении наказания осуществляется посредством механизма исправительного воздействия и комплекса запретительных, ограничивающих, обязывающих, поощрительных средств, воздействующих на переоценку виновным своих нравственных ориентиров, следствием чего является отказ осужденного от антиобщественных установок. От того, сколь оптимальным будет сочетание этих средств, зависит достижение цели исправления.

Юридический критерий исправления, под которым принято понимать несвершение лицом нового умышленного преступления в период отбывания наказания и срока погашения судимости, является достаточным для уголовного закона, но не абсолютным показателем исправления лица. Исправление осужденного как цель наказания означает его нравственное исправление, изменение сознания, что не позволит ему в будущем совершить новое преступление. Только при таком подходе к цели исправления можно признать правомерной постановку цели предупреждения совершения новых преступлений и прогнозировать ее достижение.

Цель предупреждения совершения преступлений традиционно в науке уголовного права считалась наиболее важной. М.Д. Шаргородский считал эту цель исключительной и конечной целью наказания [4, с. 33].

Уголовное наказание преследует две общепризнанные в науке уголовного права цели: специальное и общее предупреждение. Буквальное толкование ч. 2 ст. 39 УК РК свидетельствует о том, что законодатель не сделал разграничения на общее и специальное предупреждение.

В науке уголовного права неоднозначно толкуется сущность общего предупреждения и дается разная оценка круга лиц, на которых воздействует общее предупреждение.

А.Н. Тарбагаев определяет общее предупреждение как «такое воздействие уголовно-правовой нормы на сознание человека, которое обеспечивает в конкретной, предусмотренной законом ситуации правомерное поведение лица путем воспитания у него убеждения в необходимости поступать должным образом либо устраняет намерение нарушить закон под воздействием реализации санкции» [11, с. 92].

По мнению А.А. Пионтковского, общепревентивное воздействие наказания «заключается в достижении путем угрозы наказания и его фактического применения к данному преступнику двоякого рода карательных эффектов в психике всей массы

граждан, не совершающих преступление: «воспитательного» и «мотивационного». Посредством воспитательного эффекта вырабатывается нужное для общества «правовое убеждение». Мотивационный эффект состоит в том, что угроза наказанием и его применение к виновному выступают в качестве контрмотива для неустойчивых лиц, удерживая их от совершения преступного деяния [12, с. 17].

Можно утверждать, что сущность предупреждения совершения новых преступлений заключается в воздействии на психику человека путем издания и применения уголовного закона, формирующего у членов общества убеждение в необходимости поступать в соответствии с требованиями закона либо устраняющего намерение совершить преступление под угрозой применения наказания.

В этой связи в правовой литературе исследуется вопрос об адресате цели общего предупреждения. Признание получила точка зрения, согласно которой общее предупреждение обращено к неустойчивым членам общества, которые по ряду объективных и субъективных причин имеют искаженное представление о существующих в обществе ценностях. Преобладающая часть членов общества не совершают преступления не потому, что определенные лица понесли уголовное наказание за конкретное преступление, а вследствие того, что преступление противоречит их мировоззрению, убеждениям, принципам. Преступление неприемлемо для таких граждан как явление, несовместимое с их отношением к жизни, к благам, ценностям общества, другим людям.

Полагаем, что такая трактовка противоречит концепции цели общего предупреждения преступлений. Уголовное право является регулятором общественных отношений и поведения каждого члена общества независимо от того, обладает ли он устойчивостью к противоправному поведению. К тому же термин «устойчивость» страдает неопределенностью.

На наш взгляд, правильно указывает В.Н. Кудрявцев, что «общепреventивное действие права заключается в предупреждении всех лиц, имеющих отношение к его предписаниям, о том, что эти предписания обязательны (желательны) для исполнения и обеспечены силой государственного принуждения или влекут положительные последствия в случае правового стимулирования поведения» [13, с. 139].

Уголовное право воспитывает всех членов общества и предупреждает каждого о недопустимости совершения преступлений под страхом уголовного наказания. Иное дело, что одни лица не совершают преступлений не из-за страха быть наказанными, а в силу воспитания, основанного, в том числе, на знании закона, а для других именно устрашающее воздействие наказания является стимулятором позитивного поведения.

Действие уголовного закона, обязательность соблюдения его предписаний, применение наказания к лицу, совершившему преступление, предупреждают всех, а не только неустойчивых граждан о том каковы могут быть последствия нарушения уголовно-правового запрета. Именно в этом заключается цель общего предупреждения.

Целью специального предупреждения, по общему мнению, является предупреждение совершения новых преступлений лицом, уже совершившим преступление. Назначая наказание, суд преследует цель предупредить возможность совершения осужденным другого преступления. Разные виды наказания обеспечивают достижение этой цели разными средствами предупредительного воздействия.

Лишение свободы, ограничение свободы, арест обеспечивают достижение цели специального предупреждения преступлений за счет полной или частичной

изоляции осужденного от общества. Наказания, не связанные с изоляцией от общества, обеспечивают достижение цели специального предупреждения за счет комплекса ограничительных мер, оказывающих психическое воздействие на преступника.

И.И. Карпец к способам обеспечения цели специального предупреждения относит: лишение преступника физической возможности совершить преступление, психическое воздействие на преступника, устрашение. М.Д. Шаргородский выделяет только два способа специального превентивного воздействия: психическое и физическое [4, с. 44].

Ю.В. Бышевский и А.И. Марцев называют только психолого-воспитательное воздействие на личность осужденного [14, с. 15].

Полагаем, что способами специального предупреждения являются физическое и психическое воздействие на осужденного. Физическое воздействие состоит в воспрепятствовании осужденному в течение определенного времени совершать преступления, в частности путем изоляции его в исправительной колонии. Психическое воздействие оказывает судебный приговор, которым от имени государства дается отрицательная оценка преступного деяния.

Тем самым формируется способность оценить вред, который осужденный причинил совершением преступления, и вред, который он может причинить совершением в будущем нового преступления.

Действительно, процесс специально-предупредительной деятельности сопряжен с созданием условий, объективно препятствующих совершению осужденным новых преступлений. Эти условия в зависимости от вида наказания могут существенным образом отличаться.

Процесс исправления заключается в воздействии на психические процессы человека, его сознание. Исправление осужденного выражается в сознательном подчинении уголовно-правовым запретам, независимо от мотивов такого подчинения.

Однако целью наказания, как было показано, являются конечные результаты деятельности, поэтому цель специального предупреждения следует отличать от средств уголовно-правового воздействия в отношении конкретного лица.

Цель специального предупреждения, следовательно, достигается за счет социально полезных свойств наказания, которые формируют сознание осужденного так, как того требуют интересы общества. Эти свойства обеспечивают выполнение задачи охраны общественных отношений от совершения осужденным нового преступлений.

Таким образом, мы приходим к выводу о том, что цели наказания вытекают из задач уголовного закона, определяют направление деятельности суда, применяющего наказание, и органов, ведающих его исполнением; будучи мерой государственного принуждения, назначаемой приговором суда лицу, признанному виновным в совершении преступления, наказание по своей сущности является карой. Карательные свойства наказания, заключающиеся в лишениях и ограничениях, причиняющих страдания осужденному, обеспечивают достижение целей наказания.

При этом карательные свойства наказания обеспечиваются принудительным способом его исполнения; другое неотъемлемое свойство наказания – его способность восстанавливать общественные отношения, нарушенные совершением преступления, посредством полной либо частичной изоляции виновного от общества на определенное время; наложения на осужденного тех или иных правоограничений, существенно уменьшающих возможность последующего преступного поведения; возмещения материального ущерба и компенсации морального вреда: компенсации

затрат государства. В общем плане восстановительные свойства наказания проявляются в обеспечении законности и правопорядка в обществе.

Предупредительные свойства уголовного наказания заключаются в его способности воздействовать на поведение осужденного таким образом, чтобы воспрепятствовать совершению им нового преступления и предупредить его и других лиц о возможных последствиях совершения преступления, а поощрительные свойства уголовного наказания проявляются в его способности к существенному смягчению в зависимости от последующих позитивных действий виновного и его поведения в период отбывания наказания.

Цель восстановления социальной справедливости означает удовлетворение общественного правосознания, восстановление законности и правопорядка, разрушенных преступлением общественных связей, возмещение вреда, причиненного преступлением; цель исправления – это такой результат воздействия наказания на осужденного, который означает его нравственное исправление, ведущее к отказу от антиобщественных установок, и воплощается в его правомерном поведении.

Цель специального предупреждения заключается в предупреждении совершения осужденным нового преступления. Обеспечение этой цели происходит за счет ограничительных и предупредительных средств, содержащихся в наказании.

Способами специального предупреждения являются физическое и психическое воздействие на осужденного. Физическое воздействие состоит в воспрепятствовании осужденному в течение определенного времени совершать преступления путем изоляции его от общества либо путем лишения определенных прав. Отрицательная оценка преступного деяния и лица, его совершившего, содержащаяся в судебном приговоре, оказывает на осужденного психическое воздействие.

Цель общего предупреждения означает такой результат воздействия уголовно-правовых норм на сознание человека, который обеспечивает его правомерное поведение. Эта цель достигается путем издания и применения уголовного закона, формирующего у членов общества убеждение поступать в соответствии с требованиями закона либо устраняющего намерение совершить преступление под угрозой применения наказания.

Список литературы:

1. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.03.2017 г.) // <http://online.zakon.kz>
2. Республика Казахстан. Уголовный кодекс РК: принят 03 июля 2014 года, № 226-V. // ИС «ПАРАГРАФ». – 2017.
3. Керимов Д.А. Философские проблемы права. – М., 1972. – 472 с.
4. Шаргородский М.Д. Наказание, его цели и эффективность. – Ленинград, 1973. – 160 с.
5. Познышев С.В. Основные вопросы учения о наказании. – М., 1904.-211 с.
6. Полубинская С.В. Цели уголовного наказания. – 216 с.
7. Уголовный закон. Опыт теоретического моделирования / Отв. ред. В.Н. Кудрявцев, С.Г. Келина. – М., 1987. – 276 с.
8. Европейская конвенция по возмещению ущерба жертвам насильственных преступлений от 24.11.1983 г. // ИС «ПАРАГРАФ». – 2017.

-
9. Осипов П.П. Теоретические основы построения и применения уголовно-правовых санкций. – Ленинград, 1976. – 214 с.
 10. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Отв. ред. А.В. Наумов. – М., 1996. – 576 с.
 11. Тарбагаев А.Н. Понятие и цели уголовной ответственности. – Красноярск, 1986. – 354 с.
 12. Пионтковский А.А. Уголовное право. Особенная часть. -М., 1938. -138 с.
 13. Кудрявцев В.Н. Право и поведение. – М., 1978. – 192 с.
 14. Бышевский Ю.В., Марцев А.И. Наказание и его назначение.-М., 2003.-276 с.

Түйіндеме

Бұл мақалада қылмыстық жазаның мақсаттары, қылмыстық жаза мақсаты мазмұны: әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіру, сотталғанды түзету мен жаңа қылмыстар жасаудан сақтандыру талданады.

Summary

This statute is devoted to the investigation of the aims of criminal punishment, analyses the content of purpose of criminal punishment: restoration of social justice, correction of convict and prevention of new crimes.

ОӘЖ: 342.7(574)

Таукенбай Н.А.
Д.А.Қонаев атындағы
Заң академиясының
2 курс магистранты
ғылыми жетекшісі:
з.ғ.д., профессор
Жалаири Ө.Ш.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Бұл мақалада автор Қазақстан Республикасындағы адам құқықтарын қорғау құралдарының құқықтық негіздерін жан жақты қарастырған.

Кілт сөздер: Адам құқықтары, мемлекет, демократия, құқыққорғау, халықаралық келісімдері, бостандықтар.

Қазақстан Республикасының Ата заңында мемлекеттің ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары делінген[1]. Осы қағиданы орындау мақсатында мемлекет өзінің қолындағы барлық ұлттық құралдарын қолдануға талпынып отыр. Сонымен қатар, адам құқытары аясындағы проблемалар тек ұлттық деңгейде де шешудің нәтижесі – адам құқықтарының орындалуы мен

сақталуына ететіні сөзсіз. Қазіргі кезде адам құқықтарын қорғау, сақтау және қамтамасыз ету демократиялық, құқықтық мемлекеттің басты міндеттерінің қатарына жатады.

Адам құқықтарын қалыптастыру және оларды қорғау – демократиялық мемлекет пен азаматтық қоғамның дамуы процесінен көрініс табады. Еліміз тәуелсіз даму жылдарында бірқатар халықаралық құжаттарға қосылып үлгерді. Бірақ Қазақстанның қосылмай келе жатқан халықаралық келісімдері де жеткілікті.

Конституциямен және өзге де нормативтік актілерде белгіленген негізгі құқықтардың тәжірбиеде нақты іске асырылуы Республикадағы адам құқықтарын қорғаудың процедуралары мен механизмдерінің оңтайлы жетілдіруін әрі нығайтылуын қажет етеді. Адам мен азаматтың бұзылған құқықтарын қалпына келтіру, олардың алдын алу және болдырмау шараларын қабылдау, заңдыбұзған тұлғаларды кезінде жауапкершілікке тарту, құқықтың бұзылғандығы туралы аңыз – шағымдарды уақытында, әділетті қарау, заңсыздықтар мен құқыққа қайшы әрекеттерге жол бермеу - әр мемлекет пен азаматтық қоғамның ең басты міндеті болып саналады. Сондықтан Қазақстанда адам құқықтарын қорғау, оның ішінде нақты соттық және соттық емес құралдар арқылы азаматтардың құқықтарын тиімді және ыңғайлы тәсілдермен қорғаудың жолдарын бекіту, оларды тәжірбиеде іске және нәтижелі қадамдар жасау өзекті мәселелердің бірі болып саналады.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасында адам құқықтарын қорғау құралдары еліміздің заң намысында нақты түрде бекітілген. Осы құралдарды белгілеп отырған заңнама актілерінің негізін құрайтын құжат-әріне, Конституция.

Қазақстан Конституциясының бірінші бабынан бастап адам құқықтарына деген мемлекеттің ерекше көзқарасы белгіленген. Бұл Ата Заңымызда мемлекеттің ең жоғары құндылығы болып адам, оның өмірі, құқықтары мен міндеттері табылады делінген[1].

Белгілі Қазақстандық заңгер-ғалым Г.Сапарғалиев бұл жөнінде былай дейді: «Саяси ілімде демократияны өзіндік құндылық ретінде, мемлекеттік құрылыста бекітілетін жалпы адами құндылықтардың нақты көрініс ретінде қарастырады. Олардың қатарына адам, оның өмірі, құқықтары мен міндеттері жатады. Осылардың ең жоғары құндылық деп тану мемлекет үшін адам және адамның материалдық игілігінен артық нәрсе жоқ деген сөз. адам қалыпты өмір сүру үшін мемлекет барлық қолынан келетін жағдай жасау керек. Мемлекет адамның өмірін қолсұғушылықтан қорғауға міндетті... Конституцияда бекітілген және күнделікті заңнамада нақтыланған адамның құқықтары мен бостандықтарының жүзеге асырылуына мемлекет ең алдымен көмектесуі керек деген сөз».

Адам құқықтары мен бостандықтарын соттық және соттан тыс қорғау құралдары белгілі бір жиынтықты құрайды. Осы жиынтық жүйелік сипатқа ие, себебі элементтерін біріктіретін белгілер бар. Осындай біріктіруші белгілердің бастысы – осы элементтердің негізгі мақсаты. Яғни, аталмыш құралдардың барлығы бір ғана негізгі мақсатты көздейді, ол – адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғау. Демек, осы жүйені механизм деп атасақ қателеспейміз.

"Адам құқықтарын қорғау механизмі" дегеніміз – белгілі бір құқықтық тәсілдердің, құралдардың жүйесі ретінде көрініс табатын, бұзылған адам құқықтарын қалпына келтіру тәртібі[2,186.].

Соттық қорғалу қағидасының қолданылу аясын кеңейту мақсатында, әйелдердің және кәмелетке толмағандардың құқықтарын соттық қорғау құралын қалыптастыруды жетілдіру қажет. Ол үшін, біріншіден, әйелдердің әсіресе әлеуметтік, еңбектік, тұрмыстық жағдайда немесе отбасындағы зорлықтан құқықтарының соттық қорғалуын көздейтін норма белгіленсе, екіншіден,

қоғамымызды кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғайтын органдар құрылыс жағдай өзгерер ме еді деген үміт білдіреміз. Адам құқықтарын соттық қорғау саласында қалыптасқан жағдайды алқалы сот үлгісі жақсы жағына қарай өзгертеме деген де ой туындайды.

Қазақстан Республикасының адам құқықтарын қорғау жөніндегі халықаралық шарттарында белгіленген процедуралар және жалпы тәртіп адам мен азаматтың құқықтарын қорғау бойынша ұлттық құралдардың құрамына кіретіні біз үшін анық болып отыр. Мұндай процедураларды Қазақстанның азаматтары құқықты қорғаудың ұлттық құралдарымен бірдей режимде қолданады. Сол сияқты бұл тәртіп барлық мемлекеттік органдарға, олардың лауазымды адамдарына міндетті болуы күмән туғызбайды.

Жалпы алғанда адам құқықтары саласындағы үкіметтік емес ұйымдардың мемлекеттік органдармен тығыз байланыста болып, адам құқықтары жөнінде кез келген мәселеге қатысты пікірлерін ортаға салып, белсенді араласуы мемлекет тарапынан қамтамасыз етілуі тиіс. Мұның негізгі мақсаты адамның бұзылған құқықтары мен міндеттерін қорғаудың құқықтық құралдарын құқықтық емес құралдармен байланыстырып адам құқықтарының қорғалу тиімділігін көтеру[3,85б.].

Жалпы «адам құқықтары мен бостандықтары – дүние жүзілік қоғамдастық игерген, мойындаған және тиісті халықаралық-құқықтық актілерде бекітілген, әлеуметтік және заңдық жағынан қамтамасыз етілген, әрбір адамның құқы ретінде мойындалған, ешкім де еркін шектеп немесе тиым сала алмайды.

Адам өзінің табиғи құқығы мен бостандығының қайнар көзі, сондықтан олардан шектелмеуі тиіс. Қазақстан Мемлекеті адам құқықтары мен бостандығын оның қай елдің азаматы екендігіне қарамастан мойындайды, кепілдік береді әрі қорғайды.

Адам құқығы оның міндетімен байланысады, сондықтан олардың жүзеге асырылуы нақтылы жағдайларға қатысты; адамға берілген құқық оның мүмкін болған мінез-құлық түрі мен табиғи құқығы мен бостандығының қайнар көзі, сондықтан олардан шектелмеуі тиіс. Қазақстан мемлекеті адам құқықтары мен бостандығын оның қай елдің азаматы екендігіне қарамастан мойындайды, кепілдік береді әрі қорғайды.

Адам құқығы оның міндетімен байланысады, сондықтан олардың жүзеге асырылуы нақтылы жағдайларға қатысты; адамға берілген құқық оның мүмкін болған мінез-құлық түрі мен өлшемінен сипат алады. Адам бостандықтары ешқандай жағдайларға байланысты болмайды, ол – оның еркінің нәтижесі».

Сол сияқты Конституцияда Қазақстанды әлеуметтік мемлекет деп тану идеясы да адам мен азамат құқықтарын қорғауға бағытталған норма. Бұл жөнінде әдебиетте былай деп көрсетіледі:

«Ең алдымен әлеуметтік мемлекет жекелеген топтарға (топтарға) немесе ұлыстарға емес, қоғам мен адамға тұтас қызмет етеді. Ол мемлекеттік көздер есебінен барлық азаматтарға мүмкіндігінше бірдей мөлшерде игіліктер көрсетіп қоғамдағы ауыртпалықтарды да теңдей болу жолымен әлеуметтік теңсіздікті жеңілдетуге құлшанады... Әлеуметтік мемлекет адам мен азаматтың күнкөріс минимумы мен өмір сүрудің лайықты жағдайларын қамтамасыз етуді талап ету құқығын мойындайды. Бұған денсаулық пен экологиялық қауіпсіздік мәселесі де кіреді».

Ресейдің ғалымы Ю.А. Тихомировтың айтуы бойынша «Конституциясының тікелей қолданылуы оның құқық шығару ықпалы, азаматтармен және ұйымдармен тікелей жүзеге асырылуы, бұзушылықтан сақтау, қоғамдағы өмір сүру үлгісі мен атмосфераға, институциялық өзгерістерге құндылықты ықпал деген сөз » [4,43б.].

Сонымен, Конституцияның нормаларында адам мен азамат құқықтарын қорғаудың екі түрлі құралдары белгіленген десек қателеспейміз. Біріншіден, ол сот арқылы бұзылған құқықтарды қорғауға болса, екіншіден, бұзылған құқықтарды соттан тыс құралдарды қолдану арқылы қорғау.

Халықаралық құқыққорғау орталығына келетін болсақ, ол Қазақстандағы бірқатар ұлттық мәдени орталықтар мен Саяси қуғын-сүргін құрбандары Ассоциациясының ұсыныстарына бейімделіп ұйымдастырылған. Бұл орталық тоталитарлық жүйе кезінде, саяси қуғын-сүргінге ұшыраған аз ұлтты халықтарға қатысты тарихи әділеттілік орнату ісімен айналысады, сонымен бірге дәулетсіз азаматтарға құқықтық көмек көрсетеді.

Қазіргі уақытта Қазақстанда әрекет етіп жатқан адам құқықтарымен айналысатын қоғамдық ұйымдар-құқықтық және соттық реформаларды жүргізуде маңызды рол атқарады, Қазақстан Республикасында сайлау жүйесін жетілдіруге, заңдылықты күшейтуге, қоғамның аздықтар құқығы мен жеке азаматтардың бостандығын сыйлауын көтеруге әсер етеді. Құқыққорғау ұйымдар әртүрлі бюллетеньдер мен хабаршылар шығару жолымен адам құқықтарын қолдау мен насихаттау мақсатында ақпараттар мен материалдарды таратады, адам құқықтары саласындағы бағдарламаларды оқытатын адам құқықтары мониторингін жүргізеді.

Үкімет емес ұйымдар адам құқықтары мәселелерімен айналысатын мемлекеттік органдардың қызметіне белсенді қатысады: ресми мемлекеттік тұлғаға жиі қарсы шығады, адам құқықтарын қорғауды тиімді қамтамасыз ету мәселелері бойынша өзінің көзқарасын айтады, дөңгелек үстел мәжілістеріне қатысады, Қазақстан Республикасында адам құқықтары мен бостандықтарын тиімді іске асыру жөніндегі мемлекеттік механизмге жетілдіру бойынша ұсыныстар енгізеді, адам құқықтары мен бостандықтарының өзге аспектілері бойынша заңдарға альтернативті жобалар мен варианттарын ұсынады. Үкіметтік емес ұйымдардың баспасөзқызметтерінде атап өткен дұрыс болар, «Қазақстандағы және әлемдегі адам құқықтары», «Қазақстандағы құқықтық реформа» сияқты журналдар, бюллетендер, адам құқықтары жөніндегі Қазақстанның заңдары мен халықаралық құжаттардың жинақтары тағы басқалар.

Адам құқықтары мен заңдылықты сақтау жөніндегі Қазақстандық халықаралық бюроның негізгі мақсаттары мен міндеттері келесідей: Қазақстан Республикасында демократиялық құқықтық мемлекетті құруға ықпал ету; адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау мен іске асыру саласында реформалар жүргізу туралы ақпараттарды білу; ҮЕҰ-дың ақпараттық құқық қорғаушы желісін құру; жеке тұлғалар мен жеке топтарға олардың құқықтарын қорғау көмек көрсету Жуырда ЕҚЫҰ Орталығы мен демократиялық институттар мен адам құқықтары жөніндегі Бюроның ұйымдастыруымен дөңгелек үстел өтті. Жиынның басты тақырыбы – Қазақстанның сот-сараптама жүйесін ары қарай дамыту мен елде тәуелсіз сот-сараптама қызметін құру мүмкінділіктері қарастырылған. Бұл шараларының өтуіне «Адам құқықтары мен заңдылықты сақтау жөніндегі Қазақстандық халықаралық бюро ұйытқы болған». Мемлекет Конституциялық құрылысын қорғау, құқықтық тәртіпті белгілеу мен қолдау міндеттерін жүзеге асыра отырып, әртүрлі қоғамдық құрылымдарға, соның ішінде Конституцияда, «Қоғамдық бірлестіктер туралы», «Саяси партиялар туралы», «Кәсіподақтар туралы» және т.б. заңдарда көрініс тапқан қоғамдық ұйымдарға қойылатын қажетті талаптарды анықтауы тиіс. Осы нормативтік актілерде мемлекет қоғамдық ұйымдардың құқыққорғаушы қызметтерін реттейді. Осыған байланысты мемлекетпен белгіленген нормалар – азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың жалпы механизмін құрайтын маңыздысы болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Алматы: Юрист, 2008. – www.zakon.kz
- 2 Снежко О.А. Конституционные основы государственной защиты прав и свобод человека и гражданина в Российской Федерации: Автореф. дис. канд. юрид. наук. - Саратов. - 1999. – 30 с.
- 3 Даниленко Г.М. Международная защита прав человека. Вводный курс. М.: «Юрист», 2000. – 256 с.
- 4 Тихомиров Ю.А. Общая концепция развития российского законодательства // Концепция развития российского законодательства. - М., 1998. – 152 с.

Резюме

В данной статье автор разносторонне рассмотрел правовые основы защиты прав человека в Республике Казахстан

Summary

In this article, the author has examined the legal framework for the protection of human rights in the Republic of Kazakhstan

УДК: 342.716(574)

Сундетбаева Ә.С.
Магистрант ЕЮА имени Д.А.Кунаева
Научный руководитель:
д.ю.н., профессор Дуйсенов Э.Э.

ВЗАИМОСВЯЗЬ КОНСТИТУЦИОННЫХ ОБЯЗАННОСТЕЙ ГРАЖДАН И ЮРИДИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

В данной статье рассматривается связь юридической ответственности и конституционных обязанностей граждан, которые являются взаимной, поскольку конституционные обязанности граждан могут выступать как один из видов юридической ответственности.

Ключевые слова: Конституция Республики Казахстан, конституционная обязанность, юридическая обязанность, юридическая ответственность, правонарушение.

Вопрос о связи юридических обязанностей и юридической ответственности, наверное, не вызывает ни у кого сомнений. Бесспорно, что неисполнение обязанности влечет наступление юридической ответственности. Однако когда мы говорим о конституционных обязанностях граждан, возникает ряд моментов, которые нам необходимо рассмотреть.

Первое. Вспомним, что конституционные нормы, содержащие обязанности граждан, не имеют в своей структуре санкции. Из-за чего возникает вопрос: наступает ли юридическая ответственность за неисполнение конституционных обязанностей граждан? При этом следует иметь в виду, что проблема санкций

конституционных норм до сих пор является спорной в среде конституционалистов [1,с.47-48].

Второе. В научной литературе выделяют три варианта проявления юридической обязанности. Во-первых, обязанность может проявляться в виде совершения лицом собственных активных действий. Во-вторых, в виде обязанности пассивного поведения. В-третьих, в виде обязанности претерпеть меры государственного принуждения (обязанность нести юридическую ответственность). Например: каждый обязан уплачивать налоги (совершение активного действия); налоговые органы, в свою очередь, обязаны соблюдать налоговую тайну (пассивное действие). А если налоговые органы допустят нарушения положений действующего законодательства, то они будут обязаны нести установленную законом ответственность. Или, если лицо не будет платить налоги, то оно также будет обязано претерпеть меры государственного принуждения. В связи с тем, что большинство содержащихся в Конституции Республики Казахстан обязанностей, являются пассивными, нас интересуют следующие вопросы. Наступает ли юридическая ответственность за нарушение любой обязанности или только активной? С чем необходимо связывать наступление юридической ответственности с нарушением субъективного права или неисполнением соответствующей ему юридической обязанности?

Для ответа на поставленные вопросы предлагаю для начала рассмотреть понятие юридической ответственности.

Одной из распространенных точек зрения является рассмотрение юридической ответственности, как обязанности лица претерпевать определенные лишения государственно-властного характера, предусмотренные законом, за совершенное правонарушение [2,с.291]. По мнению представителей данной точки зрения, юридическая ответственность характеризуется определенными лишениями, которые виновный обязан претерпеть. Причем лишения представляют собой новые дополнительные неблагоприятные последствия за совершенное правонарушение, а не обязанность, которую субъект должен был ранее исполнить.

Ряд ученых выделяют правосстановительную юридическую ответственность. Суть последней состоит в восстановлении незаконно нарушенных прав, в принудительном исполнении невыполненной обязанности. Сторонниками этой теории в основном являются цивилисты. Сущность этого вида ответственности обусловлена отраслевой спецификой гражданского права. Поэтому Братусь С.Н. справедливо предостерегает нас от переноса специфических черт уголовной и административной ответственности на имущественную ответственность, основное назначение которой – заставить выполнить нарушенную обязанность и восстановить имущественное положение потерпевшего [3,с.113].

Другие рассматривают юридическую ответственность как меру правового принуждения за правонарушение, предусмотренную санкцией нарушенной нормы [4,с.522]. Процесс реализации санкции нарушенной нормы, считают последние, протекает в форме специфического правоотношения, которое носит правосстановительный характер. Причем все взаимоотношения в таком правоотношении подчиняются общеправовым требованиям реализации права в конкретных правоотношениях. Правонарушитель в процессе правоохранительного правоотношения должен исполнить возложенную на него обязанность. Иначе говоря, правовое содержание юридической ответственности в данном случае представляет собой конкретную субъективную юридическую обязанность. По мнению представителей подобного подхода к понятию юридической ответственности, такая юридическая ответственность также называется правосстановительной. Однако если в первом случае юридическая ответственность приравнивается к исполнению

невыполненной обязанности, то во втором - у правонарушителя в результате правоохранительного правоотношения появляется новая обязанность, не имевшая места до совершения правонарушения.

Таким образом, мы осветили несколько различных взглядов на юридическую ответственность и выявили её связь с юридической обязанностью. Несмотря на отсутствие единства среди ученых в определении понятия юридической ответственности, никто из них не отрицает её связь с юридической обязанностью. Более того, некоторые авторы приравнивают юридическую ответственность к принудительному исполнению обязанности [3,с.81-82]. «Ответственность – это лишь та черта обязанности, которая появляется, если обязанность добровольно не исполняется», - пишет Братусь С.Н. [3,с.112]. Следовательно, связь юридической обязанности и юридической ответственности можно отразить следующим образом:

1. Наступление юридической ответственности за неисполнение обязанности;
2. Необходимость исполнить юридическую обязанность как один из видов юридической ответственности.

Однако мы еще не ответили на вопрос, связаны ли юридическая ответственность и конституционные обязанности граждан. Для того чтобы к лицу можно было применить юридическую ответственность, необходимо чтобы оно обладало правосубъектностью – предусмотренной нормами права способностью (возможностью) быть участником правоотношений [5,с.224]. Следовательно, чтобы наступила ответственность за неисполнение конституционной обязанности, необходимо чтобы лицо могло быть участником конституционных правоотношений. Иными словами, необходимо чтобы лицо обладало правоспособностью – способностью субъекта права иметь соответствующие права и обязанности, и дееспособностью – предусмотренную нормами права способностью и юридической возможностью лица своими действиями приобретать и осуществлять права и обязанности. А также способностью нести юридическую ответственность за совершенное правонарушение – деликтоспособностью [5,с.224]. Это связано с тем, что каждая из отраслей национального законодательства имеет свой специфический объект регулирования, который состоит из различных человеческих (духовных или материальных) ценностей. Осознание человеком значимости этих ценностей приходит по достижении определенного возраста. В частности, как отмечает Абдрашев Л.Ш., «возрастные участки, с которыми гражданское право связывает расширение дееспособности человека, связаны с тем, что человек с возрастом становится более рациональным, способным отдавать отчет своим действиям с точки зрения “выгодно” или “не выгодно”. Возраст человека для уголовного права – это возраст, когда человек становится морально автономным – начинает осознавать свои действия с точки зрения добра и зла, хорошего и плохого» [6,с.122]. Для конституционного же права недостаточно, чтобы человек понимал, что для него выгодно, а что – нет, что хорошо, а что плохо, но необходимо, чтобы он соизмерял свои действия с такими понятиями, как справедливость, мир, согласие, демократия, правопорядок, законность, гуманизм, правосудие и другими ценностями, которые закрепляет Конституция Республики Казахстан. При чем необходимо отдавать отчет своим действиям с точки зрения не одной отдельно взятой категории, а всех вместе взятых. Иными словами речь идет об обладании конституционным правосознанием [7,с.92-96]. Предоставление какому-либо лицу, имеющему неполное представление о справедливости или демократии или имеющему представление о демократии, но не имеющему представление о законности, властных полномочий может привести к нарушению стабильности нашего общества и государства, к угрозе мира и многому другому. Для того чтобы быть дееспособным участником конституционных

правоотношений, лицу необходимо осознавать значимость закрепленных в Конституции Республики Казахстан ценностей. Например, за повреждение чужого имущества лицу могут вменяться различные преступления: от хулиганства до диверсии. Все зависит от целей преступления. Не думаю, что четырнадцатилетний подросток, совершивший повреждение средств связи, делал это с целью подрыва безопасности и обороноспособности Республики Казахстан. Это больше похоже на хулиганские действия ничего не осознающего подростка.

Таким образом, прежде чем применять к лицу юридическую ответственность при неисполнении им обязанности, которая содержится и в нормах Конституции Республики Казахстан и в нормах отраслевого законодательства, следует иметь в виду, что хотел этим самым выразить правонарушитель, с какой точки зрения он расценивал свои действия. Если при совершении правонарушения он соизмерял свои действия с точки зрения добра или зла, выгоды или отсутствия таковой, то есть если он посягал на объект регулирования какой-либо отрасли права, то в данном случае необходимо применение юридической ответственности за неисполнение отраслевой обязанности. Если же правонарушитель хотел посягнуть на ценности, провозглашенные в Конституции Республики Казахстан, то необходимо применение юридической ответственности за неисполнение конституционной обязанности.

Что касается связи конституционных обязанностей граждан с юридической ответственностью, то теперь можно с уверенностью утверждать, что за неисполнение конституционных обязанностей наступает юридическая ответственность. При этом неважно, какой из рассмотренных нами выше видов юридической ответственности наступит, связь между ними в этом направлении существует.

Подведем итог: связь конституционных обязанностей граждан и юридической ответственности является взаимной – как юридическая ответственность может наступить за неисполнение конституционной обязанности, так и конституционная обязанность может выступать в виде юридической ответственности. Но это только один аспект взаимосвязи. Суть второго заключается в том, что юридическая ответственность влияет на реализацию конституционных обязанностей граждан. Применяя юридическую ответственность, государство тем самым принудительно воздействует на индивида, а это отражается на его желании или нежелании исполнить обязанность. В частности, Зарицкий А.В. считает, что метод принуждения воздействует на индивида физически и психологически, «причем психологическое воздействие является производным от физического, находясь с ним в неразрывной связи». В целом автор указывает, что физическое принуждение заключается в необходимости понести соответствующее наказание, а «психологическое воздействие принуждения основано на механизме возможной реализации физического правового воздействия на социум» [8, с.101]. Это означает, что юридическая ответственность, психологически влияя на сознание индивида, побуждает его к исполнению конституционных обязанностей граждан.

Список литературы:

- 1 Андреева Г.Н. Конституционное право зарубежных стран: Учебник. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 656 с.
- 2 Общая теория права и государства: Учебник / Под ред. В.В. Лазарева. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2002. – 520 с.
- 3 Братусь С.Н. Юридическая ответственность и законность (очерк теории). – М.: Городец-издат, 2001. – 208 с.
- 4 Нерсесянц В.С. Общая теория права и государства: Учебник для вузов. – М.: Издательство НОРМА, 2002. – 552 с.

-
- 5 Теория государства и права: Учебник для Вузов / Отв. Ред. Д.ю.н., проф. В.Д. Перевалов. – 3-е изд., перераб. И доп. – М.: Норма, 2004. – 496 с
- 6 Абдрашев Л.Ш. Естественное право: теория и законодательство. Учебное пособие. – Караганда: «Арко», 2005. – 181 с.
- 7 Пересыпкин А.С. Некоторые аспекты исследования конституционного правосознания // Государство и право. – 2005. – № 1. – С. 92-96.
- 8 Зарицкий А.В. Место и роль политического принуждения в современной теории правового государства // Государство и право. – 2004. – № 2. – С. 98-104.

Түйіндеме

Бұл мақалада заңды жауапкершілік және азаматтардың конституциялық міндеттерінің байланысы, өзара болып табылатыны қаралады, өйткені азаматтардың конституциялық міндеттері бір ретінде заңды жауапкершілік түрлеріне қатыса алады.

Summary

This article examines the relationship of legal responsibility and constitutional obligations of citizens, which are reciprocal, since the constitutional obligations of citizens can act as one of the types of legal responsibility.

ОӘЖ:342.9 (094)574

Тасболатова Б.С.
Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық
заң академиясының
магистранты
ғылыми жетекшісі:
з.ғ.к., доцент
Қыдырханова Г.К.

ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАТЫНАСТАР: ТҮСІНІГІ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕЛУІ

Автор бұл мақалада әкімшілік құқықтық қатынастар түсінігінің құқықтық реттелуін жан жақты қарастырды.

Кілт сөздер: Әкімшілік құқық, азамат, іс жүргізу, қарым-қатынас, субъект, субъективті құқықтар, норма, әрекет, шарт.

Әкімшілік-құқықтық қатынастардың айқын көрінетін өзіне тән белгілері, әкімшілік іс жүргізу құқықтық қатынастар құқықтық нормалармен қарастырылған заңды байланыс болып табылады, олар осы құқықтық қатынастардың нақты субъектілері арасында пайда болады. Әкімшілік құқық нормалардың заңдық байланысы негізінде пайда болған құқықтық мән мен мазмұн, пайда болған құқықтық қатынастар субъектілері іс жүргізу заңнамаларының нормаларымен субъективті құқық пен заңды міндеттермен таратылады. Мұнда әкімшілік құқық нормалары мінез-құлық ережесінің заңдылық түрлері болып табылады, ол

мемлекетпен бекітілген және оны сақтау мен орындау туындаған құқықтық қатынастар субъектілері үшін қатаң міндеттелген. Іс жүргізу нормаларының өзіндік ерекшелігі болып, олар тек әлеуметтік-құқықтық ортаның ерекшеліктерімен шарттасқандығы емес, сонымен қатар, құқықтық сол саласының материалдық нормалары ерекшеліктерімен де шарттасқандығы болып табылады, олар онымен өте тығыз байланыста және олардың қажеттілігіне қызмет етеді. Құқықтық іс жүргізу нормалары іс жүргізудің құқықтық қатынастар жолымен материалды құқық нормаларын қамтитын, құқықтық қатынасқа қатысушылардың құқықты іске асыру тәртібін, міндеттері мен жауапкершіліктерін бекіте отырып, материалды-құқықтық қатынастар көрінісі формасында шығады [1, 9 б.]. Сонымен, мемлекеттік ұйымдардың әкімшілік-қүзіреттілік процессінде, осы қатынастарға қатысушылар арасында субъективті құқық пен міндеттер туындайды, олар мұнан ары сол әлеуметтік фонды құрайды, ол олардың өзара арасында пайда болған құқықтық қатынастар шеңберіндегі қатысушылардың мінез-құлықтарын алдын ала анықтайды. Айтылған ойдың дәлелі ретінде, әкімшілік іс жүргізу құқықтық қарым-қатынастарындағы олардың қатысушыларының өзара әрекеттері оларға жататын субъективті құқық пен оларға берілген (артылған) міндеттермен іске асырылады. Мысалы, әкімшілік құқықбұзушылық туралы іс бойынша іс жүргізу процессінде туындайтын әкімшілік іс жүргізу құқықтық қарым-қатынастарда тұлғаға, яғни оған қатысты әкімшілік құқықбұзушылық туралы іс бойынша іс жүргізілгенде ол құқықтылықтың толық кешенімен белгіленеді:

- істің хаттамасымен және басқа да материалдарымен танысуға құқылы;

* түсінік беруге, хаттама толтыруға және оның мазмұны бойынша ескертулер жасауға;

* дәлелдеме жасауға, өтініш беруге және қарсылық білдіруге;

* қорғаушының заңды көмегін пайдалануға;

* істі қарау барысында ана тілінде немесе білетін тілінде сөйлеуге;

* жүргізіліп отырған процесстің тілін түсінбеген жағдайда аудармашының қызметін пайдалануға;

* іс бойынша қамтамасыз ету шараларын қолдануға шағым жасауға, әкімшілік құқықбұзушылық туралы істе бар құжаттардың хаттамасын және іс бойынша қаулысын, оның ішінен теріп жазып алуға немесе толық көшірмесін жасатуға;

* Қазақстан Республикасының әкімшілік құқықбұзушылық туралы Кодексі мен берілген басқа да іс жүргізу құқықтарды пайдалануға құқылы.

Сонымен қатар, әкімшілік-құқықтық қатынастардың осы түрлері субъектілерінің міндеттері ретінде мынаны атап көрсетуге болады, егер әкімшілік құқықбұзушылық туралы қаралып отырыған іске жеке тұлғаның, ұйымның (лауазымды тұлғаның), соттың шақыруы бойынша келуден бас тартқан жағдайда, жүргізіліп отырған істе әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бар болса, онда бұл тұлға, еріксіз алып келуге жатуы мүмкін. Соттың еріксіз алып келу туралы анықтамасын соттық пристав немесе ішкі істер органы орындайды; ал әкімшілік құқық бұзушылық жөніндегі істі қарайтын органды (лауазымды тұлғаны) ішкі істер органы (полиция) анықтайды [2, 264б].

Мысал ретінде келтірілген ҚР ӘҚБтК 584-бабында көрсетілгендей, барлық құқықтық нормалар бір уақытта міндеттейтін және тыйым салатын сипат алады: қандай да әрекетті орындауға міндеттей отырып, норма оның орындалуынан қалыс қала тұруға тыйым салады, керісінше, белгілі бір әрекеттің орындалуына тыйым сала отырып, ол оның аяқталуын міндеттейді. Сонымен қоса, барлық құқықтық нормалар өкілеттілік сипат алады: бұл және басқа да әрекеттің орындалуын міндеттеуші және оның орындалмауына тыйым салушы құқық, керісінше, осы әрекеттің орындалуына

тыйым салатын және оның орындалмауын міндеттейтін құқық, осы әрекеттің орындалуы немесе орындалмауына сәйкес кімнен болса да талап етуге уәкілдік етеді [3, 557 б.].

Жоғарыда айтылғандарды талдай келе атап өтуіміз қажет, яғни, ҚР ӘҚБтК 584-бабында мысал ретінде көрсетілгендей мынаны түсінуге болады, яғни, әкімшілік іс жүргізу құқықтық қатынастар субъектілеріне бірізгілікте субъективті құқықтар мен міндеттері де берілген. Субъективті құқықтар мен субъективті міндеттер әкімшілік іс жүргізу құқықтық қарым-қатынастарының тікелей мазмұнын құрайды. Сонымен қатар, осы құқықтық қатынастар субъектілерінің құқығы мен міндетінің шегі, құқық нормаларымен қатаң шектеледі, және мұнда қоғамдық қатынастар жоғалмастан, қайта оның көмегімен мазмұны реттеліп отыратын құқықтық форма алады.

Сонымен қатар, сын ретінде атап көрсетуге болатыны, әкімшілік құқықбұзушылық туралы іс бойынша жүргізілетін іске қатысты тұлғаның іс жүргізуге уәкілеттілігінің көлемі, толық талап етуден айырмашылығы болмайды. ҚР ӘҚБтК 584-бабының талдануы мынадай қорытынды жасауымызға мүмкіндік береді, яғни, құқықтық қатынастардың осы қатысушысы тек істің материалдарымен таныса басталғаннан кейіносылай болып танылады. Бұл, әрине, дұрыс емес, себебі, әкімшілік жауапкершілікке тартылған тұлға, іс жүргізу қатынасына әкімшілік процесстің ерте кезеңінде-ақ түседі де, оған әкімшілік-құқықтық мәжбүрлеу шараларын қолдану процесінде, әдеттен тыс, оны қарапайым статистке айналдырады. Осыған байланысты қазақстандық заңнамада «әкімшілік құқық бұзушылық жасаған деп күдіктенуші» институтын бекіту қажеттілігі пісіп-жетіліп отыр.

Бүгінгі күнге, осы әкімшілік юрисдикциялық қарым-қатынастар субъектілеріне мынадай маңызды іс жүргізу құқықтар берілген:

- * барлық әкімшілік іс жүргізу әрекеттерін жүргізуге қатысу;
- * әкімшілік құқықбұзушылық туралы істегі бар материалдар мен құжаттардың көшірмесін алу;
- * істі қарау процесіндегі жауап алушы тұлғаға сұрақ қою; жоққа шығарылуы бойынша айыптау, нормативті құқықтық актілердің мазмұнымен танысу. Біздің көзқарасымыз бойынша, әкімшілік құқықбұзушылық туралы іс бойынша жүргізілетін процессте, жоғарыда аталған қатысушының құқықтық жағдайы, көрсетілген іс жүргізу құқықтарымен олардың заңдылық регламентациясы бойынша толықтырылуы тиіс. Сонымен, логикалы жағынан былай деп қорытындылағанымыз жөн, яғни, құқықтық қатынастар мазмұны оның қатысушыларының құқықтары мен міндеттерінен тұрады және оларды пайдалану мен іске асыру бойынша шын айы әрекеттерде тұрады. Сонымен, әкімшілік іс жүргізу құқықтық қатынастардың қатысушыларына жататын субъективті құқық пен міндеттер, әкімшілік іс жүргізу құқықтық қатынастары субъектілерінің құқығы мен міндеттері өзара байланыста және өзара шарттанған болса, құқықтық форманы құрайды [4, 83 б.]. Сондықтан құқықтық сипаттамасы бір жағынан, әдеттегідей, басқа жақтың осыған сәйкес міндеттемелерінің де сипаттамасын білдіреді. Әкімшілік іс жүргізу құқықтық қатынастар оның субъектісінің мінез-құлқының сәйкестігі айқындығын болжайды, бұл құқықтық нормалармен қарастырылған. Мұнда, субъектілердің өзара мінез-құлқының айқындығының деңгейі, өз кезегінде мемлекеттік басқарудың сол аймағын анықтайтын, пайда болу шеңберіндегі әкімшілік іс жүргізу қатынастар мазмұнына бағынышты болады. Әкімшілік іс жүргізу құқықтық қатынастардың мінез-құлқы деңгейінің айқындалу деңгейі әдетте әкімшілік іс жүргізу нормаларымен бекітіледі.

Қазіргі заманғы ғылым –дейді О.С. Иоффе: «...белгілі бір субъектілер арасындағы қатынасты құқықтық қатынастар ретінде қарастырады, ал ол белгілі бір объектіге байланысты бекітілген, оның салдарынан оның қатысушыларында белгілі бір құқықтылық пен міндеттілік пайда болады. Субъектілер мен объект, құқықтылық пен міндеттеме – барлық құқықтық қатынастардың негізгі элементтері осылар. Құқықтылық пен міндеттіліктің талдануларына қарап ең алдымен біз мынадан бастаймыз, яғни, құқықтық қатынастар үшін спецификалы элементтер және басқа қоғамдық қатынастарға белгісіз, олар оның басты да жетекші элементтері болып табылады. Құқықтық қатынастар ерекше сатыдағы қоғамдық қатынастар сияқты, ең алдымен, оның қатысушылары құқық пен міндеттерді тасымалдаушылар ретінде шығатындығы қарастырылады. Демек, құқықтылық пен құқықтық міндеттер синтезі құқықтық қарым-қатынастар мазмұнын құрайды». Құқықтық қатынастар мазмұнының құқықтық қарым-қатынастар мәнін талдай келе С.С. Алексеев «құқықтық қатынастарда материалды және заңды мазмұн ерекшеленуі мүмкіндігіне» көңіл аударады.

Құқықтық қатынастардың заңдылық мазмұны – бұл субъективті заңдылық құқық пен міндет, ол құқықтық қатынастарға тән ерекше идеологиялық формадағы қоғамдық қатынастардың нақты спецификасын көрсетеді.

Құқықтық қатынастардың материалдық мазмұны – сол нақты мінез-құлық, онда құқыққа уәкілеттілігі бардың мүмкіндігі бар, құқыққа міндетті орындауға міндетті. Құқықтық қатынастардың материалдық мазмұны құқыққа уәкілеттігі бардың мүмкіндік шегіне дейінгі мінез-құлық және құқыққа міндеттінің болуы тиіс мінез-құлық. Соңғысы өз кезегінде дұрыс әрекетке, әрекеттен қалыс қалуға, шыдамдылыққа бөлінеді».

Айтылған ойдың контекстінде біршама басқаша пікірді Э.Э. Дүйсенов пен Ч.М. Тоқназаровтар ұстанады, олар «құқықтық қатынастар мазмұны – бұл субъективті құқық пен міндет деп түсінеді. Субъективті құқық пен оған сәйкес міндеттеме құқыққа уәкілетті және міндетті жақтардың заңдылық байланысын құрайды. Оның ішінде құқықтық қатынастар бір және бірнеше заңдылық байланыстардан тұрулары мүмкін.

Құқықтық қатынастар мазмұны екі жақты сипат алады. Олар заңдылық және іс жүзіндегі нақтылық мазмұн болып бөлінеді.

Құқықтық қатынастардың заңдылық мазмұны – бұл құқыққа уәкілеттінің белгілі бір әрекетке мүмкіндігі, белгілі бір әрекеттің қажеттілігі немесе міндеттінің тыйым салынған әрекеттен қалыс қалуына қажеттілігі, ал шын мәнінде-әрекеттің өзі, онда құқық пен міндет іске асырылады» [5, 58 б.].

Әрбір құқықтық қарым-қатынастар өздеріне тән материалдық және заңдылық мазмұндарға ие, олар көптеген факторларға байланысты нақтыланады және әртүрлі құқықтық қатынастарда біркелкі болып көрінбейтіндігімен келісуге болады. Негізініде, материалды және заңды мазмұн әрбір құқықтық қатынастарда жеткілікті түрде жекешелендіріледі, өзіне тән сипат алады да ол бір құқықтық қатынасты басқадан шектеуге мүмкіндік туғызады.

Әкімшілік іс жүргізу құқықтық қатынастардың материалды мазмұндары туралы мәселені шешу үшін екі жағдайды ескеру қажет:

* біріншіден, корреспонденттірілген материалдық құқықтық қарым-қатынастармен салыстыра алғанда әкімшілік іс жүргізу құқықтық қарым-қатынастардың екінші реттік сипаттамасында;

* екіншіден, әкімшілік іс жүргізу құқықтық қарым-қатынастар материалдық әкімшілік-құқықтық қатынастармен ғана емес, сонымен қатар, құқықтың басқа

саласының нормаларымен реттелетін материалдық қарым-қатынастарымен де байланысты.

Осыдан барып, егер әкімшілік-құқықтық қатынастардың материалдық мазмұны болып оларға бекітілген нақты қоғамдық қатынастар болса, онда, әкімшілік іс жүргізу құқықтық қарым-қатынастардың материалды мазмұны одан күрделірек болады, оны материалдық әкімшілік-құқықтық қатынастармен бекітілген тек нақты қоғамдық қатынас қана құрамайды, сонымен қатар, осы материалдық құқықтық қатынастардың өзі де құрайды. Яғни, әкімшілік әкімшілік іс жүргізу құқықтық қатынастардың материалдық мазмұны өз ішінде екі тығыз байланысқан күзиретті құрайды (нақты және заңды), олар біріге отырып белгілі бір жүйе сияқты мынадай формулада беріледі «қоғамдық қатынастар-материалды құқықтық қатынастар».

Мұнда әкімшілік іс жүргізу құқықтық қарым-қатынастардың заңды күзиреті, сондай-ақ әкімшілік құқық та болып қалуы тіптен де міндетті емес, себебі, алдын айтқанымыздай, әкімшілік іс жүргізу көмегімен іске асырылатын материалдық қарым- қатынас құқықтың басқа да саласына қатысты бола алады. Әкімшілік іс жүргізу құқықтық қарым-қатынас, сөйтіп, жанамаланған материалды құқықтық қарым-қатынастың нақты, іс жүзіндегі қоғамдық қатынасын іске асырудың екінші кезеңі болып табылады.

Әкімшілік іс жүргізу құқықтық қатынастардың материалды мазмұны болуы мүмкін жағдай мен шын мәнінде материалды қатынастар құқықтың бірқатар саласы болып табылатындығы, материалдық құқықтық қатынастардың әрбір түрінің ерекшеліктеріне сәйкес есеп жүргізу қажеттігін көрсетеді, ол өз кезегінде, әкімшілік процессуалдық қатынастардың заңды мазмұнының сипаттамасына тікелей қатысы барлығын білдіреді. С.Н. Братусь байқағандай, құқықтық қатынастардың мазмұны «оның қатысушыларының (құқықтары мен міндеттері) мінез-құлқытарындағы нақты мүмкін және нақты қажетті емес, сонымен бірге құқықтар мен міндеттерге сәйкес оның әртүрлілігімен қоса іске асырылатын нақтылы мінез-құлқы (тәртібі) болып табылады (экономикалық, билеуші-ұйымдастырушылық, мәдени-әлеуметтік тағы басқа)» [6, 58 б.].

Жоғарыда аталған зерттеушілердің көзқарастарымен келісе келе, біз мынадай қорытындыға келеміз, яғни, әкімшілік іс жүргізу құқықтық қатынастарының мазмұны субъективті құқық пен міндеттердің аталған құқықтық қатынастар субъектілерінің жиынтығымен ескеріледі. Сонымен, құқықтық қатынастардың заңдылық мазмұнына, ең алдымен, субъективті құқық кіреді. С.С. Алексеевтың ескертпесі бойынша субъективті құқық – «бұл басқа тұлғалардың заңдылық міндеттемелерімен қамтамасыз ететін, құқыққа уәкілеттіге жататынының мүдделерін қанағаттандыру мақсатында рұқсат етілген тәртібінің шарасы». Субъективті құқық, осы аталған тұлғаның қатаң анықталған мүмкіндіктерімен белгіленген, онда белгілі «заңдылық мүмкіндік- онды заң» бар, «Шара» сөзі субъективті құқықты анықтау кезінде тұлғаға бекітілген заңдылық мүмкіндіктердің шексіз емес екендігін, олар мазмұны бойынша анық айқындалғанын, осы шекаралықта тұлға өзінің тәртібін көтере алатындығын көрсетеді. Құқыққа уәкілеттіге ұсынылған шараның рұқсат етілген тәртібін мемлекет қамтамасыз етеді, ол құқықтық тараптан заңдылық міндеттерді басқа тұлғаға жүктелмен қол жеткізіледі. Соңғыларын орындамау (құқықбұзушылық) мемлекеттік мәжбүрлеу шараларын қолдану үшін, атап айтқанда заңдылық жауапкершілік шарасын қолдану үшін негіз болып қалады». С.С. Алексеев бойынша, «құқықтық жүйеде субъективті құқықтың ерекше қызметтері олардың тікелей көрінетін жеке құқығының толығымен әлеуметтік құндылығын анықтайды. Субъективті құқыққа тән қасиет, оған тәртіптілікті және жинақтылықты қамтамасыз етуге мүмкіндік жасау, олар активтіліктің, жекеліктің, солнақты таптық

көріністегі бастамашылықпен еркіндіктің дамуымен байланысты, ал бұл оның дамуындағы осы кезеңіне, қоғамдағы әлеуметтік-таптық қатынастар жүйесіне тән. Оның ішінде, азаматтарға қолданылатын жиынтық субъективті құқық азаматына жататын оның жеке автономиясының, еркіндігінің шеңберін(аумағын) белгілейді. Құқық субъективті түрде мүдделермен терең бірлікте болады».

Айтылған оймен сәйкескелетін және берілген контекстте В.К. Бабаев өзінің көзқарасын айтады: «Субъективті құқық – ол құқықтық қарым-қатынас субъектісіне, яғни уәкілетті тұлғаға қатысты құқық. Субъективті құқықта үнемі құқыққа уәкілеттінің мүддесі бекітілген – материалдық, отбасылық, саяси және т.б. Субъективті құқық құндылығының мәні осында. Субъективті құқық – бұл мүмкін тәртіп, яғни оны іске асыру жалпы алғанда құқыққа уәкілеттінің қарауынан, оның еркі мен қалауына толығымен байланысты болып келеді. Алайда мүмкін болатын тәртіптің шегі, сонымен қоса, іске асырылатын мүдденің шегі, объективті құқықтың нормаларымен айқын сызып көрсетілген. Дәл осы себептен субъективті құқықты сипаттау үшін «шара» - мүмкін болатын тәртіп шарасы сөзі қолданылады.

Субъективті құқық еркіндікпен өте дұрыс байланысқан. Бұл еркіндік шарасы». Мемлекет үшін әртүрлі субъектілерге құқық берудің маңызы, онда келтірілген жағдаяттарда міндеттілік ретінде мемлекет белгілеген шекте міндеттелген тұлғаның тәртібін қамтамасыз етеді. Құқыққа уәкілетті үшін оны субъективті құқықпен қамтамасыз етудің маңызы сонда, ондаол осы жағдайдағы құқыққа уәкілеттіге қажетті басқа тұлғаның сондай тәртібін қамтамасыз етеді. Осыдан барып, ары қарай, яғни, субъективті құқық басқа тұлғаныңосындай тәртібін қамтамасыз ететін заңдылық құрал, және мемлекет міндетті деп танитын құқыққа уәкілетті қажет.

Жоғарыда айтылғандарды қорыта келе, мынадай қорытынды жасауға болады, яғни, субъективті құқық сәйкестенген принципте құрылған,олар негізін қалайтын идеялардың жетекші бастаулар болып табылады, ал олар әкімшілік іс жүргізу қатынастары субъектілерінің құқықтарын іске асыруға бағытталған. Принциптерде терең, мықты заңдық байланыстар көрініс тапқан, осылардың арқасында субъективті құқық институты құқықтың жеке дара компоненті болып табылады. Принциптерді зерттеу субъективті құқықтың тек қана әлеуметтік, құқықтық және адамгершілік жақтарын зерттеп қоймайды, сонымен қатар оның нақты мазмұнын түсіндіреді. Мұның барлығы тәжірибелік мәселелерді шешу үшін өте қажет.

Субъективті құқық принциптері ішінде, олардың мына төмендегілерін атап көрсету қажет:

- * субъективті тәртіп мүмкін тәртіптің(рұқсат етілген) мөлшері. Мүмкін тәртіп тәртіпті таңдауға құқық береді: әйтеуір бір әрекет ету немесе қандай да бір әрекеттен тартына тұру;
- * субъективті құқықтың мазмұны нормалармен және заңды фактілермен бекітіледі(белгіленеді);
- * бір жақтың субъективті құқығын басқа жақтың субъективті міндеттері хабарлап отырады;
- * құқыққа уәкілетті тұлғада субъективті құқық оның мүддесін қанағаттандыру үшін пайда болады.

Айтылған ойдан, субъективті құқық құрамына кіретін негізгі құқыққа уәкілеттілікті де атап көрсетуіміз керек. Әдеттегідей, олар негізгіүш түрде берілген:

- талап ету құқығы, мұның мағыналық мәні, басқа жақтан (екінші жақтан) міндетін уақыт өткізбей атқаруын талап ету мүмкіндігі;
- оң әрекетке құқық, яғни, қандай да бір болмасын игілік әкелетін жеке өзінің нақты әрекеті;

- талап ету, яғни, міндетті өз еркімен атқармаған жағдайда, және мемлекеттік механизмді пайдалана отырыпосы міндетті мәжбүрлі түрде атқару. Сонымен, субъективті құқық деп заңды қамтамасыз етілген белгілі бір тәртіптің мүмкіндігі, ал осы осы мүмкіндік заңмен қамтамасыз етілген және мемлекетпен кепілдендірілген. Әкімшілік іс жүргізу құқықтық қатынастардың келесі күзіреті заңды міндеттеме болып табылады. Ю.К.Толстойдың көзқарасы бойынша «бұл құқықтық қатынастардың заңды мазмұнының екінші бөлімі, ол міндетті тұлғаға қажетті тәртіп шарасын ұйғарған, онда тұлға құқыққа уәкілеттінің талабына сәйкес оның мүддесін қанағаттандыру мақсатында орындауға тиіс болады». Заңдылық міндет шартсыздығымен, категориялылығымен ерекшеленеді. Бұл тәртіп тұлғаға күшпен ұйғарылған. Заңдылық міндеттің мазмұнына қатаң бұйрықпен ендірілген – ұйғарылған тәртіпке сөзсіз бағыну, орындау. Осыдан барып – құқықтық қатынастарда мемлекеттік-мәжбүрлеу әсерлері(санкциялар) шараларымен тәртіптің қамтамасыз етілуі шығады, ал олар заңдылық міндеттің өте қажет қасиеті, атрибуты болып табылады. Заңды міндет түсінігін мұнан да басқа қызық және үлгілік болып табылатын ойды О.С.Иоффенің ұсынған еңбектерінен кездестіреміз. Ол азаматтық-құқықтық қатынастар бойынша орындалған еңбек: «Субъективті азаматтық құқыққа қарама-қарсылықты азаматтық-құқықтық міндет құрайды. Объективті құқықтың нормаларымен орындалатын, азаматтардың тәртібін реттеп отыратын, субъективті құқық сияқты бола тұрып, ол субъективті құқықтың тек қана қажетті корреляты ретінде шықпайды. Субъективті құқықтың шынайылығы ең алдымен, мынадан көрінеді, яғни, құқыққа уәкілетті тұлғаға қарсы болатын, басқаға жүктелген міндетімен сәйкес келеді. Себебі бұл тұлғалар, құқыққа уәкілеттінің өзінің неге құқылы екендігіне міндетті, өйткені міндеттің мазмұны субъективті құқықтың мазмұнына толық сәйкес келеді. Бірақ, дегенмен, бір жағынан, құқыққа уәкілетті нені талап ете алуы мүмкін болса, онда оны тұлғалар орындауға міндетті, себебі міндеттің мазмұны субъективті құқықтың мазмұнына диаметральді түрде қарама-қарсы. Сондықтан азаматтық-құқықтың міндеттері қарама-қарсылықтың көмегімен субъективті азаматтық құқықтың мәнінен шығарылып тасталған». Сонымен, субъективті құқық пен міндеттер өзара бөлінбестей байланысты. Егер, міндеттермен қамтамасыз етілген субъективті құқық болмаса, онда құқық болатын міндеттеме де жоқ болады. Осыдан барып, субъективті міндет деп заңды қамтамасыз етілген шара түсініледі, ол әкімшілік іс жүргізу заңнамасының және мемлекеттік мәжбүрлеу шараларымен кепілденген, әкімшілік іс жүргізу құқықтық қатынастағы құқыққа уәкілетті тұлғаның тәртібіне қажетті. Әкімшілік-құқықтық қатынастар жүйесінде, заңдылық міндеттің, субъективті құқық сияқты белгілі бір белгілері бар, оларды дифференциациялауға (саралауға) және біріктіруге жағдайлар жасайды. Осы көзқарастан заңдылық міндет:

- * міндетті әрекет немесе онан қалыс қалу түріндегі қажетті тәртіп шаралары;
- * ол заңды фактілер мен құқықтық нормаларды өкім етумен бекітіледі;
- * құқыққа уәкілетті жақтың мүддесіне орай бекітіледі;
- * міндетті тұлғаның, міндетті орындау мен орындамау арасында таңдауға құқығы жоқ. Міндетті дұрыс орындамаған жағдайда оған мемлекеттік мәжбүрлеу шарасы қолдану қарастырылады.

Заңдылық міндеттердің өз көріністерінде үш түрлі формалары болады:

- * селқостық (енжарлық) тәртіп деп аталатын тыйым салныған әрекеттен қалыс қалу;
- * нақты әрекетті орындау белсендіру әрекетіне шақырады;
- * жеке бастағы, мүліктік немесе ұйымдастыру сипатындағы құқықтарда шектеулерді өткізу, мұнда заңды жау ӘҚБтКершілік шаралары алынып отыр. Кез-келген құқықтық қатынастардың заңдық мазмұны, оның ішінде әкімшілік іс жүргізудің

сөзсіз еріктілік табиғаттары бар. Ол, ең алдымен, мынадан көрінеді, яғни, қоғамдағы құқықтық қатынастардың пайда болуы, өзгеруі және тоқтатылуы, біріншіден, құқықтық нормалардың әрекет етуінен, - еріктілік сипаттағы белгілі бір жалпы ережелер, және, екіншіден, құқықтық қатынастарға қатысушылардың тәртібінде пайда болатын еріктілік элементтің әрбір құқықтық қатынастарға бекітілуі. Мұнда еске алатын нәрсе, іс жүргізу құқықтық қатынастардың заңдылық мазмұны, оның ішінде әкімшілік іс жүргізудің де, келесі жағдайлардың әсерлері бойынша да қалыптасады:

* материалды мазмұннан, яғни, сол нақты қоғамдық, сондай-ақ осы іс жүргізу құқықтық қатынастар көмегімен іске асатын материалдық заңды қатынастардан;

* осы әкімшілік іс жүргізу құқықтық қатынастардың субъекті құрамынан.

Басқарушы сипаттағы қарым-қатынастар сияқты әкімшілік іс жүргізу құқықтық қатынастарға қатысты, айтуымызға болады, олардың материалдық мазмұны, өздері болатын мемлекеттік басқару саласының ерекшеліктерін көрсетеді. Бұл жағдайда, қалай материалды болса, іс жүргізудегі әкімшілік-құқықтық қатынас та атқарушы билік ұйымдарының жұмыс жасайтын үш аймағы – экономикалық, мәдени-әлеуметтік немесе әкімшілік-саяси аймағының бірінде пайда болады. Сонымен бірге, осыған ұқсас, жалпы алғанда мемлекеттік басқару шегіндегі қатынастардың пайда болуы сияқты, қай жерде әкімшілік-құқықтық нормалар іске асатын болса, онда оларға әкімшілік-құқықтық реңк береді, сондай-ақ, атқарушы билік ұйымдарының осы немесе басқа шегінде жұмыс жасайтын әкімшілік іс жүргізу құқықтық қарым-қатынастарының пайда болуы, яғни, осы қатынастарға қатысушылардың құқыққа уәкілеттілігі мен заңдылық міндеттерінен белгілі бір бейнеде олардың материалдық мазмұнынан көрінеді [6, 58 б.].

Жоғарыда айтылғандарды қорыта келе, атап өтуіміз қажет, яғни, әкімшілік іс жүргізу құқықтық қатынастардың мазмұны күрделі түсінік болып табылады, ол сөзсіз әкімшілік іс жүргізу құқығындағы заттың ерекшеліктерін құқықтық реттеумен байланысты. Сонымен қатар әкімшілік іс жүргізу құқықтық қатынастардың спецификасы тек қана олардың формасы мен мазмұнынан көрінбейді, сонымен қатар олардың субъектілері мен объектілерінен де көрінеді.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 правовых норм // Фемида. – 2008. - №4(148). - С.9.
- 2 ҚР Әкімшілік құқықбұзушылық туралы кодексі – Астана, 2008. - 428 б.
- 3 Иоффе О.С. Избранные труды по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли. Гражданские правоотношения. Критика теории «хозяйственного права». – М.: «Статут», 2000. – 777 б.
- 4 Гражданское право. Том 1. Учебник. Издание четвертое, переработанное и дополненное /Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. - М.: «Проспект», 1999. - С. 83.
- 5 Дуйсенов Э.Э., Ч.М. Токтоназарова Теория государства и права: Учебно-методическое пособие. – Ош, 2001. – 212 б.
- 6 Нугманова Э.А. Теоретические и практические проблемы совершенствования административно-юрисдикционной деятельности в Республике Казахстан //Дисс. З.ғ.д. – Алматы, 2010. – 332 б.

Резюме

В этой статье автор подробно рассмотрел правовое регулирование концепции административно-правовых отношений.

Summary

In this article, the author examined in detail the legal regulation of the concept of administrative and legal relations.

ОӘЖ: 340.15(574)

Теңгебаев А.К.
Д.А.Қонаев атындағы
Еуразиялық заң академиясының
магистранты
Ғылыми жетекші:
з.ғ.к доцент Тагаев А.У

ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТІНІҢ ДАМУ ТАРИХЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ, ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

XVII ғасырдың 80 жылдары жоңғар шапқыншылықтары қазақ жеріне күшейе түсті, олар Оңтүстік Қазақстан және Сырдарияның сауда саттық жерлерін иеленгісі келді. Сонымен қатар, маңызды керуен жолдарын басып алғылары келді. Хунтайши Галдан 1681-1685 жылдары Оңтүстік Қазақстан жеріне бірнеше шапқыншылықтар жасады, нәтижесінде Сайрам қаласы құлады.

Кілт сөздер: халық, мемлекет, билік, меншік, саясат т.б.

Қарастырылып отырған XVII ғасырдың соңы XVIII ғасырдың алғашқы жартысы қазақ халқының өміріндегі ең бір күрделі кезең болып табылады. Осы аралықта бір ру, яки бір тайпа емес, тұтас бір халықтың тағдыры таразыға салынып, талқыға түсті. Әсіресе, Қазақ мемлекеті сыртқы және ішкі саясатта, әлеуметтік-экономикалық қатынастарда да аса күрделі қиындықтарды бастан кешірді. Бытыраңқылық пен алауыздық жүздер арасындағы экономикалық және саяси билікке талас қазақ мемлекетін нығайтуға кедергі келтірді. Осындай ретсіздікті жоңғар жаугершілігі одан әрі күшейте түседі. Мыңғыраған мал мен жайылым жерлерден айырылу, көші-қон бағыттары мен дәстүрінің бұзылуы, қолөнер кәсібі мен сауданың құлдырауы Ұлы жүз бен Орта жүздерді шаруашылық күйзеліске ұшыратады. Қол астындағы халық пен территорияның азаюы хандардың билігін әлсіретіп, Қазақ елінің саяси-территориялық жағынан бытыраңқылығын тездетеді [1, 224 б.].

Ресей империясының күш-қуатының артуы, Қытайда Цинь әулеті билігінің нығаюы, осы екі үлкен мемлекеттің ықпал өрісінің кеңейіп, екі бүйірден қысуы қазақ жері мен Орта Азия аймағындағы халықаралық қатынастарға үлкен әсер етеді. Бұл азулы империялардың әрқайсысы қазақ хандығына қатысты өз бағытын күшейтетін нақты іс-әрекеттік жоспарларын жасай бастайды.

Осындай орасан зор объективтік қиындықтарға қарамастан аталған кезеңдегі көшпелі қазақ қоғамы әлеуметтік-экономикалық қатынастарда өзіндік ерекшелігін сақтап өмір сүрді. Бұл қатынастарды себептердің бар екенін тұжырымдауға болады. Өйткені, ірі және ұсақ әлеуметтік топтар қазақтардың өз түсінігінде бастапқыдағы бір отбасының бөлінуі (сегментация) нәтижесінде пайда болған.

Әлеуметтік қатынастардың бірте-бірте, жіктелуі барысында, әр түрлі туыстық топтардың бірігуі нәтижесінде кей кездері «жасанды» ата-тектік шежіренің жасалуына да жол берілді. Шындығында, тарихи тұрғыдан қалыптасқан бірқатар қазақ руларының бірлестіктері күрделі құрамдағы құрылымдар болды. Сондықтан әр түрлі деңгейдегі әлеуметтік топтар одағының пайда болу себебін олардың шаруашылық мүддесімен байланыстырып қарауға болады, мұның, өзі ата-тектік байланыстарды көршілік-қауымдық қатынастармен теңестіріп қарастыруға негіз бола алады. Өйткені, мал шаруашылығы өндірісі процесінің өзі - төрт түлік малды үй жағдайына үйретіп, оны жайылымға шығарып бағу, одан әрі шаруашылықтан алынған өнімдерді өндеп, пайдалану сияқты шараларды қамтиды. Мұнда мал мен жер қазақ қауымын негізгі асыраушы құралы ретінде бірдей деңгейде өндіріске қатынасып отырады. Әрбір көшпенді малға да жерге де бірдей қарап, қамқорлық жасайды, өйткені, түптеп келгенде тек жер ғана малшының әл-ауқатының көтерілуіне кепілдік бере алады [2, 192 б.].

Сонымен бірге, жерге қатысты әр түрлі фактілердің, пікірлердің болуы - қазақтар арасында жерге байланысты феодалдық меншік қалыптасты деп тұжырымдауға негіз бола алмайды. Көшпенділер арасында ежелгі заманда да, жаңа кезеңде де белгілі бір әлеуметтік топтың жерге қатысты монополиялық меншігінің орнығу құбылысы байқалған емес. Көшпенділіктің ыдырауына дейінгі кезеңде жайылымдық жерге жеке меншіктің болмауы - қазақ қоғамындағы өндірістік қатынастар мен өндіріс сипатының өзіндік ерекшелігімен анықталды. Қарастырылып отырған кезеңдегі қазақ қоғамында жайылымдық жерге байланысты жеке меншік қатынастардың болмағандығы жөнінен дәлелді ғылыми тұжырымдар мен тиянақты пікірлерді әйгілі зерттеуші-ғалымдар М.Т. Вяткиннің, В.Ф. Шахматовтың, С.Л. Фукстың, С.З. Зимановтың еңбектерінен таба аламыз [3, 296 б.].

Қазақ қоғамының көшпелі өмір-салтының сақталуы халықтың басым көшпелілігі ешқандай кедергісіз экстенсивті көшпелі шаруашылықты жүргізуге мүмкіндігі бар, көшіп-қонуға қабілеті бар кезеңге дейін мүмкін болды. Қазақтың көшпелі қоғамындағы әлеуметтік қатынастардың өзіндік ерекшелігінің негізіне - малға жеке меншік пен жерге қатысты ұжымдық немесе қауымдық меншік арасындағы қарама-қайшылық құбылысын жатқызуға болады.

Осы кезеңдегі қазақ қоғамының бастапқы негізгі шаруашылық ұйымы-көшпелі қауым болды. Дегенмен, көшпелі өндірістің маусымдық сипаты болғандықтан, екі типтегі қауымдықтар - шағын және кеңейтілген қауымдықтардың пайда болуына негіз салды. Көшпелі шағын қауымдық қыс кезінде, ерте көктемгі және күз маусымдарына құрылып, құрамына орта есеппен 5-10 шаруашылықты қамтыды. Шағын қауымдықтың көлемінің аздығы мен көптігі малдың санына қыстау маңындағы жайылымдардың малды азықтандыру мүмкіндігіне байланысты болды. Сонымен, қыс кезінде бөлінген жайылымдық аймағының құнарлығы мен оттылығы шағын көшпелі қауымдықтың көлемін анықтады. Көп жағдайларда шағын көшпелі қауымдықтың құрамына негізінен жақын туыстар біріктірілетін болды, алайда кей кездері басқа да рулық топтың адамдары қосылатын жағдайлары болды. Сондықтан, бірігудің негізіне қандық-туыстық байланыстармен қатар экономикалық қатынастар да ерекше роль атқарды. Өйткені, көшпелі қауымның өмір сүру мүмкіндігі өндірістік процестің барлық салаларын жүзеге асыру үшін, қауымдағы барлық малшылардың еңбек кооперативін құруды күн тәртібіне қойып, көптеген адамдардың күш-жігерін бір арнаға, бір мақсатқа біріктірудің қажеттілігі туындады. Шағын көшпелі қауымдықтың ауқымында малды бағып-күту, оны суатпен қамтамасыз ету, жайылымды қардан тазарту, күйек алу, малды төлдету, малды қырку сияқты өндірістік процестер іске асырылды. Жазғы жайылым маусымы басталған кезде

бірнеше шағын қауымдықтар біріге отырып кеңейген қауымдықтарды құрады. Бұл қауымдықтар негізінен жыл мезгілінің жылы маусымдарында бірігіп, топтасып, өндірістік процестер кезінде пайда болатын барлық мәселелерді тиянақты шешіп отырды, оның ішінде, әсіресе, малды сумен қамтамасыз ету басты орында тұрды. Сондықтан кеңейтілген қауымдықтың көлемі су көздерінің аз-көптігіне, түрлеріне, сапасына байланысты икемделіп отырды. Табиғи су көздері жоқ аймақтарда көшпенділер құдықтар қазу арқылы су шығарып, жасанды су көздерін пайдаланып отырды. Мұндай жағдайларда кеңейген қауымдықтың құрамына 2-3 шағын қауымнан тұратын әлеуметтік топтар кірді. Сондай-ақ, таулы аудандардағы көшпелі қауымның көлемі де шағын болды, мұның негізгі себебі - жер жағдайымен, яғни биік таулы өңірде мал бағудың және оны сумен қамтамасыз ету ерекшелігімен байланысты болды. Ірі көшпелі қауымдастықтар үлкен, табиғи су көздерімен қамтамасыз етілген өзен, көл жағалауларында Қазақстанның Орталық, Солтүстік, Солтүстік-Шығыс аймақтарында топтасып орналасты.

Егер шағын қауымдықтың меншігіне өзі иеленген қысқы маусымдағы жайылымдық жер ғана қараған болса, кеңейген қауымдықтың меншігіне бәрінен бұрын барып қоныстанған жасанды су көздерімен қатар барлық табиғи су көздері қарады. Одан басқа меншіктің ортақ нысаны ретінде көшпелі қауымдықтарға су көздері айналасында орналасқан жайылымдықтар да қарады.

Сонымен аталған кезеңдегі көшпелі қауымдық дегеніміз тікелей өндірушілердің еңбек іс-әрекетінің, күш-жігерінің ортақтығымен сипатталатын, өндіріс процессі ұжымдық тұрғыда ұйымдасқан және қысқы жайылымдар мен су көздері жалпы меншікте болатын қазақ қоғамындағы шағын әлеуметтік топтардың бірлестігі деп тұжырымдауға болады.

Көшпелі қазақ қоғамының әлеуметтік құрылымында қауымдардың өзара қарым-қатынастардағы жерді пайдалануға, жайылымдық жерлерді, су көздерін бөлуге және көші-қон бағыттарын анықтау жүйесіне қатысты мәселелерді реттейтін бұдан да жоғарғы деңгейдегі (рулық-тайпалық деңгейдегі) бірлестіктер болды. Бұл әлеуметтік жиынтықты қауымдардың қауымдастығы (ассоциация) немесе қауымдастықтар тобы деп атауға болады. Қауымдастық өз құрамына 20-дан 100-ге дейінгі шағын қауымды біріктіре отырып, оның көлемі ең алдымен мал жайылымының азықтандыру ауқымына, су көздерінің сапалық деңгейіне байланысты болды. Сондай-ақ, қауымдастықтар меншігіне жайылымдықтардың құнарлық-құнарсыздығына қарамай, сол қауымдастықтың тобын құрайтын барлық қауымның көшіп-қонып жүрген территориясы қамтылды [4, 99 б.].

Біздің пікірімізше, дәстүрлі қазақ қоғамында жерді жеке-дара пайдаланудың, иеленудің немесе қауымдық меншік ауқымындағы мәселеде халықтың ой-санасымен біте қайнасқан бір жақты көзқарас қалыптасқан деуге болады. Олай дейтініміз, қазақ ұғымында жер-бастапқы жаратылыстың бір бөлшегі ретінде саналғандықтан қасиетті деп есептелді. Сондықтан жерге байланысты аяқ-асты көзқарасқа, атап айтқанда, жердің қадір-қасиетін жете түсінбей, оны балағаттау, соққылау, таптап бүлдіру, себепсіз қазып, ластау әрекеттері халық тарапынан наразылыққа душар болып, тіпті оның ашу-ызасын туғызып отырған. Қазақтардың шамандық діни сезімі бойынша, олардың жерге деген көзқарасы ерекше болған. «Жер-Ана» деп, оны өмірдің, тіршіліктің алғашқы бастауы деп түсінген, оның құдіретіне бас иіп, табынып, тәубе етіп отырған. Ал, ислам дінінің қазақ арасында насихатталып, таралуы олардың жерге қатысты пікірін өзгерткен жоқ, осы кезден бастап жер - құдіреті күшті бір «Алланың» иелігінде, оны ол өз пенделеріне сыйға берген деген түсінік қалыптасты. Сондықтан, орныққан дәстүр негізінде көшпелі қауымның белгілі бір аймаққа қатысты құқықтық меншігі - сол территорияны иемдену қақындағы ежелден

қалыптасқан саналы іс-әрекет дағдысымен, құқығымен немесе бос жатқан жерді қайсысы бұрынырақ иемденіп, бұрынырақ қоныстанса, соның пайдалану иелігіне өтетін құқықтық ерекшелікпен анықталды. Сонымен, белгілі бір территорияны иелену жөніндегі ұжымдық сананың қазақ арасында тиянақты орныққаны соншалық, сол ру-тайпа қауымы ұрпақтарының ой-санасына мызғымыстай бекіп, орнығып, тіпті ауыз - екі әңгімелерге де арқау болған. Сондай-ақ, белгілі бір аймаққа бұрын барып қоныстанып, иемдену құқығы мен бұрынғы өткен ата-бабаларынан қалған мұра ретінде иелену үрдісі де, қазақ қоғамындағы тайпалық топтардың ұжымдық сана-сезімінде берік орныққанын байқауға болады. Мәселен, этнограф ғалымдар қазақтардың көшіп-қону жүйесінің маңыздылығын ерекше атап көрсетіп, олардың бей-берекет адасып көшіп жүретін алғашқы қауым тайпаларынан айырмашылығы жер мен көктей екенін баса көрсеткен.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Өзбекұлы С. Көшпелі қазақ өркениетіндегі құқық. - Алматы, Мектеп, 2002. – 224 б.
- 2 Кенжалиев З.Ж. Көшпелі қазақ қоғамындағы дәстүрлі құқықтық мәдениет: (теориялық мәселелері, тарихи тағлымы). - Алматы: Жеті жарғы, 1997. – 192 б.
- 3 Зиманов С.З. Общественный строй казахов в первой половине XIX века. - Алма-Ата. - 1958. - 296 с.
- 4 Өсерұлы Н. Қазақтың үкім-кесімдері. – Алматы: Ана тілі, 1994. – 99 б.

Резюме

В 80-х годах XVII в. походы жонгаров на казахские земли возобновились, они стремились овладеть Южным Казахстаном и торговыми городами на Сырдарье, а также территорией, по которой проходили важные караванные пути. Хунтайши Галдан в 1681-1685 гг. совершил несколько набегов на Южный Казахстан, в результате которых был разрушен город Сайрам.

Summary

In the eighties 17th century campaigns of zhongar on the Kazakh lands have renewed, they sought to seize the Southern Kazakhstan and the trade cities on the Syrdarya and also the territory across which there passed important caravan tracks. Huntaysha Galdan in 1681-1685 has made several attacks to the Southern Kazakhstan as a result of which the city to Sairam has been destroyed.

Тұрсын Ә.
Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң
академиясының 1-курс магистранты
ғылыми жетекшісі:
з.ғ.к., доцент Терликбаев К.Т.

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАР ҮШІН ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аталған мақалада кәмелетке толмағандар үшін қылмыстық жауаптылық ерекшеліктері кеңінен қарастырылған.

Кілт сөздер: кәмелетке толмағандар, жауаптылық, жаза, жауаптылық ерекшеліктері.

Қолданылып жүрген қылмыстық заңда кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылығы туралы арнайы бөлім көзделген. Ізгілік қағидасына негізделген осындай тәжірибе қазіргі заманда әлемде қолданылып БҰҰ мақұлдаған қылмыстық заңдылыққа сәйкес келеді.

Арнайы бөлімнің кіргізілуі қылмыстық құқық және қылмыстық-процестік құқығының нормаларын да сәйкестендіреді. Қазақстан Республикасының қылмыстық-процестік кодексінде «Кәмелетке толмағандардың істері бойынша іс жүргізу» атты тараудың бар екендігі және бұл тарауға кәмелетке толмағандарға қатысты барлық іс жүргізу әрекеттері жинақталғандығы белгілі. 2015 жылы күшіне енген Қылмыстық Кодекстің кәмелетке толмағандардың тұлғасын айқындағаны да анық.

Қылмыстық кодекстің 84-бабының 1-бөліміне сәйкес кәмелетке толмағандар деп қылмыс жасаған кезге қарай жасы он төртке толған, бірақ он сегізге толмаған адамдар танылады. Ресейдің, Австрияның, Германияның, Жапонияның қылмыстық заңдарында да осылай көрсетілген. Кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылығы Францияның қылмыстық кодексінде – 13, Нидерланд, Португалия елдерінде – 12, Жаңа Зеландияда – 10, Ирландия құқығында – 7 жас деп көрсеткен. Он төрт жастан төменгілерді қалай атау керектігін қылмыстық заң көрсетпеген, тек сегіз жасқа толмаған балаларға ғана біз «жас балалар терминін қолданыла аламыз, бұл туралы заңда нақты сілтеме болмаса да жас балалар терминін біз ҚК (74 бап, 1 бөлім) сүйеніп нақты айта аламыз [4].

Қылмыстық кодекске кәмелетке толмағандар жайлы жаңа тарауды кіргізу, ересектер үшін қолданылатын нормаларды кәмелетке толмағандарға қолдануға кедергі жасамайды. Мысалы, жазаны қылмыстар мен үкімдер жиынтығы бойынша тағайындау, бас бостандығынан айырудың ең төменгі мерзімдері және т.б. Бұрын сонды біздің заңдылыққа белгісіз жаңалық ол сот және тергеу органдарына қылмыстық жауаптылық жасына жеткен, бірақ психикасының бұзылуына байланысты емес, психикалық дамуы жағынан артта қалуы салдарынан кішігірім немесе орташа ауырлықтағы қылмысты жасау кезінде өзінің іс әрекетінің (әрекетсіздігінің) іс жүзіндегі сипаты мен қоғамдық қауіптілігін толық көлемінде түсіне алмаған кәмелетке толмаған адамдарды қылмыстық жауаптылыққа тартпау құқығы болып отыр (15 бап, 3 бөлім).

Заңға бұл маңызды ережені кіргізу арқылы, көп жылғы, шектелген есі дұрыстық жайлы теориялық даулар шешімін тапқан сияқты. Қабылданған заң кәмелетке толмағандардың қылмыстылығының алдын алу жұмысындағы жаңа стратегиялық бағытты қайта жандандырып отыр, яғни алдымен тәрбиелеу, емдеу, әлеуметтік қамсыздандыру және содан кейін ғана қылмыстық жазалау.

Кәмелетке толмағандардың жауаптылығының ерекшеліктерін дербес тарауға бөліп шығару, осы тұлғаларға қатысты қылмыстық жауаптылық деп аталған баптың ерекшеліктеріне сәйкес тағайындалады деп түсінуге болады. ҚК осындай ерекше ережелерді кіргізу осы жас категориясындағы, тұлғалардың әлеуметтік психологиялық ерекшеліктерімен түсіндіріледі. Он төрт, он алты жас аралығындағы кәмелетке толмағандарда бір жағынан ұстамдылық, дербестік пайда болып, өзін өзі игеруге әлеуметтенудің салыстырмалы түрде жоғары деңгейіне қол жеткізсе, екінші жағынан қоғамдағы өзінің орнын түсіну, оқу орындарда оқуын бітіру, ары қарай жалғастыру арқылы тұлғаның әлеуметтенуі жалғаса береді.

Осы жастағы адамдар үшін ойлаудың тым үзілді-кесілділігі, қызбалылық, ұшқалақтылық, жағдайды қажетті деңгейде барлығын ескеріп бағалауға дәрменсіздік тән. Бұл жастық ерекшеліктер кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылығына, қылмыстық жауапкершіліктің жалпы ережелеріне қарағанда ерекшеліктер мен толықтыруларды кіргізуге себепші болды.

«Қылмыс үшін әрқашанда жаза» - бұл қағида әрқашанда сақталуы шарт. Әр қылмыстық әрекетке қарсы, қылмыстық кодексте көзделген шара бар. Кейде «қауіп қатер бар әрине, сонда да тәуекел»- деп ойлайтын жасөспірімдер заңға қайшы әрекет жасайды. Бірақ қылмыскер жазадан қанша жалтарып, қандай айла жасаса да қылмыс бәрібір де ашылады. Құқыққа қайшы ешқандай әрекет, ешбір қылмыскер жасырынып назардан тыс қалмауы керек – бұл біздің қоғамның, заманның талабы екендігі белгілі.

Жазаның болмай қоймайтындығы қағидасын, тек құқық бұзушылармен күресуде ғана емес, сондай ақ заңға құрметпен қарауды тәрбиелеу, заңдылықты сақтау және адамдарда құқықтық ережені сақтау әдетін тәрбиелеуде қолданудың маңызы зор.

Жасалған құқық бұзушылық үшін ең бірінші құқық бұзушының өзі жауап береді, ол ең бірінші болып жазаны, оның ауырлығын көтереді.

ҚК 15 бабының 2 тармағы қарастырған қылмыстар үшін қылмыстылық жауапкершілік 14 жастан басталады, ол толық және кәмелетке толмағандардың қылмыстылық жауапкершілігі туралы сұрақтарды шешкенде тергеу органдары және соттар үшін міндетті болып табылады. Сонымен қатар қылмыстық жауапкершілік он алты жастан басталатын қылмыстарда, қылмыстық жауапкершілік он төрт жастан басталатын қылмыстардың элементтерінің болуы ықтималдылығын ескермей кетпеуге болмайды. Мысалға: бандитизм үшін (268 бап) қылмыстық жауаптылық он алты жастан басталады. Бірақ бандитизм күрделі қылмыс бола тұрып, ұрлау, тонау, қарақшылық, адам өлтіру сияқты қылмыстарды да қамтуы мүмкін. Бандитизм шабуылға қатысқан он төрт жасқа толған жасөспірімдер сәйкесінше басқа аталған қылмыстар үшін жауаптылыққа тартылып, бірақ бандитизм үшін жауапкершілікке тартылмайды. Тап осындай жағдай жасөспірімдердің қылмыстылығы туралы мәселені басқа қылмыстар жөнінде қарастырғанда болуы мүмкін, мысалы жаппай тәртіпсіздіктерге қатысу (272 бап), тонауды (191 бап), бұзақылықты (293 бап), және тағылықты (294 бап) қамтуы мүмкін. Кәмелетке толмағандардың әрекеттері сәйкесінше тек ҚК 191, 293, 294 баптары бойынша ғана сараланады [4].

Қылмыстық жауаптылық он алты жастан басталатын және ҚК 15 б. 2 бөлімінде айтылған қылмыстардың элементтерін қамтымайтын қоғамға қауіпті әрекетер жасалғанда, он алты жасқа толмаған кәмелетке толмағандар қылмыстық жауапкершілікке тартылмайды. Оларға он төрт жасқа толмаған жасөспірімдерге қолданылатын тәрбиелеу шаралары секілді, шаралар қолданады.

Кәмелетке толмағандар өкінішке орай, көптеген жағдайларда өздерінің қай жастан және қандай қылмыстар үшін тартылатындағын білмейді. Солай, мысалы, Алматы жасөспірімдердің істері жөніндегі инспекциясының Алматы қаласының мектептерінде жүргізген сұрауларының нәтижесінде мектеп оқушыларының 50 пайызы бұзақылықты жай тентектіктен ажырата алмайтындығы анықталды. «Сен

әкеңнің автокөлігін рұқсатсыз мініп кетіп жол бойында, жол жүру ережесін өрескел бұзудың, бұл қандай әрекетке жатады - деген сұраққа жауап берушілердің 70 пайызы тентектік деп жауап берген. Ресейдің статистикалық мәліметтеріне сүйенсек кәмелетке толмағандардың отыз пайызы қылмыстық жауаптылық тек он сегіз жастан басталады деп есептеген. Он алты- он жеті жастағы жасөспірімдер, өздерінің жасында ұрлау, бұзақылық, денеге жарақат салғандығы үшін қылмыстық жауаптылыққа тартылмайды деп ойлаған. Басқа зерттеулерге сәйкес орта білім беретін мектептердің жоғары сынып оқушылары қылмыстық жауаптылық барлық қылмыстар үшін он алты жастан басталады деген сенімде болған [5,48б.].

Сонымен неге кәмелетке толмағандар қылмыстардың кейбіреуі үшін қылмыстық жауапкершілікке тек он алты жастан тартылып, кейбіреулері үшін он төрт жастан тартылады? Қылмыстық жауапкершіліктің жасының шектерін тағайындаған кезде заң шығарушы көптеген жағдайларға назар аударған, бірақ кәмелетке толмағандардың психологиялық ерекшеліктеріне, яғни нақты бір қылмыстың түрін құрайтын қоғамға қауіпті әрекеттерді түсініп, сезіну мүмкіншілігі мен қабілеттілігі деңгейіне шешуші мән беріліп отыр. Соған сәйкес кәмелетке толмағандардың басым көпшілігіне тән, ой өрісі мен ерік жігері назарға алынады. Кәмелетке толмағандардың сол немесе басқа жас топтарының күнделікті әрекеті мен жүріс тұрысында, олардың психикалық жетілмегендігі байқалып қалады. Бірақ бұл жағдай қылмыс секілді аса қатыгез әрекеттерді жасағанда қылмыстық жауаптылықты жоққа шығармайды.

Кәмелетке толмағандар қоғамдағы тәртіп нормаларын таңдауға, естияр түрде әрекет етуге сана сезімі толық жетеді. Осы жағдаймен қылмыстық жауапкершіліктің, мысалға он жастан емес, тек он алты жастан, ал кейбір қылмыстар үшін он төрт жастан басталатындығы түсіндіріледі.

Занда көрсетілген жасқа жету - кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауапкершілігінің міндетті белгілерінің бірі болғандықтан, кәмелетке толмағанның қылмыс жасаған кездегі жасын дәл анықтау міндетті болып табылады. 1986 жыл 19 желтоқсанында шығарылған Қазақстан Республикасының Жоғары соты Пленумының «Кәмелетке толмағандардың қылмыстары және оларды қылмыстық және басқа да қоғамға қарсы іс-әрекеттерге тарту жайлы сот тәжірибесі туралы қаулысында, кәмелетке томағандар жасаған қылмыстар жайлы істерді қарастырған кезде, сот кәмелетке томағанның дәл жасын (күнін, айын, жылын) анықтауға шаралар қолдануы тиіс. Кәмелетке толмағанның тұлғасы яғни оның тәрбиеленуі, білім алуы жайлы анағұрлым толық мағлұмат алу үшін, соттарға сот отырысына кәмелетке толмағанның заңды өкілдерін, еңбек ұжымдарының мүшелерін, жұмыс, оқу, тұрғын орындарындағы қауымдастықтардың, кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі комиссия мен инспекциялар өкілдерін, ал қажет болған жағдайларда ата-анасының еңбек ұжымдарының, және жұмыс орындарындағы қауымдастық өкілдерін шақыру қажет. -делінген [6].

Қылмыстарды тергеу және қылмыстық істерді қарау кезінде қылмыстық жауапкершілікке тартылған немес тартылып жатқан кәмелетке томағанның жасын анықтау міндеті тергеу, прокуратура және соттарға жүктеледі. 1986 жыл 19 желтоқсанында шығарылған Қазақстан Республикасының Жоғары соты Пленумының «Кәмелетке толмағандардың қылмыстары және оларды қылмыстық және басқа да қоғамға қарсы іс-әрекеттерге тарту жайлы сот тәжірибесі туралы қаулысында, осы санаттағы істер бойынша алдын-ала тергеудің сапасына деген талаптарды көтеруге ұсыныс жасаған. Егер қылмыс үстірт тергеліп, істің дұрыс шешілуіне қажетті мән жайлар анықталмаса (кәмелетке толмағанның дәл жасы, өмір сүру және тәрбиелену ерекшеліктері, ересек азғырушылар мен ортақ қатысушылардың бар-жоқтығы, қылмыс жасалуының алдын алған жағдайлар мен себептер) және бұл кемшіліктерді сот талқысы кезінде жоюға мүмкіндік болмаса, осындай істер қайта тергеуге

жіберілуі тиіс, - деп атап көрсетілген Қазақстан Республикасының Жоғары соты Пленумының «Кәмелетке толмағандардың қылмыстары және оларды қылмыстық және басқа да қоғамға қарсы іс-әрекеттерге тарту жайлы сот тәжірибесі туралы қаулысы [6].

Кәмелетке толмаған адамның жасы көбінесе құжаттар бойынша анықталады. Мысалы: азматтық хал жағдай актілерінен көшірмелер, жеке күәлік, және т.б. Тұлға белгілі бір жасқа туған күнінен кейінгі күннің ноль сағатында толды деп есептеледі.

Кәмелетке толмағанның жасы жайлы ешқандай мәлімет, құжат жоқ болып шықса, тергеу органдары немесе сот, кәмелетке толмағанның жасын анықтау үшін сот-медициналық сараптама тағайындауға міндетті. Тұлға белгілі бір жасқа туған күнінде емес, келесі күні толды деп есептеледі. Егер кәмелетке толмағанның жасын сот медициналық сараптама тағайындаса, кәмелетке толмағанның туған күнін аталған жылдың ең соңғы күні деп есептеу керек (яғни 31 желтоқсан), ал жастың ең аз және ең көп мөлшерін анықтаған кезде, сараптама атаған жылдың ең аз мөлшерін алу керек.

Сонымен сот жазаны тағайындау кезінде кәмелетке толмағанның қылмыс жасау ниетін, қылмыс жасағаннан кейінгі тәртібін назарға алып, оған алдында тәрбиелік мәні бар мәжбүрлеу шараларының қолданған, қолданбағандығын ескеріп, кәмелетке толмағанға тәрбиелік ықпалы бар мәжбүрлеу шараларын сот отырысы үстінде судья кәмелетке толмағанды қылмыстық жауапкершіліктен босату туралы қаулы шығарып, кәмелетке толмағанға тәрбиелік ықпалы бар мәжбүрлеу шараларын қолданады.

Егер сот кәмелетке толмағанға тәрбиелік ықпалы бар мәжбүрлеу шараларының бірнешеуін, бір мезгілде қолдану, түзеу мақсатына жету үшін ең нәтижелі деп тапса, бір адамға бірнеше тәрбиелік ықпалы бар шаралар қолдануы мүмкін [7,52].

Тәрбиелік ықпалы бар мәжбүрлеу шараларының барлығы да тәрбиелік әсер етумен, яғни кішігірім немесе орташа ауырлықтағы қылмыстарды жасаған кәмелетке толмағанға қылмыстық жауапкершілікті қолданбай, педагогикалық мәжбүрлеу шараларын қолданумен байланысты. Оларды қолдану кезінде, кәмелетке толмағанға өзі жасаған әрекеттерінің ерсілігін, қоғамға қауіптілігін түсіндіру, санасына жеткізу жолымен ықпал жасалады. Яғни, түзеу мақсатына қылмыстық жауапкершілікке тартпай-ақ қол жеткізіледі.

Сонымен, аталған шаралар мазмұны бойынша - тәрбиелік, ал орындалу сипаты бойынша – мәжбүрлі.

Е.И. Қайыржанов қылмыстық жауаптылықты екі негізге бөліп көрсетуді қолдайды: субъективті және объективті. Субъективті негіздің мәні, оның – адамның еркімен байланыстылығында, саналы түрде шешім қабылдауында және осы шешімдерге байланысты адамда белгілі бір жауаптылықтың болуында. Объективті негіздің мәні – адамның әрекетіне қылмыс құрамының барлық белгілері бар нақты бір әрекеттің (әрекетсіздіктің) жасалуында [8,85].

ҚК 15 бабында көрсетілген жасқа жетпеген кәмелетке толмағанмен бірігіп жасалған қылмыс, топпен жасалды деп саралануы тиіс емес, себебі бұл жағдайда кәмелетке толмаған адам қылмыс субъектісі болып табылмайды. Аталған жағдайда ересек адам қылмысқа қатысу нысанына қарамастан тікелей орнындаушы болып табылады және ҚК кәмелетке толмағанды қылмыстық әрекетке тарту бабы бойынша жауапқа тартылады. Кәмелетке толмағанды қылмыстық әрекетке тарту, кәмелетке толмаған адамның ересектің ықпалы бойынша қылмысқа дайындала бастаған кезден бастап аяқталады. Ересек адамның әрекеттері болса кәмелетке толмағанды қылмыстық әрекетке тартуға оқталу деп саралануы тиіс.

Ересектермен бірге жасалған қылмыстарды қарастырған кезде, кәмелетке толмағанның ересектер арасындағы қатынастарды мұқият тексеру қажет, бұл мәлімет ересектің әрекеттерін толық анықтауға мүмкіндік береді.

Егер кәмелетке толмаған адамның қылмысын ересектердің, солардың ішінде жәбірленуші болып танылған ересектердің, құқыққа қайшы, азғырушы әрекеттері алдын алса, сот осы мән жайларды кінәлінің жауапкершілігін жеңілдететін жағдай ретінде қарастыруға құқылы.

Қылмыстық кодексте кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауапкершілігінің ерекшеліктері жеке бөлімге дараланғанымен, қылмыстық кодекстің жалпы бөлімінің нормаларының бірі кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауапкершілігін арнайы реттесе, бірі кәмелетке толмағандардың жауапкершілігін қамтып кетеді. Оған дәлел ретінде қылмыстық кодекстің жалпы бөлімінің кейбір нормаларын келтіре аламыз. Мысалға: он сегіз жасқа толмаған адамның жасаған қылмысы үшін соттылығы, сондай ақ Қылмыстық кодексте белгіленген тәртіп бойынша алынып тасталған немесе жойылған соттылық қылмыстың қайталануы кезінде ескерілмейтіндігі, Қылмыстық жауапкершілік басталатын жас шамасы жалпы және арнайы кейбір қылмыстар үшін көзделген, кәмелетке толмағандық жаза тағайындау кезінде жеңілдететін жағдай ретінде ескеріледі. Яғни құқық қорғау органдарының кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылығы жайлы мәселелерді шешкенде, қылмыстық кодекстің жалпы бөлімінің тек алтыншы бөлімін емес, жалпы бөлімнің басқа да нормаларын қолдануы тиіс деген ой қорытындыға келеміз.

Аталып кеткен Қылмыстық кодекстің жалпы бөлімінің нормалары кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылығы атты бөлімінің нормаларымен, сәйкес келіп жатқан жағдайда, арнайы бөлімнің ережелері қолданылуы тиіс. Оның себебі бұл ережелер ересектерге қолданылатын нормаларға қарағанда, кәмелетке толмағандардың жағдайын жеңілдетіп, олардың қылмыстық жауаптылықтан, соттылықтан тез арылып күнделікті өмірге қайтып оралуына тікелей әсер етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 03 шілде 2014жылғы № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 17.01.2016 г.), (Интернет-ресурс).

2 С.В.Полубинская. Цели уголовного наказания. М., Наука. 1990, с. 48.

3 Қазақстан Республикасының Жоғары соты Пленумының «Кәмелетке толмағандардың қылмыстары және оларды қылмыстық және басқа да қоғамға қарсы іс-әрекеттерге тарту жайлы сот тәжірибесі туралы» Қаулысы// 1986 жыл 19 желтоқсан

4 Познышев С.В. Основы начала науки уголовного права. М, 1999 с. 52.

5 Каиржанов Е.И Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть. Алматы, 1998, с. 258.

Резюме

В данной статье рассматриваются особенности уголовной ответственности несовершеннолетних.

Summary

This article examines the specifics of the criminal liability of minors.

**К 75 летию
Ректора Евразийской юридической Академии
им. Д.А.Кунаева, профессора Жалаури О.К.**

Родившись в веке двадцатом
Как верный сын страны своей
Служил ты верой и правдой ей.
Трудился везде с размахом,
Был солдатом и депутатом.
И к юбилею своему
С отличным пришел результатом.

В наступившем новом веке
Страна выбрала свой путь
Путь, ведущий к идеалам
Подлинной независимости,
Свободы и справедливости.

И ты умудренный юрист
Нашел достойное место
В жизни нового Казахстана.
Ты создал университет,
А теперь академию,
Известную в стране,
Как один из лучших вузов,
Как кузница специалистов
Юристов и финансистов,
Без которых нет в мире
Рыночной экономики
И уважения к законам.

Омрали! Тебя баловала судьба,
Ты не только успешный ректор,
Но и юриспруденции доктор.
Ты в составе президентского Совета,
Где зреет правовая политика.
В правовой жизни страны
Есть и твой заметный след.
Нет сомнения: твой вклад
В успехах её будущих
Будет весом и впредь.

Маяковский в свое время говорил:
«Юноше, думающему делать бы жизнь с кого
Я советую: делай ее с товарища Дзержинского».

Вот мой совет нашим студентам:
Чтоб стать гражданином достойным
И служить верно своей стране
Стройте жизнь и свою карьеру
Как наш ректор профессор Жалаири.
Следуйте прекрасному примеру.

Проф. Кудайбергенов У.Д.

*Посвящение
профессору Айтхожину Кабдулсамиху Кошековичу*

Как доктор наук юридических
Как педагог, наставник, лектор
Ты трудов благородных образцы дал
Достойно и ярко себя показал.

Нам известно немало «докторов»
Получивших такое звание
Не за терзания творческих мук
А за ловкость нечистых рук.

Ты не таков. Хорошо знаем мы
Вечным ценностям верен ты:
Порядочности и трудолюбию.
Потому стал ученым высшей пробы.

Как умудренный правовед
И авторитетный эксперт
По конституционным законам
Немало также у тебя побед.

Тобой может гордиться вся страна
А наша Академия – тем более.
Поскольку ты, ясно всем, по праву
Составляешь ее честь и славу.

Хотя внешне достаточно суров
В обхождении Кабдул очень мил.
Коллегам помочь он всегда готов
По зову высших душевных сил.

Я верю: недалек тот день
Когда поздравлять мы будем
Сердечно нашего Кабдула
Званием почетным «Академик».

*Проф. Кудайбергенов У.Д.
Март 2018 г.*

Ғылыми журнал

**ВЕСТНИК
ЕВРАЗИЙСКОЙ ЮРИДИЧЕСКОЙ АКАДЕМИИ
ИМЕНИ Д.А. КУНАЕВА
№ 2(65), 2018г.**

Научный журнал

Подписано в печать 09.06.2018г. Формат 60x84 ^{1/8}.
Печать цифровая. Бумага офсетная. Усл. печ. л. 37. Тираж 500 экз. Заказ № 000238.

Адрес издательства:
г. Алматы, ул. Ади Шарипова 120
+7 (777) 214-02-50, +7 (707) 214-02-50
almaprintmaster@gmail.com